

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
МІНІСТЕРСТВО НАУКИ І ОСВІТИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
МІНІСТЕРСТВО НАУКИ І ОСВІТИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

АНДРУСЯК ІРИНА ПАВЛІВНА

УДК: 340.12:347.627: 343.55 (043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Ідентичність усіх примірників дисертації

ЗАСВІДЧУЮ:

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

Жаровська І. М.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ / І. П. Андрусяк

Науковий консультант: Хомишин Ірина Юріївна, д.ю.н., професор

Львів – 2024

АНОТАЦІЯ

Андрусяк І. П. Запобігання та протидія домашньому насильству: теоретико-правове дослідження. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2024.

Дисертація є першим у загальнотеоретичній юриспруденції комплексним науковим дослідженням аспектів запобігання та протидії домашньому насильству через висвітлення правової природи домашнього насильства, його причин і характерних особливостей прояву в окремих формах і стосовно різних суб'єктів, а також встановлення дієвих заходів запобігання і протидії цьому явищу.

Емпіричну базу дослідження становлять міжнародні звіти і доповіді урядових інституцій (ООН, ЮНІСЕФ, ВООЗ, ООН Жінки, Фонду ООН у галузі народонаселення, Офісу високого комісара ООН з прав людини, Ради Європи, Європейської комісії проти расизму і нетерпимості, Міжнародної організації праці, НАТО тощо), статистичні показники органів влади України та іноземних держав, звіти Уповноважених у сфері прав людини чи спеціальних уповноважених у сфері рівності багатьох європейських країн, звіти правоохоронних органів та органів охорони здоров'я, дані судової практики, зразкові справи, комплексні зведення, нормативні джерела, спеціалізоване законодавство й матеріали практики зарубіжних країн, зокрема Австрії, Аргентини, Албанії, Болгарії, Боснії і Герцеговини, Бразилії, Бельгії, Грузії, Данії, Естонії, Індії, Індонезії, Італії, Іспанії, Великої Британії, Канади, Колумбії, Китаю, Латвії, Литви, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, Польщі, Південної Кореї, Північної Македонії, Румунії, Сербії, США, Туреччини, Франції, Чехії, Чорногорії, Швеції, судова практика ЄСПЛ (43 справи), рішення Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок (12 справ), дані

авторського опитування, що проводилося в різних регіонах України протягом 2021–2024 років.

Авторкою запропоновано комплексний понятійно-категоріальний апарат у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, зокрема розроблено дефініції таких понять: «державна політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству», «принципи правової політики у сфері домашнього насильства», «ціль правової політики у сфері протидії та запобігання домашньому насильству», «латентність домашнього насильства», «поліфонія форм домашнього насильства», «циклічність домашнього насильства», «причини домашнього насильства», «сексуальне домагання», «газлайтинг», «віктимблеймінг», «кібернасильство», «кіберзалежування», «кіберпереслідування», «протиправний секстинг», «доксинг».

У першому розділі *«Наукознавчі аспекти дослідження запобігання та протидії домашньому насильству»* розкрито методологію дослідження, проведено огляд джерельної бази, проаналізовано понятійно-категоріальний апарат у сфері домашнього насильства та виокремлено юридико-онтологічну природу домашнього насильства.

У дисертації встановлено відсутність єдиного узгодженого підходу міжнародних і національних установ щодо визначення домашнього насильства. Виокремлено вузьке розуміння домашнього насильства як владних контрольних дій щодо члена родини, що спричиняє негативні явища (ВООЗ, законодавство Польщі і Великої Британії, Міністерство юстиції США, Австралійський інститут охорони здоров'я), та розширене, яке репрезентоване в Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами.

Виокремлено ознаки домашнього насильства, що розкривають теоретико-правову природу цього явища, серед яких: зловживання владою з боку кривдника є основою насильства; діяння відбувається в домогосподарстві; міжособистісна форма насильства у приватно-індивідуальній сфері; діяння, що може зачіпати всіх членів суспільства без

жодних обмежувальних характеристик; порушує основні права і свободи особистості, поглиблює соціальні проблеми й негативно впливає на фізичне і психічне здоров'я постраждалих; має умисний характер; завдає шкоди різної форми; делегітимоване діяння.

Авторкою проведено розмежування поняття «жертва домашнього насильства» і «постраждала особа» та доведено, що перше доречно вживати, якщо йдеться про причини насильства, поведінку особи, її характеристики, становище чи інші соціальні елементи статусу, порівняння правового регулювання з іншими державами, під час розгляду загальносвітових тенденцій, а друге – якщо мовиться про унормування додаткових процесуальних вимог чи правил. Також розмежовано схожі юридичні діяння – домашнє насильство, насильство в сім'ї, насильство з боку інтимного партнера і гендерно зумовлене насильство.

У дисертаційній роботі мотивовано, що юридична природа домашнього насильства полягає в його протиправності, що має різні форми, які можуть проявлятися окремо чи сукупно. Запропоновано розуміти поліфонію форм домашнього насильства як множинність форм насильства, що вказує на існування різноманітних і взаємодіючих проявів насильства в домашньому оточенні і містить різні типи фізичного, емоційного, економічного і психологічного насильства, які можуть співіснувати та взаємодіяти, формуючи складну матрицю несприятливих взаємин у родинному середовищі.

Запропоновано класифікацію типів домашнього насильства за такими критеріями: інтенсивністю застосування, формою діяння, кількістю жертв, ступенем тяжкості, характеристикою постраждалої особи, характеристикою кривдника, індивідуалізацією діяння, соціальним статусом постраждалої особи.

У другому розділі *«Детермінована конфігурація домашнього насильства: причини і форми»* мотивовано, що знання рушійних чинників і тригерів домашнього насильства є ключовим елементом у розробці превентивних заходів та вирішенні цієї соціальної проблеми. Проведено

авторське групування та широко проаналізовано причини домашнього насильства: індивідуальні, що тісно пов'язані з особистістю індивідуумів (стресові явища, зловживання психоактивними речовинами, гнів, агресія, історія насильства в сім'ї, ментально-психологічна залежність особи, що проявляється у прагненні насильницької поведінки, емоційні кризи кривдника, рівень освіченості, сімейно-шлюбні взаємини, низький рівень особистої моралі, нерезистентність до провокаційних дій постраждалої особи); соціальні, що виникають через існування економічних і політико-суспільних обставин, які позначаються на особливостях протиправної поведінки стосовно близьких осіб в окремої групи осіб чи індивідуума (державна фінансова дестабілізація, відсутність обізнаності про гендерну рівність, глобальні трансформації, суспільні кризові явища), і культурно-ментальні, на основі яких виникають фонові явища, у яких формується ідеологія поведінки окремої особи (стереотипні переконання і жертви, і кривдника щодо прийнятності насильницької поведінки в родині, що поширені в соціальних і культурних групах; історично зумовлена практика комунікації в сімейних взаєминах; ігнорування правового регулювання девіантної поведінки, оскільки відсутність дієвої заборони уможливорює поширення традиційно-звичаєвих правил поведінки; традиційно-обрядові звичаї; сімейні ієрархічні догми; абсолютне толерування насильства суспільством, що спричиняє нульовий громадський осуд).

Фізичне домашнє насильство позиціоновано як вид насильницького правопорушення, що вчиняється в сім'ї чи за суміжних обставин, тому його можна кваліфікувати як таке, що вчинене в домашньому середовищі шляхом застосування фізичної сили або погрози її застосування чи шляхом бездіяльності з метою позбавити людину життя або завдати шкоду її здоров'ю, фізичній свободі, тілесній недоторканності. Також виокремлено ключові мотивації і цілі вживання фізичної форми домашнього насильства, зокрема прагнення до контролю й домінування в родинному / сімейному середовищі,

бажання виховати за «непослух», подолати опір супротивної сторони, а ще це спосіб прояву агресії і гніву.

Виокремлено характеристики видів домашнього насильства: фізичного (здебільшого наявна візуалізація наслідків; видимість слідів впливу на тілі особи; впливає на соматичну людину; зачіпає сферу особистої свободи постраждалої сторони; породжує психологічні проблеми; порушує право на життя і здоров'я; взаємодетермінує інші форми насильства); сексуального (кривдником здебільшого є інтимний партнер постраждалої особи; найпоширенішою групою постраждалих осіб є жінки дітородного віку; характерною причиною сексуального насильства є здебільшого те, що кривдник має проблеми медичного характеру; особливо висока латентність); економічного (посягає на майнові права особи; немає критерію вимірювання рівня; проблемність розпізнаваності з боку постраждалої особи; існує чітка залежність між ним і гендерною економічною незахищеністю; проявляється в таких поведінкових актах, як лімітація або обмеження доступу до фінансових ресурсів, товарів і послуг, вимога не працювати, маніпуляції економічними й фінансовими ресурсами, примусове працевлаштування, обмеження доступу до освіти, погрози фінансовими ресурсами, створення боргових зобов'язань); психологічного (націлене на порушення психоемоційного стану особи, має на меті завдання психологічної шкоди, зачіпає гідність особи; є найпоширенішою формою насильства; зазвичай проявляється в сукупності з іншими формами; тривалий характер впливу; часто знецінене при правовому регулюванні).

Дисертанткою умотивовано, що віртуалізація соціального простору та глобалізаційно-трансформаційні процеси зумовили потребу розширення встановлених у міжнародних стандартах форм домашнього насильства шляхом визначення кібернасильства окремою формою домашнього насильства. Виокремлено характеристики кібернасильства як окремої форми домашнього насильства: насильницькі діяння, які здійснено з використанням цифрових технологій, віртуального простору, соціальних мереж, електронної пошти, мобільних месенджерів, програми обміну повідомленнями та сайтів

обговорень; відсутність прив'язки насильства до місця / території; наслідком є реальна шкода різного характеру; жінки найчастіше стають його жертвами; значна поширеність серед молоді і підлітків; проявляється в таких формах, як кіберпереслідування, кіберзалякування, протиправний секстинг, флеймінг, доксинг.

Запропоновано доповнити: (1) ст. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначенням кібернасильства: «Кібернасильство – форма домашнього насильства, що здійснюється з використанням цифрових технологій, комп'ютерних систем, технічних пристроїв, мережі Інтернет зазвичай у кіберпросторі з метою спричинення шкоди чи загрози постраждалій особі та може проявлятися у формі кіберзалякування, кіберпереслідування, протиправного секстингу, доксингу тощо»; (2) ст. 1 ЗУ «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» такими визначеннями: «Кіберзалякування – це форма кіберзлочину, що полягає в систематичному використанні цифрових технологій, зокрема мережі Інтернет, соціальних мереж, електронної пошти тощо з метою створення обставин чи поширення інформації задля залякування, спричинення страху, психологічного тиску на особу. Кіберпереслідування – одна з форм кіберзлочину, яка характеризується діянням, що полягає в цілеспрямованому залякуванні особи з використанням комп'ютерно-інформаційних засобів. Протиправний секстинг – одна з форм кіберзлочину, яка характеризується діянням, що полягає в недозволеному поширенні через інтернет-мережу та цифрові засоби сексуальних матеріалів з відверто образливим контентом. Доксинг – вид кіберзлочину, коли одна особа відкрито і навмисно оприлюднює конфіденційну інформацію про іншу особу без її згоди, маючи намір у такий спосіб принизити, покарати чи залякати її».

У третьому розділі *«Транскрипція видів домашнього насильства залежно від характеру постраждалої особи та спеціалізовані механізми протидії йому»* розглядаються особливості домашнього насильства стосовно жінок і дівчат, чоловіків, проаналізовано правове становище дитини як постраждалої і свідка домашнього насильства, також охарактеризовано

правове регулювання домашнього насильства серед представників ЛГБТ та квір-спільнот, етнонаціональних меншин, осіб з інвалідністю, осіб літнього віку тощо.

Розроблено комплекс заходів протидії домашньому насильству стосовно: жінок (підвищення громадської обізнаності щодо нульового толерування насильства стосовно жінок; заходи громадського й державного захисту постраждалих жінок; заходи забезпечення їхньої рівності й економічної стійкості); чоловіків (формування належної інфраструктури притулків для чоловіків, потерпілих від домашнього насильства; активізація уваги компетентних органів до проблеми чоловіків, потерпілих від домашнього насильства; формування ефективного стандарту висвітлення проблеми за статтю; підтримка й гарантування спеціальних послуг, що спрямовані на чоловіків; напрацювання узгоджених стандартів для роботи з чоловіками, які зазнали домашнього насильства; створення спеціальної гарячої лінії для чоловіків); дітей (визнання дитини, яка стала свідком (очевидцем) насильства, особою, яка постраждала від психологічного насильства; впровадження обов'язкового проведення психологічної експертизи стану дитини; встановлення обов'язку органів освіти моніторити стан дитини на предмет насильства); ЛГБТ-спільнот (оновлення законодавства щодо недопущення дискримінації за статевою ознакою й гендерною ідентичністю; активізація уваги до інформації щодо домашнього насильства серед осіб з особливою статевою й сексуальною ідентичністю; створення інклюзивного середовища) та стосовно представників окремих соціальних груп.

У четвертому розділі *«Удосконалення державної правової політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству в Україні»* виокремлено структурні елементи державної правової політики України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, запропоновано модернізацію суспільно-громадських заходів запобігання домашньому

насильству в Україні та подано пропозиції реформування заходів протидії домашньому насильству відповідно до успішної практики зарубіжних країн.

Умотивовано потребу ідеологічно-правової трансформації правової політики у сфері домашнього насильства шляхом застосування проактивних заходів і механізмів попередження протиправної поведінки у цій царині. Запропоновано заходи правової політики запобігання домашньому насильству, які спрямовані на соціальну проактивність щодо недопущення проблеми: подолання соціальної проблеми гендерної нерівності та дискримінації за ознакою статі; викорінення ідеології приватності домашнього насильства; боротьба з латентністю правопорушень у сфері домашнього насильства; суспільно-освітні заходи усвідомлення недопустимості насильства в сімейно-побутовій сфері; заходи удосконалення функціонування органів охорони здоров'я у сфері запобігання домашньому насильству; охорона репродуктивних прав людини; інформаційно-просвітницькі засоби інформування громадськості про протиправність домашнього насильства.

Для удосконалення з метою запобігання домашньому насильству запропоновано: впровадити конкретні рекомендації до Наказу Міністерства освіти і науки України № 1047 щодо підготовки педагогічного працівника до розмови з дитиною, методики її проведення, особливостей комунікації вчителів з дітьми, яким гіпотетично відомо про насильство стосовно їхніх друзів, розмови з одним з батьків, якщо є підозра на домашнє насильство в родині чи стосовно дитини, або дитина могла стати свідком такого насильства; визначити обов'язковість щорічного проведення інформаційно-освітніх заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству на батьківських зборах, батьківських консультаціях та в межах загальної комунікації в шкільному середовищі; доповнити Розділ III Методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії працівників із органами та службами п. 4¹ такого змісту: «Педагогічний, медичний, господарсько-обслуговуючий склад закладу освіти зобов'язані не

розголошувати інформацію третім сторонам про факти домашнього насильства, окрім випадків, коли такі дії сприятимуть забезпеченню безпеки неповнолітніх»; доповнити п. 5 Методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії працівників із органами та службами таким реченням: «Уповноважена особа закладу має забезпечити актуальність інформації на інформаційному стенді і вебсайті в окремому розділі “Стоп насильство”, що має включати опис сутності такого виду насильства, його різновиди й ознаки, а також актуальні контакти служб підтримки, до яких можна звернутися у разі потреби».

Запропоновано удосконалити національну суспільно-освітню практику й у сфері охорони здоров'я задля ефективної протидії домашньому насильству, а саме: унормувати алгоритм дій RADAR для медичного персоналу в ситуації підозри на домашнє насильство у п. 2 Порядку проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги; доповнити п. 5 Інструкції щодо заповнення в журналі обліку фактів звернення та доставлення до закладу охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції з обов'язковою вказівкою про можливий факт домашнього насильства; для розширення кола суб'єктів, які повинні реагувати на домашнє насильство, увівши до нього лікаря приватної практики, доповнити п. 13 Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики обов'язком ліцензіата дотримуватися вимог у сфері обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції; оновити Державну програму «Репродуктивне здоров'я нації» із врахуванням негативних наслідків, які має домашнє насильство для репродуктивного здоров'я людини.

Також на основі широкого аналізу позитивної практики у сфері домашнього насильства низки зарубіжних держав запропоновано удосконалити комплекс правових гарантій протидії домашньому насильству: впровадити спеціалізоване навчання фахівців, які представляють суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; оновити законодавство шляхом введення вимоги створювати інтегровані центри підтримки, які забезпечуватимуть надання базових необхідних послуг у єдиному місці; впровадити ефективну систему обміну інформацією; інтенсифікувати співробітництво державних органів та інститутів громадянського суспільства; поліпшити реалізацію права і правову допомогу шляхом внесення до переліку суб'єктів права на безоплатну вторинну правничу допомогу дітей, які стали свідками домашнього насильства; коригувати дієвість інститутів охоронних приписів; впровадити інститут розкриття інформації про кривдника за запитом зацікавленої особи.

Ключові слова: домашнє насильство, кривдник, постраждала особа, запобігання домашньому насильству, протидія домашньому насильству, гендерна рівність, правова політика, захист дитини, порушення прав людини, право на життя, охорона здоров'я, судовий захист, суб'єкти, що здійснюють заходи протидії домашньому насильству, форми домашнього насильства, теоретико-правові поняття.

ANNOTATION

Andrusiak I.P. Prevention and Combating of Domestic Violence: Theoretical and Legal Research - Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for Doctor Degree in Legal Sciences, specialty 12.00.01 - Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Doctrines - Lviv Polytechnic National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2024.

The dissertation is the first comprehensive scientific study in general theoretical jurisprudence of the aspects of preventing and combating domestic violence by

highlighting the legal nature of domestic violence, its causes and characteristic features of manifestation in certain forms and in relation to different subjects, as well as establishing effective measures to prevent and combat this phenomenon.

The empirical basis for the research are international reports and reports of governmental institutions (UN, UNICEF, WHO, UN Women, United Nations Population Fund, Office of the High Commissioner for Human Rights, Council of Europe, European Commission against Racism and Intolerance, International Labor Organization, NATO, etc.) statistical data of Ukrainian and foreign authorities, reports of the Ombudsmen or Special Equality Commissioners of many European countries, reports of law enforcement and healthcare authorities, court practice data, exemplary cases, comprehensive summaries, and regulatory sources, specialized legislation and practice materials from foreign countries, including Argentina, Albania, Austria, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Brazil, Belgium, Canada, Colombia, China, Denmark, Estonia, Georgia, Germany, India, Indonesia, Italy, Spain, Great Britain, Canada, Latvia, Lithuania, the Netherlands, Norway, Poland, South Korea, South Africa, Spain, and the United Kingdom, Poland, South Korea, North Macedonia, Romania, Serbia, Sweden, Switzerland, Turkey, the United States, France, the Czech Republic, Montenegro, and the United Kingdom, case law of the ECHR (43 cases), decisions of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women (12 cases), and data from the author's survey conducted in different regions of Ukraine in 2021-2024.

The author proposes a comprehensive conceptual and categorical apparatus in the field of preventing and combating domestic violence, in particular, the definitions of the following concepts are developed: “state policy in the field of preventing and combating domestic violence”, “principles of legal policy in the field of domestic violence”, “purpose of legal policy in the field of combating and preventing domestic violence”, “latency of domestic violence”, “polyphony of forms of domestic violence”, “cyclical nature of domestic violence”, “causes of domestic violence”, “sexual harassment”, “gaslighting”, “victim-blaming”, “cyberviolence”, “cyberbullying”, “cyberstalking”, “illegal sexting”, “doxxing”.

The first chapter, “Scientific Aspects of the Study of Prevention and Combating Domestic Violence,” describes the research methodology, reviews the source base, analyzes the conceptual and categorical apparatus in the field of domestic violence, and identifies the legal and ontological nature of domestic violence.

The dissertation establishes the absence of a single coordinated approach of international and national institutions to the definition of domestic violence. The author distinguishes between a narrow understanding of domestic violence as power controlling actions against a family member that causes negative phenomena (WHO, legislation of Poland and the United Kingdom, the US Department of Justice, the Australian Institute of Health), and an expanded one, which is represented in the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence.

The author distinguishes the signs of domestic violence which reveal the theoretical and legal nature of this phenomenon, including misuse of power by the abuser as the basis of violence; the act takes place in the household; interpersonal form of violence in the private and individual sphere; an act that can affect all members of society without any restrictive characteristics; violates fundamental rights and freedoms of the individual, exacerbates social problems and negatively affects the physical and mental health of victims; is intentional; causes various forms of harm; delegitimized act.

The author distinguishes between the concepts of “victim of domestic violence” and “affected person” and proves that the former is appropriate when it comes to the causes of violence, a person's behavior, characteristics, position or other social elements of status, and when comparing legal regulation with other states, when considering global trends, and the latter - when it comes to the regulation of additional procedural requirements or rules. It also distinguishes between similar legal acts - domestic violence, family violence, intimate partner violence and gender-based violence.

The dissertation argues that the legal nature of domestic violence is its unlawfulness, which has various forms that can manifest themselves individually or

in combination. It is proposed to understand the polyphony of domestic violence as a multiplicity of forms of violence, which indicates the existence of diverse and interacting manifestations of violence in the domestic environment and contains different types of physical, emotional, economic and psychological violence that can coexist and interact, forming a complex matrix of unfavorable relationships in the family environment.

The author proposes a classification of types of domestic violence according to the following criteria: intensity of use, form of action, number of victims, severity, characteristics of the victim, characteristics of the offender, individualization of the act, and social status of the victim.

The second chapter, “Deterministic Configuration of Domestic Violence: Causes and Forms,” argues that knowledge of the driving factors and triggers of domestic violence is a key element in developing preventive measures and solving this social problem. The author's grouping and broad analysis of the causes of domestic violence is carried out: individual, which are closely related to the personality of individuals (stressful phenomena, substance abuse, anger, aggression, history of domestic violence, mental and psychological dependence of a person, which manifests itself in the desire for violent behavior, emotional crises of the offender, level of education, family and marriage relationships, low level of personal morality, lack of resistance to provocative actions of the victim) social, arising from the existence of economic, political and social circumstances that affect the peculiarities of illegal behavior towards close persons in a particular group of persons or an individual (state financial destabilization, lack of awareness of gender equality, global transformations, social crises), and cultural and mental phenomena, which are the basis for the background phenomena that form the ideology of an individual's behavior (stereotypical beliefs of both the victim and the offender about the acceptability of violent behavior in the family, which are common in social and cultural groups); historically determined practice of communication in family relationships; ignoring legal regulation of deviant behavior, as the absence of an effective ban makes it possible to spread traditional and customary rules of behavior;

traditional and ceremonial customs; family hierarchical dogmas; absolute tolerance of violence by society, which leads to zero public condemnation).

Physical domestic violence is positioned as a type of violent offense committed in the family or in related circumstances, which makes it possible to qualify it as committed in the domestic environment through the use of physical force or threat of its use or through inaction with the intent to deprive a person of life or harm his or her health, physical freedom, bodily integrity, and the author identifies the key motivations and goals of using the physical form of domestic violence, including the desire to control and dominate the family environment, the desire to educate for “disobedience”, to overcome the resistance of the opposing party, and it is also a way of manifesting aggression and anger.

The characteristics of the types of domestic violence are highlighted: physical (mostly visualization of the consequences; visibility of traces of impact on the person's body; affects the human somatics; affects the sphere of personal freedom of the victim; causes psychological problems; violates the right to life and health; interdependently determines other forms of violence); sexual (the abuser is mostly the intimate partner of the victim; the most common group of victims are women of childbearing age; the typical cause of sexual violence is mostly that the perpetrator has medical problems; especially high latency); economic (infringes on the property rights of a person; there is no criterion for measuring the level; problematic for recognition by the victim; there is a clear correlation between it and gender-based economic insecurity; manifested in such behavioral acts as limiting or restricting access to financial resources, goods and services, demanding not to work, manipulating economic and financial resources, forced employment, restricting access to education, threats with financial resources, creating debt obligations) psychological (aimed at violating the psycho-emotional state of a person, aims to cause psychological harm, affects the dignity of a person; is the most common form of violence; usually manifests itself in conjunction with other forms; long-term nature of the impact; often devalued in legal regulation).

The dissertation substantiates that the virtualization of social space and globalization and transformation processes have led to the need to expand the forms of domestic violence established in international standards by defining cyberviolence as a separate form of domestic violence. The characteristics of cyberviolence as a separate form of domestic violence are highlighted: violent acts committed with the use of digital technologies, virtual space, social networks, e-mail, mobile messengers, messaging programs and chat sites; lack of linking violence to a place/territory; the result is real harm of a different nature; women are most often victims of it; significant prevalence among young people and adolescents; manifested in such forms as cyberstalking, cyberbullying, illegal sexting, flaming, doxxing.

It is proposed to supplement (1) Article 1 of the Law of Ukraine “On Prevention and Combating Domestic Violence” with a definition of cyberviolence: “Cyberviolence is a form of domestic violence committed using digital technologies, computer systems, technical devices, the Internet, usually in cyberspace, with the aim of causing harm or threat to the victim and may manifest itself in the form of cyberbullying, cyberstalking, illegal sexting, doxxing, etc.”; (2) Article 1 of the Law of Ukraine 'On Basic Principles of Ensuring Cybersecurity in Ukraine' with the following definitions: “Cyberbullying is a form of cybercrime that consists in the systematic use of digital technologies, in particular the Internet, social networks, e-mail, etc. to create circumstances or disseminate information to intimidate, cause fear, or psychological pressure on a person. Cyberstalking is a form of cybercrime characterized by an act of intentional intimidation of a person using computer and information tools. Unlawful sexting is a form of cybercrime characterized by the act of unauthorized distribution of sexual materials with openly offensive content via the Internet and digital means. Doxxing is a type of cybercrime when one person openly and intentionally discloses confidential information about another person without their consent, intending to humiliate, punish or intimidate them in this way.” The third section, “Transcription of types of domestic violence depending on the nature of the victim and specialized mechanisms for combating it,” examines the

specifics of domestic violence against women and girls, men, analyzes the legal status of a child as a victim and witness of domestic violence, and describes the legal regulation of domestic violence among members of LGBT and queer communities, ethnic minorities, persons with disabilities, the elderly, etc.

A set of measures has been developed to combat domestic violence against women (raising public awareness of zero tolerance for violence against women; measures for public and state protection of affected women; measures to ensure their equality and economic sustainability); men (creating an adequate infrastructure of shelters for men victims of domestic violence; increasing the attention of competent authorities to the problem of men victims of domestic violence; creating an effective standard of coverage of the problem by gender; supporting and guaranteeing special services aimed at men; developing agreed standards for working with men who have experienced domestic violence; creating a special hotline for men); children (recognition of a child who witnessed violence as a victim of psychological violence; introduction of mandatory psychological examination of a child's condition; establishment of the obligation of educational authorities to monitor the child's condition for violence); LGBT communities (updating legislation on non-discrimination based on gender and gender identity; increased attention to information on domestic violence among persons with a specific gender and sexual identity; creation of an inclusive environment).

Chapter 4, “Improving the State Legal Policy in the Field of Preventing and Combating Domestic Violence in Ukraine”, identifies the structural elements of the State legal policy of Ukraine in the field of preventing and combating domestic violence, proposes the modernization of public and social measures to prevent domestic violence in Ukraine, and presents proposals for reforming measures to combat domestic violence in accordance with the successful practice of foreign countries.

The author substantiates the need for an ideological and legal transformation of legal policy in the field of domestic violence through the use of proactive measures and mechanisms for preventing unlawful behavior in this area. The author proposes

measures of legal policy for the prevention of domestic violence aimed at social proactivity to prevent the problem: overcoming the social problem of gender inequality and gender discrimination; eradication of the ideology of privacy of domestic violence; combating the latency of offenses in the field of domestic violence; public and educational measures to raise awareness of the inadmissibility of violence in the family and domestic sphere; measures to improve the functioning of health care authorities in the field of prevention of domestic violence.

To improve the prevention of domestic violence, it is proposed to: introduce specific recommendations to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1047 on the preparation of a pedagogical worker for a conversation with a child, the methodology of its conduct, the peculiarities of communication between teachers and children who are hypothetically aware of information about violence against their friends, a conversation with one of the parents if there is a suspicion of domestic violence in the family or against a child, or the child may have witnessed such violence; determine the mandatory annual conduct of a “The pedagogical, medical, economic and service staff of an educational institution are obliged not to disclose information to third parties about the facts of domestic violence, except when such actions will contribute to ensuring the safety of minors”; to supplement paragraph 5 of the Methodological Recommendations on Identifying, Responding to Cases of Domestic Violence and Interaction of Employees with Authorities and Services with the following sentence: “The authorized person of the institution must ensure that the information on the information stand and website is up-to-date in a separate section “Stop Violence”, which should include a description of the nature of this type of violence, its types and signs, as well as the current contacts of support services that can be contacted if necessary.”

It is proposed to improve national social and educational practice in the healthcare sector in order to effectively combat domestic violence, namely: to standardize the RADAR algorithm for medical personnel in situations of suspected domestic violence in clause 2 of the Procedure for conducting and documenting the results of medical examination of victims of domestic violence or persons who are

likely to be victims of domestic violence and providing them with medical care; to supplement clause 5 of the Instructions for filling in the journal of registration of the facts of treatment and delivery of persons to a health care institution in connection with the infliction of physical injuries of a criminal nature on them and informing about such cases of police bodies and units with a mandatory indication of the possible fact of domestic violence; in order to expand the range of subjects who must respond to domestic violence, including a doctor in private practice, add Clause 13 of the Licensing Conditions for the Conduct of Business Activities in Medical Practice with the obligation of the licensee to comply with the requirements in the field of accounting for facts of appeal and delivery to health care institutions persons in connection with the infliction of physical injuries of a criminal nature on them and informing about such cases of police bodies and units; to update the State Program "Reproductive Health of the Nation" taking into account the negative consequences of domestic violence for human reproductive health.

Also, based on a broad analysis of positive practices in the field of domestic violence in a number of foreign countries, it is proposed to improve the set of legal guarantees for combating domestic violence, including the introduction of specialized training for professionals who represent entities involved in the prevention and combating of domestic violence, updating legislation by introducing a requirement to create integrated support centers that will provide basic necessary services in a single place, introducing an effective system of exchange of information, to intensify the cooperation of state bodies and civil society institutions, to improve the implementation of the right to legal aid by adding to the list of subjects the right to free secondary legal aid assistance to children who witnessed domestic violence, to adjust the effectiveness of institutions of protective orders, to implement the institution of disclosure of information about the offender at the request of an interested person.

Keywords: domestic violence, offender, victim, prevention of domestic violence, combating domestic violence, gender equality, legal policy, child protection, human rights violations, right to life, health care, judicial protection,

entities involved in combating domestic violence, forms of domestic violence, theoretical and legal concepts.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1.1. Публікації в наукових фахових виданнях України

1. Андрусак І. П., 2018а. Гендерний аспект в професійній діяльності та гендерна нерівність на ринку праці. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Сер. : Юридичні науки, 902, с. 26–30.
2. Андрусак І. П., Перів І. В., 2019. Ольга Басараб як борець за права і свободи українського народу: історико-правові та гендерні аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Сер. : Юридичні науки, 24, с. 69–76. (Особистий внесок: визначення основної концепції роботи, встановлення та репрезентація гендерних аспектів у доробках О. Басараб, формулювання висновків.)
3. Андрусак І. П., 2019а. Жінки-філософині, Аристотель та місце жінок у науці. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Сер. : Юридичні науки, 23, с. 45–50.
4. Андрусак І. П., 2021а. Логіка в системі вищої юридичної освіти та наукових дослідженнях. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Сер. «Юридичні науки», 1 (29), 8, с. 42–47.
5. Andrusiak I., 2022а. On the role of the logical method of knowledge in scientific and legal research. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Сер. «Юридичні науки», 1 (33), 9, с. 22–27.
6. Андрусак І. П., 2022а. Гендерний вимір діяльності українського жіночого руху Канади та Австралії. *Аналітично-порівняльне правознавство*, 4, с. 11–16.
7. Andrusiak I., 2022б. Legal policy regarding domestic violence in certain ethno-national groups (on the example of the Roma). *Вісник Національного*

університету «Львівська політехніка». Сер. «Юридичні науки», 4 (40), с. 257–262.

8. Андрусак І. П., 2023а. Теоретико-правовий аналіз становища літніх людей, котрі стали жертвами домашнього насильства. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*, 14, с. 5–10.

9. Андрусак І. П., 2023б. Запобігання та протидія домашньому насильству: роль культурно-ментальних чинників. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право*, 79, 1, с. 11–16.

10. Андрусак І. П., 2023в. Сексуальне насильство як вид домашнього насильства: активізація правових аспектів. *Актуальні проблеми політики*, 72, с. 11–16.

11. Андрусак І. П., 2023г. Протидія домашньому сексуальному насильству. *Прикарпатський юридичний вісник*, 4 (51), с. 3–6.

12. Андрусак І. П., 2023д. Теоретико-правові аспекти ефективності правової політики у сфері домашнього насильства: соціальні причини проблеми. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. «Юридичні науки»*, 3 (39), с. 150–156.

13. Андрусак І. П., 2023е. Роль міжнародних правових інструментів у формуванні національних стратегій боротьби з домашнім насильством: теоретико-правовий аналіз. *Публічне право*, 3 (51), с. 145–151.

14. Андрусак І. П., 2023є. Удосконалення правового регулювання запобігання та протидії домашньому насильству під час війни. *Право і суспільство*, 5, с. 3–9.

15. Андрусак І. П., 2023ж. Діти як жертви домашнього насильства: аналіз адаптації європейських стандартів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. «Юридичні науки»*, 5, с. 5–9.

16. Андрусак І. П., 2023з. Принципи правової політики у сфері домашнього насильства. *Аналітично-порівняльне правознавство*, 6, с. 15–19.

17. Андрусак І. П., 2024а. Домашнє насильство представників ЛГБТ та квір-спільнот. *Аналітично-порівняльне правознавство*, 1, с. 17–22.
18. Андрусак І. П., 2024б. Застосування проактивного комплексного підходу у сфері домашнього насильства. *Наука і техніка сьогодні*, 3 (31), с. 14–22.
19. Андрусак І. П., 2024в. Чоловіки як потерпілі від домашнього насильства: аспекти правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право*, 81, 1, с. 11–15.
20. Андрусак І. П., 2024г. Економічне насильство як латентна форма домашнього насильства: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право*. 80, 1, с. 13–17.
21. Андрусак І. П., 2024д. Подолання проблеми латентності домашнього насильства. *Наука і техніка сьогодні. Педагогіка. Право. Економіка. Фізико-математичні науки. Техніка*, 7 (35), с. 14–21.

1.3. Статті у виданнях, що включені

до наукометричних баз даних Scopus / Web of Science

22. Andrusiak I., Khomyshyn I., Bohiv Y., Nadiienko O., Tsebenko S., 2023. Innovative approaches to protecting victims of domestic violence in the european legal space: experience and opportunities. *Lex Humana*, 16, 1, p. 474–493. (Особистий внесок: проведення аналізу стану жертв від домашнього насильства у різних сферах, узгодження законодавчої бази ЄС, контент-аналіз фахової літератури, пропозиції щодо опису новітніх методів захисту жертв.)
23. Andrusiak I., Khomyshyn I., Pankratova V., Shulhan I., Periv I., 2023. Legal protection of victims of domestic violence in the european union: a comparative perspective. *Lex Humana*, 16, 1, p. 67–83. (Особистий внесок: формування концепції, вибір окремих методів, узагальнення практики держав-членів ЄС, формулювання висновків.)

24. Protosavitska L., Omelchenko N., Kuderska N., Samilyk L., Andrusiak I., 2023. The gender principle in law as a guarantee of equality in legal regulation. *Revista Direito e Sexualidade*, 4, 1, p. 125–149. (Особистий внесок: систематизація знань про фемінізм, аналіз розвитку гендерного підходу у політиці.)

25. Blikhar M., Andrusiak I., Khytra O., Hula I., Pasternak V., 2024. Domestic violence and reproductive health: problems of update of state legal policy. *Reproductive endocrinology*, 71, p. 109–116. (Особистий внесок: узагальнення даних опитування, визначення тенденцій оновлення правової політики, формулювання висновків.)

26. Andrusiak I., Mykivych M., Harasymiv T., Chornopyska V., Oliinyk Y., 2024. The effectiveness of international conventions in the struggle against world's domestic violence. *Jurnal Cita Hukum*. 12, 1. URL: <https://journal.uinjkt.ac.id/index.php/citahukum/article/view/38889>. (Особистий внесок: вибір методологічного інструментарію дослідження, порівняльний аналіз літератури, проведення контент-аналізу і порівняння, аналіз обізнаності окремих груп правовими нормами.)

2. Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

27. Андрусак І. П., 2018б. Феномен «скляної стелі» в професійній діяльності жінки та гендерна правотворча діяльність. *Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 19–20 жовт. 2018 р.). Хмельницький, с. 8–10.

28. Андрусак І. П., 2019б. Соціальні очікування у формуванні «справжнього» чоловіка, «справжньої» жінки та правове регулювання гендерної рівності. *Юриспруденція в сучасному інформаційному просторі* : матер. ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 1 берез. 2019 р.). Київ, с. 35–37.

29. Andrusiak I., 2020. Gender approaches in teaching legal disciplines. *Інноваційні досягнення науки та освіти* : тези доп. XXV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Херсон, 15 січ. 2020 р.). Херсон, с. 21–27.

30. Андрусак І. П., 2020а. Чоловіча та жіноча ідентичність в системі прав людини. *Гене́за держа́ви: філософсько-правова концепція* : матер. учасн. заоч. наук.-практ. конф. (м. Львів, 30 квіт. 2020 р.). Львів, с. 29–33.

31. Андрусак І. П., 2020б. Правові аспекти утримання жінок в місцях несвободи. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави* : зб. тез ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 30 трав. 2020 р.). Львів, с. 9–11.

32. Андрусак І. П., 2020в. Етика гендерних відносин на ринку праці. *Конституційна реформа в Україні: досвід країн Центральної і Східної Європи* : зб. матер. Другої міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 16 жовт. 2020 р.). Львів, с. 172–176.

33. Андрусак І. П., 2021б. Гендерний баланс у політиці (або як працюють гендерні квоти). *Конституційна реформа в Україні: досвід країн Центральної і Східної Європи* : зб. матер. учасн. Третьої міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 24 черв. 2021 р.). Львів, с. 155–158.

34. Андрусак І. П., 2021в. Гендерні стереотипи як фактор ризику девіантної поведінки. *Доказування у справах, пов'язаних з сексуальним насильством* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 1–3 груд. 2021 р.). Львів, с. 4–8.

35. Андрусак І. П., 2022б. Гендерний вимір війни: воєнні злочини проти жінок. *Незалежність України: права людини та національна безпека* : зб. матер. Другої міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 20 трав. 2022 р.). Львів, с. 140–142.

36. Андрусак І. П., 2022в. Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) – моніторинг та виконання. *Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи* : зб. матер. учасн. Шостої міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 25 листоп. 2022 р.). Львів, с. 79–82.

37. Андрусак І. П., 2022г. Міжнародні стандарти попередження й протидії насильства в сімейних відносинах. *Парламентаризм в Україні та*

країнах Європи: історико-правова ретроспектива і сучасність : матер. 14-ї Всеукр. наук. конф. (м. Львів, 2 груд. 2022 р.). Львів, с. 107–112.

38. Андрусак І. П., 2023и. Домашнє насильство: проблеми активізації в період кризи державної безпеки. *Стратегічні комунікації у сфері забезпечення національної безпеки та оборони: проблеми, досвід, перспективи* : тези доп. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 верес. 2023 р.). Київ, с. 343–344.

39. Андрусак І. П., 2023і. Правова політика у сфері домашнього насильства як комплексна система юридичних та громадських механізмів. *Теорія і практика розвитку агропромислового комплексу та сільських територій* : матер. XXIV Міжнар. наук.-практ. форуму (м. Львів, 4–6 жовт. 2023 р.). Львів, с. 619–620.

40. Андрусак І. П., 2023ї. Жінки в суспільстві: вразливість, що зростає і її шляхи подолання. *Захист соціально вразливих груп: міжнародний та національний виміри* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 жовт. 2023 р.). Київ, с. 46–50.

41. Андрусак І. П., 2023й. Латентність проблеми домашнього насильства. *Правове регулювання євроінтеграційних суспільних відносин в Україні* : матер. VII Міжвузів. наук.-теорет. конф. до Дня юриста України (м. Київ, 20 жовт. 2023 р.). Київ, с. 11–13.

42. Андрусак І. П., 2023к. Проблеми дієвості в умовах війни імplementованих європейських стандартів щодо домашнього насильства. *Наслідки вторгнення Російської Федерації в Україну: правовий аспект* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 жовт. 2023 р.). Київ, с. 25–28.

43. Андрусак І. П., 2023л. Правова політика психологічної підтримки громадськості як чинник подолання проявів домашнього насильства. *Стратегічні пріоритети розвитку економіки, менеджменту, сфери обслуговування та права в умовах інтеграційних процесів* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 2–3 листоп. 2023 р.). Харків, с. 436–438.

44. Андрусак І. П., 2023м. Вплив домашнього насильства на соціальні відносини та поведінку дітей. *Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення* : зб. тез Наук.-практ. круглого столу, присв. 75-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 8 груд. 2023 р.). Хмельницький, с. 9–10.

45. Андрусак І. П., 2024є. Фізична форма домашнього насильства: теоретична транскрипція. *Політико-правові засади модернізації України: внутрішній та зовнішній виміри* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15–16 берез. 2024 р.). Дніпро, с. 20–22.

46. Андрусак І. П., 2024є. Домашнє насильство: теоретична концепція. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації прав людини та держави* : матер. II Наук.-практ. конф. (м. Одеса, 5–6 квіт. 2024 р.). Одеса, с. 6–8.

47. Андрусак І. П., 2024ж. Домашнє насильство щодо дітей: правові проблеми. *Незалежність України: права людини та національна безпека* : зб. матер. Четвертої міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 12 квіт. 2024 р.). Львів, с. 150–151.

48. Андрусак І. П., 2024з. Проблеми домашнього насильства: державний та індивідуальний рівень. *Правова наука і державотворення в Україні в умовах сучасних викликів, породжених російською воєнною агресією: теорія, практика, перспективи розвитку* : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Кривий Ріг – Кропивницький, 24 трав. 2024 р.). Кривий Ріг, с. 216–218.

3. Публікації, що додатково відображають наукові результати дисертації

49. Андрусак І. П., Забзалюк Д. Є., Лепісевич П. М., Марковський В. Я. та ін., 2019. Дотримання прав людини в правоохоронній діяльності : навч. посіб. Львів : Фіктивне вид-во в Україні, 320 с. (*Особистий*

внесок: підрозділ 5.4 «Поняття про гендерну рівність в поліцейській діяльності».).

50. Марковський В. Я., Савайда О. І., Тополевський Р. Б., Шопіна І. М., Андрусяк І. П., 2020. Поліцейська деонтологія : навч. посіб. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 316 с. (*Особистий внесок: визначення проблем гендерного характеру у поліцейській діяльності та вказівка на їх вирішення*).

51. Андрусяк І. П., Марковський В. Я., 2020. Зміна ролі і статусу жінок у правоохоронних органах України. *Інформаційний бюлетень з проблем діяльності підрозділів Національної поліції*. с. 7–14.

52. Андрусяк І. П., 2021г. Мовні конструкти та їхнє значення для утвердження прав людини: до проблеми законодавчого унормування вживання в Україні фемінітивів. *Мовна політика держави: історико-правова ретроспектива і сучасність* : матер. 13-ї Всеукр. наук. конф. (м. Львів, 3 груд. 2021 р.). Львів, с. 3–7.

53. Андрусяк І. П., 2023н. Правове забезпечення гендерної рівності : навч. посіб. Львів : Галицька видавнича спілка, 176 с.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
СПИСОК	28
ПЕРЕЛІК УМОВИХ ПОЗНАЧЕНЬ	30
ВСТУП	31
РОЗДІЛ 1. НАУКОЗНАВЧІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ	49
1.1. Методологія дослідження та огляд джерельної бази	49
1.2. Понятійно-категоріальний апарат у сфері домашнього насильства	78
1.3. Юридико-онтологічна природа домашнього насильства	107
Висновки до розділу 1	135
РОЗДІЛ 2. ДЕТЕРМІНОВАНА КОНФІГУРАЦІЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА: ПРИЧИНИ І ФОРМИ	142
2.1. Правове пізнання причин домашнього насильства як детермінанта його запобігання	142
2.2. Теоретико-правова характеристика фізичного домашнього насильства	163
2.3. Сексуальне насильство як форма домашнього насильства	175
2.4. Економічне та психологічне насильство як соціально ігноровані форми домашнього насильства	190
2.5. Кібернасильство як інноваційна форма домашнього насильства: проблеми правового регулювання	223
Висновки до розділу 2	244
РОЗДІЛ 3. ТРАНСКРИПЦІЯ ВИДІВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЗАЛЕЖНО ВІД ХАРАКТЕРУ ПОСТРАЖДАЛОЇ ОСОБИ ТА СПЕЦІАЛІЗОВАНІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ЙОМУ	251

3.1. Домашнє насильство стосовно жінок і дівчат як найпоширеніший вид насильства	251
3.2. Чоловіки як потерпілі від домашнього насильства	268
3.3. Правове становище дитини як постраждалої і свідка домашнього насильства та спеціальні заходи удосконалення правового регулювання	292
3.4. Домашнє насильство серед представників ЛГБТ та квір- спільнот	313
3.5. Особливості домашнього насильства в окремих соціальних групах	326
Висновки до розділу 3	347
РОЗДІЛ 4. УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ	355
4.1. Структурні елементи державної правової політики України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству	355
4.2. Модернізація суспільно-громадських заходів запобігання домашньому насильству в Україні: ідеологічно-правові трансформації проактивної політики	394
4.3. Пропозиції реформування заходів протидії домашньому насильству відповідно до успішної практики зарубіжних країн	426
Висновки до розділу 4	458
ВИСНОВКИ	466
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	486
ДОДАТКИ	587

ПЕРЕЛІК УМОВИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВООЗ –	Всесвітня організація охорони здоров'я
ЕКПЛ –	Європейська конвенція з прав людини
ЄС –	Європейський Союз
ЄСПЛ –	Європейський суд з прав людини
ЗУ –	Закон України
ІКТ –	інформаційно-комунікативні технології
КК України –	Кримінальний кодекс України
КПК України –	Кримінальний процесуальний кодекс України
ЛГБТ –	особи з особливою сексуальною орієнтацією та статевою ідентичністю (лесбійки, геї, бісексуали, трансгендери, представники квір-спільнот та ін.)
Мінсоцполітики –	Міністерство соціальної політики
ООН –	Організація Об'єднаних Націй
Реєстр –	Єдиний державний реєстр випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі
Стратегія –	Стратегія сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасна природа правової й суспільної системи полягає в тому, щоб надати можливості людині жити у вільній і демократичній державі, яка гарантує повагу до її прав. Серед усього переліку прав людини одним з основних природних прав є право на безпеку. Домашнє насильство є найбільш поширеним серед видів насильницьких дій. Ця проблема в сучасному суспільстві має глобальний характер, може торкнутися кожного незалежно від особистих характеристик, місця проживання, статі, рівня економічного достатку та інших чинників.

Потреба суттєвої правової уваги зумовлена також тим, що домашнє насильство породжує вагому соціальну прогалину в суспільній комунікації і порушує право на людську гідність, зачіпає проблеми гендерної нерівності й дискримінації за ознакою статі. Людина може постраждати від насильства в межах власного сімейно-побутового простору, що девальвує індивідуальність особи, порушує її право на життя і пов'язані з ним права: право на безпечний життєвий простір, право на здоров'я, право на гідний рівень життя, адже жертви стають об'єктом не тільки фізичного, а й емоційного, матеріального й іншого виду насильства.

Питання удосконалення правової політики у сфері запобігання і боротьби з проявами домашнього насильства актуалізується також через фатальні загрози, які несе таке діяння, зокрема: жертви домашнього насильства не можуть уникнути серйозних психологічних і фізичних травм, що може вплинути на їхнє емоційне здоров'я, а також на майбутню якість життя, часто навіть протягом десятиліть; домашнє насильство може призвести до руйнування сімей і взаємин між членами родини, що позначиться на психологічному стані всіх учасників родинних і сімейних відносин; зачіпає психологічний і фізичний розвиток дитини, що деструктивно впливає на розвиток усього покоління, яке є майбутнім для держави і планети; суттєві соціальні й економічні витрати, зокрема на медичне обслуговування і правову

допомогу жертвам; порушення громадського порядку і безпеки, оскільки насильство в сім'ї може впливати на загальний громадський порядок і безпеку.

Причиною актуалізації дослідження проблеми є те, що соціальна реальність ґрунтується на гендерно-культурних стереотипах приватності проблеми домашнього насильства, а національне законодавство у досліджуваній сфері не містить єдиного комплексного індивідуального підходу, чіткості регулювання, а інколи має фрагментарний характер, що зумовлює потребу в оновленні правової політики в цій сфері із врахуванням затребуваності адаптації національного законодавства до зразкових практик розвинених демократичних держав та визнаних міжнародно-правових еталонних принципів. Тому в межах оновленого правового регулювання необхідним є акцентування на соціальних, культурних, економічних чинниках, на їх поєднанні, значенні і місці у факторах формування й функціонування заходів запобігання домашньому насильству, також потрібно створити комплексну загальнодержавну правову політику управління інституційними механізмами протидії й запобігання насильству задля поетапного, поступального, системного формування діяльності органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства.

Стрес, напруга, руйнування соціальних зв'язків і правил, деструкція правового порядку, масове порушення прав людини, зростання злочинності, економічна криза – усе це створює в умовах військової реальності, в якій зараз перебуває українське суспільство, додаткову проблему зростання домашнього насильства. Це зумовлює потребу в розробці спеціальних засобів і способів боротьби із вказаною проблемою в умовах кризових суспільних обставин та підвищення рівня правової культури суспільства, правосвідомості громадськості, допомагаючи у формуванні толерантної спільноти.

Проблема домашнього насильства не є новою для сучасної школи права, але комплексно в межах теоретико-правової науки це питання ще не було предметом розгляду. Окремі аспекти політики у сфері запобігання та протидії насильству, гендерної рівності, побудови суспільства толерантності та

терпимості, недискримінації розглядали у своїх працях науковці загальнотеоретичного, філософсько-правового та конституційного спрямування, з-поміж яких Т. Гарасимів, С. Головатий, О. Грищук, Н. Давидова, Ю. Бисага, О. Балинська, О. Зайчук, А. Заєць, В. Косович, В. Лемак, Н. Морська, О. Оніщенко, О. Петришин, С. Погребняк, В. Ковальчук, С. Сливка, Т. Йохансон, С. Пател, К. Табб, С. Сью, Н. Крідер та ін.

Проблема домашнього насильства особливо поширена серед окремих груп осіб, тому теоретико-правові аспекти захисту жінок і дітей як жертв домашнього насильства аналізували Д. Аронггер, М. Бартос, С. Траунер, Ц. Уста, Х. Мурр, Р. Ель-Джарра, А. Ваке, У. Кандула, І. Хомишин, Н. Ортинська, В. Миколаєць, Т. Мацелик, Н. Новицька, К. Черевко, Л. Князькова, О. Кириченко, А. Романова.

Окремі аспекти превентивної політики у сфері домашнього насильства вже були предметом розгляду науковців національної і зарубіжної школи права юридико-галузевого спрямування. У межах кримінального права та криміналістики цінними є наукові доробки таких науковців, як О. Гумін, А. Йосипів, В. Оцел, В. Шаблистий, В. Канцір, О. Бандурка, О. Литвинов, Д. Тичина, А. Боровик, Н. Манжос та ін.

У контексті трудового права, права соціального забезпечення проблематику соціального оточення як підґрунтя домашнього насильства висвітлювали С. Байндові, Р. Борхес Бласкес, Ш. Чойрініса, Л. Вокер, М. Качинська, а особливості адміністративно-правового захисту та проблеми функціонування органів публічної влади, котрі уповноважені запобігати та протидіяти домашньому насильству, особливо в країнах Європейського Союзу, досліджували Н. Дякуну, А. Білоглу, Ф. Агнелло, М. Бертон, Т. Міхайліна, У. Митник, М. Сірант, Я. Богів, І. Софінська, В. Налуцишин.

Домашнє насильство як чинник руйнування громадського здоров'я було предметом аналізу у наукових працях Дж. Белькнапа, Д. Гранта, М. Бойле,

С. Мурфі-Тая, М. Берг Нессета, К. Лавруда, М. Бліхар, Б. Шанди, О. Заяць, Р. Матківської, Л. Черкасової, М. Щирби.

Незважаючи на те, що проблема правового регулювання сфери домашнього насильства вже була предметом аналізу наукових досліджень, комплексного аналізу поки не було репрезентовано ні на рівні національної, ні зарубіжної школи права. Трансформація соціальних відносин, ідеологічно-культурної парадигми, військово-політична реальність, віртуалізація суспільного життя зумовлюють потребу перегляду усталених підходів до запобігання та протидії домашньому насильству, а євроінтеграційні наміри нашої держави вказують на потребу адаптації позитивного іноземного досвіду, адміністративної й судової практики, і це ще не було предметом аналізу попередньої доктринальної бази.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана відповідно до: положень, визначених у Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, що затверджена Указом Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021; стратегічних цілей, що містяться в Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 року № 1155-р «Про схвалення Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року»; Рішенні Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України»; Указі Президента України «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки» від 27 вересня 2021 року № 487/2021; норм Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» з відповідними змінами до деяких законів України щодо пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності від 12 січня 2023 року № 2859-IX; Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 року № 526-р; Стратегії розвитку Національної академії

правових наук України на 2021–2025 роки, що затверджена 26 березня 2021 року.

Дисертаційне дослідження виконується в межах наукового напрямку Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» «Правові, психологічні та інформаційні проблеми розвитку державності в Україні», затвердженого Вченою радою Національного університету «Львівська політехніка» 24 червня 2014 року, протокол № 5 та кафедри теорії права та конституціоналізму «Європейський вектор розвитку української державності і права людини: історія та перспективи» (0119U100040).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є розв’язання науково-прикладної проблеми, що має важливе значення для теорії держави і права й полягає в комплексному теоретико-правовому осмисленні правової природи домашнього насильства, його причин і характерних особливостей прояву в окремих формах та стосовно різних суб’єктів, а також у встановленні дієвих заходів запобігання та протидії цьому явищу.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких *завдань*:

- проаналізувати методологію дослідження і провести огляд джерельної бази;
- розробити понятійно-категоріальний апарат у сфері домашнього насильства;
- визначити юридико-онтологічну природу домашнього насильства;
- здійснити правове пізнання причин домашнього насильства як детермінанти його запобігання;
- навести теоретико-правову характеристику фізичного домашнього насильства;
- розглянути сексуальне насильство як форму домашнього насильства;
- визначити сутність економічного і психологічного насильства як соціально ігнорованих форм домашнього насильства;

- висвітлити проблеми правового регулювання кібернасильства як інноваційної форми домашнього насильства;
- охарактеризувати домашнє насильство стосовно жінок і дівчат як найпоширеніший вид насильства;
- розтлумачити особливості насильства стосовно чоловіків як потерпілих від домашнього насильства;
- розкрити правове становище дитини як постраждалої і свідка домашнього насильства та запропонувати спеціальні заходи удосконалення правового регулювання;
- навести характеристику домашнього насильства щодо представників ЛГБТ- та квір-спільнот;
- визначити особливості домашнього насильства в окремих соціальних групах;
- розглянути структурні елементи державної правової політики України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- репрезентувати аспекти модернізації суспільно-громадських заходів запобігання домашньому насильству в Україні в контексті трансформації правової ідеології;
- запропонувати заходи реформування протидії домашньому насильству відповідно до успішної практики зарубіжних країн.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що створюють передумови для насильницької поведінки, та засоби її протидії.

Предмет дослідження – теоретико-правові аспекти запобігання та протидії домашньому насильству.

Методи дослідження. Для досягнення мети і вирішення завдань дослідження виокремлено авторську методологію, що репрезентується через комплекс підходів та систему методів, яка має тривірневу структуру.

До комплексу підходів належить: соціологічний – відображає потенціал вивчення домашнього насильства через взаємозв'язки і міжструктурні взаємодії між людьми в межах соціуму (*усі розділи*); аксіологічний – визначає

цінності, ідеали й еталони, відповідно до яких проявляється людське буття в родинно-побутовій сфері та уможлиблює визначення поведінки суб'єкта через критерії цінності й антицінності, соціальної девіантності (*підрозділи 1.2, 1.3, розділи 2 і 3*); культурний детермінізм – визначає роль культурних чинників у досліджуваному правовому й соціальному явищі (*підрозділи 1.3, 2.1, 4.2, 4.3, розділ 3*).

Трирівнева система методів охоплює: загальнофілософську групу методів (діалектичний – при пошуку істинних знань із розумінням проблеми в її системному взаємозв'язку протилежних і схожих факторів, системних елементів і взаємопов'язаних інтенцій (*підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 4.1, розділи 3 і 4*); феноменологічний – передбачає роль досвіду при оціненні ситуації домашнього насильства та вказує на праксеологічний чинник, що дозволяє проаналізувати окремі справи, які були розглянуті в адміністративних і судових інстанціях (*розділи 2 і 3, підрозділ 4.3*); герменевтичний – при тлумаченні нормативних текстів та інших доктринальних джерел крізь призму визначених впливових атрибутів, для формування авторського понятійно-категоріального апарату й розмежування понять домашнього насильства і суміжних явищ (*усі розділи*); загальнонаукову групу (логічний – для формування цілей, підбору даних і формулювання висновків на основі фундаментальних законів мислення й аргументації (*усі розділи*); аналіз під час дослідження джерел, що вказують на поширеність протиправного діяння в родинному колі, концепцій, наукових позицій щодо їх відповідності сучасним підходам розвитку юридичної реальності згідно з основними принципами права й захисту прав людини (*підрозділи 1.3, 2.2–2.5, розділи 3 і 4*); синтез – дав змогу згрупувати в поданні засоби і способи недопущення домашнього насильства, зокрема через акцентування на необхідності спільної виваженої особистої програми для сімей та визначення спільної діяльності органів державної (різногалузевого спрямування), місцевої влади та інститутів громадянського суспільства (*розділи 2 і 3, підрозділи 4.2, 4.3*); аналогії – для формулювання пропозицій щодо удосконалення правового регулювання

концепції недопущення домашнього насильства із врахуванням досвіду іноземних держав (*розділ 3, підрозділи 4.2, 4.3*); абстрагування – для оцінення реальної ситуації через відкинення емоційних, особистісних чинників чи стереотипів й упередження та відмежування від політичних ситуацій, пріоритетів і суміжних питань (*усі розділи*); етичний – для забезпечення гуманності, толерантності і недискримінації суб'єктів домашнього насильства (*розділи 2 і 3*); група спеціально-юридичних методів (юридичного моделювання – для створення дієвого прототипу запобігання насильству в родинному колі та моделі комплексних заходів боротьби з протиправним діянням (*підрозділи 2.2–2.5, 4.2, розділ 3*); інтегративно-правовий метод при синтезуванні соціальних, державних і юридичних чинників для розроблення дієвої, сучасної політики у сфері правового регулювання досліджуваного явища (*розділи 2–4*); метод юридичного толерування – для опису правової й суспільної реальності, в якій відбувається протиправне діяння (*підрозділи 1.2, 2.1, розділ 3*); метод контентного юридичного обстеження – застосовується під час аналізу текстової, візуальної, документованої, медіаційної та іншої інформації (*усі розділи*); юридико-синергетичний – відображає динаміку складних правових систем і полягає в розвитку юридичних концепцій та стратегій (*підрозділ 2.5, розділ 4*); юридично-експертний – для розуміння сучасного соціально-правового поля проблеми через проведення авторського опитування (*усі розділи*).

Емпіричну базу дослідження становлять міжнародні звіти і доповіді урядових інституцій (ООН, ЮНІСЕФ, ВООЗ, ООН Жінки, Фонду ООН у галузі народонаселення, Офісу високого комісара ООН з прав людини, Ради Європи, Європейської комісії проти расизму і нетерпимості, Міжнародної організації праці, НАТО тощо), статистичні показники органів влади України та іноземних держав, звіти Уповноважених у сфері прав людини чи спеціальних уповноважених у сфері рівності багатьох європейських країн, звіти правоохоронних органів та органів охорони здоров'я, дані судової практики, зразкові справи, комплексні зведення, нормативні джерела,

спеціалізоване законодавство та матеріали практики зарубіжних країн, зокрема Австрії, Аргентини, Албанії, Болгарії, Боснії і Герцеговини, Бразилії, Бельгії, Грузії, Данії, Естонії, Індії, Індонезії, Італії, Іспанії, Великої Британії, Канади, Колумбії, Китаю, Латвії, Литви, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, Польщі, Південної Кореї, Північної Македонії, Румунії, Сербії, США, Туреччини, Франції, Чехії, Чорногорії, Швеції, судова практика ЄСПЛ (43 справи), рішення Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок (12 справ), дані опитування, що проводилося в різних регіонах України (Львівська, Закарпатська, Київська області) протягом 2021–2024 років серед чотирьох фокус-груп: жінки дітородного віку (210 респонденток) – для аналізу становища жінок в українському суспільстві та збору даних про прояви домашнього насильства щодо осіб жіночої статі; чоловіки (126 респондентів) – для аналізу їхньої ролі в родинному середовищі та їхнього ставлення до проявів різних форм домашнього насильства; учнівська та студентська молодь (232 особи, незалежно від статі) – щодо їхнього досвіду насильницьких дій домашнього характеру; медики і студенти медичних закладів освіти (78 осіб).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим у загальнотеоретичній юриспруденції комплексним науковим дослідженням аспектів запобігання та протидії домашньому насильству через висвітлення правової природи домашнього насильства, його причин і характерних особливостей прояву в окремих формах та стосовно різних суб'єктів, а також встановлення дієвих заходів запобігання та протидії цьому явищу.

Найвагомішими результатами дослідження, що становлять його новизну і визначають практичну значущість, є такі положення і висновки:

уперше:

- запропоновано комплексний понятійно-категоріальний апарат у сфері запобігання й протидії домашнього насильства, зокрема розроблено дефініції таких понять: «державна політику у сфері запобігання та протидії домашньому

насильству», «принципи правової політики у сфері домашнього насильства», «ціль правової політики у сфері протидії та запобігання домашньому насильству», «латентність домашнього насильства», «поліфонія форм домашнього насильства», «циклічність домашнього насильства», «причини домашнього насильства», «сексуальне домагання», «газлайтинг», «віктимблеймінг», «кібернасильство», «кіберзалежування», «кіберпереслідування», «протиправний секстинг», «доксинг»;

- розроблено і згруповано принципи правової політики запобігання та протидії домашньому насильству;

- систематизовано види засобів реалізації правової політики у сфері домашнього насильства за темпоральним спрямуванням, за сферою, за територіальним спрямуванням, за механізмами впливу, за спрямованістю;

- виокремлено ознаки домашнього насильства, що розкривають теоретико-правову природу цього явища;

- запропоновано класифікацію типів домашнього насильства: за інтенсивністю застосування, за формою діяння, за кількістю жертв, за ступенем тяжкості, за характеристикою постраждалої особи, за характеристикою кривдника, за індивідуалізацією діяння, за соціальним статусом постраждалої особи;

- умотивовано потребу розширення форм домашнього насильства, що визначені в міжнародних стандартах, шляхом визначення кібернасильства окремою формою домашнього насильства, відтак наведено його правові характеристики;

- виокремлено характеристики видів домашнього насильства: *фізичного* (здебільшого наявна візуалізація наслідків; видимість слідів впливу на тілі особи; впливає на соматичну людину; зачіпає сферу особистої свободи постраждалої сторони; породжує психологічні проблеми; порушує право на життя і здоров'я; взаємодетермінує інші форми насильства); *сексуального* (кривдником здебільшого є інтимний партнер постраждалої особи; найпоширенішою групою постраждалих осіб є жінки дітородного віку;

характерною причиною сексуального насильства є здебільшого те, що кривдник має проблеми медичного характеру; особливо висока латентність); *економічного* (посягає на майнові права особи; немає критерію вимірювання рівня; проблемність розпізнаваності з боку постраждалої особи; існує чітка залежність між ним і гендерною економічною незахищеністю; проявляється в таких поведінкових актах, як лімітація або обмеження доступу до фінансових ресурсів, товарів і послуг, вимога не працювати, маніпуляції економічними й фінансовими ресурсами, примусове працевлаштування, обмеження доступу до освіти, погрози фінансовими ресурсами, створення боргових зобов'язань); *психологічного* (націлене на порушення психоемоційного стану особи, має на меті завдання психологічної шкоди, зачіпає гідність особи; є найпоширенішою формою насильства; зазвичай проявляється в сукупності з іншими формами; тривалий характер впливу; часто знецінене при правовому регулюванні);

- запропоновано заходи удосконалення правової практики запобігання та протидії домашньому насильству залежно від його форми: *фізичне* (привести чинне кримінальне законодавство у відповідність до норм спеціалізованого законодавства через уточнення вимоги про систематичність діяння для кваліфікації злочину; уточнити коло осіб, на яких поширюються відносини, що кваліфікуються як домашнє насильство; встановити обов'язковість проходження програми для кривдників для всіх осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності за правопорушення, пов'язані з домашнім насильством); *сексуальне* (проводити навчання представників правоохоронних органів та медичного персоналу щодо особливостей поведінки з постраждалими особами від сексуального насильства; вживати заходи для зменшення латентності проблеми; впроваджувати сексуальну освіту дітей та молоді; встановити протиправність сексуального домагання як форми сексуального насильства); *економічне* (впроваджувати нормативні й організаційно-управлінські гарантії для службовців щодо володіння відповідними знаннями для оцінки й реагування на економічне насильство; активізувати громадські інституції у сфері боротьби з економічним

наси́льством, підвищувати фінансову грамотність громадськості); *психологічне* (оновити поняття, які стосуються цього виду насильства; додати до спеціального закону поняття газлайтингу та віктимблеймінгу);

- виокремлено особливості домашнього насильства щодо жінок, чоловіків, дітей, представників ЛГБТ-спільнот, етнонаціональних суспільних груп, зокрема ромів, осіб похилого віку та людей з інвалідністю, що повинні бути враховані при формуванні еталонів правового регулювання, державних програм, функціонуванні органів публічної влади у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

- запропоновано удосконалити комплекс правових гарантій протидії домашньому насильству: впровадити спеціалізоване навчання фахівців; активізувати інтегративну співпрацю між суб'єктами та оновити законодавство шляхом введення вимоги створювати інтегровані центри підтримки; інтенсифікувати співробітництво державних органів та інститутів громадянського суспільства; поліпшувати реалізацію права на правову допомогу шляхом внесення до переліку суб'єктів права на безоплатну вторинну правничу допомогу дітей, які стали свідками домашнього насильства; коригувати дієвість інститутів охоронних приписів; впровадити інститут розкриття інформації про кривдника за запитом зацікавленої особи;

удосконалено:

- методологічний інструментарій та структурування джерельної бази наукових праць за предметом дослідження;

- розуміння поняття і складових елементів правової політики держави у сфері запобігання та протидії домашньому насильству шляхом зарахування до них цілей політики, принципів, правових норм, суб'єктів політики, засобів реалізації правової політики;

- систематизацію норм права у сфері домашнього насильства за сферою унормування та за спеціалізацією нормативних актів, у яких вони містяться;

- групування причин домашнього насильства на індивідуальні, соціальні і культурно-ментальні;

- чинну структуру суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, пропонуючи захувати до них інститути громадянського суспільства, мотивуючи це потребою адаптувати наявну структуру суб'єктів до міжнародних правових стандартів;

- комплекс заходів протидії домашньому насильству стосовно: *жінок* (підвищення громадської обізнаності щодо нульового толерування насильства стосовно жінок; заходи громадського й державного захисту постраждалих жінок; заходи забезпечення їхньої рівності й економічної стійкості); *чоловіків* (формування належної інфраструктури притулків для чоловіків, потерпілих від домашнього насильства; активізація уваги компетентних органів до проблеми чоловіків, потерпілих від домашнього насильства; формування ефективного стандарту висвітлення проблеми за статтю; підтримка й гарантування спеціальних послуг, що спрямовані на чоловіків; напрацювання узгоджених стандартів для роботи з чоловіками, які зазнали домашнього насильства; створення спеціальної гарячої лінії для чоловіків); *дітей* (визнання дитини, яка стала свідком (очевидцем) насильства, особою, яка постраждала від психологічного насильства; впровадження обов'язкового проведення психологічної експертизи стану дитини; встановлення обов'язку органів освіти моніторити стан дитини на предмет насильства); *ЛГБТ-спільнот* (оновлення законодавства щодо недопущення дискримінації за статевою ознакою й гендерною ідентичністю; активізація уваги до інформації щодо домашнього насильства серед осіб з особливою статевою й сексуальною ідентичністю; створення інклюзивного середовища) та стосовно представників *окремих соціальних груп*;

- систему гарантій правової політики запобігання домашньому насильству, які націлені на соціальну проактивність щодо недопущення проблеми;

набули подальшого розвитку:

- положення про правову онтологічну природу домашнього насильства шляхом розкриття сутності поліфонії форм і циклічності цього явища;

- розуміння неналежності чинної норми-дефініції економічного домашнього насильства, що не відповідає сучасним фінансово-економічним відносинам через обмежений перерахунок видів примусу, відтак запропоновано нормативні зміни;

- теоретичні положення про форми кібернасильства шляхом виокремлення кіберзалежування, кіберпереслідування, протиправного секстингу, доксингу;

- тлумачення цілей державної політики, що визначені в чинному законодавстві. Зокрема, вказано на недоречність виокремлення комплексного інтегрованого підходу як цілі, а також на правову невизначеність при використанні словосполучення «приватні стосунки». Відтак мотивовано потребу додатково визначити ціллю політики діяльність щодо підтримки постраждалої особи та акцентувати на перевихованні кривдника;

– теоретико-правове розмежування схожих юридичних діянь, таких як домашнє насильство, насильство в сім'ї, насильство з боку інтимного партнера і гендерно зумовлене насильство;

- положення про потребу ідеологічно-правової трансформації правової політики у сфері домашнього насильства шляхом застосування проактивних заходів і механізмів попередження протиправної поведінки у цій царині;

- тези про необхідність удосконалення заходів, спрямованих на запобігання домашньому насильству, у національній суспільно-освітній та медичній сфері.

Практичне значення одержаних результатів. Обґрунтовані в дисертації узагальнення, висновки і пропозиції можуть бути використані на практиці, а саме:

- правотворчості – щодо удосконалення нормативно-правового регулювання запобігання та протидії домашньому насильству та забезпечення гендерної рівності шляхом внесення пропозицій змін в ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про безоплатну правничу допомогу», Кримінальний

кодекс України, Державну програму «Репродуктивне здоров'я нації», Стратегію сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року, та низки підзаконних та локальних актів (учасниця робочої групи щодо розроблення Політики гендерної рівності та розвитку особистості у Національному університеті «Львівська політехніка», яка прийнята вченою радою НУ «Львівська політехніка» 09.03.2022);

- у правореалізації – для підвищення рівня обізнаності і правосвідомості всіх правореалізуючих і правозастосовних суб'єктів щодо протидії насильству, дискримінації та для забезпечення гендерної рівності (довідка видана представником Уповноваженого Верховної ради України з прав людини у Львівській обл; довідка № 20.1145/0/2-24 від 05.02.2024, видана департаментом соціального захисту населення Львівської обласної державної адміністрації);

- у науково-дослідній роботі – при розробці і впровадженні нових методологічних підходів до громадської протидії домашньому насильству шляхом апробування результатів серед студентської молоді (довідка від 22.08.2024 про проведену науково-дослідну роботу Центром правових досліджень гендерної рівності Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка»);

- в освітньо-просвітницькій діяльності – для популяризації знань про протидію домашньому насильству, формування гендерно толерантного суспільства, інформування громадськості про причини і загрози насильницьких дій у родинному колі (підготування матеріалів для проведення лекцій, тренінгів, круглих столів, семінарів, онлайн-заходів) (довідка, видана 14.03.2024 Запорізьким інститутом економіки та інформаційних технологій; акт впровадження №7/24 ГО «Європейський альянс великих можливостей» від 02.05.2024; довідка № 936/06.8.1-11, видана 07.05.2024 Донецьким національним університетом імені Василя Стуса; довідка № 01-28-02-600, видана 08.05.2024 Львівським національним університетом

природокористування; довідка, видана 12.06.2024 факультетом права Львівського торговельно-економічного університету; довідка, видана 02.09.2024 Львівською правничою гімназією; довідка ГО «Ярій»; спікерка телевізійної програми «Правові консультації з Ярославом Жукровським» на ТРК «Перший західний»);

- у навчальному процесі – під час викладання дисциплін «Теорія та філософія права», «Гендерна рівність», «Конституційне право України», «Міжнародне право», «Міжнародний захист прав людини» та низки інших галузевих наук, а також підготовки відповідних навчально-методичних матеріалів (довідка 67-01-1411, видана 21.08.2024 Національним університетом «Львівська політехніка»).

Особистий внесок здобувача. Сформульовані й обґрунтовані в дисертації концептуальні положення, висновки і пропозиції одержані особисто здобувачкою за результатами опрацювання доктринальних, міжнародних, іноземних та національних джерел, матеріалів практики, статистичних даних, інформаційних довідок тощо. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використано лише ті ідеї, які є результатом особистої роботи здобувачки.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи оприлюднено у виступах і доповідях на науково-практичних конференціях, форумах та інших заходах, зокрема: *Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави* (м. Хмельницький, 19–20 жовтня 2018 р.); *Юриспруденція в сучасному інформаційному просторі* (м. Київ, 1 березня 2019 р.); *Інноваційні досягнення науки та освіти* (м. Херсон, 15 січня 2020 р.); *Генеza держави: філософсько-правова концепція* (м. Львів, 30 квітня 2020 р.); *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави* (м. Львів, 30 травня 2020 р.); *Конституційна реформа в Україні: досвід країн Центральної і Східної Європи* (м. Львів, 16 жовтня 2020 р.); *Конституційна реформа в Україні: досвід країн Центральної і Східної Європи* (м. Львів, 24 червня 2021 р.); *Доказування у*

справах, пов'язаних з сексуальним насильством (м. Львів, 1–3 грудня 2021 р.); *Незалежність України: права людини та національна безпека* (м. Львів, 20 травня 2022 р.); *Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи* (м. Львів, 25 листопада 2022 р.); *Парламентаризм в Україні та країнах Європи: історико-правова ретроспектива і сучасність* (м. Львів, 2 грудня 2022 р.); *Стратегічні комунікації у сфері забезпечення національної безпеки та оборони: проблеми, досвід, перспективи* (м. Київ, 27 вересня 2023 р.); *Теорія і практика розвитку агропромислового комплексу та сільських територій* (м. Львів, 4–6 жовтня 2023 р.); *Захист соціально вразливих груп: міжнародний та національний виміри* (м. Київ, 19 жовтня 2023 р.); *Правове регулювання євроінтеграційних суспільних відносин в Україні* (м. Київ, 20 жовтня 2023 р.); *Наслідки вторгнення Російської Федерації в Україну: правовий аспект* (м. Київ, 26 жовтня 2023 р.); *Стратегічні пріоритети розвитку економіки, менеджменту, сфери обслуговування та права в умовах інтеграційних процесів* (м. Харків, 2–3 листопада 2023 р.); *Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення* (м. Хмельницький, 8 грудня 2023 р.); *Політико-правові засади модернізації України: внутрішній та зовнішній виміри* (м. Дніпро, 15–16 березня 2024 р.); *Теоретичні та практичні проблеми реалізації прав людини та держави* (м. Одеса, 5–6 квітня 2024 р.); *Незалежність України: права людини та національна безпека* (м. Львів, 12 квітня 2024 р.); *Правова наука і державотворення в Україні в умовах сучасних викликів, породжених російською воєнною агресією: теорія, практика, перспективи розвитку* (м. Кривий Ріг – Кропивницький, 24 травня 2024 р.).

Публікації. Основні положення і результати дисертації викладено в 53 авторських наукових публікаціях, із них: 21 стаття в наукових фахових виданнях України, 5 статей у виданнях, що включені до наукометричних баз даних Scopus / Web of Science, 22 апробації результатів дослідження на конференціях і науково-практичних заходах і 5 публікацій, що додатково

відображають наукові результати дисертації. Загальний обсяг публікацій становить 35,42 друк. арк., з яких особисто авторці належить 33,18 друк. арк.

Структура й обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, 4 розділів, які поділено на 16 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний зміст дисертації викладено на 485 сторінках. Робота містить три додатки на 53 сторінках. Список використаних джерел налічує 857 найменувань.

РОЗДІЛ 1

НАУКОЗНАВЧІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

1.1. Методологія дослідження та огляд джерельної бази

Дослідження є вагомим інструментом прогресивного розвитку людства, сприяє отриманню нових знань та визначає суспільний попит при вирішенні тої чи іншої соціальної проблеми. Наукові дослідження вказують на тенденції нового світобуття, формують прогресивні концепції, модерністські способи діяльності, вказують шляхи коректування допущених помилок, усуваючи наявні неправильні уявлення і додаючи коректні знання про політико-правові явища і процеси.

Досягнути переконливих, обґрунтованих результатів під час наукового дослідження та вказати на дієві пропозиції удосконалення нормотворчої і правозастосовної діяльності можливо тільки шляхом використання належного методологічного інструментарію, що дозволяє концептуалізувати проблему, формалізувати гіпотези і тлумачити результати.

Методологічний інструментарій у межах задекларованої проблематики має вагоме значення для первинного розуміння сутності домашнього насильства, причин його виникнення і встановлення тенденцій боротьби з ним у межах правової політики та юридично-соціальної реальності. Методологія допомагає систематизувати інформацію і знання, визначити затребувані й користі на сучасному етапі розвитку державності та спрогнозувати майбутні тенденції глобальних і національних змін. Як слушно узагальнює С. Бостан, методологія має «той самий пізнавальний фундамент, на якому і будується дослідження» [36, с. 17].

На нашу думку, значення методологічного інструментарію в дослідженні сфери запобігання та протидії домашньому насильству полягає в такому.

По-перше, методологія забезпечить об'єктивність і достовірність даних, допоможе підібрати найкращий інструментарій для збору й аналізу інформації, що в перспективі гарантуватиме точність наукових результатів. Забезпечення ж об'єктивності й достовірності є критично важливим для чіткої рефлексії цього явища як не тільки приватно-правового, але й державно-охоронюваного, а також встановлення концепції правової політики щодо запобігання і протидії домашньому насильству як деструктивного явища міжособистісної комунікації.

Актуальним є й використання загальних підходів до збору даних, а їхня оцінка сприяє можливості отримання знань про поточну ситуацію в цій сфері загалом і стосовно кожної групи зокрема (неповнолітніх, осіб похилого віку тощо), що дає змогу об'єктивувати правові гарантії відповідно до особливостей соціального становища тих чи інших суб'єктів права.

По-друге, належний методологічний інструментарій дає змогу сформувати консистентну базу даних щодо випадків домашнього насильства, їхніх форм, суб'єктів (і кривдників, і жертв), факторів ризику, дієвих механізмів протидії тощо. Така база буде цінною не тільки для поточних досліджень, а й для порівняння проявів домашнього насильства в майбутньому і проведення компаративістського аналізу проблеми в межах різних правових систем і культурно-ментальних традицій. Тут варто погодитися з Т. Михайліною та Ю. Гоцуляком у тому, що «правові системи окремих держав, хоча і є певним чином обмеженими формою держави, її соціальним устроєм, навіть географічними кордонами, але, разом з тим, існують не ізольовано, а виступають частиною загального правового простору» [127, с. 28]. Тому аналіз досвіду різних країн є можливістю для уніфікації національного законодавства. Також це буде корисним для моніторингової й експертної діяльності, дієвого функціонування органів публічної влади, державних програм і стратегій, що здійснюються інститутами громадянського суспільства.

По-третє, дослідникова методологія дозволяє репрезентувати результати шляхом мотивування прийнятності нових знань, що набуті під час аналізу. Розроблення ефективних стратегій протидії деструктивним, протиправним діям у родинному колі можливе тільки за наявності належних комплексних, а не різновекторних підходів і методів. Н. Оніщенко акцентує увагу на пріоритетній ролі правотворчості, її ефективності в умовах змін, вказуючи, що «складні й неоднозначні процеси, що відбуваються й у сфері міжнародних відносин, і в розвитку національної правової системи, і в функціонуванні інститутів та інституцій сьогодення, не могли не відбитися на процесах, що прямо або опосередковано пов'язані з правотворчістю, зокрема з правотворчою діяльністю» [139, с. 20].

Іноземні науковці також акцентують на вагомості методології, зазначаючи, що «на жаль, недостатньо уваги приділено методологічним питанням, які необхідно дослідити та вирішити, перш ніж можна буде очікувати більш обґрунтовані й надійні оцінки поширеності та корелятив домашнього насильства. Вирішальні методологічні проблеми, які впливають на результати дослідження насильства в сім'ї, включають питання, пов'язані з контекстом дослідження, джерелами даних, характеристиками вибірки, моделями дослідження, а також показниками та їхньою валідністю» [835].

Авторську методологію дослідження репрезентуємо через комплекс підходів та систему методів, що має трирівневу структуру. Для пояснення відмінності між поняттями «методологічний підхід» і «метод» використаємо тлумачення, яке наводить С. Бобровник: «методологічний підхід – це сукупність знань про процес наукового дослідження, а метод – це тільки сукупність способів та засобів пізнання об'єкта дослідження» [34, с. 52].

Розглянемо підходи.

Соціологічний підхід репрезентує потенціал вивчення домашнього насильства через взаємозв'язки та міжструктурні взаємодії між людьми в межах соціуму.

Загалом питання насильства як явища вчені торкаються неохоче, більшість досліджень щодо нього мають дуже вузькоспрямований підхід, тобто насильство розглядається як переважно пряме і фізичне явище. Навіть більше, воно існує віддалено й не актуалізується в реальному просторі. Як зазначає К. Бруннер (C. Brunner), зазвичай насильство визначають за трьома аксіоматичними лініями: по-перше, як щось, що відбувається десь в іншому місці (якщо так, то це вважається радше винятком, ніж правилом); по-друге, як те, що вчинено кимось іншим (тобто не раціональним суб'єктом – і якщо так, то це робиться з правильних причин); і, по-третє, насильство розглядається як справді щось інше (тобто таке, що не існує в академічній сфері – у такому разі воно вважається прикрою ідеологічною аберацією) [320]. Соціологічний підхід наділений ідеологією руйнування такої віддаленості. Домашнє насильство є реальною, поширеною проблемою сучасного суспільства незалежно від держави, поширюється на громадян знову ж таки незалежно від економічних, соціальних, соматичних та інших чинників. Це онтологічно-соціальна проблема, і саме сучасне право й суспільство повинні його вирішувати й мінімізувати.

Соціологічний підхід дає змогу визначити суттєві перманентні елементи предмета дослідження в наступному.

По-перше, цінність соціологічного підходу визначається в його затребуваності й унікальності під час аналізу соціальної структури суспільства, визначенні ролі людини в сімейних взаєминах, родинному колі та встановити значення останніх для позиціювання себе як щасливої, реалізованої особистості. У такому розумінні соціологічний підхід відповідає на запитання, чому проблема домашнього насильства має латентний характер, адже родина для постраждалої особи (переважно жінки) є пріоритетом, а вже далі – особисте благополуччя. Страх втратити чоловіка, страх зруйнувати ілюзію «благополучної сім'ї», а відтак громадський осуд тощо – усе це соціальні чинники, що детермінують домашнє насильство.

По-друге, для визначення причин домашнього насильства соціологічний підхід є незамінним, оскільки дозволяє розкрити мікро- та макросоціальні чинники, які часто і провокують проблему. До перших зарахуємо освітній рівень, девіантні прояви особи, психологічні хвороби, зловживання різноманітними психотропними речовинами й алкоголем тощо, а до других – економічні проблеми в сім'ї / родині, державно-правові кризи, воєнні дії. Ці чинники разом чи зосібна можуть стати у вимірі окремої ситуації тригером, що провокує насильницькі дії.

По-третє, сприяє поширенню, чи, навпаки, припиненню проявів домашнього насильства соціальне середовище. Безумовно позитивним є існування в державі правових гарантій, що здійснюють превенцію насильницьких проявів, а в разі того, як діяння мало місце, мають юридичні повноваження притягнути кривдника до відповідальності. Разом з тим, суттєву роль відіграє й оточення, зокрема вагомими є прояви ставлення родини, громади, суспільства загалом до проблеми домашнього насильства. Для прикладу вкажемо соціальне оточення, у якому проживають представники ромської національної меншини. Така громада має свою етично-моральну практику, ментальну атрибутику, де насильство стосовно жінки чи дітей, девіантна поведінка щодо членів родини не вважається аморальним чи категорично неприйнятним. Це спричинює інтенсифікацію такої поведінки, тому прояви домашнього насильства в межах ромської групи є частішими, ніж в іншому соціальному оточенні.

По-четверте, соціологічний підхід дозволяє вивести проблему домашнього насильства за межі приватно-правової сфери. Дилема лежить у рамках сприйняття понять «індивідуальне» і розширення його меж до соціального. Нині ідея того, що особисте є соціальним, набула значного розвитку. Дослідники (S. Charmaz, S. Harris, L. Irvine) поставили людину в центр соціологічної історії; людина є центром, чий задоволення й «неприємності» кореняться в соціальних домовленостях. І сьогодні ідея про

те, що особисте є соціальним, ґрунтується на низці соціологічних інтересів [353].

Аксіологічний підхід визначає цінності, ідеали й еталони, відповідно до яких проявляється людське буття. Через аксіологію життя, сприйняття людського існування як аксіологічної детермінанти діє держава, що прагне максимально забезпечити благополуччя людини. Зарубіжні вчені вказують, що вивчення сенсу життя здебільшого зосереджувалося на його зв'язку з особистим благополуччям [391]. Убезпечення особи від девіантних проявів у межах близького кола осіб вказує на визнання життя, здоров'я, права на гідний рівень життя, права на приватність ціннісними еталонами для інших суб'єктів комунікації, зрештою, й публічних інституцій. Дж. Парк (J. Park) у цьому контексті зазначає, що володіння сенсом тісно пов'язане із задоволеністю життям, щастям і позитивним впливом та слугує своєрідним оплотом проти факторів стресу, агресії й насильства, що властиві життю [683].

Аксіологічний підхід уможливорює визначення поведінки суб'єкта через критерії цінності та антицінності, тобто соціальної девіантності, зокрема юридичної протиправності. У цьому контексті доречно навести позицію Т. Гарасиміва та П. Лепісевича, які вказують, що «серед значної кількості ідей, що репрезентують зміст аксіологічного дискурсу про право, вагоме місце займає розмежування двох типів цінностей, що представлені в правовій реальності. До першого типу цінностей належать фундаментальні блага, досягнення яких певною мірою входить у життєві плани кожного індивідуума, а також ті особисті й соціальні цінності, що захищаються правом, тобто яким надано юридичної значимості» [48, с. 54].

Соціологічний підхід у генезисній інтерпретації розширює можливості. Минулого століття багато соціальних наукових теорій насильства проти жінок (з акцентом переважно на «побитті дружини») ґрунтувалися на психології та зосереджувались на характеристиці й поведінці жінок, які пережили насильство, а не чоловіків-правопорушників [490]. Нині соціологічний підхід затребуваний ширше, зокрема для вивчення механізмів різної сфери

спрямування, що спричиняють соціальну нейтральність, можливо, навіть легітимацію насильства в сімейних взаєминах, зазвичай через виправдання поведінки насильника й повторної віктимізації жертви як такої, чия поведінка не відповідає поведінці «ідеальної жертви». За допомогою соціального підходу визначають поширеність та кореляти насильства, а також намагаються пояснити соціальну поведінку суб'єктів насильства.

Окрім того, цей підхід дозволяє встановити, який вид індивідуальних аксіологічних детермінант, що містять переконання та досвід, дозволяє не допустити насильницької поведінки або вийти з циклічних насильницьких відносин, які кроки з боку органів публічної влади, а частіше – з боку представників громадських інституцій є дієвими для превенції домашнього насильства.

Ще одним важливим підходом, на нашу думку, є *культурний детермінізм*. Він визначає те, які стереотипи, уявлення, мононорми, суспільні правила будуть визначальними для суспільства в контексті насильницьких дій чи бездіяльності в сім'ї. За допомогою цього підходу можна визначити роль культурних чинників у досліджуваному правовому й соціальному явищі.

Про цінність культурних кодів слушно висловилася професорка О. Балинська: «Коди застосовують у всіх сферах життєдіяльності людини, від чого залежить і вид коду (цифровий, алфавітний, рельєфно-крапковий – шифр Брайля для незрячих, матричний тощо). Не є винятком щодо застосування кодів і сфера правовідносин. Адже право можна розглядати як елемент культури й водночас як нормативне її відтворення; тобто у праві відображені всі найбільш значущі моменти культури, так звані національні культурні коди» [25, с. 327].

Культурний детермінізм визначає чинники соціальної комунікації та взаємодії, котрі є поширеними, прийнятними та схвальними у соціально-культурному середовищі проживання особи. Окрім того роль та становище людини у родинних відносинах часто визначають можливість зазнати домашнього насильства та й створюють основу для вияву девіантних чинників

у внутрішньому імперативі кривдника. Від особи очікується поведінка, що закладається їх культурно-соціальними кодами, таким чином домашнє насильство як вид родинної комунікації може передаватися майбутнім поколінням.

Загалом, саме гендерна проблематика часто стає причиною домашнього насильства, адже здебільшого саме жінки й дівчата є жертвами такої форми насильства в родинному колі. В одній з останніх доповідей Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН), а саме в Доповіді за 2021 рік, відзначено, що у світі понад 640 млн жінок страждають від домашнього насильства, по суті, це і є найпоширеніша форма насильства щодо жінок [695]. Важливо зазначити, що лише 6 % жінок у всьому світі повідомляють про сексуальне насильство, скоєне не їхнім партнером. Щодо цього ООН у «Посібнику для розробки законодавства щодо питань насильства відносно жінок» вказує принцип, відповідно до якого «при колізіях між звичайним правом та/або релігійними законами й офіційною системою правосуддя питання треба вирішувати з дотриманням прав жертви та відповідно до стандартів гендерної рівності» [510, р. 18].

Культурний детермінізм допомагає сформуванню й узагальнити причини домашнього насильства через аналіз ментальних, ортологічних ціннісних атракторів, що прийняті в соціумі і державі. Розкриття нормалізації домашнього насильства відбувається через рефлексію очікуваної поведінки в історичній ретроспективі та повторюваності діяння наступними поколіннями. Культура формує людський розум і самовираження.

Про те, що домашнє насильство поширене по всій планеті Земля, свідчать аналітичні дані, що репрезентовані ООН. Однак в окремих регіонах така деструктивна комунікація є особливо поширеною. Ідеться передусім про Африку. Так, 2022 року поширеність гендерно зумовленого насильства на цьому континенті мала найвищий показник – 2,8 особи на 100 тис. населення жіночої статі. В Азії, яка є на другому місці, протягом досліджуваного періоду

зафіксовано 18 400 вбивств представниць жіночої статі, які стали жертвами домашнього насильства. Третє місце посідає Америка [450].

Можна також виокремити в межах того чи іншого регіону території з проблемним статусом. Так, на Європейському континенті Україна належить до переліку загрозливих територій. Звіт ООН демонструє, що Східна Європа і надалі є регіоном з вищим рівнем убивств від сексуального партнера, ніж в інших частинах регіону, хоча кількість зменшилася з 1,1 жертви на 100 тис. жінок у 2014-му до 0,9 жертви на 100 тис. жінок у 2022-му [475].

Саме культурний детермінізм враховує дієвість правових норм в окремих суспільствах. Р. Антасарі (R. Antasari) аналізувала дієвість норм про домашнє насильство в Індонезії. Авторка вказує, що наявність закону щодо подолання домашнього насильства діє як парасолька для запобігання і вирішення проблем домашнього насильства, водночас досі виникають перешкоди в судовому процесі та після судового рішення щодо його дотримання. Збираючи аналітику, Р. Антасарі вказує, що соціально-культурне сприйняття додає до чинного нормативного акта вторинні і третинні правові джерела. Акт був повністю узгоджений з міжнародними стандартами, зокрема з Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (Конвенція CEDAW), але без повного підтримання соціокультурних цінностей індонезійського народу, тому він не був сприйнятий ні суспільством, ні державними органами [261]. Тож прийняття норм права, які радикально суперечать усталеним культурно-ментальним цінностям, завжди конкуруватиме з морально-релігійними й культурними правилами суспільства, і така конкуренція створює обтяження для належної реалізації правових приписів.

При використанні культурно детермінованого підходу вагомою є рефлексія, які форми насильства є неприйнятними й категоричними, щодо якої саме групи осіб (наприклад, європейська ментальна ідентичність первинно охороняє дітей, а західна східна культура – осіб похилого віку).

Із відмінним ставленням у межах культури виокремлюється розуміння «самоконструювання», що позиціонується через розуміння Я, що є процесом і продуктом культури. Нині виділяють два типи самоконструювання, що вагомо впливають на комунікацію між людьми: незалежне і взаємозалежне. Незалежне самоконструювання стосується особистості як особливої сутності, відокремленої від середовища з незалежними й автономними характеристиками та пов'язаної із західною індивідуалістичною культурою. Взаємозалежна самоінтерпретація виражається у ставленні до себе як до реляційної істоти, яка пов'язана з іншими особами, суспільством через спільне походження і колективістську культуру [608].

Культурне середовище визначає ставлення до ролі особи в сімейно-побутовому колі, заохочує чи припиняє домашнє насильство стосовно окремих груп. Дослідниця Н. Грень, котра аналізувала проблему проявів дискримінації за віком, також акцентувала на ролі стереотипів у соціальній реальності, розуміючи їх як «соціальні спільні пізнання та упереджені погляди та переконання, які не ґрунтуються на добре встановлених фактах. Вікові стереотипи можуть впливати на прийняття рішень, оцінки та поведінку членів організації та перешкоджати обробці нової інформації, що суперечить цим помилковим переконанням» [53, с. 139].

Ми у своїх працях мотивуємо, що в українському суспільстві роль жінки завжди була досить суттєвою, не тільки у приватному житті як матері-берегині, але й публічному [17; 18], тому ми доводимо, що «осмислити нові гендерні ролі, внесок жінок у боротьбу за права і свободи українського народу – це ті нові завдання, які постають сьогодні перед українським суспільством» [22, с. 75].

До того ж варто вказати, що культурний детермінізм може бути використаний для демонстрування практики насильства в сім'ї / родині, цим і пояснюється циклічність аналогічних дій майбутніх поколінь, що і є причиною деструкції комунікації. Проте сам генетичний код, на думку сучасних науковців, не є настільки ключовим, і його роль таки гіперболізована саме в

межах суспільства. Науковці пояснюють це вірою в генетичний детермінізм (можна визначити як приписування генам більшої причинної сили у формуванні рис, ніж це припускає наявне наукове знання (тобто генетичне надмірне приписування)). Він є освітнім викликом, оскільки суперечить науковим знанням і пов'язаний з низкою суспільних проблем [478].

Особлива вагомість такого підходу полягає не тільки в константі світосприйняття, а й у зміні парадигми відносин. Модель впливу тут така: «якщо культурні норми впливають на суспільне уявлення про домашнє насильство, то зміна їх спричинить наслідок і для цього негативного явища». Трансформація уявлення культурних, релігійних і морально-етичних принципів змінює соціальні вимоги до життя, добробуту й комунікації між людьми, що впливає позитивно як стримувальний фактор поширення домашнього насильства. Так, сучасні пакистанські юристи (T. Sattar, S. Ahmad, M. Asim) вказують, що гендерно упереджені ролі й очікування, нав'язані ортодоксальністю, неправильним тлумаченням ісламських учень і домінантним патріархатом, можна оскаржити за допомогою кампаній з підвищення обізнаності серед громадськості, а також через стимулювання гендерної сенсифікації серед державних інституцій поліції й судових органів [728, р. 505]. Культурний детермінізм відображає позитивні зміни культурного середовища щодо сприйняття домашнього насильства як протиправної діяльності й нульового його толерування.

Що стосується використаної в дослідженні *системи методів*, то її репрезентуємо тривірневою методологією.

Перший рівень репрезентуємо *загальнофілософськими методами*, що становлять основу методологування всіх правових явищ, відповідно, інститут запобігання та протидії домашньому насильству не є винятком.

Діалектичний метод вказує на пошук істинних знань із розумінням проблеми в її системному взаємозв'язку протилежних і схожих факторів, системних елементів і взаємопов'язаних інтенцій. Протилежність системних явищ може проявлятися так: насильство – толерантність; агресія –

взаєморозуміння; жертва – кривдник; індивідуальне – соціальне; приватно-правове – державно-публічне; динаміка явища – припинення діяння; свобода – несвобода; толерування – публічний осуд; шкода – право на безпеку тощо.

Як стверджує Е. Ісіфе (E. Isife), діалектичний метод використовується тому, що в діалектиці свободи свобода реалізується через протиріччя [550]. Отож в онтологічному тлумаченні саме свобідна воля людини (жертви) є пригнічена через вольові дії члена родини чи іншої близької особи (кривдника). Пошук суперечностей виявляється через аналіз внутрішніх інтенцій та соціально-державних засобів запобігання і протидії насильству.

Діалектичний метод уможлиблює комплексний аналіз проблематики у всіх її проявах. А як відзначають зарубіжні вчені (J. Hearn, S. Strid, A. Humbert, D. Balkmar, M. Delaunay), насильство – це масштабна глобальна проблема, пов'язана з владою, нерівністю, здоров'ям, капіталом, злочинністю та безпекою [518], тож і вивчати її потрібно у всіх цих аспектах. На таку потребу вказують й американські науковці (наприклад, П. Фарр (P. Farr)), доводячи, що системно домашнє насильство охоплює три моменти: (1) стосунки, у яких (2) одна особа використовує шаблон образливої поведінки для того, щоб (3) отримати або зберегти владу й контроль [443].

По суті, йдеться про аналіз явища через поліфонію її форм, зокрема фізичного, економічного, психологічного й сексуального насильства, що вказує на суміщення проявів проблеми у практичних ситуаціях. Також діалектика розкриває систему поступально-історичного розвитку явища від первинної діяльності феміністичних рухів, захисту прав жінок до комплексного аналізу питань домашнього насильства щодо всіх осіб та допомагає встановити тенденції майбутніх змін через появу новітніх форм насильства і проактивних засобів та способів протидії йому на державно-правовому рівні.

О. Ющик переконливо доводить важливе значення діалектики для юридичних досліджень, вказуючи, що «необхідність діалектики коріниться у природі людського мислення. Давно відомо, що будь-яка мудрість

починається зі здатності дивуватися, виявляючи, що речі, які здавалися раніше тобі й іншим самоочевидними, загальновідомими і, отже, такими, що не потребують роздумів, раптом стають загадково незрозумілими, діалектично підступними» [239]. Діалектичний метод збільшує потенціал дослідження проблематики через аналіз розширеного її розуміння у взаємодії зі сукупними елементами, як то причини діяння, наслідки, поведінка суб'єктів насильства, функціонування органів публічної влади, що уповноважені убезпечувати особу від злочинного діяння, відповідальність та соціально-психологічні засоби перевиховання особи, громадська освіченість щодо досліджуваного питання, його динаміка в українському суспільстві при загрозах воєнного й економічно-кризового характеру тощо. Тож саме цей метод дозволяє подолати вузькогалузевий підхід до питання.

Як зазначає М. В. Костицький, діалектика – це універсальні логічні форми мислення, «в яких відображені ті загальні властивості, відношення і зв'язки, які існують в об'єктивній реальності» [105, с. 13], вони ж допомагають створити чіткий понятійно-категоріальний апарат дослідження.

Особливої цінності в контексті ролі соціальної практики набуває *феноменологічний метод*.

Фахівці з теоретичної й філософської криміналісти акцентують на важливості повсякденного досвіду та стверджують, що реалії життя людей містять більше, ніж статистичні чи текстові дані [459]. Розуміння соціальної проблеми, втілення парадигми її юридичного тлумачення виходить з повсякденного досвіду особи та окремих соціальних груп. Феноменологічний метод використовує досвід як критерій для оцінки ситуації, до того ж негативна практика в минулому автоматично не спричиняє девальвацію у власному житті. Гіпотеза про передачу насильства від покоління до покоління припускає, що моделі вчинення домашнього насильства є продуктом ранньої травматизації в сімейній системі. Вважається, що факторами, які опосередковують зв'язок між випадками насильства в ранньому віці та пізнішим вчиненням насильства, є досвід особи, але норвезькі дослідники

(Н. Mohaupt, F. Duckert та I. Askeland) доводять, що нині варто говорити не про абсолютну сублімацію поведінки батьків, а про можливість батьками оцінити досвід, щоб уникнути повторення ситуації: батьки-кривдники «можуть як визнавати, так і відкидати те, що застосування ними насильства шкодить їхнім дітям» [646].

Аналіз досвіду людей, що переживали домашнє насильство, дає змогу встановити повну картину шкідливості діяння для особи, не тільки щодо фізичного здоров'я, а й інших психологічних наслідків довготривалої дії, проаналізувати емоції людей, їхню реакцію на правопорушення, при цьому зосереджуючись на внутрішніх конфліктних переживаннях, які може відчувати не тільки жертва, але й свідок насильства і кривдник. Заперечуючи певною мірою об'єктивність, аналіз усе ж спрямований на особисті інтерпретації учасників протиправного діяння, дає можливість оцінити також і постситуаційні дії жертв, коли вони звертаються по допомогу до органів публічної влади чи громадських організацій.

Своєю чергою працівники спеціалізованих органів оновлюють свої практичні рекомендації завдяки набутому досвіду і практиці комунікації та співпраці зі жертвами і кривдниками в ситуації домашнього насильства, підвищуючи в такий спосіб ефективність їх функціонування на принципах соціальної справедливості, гуманізму, рівності і верховенства права.

Метод феноменології вагомий у контексті праксіологічного чинника, що дозволяє проаналізувати окремі справи, які були розглянуті в адміністративних і судових інстанціях. Для цього проаналізовано наявну практику судочинства в Україні з розгляду справ про домашнє насильство (42 постанови, рішення й ухвали, які містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень), відтак визначено практичні недоліки функціонування судової системи, зокрема це стосується психологічної шкоди дитині, яка стала свідком домашнього насильства, і проблеми притягнення особи до відповідальності за психологічне насильство. Задля отримання ширшого практичного досвіду регулювання проблеми до уваги також бралися справи,

що були предметом розгляду Європейського суду з прав людини (37 справ) та 17 індивідуальних повідомлень до Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, які стосувалися питань гендерної дискримінації, насильства стосовно жінок, насильства з боку інтимного партнера й домашнього насильства.

Герменевтична методологія наділена потенціалом тлумачення нормативних текстів та інших доктринальних джерел. Основними репрезентативними еталонами для тлумачення будуть міжнародні нормативні акти, звіти, статистична аналітика, що розкриває загальносвітовий рівень урегулювання проблеми домашнього насильства, оскільки це явище поширене у всіх країнах світу. Також більшість держав має спеціалізоване законодавство, що своєрідно, відповідно до наявної системи права й системи законодавства, нормативної техніки використовує особливі поняття, визначає форми, методи і способи боротьби з домашнім насильством, своєрідною є й діяльність і структура спеціалізованих інституцій у цій сфері, що зумовлюється державною ідеологією і практикою. Тому герменевтичний метод допомагає тлумачити тексти іноземного законодавства крізь призму визначених впливових атрибутів.

У репрезентованому дослідженні проаналізовано спеціальні акти, сімейне, кримінальне й адміністративне законодавство багатьох держав: Австрії, Аргентини, Бельгії, Бразилії, Естонії, Італії, Індії, Великої Британії, Греції, Канади, Латвії, Литви, Нідерландів, Німеччини, Пакистану, Польщі, Румунії, Словаччини, США, Франції, Чехії, Швейцарії тощо.

Герменевтичний метод застосований також при тлумаченні комплексних зведень міжнародних інституцій (ООН, Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), ВООЗ, ООН Жінки, Офісу високого комісара ООН з прав людини, Ради Європи, Європейської комісії проти расизму і нетерпимості, Міжнародної організації праці, НАТО тощо) та звітів Уповноважених у сфері прав людини чи спеціальних уповноважених у сфері рівності багатьох європейських країн. Цінним для дослідження є також звіт, який підготували

ВООЗ, ООН Жінки, ЮНІСЕФ, Фонд ООН у галузі народонаселення (UNFPA) та Департамент статистики ООН, про глобальні, регіональні та національні оцінки поширеності насильства стосовно жінок з боку інтимного партнера та глобальні й регіональні оцінки поширеності сексуального насильства стосовно жінок з боку непартнера [816], а ще – звіт «Гендерно пов'язані вбивства жінок і дівчат (феміцид / фемініцид): глобальні оцінки вбивств інтимних партнерів / сім'ї у 2022 році» [475], який розробили ООН Жінки, Управління ООН з наркотиків і злочинності та Департамент ООН охорони і безпеки.

Використовуючи оновлене розуміння герменевтичної методології, вкажемо на її затребуваність не тільки щодо текстуального тлумачення, бо вагомою є і її інтерпретаційна роль, зокрема для розмежування понять домашнього насильства й суміжних явищ, як-от насильство в сім'ї, насильство стосовно інтимного партнера, гендерно зумовлене насильство, а також для розмежування понять «жертва» і «потерпіла особа», «кривдник» і «правопорушник», «свідок домашнього насильства». Зрештою, сучасна теоретико-правова наука потребує оновленого розуміння видів правопорушень, що здійснюються у віртуальному просторі чи з використанням новітніх технологічних засобів, тому цей метод доречно використовувати при інтерпретації понять «кіберзлочин», «кіберзалежування», «кіберпереслідування», «протиправний секстинг».

Другий рівень у запропонованій нами системі методологування формується шляхом використання *загальнонаукових методів*.

Першоважливу роль тут відіграє *логічний метод*. На нашу думку, «опора на закони логіки має першочергове значення при вирішенні задач, які виникають під час вивчення наук про становлення, розвиток і функціонування суспільства, а також формування правових систем як єдності зв'язків, цілісності, зв'язків елементів із цілим». Її роль для права є особливо суттєвою, оскільки «знання принципів правильного мислення, аргументування, формулювання думок необхідні як в роботі юриста, так і в наукових дослідженнях. Застосування сучасної логіки, з її розвиненою і гнучкою

системою понять, розробленим формальним апаратом, слугуватиме поступу в комплексних дидактично-логічних дослідженнях, що сприятиме орієнтації в складному процесі наукового дослідження та освітньому процесі» [20, с. 45].

На значенні логічного методу акцентовано й у працях О. Кульчицького, який «вважав, що вивчення логіки необхідне для формування філософського світоглядного знання. Завдяки знанням логіки, філософії та психології вчений зайняв характерне й специфічне місце в громадському й академічному житті. У своїх працях О. Кульчицький аналізував концепцію персоналізму, досліджував взаємовідносини людини з владою, із природою» [19, с. 11]. Для розуміння значення логічного методу така позиція відіграє вагому роль, оскільки домашнє насильство – це прояв влади у взаєминах між людьми.

Аналіз як метод використовується під час дослідження джерел, що вказують на поширеність протиправного діяння в родинному колі. Для цього проаналізовано статистичні дані міжнародного й національного характеру і країн Європи, і Американського й Африканського континентів. У рефлексії періодичного огляду є аналітика щодо насильства за окремими групами: жінки, діти, чоловіки, представники особливої сексуальної орієнтації, особи з обмеженими можливостями, представники національних меншин. Такий окремий аналіз дає змогу визначити особливі риси конкретної групи насильства й охарактеризувати в них статус постраждалої особи і кривдника.

Предметом аналізу були також концепції, наукові позиції, юридико-наукові тези доктринального й нормативного рівнів, які аналізуємо у світлі їхньої відповідності сучасним підходам розвитку юридичної реальності згідно з основними принципами права й захисту прав людини.

Синтез вказує на зворотний процес, що дав змогу згрупувати в поданні засоби і способи недопущення домашнього насильства, зокрема через акцентування на необхідності спільної виваженої особистої програми для сімей, що страждають від домашнього насильства, як постраждалих, так і кривдників, зокрема дітей. Синтез також є корисним для визначення спільної діяльності органів державної (різногалузевого спрямування), місцевої влади та

інститутів громадянського суспільства. Синтезування потребує діяльність інтервенційного й попереджувального характеру, адже стратегії, програми попередження та виправлення поведінки кривдника, програми для постраждалої особи й освітньо-інформаційні, профілактичні, політико-медійні, громадсько-культурні заходи мають відбуватися постійно, що дасть змогу перервати циклічність домашнього насильства, не допустити такої ситуації в майбутньому.

Метод аналогії використано для застосування прийомів, методів, підходів і стратегій державної політики загалом до подолання проблеми насильства в суспільстві. Доведено, що часто домашнє насильство є супроводжувальною поведінкою правопорушника, оскільки агресія виражається і в іншій соціальній комунікації. Нетолерування агресивних дій державою, законодавством і суспільством створює суспільний простір, який, серед іншого, забезпечує особу і в родинному колі, навчає гендерним аспектам правоповажної поведінки, а освітня політика соціальних відносин на основі високого рівня правосвідомості і правової культури за аналогією допомагає запобігти проблемі домашнього насильства.

Метод аналогії використано і для формулювання пропозицій щодо удосконалення правового регулювання концепції недопущення домашнього насильства. Деякі зарубіжні держави вже пройшли шлях спроб, недоліків, виправлення помилок, і такий досвід правового законодавства та практики може бути корисним для національної системи права. Водночас варто звернути увагу, що, як було вже зауважено, ментально культурні цінності народу, нації, етнічної групи, національної меншини відіграють суттєве значення при поширенні домашнього насильства та протидії йому, тому саме вказані явища мають бути фільтром у разі запозичення аналогічних моделей поведінки.

Аналогію доречно застосовувати і як певну примірну модель для регулювання. Скажімо, проблема насильства стосовно жінок може стати

модельним прикладом для зіставлення під час аналізу насильства щодо інших статевих і вікових груп.

Предмет нашого дослідження вимагає також використання *методу абстрагування*. Він може бути використаний у таких випадках: по-перше, для оцінки реальної ситуації та правової кваліфікації юридичного діяння необхідно відкинути емоційні, особистісні чинники чи стереотипи й упередження; по-друге, відмежування політичних ситуацій, пріоритетів чи теорій інших дослідників, що вимагає додаткової авторської дослідної перевірки й підтвердження; по-третє, потрібно абстрагуватися від суміжних питань, що можуть надто сильно впливати на предмет дослідження.

Останнє пояснимо на конкретних прикладах. Отож припустімо шлюбно-сімейні відносини, які й закладають фундамент проблеми, проте тільки частково вказують на аспекти протидії їй (скажімо, розлучення подружжя автоматично не спричиняє зменшення ситуацій домашнього насильства); технологічний прогрес і його новітні прояви не визначають, що насильство обов'язково має ознаки домашнього кібернасильства; відсутність зовнішніх проявів насильницьких дій не вказує на відсутність насильства чи добровільну згоду постраждалої особи, скажімо, у разі сексуального насильства; високий соціальний, фінансовий та освітній рівень суб'єктів домашнього насильства не вказує на відсутність ризику стати кривдником чи жертвою в певних ситуаціях. І цей перелік можна довго продовжувати.

Етичний метод важливий у контексті збереження особистого простору особи, недопущення порушення принципу конфіденційності та принципу честі й гідності людини. Під час збору емпіричного матеріалу ми гарантували опитаним дотримання принципу конфіденційності й нерозголошення інформації. Але цей принцип є також вагомим і в праксеологічному аспекті. Враховуючи особливо чутливу інформацію для особи, яка може бути розкрита при протидії домашньому насильству, важливо забезпечити приватність і для постраждалої особи, і для дітей, які стали свідками таких діянь, щоб не допустити повторної (вторинної) віктимізації і громадського обговорення

особливостей приватного життя чи суспільного осуду. Необхідно уникати стигматизації учасників конфліктної ситуації, прояву максимальної емпатії до постраждалих.

Метод етичності також вагомий для забезпечення гуманності, толерантності і недискримінації суб'єктів домашнього насильства, разом із цим органи запобігання та протидії насильства повинні бути транспарентними у своїй діяльності. Активно поширювати знання серед громадськості про протиправність такого діяння, рішення мають ухвалюватись за участю громадськості, оскільки це є конституційним принципом для демократичної держави. Як вказує С. Сливка, «юрист мимовільно попадає в невимушений стан негативної духовно-моральної соціалізації» [202]. Професійний розвиток працівника спеціалізованого органу має охоплювати і знання щодо етичного, правоповажного ставлення до громадян, тобто вони мають з повагою ставитися до прав, законних інтересів як постраждалої особи, так і кривдника.

Останній (третій) рівень методологування охоплює комплекс *спеціально-юридичних методів*.

Метод юридичного моделювання створює дієвий прототип для запобігання насильству в родинному колі та протидії цьому явищу на правовому, політичному, місцевому і громадському рівнях. Він враховує теоретичні нормативні поняття й гарантії захисту прав і свобод людини у сфері убезпечення від насильства та практичні аспекти правореалізаційних суб'єктів. Згодом таке моделювання може поширюватися на однотипні, схожі ситуації. Доречно, як видається, розробити прототип для окремих форм насильницьких дій чи їх поєднуваної ретроспективи, а також окремо для окремих груп чи суб'єктів, котрі можуть гіпотетично стати жертвою протиправного діяння в домашньому колі.

Створення юридичних моделей можливе на основі визначених юридичних принципів та еталонних норм шляхом розроблення модельної системи реагування на правопорушення, враховуючи доступні ресурси для повідомлення про правопорушення, розслідування діяння, механізми захисту

постраждалої особи, інститут притягнення до відповідальності кривдника тощо. Метод юридичного моделювання доречно розробити і для аналізу ефективності заходів боротьби з протиправним діянням, що має як індивідуальну, так і державну й громадську шкідливість.

Інтегративно-правовий метод доречно застосовувати шляхом синтезування соціальних, державних і юридичних чинників для розроблення дієвої, сучасної політики у сфері правового регулювання досліджуваного явища. Прагнення до збалансованого і врівноваженого закріплення й застосування правових норм лежить у сфері соціально значущої реальності, тому реалії, чинники, тригери та протидії в комплексі визначають повноту предмета дослідження. Використовуючи правові методи, маємо можливість скористатися імперативним потенціалом юридичної науки, що дозволяє застосовувати державний примус до правопорушника та цілісну систему методів захисту для жертви суспільно небезпечного чи суспільно шкідливого діяння. Трансцендентність прояву зображає континуальну поєднаність культурно-етимологічного, суспільного і правового.

Метод юридичного толерування використовується для опису правової й суспільної реальності, в якій відбувається протиправне діяння, та дає змогу описати ставлення громадськості, членів родини, друзів, сторонніх осіб до проблем домашнього насильства. Завдяки цьому можна визначити, наскільки суспільство схильне не звертати уваги на проблему, виводити її на рівень індивідуальної справи між суб'єктами домашнього насильства, звертатися до компетентних органів держави. Зауважено, що дуже часто на це впливає особа жертви, тобто хто саме є постраждалим. Так, якщо йдеться про дитину, то суспільство реагує дуже швидко й активно, натомість рівень толерування в соціумі значно вищий, коли йдеться про особисті взаємини / непорозуміння між членами подружжя.

Використання методу юридичного толерування доречним є і в контексті сьогочасної воєнної реальності в Україні. Кількість випадків домашнього насильства в кризових умовах державно-політичної реальності значно зростає,

а воєнний стан лише інтенсифікує проблему. Для сучасного українського суспільства характерне порушення ментального здоров'я, агресія, насильство, і в умовах війни усе це поступово стає тією реальністю, до якої звикають люди і на державному, і на приватно-комунікаційному рівні. Тому метод юридичного толерування дав змогу описати суспільні явища, коли домашнє насильство зростає разом із соціальним толеруванням явища (особливо коли насильство походить від військового).

Метод контентного юридичного обстеження застосовується під час аналізу текстової, візуальної, документованої, медіаційної та іншої інформації, що стосується проблематики, при цьому така інформація відображає дані про поширеність, причини, динаміку, наслідки й реакцію суспільства, дієвість юридичних гарантій та їхній вплив на рецидиви діяння. Метод передбачає розробку системи категорій або кодувальної схеми, яка дозволяє структурувати та класифікувати зібрані дані відповідно до цілей дослідження.

Юридико-синергетичний метод відображає динаміку складних правових систем і полягає в розвитку юридичних концепцій та стратегій. Метод поєднує юридичний аналіз та синергетичну спрямованість понять і явищ.

Знана науковиця Н. Оніщенко визначає цінність синергетики так: діяльність щодо «врахування ритмічної дії або “аритмії” певних детермінант надасть можливість “програмного розроблення”, а отже, врахування тих ризиків, що можуть послаблювати або взагалі нівелювати дію необхідної для суспільства правової норми» [138, с. 124]. При цьому метод дозволяє розглядати домашнє насильство як складну проблему, з її різновекторними аспектами і наслідками.

Синергетично змінюються не тільки гарантії протидії явищу, але й способи впливу на волю жертви з боку правопорушника. І. Жаровська вказує, що «маніпулювання свідомістю людей як форма впливу на них з метою їх контролю була і залишається ефективним засобом політико-правової боротьби» [72, с. 57], але нині це маніпулювання та інші форми впливу

отримують додаткові можливості через технологічний потенціал інформаційних технологій, що часто спричиняє неготовність протидіяти новітнім формам не тільки з боку постраждалої особи, але й правоохоронних органів та інших спеціальних державних інституцій.

Зовнішні обставини соціального характеру (війна чи заходи охорони громадського здоров'я під час епідемії), фінансово-економічні, глобалізаційні, віртуальні, технологічні чинники визначають біфуркаційний напрям розвитку політики у сфері запобігання і протидії домашньому насильству, змінюють, оновлюють і трансформують юридичні механізми, що дає змогу переглянути ефективність юридичних нормативних та інституційних гарантій у сфері подолання проблеми насильства в сім'ї і родині. Так, наприклад, за словами науковців закарпатської школи права (Ю. М. Бисаги, М. В. Белової, Д. М. Белова), штучний інтелект несе суттєву загрозу, оскільки «порушує приватність та конфіденційність даних, які є важливими аспектами прав» [31, с. 72].

Юридично-експертний метод авторського опитування буде корисним для розуміння сучасного соціально-правового поля проблеми, він реалізується шляхом створення авторського опитувальника, проведення опитування серед визначених груп респондентів, формування висновків і репрезентації рекомендацій для висвітлення юридичної інформації проблематики домашнього насильства.

Аби наші результати ґрунтувалися на соціально-правових і культурно-ментальних реальних показниках, ми провели дослідження в межах чотирьох фокус-груп:

1) жінки дітородного віку (210 респонденток) – для аналізу становища жінок в українському суспільстві та збору даних про прояви домашнього насильства щодо жіночої статі;

2) чоловіки (126 респондентів) – для аналізу їхньої ролі в родинному середовищі та їхнього ставлення до проявів різних форм домашнього насильства;

3) студентська молодь, незалежно від статі (232 особи) – для аналізу їхнього досвіду насильницьких дій домашнього характеру;

4) медики і студенти медичних закладів освіти (78 осіб).

Територіальна поширеність дослідження охоплювала три регіони – Львівська, Закарпатська і Київська області. Аналіз проводився протягом 2021–2024 років.

Максимальний показник похибки результатів становить 2,5 пункта.

Опитування дало можливість встановити поширеність проблеми, форми насильства, які найчастіше трапляються, латентність явища, його циклічність, збільшення його з віком та репродукційною функцією, а також порівняти ставлення до загрози насильства за статтю і віком, визначити вплив його на дітей, що стали свідками домашнього насильства.

Будь-яке наукове дослідження не може існувати відокремлено від створеної наукової доктрини. Домашнє насильство, як предмет наукового аналізу, вже досліджували представники і національної, і зарубіжної школи права.

Виокремимо основні сфери аналізу наукознавчих доктринальних джерел, які є цінними для розуміння і тлумачення проблематики.

Галузеве сприйняття домашнього насильства як форми протиправної (злочинної) діяльності.

У межах цієї проблематики репрезентативними є праці знаних фахівців національної школи права кримінального спрямування. Кримінально-правові і кримінологічні аспекти домашнього насильства досліджували О. Гумін, А. Йосипів [56], В. Оцел [143]. Також вони приділяли чимало уваги формам насильства, особливо фізичному й сексуальному [55]. Аспекти забезпечення особистої безпеки людини та вплив індивідуальної профілактики таких злочинів аналізував В. Шаблистий [232], згодом розширивши сферу своїх інтересів до аспектів протидії домашньому насильству в умовах воєнного стану [223].

Про проблеми домашнього насильства в умовах воєнної агресії вказували й інші науковці, мотивуючи, що «не залишилась осторонь негативного впливу збройного конфлікту і сфера сімейних відносин. З'явилися нові детермінуючі обставини, що вплинули на загальну картину запобігання та протидії домашньому насильству» [195].

Питання поведження з постраждалими від насильства були предметом аналізу професора В. Канціра [81], зокрема висвітлювалися особливості допиту осіб, які постраждали від різних форм насильства. А загалом аспекти розуміння й запобігання злочинності в різних сферах розглядали О. Бандурка й О. Литвинов [26]. Комплексний характер у межах здебільшого кримінального права має монографічне дослідження Д. Тичини «Запобігання домашньому насильству в Україні» [218], де мотивується потреба комплексного, системного підходу до проблеми боротьби зі злочинністю загалом і домашнім насильством зокрема через використання всіх можливостей суспільства, держави, громадян.

У межах науки адміністративного права цю проблему комплексно розглянуто в посібнику колективу одеської школи права за науковим керівництвом А. Боровика [1] у контексті адміністративно-правових засад реалізації державної політики щодо запобігання домашньому насильству. Н. Манжос також аналізувала проблему запобігання і протидії домашньому насильству в контексті адміністративного права [120].

Теоретико-правові аспекти захисту жінок та дітей як жертв домашнього насильства.

Д. Аронггер (D. Aronggear) і М. Бартош (M. Barthos) докладно описали ключові аспекти правового захисту, який надається дітям, котрі стали жертвами насильства [265]. Результати обговорення свідчать, що кожен неповнолітній, який став жертвою злочинних насильницьких дій, повинен отримати правовий захист у системі ювенальної юстиції.

Німецькі науковці вказують на існування ще однієї форми насильства стосовно дітей, як порівняти із загальновизнаними чотирма, і це «нехтування

дитиною» («Vernachlässigung») [788], що полягає у неврахуванні потреб добробуту дитини.

Ц. Уста (J. Usta), Х. Мурр (H. Murr) і Р. Ель-Джарра (R. El-Jarrah) аналізують негативний вплив пандемії та заходів боротьби з нею стосовно проявів домашнього насильства [802], доводячи, що зростання насильницьких дій в родинно-сімейному колі спричинено напруженістю відносин під час безперервного перебування вдома, економічними труднощами та додатковим тягарем відсутності належного функціонування служб допомоги жертвам домашнього насильства. Доводиться, що жертви не мали доступу до підтримки з боку громадських організацій та органів публічної влади, тому проблематику в наукових колах часто називають «подвійною пандемією» (A. D. Wake, U. R. Kandula) [824].

Правовий статус дітей, зокрема охорону дитинства, право їх на безпеку в глобалізованому суспільстві досліджувала Н. Ортинська. Вона вказувала не тільки на потребу теоретико-правового визнання й нормативного закріплення статусу особи, але й на дієвість державних гарантій у цій сфері, мотивуючи, що «декларовані права та особливий правовий статус мають реалізовуватися шляхом дієвого функціонування соціальних і правових гарантій та ефективної діяльності інституційних органів» [141, с. 116].

В. Миколаєць, Т. Мацелик та Н. Новицька [124] акцентували увагу на адміністративній відповідальності за вчинення домашнього насильства щодо дітей на підставі аналізу норм внутрішнього й міжнародного законодавства, зокрема в контексті оновлення законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

К. Черевко, Л. Князькова, О. Кириченко [228; 90; 87] аналізували питання протидії домашньому насильству щодо жінок, вважаючи, зокрема, що розуміння ставлення до цього виду злочину є ключовим для усвідомлення його корінних причин, а отже, напрацювання більш ефективних заходів втручання.

Аналіз проблематики соціального оточення як підґрунтя домашнього насильства (в межах широкого регіонального поширення).

Правовий захист для жертв домашнього насильства та удосконалення нормативної бази різного рівня стосовно вказаного питання досліджував С. Байндові (S. Baidowi) [280]. Р. Борхес Бласкес (R. Borges Blazquez) репрезентує результати аналізу європейської судової практики та питання можливої позитивної співпраці між державами щодо протидії та запобігання домашньому насильству [287]. Дослідниця Ш. А. Чойрініса (Sh. A. Choirinnisa) вказує на комплексність кримінальної характеристики досліджуваної проблематики суспільної девіації, при цьому доводить, що досить часто домашнє насильство вчиняється разом з іншими злочинами, зокрема крадіжкою, зґвалтуванням, переслідуванням. У цьому контексті важливою видається робота Л. Вокера (L. Walker), у якій детально описано психологічні аспекти насильства над жінками [826].

У межах української школи права також розглядаються ці питання [82]. М. О. Качинська, зокрема, детермінує поняття «причина латентності насильства в сім'ї» через її позиціонування як сукупності соціальних, економічних, історичних, юридичних, психологічних та інших факторів, що призводять або сприяють правопорушенням на сімейно-побутовому ґрунті між членами однієї сім'ї.

Функціонування органів публічної влади, котрі уповноважені запобігати та протидіяти домашньому насильству, особливо в країнах Європейського Союзу.

Базисну характеристику нормативної основи діяльності державних органів у сфері домашнього насильства в Європейському Союзі описала Н. Дякуну (N. Diacunu) [403]. Доведено негативний вплив різних форм домашнього насильства на жертву, що завдає моральну, фізичну, психологічну та сексуальну шкоду. Державне гарантування повинно акцентувати увагу на забезпеченні відновлення нормального стану існування постраждалої особи від домашнього насильства, як вказує А. Білоглу (A. Biloglu) [302]. Щоб подолати труднощі у викоріненні домашнього насильства, потрібні спільні зусилля держави, місцевої влади і громади.

Неналежна робота органів влади у подоланні громадських проблем спричиняє, на думку науковців, ще одну фонову проблематику – правовий нігілізм, про загрозливість якого зазначає, зокрема, Т. Міхайліна. Вона вказує, що «на фоні повального правового нігілізму державно-правові інституції починають сприйматися зі скепсисом та навіть із відтінком агресії, що неминуче призводить до поглиблення прірви між реальною роллю права у суспільстві та його внутрішньою оцінкою особою» [126, с. 119].

Актуальними в рамках нашого дослідження є міркування Ф. Агнелло (F. Agnello) [250]. Так, він зауважує, що Конвенція про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) є однією з перших угод, яка містить визначення «статі», що ґрунтується на так званій соціальній теорії. Відповідно, свою працю Ф. Агнелло присвячує комплексному дослідженню цього визначення і його глибоких філософських, політичних і правових наслідків, які актуальні і в міжнародному, і в національному правовому контексті.

Особливо цінною для нашого дослідження є монографія М. Бертон (M. Burton) [323]. Метою цієї книги є комплексне дослідження правової реакції на домашнє насильство. В Англії й Уельсі, а також у подібних юрисдикціях, особливо акцентується на реагуванні кримінального правосуддя на домашнє насильство. Менше уваги приділяється (та все-таки приділяється) реакції системи цивільного судочинства. М. Бертон використовує системний підхід для дослідження правових реакцій, охоплюючи всіх осіб, які ухвалюють рішення в рамках правової системи, для оцінки змін і в матеріальному праві, і на практиці, з особливим акцентом на тенденції до інтегрованого підходу до правосуддя.

Група вчених (I. Michailovič, S. Justickaја, R. Vaičiūnienė, J. B. Vanach-Gutierrez [642]) розглянули питання домашнього насильства щодо жінок у Литві та Польщі й описали можливі шляхи захисту жертв. Водночас

У. Митник [659] проаналізувала правовий контроль домашнього насильства в деяких країнах ЄС. Вона також детально дослідила правову базу й заходи, спрямовані на боротьбу з домашнім насильством у ЄС.

Домашнє насильство як чинник руйнування громадського здоров'я. Це питання аналізувало чимало науковців. Проблема була опосередкованим об'єктом уваги фахівців у сфері права, що аналізують юридичні аспекти запобігання та протидії насильству в окремих країнах в контексті здоров'я нації (Дж. Белькнап, Д. Грант). Окремі аспекти домашнього насильства та роль правоохоронних органів і медичних працівників розглянуто в доробках таких вчених: М. Бойле (M. Boyle), С. Мурфі-Тай (S. Murphy-Tighe) [308], М. Берг Нессет (M. Berg Nessel), К. Лавруд (C. Lauvrud) та ін. [293].

Правові проблеми сфери репродуктивного здоров'я досліджують, зокрема, М. Бліхар, І. Жаровська, Б. Шанда, О. Заяць, Р. М. Матківська, Л. А. Черкасова [856]. Як відзначають українські вчені, «основні причини порушення репродуктивного здоров'я людини такі: екологічні, соціально-економічні (нерозв'язані питання абортів і належної контрацепції, насилля стосовно жінок та дітей) і медичні проблеми» [856].

М. Щирба, розглядаючи правовий статус пацієнта, позиціонує його широко, вказуючи, що до нього «варто включати не тільки право на лікування хворого, але й права, пов'язані зі збереженням, підтриманням та розширенням зони здоров'я, інформаційні права у сфері охорони здоров'я тощо» [235, с. 83]. Тож здоров'я є запорукою належного буття людини і її невід'ємним правом.

Незважаючи на масштабність доктринальних праць, комплексного аналізу розглядуваної проблематики наразі немає. Тож це і спробуємо здійснити в подальших розділах дисертаційної роботи.

1.2. Понятійно-категоріальний апарат у сфері домашнього насильства

Понятійно-категоріальний апарат для правової науки та практики відіграє ключову роль, оскільки дозволяє створювати належний нормативно-правовий масив, ефективно регулювати правові відносини й чітко реалізовувати правові норми. Тому цінність такий інститут має і на етапі нормотворення, і правозастосування, а тим паче правотлумачення. Визначення понять і термінів надають змогу представникам органів державної влади, місцевого самоврядування, суддям, юридичній спільноті, зрештою, й окремому громадянину чітко розуміти сутність, букву й дух нормативного акта, належно реалізовувати приписи держави.

Такий інститут (один з основоположних) у теоретичній юриспруденції також надає можливість синергетичного розуміння права, встановлює вектори його розвитку, вказує на недоліки правового регулювання реальності й удосконалює прогалини правозастосування.

Домашнє насильство є актуальною проблемою в сучасному суспільстві. Запобігання йому й боротьба з ним є нагальним завданням для всього суспільства та окремо для державної політики. Громадянське суспільство й органи публічної влади в контексті ідеології верховенства права і ціннісних вимірів людини повинні працювати над підвищенням усвідомлення глобальності проблеми та розробкою ефективних стратегій протидії, щоб забезпечити безпеку й гідність кожної людини в родинному середовищі.

Особливо актуалізується проблема у зв'язку зі зростанням проблеми у світовому й національному масштабі, так, за деякими аналітичними даними, за десять років домашнє насильство зросло на 16 % [673].

В Україні хіба останні кілька років це питання висвітлюється, оскільки, як і в багатьох традиційних суспільствах, донедавна вважалося, що ця проблема має приватно-побутовий характер, тому не потребує втручання з боку держави. Нині варто говорити про необхідність напрацювання

комплексної правової політики запобігання та протидії проявам домашнього насильства, що охоплює нормативні, організаційні, громадські, культурні та економічні заходи всіх суб'єктів суспільних відносин.

В аспекті рефлексії правової проблеми вагомими є теоретико-правові дослідження сутності, елементів та видів правової політики в цій сфері.

Розпочнімо з первинного – понятійно-категоріальний апарат у сфері домашнього насильства потребує окремої предметнішої уваги в межах нашого аналізу.

Спочатку звернімося до вузького підходу у тлумаченні термінології.

Так, в іноземній літературі під домашнім насильством розуміють усі форми насильства щодо членів сім'ї шляхом побиття, зв'язування, каліцтва, жорстокого поводження, обмеження особистої свободи, покидання й сексуального насильства [855]. К. Бровн (K. Browne) і М. Герберт (M. Herbert) розуміють це поняття як будь-яку дію чи бездіяльність члена сім'ї, яка загрожує життю, фізичній чи психічній недоторканості або свободі іншого члена тієї ж сім'ї чи завдає серйозної шкоди його / її особистості [317]. Отож науковці ототожнюють сімейне й домашнє насильство, перелік форм є дуже обмеженим, тому жодні форми психологічного чи, припустімо, фінансового насильства в такій інтерпретації не підлягають такому поняттю. Вузьке тлумачення домашнього насильства характерне і для міжнародних громадських організацій: мовляв, інцидент або модель випадків поведінки контролю, примусу, погроз, приниження гідності й насильства, включаючи сексуальне насильство, у більшості випадків з боку партнера чи колишнього партнера, а також члена сім'ї чи опікуна [838].

Міжнародні й національні установи також не мають єдиного підходу щодо визначення домашнього насильства.

Всесвітня організація охорони здоров'я (далі – ВООЗ) визначає домашнє насильство як форму міжособистісного насильства щодо інтимного партнера, дитини, літньої людини чи інших членів сім'ї [818]. Незважаючи на те, що це визначення було репрезентовано через вісім років після прийняття

Стамбульської конвенції, все ж воно є значно вужчим, ніж у спеціалізованому міжнародному акті.

До розуміння сімейних відносин зводить домашнє насильство також національний правотлумач. Австралійський інститут охорони здоров'я та соціального забезпечення визначає домашнє й сімейне насильство як насильство між членами сім'ї, як правило, коли злочинець здійснює владу й контроль над іншими [441].

Законодавство Польщі позиціонує домашнє як одноразову або повторювану навмисну дію чи бездіяльність, використання фізичної, психічної чи економічної переваги, порушення прав або особистих прав особи, яка потерпає від домашнього насильства, зокрема: а) піддавання цієї особи впливу ризик втрати життя, здоров'я чи майна, б) порушення гідності, тілесної недоторканості або свободи особи, в тому числі сексуальної свободи, с) заподіяння шкоди фізичному чи психічному здоров'ю особи, заподіяння страждань або шкоди особі, d) обмеження або позбавлення особи доступу до фінансових ресурсів або можливості взятися на роботу чи отримання фінансової незалежності, е) суттєве порушення приватного життя цієї особи або викликання у неї відчуття загрози, приниження чи мук, у тому числі через електронні засоби зв'язку [688]. Отож обов'язковим елементом визнання діяння домашнім насильством є негативні наслідки для жертви, порушення її прав.

Велика Британія досліджуване поняття тлумачить як епізод або серію контрольної поведінки, примусу й погроз між людьми віком від 16 років з боку поточних або минулих інтимних партнерів та/або членів сім'ї, незважаючи на сексуальну орієнтацію чи стать [546]. Тож домашнє насильство стосовно дітей, за тлумаченням англійського Державного офісу, не входить у досліджуване питання. Щоправда, уже Закон про насильство в сім'ї 2021 року встановлює коло осіб, які можуть зазнати домашнього насильства. Як зазначається, йдеться про людей, які «особисто пов'язані» між собою, тобто вони можуть перебувати (або перебували раніше) в інтимних стосунках, були

чи є одружені, цивільні партнери, або ж погодилися одружитися одне з одним, або мають батьківські стосунки з дитиною, або є родичами [406]. Водночас діти в цьому Законі визнаються тільки жертвами цього діяння.

Інше правотлумачення зводить розуміння домашнього насильства до владних контрольних дій щодо члена родини, що спричиняє негативні явища. Так, у поясненнях ООН домашнє насильство визначається як «модель поведінки, яка використовується для отримання або збереження влади та контролю над інтимним партнером у стосунках, дитиною, іншим родичем або будь-яким іншим членом родини» [837].

За даними Управління з питань насильства щодо жінок Міністерства юстиції США, насильство в родині – це модель образливої поведінки в будь-яких стосунках, яка використовується одним партнером для отримання або збереження контролю над іншим інтимним партнером [398].

Натрапляємо в іноземній літературі і на трактування домашнього насильства як патологічних стосунків у сім'ї чи прирівняних до них відносинах, де одна зі сторін використовує фізичне, психологічне, економічне або сексуальне насильство для здійснення контролю над іншою стороною [775].

Таке тлумачення загалом можна вважати прийнятним, оскільки домашнє насильство є діянням, що порушує особисту свободу, зазіхає на права та законні інтереси іншого члена сім'ї чи родини. Гуманна сторона суспільних відносин є порушеною та самі відносини отримують антиправовий характер: порушується право на життя, здоров'я, фізичну недоторканість, право на гідний рівень життя тощо. Втрата контролю над власним життям зі сторони жертви є найгіршим наслідком домашнього насильства.

Загальноновизнаним є широке тлумачення домашнього насильства, що репрезентовано в Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (відома ще як Стамбульська конвенція) [100], де це поняття означає всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються

в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми партнерами або подружжям, незалежно від того, чи проживає (проживав) правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні.

Отож зараз можна вказати, що Стамбульська конвенція встановлює основні елементи понятійного апарату, а національне законодавство трактує його відповідно до власного розуміння членів родини чи розуміння окремих елементів, які характерні для їхньої системи законодавства.

Виокремимо *ознаки домашнього насильства*, що розкривають теоретико-правову природу цього явища.

По-перше, зловживання владою з боку кривдника є основою домашнього насильства. В таких ситуаціях порушується принцип добровільності родинної комунікації та інтереси кривдника отримують домінуюче значення. Науковець Е. Старк (E. Stark) у вказаному контексті вводить поняття «примусовий контроль», під яким розуміє ступінь використання сили чи погроз для усунення в супротивної сторони реакції, тобто зумовлює наказ, що спричиняє до виникнення повної покори [750, с. 128]. В багатьох випадках, як стверджує Л. Вокер (L. Walker) тактика отримання бажаного результату є різною, проте часто їх об'єднує те, що кривдник використовує силовий контроль [827].

Звіти ООН визначають гендерну нерівність основною з причин домашнього насильства та ця інституція закликає впроваджувати системний підхід для боротьби з проявами такою загрозливої поведінки [450]. Статистика вказує, про те що щоденно 130 представниць жіночої статі стають постраждалими саме від домашнього насильства. Первинним, навіть ключовим елементом впливу є залежність постраждалої особи від кривдника в різних формах від психологічної до економічної.

Норми права США вказують, що такий вид діяльності слід розуміти як злочинну, що передбачає модель контрольних (примусових) відносин [436]. Поняття примусовий контроль як фактор домашнього насильства введений у

понятійно-категоріальний апарат й англійського законодавства 2021 року (Закон Великобританії про насильство в сім'ї) [407].

Таке зловживання може мати різних характер, проте важливо, що воно здійснюється з метою контролю іншої особи та впливу на неї. Ф. Джура (F. Jura) і Р. Букалія (R. Bukaliya) позиціонують домашнє насильство як зловживання владою у стосунках, що демонструється зусиллями фізичного, вербального, сексуального, психологічного та емоційного контролю, і цей тип поведінки має повторюватися в циклі подій [566]. Тобто, на думку цих науковців, одноразові дії, які характеризують форми насильницьких проявів, не вважаються домашнім насильством.

Про обов'язковість елементу повторності вказують не всі автори. Наприклад, М. Хуекер (M. Huecker) й В. Смок (W. Smock) не визначають цю характеристику обов'язковою, а лишень фактор контролю однієї особи іншої в межах сім'ї, на їх думку варто вже вважати діянням, що кваліфікується як домашнє насильство [535].

Міжнародні інституції також вказують на обов'язковість владної субординованості. Так, ВООЗ унормовує, що «домашнє насильство – це не просто аргумент. Це модель примусового контролю, яку одна особа здійснює над іншою. Зловмисники використовують фізичне та сексуальне насильство, погрози, емоційні образи та економічні позбавлення як спосіб домінувати над своїми жертвами та добиватися свого» [841].

На противагу такому широкому розумінню, деякі експерти вводять додаткові критерії для тлумачення насильства через чинник домашнього насильства. С. Таллох (S. Tulloch) вважає, що цей тип насильства належить до жорстокого поводження між одруженими партнерами або де-факто незаміжніми, але такими, що проживають разом протягом шести місяців або більше, і яке відбувається вдома [789]. Домашнє насильство через обов'язковість насильницьких дій фізичного характеру (побиття, удари, застосування зброї) позиціонує Д. Даттон (D. Dutton) [423], при цьому вказуючи, що термін «домашнє» створює ілюзію меншої небезпеки діяння, і

виводить його через категорію приватності. Науковець вказує, що через неправильне тлумачення проблема має латентний характер, оскільки суспільство відокремлює себе від злочину через його міжособистісний характер.

По-друге, домашнє насильство передбачає діяння, що відбувається в домогосподарстві. Той факт, що більшість випадків домашнього насильства відбувається в колі родини, найближчих і найрідніших членів сім'ї, вказує на деструкцію суспільних відносин, деаксіологічність таких діянь. Ця ознака передбачає, що насильство такого виду – це не проблема індивідуальних конфліктів, а глобальна суспільно-правова проблема, що стосується як шлюбно-сімейних відносин, так і культурних атрибутів соціуму.

На унікальний, ба більше, парадоксальний характер домашнього насильства вказує Дж. Мелой (J. Meloy) [639]. Вів вважає, що міжособистий характер домашнього насильства є особливо болісним, оскільки воно відбувається між близькими родичами. Дім у такому разі є «одним з найнебезпечніших місць, навіть більш небезпечніше ніж перебування на вулиці в нічний період часу [481].

Сімейний кодекс України (ст. 1) декларує, що сімейні відносини мають ґрунтуватися на «почутті взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки» [198]. Потребу таких відносин перебачено в багатьох національних системах. В Індонезії, наприклад, у ст. 33 Закону про шлюб міститься нормативна вимога такого змісту: «Між чоловіком і дружиною є обов'язок любити, кохати, поважати та надавати фізичну і моральну допомогу» [544].

Проте насправді, незважаючи на нормативні вимоги, багато домогосподарств стали місцями страждань, подекуди тортур через насильство саме в родинному колі.

Перелік членів родини залежить від особливостей кожної юрисдикції. Проведений контент-аналіз низки нормативних актів спеціальної дії вказує на те, що в новоприйнятих актах держав такий перелік є особливо широким.

В англійському законодавстві про домашнє насильство використано те саме визначення «родича», що й у розділі 63 Закону про сімейне право 1996 року, тож це може бути:

- батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, бабуся, дідусь, онук або онука цієї особи або подружжя, колишнього подружжя, цивільного партнера чи колишнього цивільного партнера цієї особи, або
- брат, сестра, дядько, тітка, племінниця, племінник або двоюрідний брат (незалежно від повнорідності чи напівкровності, у шлюбі чи цивільному партнерстві) цієї особи або подружжя, колишнього подружжя, цивільного партнера чи колишнього цивільного партнера [792].

Польський нормотворець, коли дає визначення «членам сім'ї», посилається на тлумачення, яке міститься у ст. 115 § 11 Кримінального кодексу країни. Відповідно до цієї статті членом сім'ї в розумінні Закону про протидію насильству в сім'ї є «дружина, чоловік по висхідній лінії, низхідній лінії, рідний брат, сестра, родич по одній лінії або роду, особа, яка перебуває у відносинах усиновлення, та її чоловік або дружина, а також особа, яка перебуває у спільному проживанні».

У січні 2002 року Федеративна Республіка Німеччина прийняла Закон про захист від домашнього насильства, який встановлює обов'язок правопорушника негайно залишити будинок протягом 10 днів, якщо проти нього подано скаргу на домашнє насильство. Заявником може бути навіть дитина, яка стала жертвою насильства, жінка або будь-яка особа, яка має право представляти інтереси жертв. Визначено, що домашнє насильство охоплює не тільки агресивні дії між чоловіком і жінкою, а й між дітьми, батьками, сестрами, братами. Однак важливо мати на увазі, що дитина, з огляду на свій психологічний і фізичний розвиток, не завжди може об'єктивно оцінити сімейну ситуацію. Тому заяви дітей про домашнє насильство відповідальні особи повинні ретельно перевіряти [260, р. 484].

За даними Португальської асоціації підтримки жертв, домашнє насильство визначається як «будь-яка поведінка чи бездіяльність злочинного характеру, повторювана та/або інтенсивна чи ні, яка завдає фізичного, сексуального, психологічного чи економічного страждання прямо чи опосередковано будь-якій особі, яка проживає як резидент у тій самій місцевості або навіть якщо не є резидентом, є подружжям або колишнім подружжям, партнером або колишнім партнером, хлопцем або колишнім хлопцем, або батьком, або була в подібній ситуації; або є родичем по висхідній чи низхідній лінії, по крові, усиновленню чи шлюбу» [262, р. 9].

Отож загалом домашнє насильство може стосуватися різних суб'єктів, які мають чи не мають кровної спорідненості, проживають разом або ні. О. Мурер (O. Moorer) вказує, що насильство відбувається в домогосподарстві і може бути між батьками і дитиною, братами і сестрами або навіть між сусідами по кімнаті [648].

Також відзначимо, що часто «член сім'ї» тлумачиться досить широко саме в контексті домашнього насильства, хоча інші галузеві норми інших сфер можуть мати інше (зазвичай більш вузьке) тлумачення. Репрезентуємо це в контексті законодавства Румунії. Щодо поняття «член сім'ї», то у ст. 177 Кримінального кодексу Румунії до членів сім'ї не включено колишніх партнерів чи подружжя, а також поточних партнерів, які не проживають разом [371]. А Закон № 217/2003, що стосується домашнього насильства, у ст. 5 містить ширше тлумачення члена сім'ї, а саме: а) нащадки по висхідній і низхідній лінії, брати і сестри, їхні діти, а також особи, що набули статусу родичів внаслідок усиновлення; б) дружина та/або колишня дружина; брати і сестри, батьки і діти від інших родичів; в) особи, які встановлюють відносини, подібні до тих, що існують між подружжям або між ними (батьками) і дітьми, незалежно від того, чи проживали вони разом із кривдником, нащадки партнера та нащадки їхніх братів і сестер; г) опікун або інша особа, яка фактично чи законно здійснює права щодо дитина; д) законний представник або інша особа, яка здійснює догляд за психічно хворою особою

(інтелектуальна недостатність чи фізичні вади), за винятком тих, хто відповідає цим атрибутам при виконанні професійних завдань [716].

Зауважимо, що в деяких державах є досить вузький перелік осіб, які належать до суб'єктів домашнього насильства. Зокрема, законодавство Франції визначає його як насильство між зарученими особами, одруженими чи неодруженими, а також насильство щодо дітей пари або між колишнім подружжям, партнером чи партнером у цивільному шлюбі [455].

Цінним у теоретико-правовому розумінні є приклад Бразилії, у якій на законодавчому рівні виокремлено три сфери, де може відбуватися домашнє насильство:

1) у межах внутрішньої одиниці, що розуміється як простір для постійного співіснування людей, з родинними зв'язками або без них, зокрема спорадично агрегованих;

2) у межах сім'ї, що розуміється як спільнота, утворена індивідами, які є або вважають себе спорідненими, об'єднаними природними зв'язками, спорідненістю або вираженою волею;

3) у будь-яких інтимних стосунках прихильності, в яких агресор живе або проживав з ображеною стороною, незалежно від спільного проживання (ст. 5 Закону Бразилії № 11.340) [311].

По суті, узагальнено можемо виділити три групи відносин між особами, що в разі деструктивних дій прирівнюються до домашнього насильства: (1) відбуваються між особами, що проживають разом (незалежно від родинних відносин); (2) члени сім'ї і родини за висхідною чи низхідною лінією; (3) інтимні партнери.

Звернімо увагу на ще один вагомий правовий чинник. Міжнародні інституції визначають суб'єктів домашнього насильства широко, навіть попри те, що національні норми можуть не прирівнювати факт правопорушення до категорії відносин, які підлягають кваліфікації як домашнє насильство. Це часто стосується справ, коли особа вже не перебуває в цивільних правовідносинах. Репрезентативною тут є справа «О. Г. проти Комітету

CEDAW Російської Федерації» 2017 року. Позивачка перебувала в цивільному партнерстві, систематично піддавалася домашньому насильству, співмешканець притягувався до відповідальності, проте надалі переслідував її і погрожував вбити, на що не було належної реакції представників правоохоронних органів. О. Г. подала скаргу до CEDAW, стверджуючи, що Російська Федерація не змогла повністю імплементувати Конвенцію, не запровадивши законодавство про домашнє насильство, і що органи влади порушили її права за Конвенцією, не відреагувавши належно на її претензії і не виконавши захисних приписів, щоб забезпечити її безпеку. Комітет вирішив на користь О. Г., відхиливши аргумент російського органу влади нібито про необґрунтованість заяви О. Г. про те, що вона стала жертвою домашнього насильства, мовляв, кривдник не був членом її сім'ї під час вчиненого насильства [670].

По-третє, домашнє насильство є міжособистісною формою насильства у приватно-індивідуальній сфері. Це явище полягає в акті, або процесі агресивного характеру, що може відбуватися через негативні взаємини між людьми, що виникають через нерівність у владі, неприязнь, конфліктні ситуації, культурні стереотипи тощо. Загалом, насильство формує сферу агресії, ворожнечі і відчуженості. Як вказує у своїй дисертації Х. Максим, з погляду філософії це діяння варто розуміти як деструктивне, аморальне «виявлення волі суб'єкта, котре репрезентується в аномально-конфліктній формі, що порушує соціально-правові норми та стандарти правового порядку і соціальної гармонії й проявляється у вчиненні актів, спрямованих на завдання шкоди або погрози іншим суб'єктам, їхнім правам та інтересам» [115, с. 24].

У соціальному контексті насильство може відбуватися між багатьма суб'єктами, може бути і на міждержавному, громадянському, і на приватному рівні. Тому в контексті домашнього насильства заторкується саме приватна сфера відносин між фізичними особами.

ВООЗ визначає насильство як будь-який акт агресії чи недбалості щодо особи, який завдає або може завдати психологічної шкоди чи фізичних або сексуальних страждань, враховуючи погрози, примус чи свавільне позбавлення волі, як публічно, так і приватно. Насильство – це навмисне застосування фізичної сили чи влади, погрозливих або фактичних, проти себе, іншої особи, групи чи спільноти, що призводить або має високу ймовірність призвести до травм, смерті, психологічної шкоди, неправильного розвитку [469].

На думку О. М. Ігнатова, насильство варто розуміти як енергетичний вплив на органи і тканини організму людини, їхні фізіологічні функції шляхом використання матеріальних факторів зовнішнього середовища (механічних, фізичних, хімічних і біологічних) та/або інформаційний вплив на її психіку, що вчиняється всупереч її волі, здатне завдати смерть, фізичну або психічну травму, а також обмежити свободу волевиявлення або дій людини [79, с. 68].

Інші науковці вказують, що «насильство – це умисний фізичний чи психологічний вплив однієї особи на іншу проти її волі, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду або містить у собі загрозу заподіяння зазначеної шкоди зі злочинною метою» [211, с. 158].

Отже, насильство є навмисною дією з наміром спричинити фізичні, психологічні чи інші згубні наслідки. Насильство має місце, коли особа використовує свою владу, авторитет і становище, щоб навмисно завдати шкоди іншим, а не шляхом нещасного випадку чи інших ненавмисних дій. Насильство також охоплює погрози й дії, які можуть спричинити травми та інші втрати (скажімо, економічні, психологічні).

Також важливо зазначити, що «за класифікацією ВООЗ насильство умовно поділяється на три широкі категорії, залежно від суб'єктів, що здійснюють акт насильства, а саме: - замах на власне життя або здоров'я; - міжособистісне насильство; - колективне насильство. Кожна з цих трьох широких категорій розподіляється на нові підгрупи, які відображають більш конкретні види насильства. У рамках міжособистісного насильства можна

виокремити наступні підгрупи: домашнє насильство (між членами сім'ї, в тому числі і щодо дітей); насильство в громаді (насильство у школі (булінг, мобінг), насильство в молодіжному середовищі і т. д.)» [78].

По-четверте, домашнє насильство – це діяння, що може зачіпати всіх членів суспільства без жодних обмежувальних характеристик. Іноземні вчені у цьому контексті визначають, що домашнє насильство – це злочин, який зачіпає людей будь-якого віку і статі, незалежно від національності, професійної діяльності, академічних здібностей чи соціального походження [711]. Справді, воно може стосуватися будь-якої особи незалежно від віку, статі, соматичних чи соціально-правових характеристик.

У цьому контексті покритикуємо положення деяких національних законодавств. Так, за індонезійським законодавством, домашнє насильство (насильство в домогосподарстві) – це будь-яка дія проти будь-якої конкретної жінки, що спричиняє фізичне, сексуальне, психологічне страждання та/або недбалість домогосподарства, враховуючи погрозу вчинення дій, примус або захоплення свободи способом, що суперечить закону, у межах дії домашнього господарства [597]. Таке тлумачення є явно дискусійним, навіть дискримінаційним. Справді, найчастіше постраждалою від домашнього насильства буде саме жінка, проте діти, особи похилого віку, зрештою, і чоловіки також стають жертвами такого діяння, тому ні стать, ні вік, ні фінансові чинники, рівень освіти, місце проживання (перелік можна продовжувати безмежно) не є чинником, що убезпечує особу від домашнього насильства. Як зауважує А. Бен-Порат (A. Ben-Porat), домашнє насильство виходить за межі релігії, національності та культури [292].

Домашнє насильство – це перехресний злочин, який може торкнутися будь-кого, незалежно від статі, віку, раси, релігії, сексуальної орієнтації чи соціально-економічного статусу. Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) визнає, що жертвами домашнього насильства можуть бути чоловіки і діти – прямо чи опосередковано. «Проблема домашнього насильства, що може мати різні форми, починаючи від фізичного насильства і завершуючи

психологічним насильством чи словесними образами, є загальною проблемою, яка непокоїть усі держави-члени та не завжди лежить на поверхні, оскільки часто постає в контексті особистих стосунків або закритих систем, до того ж від такого насильства страждають не лише жінки. [Європейський] суд з прав людини визнає, що чоловіки також можуть бути жертвами домашнього насильства, насправді й діти дуже часто прямо чи опосередковано теж стають жертвами таких подій...» [342].

По-н'яте, домашнє насильство порушує основні права і свободи особистості, поглиблює соціальні проблеми й негативно впливає на фізичне і психічне здоров'я постраждалих. У преамбулі польського Закону про домашнє насильство вказано, що домашнє насильство порушує основні права людини: «Визнаючи, що домашнє насильство порушує основні права людини, зокрема право на життя і здоров'я та повагу до особистої гідності, органи державної влади зобов'язані забезпечувати всім громадянам рівне ставлення та повагу до їхніх прав і свобод...» [688]. Литовське законодавство також вказує, що «домашнє насильство є порушенням прав і свобод людини» (п. 2 ст. 1 Закону про захист від домашнього насильства) [710].

Прояви домашнього насильства прямо порушують сферу гуманізації суспільної реальності, зазіхають на права людини через девальвацію природного права на життя, свободу й безпеку особистості, зокрема ставлячи під загрозу фізичну й емоційну недоторканність потерпілих. Окрім того, воно часто погіршує обмеження свободи вибору й самовизначення або навіть спричиняє контроль над власним життям.

Право на безпеку особи шляхом охорони життя і здоров'я людини як первинної цінності має бути пріоритетом держави у разі колізії цього права з іншими правами. Тобто обмеженню підлягають інші права. Продемонструємо це рішенням Комітету CEDAW «Гонсалес Карреньо проти Іспанії» (González Carreño v. Spain) [489]. Суть справи полягала в тому, що батько вбив свою семирічну доньку під час дозволеного судом побачення з ним (батьки дитини розлучилися, жінка стверджувала про систематичне домашнє насильство з

боку чоловіка). Однак, вичерпавши судові засоби, мати дівчинки не отримала сатисфакції від судових органів. Комітет ухвалив рішення на користь матері, зазначивши, що, встановлюючи схему відвідування батьків, іспанська влада мала врахувати наявний контекст домашнього насильства в сім'ї. Натомість іспанська влада вирішила, що така схема відвідувань є доцільною [489].

По-шосте, домашнє насильство має умисний характер. За даними ВООЗ, насильство може мати дві форми: ненавмисне насильство і навмисне насильство. Ненавмисне насильство стосується різноманітних випадкових подій (наприклад, нещасні випадки, дорожні аварії, побутові нещасні випадки), тоді як навмисні дії – це цілеспрямовані дії (наприклад, фізичний напад, сексуальне насильство, психологічне насильство, домашнє насильство, вбивство тощо) [620]. Тобто в цій класифікації домашнє насильство належить до навмисних, цілеспрямованих діянь.

Як «навмисний вплив однієї людини на іншу, проти волі останньої, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду» або містить таку загрозу визначено насильство і в юридичній енциклопедії [236, с. 68].

Е. К. Енгландер (E. K. Englander) стверджує, що, загалом, насильство – це агресивна поведінка з наміром спричинити шкоду, і фізичну, і психологічну. І на її переконання, головним тут є саме «намір», тому якщо фізична або психологічна шкода виникає випадково, без будь-якого наміру, то це не є насильством [428, р. 2].

Л. Валеріан (L. Valerian) також констатує, що під насильство варто розуміти «будь-яку дію, якою особі навмисно завдається сильний біль або страждання, фізичні чи психічні» [808, р. 17].

По-сьоме, домашнє насильство завдає шкоди різної форми. Тобто наслідком домашнього насильства завжди є шкода. Загалом, форми можуть бути різноманітними: «від феміциду і вбивства до різних форм безконтактного домагання та інших форм примусового контролю», як вказують Дж. Гірн (J. Hearn) і М. Голл (M. Hall) [517].

Кривдник може застосовувати: фізичне насильство (застосування сили для залякування й покарання, часто спричиняючи синці та/або рани, наприклад, побої; катування), психологічне насильство (залякування, контроль і покарання, що застосовуються усно чи фізично, наприклад, маніпуляції; погрози), сексуальне насильство (використання сексу без згоди для погроз, залякування й контролю, наприклад, небажаний статевий акт; домагання), економічне насильство (використання економічних ресурсів і грошей для санкцій, погроз і контролю, наприклад, нав'язливий фінансовий контроль; утримання грошей), переслідування (наприклад, контроль за допомогою використання переслідувань; телефонних дзвінків або повідомлень) і навіть нехтування (навмисна відсутність турботи з боку опікуна).

А втім, часто науковці зводять усю шкоду до перших двох – фізичного і психологічного. У своєму дисертаційному дослідженні О. Степаненко вказує, що «під насильством слід розуміти протиправний, суспільно-небезпечний, умисний фізичний та/або психологічний вплив однієї особи на іншу, яким останній заподіюється різного роду шкода або створюється реальна загроза заподіяння такої шкоди» [209, с. 92].

Людина, як жива система, складається з двох основних компонентів: біологічної і надбіологічної. Біологічна складова частина визначається функціонуванням та розвитком живого організму, який є основою її матеріальної організації. Насильство, спрямоване на іншу людину, часто виявляється шляхом впливу на її організм і здоров'я.

Однак життя людини не обмежується лише біологічною стороною. Людина також має психіку, яка охоплює різноманітні психічні явища, такі як свідомість, воля, емоції тощо. Психіка не є фізіологічною, і вона не обмежується фізичними межами тіла. Тому можливість психічного впливу на людину підкреслює, що насильство може також спрямовуватися на її психічний стан та емоційний комфорт.

Отже, психіка також може стати об'єктом насильницького впливу, і вона може страждати від психічного насильства. Більшість досліджень, присвячених наслідкам домашнього насильства, зосереджено на актах фізичної агресії, тоді як менше уваги приділено важковимірюваним аспектам психологічного насильства. Психологічне насильство охоплює три широкі категорії: маніпулювання, ізоляцію й залякування. І ця проблема особливо важлива з огляду на те, що жінки, які постраждали, часто вважають психологічне насильство причиною більшого страждання, ніж фізичне насильство [822].

Зрештою, окрім тих форм, що визначені Стамбульською конвенцією, національні законодавства часто ширше мотивують можливі види шкоди. У розділі 1 (3) Закону про насильство Великої Британії визначено, що саме є образливою поведінкою, при цьому перераховано широкі категорії для охоплення різних типів насильства. До них належать: фізичне або сексуальне насильство; насильницька чи загрозлива поведінка; контролююча чи примусова поведінка; економічне зловживання; психологічне, емоційне чи інше насильство.

Американський закордонний кризовий центр із домашнього насильства визначає п'ять основних типів насильства, що спричинюють п'ять видів шкоди: фізичне, емоційне, сексуальне, соціальне і духовне насильство [446].

Закон про домашнє й сімейне насильство Бразилії № 11340/06, так званий Закон Марії да Пенья, дефініціюючи домашнє насильство, обов'язковим елементом визначає наявність шкоди, тобто йдеться про будь-яку дію чи бездіяльність за ознакою статі, яка спричиняє смерть, каліцтво, фізичні, сексуальні чи психологічні страждання й моральну чи майнову шкоду (ст. 5) [311]. Крім того, цей Закон додатково відмежовує моральне насильство, яке розуміється як будь-яка поведінка, яка є наклепом або образою (ст. 7).

У ст. 4 Закону Румунії № 217 від 22.05.2003 «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначено ще додаткові форми насильства: соціальне насильство – ізоляція сім'ї, громади та друзів, заборона

відвідувати навчальний заклад, ізоляція шляхом затримання, зокрема вдома, умисне позбавлення доступу до інформації, а також інші дії з аналогічним ефектом; духовне насильство – недооцінка або применшення важливості задоволення морально-духовних потреб шляхом заборони, обмеження, висміювання, покарання прагнень членів сім'ї, доступу до культурних, етнічних, мовних чи релігійних цінностей, нав'язування дотримання неприйнятних духовних і релігійних переконань та практики, а також інші дії з подібним ефектом або подібними наслідками [716].

Європейський суд з прав людини також вказує на різні форми насильства і, відповідно, шкоди для постраждалої особи. В рішенні у справі «Володіна проти Росії» ЄСПЛ вказує, що «вимагання того, щоб тілесні ушкодження мали певний ступінь тяжкості (як умову для початку кримінального розслідування), підриває ефективність відповідних захисних заходів, оскільки домашнє насильство може мати різні форми, деякі з яких не призводять до фізичної травми – такі як психологічне чи економічне зловживання або контроль чи примусова поведінка» [185].

По-восьме, домашнє насильство – це делегітимоване діяння. Тобто здійснювана дія чи бездіяльність не має законної підстави, навпаки, заперечується нормами суспільного розвитку та є нормативно забороненою, оскільки містить ознаки протиправності.

Однією з основних парадигмальних констант, які маємо вказати щодо розглядуваного питання, то це те, що хоч домашнє насильство є міжособистою формою насильства, це не означає, що воно як явище має приватно-правовий характер, навпаки, охорона й захист є загальнообов'язковою функцією держави.

Частина 2 ст. 5 Стамбульської конвенції вказує на обов'язок держави вживати необхідних заходів: «Сторони вживають необхідних законодавчих та інших заходів для забезпечення належної уваги до недопущення, розслідування, покарання та забезпечення компенсації стосовно актів

насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції та які вчинені недержавними учасниками» [100].

Основні принципи Ради з винесення вироків щодо домашнього насильства Великої Британії стверджують, що «домашній контекст злочинної поведінки робить злочин більш серйозним, оскільки він є порушенням довіри і безпеки, які зазвичай існують між людьми в інтимних або сімейних стосунках». Крім того, може існувати постійна загроза безпеці жертви, а в найгіршому випадку – загроза її життю або життю інших людей навколо неї» [606]. У звіті про домашнє насильство Комітету з питань рівних можливостей для жінок і чоловіків (п. 49) зазначено, що «акти домашнього насильства в усіх його формах повинні розглядатися державою як кримінальні дії, а не як “приватні справи”».

Така ознака вказує на обов’язок держави створювати відповідні гарантії протидії й непоширення цього деструктивного явища, органи державної влади зобов’язані створити належне і та правореалізаційне поле для недопущення і протидії домашньому насильству.

ЄСПЛ із цього приводу вказує (зокрема, у справі «Еремія проти Республіки Молдови» (*Eremia v. the Republic of Moldova*)), що держава повинна була, але не забезпечила належної практики, зокрема, не змогла перешкодити поліцейському неодноразово бити його дружину на очах у їхніх двох дочок. Суд постановив, що, незважаючи на те, що органи влади знали про насильство, вони не вжили ефективних заходів проти правопорушника й не захистили жертву від майбутнього насильства. Було також встановлено, що незважаючи на згубний психологічний вплив на двох дітей, які були свідками насильства, влада вжила мало або взагалі не вжила заходів, щоб запобігти його повторенню [338].

У справі «А.Т. проти Угорщини», яку розглядав Комітет CEDAW, також констатовано неналежність захисту з боку держави. Зокрема, заявниця скаржилася, що чоловік постійно піддавав її домашньому насильству, внаслідок чого одного разу її госпіталізували, до того ж у неї є десяти

медичних довідок, у яких задокументовано окремі випадки насильства. Угорське законодавство не передбачало механізму для А.Т. отримання захисного припису проти свого чоловіка, відповідно, 2005 року Комітет встановив, що заявниця, хоч і зверталася по допомогу до цивільних і кримінальних судів Угорщини та органів захисту дітей, не отримала жодної допомоги чи захисту від уряду Угорщини. Комітет визнав, що Угорщина порушила права А.Т., і надав рекомендації Угорщині діяти для захисту безпеки позивачки, а в більш загальному плані діяти для реалізації прав, наданих відповідно до Європейської конвенції з прав людини [813].

Мова й термінологія є важливими у правовій системі та в системі правосуддя. Тому, розглядаючи понятійно-категоріальний апарат, зосередимося на суб'єктах домашнього насильства.

Суб'єктами домашнього насильства є жертва насильства (постраждала особа) і особа, яка вчинила насильство (кривдник).

Жертва насильства виступає постраждалою особою. Закон про захист жертв домашнього насильства Литви визначає, що жертвою є особа, щодо якої було застосовано насильство в сім'ї, а також дитина, яка стала свідком насильства в сім'ї або проживає в середовищі, що зазнає насильства (ст. 2) [710]. Стаття 10, відповідно, визначає права жертви насильства: 1) отримувати від поліцейського та спеціалізованого центру допомоги інформацію про установи, які надають допомогу; 2) отримувати спеціалізовану комплексну допомогу, що надається жертвам насильства; 3) звертатися по допомогу й отримувати її.

Австрійське законодавство, зокрема Кримінально-процесуальний кодекс, виокремлює три групи жертв домашнього насильства:

1. Безпосередньо самі постраждалі, жертви – особи, які могли бути піддані насильству чи небезпечним погрозам, чия сексуальна недоторканність могла бути порушена, або чия особиста залежність могла бути використана внаслідок злочинного діяння, вчиненого з умислом, й передумовою тут є діяння, вчинене з умислом, а не настання конкретної шкоди.

2. Родичі особи, котра померла внаслідок злочинного діяння – стосується подружжя, зареєстрованого партнера, співмешканця, родичів по прямій лінії, брата, сестри особи, смерть якої могла настати внаслідок злочинного діяння, або інші родичі, які були свідками цього діяння.

3. Інші особи, які прямо чи опосередковано зазнали матеріальної або моральної шкоди внаслідок домашнього насильства – стосується будь-якої іншої особи, яка могла зазнати шкоди внаслідок правопорушення (діти – свідки насильства) [272].

В Австрії діє також окремий акт «Закон про жертви злочинів» [271], де вказується, що громадяни цієї країни мають право на допомогу, якщо зазнали тілесних ушкоджень або шкоди здоров'ю внаслідок протиправних й умисних дій, або перенесли шок, що призвело до психологічних розладів, або як сторонній свідок, який зазнав тілесних ушкоджень чи шкоди здоров'ю. Закон має загальну дію, і жертви домашнього насильства також підпадають під його юрисдикцію.

У контексті предмета нашого дослідження потребує пояснення, зокрема, вживання поняття «жертва» і «постраждала особа».

У більшості спеціалізованих нормативних актів держав, як і в проаналізованих нами міжнародних актах, вживається термін «жертва» (англ. victim), це, до прикладу, в актах Франції, Болгарії, Португалії, Литви, Румунії, Австрії, Австралії, Канади, Хорватії [384], США).

У законах України вжито словосполучення «постраждала особа». Як пояснено у ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», це особа, яка постраждала від домашнього насильства, тобто особа, яка зазнала домашнього насильства в будь-якій формі. (Зауважимо, що в польському законодавстві паралельно вживаються обидва терміни: і «постраждала особа», і «жертва».) Тож існує незбіжність між імплементованими міжнародними стандартами й національними нормативними поняттями.

Таку національну особливість пояснюємо для себе тим, що законодавець вважав за потрібне наголосити на унікальності й вагомості проблеми домашнього насильства і не застосовувати загального поняття, оскільки поняття «жертва» вживається щодо всіх видів насильства.

У доктрині права обґрунтовують, що під поняттям «жертва» варто розуміти будь-яку фізичну особу, яка зазнала або може зазнати шкоди в результаті вчинення злочинного посягання іншими особами, незалежно від того, чи визнана вона потерпілою у встановленому законом порядку та чи оцінює себе такою суб'єктивно [229].

Відзначимо, що в юридичних рекомендаціях для органів влади Великої Британії визначено, що термін «жертва» охоплює такі терміни, як «позивач(ка)» та «потерпілий(а)», і використовується на позначення: (1) особи, яка висунула звинувачення; (2) особи, яка зазнала шкоди, зокрема фізичної, психічної чи емоційної, або економічних збитків, безпосередньо спричинених кримінальним правопорушенням; (3) близького родича (або призначеного представника родини) особи, смерть якої безпосередньо спричинена кримінальним злочином. Водночас слова «жертва» і «постраждала особа» вживаються в одному значенні [606].

У національній доктрині, окрім нормативного визначення, прийнято також вживати термін «жертва домашнього насильства» (В. В. Бутко [38], М. Г. Кузнецов [108], Т. М. Малиновська [118], Я. С. Бенедик, Я. Т. Желдак, М. Є. Попович [29], І. Ф. Літвінова, О. В. Дубович, Л. Б. Шептицька [112], В. В. Ладиченко, О. В. Гулак, О. В. Артеменко [109] та ін.).

Тому в межах нашого дослідження вважаємо прийнятним вживати два терміни – «жертва домашнього насильства» і «постраждала особа» – паралельно залежно від контексту. Якщо йдеться про причини насильства, поведінку особи, її характеристики, становище чи інші соціальні елементи статусу, порівняння правового регулювання з іншими державами, під час розгляду загальносвітових тенденцій доречно вживати загальноприйнятний, міжнародно визнаний термін «жертва». Але якщо мовиться про унормування

додаткових процесуальних вимог чи правил, вважаємо доречнішою в такому випадку термінологію, що вживається у спеціалізованому законодавстві.

Кривдником вважається винуватець насильства. Національне законодавство визначає, що «кривдник – особа, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі» [161] (ст. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

Щоправда, кривдник не є загальновизнаним поняттям у сфері домашнього насильства. Скажімо, у Стамбульській конвенції вжито поняття «правопорушник». Іспанське і бразильське законодавство використовують термінопоняття «агресор», французьке і болгарське – злочинець [449; 740], хорватське і німецьке – правопорушник, польське – особи, які застосовують домашнє насильство [710]. А, до прикладу, литовське законодавство унормовує назву цього суб'єкта через дефініцію «винуватець насильства – особа, яка вчиняє насильство в сім'ї» й визначає їхні права: 1) отримати від поліцейського інформацію про установи, що надають послуги з розміщення, якщо особу зобов'язали виселитися з місця проживання; 2) подавати пояснення щодо насильства в сім'ї; 3) звертатися по допомогу й отримувати її.

І наостанок звернімося до ще однієї групи понятійно-категоріальної проблематики.

У вимірі приватно-правових відносин понятійно-категоріальний апарат щодо насильства містить чотири дуже схожі юридичні діяння, які потребують наукового обґрунтування: домашнє насильство, насильство в сім'ї, насильство з боку інтимного партнера і гендерно зумовлене насильство. Вони мають багато схожих рис, проте не є синонімічними.

Розмежування цих понять важливе не тільки для теоретичного обґрунтування й рефлексії проблематики, але й для практичного застосування.

На недоліки юридичної практики вказують, зокрема, європейські науковці. Так, у випадках, коли незрозуміло, чи було насильство щодо партнерів чи інших членів сім'ї (наприклад, поліцейські звіти без конкретних демографічних даних), часто застосовують термін «домашнє насильство»;

у випадках насильства над дітьми – термін «жорстоке поводження з дітьми»; а у випадках насильства між партнерами вживають термін «насильство з боку інтимного партнера» [587]. Безперечно, це зумовлює потребу розмежування поняття домашнього насильства з іншими суміжними термінопоняттями.

Насильство з боку інтимного партнера зазвичай використовують для позначення будь-якої поведінки, яка відбувається в інтимних стосунках між партнерами чи колишніми партнерами (одруженими чи співмешканцями), яка може призвести до фізичної, психологічної чи сексуальної шкоди тим, хто бере участь в інтимних відносинах [819].

ВООЗ також визначила домашнє насильство як таке, що вміщує всі можливі акти агресії: фізичного, психологічного, сексуального й економічного характеру, які відбуваються всередині родини, сім'ї, між інтимними партнерами. Отже, домашнє насильство може бути спрямоване проти жінки або дитини / підлітка інтимним партнером-чоловіком / партнером, що проживає спільно, батьками, братами і сестрами, родичами або будь-ким, хто добре знайомий сім'ї [784].

Поширеність проблеми є значною, однак часто в статистичних звітах немає чіткої картини, яку можна використати для порівняння, скажімо, в межах різних країн. Всеохопні дослідження продемонстрували рівень поширеності насильства з боку інтимного партнера на рівні 25,3 % у США, 14 % у Великій Британії [313]. У сусідній Польщі з метою показати масштаби насильства стосовно жінок було проведено Міжнародне дослідження насильства щодо жінок, щоправда, бралися до уваги не всі види насильства, а тільки сексуального. Результати показують, що 5,1 % опитаних жінок віком від 18 до 69 років зазнавали сексуального насильства з боку партнера [501]. Секс в інтимних стосунках зазвичай є сферою прихованих практик, уподобань, звичаїв і бажань. Однак ця досить очевидна закритість сексуального життя у стосунках, у яких має місце насильницька поведінка, означає, що насильство також стає таємним, а

сексуальна сфера перетворюється на сферу впливу, вибудовуючи позицію переваги і влади над найближчою людиною. Саме сексуальне насильство зазвичай ототожнюють з насильством з боку інтимного партнера. Однак насправді форми насильства є різними і не стосуються тільки інтимної сфери.

По суті, насильство з боку інтимного партнера – це фізичне насильство, сексуальне насильство, переслідування, психологічна агресія або контроль репродуктивного чи сексуального здоров'я з боку теперішнього чи колишнього інтимного партнера.

Зауважимо, що у Звіті Комітету з питань рівних можливостей для жінок і чоловіків про домашнє насильство доповідачка О. Келтошова подає інше термінопоняття «подружнє насильство» – «коли один партнер у парі (незалежно від того, чи він одружений, чи просто живе разом) поводить себе агресивно, жорстоко чи деструктивно стосовно іншого» [709].

Зазвичай національні законодавства не проводять розмежування цих понять. Але законодавство Бельгії є винятковим. Під насильством з боку інтимного партнера тамтешній закон розуміє будь-яку форму фізичного (наприклад, умисний напад і побиття), сексуального (згвалтування скромності та згвалтування), психологічного (переслідування й образи) або економічного насильства (наприклад, залишення сім'ї) між подружжям або особами, які проживають або жили разом, а також між ними існують або існували стабільні емоційні й сексуальні стосунки. Своєю чергою домашнє насильство позиціоновано як будь-яку форму фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства між членами однієї сім'ї, незалежно від їхнього віку [598].

Насильство з боку інтимного партнера позиціонуємо як підмножину домашнього насильства, де насильницька поведінка існує між нинішніми або колишніми інтимними партнерами, коли один партнер намагається застосувати владу й контроль над іншим.

Отож насильство з боку інтимного партнера є вужчим поняттям, ніж домашнє насильство, за однотипного виду діянь, оскільки охоплює поняття

насильства виключно між партнерами, а домашнє насильство розширює коло суб'єктів до всіх членів родини, а то й осіб, які не є між собою кровно спорідненими, проте проживали чи проживають разом. І якщо в насильстві інтимного партнера постраждалою особою є зазвичай інший інтимний партнер (найчастіше жінка), то в домашньому насильстві це може бути будь-який член родини, навіть діти, які стають свідками насильницьких дій.

Однак недооцінювати поширеність насильства з боку інтимного партнера не можна, передусім через його загрозливість і, зрештою, масштабність. Скажімо, у США від цього виду насильства щороку страждають мільйони людей. Дані Національного опитування партнерів і сексуального насильства показують, що майже 1 з 4 дорослих жінок (23 %) і приблизно 1 зі 7 чоловіків (14 %) у США повідомляють, що зазнали жорстокого фізичного насильства від інтимного партнера за життя (їх били, душили, проти них застосовували зброю, вдавалися до навмисного спалення тощо). Крім того, 16 % жінок і 7 % чоловіків зазнавали контактного сексуального насильства (це передбачає зґвалтування, примушування до проникнення). 10 % жінок і 2 % чоловіків у США повідомляють, що їх переслідував інтимний партнер, і майже половина всіх жінок (47 %) і чоловіків (47 %) зазнавали психологічної агресії, наприклад, принизливої поведінки або поведінки контролю [435].

Щодо гендерного насильства, то воно є ширшим поняттям, ніж попередньо розглянуті, і стосується насильства, спрямованого проти людини через її стать. Зазвичай його застосовують для загального фіксування будь-якої форми насильства, що ґрунтується на використанні нерівних відносин влади між статями. При цьому форми насильства є однаковими: фізична, сексуальна, психологічна та економічна [806].

У понятті гендерного насильства нема визначеного кола суб'єктів, як при попередніх формах насильства, проте є чітка причина – воно здійснюється через те, що особа належить до конкретної статі. Коли в попередніх поняттях коло суб'єктів зводилося до приватно-правового рівня, то гендерно зумовлене насильство можливе з боку суб'єктів права, які особисто не були знайомі з

майбутньою жертвою, це можуть бути навіть люди, уповноважені на виконання завдань і функцій держави.

Наприклад, фахівці виокремлюють окремий вид гендерно зумовленого насильства – акушерський – це насильство або погане поводження з боку медичного персоналу стосовно жінки, яка лікує безпліддя, проходить лікування до зачаття, у період вагітності, пологів або після пологів; або виконання будь-якої інвазивної чи хірургічної процедури протягом повного періоду дітородного континууму без інформованої згоди, яка є примусовою, або з порушенням відмови. По суті, це форма насильства щодо жінок за статевою ознакою, яка є порушенням прав людини [465].

Поняття насильства щодо жінок (що первинно розвивалося як концепція щодо саме цієї статі, а згодом поширилася на весь гендер) як порушення прав людини було проголошено під час третьої Всесвітньої конференції Організації Об'єднаних Націй з питань жінок (Найробі, 1985 р.), наприкінці Десятиріччя жінок ООН (1976–1985). Безсумнівно, це сталося через тиск з боку феміністичних активісток, залучених на національному рівні до таких політичних кампаній та організацій, як телефонні лінії проти зґвалтувань, нічні марші, притулки для постраждалих жінок і проекти економічного й соціального розвитку, орієнтовані на жінок. Однак на той момент це було лише питання побічне в контексті розвитку прав жінок.

Подальші значні прориви, спричинені феміністським активізмом, відбулися в 1990-х роках, після Віденської конференції з прав людини 1993 року та Жіночої конференції ООН 1996 року в Пекіні, після чого насильство щодо жінок стало дедалі більше визнаватися й розглядатися як порушення прав людини та національна й міжнародна політика. У той самий період зростання феміністичної активності навколо насильства було підкріплено увагою феміністок до гендерного насильства в контексті війни, зокрема сексуального насильства під час війни. Це призвело до внесення гендерних питань у порядок денний міжнародного миру й безпеки та посилення уваги міжнародних урядових і неурядових агенцій до ідеї

сексуального насильства як зброї війни [694]. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок була прийнята 1979 року [96] і протягом десятиліть її супроводжували більш конкретні резолюції ООН у 1992, 1993, 2000, 2008, 2013 роках.

Ключове твердження програми насильства щодо жінок, яке відображає десятиліття феміністичної роботи над насильством, полягає в тому, що насильство щодо жінок є гендерним – функція й мета полягає в тому, щоб стверджувати і зміцнювати двостатеву бінарну гендерну систему як обов'язкову й невід'ємну [458]. Згодом концепція розширилася, замінивши поняття «насильство щодо жінок і дівчат» на більш ширше «гендерне насильство». Нині Європейська комісія тлумачить гендерне насильство як насильство, спрямоване проти особи через її стать або насильство, яке непропорційно впливає на осіб певної статі.

Ми вже зауважували, що проявом домашнього насильства є насильство з боку інтимного партнера. І його цілком справедливо можна зарахувати й до гендерно зумовленого насильства. Більше того, італійські науковці (M. Autiero, F. Procentese, S. Carnevale, C. Arcidiacono, I. Di Napoli) вважають його найпоширенішим проявом гендерного насильства [274]. Із цим варто погодитися, оскільки основним тригером, що провокує такий вид насильства, може бути не тільки те, що особа перебуває у відносинах (тоді вказане можливо сублімувати більше з домашнім насильством), а й різниця в силі, владі, що ґрунтується на суспільно-соціальних стереотипах про роль жінок і чоловіків, часто використовується як фактор контролю над партнеркою / партнером.

І наостанок, завданням цього наукового доробку є також розмежувати поняття домашнього насильства і насильства в сім'ї. Вони є найближчими, як порівняти з досліджуваними попередньо, і часто сприймаються як абсолютні синоніми. Проте для чіткості понятійно-категоріального апарату теорії держави і права встановимо відмінність між ними.

Експерти Австралійського інституту охорони здоров'я і соціального забезпечення вказують, що насильство в сім'ї стосується насильства між членами сім'ї, може охоплювати акти насильства між батьками і дитиною, між братами й сестрами або стосовно старших [440].

Наприклад, наречені, діти одного з подружжя від інших стосунків, особи, які мають спільну дитину (дітей) тощо (національний спеціалізований акт у сфері протидії та запобігання домашньому насильству зараховує їх до родинного кола). А другою відмінністю є факт спільного проживання. Так, згідно з п. 1 ч. 2 ст. 3 Сімейного кодексу України, сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки [198]. Водночас для класифікації діяння як домашнього насильства наявність спільного проживання не є обов'язковою вимогою.

До слова, у Польщі для унормування термінопоняття 22 червня 2023 року було внесено зміни до законодавства, зокрема поняття насильство в сім'ї замінено на домашнє насильство [804]. Ця зміна дозволяє правильно поглянути на людину, яка зазнає насильства, а не на саму сім'ю, в якій відбувається насильство. І люди, які зазнають насильства у близьких стосунках, і його винуватці є конкретними – індивідуальними – людьми, а причиною насильства є не дисфункція сім'ї як основного соціального осередку.

Отже, у сфері приватноправових проявів насильства існує чотири суміжні поняття, які загалом відображають різні прояви насильства: домашнє насильство, насильство з боку інтимного партнера, сімейне насильство, гендерно зумовлене насильство.

Домашнє насильство сублімується із вказаними поняттями, але акцент робиться на насильницькому діянні, що відбувається в широкому родинному колі, не завжди зумовлене гендерною ознакою (хоча й найчастіше проявляється стосовно жінок) та охоплює насильство з боку інтимного партнера як його складову частину.

1.3. Юридико-онтологічна природа домашнього насильства

Сучасна природа правової й суспільної системи полягає в тому, щоб надати можливості людині жити у вільній і демократичній державі, яка гарантує повагу до прав людини. Серед усього переліку прав людини одним з основних природних прав є право на безпеку, зокрема від загроз «природно-техногенного характеру аж до тих, що викликані діяльністю людини» [629].

Сім'я й родина є найбільш природним і відповідним середовищем для розвитку й деструкції в межах такого кола проблем онтологічно-ціннісних вимірів суспільства. Проблеми виникають головно через соціальну або особистісну патологію, проте причиною може бути інше – часто насильство над близькими є звичайним, буденним проявом функціонування родинно-сімейних взаємин. Боротьба з домашнім насильством вимагає і глибокого розуміння складності явищ, які виникають у сімейному житті, і особливої уваги під час втручання в них. Однак нерідко прояви домашнього насильства вражають, тому важливо вивчати цю проблему.

Взаємовідносини жертви і кривдника при домашньому насильстві мають складну природу особистих взаємин, що охоплює генезис історії стосунків, окремі аспекти теперішньої ситуації та наслідки для жертви і свідків діяння. У кожному окремому випадку потрібно комплексно розглядати причини, соціальне й культурне підґрунтя проблеми, щоб визначити, які особливі заходи протидії варто застосовувати.

Взаємини в родині завжди є унікальними. Проте під час оцінення ризиків існує складна динаміка індивідуальних особливостей, які в сукупності призводять до підвищення ризику насильства.

Загалом кажучи, жоден фактор ризику сам по собі не гарантує, що насильство є неминучим або вже відбулося. Насправді жорстоке поводження може статися спонтанно, навіть за відсутності стереотипно очевидних факторів ризику, або ж може не закінчитися, навіть якщо фактори ризику

нівельовано. Однак експерти вказують на те, що наявність кількох факторів ризику, як правило, збільшує ймовірність зловживання [620, р. 71].

Як правило, ризик вчинення насильства в сім'ї зростає з підвищенням наявності низки ідентифікованих особистісних характеристик, таких як [633]: молодший вік, чоловіча стать, низький рівень освіти, зайнятості й економічних ресурсів, історія сімейного насильства в родині походження, наявність ставлення, яке узаконює насильство й підтримує традиційні і стереотипні переконання щодо соціальних, сімейних і стосункових гендерних ролей, наявність адиктивних особливостей особистості та ознак залежності (алкоголю, психоактивних речовин тощо), наявність певних психічних захворювань, таких як депресивні розлади з психотичними ознаками та шизофренія, відсутність емоційної стійкості або емоційної гнучкості, нереалістичні очікування щодо наявних ресурсів, історія девіантної та/або ризикованої поведінки, демонстрація моральної дисоціації, загальні очевидні порушення соціально-когнітивної функції.

А втім, варто зазначити, що особи, які вчинили насильство в сім'ї, не є однорідною групою та не мають послідовних, передбачуваних профілів. Із цією метою залишається значна кількість правопорушників, які як з поведінкової, так і з психологічної точки зору виглядають добре адаптованими та функціонально «нормальними» [488].

Онтологічна сутність діяння полягає в тому, що домашній кривдник нав'язує свою волю щодо поведінки інших членів родини. Зазвичай кривдником виступає одна особа, але жертвами можуть стати одразу кілька (припустімо, дружина і діти). Кривдник змушує жертву залишатися в небезпечних для неї стосунках, використовуючи примус і владу, зокрема матеріального і психологічного характеру. Кривдник намагається контролювати поведінку жертви, її змінювати відповідно до свого бачення.

Соціальне і (дедалі більше) юридичне неприйняття домашнього насильства також означає, що правопорушники, як правило, намагаються

приховати свою насильницьку поведінку, щоб зберегти і продовжити своє панування над своїми жертвами.

Учені стверджують, що пошук допомоги є нелінійним процесом, а не одноразовим рішенням / дією. Вони виділяють три етапи цього процесу: визнання наявності проблеми, прийняття рішення, чи варто з нею щось робити, і вибір джерела допомоги. Кожне із трьох стосується процесів мислення, що містять інтерпретацію ситуації, яка може або не може призвести до дії, але фахівці наголошують, що вони не обов'язково є послідовними або автоматично прогресуючими. Хоча ця модель може означати самотній процес обдумування й ухвалення рішень, жоден з етапів не відбувається у вакуумі, а радше формується соціальним контекстом, у якому живуть люди.

Різна соціальна інформація має різний рівень впливу на поведінку індивіда: власна біографія індивіда та історія; їхня родина і громада; ширший соціокультурний і соціально-структурний контекст, у якому вони проживають. Ці індивідуальні, міжособистісні й соціально-культурні чинники формують процес пошуку допомоги.

Циклічність насильства є однією з особливостей такого виду протиправного діяння, що полягає в тому, що кривдник застосовує різні форми насильства, згодом вибачається перед жертвою, але через якийсь проміжок часу насильницькі діяння повторюються, зазвичай з більшою силою.

Польські науковці виокремлюють окремі фази в такій циклічності: фазу зростання напруги, під час якої починає проявлятися агресія, фазу гострого насильства, під час якої агресія спалахує, та фазу медового місяця, коли кривдник вибачається й обіцяє виправитися [419, s. 73].

Переважно у фазі гострого насильства або відразу після нього жертви звертаються по допомогу. Однак на наступному етапі вони зменшують контакт з органами чи інституціями, які можуть надати допомогу, очевидно тому, що їм видається, що вони надалі самі можуть контролювати ситуацію. Такий «відвід» часто здається незрозумілим. Однак, пояснюючи таку поведінку потерпілих, фахівці найчастіше посилаються на синдром навченої

безпорадності або синдром посттравматичного стресу. Синдром навченої безпорадності у випадку жертв насильства є небезпечною ситуацією в контексті розірвання циклічності [748]. Жертва звертається по допомогу, потім відкликає її, а в разі повторної ситуації насильства відчувається безпорадною, оскільки вже використала, на її думку, шанс звернутися по допомогу. Потім жертва переконується, що вона нічого не може зробити для забезпечення власної безпеки, тому відмовляється від подальших спроб змінити ситуацію.

Емоційна дезадаптація або дезорієнтація, викликана насильством, породжує глибокі зміни в психічному стані потерпілої особи. Вона переживає постійний стрес і тривогу, які супроводжуються почуттям провини, безнадійності і депресією. Це призводить до песимізму, втрати радості й інтересу до життя, а також зниження самооцінки і віри в себе. Такі емоційні труднощі можуть істотно вплинути на психічне здоров'я і благополуччя особи, спричиняючи зміни в її поведінці, спілкуванні й загальному самопочутті. Крім того, вони можуть викликати фізичні симптоми, такі як зміни ваги, шкірні проблеми, болі і навіть різноманітні нервово-м'язові порушення. Такий комплексний вплив на емоційний і фізичний стан потерпілої особи створює значні перешкоди для її повсякденного життя та розвитку.

Результати метааналізу показали, що середня зважена поширеність проблем психічного здоров'я серед жінок, які зазнали насильства, становила; 47,6 %, 17,9 %, 63,8 %, 18,5 % і 8,9 % для депресії, суїцидальності, посттравматичного стресового розладу, зловживання алкоголем і зловживання наркотиками відповідно [487].

Онтологічна сутність полягає в тому, що часто жертва соромиться свого становища, економічно залежна від кривдника або залишається з ним з інших причин, наприклад, «заради дітей». Дослідження, проведені в Боснії і Герцеговині засвідчили, що 58,4 % жінок, які зазнали фізичного насильства, не усвідомлювали, що вони стали жертвами насильства з боку партнера [276].

Жертви часто позиціонують насильство своєю особистою проблемою і вважають, що вони не можуть отримати підтримку й захист. Тому так важливо з боку держави популяризувати знання про конкретні засоби і способи протидії насильству, розповідати про їхню ефективність і створювати дієві інституційні механізми захисту постраждалих від домашнього насильства.

Окрім цього, циклічність насильства, часто його безперервність спричиняє «синдром потерпілої жінки», що нині визнано психічним розладом, який може розвинути в жертв домашнього насильства внаслідок тривалого насильства [725, р. 2].

Як і у випадку з правопорушниками, ризик стати жертвою домашнього насильства зростає зі збільшенням кількості ідентифікованих особистісних характеристик. До них належать: жіноча стать, уразливість, пов'язана з віком або досвідом; наявність характеристик особистості і темпераменту, які створюють співзалежність та іншу дезадаптивну взаємодію і стосунки з кривдником; тенденція до інтерналізації почуття провини; історія сімейного насильства в родині; наявність рис особистості, що викликають залежність; наявність фізичного чи психічного захворювання; низький рівень освіти; соціальна ізоляція; низька самооцінка; обмеженість економічних ресурсів [266].

Особа особливо вразлива, коли вона безпосередньо залежить від кривдника (емоційно, економічно), оскільки це в підсумку зменшує здатність об'єктивно дивитися на ситуацію і діяти в інтересах себе (і дітей). Залежність впливає на когнітивні оцінки жертви, посилює залежні риси особистості і, зрештою, страх жертви, яким би він не був явним (страх помсти, страх втрати соціального статусу, страх залишитись самотньою і страх економічної вразливості тощо). Потім ці чинники слугують для компрометації здатності жертви ухвалити рішення розірвати стосунки.

Окрім того, існує психологічна захисна реакція, жінки не розуміють (а радше не хочуть розуміти), що вони є жертвами домашнього насильства. В. Турвей (В. Turvey) [791] стверджує, що жінки, які стали жертвами

домашнього насильства, не завжди вважають себе жертвами, оскільки, як і в багатьох соціальних проблемах, відмова є психологічним засобом виживання.

Іноді жертви засвоюють норми і культурні дискурси, які звинувачують й узаконюють поведінку кривдників. Жертви часто інтерпретують події не так, як ті, хто не зазнав домашнього насильства, і, як правило, узаконюють або «нормалізують» агресивну поведінку. Особливо жертви фізичного насильства виявилися більш толерантними, ніж інші особи. Психологічно жертви часто раціоналізують, мінімізують або заперечують насильницьку чи образливу поведінку щодо них як спробу осмислити це, зберегти власну когнітивну легітимність свого подружнього статусу та як (дезадаптивний) спосіб, механізм, який допоможе їм пережити ситуацію.

К. Ферраро (K. Ferraro) та Дж. Джонсон (J. Johnson) [447] визначили шість раціоналізацій з боку жертви, щоб узаконити своє рішення не виходити з насильницьких стосунків: звернення до етичного порятунку, заперечення події, заперечення завданої шкоди, відмова від віктимізації (через взяття на себе провини й відповідальності за насильство, а отже, зняття будь-якої відповідальності з кривдника), заперечення наявності альтернативних варіантів, повага до влади вищих суб'єктів: жертва підтримує відносини, оснований на традиційних або релігійних принципах.

Поведінка жертви спричиняє те, що зазвичай ситуація домашнього насильства має латентний характер. Зарубіжні вчені (F. Wantu, M. Sarson) констатують, що домашнє насильство має відносно закритий (приватний) обсяг і конфіденційність ситуації часто зберігається, оскільки проблема виникає в домогосподарстві (сім'ї) [834, р. 244]. Через сором, страх втратити годувальника, психологічну залежність тощо жертва не розповідає про насильство, не звертається до суспільства чи правоохоронних органів по допомогу.

За результатами нашого опитування, 78 % жінок, які визнали, що раніше постраждали від домашнього насильства, не повідомляли про це, намагаючись навіть приховати ситуацію (*Додаток В.2*).

Про широку латентність цього явища повідомляють і міжнародні судові інституції. У справі «Володіна проти Росії» вказано, що ЄСПЛ сприймає домашнє насильство як «загальну проблему, яка в тій чи іншій мірі зачіпає всі держави-члени і яка не завжди виходить на поверхню, оскільки вона часто виникає в особистих стосунках або замкнених ланцюгах і заторкує різних членів сім'ї, хоча жінки становлять переважну більшість жертв» [345].

Сутність небезпечності циклічності пояснюється сублімацією аналогічної поведінки наступними поколіннями. Численні теорії й основи для створення й підтримки досліджень, які вивчають передачу насильства в сім'ї від покоління до покоління, доводять, що в сучасному суспільстві вплив досвіду є вагомим для особистої поведінки. Теорія прихильності Боулбі, яка розроблена у 80-х роках ХХ ст. досі актуальна. Дж. Боулбі стверджував, що початкові стосунки між немовлям і опікуном служать основою психічного здоров'я немовляти, а також майбутніх стосунків, і, таким чином, жертви поводяться в дорослому віці аналогічно, як їхні опікуни. Поведінка часто засвоюється з оточення, а діти копіюють і навчаються міжособистісним навичкам у своїх батьків. Тож діти, які виростають під впливом домашнього насильства, можуть повірити, що насильство є нормальним, прийнятним і навіть неминучим [306].

С. Вуд (S. Wood) та М. Соммерс (M. Sommers) зауважують, що домашнє насильство може охоплювати не тільки пряме насильство (особливо щодо дітей), постраждалі можуть бути просто свідками насильства стосовно інших членів їхньої сім'ї (наприклад, їхніх матерів або братів і сестер). І це може призвести до формування насильницьких інтимних партнерських стосунків у дорослому віці, причому вірогідність таких дій є дуже високою [845].

У разі сексуального насильства над дітьми, як вказує Г. Величко, виникає «проблема відносин з оточуючими, з протилежною статтю, порушення сприйняття себе та власного тіла постає ще гостріше. Ті, хто пережили насильство в дитинстві, найчастіше не вміють говорити “ні”, не цінують себе як особистість, сприймають себе зганьбленими, недостатньо

поважають себе і не впевнені в собі. З цих причин велика ймовірність того, що у дорослому віці вони будуть зґвалтовані знову. Жертви сексуального насильства у дитинстві мають підвищену ймовірність повторного нападу у дорослому житті. Очікування агресії може навіть викликати поведінку, що провокує. Ці зміни мають довгостроковий характер» [39, с. 36].

Перервати цикл насильства доволі важко, і науковці (M. Cervantes, J. Sherman) доводять, що насильство лише зрідка вказується як основна причина, через яку жертви залишають своїх кривдників, а спроби жертв перервати цикл насильства зумовлені хіба потребою захисту дітей або через іншу проблемну поведінку партнерів [350].

Циклічність домашнього насильства передбачає також, що кожний наступний випадок буде тяжчий, а також скорочуватимуться терміни між насильницькими діями, Х. Боксалл (H. Boxall) і Ш. Ловлер (S. Lawler) доводять, що «домашнє насильство полягає в тому, що насильство з часом зростає за своєю тяжкістю і частотою» [307]. При державній політиці запобігання і протидії проблемі важливо враховувати ескалацію й циклічність діяння.

Проаналізувавши природу домашнього насильства, ми констатуємо його часту циклічність. Для оновлення понятійно-правового апарату пропонуємо визначати *циклічність домашнього насильства як повторюваний і систематичний характер насильства в родинному середовищі, що охоплює фази зростання напруги, гострого насильства і фазу реконсиляції, коли учасники намагаються вирішити конфлікт, характеризується зростанням періодичності і жорстокості інцидентів насильства між постраждалою особою та кривдником.*

Усе ж жертви можуть здійснювати дії, спрямовані проти кривдника, наприклад, починають розмову, уникають нападу, виходячи з дому, ховаються і втікають під час нападу. Інколи шукають сторонньої допомоги (родичі, друзі, сусіди). А найбільш різка реакція жертви – це відповідь силою на насильство, аж до вбивства кривдника.

Вказане наводить на потребу дослідити взаємообумовлену поведінку жертви і кривдника, тому що модель насильства не завжди є примітивною, вона може містити багато елементів і форм дії чи бездіяльності як жертв, так і кривдників.

Недоліком розуміння соціальної природи, а відповідно і правового законодавства є, за твердженням С. Готсоу (С. Godsoe), те, що вони продовжують уявляти жертв і правопорушників у двох різних і взаємозаперечних категоріях, кожна з яких є жорстко визначеною й морально обтяженою [485].

М. Пауліно (М. Paulino) виводить авторську теорію, у якій мотивує, що для того щоб зрозуміти домашнє насильство, важливо розуміти, що насильство часто відбувається в межах двонапрямленої взаємодії між агресором і жертвою, яка відбувається в певному контексті, і що ці контекстуальні характеристики повинні бути визнані самі по собі й досліджуються як унікальні незалежні змінні в рівнянні [684].

Правовий конструкт бінарності між жертвою і правопорушником у ситуаціях домашнього насильства відображається в юридичній системі як юридично визнані ролі, які можуть призводити до протиріч у правовому статусі одного й того самого індивіда.

Для наочності можна навести справу «Джаллов проти Болгарії» (Jallow v. Bulgaria), яку розглядав Комітет CEDAW. Жінка піддавалася фізичному і психологічному насильству, зокрема й сексуальному, примушенню до участі в порнографічних фільмах. Прокуратура ж відмовилася розслідувати справу щодо ймовірного домашнього насильства через недостатню кількість доказів. Влада жодного разу не опитала ймовірну постраждалу Дж. А пізніше кривдник (чоловік Дж.) подав заяву до суду, стверджуючи, що це він став жертвою домашнього насильства, тож вимагав екстреного захисту. Суд задовольнив позов без урахування ймовірного домашнього насильства, яке він вчиняв проти Дж. Комітет підтримав претензії позивачки й акцентував на недоліках кваліфікації у Болгарії [553].

Жертва, з одного боку, є суб'єктом захисту, права й інтереси якої підлягають захисту від зловживань іншою стороною. З іншого боку, коли ця сама особа стає обвинуваченою або правопорушником у випадках насильства в родині, її правовий статус змінюється на статус обвинуваченого, який підлягає визначеним юридичним процедурам і можливим санкціям.

Цей дуалістичний підхід у юридичній системі відображає складність визначення ролей індивідів у ситуації домашнього насильства, де одна особа може виступати як потерпілий і свідок інкримінованих дій, а також як обвинувачений у вчиненні злочину.

Загалом, збіг жертви / правопорушника означає визнання зв'язку між віктимізацією і правопорушенням. Для жертв злочину уже характерний більший ризик скоєння правопорушення, а правопорушники є більш вразливими до віктимізації, тож деякі особи однаково можуть стати жертвами або правопорушниками в рамках однієї події. Оскільки кореляція між віктимізацією і правопорушенням настільки сильна, часто науковці вважають, що жертви і правопорушники мають схожі характеристики, що моделі віктимізації повинні включати показники злочинності, щоб точно відображати варіації у довгостроковій схильності до віктимізації (і навпаки), і що ті самі чинники, що пояснюють злочинну поведінку, також можуть пояснити віктимізацію.

Однак лише нещодавно вдалося чітко дослідити можливість збігу жертви / правопорушника в ситуації домашнього насильства між партнерами й подружжям. Результати цих досліджень свідчать про те, що вчинення й віктимізація часто пов'язані між собою, так що жертви і кривдники можуть бути одними й тими самими людьми в різних або однакових інцидентах [653].

Вирішення цього правового конфлікту вимагає уваги до гармонізації захисту прав потерпілих і забезпечення процесуальних гарантій для осіб, які обвинувачуються. Такий підхід визначається потребою балансування інтересів і прав усіх сторін, забезпечуючи справедливий й ефективний судовий процес.

Поширеність домашнього насильства зумовлює активізацію уваги до питання, оскільки деструктивна протиправна поведінка негативно впливає і на жертву, і на родинні взаємини, і загалом на суспільний правопорядок та гармонію.

Напрацьовано модель поведінки «ідеальної жертви». Її розробив наприкінці ХХ ст. Н. Крісті (N. Christie) [363], і вона актуальна донині. Модель поведінки «ідеальної жертви» містить п'ять ключових характеристик: слабкість і вразливість; участь у правоповажній діяльності під час віктимізації; невинуватість в обставинах віктимізації; жертва злісного злочинця або невідомого правопорушника.

Окрім того, як додаткові характеристики «ідеальної жертви» нещодавно було додано те, чи жертва діє «раціонально», щоб уникнути насильства [556]. Жінок (особливо матерів), які виконують традиційні гендерні ролі як домогосподарки, найімовірніше, сприйматимуть як доброзичливих і, отже, менш ймовірно, що їх звинувачуватимуть у неналежній поведінці жертви. Жінки, які не сприймаються як «ідеальні жертви», мають менші шанси отримати допомогу і можуть почуватися безсилими у своїх спробах домогтися справедливості [382]. Якщо жертва вчиняє опір насильнику, при цьому використовує насильство, вона в стереотипному мисленні не підходить для моделі «ідеальної жертви», тому отримує менше шансів на справедливе правосуддя.

Ми проаналізували статистичні дані, аналітичні звіти та інформацію про правопорушення багатьох держав і мусимо констатувати, що домашнє насильство є загальносвітовою проблемою, тому не дивно, що Всесвітня організація охорони здоров'я визнала домашнє насильство глобальною проблемою охорони здоров'я і прав людини [781].

Варто звернути увагу, що, як онтологічно-буттєва проблема, домашнє насильство деструктивно впливає на багато суб'єктів, зокрема на державу й суспільство. ВООЗ у своєму багатовимірному баченні оголошує екологічну модель «найбільш широко використовуваною моделлю для розуміння

насильства», ідентифікуючи насильство як «результат факторів, що діють на чотирьох рівнях: індивідуальному, стосунки, спільнота й суспільство» [847, р. 13].

Звернімося до особливо репрезентативних показників. В Англії й Уельсі приблизно 2,4 млн дорослих віком від 16 до 59 років протягом 2022 року зазнали домашнього насильства, щоправда, у звіті зауважено, що це не обов'язково точна цифра, оскільки є багато незареєстрованих випадків, тобто реальна кількість, імовірно, набагато більша [675]. В іншому звіті констатується, що в цій державі більше ніж кожне десяте зареєстроване поліцією правопорушення пов'язане з домашнім насильством [407]. Однак темпоральний аналіз дає нам змогу констатувати зростання цього виду правопорушень. За даними 2017 року, таких злочинів зафіксували близько 2 млн [408], тобто статистика показує ріст у розмірі 20 %.

Існує також вибірка за статтю. Так, наприклад, Національний центр домашнього насильства Великої Британії повідомляє, що кожна п'ята людина зазнає насильства в родині протягом свого життя, кожна четверта жертва – жінка, а серед чоловіків – кожний шостий-сьомий [663]. Аналогічно і в Німеччині, за оприлюдненими даними, кожна четверта жінка бодай раз у житті стикалася з домашнім насильством [295]. А за результатами соціопитування «Місце і досвід насильства в соціалізації чоловіків», проведеного Amnesty International в Україні, 65 % українських чоловіків у дитинстві були жертвами домашнього насильства [240].

Насильство з боку інтимного партнера (як підвид домашнього насильства) також є досить поширеним явищем. В Австралії 2,2 млн людей зазнали фізичного чи сексуального насильства з боку колишнього чи теперішнього партнера протягом 2022 року [270].

Сучасне постмодерне суспільство не є забезпеченим від соціальних криз, трансформацій і військових загроз. Тому останнім часом міжнародні організації акцентують на значному зростанні негативних явищ. Фонд ООН у галузі народонаселення (UNFPA) нещодавно передбачив зростання

домашнього насильства на 20 % через заходи, пов'язаних з пандемічною загрозою. До того ж, зрозуміло, що офіційні дані не можуть охопити всієї проблеми, повідомлення медіа вказують, що звернення щодо захисту зросли втричі (на 32 %) саме в час кризи пандемії [534, р. 9].

Сьогодні науковці виокремлюють кілька типів домашнього насильства. Зокрема, М. Джонсон (M. Johnson) і К. Ферраро (K. Ferraro) [562] виділили три основні типи: ситуативне насильство, інтимний тероризм і насильницький опір. Ситуативне насильство, ймовірно, є найпоширенішим видом між подружжям і виникає, коли конфлікти переростають у насильство. Цей тип насильства є гендерно нейтральним. Інтимний тероризм – це тип домашнього насильства, що проявляється найчастіше і передбачає досягнення примусового контролю. Ця форма описується як модель примусового контролю, яка передбачає застосування партнером-насильником фізичного насильства й пов'язаних тактик, таких як емоційне насильство або економічне насильство, як засіб збереження контролю над усіма аспектами життя свого партнера. Насильницький опір описує явище, коли жінки виключно фізично дають відсіч інтимному тероризму (його також називають оборонним насильством).

Юридико-правова природа, як ми вже вказували, є індивідуальною, проте часто діяння є однотипними, тому, на нашу думку, з теоретичної точки зору доречно згрупувати їх за видами.

За інтенсивністю застосування насильства в домашньому середовищі можна розглядати такі класифікаційні категорії:

а) насильство, що здійснюється шляхом одноразової дії – охоплює випадки, коли насильник вчиняє одноразові акти агресії чи коли кривдник здійснює насильство через бездіяльність, не надаючи допомогу постраждалій особі;

б) насильство, що здійснюється шляхом сукупності дій – кривдник вчиняє серію актів агресії, які утворюють патерн насильства, наприклад, фізичне побиття, що супроводжується психологічним чи емоційним приниженням;

в) насильство, що здійснюється шляхом сукупності дій протягом тривалого часу – у цьому випадку насильство є систематичним і триває протягом тривалого періоду часу, наприклад, утримання в неволі, яке супроводжується систематичними актами знущання, катуванням чи психологічним терором.

До нашого опитування насильство часто має довготривалий період. За свідченням майже 91 % опитаних, вчиненню ними злочину передувало сімейний чи родинний конфлікт. При цьому для більшості – досить тривалий (близько місяця – 1,6 %; від одного до шести місяців – 6 %; від шести місяців до одного року – 7,8 %; від одного до двох років – 10,4 %; від двох до трьох років – 11,7 %; від трьох до п'яти років – 9,8 %; понад п'ять років – 18,2 %). На раптове виникнення конфлікту вказали ще у 33 % опитаних (*Додаток В.3*).

За формою діяння можна виділити такі класифікаційні категорії домашнього насильства:

а) насильство шляхом дії, тобто передбачає активні дії, що можуть здійснюватися як фізичні напади, побої, сексуальні знущання або психологічний тиск;

б) насильство через бездіяльність, тобто пасивна форма, що передбачає відмову надавати допомогу постраждалій особі, яка може охоплювати позбавлення доступу до їжі, медикаментів або іншої необхідної допомоги;

в) змішана форма діяння: включає ситуації, коли насильство виявляється і через конкретні дії, і через бездіяльність насильника. Наприклад, коли особа фізично б'є постраждалу особу і водночас відмовляється надавати необхідну медичну допомогу.

За кількістю жертв домашнього насильства можна виділити такі класифікаційні категорії:

а) насильство з однією жертвою – спрямоване лише на одну постраждалу особу;

б) насильство з декількома жертвами – спрямоване проти кількох осіб одночасно. Наприклад, це може бути випадок, коли кривдник вдається до насильства щодо кількох членів однієї сім'ї (дружини і дітей).

За ступенем тяжкості можна виокремити такі види:

- а) легке домашнє насильство – вербальні погрози, образливі слова тощо;
- б) домашнє насильство середньої тяжкості (фізична шкода здоров'ю, без ознак небезпеки для життя, але спричиняє тривалий розлад здоров'я);
- в) важке домашнє насильство (діяння, які небезпечні для життя).

За характеристикою постраждалої особи, на яку спрямоване насильство, виокремлюють:

- а) жіноче насильство (спрямоване на жінок);
- б) чоловіче насильство (постраждалими можуть бути чоловіки);
- в) дитяче (спрямоване на осіб до 18 років);
- г) вікове (насильство стосовно осіб літнього віку).

За характеристикою кривдника, на нашу думку, варто виокремити такі кваліфікаційні групи:

- а) родинне насильство (кривдник є членом родини);
- б) партнерське насильство (вчиняється теперішніми чи колишніми інтимними партнерами);
- в) батьківське насильство (здійснюється батьками чи законними представниками щодо дитини).

За індивідуалізацією діяння можна запропонувати таке групування насильства:

- а) одноосібне (здійснює один кривдник);
- б) групове (два і більше кривдники).

А. Блага із цього приводу зазначає, що «кримінально-правові ознаки продемонстровані переважно одноосібним характером вчинюваного злочинцями фізичного насильства стосовно членів сім'ї (95 %). Лише 5 % з вивчених засуджених вчинили злочин у складі групи. При цьому, залежно від виконуваних ними ролей, як організатори виступили 1,1 % осіб, як виконавці

(співвиконавці) – 2,7 %, підбурювачі – 1 %, пособники – 0,2 %» [33, с. 175–176].

За соціальним статусом постраждалої особи доречно виокремити:

а) насильство у вразливих групах (особи з обмеженими можливостями, особи-мігранти, особи зі складу національних меншин чи корінних народів тощо);

б) насильство в нормативних групах (у групі, яка не належить до соціально незахищеної).

Правова онтологічна природа домашнього насильства вказує на порушення прав людини внаслідок такого протиправного діяння, як девальвація принципів і цінностей права, культурного розвитку права і співжиття людей у сфері любові й підтримки.

Наслідки насильства мають комплексний характер і залежать від форми дій чи бездіяльності, яку застосовує кривдник. Дослідимо поширеність окремих її видів.

Фізичне насильство є одним із найпоширеніших. Німецькі науковці провели статистичний аналіз і зробили висновки, що більшість постраждалих від фізичного домашнього насильства є жінки (83,3 %), і вони звертаються з такими скаргами: із забоями / саднами (43,4 %), рваними ранами (16,9 %), розтягненнями (15,6%), травмами внутрішніх органів (14,4 %) та переломами (9,7 %). Найпоширенішими є переломи обличчя (48,3 %), потім пальців (9,9 %), верхньої частини тулуба (9,8 %) і кисті (6,4 %) [823].

Психологічний вплив домашнього насильства може бути непомітним, але не менш небезпечним, ніж фізичні наслідки. Ранні теорії припускали, що цей тип насильства є продуктом психічної хвороби. Щоправда, сучасні дослідження підтверджують, що психічні захворювання є неминучим наслідком насильства, а не причиною. Вплив на психічне здоров'я відчувається як частина спектру образливої поведінки, відомої як психологічне насильство, і як наслідки інших форм насильства в родині.

Визначення кінцевих результатів психіатричних діагнозів показало, що жінки, які повідомили про домашнє насильство в дорослому віці, отримали значно більше діагнозів генералізованої тривоги, дистимії, депресії, фобій, поточного шкідливого вживання алкоголю й залежності від психоактивних речовин, ніж ті, які повідомили про відсутність зловживань [829]. У цьому контексті як приклад наведемо дані з іноземного джерела: зі 191 жінки, які пройшли тестування на посттравматичний стресовий розлад протягом життя, ті, хто повідомили про жорстоке поводження протягом усього життя ($n = 115$), отримали значно більше діагнозів, ніж ті, хто не повідомили про жорстоке поводження ($n = 76$) [638]. Показники насправді загрозливі – третина психіатричних діагнозів була пов'язана з домашнім насильством.

Є кілька досліджень, які свідчать про те, що хронічна травма може призвести до зміни психологічних рис особистості, таких як підвищена агресія, депресія, недовіра, відчуженість, схильність до відсторонення й ізоляції, порушення самозахисту і слабка соціальна інтеграція [787]. Доведено також значно вищий рівень депривації (депресії й агресії) [275].

Рівень задоволення життям також знижується. Жінки, які зазнали насильства, повідомляють про нижчий рівень психічного здоров'я; психологічне благополуччя, загальний позитивний вплив і задоволеність життям, натомість більш високі рівні психологічного дистресу, тривоги, депресії і втрати емоційного / поведінкового контролю, ніж у жінок, які не зазнавали жорстокого поводження (див., наприклад, дані що Пакистану [538]).

Психологічної шкоди внаслідок домашнього насильства зазнають і свідки таких учинків: 70–80 % дітей, які стали свідками насильства проти батьків, потребують спеціальної допомоги через різні поведінкові проблеми або емоційні розлади (за даними німецького дослідження [578]).

Насильство щодо жінок впливає і на репродуктивну їхню функцію. Дослідження, проведене в Гонконзі, показало, що поширеність насильства в родині протягом життя серед пацієнтів, які бажають зробити аборт, становила 27,3 %, з них 13,5 % незадовго до того зазнавали фізичного насильства [607].

Небажання мати дітей від кривдника часто є причиною відмови жінок від репродукції.

Іспанські фахівці додають, що жертви домашнього насильства (жінки) втрачають дитину під час вагітності вдвічі частіше (випадковий або штучний викидень) і споживають утрічі більше психотропних речовин. Під час вагітності жінки, які стали жертвами домашнього насильства, з меншою ймовірністю отримують достатній рівень допологової допомоги, у них більша ймовірність розвитку проблем, пов'язаних із контролем ваги, та інших проблем зі здоров'ям під час вагітності, а також розвитку післяпологових розладів, пов'язаних із депресією, адаптацією і травмою. Крім того, вищим є ризик для дітей жертв народитися з низькою вагою чи мати інші неонатальні проблеми зі здоров'ям [630].

Вагітність не убезпечує жінку від насильства, за даними Міжнародного інституту народонаселення, майже 4 % жінок у світі зазнавали насильства під час будь-якої вагітності [549].

На практиці насильство найчастіше відбувається в поєднанні різних форм. Таке поєднання визначено як поліфонію форм. Скажімо, під час дослідження, яке проводили в Боснії і Герцеговині, поєднання різних форм насильства виявлено в 96,4 % жінок, які постраждали від домашнього насильства [276]. А, скажімо, серед сільського населення в Південній Індії поширеність фізичного насильства станом на 2019 рік становила 65,8 %, сексуального – 17,5 %, емоційного – 54,2 % [705].

Слушними вважаємо твердження і доводи, що якщо домашнє насильство існує, то воно проявляється до всіх у родині [296], адже, як ми вже зауважували, постраждалими в таких випадках є і свідки таких неправомірних учинків (найчастіше це діти).

Респондентки нашого дослідження також вказували на поліфонію форм насильства щодо них. При цьому поведінка кривдника характеризувалась такими діями (відсоток узагальнено до цілого показника): сварки (69 %); словесні образи (64 %); удари (42 %); погроза вбивством (9 %); залякування,

припинення (19 %); конфіскація грошових коштів (8 %); позбавлення життєво необхідних засобів (їжа, одяг) (6 %); вигнання з дому (5 %).

Пропонуємо розуміти *поліфонію форм домашнього насильства як множинність форм насильства, що вказує на існування різноманітних і взаємодіючих проявів насильства в домашньому оточенні і містить різні типи фізичного, емоційного, економічного і психологічного насильства, які можуть співіснувати та взаємодіяти, формуючи складну матрицю несприятливих взаємин у родинному середовищі.*

Юридична природа домашнього насильства полягає в його протиправності. Звісно, насамперед такі діяння порушують права людини, але й правові норми, оскільки у правовій державі вони заборонені, адже життя, здоров'я людини є цінністю, а забезпечення безпеки – обов'язком держави.

Тому проаналізуємо правове регулювання в цій сфері, що дасть змогу усвідомити, як нормативно воно унормовується на міжнародному й національному рівні.

Спочатку розгляньмо історичні аспекти.

Домашнє насильство було узаконено й замовчувано протягом століть, і протягом цього часу вважалося прийнятним елементом сімейного партнерства (наприклад, *entre marido e mulher ninguém mete a colher*, португальський вислів, що ніхто не повинен втручатися у шлюб; або *Patria Potestas* у Римі, римський статут, згідно з яким сімейний патріарх отримав абсолютний суверенітет над іншими членами сім'ї, враховуючи дружин, дітей і рабів). Однак протягом останніх 150 років це ставало дедалі неприйнятнішим. Сьогодні домашнє насильство більше не є прийнятним у більшості країн світу, і проблеми, пов'язані з домашнім насильством, підлягають правовому регулюванню.

На початку 1800-х років більшість правових систем неявно визнавали так зване «побиття дружини» як право чоловіка, частину його права контролювати ресурси й послуги дружини. Феміністська агітація в 1800-х роках спричинила кардинальні зміни у громадській думці, і до кінця XIX ст. більшість судів забороняли чоловікам «карати» своїх дружин. Але небагато

жінок мали реальні джерела допомоги, і більшість поліцейських нічого не робили, щоб захистити жінок. У навчальному посібнику для Міжнародної асоціації начальників поліції від 1967 року зазначалося, що арешти у випадках домашнього насильства повинні здійснюватися лише як «останній засіб».

У 1960-х роках феміністичний рух почав вимагати юридичних, громадянських і соціальних прав для жінок, скасовуючи патріархат, у центрі уваги було гендерне насильство, зокрема жорстоке поводження з дружиною в Європі та зґвалтування у Сполучених Штатах [828].

Жіночий рух 1970-х років порушив проблему домашнього насильства на рівні суспільства. Феміністки заохочували жінок, які постраждали від побоїв, розповідати про пережите і відмовлятися брати на себе провину за свою віктимізацію. Жіночі організації чинили тиск на поліцію, щоб вона ставилася до домашнього насильства так само, як і до будь-якого іншого нападу, створювали притулки для жінок, які постраждали, де жертви і їхні діти могли знайти безпеку, допомогу, консультації і юридичні поради. Збільшення видимості цих кампаній підвищило обізнаність громадськості із проблемою. Суди дедалі частіше виявляли бажання засуджувати кривдників і дозволяти жінкам, які вбили своїх кривдників, використовувати заяву про самозахист, якщо це можливо. Рух проти насильства стосовно жінок отримав певне державне фінансування для притулків і привів до формування національних правозахисних груп, таких як Національна коаліція проти домашнього насильства в США.

До 1980-х років більша частина західного світу зосереджувалася на різних формах гендерного насильства, враховуючи зґвалтування, домашнє насильство, сексуальне насильство над дівчатами і хлопчиками (в основному, але не виключно з боку чоловіків), а також сексуальні домагання й експлуатацію з боку чоловіків, які займають владні посади.

Кінець ХХ ст. ознаменувався прийняттям досить дієвих нормативних та інституційних гарантій протидії домашньому насильству в багатьох державах. Так, 1994 року Конгрес США прийняв Закон про насильство щодо жінок, а

1995-го президент США заснував Управління боротьби з насильством щодо жінок Департаменту юстиції, що намагається допомагати й координувати роботу федеральних, державних і місцевих органів з питань домашнього насильства [412].

Наукові дискусії в академічному середовищі зосереджувалися на питаннях влади й контролю між чоловіками і жінками, причому патріархальна ідеологія вважалася основною перешкодою для повної рівності жінок із чоловіками. У 1994 році Комісія ООН з прав людини призначила спеціального доповідача з питань насильства щодо жінок із вебсайтом, на якому всі країни-члени могли легко отримати доступ до річних звітів, присвячених визначенням, ставленню, поширеності, найкращим практикам і законодавству у цій сфері.

Міжнародне регулювання домашнього насильства походить від міжнародної заборони насильства щодо жінок, визнання їх рівності в суспільстві й сім'ї.

У цьому аспекті первинно необхідно визнати ключову роль Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, яка прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 1979 року [96]. Згодом був прийнятий Факультативний протокол до цієї Конвенції, що зробив її більш дієвою, оскільки дозволив подавати індивідуальні скарги до Комітету (деякі справи, які стосуються дискримінації жінок у контексті домашнього насильства ми розглянемо далі).

У цьому нормативному міжнародному документі міститься заклик до практичних дій, заклик до держав протидіяти дискримінації жінок та гарантувати їхні права шляхом реального механізму звітності й адміністративного гарантування. Отож відповідальність урядів держав-учасниць тут є визначальною, для реального втілення рівності й недискримінації. Вказане є доволі цінним у межах предмета нашого аналізу, оскільки рівність статей у суспільстві сприяє викоріненню гендерних стереотипів та безапеляційного сприйняття волі чоловіка чи батька, що є

шляхом до подолання проблеми домашнього насильства й побудови інклюзивного середовища на приватно-правовому й публічному рівні.

Щоразу проходить процес оновлення й удосконалення міжнародного регулювання. Цінним, у сучасних політико-правових умовах, в яких зараз перебуває Україна, є факт прийняття Рекомендації № 30 до Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [476], де підкреслено важливість залучення жінок до запобігання конфліктам, управління кризами і до процесу світобудови. Вона спрямована на те, щоб держави забезпечували гендерну рівність і підтримували участь жінок на всіх етапах вирішення конфліктів.

Декларація ООН про викорінювання насильства щодо жінок, проголошена Резолюцією 48/104 Генеральної Асамблеї від 20 грудня 1993 року, позиціонує детермінацію саме «насильства щодо жінок» і визначає його як «будь-який акт насильства, вчинений за ознакою статі, який завдає або може завдати фізичної, психологічної шкоди чи страждання жінкам, а також погроза вчинення таких актів, примус або свавільне позбавлення волі як в громадському, так і в особистому житті». Стаття 22 цієї Декларації визначає багато форм насильства, зокрема «фізичне, сексуальне і психологічне насильство, яке має місце як в сім'ї, так і в суспільстві, включно з побиттям».

Важливо розкрити правову природу домашнього насильства в європейському законодавстві. Так, у Європейській конвенції з прав людини [97] безпосередньо не вжито таких термінів, як «гендерно зумовлене насильство» чи «домашнє насильство», проте вона (конвенція) стосується захисту прав жертв насильства. Стаття 8 Конвенції вказує на правомірність втручання заради убезпечення особи, зокрема від домашнього насильства: «Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання

заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб» [100].

ЄСПЛ розглядає справи про насильство проти жінок, а його рішення є обов'язковими для виконання державами-учасницями. Європейська конвенція з прав людини накладає на держави зобов'язання захищати права людини і свободи, що передбачає право на життя, безпеку від катувань, працю без примусу, приватне й сімейне життя. У ситуаціях домашнього насильства порушуються ці права, а держави мають забезпечити ефективний правовий захист та рівний доступ до нього для всіх жертв насильства.

Предметно на міжнародному рівні сферу політики щодо домашнього насильства регулює Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Посібник для парламентарів щодо застосування цієї Конвенції, виданий Радою Європи, вказує, що «ця Конвенція посилає сильний сигнал по всій Європі та за її межами для мільйонів жінок, які є жертвами насильства. В ній об'єднані зусилля Ради Європи, її Парламентської асамблеї і громадського суспільства, котрі протягом останніх декількох років разом працювали над тим, щоб зробити цей інноваційний документ широко відомим та донести до великого загалу те, що насильство над жінками є проблемою всіх і кожного. Стамбульська конвенція є новаторською в багатьох відношеннях. З одного боку, вона визнає насильство над жінками як порушення прав людини і форму дискримінації. Крім того, вона спрямована на дотримання принципів абсолютної нетерпимості стосовно до всіх форм цього зла шляхом криміналізації цілої низки актів насильства, а саме: фізичного, сексуального, примусового шлюбу, каліцтва жіночих геніталій, примусового абортів та домагання» [207].

Стамбульська конвенція – це новаторський документ. Це перший міжнародний юридично зобов'язувальний документ, відкритий для будь-якої країни у світі, який визначає низку заходів, спрямованих на запобігання і припинення насильства над жінками й насильства в сім'ї. Конвенція визнає

насильство над жінками порушенням прав людини і дискримінацією. У ньому також встановлюється чіткий зв'язок між досягненням рівності між жінками та чоловіками й викорінення насильства стосовно жінок. Він передбачає кримінальну відповідальність за такі злочини, як переслідування, примусовий шлюб, каліцтво жіночих геніталій, примусовий аборт і примусова стерилізація. Конвенція також пропонує ефективний підхід подолання насильства над жінками й домашнього насильства, за якого у спільній роботі та скоординованих діях об'єднуються всі задіяні установи, служби й неурядові організації. Вона визначає потужний і незалежний механізм контролю і наділяє парламентарів особливою роллю з моніторингу виконання Конвенції з прав людини на національному рівні. Крім того, Конвенція пропонує Парламентській асамблеї регулярно підбивати підсумки її імплементації.

Європейська конвенція з прав людини відкриває Сторонам всеосяжні рамки, політики й заходи, що ґрунтуються на передовій практиці із запобігання та протидії насильству стосовно жінок і домашньому насильству. Її основні цілі: (1) захист жінок від усіх форм насильства й недопущення його, кримінальне переслідування й викорінення насильства стосовно жінок і домашнього насильства; (2) сприяння ліквідації всіх форм дискримінації стосовно жінок та заохочення дійсної рівності між й та чоловіками, зокрема шляхом надання жінкам самостійності; (3) захист і підтримка всіх жертв насильства стосовно жінок і домашнього насильства; (4) заохочення міжнародного співробітництва з метою ліквідації насильства стосовно жінок і домашнього насильства; (5) забезпечення підтримки й надання допомоги організаціям та правоохоронним органам в ефективній співпраці для прийняття комплексного підходу до ліквідації насильства стосовно жінок і домашнього насильства.

Україна порівняно нещодавно приєдналася до Стамбульської конвенції шляхом прийняття Закону України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» [176] в червні 2022 року.

Зазначимо, що попередню структуру модельного законодавства про домашнє насильство було видано 1996 року. Тоді Спеціальний доповідач ООН з питань насильства щодо жінок Радхіка Кумарасвами опублікувала доповідь «Подальше просування та заохочення прав людини та основних свобод», у якій, по суті, і було викладено основу модельного (типового) законодавства про домашнє насильство. Зокрема вказувалося, що «мета цього типового закону – служити посібником для законодавчих органів і організацій, які зобов'язуються лобіювати у своїх законодавчих органах всеосяжне законодавство про домашнє насильство» [799].

Типове законодавство містить визначення домашнього насильства, декларацію про мету й цивільні та кримінальні положення; містить вимоги до поліцейських, суддів і прокурорів. Важливо, що законодавство підкреслює важливість безпеки потерпілих під час кримінального й цивільного провадження. Згідно з Декларацією про мету, модельний закон наголошує, що все законодавство про домашнє насильство повинно «забезпечувати жертвам домашнього насильства максимальний захист у випадках, починаючи від фізичного й сексуального до психологічного насильства». Типове законодавство передбачає, що після реагування на повідомлення про домашнє насильство поліцейські «вживають усіх розумних заходів для забезпечення безпеки жертви та її утриманців». Законодавство містить положення щодо забезпечення безпеки під час кримінального провадження. У ньому йдеться, що «під час судового розгляду відповідач, обвинувачений у домашньому насильстві, не повинен контактувати з позивачем без нагляду» [799].

Вітчизняні вчені також визнають, що «до найактуальніших міжнародно-правових документів доцільно зарахувати Типовий (модельний) закон ООН про домашнє насильство, прийнятий 2 лютого 1996 р. Комісією ООН із прав людини. Типовий (модельний) закон ООН про домашнє насильство регулює та окреслює, що це певний вид домашнього насильства, який здійснюється із жорстокістю. Модельний закон має на меті забезпечити, щоб дії працівника правоохоронних органів у разі повідомлення про домашнє насильство були

описані технологічно, із проханням відповісти належним чином на будь-який запит про допомогу та захист» [91, с. 168].

Модельне законодавство характерне й для Американської регіональної системи захисту прав жінок. Міжамериканська конвенція про запобігання, покарання та викорінення насильства проти жінок (Конвенція Белен-ду-Пара) була першим міжнародним договором у світі про закріплення права жінок на життя без насильства і в державній, і у приватній сфері. Ратифікуючи цю Конвенцію, держави-учасниці погодилися, що насильство щодо жінок є порушенням прав людини і є проявом історично нерівних владних відносин між жінками й чоловіками. Конвенція також надає керівні принципи для прийняття законів і політики щодо запобігання, покарання й викорінення насильства щодо жінок у державах-учасницях і є значним внеском у зміцнення Міжамериканської системи прав людини [548].

Пункт с ст. 7 Конвенції Белен-ду-Пара встановлює зобов'язання держав включати у своє внутрішнє законодавство кримінальні, цивільні й адміністративні норми, а також інші, які необхідні для запобігання, покарання й викорінення насильства щодо жінок, і за потреби вживати відповідні адміністративні заходи. Комітет експертів стверджував, що законодавство може створити основу для комплексного й ефективного підходу для боротьби з насильством щодо жінок і є необхідною умовою для усунення безкарності. У тому ж дусі ООН визначила, що обов'язком держав є визнавати зміну природи насильства над жінками й реагувати на нові його прояви, відповідно до їх визнання.

Звернімося загалом до національного законодавства.

Із 2001 року в нашій державі діяв (до 2018-го) закон спеціальної дії, що регулював питання насильства в сім'ї, – ЗУ «Про попередження насильства в сім'ї» [174]. Закон так визначав поняття «насильство в сім'ї»: це «будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та

громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю».

Однак законодавці вважали за потрібне розширити сферу запобігання розглядуваній проблемі й удосконалити систему законодавства відповідно до новітніх стандартів, тому 4 січня 2018 року було прийнято Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [161], відповідно, попередній закон (ЗУ «Про попередження насильства в сім'ї») втратив чинність.

Закон встановлює організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству. Запобігання передбачає систему заходів, які здійснюються різними і та громадянами, з метою підвищення обізнаності суспільства, формування нетерпимого ставлення до насильства і дискримінації, а також викорінення шкідливих уявлень про соціальні ролі. Протидія полягає в системі заходів, спрямованих на припинення насильства, надання допомоги постраждалим особам, відшкодування завданої шкоди й належне розслідування випадків насильства, а також на притягнення кривдників до відповідальності і зміну їхньої поведінки.

Науковці серед іншого особливо позитивно позиціонують те, що удосконалено питання щодо незареєстрованих стосунків, адже «раніше, якщо шлюб не був зареєстрований, то злочин могли не кваліфікувати як домашнє насильство» [58, с. 37]. Недоліки законодавства розглядатимемо пізніше, загалом же можна зауважити, що воно відповідає позитивним міжнародним стандартам і може стати основою для комплексної протидії й боротьби із соціально-правовою проблемою.

Правова онтологічна природа насильства вказує, що сутність і значення проблематики вагомі не тільки для фізичних осіб, але й вторинно, адже держава отримує збитки від поширеності такої протиправної практики. Вони полягають у двох аспектах: шкода для правопорядку в державі й девальвація правосвідомості в суспільстві та негативні економічні наслідки. Останні зумовлені тим, що жертви насильства втратили працездатність,

продуктивність, відповідно, необхідні витрати на охорону здоров'я й відновлення цієї групи осіб. Сюди також входять витрати на державні послуги, що охоплюють медичні послуги, особисті витрати, системи кримінальної й цивільної юстиції, самофінансовані судові витрати, витрати на житлову допомогу, житлову допомогу та захист дітей, а також послуги спеціалістів. Суттєвим є фізичний та емоційний вплив на жертву, що призводить до зниження якості життя жертви внаслідок насильства. Та все-таки найбільше витрат пов'язано саме з відновленням здоров'я. С. Гарсія-Морено (С. García-Moreno) і Г. Штокл (H. Stöckl) зазначають, що домашнє насильство пов'язане зі широким спектром негативних наслідків для здоров'я, навіть зі смертельними. Крім того, встановлено кореляцію між насильством і соматичним здоров'ям жінок, а також те, що ті жінки, які мають досвід насильства, значно більше користуються послугами комунальних закладів системи охорони здоров'я [470].

Згідно з оцінками Центру контролю та профілактики захворювань США (National Center for Injury Prevention and Control – NCIIPC), жертви домашнього насильства зазнають втрати 8 млн оплачуваних робочих днів, а також 5,6 млн робочих днів вдома [375]. Така непридатність до роботи призводить до підвищення захворюваності та, отже, збільшення використання медичних послуг.

За підрахунками Європейського інституту гендерної рівності, збитки від гендерного насильства в ЄС становлять 366 млрд євро на рік. Насильство щодо жінок становить 79 % цих витрат (289 млрд євро). Насильство з боку інтимного партнера становить майже половину (48 %, або 174 млрд євро) витрат, пов'язаних із насильством за статтю. Насильство щодо жінок з боку інтимного партнера становить 87 % цієї суми (151 млрд євро). Також дослідження показало, що найбільші витрати спричинені фізичним та емоційним впливом (56 %), потім йдуть послуги кримінального правосуддя (21 %) і втрачений економічний результат (14 %). Інші витрати можуть

охоплювати послуги цивільного судочинства (наприклад, у справах про розлучення й опіку над дітьми), житлову допомогу та захист дітей [777].

Збитки від домашнього насильства в межах окремої країни також є значними, наприклад, в Англії й Уельсі за рік оцінюється приблизно в 66 млрд фунтів стерлінгів [407]. А фінансові витрати на подолання наслідків домашнього насильства особливо високі – 34 млрд євро на країну серед держав-членів Ради Європи в рік, тобто 555 євро на душу населення [761].

Окремої уваги потребує така група жертв як діти, насильство над якими призводить до значних економічних витрат (в усьому світі оцінюється приблизно в 7 трлн доларів США щорічно [534, р. 6]).

Ефективні програми протидії насильству значно зменшують економічні витрати. У Великій Британії успішно діє програма MARAC (її сутність буде розглянуто в наступних підрозділах), проте доведено, що вона суттєво зменшує витрати, пов'язані зі серйозним домашнім насильством. За оцінками, на кожен витрачений на MARAC 1 фунт стерлінгів принаймні 6 фунтів стерлінгів державних грошей можна заощадити щорічно на прямих витрати щодо ліквідації шкоди домашнього насильства [461].

Висновки до розділу 1

Проаналізувавши основні наукознавчі аспекти дослідження запобігання та протидії домашньому насильству, можемо так підсумувати результати.

1. Вказано на вагому роль методологічного інструментарію у науковому дослідженні сфери запобігання та протидії домашньому насильству, а саме – забезпечує об'єктивність і достовірність даних, допомагає підібрати найкращий інструментарій для збору й аналізу інформації, що в перспективі гарантуватиме точність наукових результатів; дає змогу сформувати консистентну базу даних щодо випадків домашнього насильства, їхніх форм, суб'єктів факторів ризику, дієвих механізмів протидії тощо; встановити прийнятність впровадження нових знань у практичну правову площину.

2. Авторську методологію дослідження репрезентовано через комплекс підходів та систему методів, що має трирівневу структуру.

Комплекс підходів вміщує: соціологічний підхід, який репрезентує потенціал вивчення домашнього насильства через взаємозв'язки і міжструктурні взаємодії між людьми в межах соціуму; аксіологічний підхід, який визначає цінності, ідеали й еталони, відповідно до яких проявляється людське буття в родинно-побутовій сфері, та уможлиблює визначення поведінки суб'єкта через критерії цінності й антицінності, тобто соціальної девіантності; культурний детермінізм, який визначає роль культурних чинників у досліджуваному правовому й соціальному явищі.

3. Перший рівень у трирівневій структуризації методологування репрезентовано загальнофілософськими методами, що становлять основу методологування усіх правових явищ: діалектичний метод – вказує на пошук істинних знань із розумінням проблеми в її системному взаємозв'язку протилежних і схожих факторів, системних елементів і взаємопов'язаних інтенцій; феноменологічний метод – вказує на роль досвіду при оцінці ситуації домашнього насильства та на праксеологічний чинник, що дозволяє проаналізувати окремі справи, які були розглянуті в адміністративних і судових інстанціях; герменевтичний – при тлумаченні нормативних текстів та інших доктринальних джерел крізь призму визначених впливових атрибутів, для формування авторського понятійно-категоріального апарату й розмежування понять домашнього насильства і суміжних явищ.

4. Другий рівень репрезентований загальнонауковими методами: логічний – для формування цілей, підбірки даних і формулювання висновків на основі фундаментальних законів мислення й аргументації; аналіз під час дослідження джерел, що вказують на поширеність протиправного діяння в родинному колі, концепцій, наукових позицій щодо їх відповідності сучасним підходам розвитку юридичної реальності згідно з основними принципами права й захисту прав людини; синтез – дав змогу згрупувати засоби і способи недопущення домашнього насильства, зокрема через акцентування на

необхідності спільної вираженої особистої програми для сімей та визначення спільної діяльності органів державної (різногалузевого спрямування), місцевої влади та інститутів громадянського суспільства; аналогії – для формулювання пропозицій щодо удосконалення правового регулювання концепції недопущення домашнього насильства із врахуванням досвіду іноземних держав; метод абстрагування – для оцінення реальної ситуації через відкинення емоційних, особистісних чинників чи стереотипів й упередження та відмежування від політичних ситуацій, пріоритетів і суміжних питань; етичний – для забезпечення гуманності, толерантності і недискримінації суб'єктів домашнього насильства.

5. Третій рівень методологування охоплює комплекс спеціально-юридичних методів: юридичного моделювання – для створення дієвого прототипу запобігання насильству в родинному колі та моделі комплексних заходів боротьби з протиправним діянням; інтегративно-правовий метод – при синтезуванні соціальних, державних і юридичних чинників для розроблення дієвої, сучасної політики у сфері правового регулювання досліджуваного явища; юридичного толерування – використовується для опису правової й суспільної реальності, в якій відбувається протиправне діяння; контентного юридичного обстеження – застосовується під час аналізу текстової, візуальної, документованої, медіаційної та іншої інформації; юридико-синергетичний метод – відображає динаміку складних правових систем і полягає в розвитку юридичних концепцій і стратегій, юридично-експертний – для розуміння сучасного соціально-правового поля проблеми через проведення авторського опитування.

6. Виокремлено основні сфери аналізу, що поширені в наукознавчих доктринальних джерел: галузеве розуміння домашнього насильства як форми протиправної (злочинної) діяльності (О. Гумін, А. Йосипів, В. Оцел, В. Шаблистий, В. Канцір, О. Бандурка, О. Литвинов, Д. Тичина, А. Боровик, Н. Манжос); теоретико-правові аспекти захисту жінок і дітей як жертв домашнього насильства (Д. Аронггер, М. Бартос, С. Траунер, Ц. Уста,

Х. Мурр, Р. Ель-Джарра, А. Ваке, У. Кандула, Н. Ортинська, В. Миколаєць, Т. Мацелик, Н. Новицька, К. Черевко, Л. Князькова, О. Кириченко); аналіз проблематики соціального оточення як підґрунтя домашнього насильства (С. Байндові, Р. Борхес Бласкес, Ш. Чойрініса, Л. Вокер, М. Качинська); функціонування органів публічної влади, котрі уповноважені запобігати та протидіяти домашньому насильству, особливо в країнах Європейського Союзу (Н. Дякуну, А. Білоглу, Ф. Агнелло, М. Бертон, Т. Міхайліна, У. Митник); домашнє насильство як чинник руйнування громадського здоров'я (Дж. Белькнап, Д. Грант, М. Бойле, С. Мурфі-Тай, М. Берг Нессет, К. Лавруд, М. Бліхар, І. Жаровська, Б. Шанда, О. Заяць, Р. Матківська, Л. Черкасова, М. Щирба).

7. Встановлено відсутність єдиного узгодженого підходу міжнародних і національних установ щодо визначення домашнього насильства. Виокремлено вузьке розуміння домашнього насильства як владних контрольних дій щодо члена родини, що спричиняє негативні явища (ВООЗ, законодавство Польщі і Великої Британії, Міністерство юстиції США, Австралійський інститут охорони здоров'я), та розширене, яке репрезентоване в Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами.

8. Виокремлено ознаки домашнього насильства, що розкривають теоретико-правову природу цього явища: зловживання владою з боку кривдника є основою насильства; діяння відбувається в домогосподарстві; міжособистісна форма насильства у приватно-індивідуальній сфері; діяння, що може зачіпати всіх членів суспільства без жодних обмежувальних характеристик; порушує основні права і свободи особистості, поглиблює соціальні проблеми й негативно впливає на фізичне і психічне здоров'я постраждалих; має умисний характер; завдає шкоди різної форми; делегітимоване діяння.

9. Узагальнено три групи відносин між особами, що в разі деструктивних дій прирівнюються до домашнього насильства:

(1) відбуваються між особами, що проживають разом (незалежно від родинних відносин); (2) члени сім'ї і родини за висхідною чи низхідною лінією; (3) інтимні партнери.

10. Проведено розмежування поняття «жертва домашнього насильства» і «постраждала особа» та доведено, що перше доречно вживати, якщо йдеться про причини насильства, поведінку особи, її характеристики, становище чи інші соціальні елементи статусу, порівняння правового регулювання з іншими державами, під час розгляду загальносвітових тенденцій, а друге – якщо мовиться про унормування додаткових процесуальних вимог чи правил. Тож вважаємо доречнішою в такому разі термінологію, що вживається у спеціалізованому законодавстві.

11. Розмежовано схожі юридичні діяння – домашнє насильство, насильство в сім'ї, насильство з боку інтимного партнера і гендерно зумовлене насильство. Насильство з боку інтимного партнера позиціоновано як підмножину домашнього насильства, є вузьчим поняттям, ніж домашнє насильство, оскільки охоплює поняття насильства виключно між партнерами (теперішніми чи колишніми), а домашнє насильство розширює коло суб'єктів до всіх членів родини або тих, хто проживає разом. Також домашнє насильство є ширшим поняттям, ніж насильство в сім'ї, оскільки стосується будь-якого насильства, що відбувається в родинному колі, тобто може стосуватися близьких і дальніх родичів, співмешканців, осіб, які офіційно не належать до кола сім'ї. А гендерне насильство є ширшим поняттям, ніж попередньо розглянуті, і стосується насильства, спрямованого проти людини через її стать, тут нема визначеного кола суб'єктів (суб'єкти можуть бути навіть не знайомі між собою), як у випадку з попередніми формами насильства, проте є чітка причина – воно здійснюється тому, що особа належить до конкретної статі.

12. Онтологічна сутність діяння полягає в тому, що домашній кривдник нав'язує свою волю щодо поведінки інших членів сім'ї. Правова онтологічна природа домашнього насильства вказує на порушення прав людини внаслідок

такого протиправного діяння, як девальвація принципів і цінностей права, культурного розвитку права і співжиття людей у сфері любові і підтримки.

Природа домашнього насильства відображає його часту циклічність, яку позиціоновано як повторюваний і систематичний характер насильства в родинному середовищі, що охоплює фази зростання напруги, гострого насильства і фази реконсиляції, коли учасники намагаються вирішити конфлікт, характеризується зростанням періодичності і жорстокості інцидентів насильства між постраждалою особою та кривдником.

Юридична природа домашнього насильства полягає в його протиправності, що має різні форми, які можуть проявлятися окремо чи сукупно. Запропоновано розуміти поліфонію форм домашнього насильства як множинність форм насильства, що вказує на існування різноманітних і взаємодіючих проявів насильства в домашньому оточенні і містить різні типи фізичного, емоційного, економічного і психологічного насильства, які можуть співіснувати та взаємодіяти, формуючи складну матрицю несприятливих взаємин у родинному середовищі.

13. Запропоновано класифікацію типів домашнього насильства: за інтенсивністю застосування (здійснюється шляхом одноразової дії, шляхом сукупності дій, шляхом сукупності дій протягом тривалого часу); за формою діяння (насильство шляхом дії, через бездіяльність, змішана форма діяння); за кількістю жертв (насильство з однією жертвою, з кількома жертвами); за ступенем тяжкості (легке домашнє насильство, домашнє насильство середньої тяжкості, важке домашнє насильство); за характеристикою постраждалої особи (жіноче, чоловіче, дитяче, вікове); за характеристикою кривдника (родинне, партнерське, батьківське, побутове); за індивідуалізацією діяння (одноосібне, групове); за соціальним статусом постраждалої особи (насильство у вразливих групах, у нормативних групах).

Наукові результати досліджень авторки, які висвітлені в розділі 1, викладено в опублікованих працях (Андрусяк І. П., 2018а, Андрусяк І. П., 2018б, Андрусяк І. П., Перів І. В., 2019, Андрусяк І. П., 2019а, Андрусяк І. П.,

2019б, Андрусяк І. П., Марковський В. Я., 2020, Андрусяк І. П., 2020а, Андрусяк І. П., 2020б, Андрусяк І. П., 2020в, Андрусяк І. П., 2021а, Андрусяк І. П., 2021б, Андрусяк І. П., 2021в, Андрусяк І. П., 2021г, Андрусяк І. П., 2022а, Андрусяк І. П., 2022б, Андрусяк І. П., 2023г, Андрусяк І. П., 2024є, Андрусяк І. П., 2024з, Andrusiak I., 2020, Andrusiak I., 2022а, Andrusiak I., Khomyshyn I., Bohiv Y., Nadiienko O., Tsebenko S., 2023).

РОЗДІЛ 2

ДЕТЕРМІНОВАНА КОНФІГУРАЦІЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА: ПРИЧИНИ І ФОРМИ

2.1. Правове пізнання причин домашнього насильства як детермінанта його запобігання

Сутнісні аспекти правової політики превенції насильства в сім'ї первинно характеризуються потребою усунення чинників, які провокують досліджувану проблему. Це особливо актуально для України в контексті складних соціально-економічних змін. Фінансові кризи й соціально-політичні конфлікти деструктивно впливають на комунікацію всередині родини, зокрема на сімейні цінності та стабільність відносин, що призводить до трансформації суспільних аксіологічних чинників. Суспільні девальвації (аморальна поведінка, вживання психоактивних речовин, агресивна поведінка тощо) провокують соціальні проблеми, що безпосередньо впливають на добробут сімейних відносин. Військові дії, загрози життю цивільного населення, первинне акцентування на політиці вирішення питань захисту територіальної цілісності держави ускладнюють функціонування механізму запобігання і протидії домашньому насильству як на загальнодержавному, так і муніципальному рівні.

Рефлексія щодо розуміння причин (тригерів, рушійних чинників) поширення домашнього насильства є важливою детермінантою превенції цього явища, оскільки саме їх тлумачення створює первинну парадигму для подальшого удосконалення засобів протидії із цим явищем. Правова політика має ґрунтуватися на розумінні сутнісних основ походження явища, нормативні та правозастосовні акти матимуть високий рівень ефективності тільки тоді, коли будуть ґрунтовані на засобах і методах подолання причин домашнього насильства. Врахування зовнішніх і внутрішніх аспектів

онтологічного і праксіологічного прояву дає змогу встановити першооснови і створити комплексні підходи попередження конфліктів.

Окрім вагомого значення для правової політики, рефлексія з приводу причин насильства формує освітньо-соціальну парадигму функціонування соціальної реальності, де громадянське суспільство шляхом підвищення рівня толерування досягає правової конкордії, тобто належного (ідеального) стану соціально-правових і морально-культурних взаємовідносин між членами суспільства.

У Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (ст. 1) дефініцію поняття «запобігання домашньому насильству» виведено через значення такого явища як «підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, *причин* (курсив наш. – І. А.) і наслідків домашнього насильства». Частина 2 ст. 7 цього Закону вказує, що до повноважень центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, належить, з-поміж іншого, «організація та проведення загальнонаціональних соціологічних, правових, психолого-педагогічних та інших досліджень щодо домашнього насильства, його причин і наслідків». У подальшому ст. 18 Закону також неодноразово звертається до потреби встановлення й розуміння причин домашнього насильства. Отож практична затребуваність виокремлення й розуміння передумов, чинників, які провокують деструкцію в родинному колі, визначається нормативно затребуваною частиною державної правової політики запобігання та протидії домашньому насильству.

Розроблення стратегічного плану превенції й боротьби з негативним соціальним явищем передбачає причинно-наслідкове розуміння сутності домашнього насильства, тому загалом пізнання причин домашнього насильства дозволяє:

- нормативно обумовлювати гарантії функціонування механізму протидії домашньому насильству як цілісного комплексу досягнення законності та правопорядку в державі;

- акцентувати на соціальних, культурних, економічних чинниках та їх поєднанні щодо їх значення й місця у факторах формування й функціонування заходів запобігання домашньому насильству;
- обумовлювати діяльність органів державної влади й місцевого самоврядування щодо профілактики і проведення соціальних кампаній, які спрямовані на подолання першооснов, суспільних тригерів, котрі спричинюють агресію, насильство, девіантну поведінку тощо;
- створювати комплексну загальнодержавну правову політику управління інституційними механізмами протидії й запобігання насильству задля поетапного, поступального, системного формування діяльності державного апарату;
- впливати на громадянське суспільство через активізацію суміжних проблем шляхом підвищенню рівня правової культури суспільства, правосвідомості громадськості, допомагаючи у формуванні толерантної спільноти;
- розробити спеціальні засоби і способи боротьби із вказаною проблемою в умовах кризових суспільних обставин, зокрема під час війни, пандемічних загроз, культурних дисонансів;
- удосконалити правове регулювання задля впровадження інноваційних гарантій для усунення наслідків насильницької поведінки кривдника.

Отже, знання рушійних чинників і тригерів домашнього насильства є ключовим елементом у розробці превентивних заходів та вирішенні цієї соціальної проблеми. Для вирішення проблеми первинно необхідно дослідити сферу («поле», «матрицю»), де функціонує досліджуване соціально-правове явище, що зумовлює потребу встановити причини домашнього насильства. Тож визначимося з понятійно-категоріальним апаратом.

У наукових і нормативних джерелах ми не знаходимо визначення досліджуваного предмета, тому запропонуємо авторську дефініцію. *Причини домашнього насильства – це комплекс соціокультурних, економічних,*

психологічних та інших чинників, що сприяють виникненню й поширенню домашнього насильства. Вважаємо за потрібне доповнити ст. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» вказаним поняттям, що дасть змогу покращити розуміння й систему протидії цьому загрозливому явищу. Таке визначення сприятиме створенню законодавчого і правового фундаменту, який враховуватиме не тільки самі випадки насильства, але й їхні кореневі причини. По суті, таке удосконалення сприятиме системності правової політики шляхом функціонування цілісної матриці «розуміння причини – юридичні перепони деструктивних дій – ефективне правове регулювання – належна соціальна реальність».

Наукова спільнота визначає досить багато причин поширення домашнього насильства. Зрештою, кожна ситуація має свої особливості й основні причини. Однак загалом, з погляду загальнотеоретичної юриспруденції, їх доречно ділити на три групи: індивідуальні, соціальні і культурно-ментальні.

До *індивідуальних* зараховуємо ті причини, що безпелеційно пов'язані з особистістю індивідуумів – учасників ситуацій домашнього насильства. Зазвичай первинно тут потрібно вести мову про індивідуальні причини поведінки саме кривдника. На нашу думку, це такі: стресові явища, зловживання психоактивними речовинами, гнів (агресія), історія насильства в сім'ї, ментально-психологічна залежність особи, що проявляється у прагненні насильницької поведінки, емоційні кризи кривдника, освіченість, сімейно-шлюбні взаємини, низький рівень особистої моралі, нерезистентність до провокаційних дій постраждалої особи тощо.

Стрес часто виступає причиною конфлікту, оскільки внутрішні психологічні проблеми кривдник схильний ставити в основу зовнішньої поведінки. Сім'я є первинною сферою співжиття, тому саме родинне коло перші отримують негативний вплив у тому разі, якщо кривдник схильний виміщати внутрішні проблеми назовні. Як порівняти з іншими групами соціальної комунікації, наприклад, із трудовим колективом, групами друзів чи

групами за інтересами, то саме сімейна сфера є такою, де особа виражає свою первинну внутрішню моральну сутність, не накладаючи на себе «маски» соціально стриманої поведінки.

Стресозумовлювальні фактори можуть належати до різних сфер, і рівень стійкості визначається індивідуальними характеристиками кривдника. Загалом це можуть бути економічні труднощі, проблеми зі здоров'ям, професійні негаразди, політична нестабільність. Вони окремо або комплексно провокують акцидентну стресу в індивідуума і, як наслідок, напружений емоційний стан, що може спричинити консеквенцію у формі домашнього насильства. Стресові ситуації, такі як економічні труднощі, невдачі, непевність, можуть викликати напругу в родині, сім'ї, збільшуючи ризик прояву агресії й насильства. Злість, роздратування, розчарування та інші емоції є каталізаторами негативної поведінки, вони формуються під впливом емоційного стресу.

Канадські дослідники доводять, що сімейний стрес і домашнє насильство безпосередньо взаємопов'язані [289], оскільки нездатність виконувати фінансові зобов'язання й підтримувати соціальні зв'язки значно посилює сімейний стрес і домашнє насильство. Існує теорія економічного страху, яку розробили Р. Макмілан (R. Macmillan,) та Р. Гартнер (R. Gartner), котра доводить, що теорія чоловічої деструктивної реакції передбачає зростання насильства, якщо економічне становище чоловіка погіршується, оскільки це підживлює його страхи втратити домінуючу позицію в парі [619]. До того ж, якщо обидва члени подружжя страждають від економічного стресу, ризик домашнього насильства зростає на 25–33 % [264].

Ще однією досить поширеною причиною є зловживання психоактивними речовинами, причому це стосується і кривдника, і постраждалої особи. Вживання наркотичних, психотропних речовин, алкогольних напоїв та інших речовин, що деструктивно впливають на психіку особи, спричиняє конфліктність у сімейних міжособистісних взаєминах, деформує ментальне й соматичне поле особи і, відповідно, підвищує

вірогідність агресивної поведінки й насильства. Здатність контролювати індивідуальний емоційний рівень підпадає під дію психоактивних речовин, трансформує особистість, вводячи її в моральну нестабільність, здійснюючи особистий контроль над індивідуальною поведінкою.

Систематичне вживання психоактивних речовин різного спектру спричиняє нейропсихологічний розлад і зумовлює безперервний потяг до повторного вживання, ускладнюючи в такий спосіб наслідки для особи й родинного середовища. У широкому розумінні алкоголізм і наркоманія є проблемою громадського здоров'я нації та загрозою подальшому існуванню майбутніх поколінь. Саме молодь перебуває в особливій зоні ризику, і міжнародне співтовариство визнає це глобальною проблемою громадського сектору охорони здоров'я, а за оцінками поширеності це можна вважати однією з основних причин антисоціальної поведінки, адже, за оцінками іноземних фахівців, для осіб віком від 12 років ця проблема характерна на рівні 20–25 % [609].

Найбільш вживаною речовиною є алкоголь: кожен третій молодий дорослий визнає, що має алкогольні звички [579]. Розлади, пов'язані із вживанням алкоголю, становлять 1,4 % від глобального тягаря хвороб [840], а чоловіки з алкогольною залежністю в такому стані здебільшого є жорстокими, тому від них іде серйозна загроза застосування домашнього насильства в різних формах. Так, статистика вказує, що 48,1 % жінок, що постраждали від психологічного насильства, зазнавали його від осіб, які були у стані алкогольного сп'яніння [415]. Саме розлади, що спровоковані надмірним вживанням алкоголю визнані ООН найпоширенішим видом психічних розладів [484]. Наприклад, у Сполучених Штатах показники поширеності розладів, пов'язаних із вживанням алкоголю протягом 12 місяців і протягом життя, становлять 13,9 % і 29,1 % відповідно, і ці показники особливо високі для осіб з низьким рівнем доходу [765]. Втрата продуктивності у сфері праці також провокується психічними та фізичними розладами [800].

Марихуана посідає друге місце серед психоактивних речовин, її вживання в більшості випадків є наступним, вищим етапом для осіб, які схильні до девіантної поведінки. Наукові дослідження експертів доводять, що серед тих, хто вперше вживає психоактивні речовини, близько 25 % використовують немедичні психотерапевтичні засоби, 6,3 % використовують інгалянти і 2 % вживають галюциногени [579]. Здебільшого тільки пройшовши етапи вживання таких речовин, залежні особи переходять до марихуани, спричиняючи цілу низку соціальних проблем, що переростають у концепт загальної проблеми, яка не має адекватного, повноцінного, абсолютно ефективного вирішення.

А втім, немає загальновизнаної схеми домашнього насильства, насильницькі ситуації не завжди є класичними, де кривдник у стані алкогольного сп'яніння чинить насильство стосовно членів сім'ї. Вживання алкоголю чи інших психоактивних речовин часто характерне й для постраждалої особи. Тому і цей аспект потрібно враховувати як причину домашнього насильства, провокуючи ситуацію своєю не цілком адекватною поведінкою. Окремі дослідження нідерландських науковців, що здійснювалися стосовно жінок, які звернулися по допомогу в лікуванні від токсикоманії, доводять, що приблизно 50 % повідомили про домашнє насильство протягом року [590]. Така статистика первинно пояснюється психологічними чинниками, оскільки постраждалі втрачають контроль над ситуацією, перебуваючи у стані сп'яніння, відтак стають вразливими, втрачають можливість належно комунікувати в домашньому середовищі, провокують напруженість та конфліктність, їхня поведінка стає чинником, що активізує динаміку агресії й насильства.

Комплекс знань щодо проявів фактору вживання психотропних речовин є суттєвим правовим елементом, який потрібно врахувати в практичному аспекті. Зокрема, оскільки існує загальний консенсус щодо того, що зловживання психоактивними речовинами є фактором ризику, цю причину слід враховувати в програмах втручання для кривдників та в інших заходах у

механізмі превенції, оскільки мало вірогідно, що особи, які вчиняють насильство і яким властива деструктивна поведінка, активно співпрацюватимуть зі спеціалізованими установами й органами публічної влади, тобто є більша ймовірність відмови від програм втручання для кривдників. У разі належного акценту правової політики на подоланні причин домашнього насильства, вони стають більш ефективними. Аналіз іспанського досвіду доводить, що акцент на заходах, спрямованих на зниження зловживання речовинами серед кривдників, позитивно повипливав на результати, практично вдвічі підвищивши вірогідність завершення програми втручання для кривдників [610], що свідчить про ефективність функціонування системи програм втручання виключно у разі розумного цілеспрямованого підходу та із врахуванням усіх загрозованих обставин.

Гнів як індивідуальний психологічно-емоційний стан особи викликає незадоволеність зовнішніми і внутрішніми інтенціями та провокує агресію й насильство. Негативний вияв гуманістичного досвіду у формі гніву супроводжується незадоволеністю співіснування, обурливими реакціями на зовнішні обставини, формуючи в такий спосіб позитивний плацдарм для приватно-девіантних діянь кривдника. Проте гнів є буттєвим почуттям усіх осіб, але ставати причиною фізичного чи психологічного насильства може тільки в тому разі, коли особа на ментальному рівні неспроможна адекватно його виражати чи контролювати.

Увага правової державної політики до навчання й формування умінь членів суспільства до саморегуляції розглядається як ефективний чинник превенції насильства в домашньому оточенні. Девальвацію саморегуляції можуть провокувати ряд психологічних проблем, з поміж них нарцисизм, шизофренія, садистські прояви, відсутність соціально-побутової організованості тощо. Навчання керувати своїм гнівом є затребуваною психологічною методикою як загалом для суспільства, що в сучасних умовах перебуває в перманентному стресі, так і для кривдників і потерпілих, з особливим акцентом на програмах для цих учасників ситуацій домашнього

насильства. Невміння контролювати емоції спричиняє неналежну сімейно-побутову комунікацію. Він може бути додатково підбурений такими чинниками як стан алкогольного сп'яніння, економічні проблеми, проблеми зі станом здоров'я тощо.

Ми вже зауважували про циклічність домашнього насильства, у цьому аспекті важливо визначити ще одну причину – історію домашнього насильства в сім'ї. Психологи відзначають, що наявність жорстокого поводження з дітьми часто може бути наслідком того, що кривдник раніше був свідком або ж сам ще в дитинстві постраждав від домашнього насильства з боку своїх батьків. За різними дослідженнями, від 10,6 % до 40 % кривдників повідомляли, що в дитинстві зазнавали жорстокого поводження [584]. Маючи індивідуальний досвід насильства стосовно себе, у дорослому віці особи сублімують таку ж модель поведінки, використовуючи аналогічні методи виховання стосовно, наприклад, своїх дітей, що може призводити до повторення цього девіантного сценарію в прогресії кількох поколінь. Тож досвід домашнього насильства може передаватися від одного покоління до іншого, утворюючи певний цикл, де діти, як мішень, стають постраждалими і в подальшому можуть відтворювати таку негативну поведінку стосовно власних нащадків.

В окремих наукових дослідженнях отримання атисоціального досвіду визначено основною проблемою в дорослому віці, такий стан ще називають проявами «інфікування дорослих» [645], доводячи, що «досвід дитинства є фактором ризику домашнього насильства» [772]. Дослідники Кембриджського університету вказують, що низький вербальний IQ, низький рівень словесного мовлення, низький сімейний дохід, батьківський конфлікт і неадекватні батьківські навички виявилися важливими прогностичними факторами дорослого насильства в ранньому дитинстві. Також при спільному накладанні ці фактори визначають майбутню девіантну поведінку[333].

В аспекті філософії права та правової психології доречно виокремити ще одну причину – ментально-психологічну схильність особи до агресії (насильницька пропенсія). Така агресивна траєкторія соціальної й побутової

комунікації зумовлює тенденцію потягу особи до девіаційних дій чи бездіяльності. Низький рівень толерантності, соціальної й індивідуальної емпатії, посттравматичний синдром, проблеми з психологічним здоров'ям учасників домашнього конфлікту провокують небезпечне середовище. Виокремимо аспекти, які варто враховувати під час аналізу впливу ментального здоров'я на домашнє середовище й насильство в ньому.

По-перше, проблеми з ментальним здоров'ям зумовлюють агресивні емоційні реакції, спричиняють психологічну нестабільність, інтенсифікують безконтрольність емоційного стану особи.

По-друге, в осіб із вказаними схильностями часто неправильне сприйняття навколишніх і соціально-правової реальності, що спричинює домашній конфлікт.

По-третє, ментальні проблеми можуть зробити особу більш вразливою до зовнішніх стресових ситуацій, порушуючи й без того нестабільний стан психіки.

По-четверте, використання насильницьких методів поведінки спричиняється обмеженим арсеналом комунікації, взаємодії, спілкування та діалогу.

Позитивна адміністративна практика засвідчує ефективність нових розробок у лікуванні, спрямованих на зниження й усунення агресії: валідація і тренування навичок емпатії; зосередженість на переналаштуванні реакцій гніву, щоб вони стали більш нормативними (враховуючи визначення альтернативних емоцій і пов'язаних з ними ефективних реакцій подолання); навчання навичок точного міжособистісного емоційного вираження; а також розуміння функцій агресії й навчання навичок того, як колишні агресивні партнери можуть вміло задовольняти потреби стосунків і самоконтролю [463]. Тому серед суб'єктів, що зобов'язані протидіяти домашньому насильству, роль психологічної підтримки є досить вагомою. Сучасні науковці акцентують, що «фахівці з питань психічного здоров'я повинні ефективніше виявляти, запобігати та реагувати на насильство» [676, с. 159].

Окрім того, існує інша практика – примусове лікування від насильства й агресії за рішенням суду. Дослідження у цій сфері здебільшого ставлять під сумнів припущення, що обов'язкове психотерапевтичне лікування є ефективним у зменшенні майбутніх випадків насильства між подружжям. Додаткова перевага лікування за рішенням суду, як порівняти зі стримувальним ефектом традиційних засобів правового захисту системи кримінального правосуддя, незрозуміла. Відмінності в рецидиві насильства між суб'єктами, які пройшли лікування за рішенням суду, та суб'єктами, які були заарештовані і не проходили такого лікування, були незначними. До того ж суб'єкти відмовляються від лікування, незважаючи на постанову суду про відвідування, що вказує на те, що участь правової системи не мотивує суб'єктів, якщо вони самі цього не бажають. А суб'єкти, які передчасно припиняють лікування, залишаються вільними від насильства майже так само часто, як суб'єкти, які завершують програми лікування, тому обґрунтовано виникають сумніви щодо впливу такого клінічного лікування [719].

Соціальні причини поширення домашнього насильства – це чинники, які існують у суспільстві та впливають на поведінку, переконання, ставлення й життєвий шлях індивідів і груп. Вони охоплюють різні аспекти життєдіяльності та містять такі елементи, як економічна, політична ситуація в державі, освітня компонента, спосіб життя й особливості його трансформації тощо. У теоретико-правовому розумінні, на нашу думку, соціальні чинники варто репрезентувати через існування економічних і політико-суспільних обставин у суспільстві, які позначаються на особливостях протиправної поведінки стосовно близьких осіб в окремій групі осіб. У літературі репрезентовано комплексне глобальне дослідження 32 держав (зокрема, Північної Америки, Європи, Азійсько-Тихоокеанського регіону, Африки), яке доводить, що проблеми глобального здоров'я суттєво збільшують кількість випадків домашнього насильства, особливо критичним, за свідченнями експертів, є перший тиждень. При цьому економічний благоустрій країни чи територіальна поширеність не мали суттєвого значення [587].

Територіально традиційний вплив можна продемонструвати ще одним дослідженням. Глобальний аналіз поширеності домашнього насильства серед жінок у міжнародному масштабі коливається від 4 % до 54 %, при цьому найнижчі показники спостерігаються в м. Йокогама (Японія), а найвищі – у Бутаджирі (Ефіопія) [469].

Соціальний стан дуже впливає на інтенсифікацію насильства, зокрема такими проблемами в національних реаліях є військові дії та пандемічна загроза.

Безперечно, проблеми держави впливають на її громадян, а економічні кризи, бідність населення провокують низку інших факторів, які, позиціонуючись уже на індивідуальному рівні, спричиняються до поширення проблем на багато домогосподарств. Дослідження ВООЗ про поширеність насильства щодо жінок виявило вищі показники насильства з боку інтимного партнера протягом життя й минулого року в країнах із низьким або середнім рівнем доходу. Наприклад, найвищі показники протягом життя були зареєстровані в регіонах Океанії (49 %) й Африки, на південь від Сахари (44 %), а найнижчі показники – у Центральній і Західній Європі (16 % і 20 % відповідно) та Центральній Азії (18 %). А якщо брати на рівні країни, то найвищі середні показники поширеності насильства щодо жінок протягом життя зареєстровано в Кірибаті (53 %), Фіджі (52 %), Папуа-Новій Гвінеї (51 %), Бангладеш і Соломонових Островах (50 %), а найнижчі показники зафіксовано, зокрема, в Сінгапурі (11 %) і Швейцарії (11 %) [726]. Отож економічний добробут сім'ї та рівень розвитку економіки держави взаємодетермінують динаміку домашнього насильства.

Науковці доводять, що бідність і відсутність освіти є двома важливими суспільними факторами, які пов'язані з домашнім насильством у країнах Азії. Як вказує Р. Каур (R. Kaur), існує кореляція між економічною залежністю жінок від їхніх партнерів і підвищеним ризиком зазнати домашнього насильства [577].

Експерти спостерігають позитивну кореляцію між домашнім насильством щодо жінок і низьким доходом. Такий висновок можна довести тим фактом, що з поширенням карантинних обмежень сім'ї відчували економічні проблеми через рецесію або втрату роботи; негативний вплив цих фінансових проблем інтенсивніше відчують малозабезпечені сім'ї, що призводило до значного зростання домашнього насильства в цей період.

Іспанські дослідження довели, що в ситуації коли чоловік втрачає робоче місце загроза домашнього насильства збільшується на 30%, але ймовірність збільшується до 50% за умови втрати роботи жінкою [299].

Сублімується цей висновок з фактом наявності самостійних фінансових коштів у постраждалих від насильства, оскільки присутність економічних ресурсів значно скорочує такі ризики, проте залежність жертви провокує неналежну поведінку насильника. На підтвердження цього наведемо кілька праксеологічних прикладів. Так, жінки, які займалися фізичною працею (сільське господарство), мали утричі більше шансів піддатися домашньому насильству, ніж жінки з несільськогосподарськими професіями [681]. Натомість жінки, які очолюють бізнес або займаються різними видами роботи, мали на 50 % менше шансів зазнати домашнього насильства протягом життя, ніж безробітні жінки.

Однією з теорій, яка пропонує зрозуміти механізм, за допомогою якого насильство з боку домашнього кривдника впливає на психологічне здоров'я й економічний добробут, є теорія збереження ресурсів, яку розробив С. Хобфолл (S. Hobfoll) [529] і яка стверджував, що фактична або загрозна втрата ресурсу є засобом, за допомогою якого травматичні події впливають на психологічне здоров'я. Ресурси або речі, які ми цінуємо, можуть включати міжособистісну підтримку (наприклад, близькі стосунки з членами сім'ї), фінансові засоби (наприклад, заощадження на надзвичайні ситуації) й активи, пов'язані з роботою (скажімо, стабільна робота). Втрата ресурсів після травми може призвести до різноманітних негативних психологічних наслідків, зокрема депресії і посттравматичного стресового розладу. С. Хобфолл

стверджував: що менше ресурсів у людини, то більше вона вразлива до втрат і їй важче інвестувати й отримувати нові ресурси і то вищий рівень насильства походить від неї. Дистрес психологічного характеру породжує циклічність проблеми. Загалом особистий психологічний стан кривдника породжує проблеми ментального характеру, які в подальшому стають рушійним чинником протиправного діяння у формі домашнього насильства.

Особи, які пережили насильство вдома, можуть бути особливо вразливими до втрати ресурсів. Зловмисники ж використовують таку тактику, щоб відірвати постраждалих від роботи й фінансових ресурсів, наприклад, переслідувати їх на місці роботи, отримувати їхній заробіток і навмисно накопичувати борг на кредитній картці [691]. Вплив різного характеру діянь з боку кривдника на постраждалу особу може створити перепону в отриманні останньою індивідуальних, міжособистісних (спілкування з друзями) чи матеріальних ресурсів. Ті, хто все ж таки розірвав насильницькі стосунки, часто втрачають «будинки, роботу й майно, оскільки вони нерідко залишають свої посади і майно заради своєї безпеки» [849]. Загалом теорія збереження ресурсів передбачає, що постраждала особа схильна до нерозголошення ситуацій домашнього насильства та примирення з нею через страх втрати різного роду ресурсів.

Окрім того, нормалізації і прийняттю насильницьких стосунків у сім'ї може сприяти відсутність освіти й обізнаності щодо прав жінок і важливості гендерної рівності. Неадекватна правова база й соціальна політика також відіграють певну роль у збереженні домашнього насильства в країнах, адже якщо людина розуміє нікчемність результату звернення до правоохоронних органів держави, то й не робитиме таких спроб.

У зв'язку з домашнім насильством у багатьох країнах навіть чинні закони часто не виконуються ефективно, і для потерпілих не існує прийнятних легітимних варіантів. Жінок можуть стримувати від пошуку правового захисту від домашнього насильства не лише суспільні норми, а й стигма, пов'язана зі соціально-політичними проявами дискримінації й утиску.

Глобальні зміни, ідеологічні трансформації та активізація уваги громадськості до проявів гендерної нерівності значно покращили тло суспільний рівень співжиття. Але автономія жінки може провокувати подвійну реакцію кривдника, зокрема викликати розбіжності в сприйнятті гендерних ролей. Чоловіки, які не в змозі виконувати традиційні ролі, наприклад, забезпечувати свою сім'ю, можуть мати почуття чоловічої нереалізованості, безвиході і, як наслідок, вдатися до насильства як засобу відновлення своєї влади й контролю [355]. Крім того, глобалізація спричинила тенденції міграції, що зумовило появу транснаціональних сімей. Наявні в таких родинх культурні і мовні відмінності можуть призвести до непорозумінь і конфліктів, спричиняючи додатковий стрес і напругу в сім'ях [565]. Вказане демонструє те, що рівень емансипованості жінок також може бути причиною для домашнього насильства.

Рівень освіти членів суспільства також може бути чинником насильства у сімейно-родинному колі.

Рівень освіти деструктивно корелює з домашнім насильством щодо жінок, а вища освіта суттєво знижує ризик домашнього насильства стосовно жінок, особливо сексуального [850]. Дослідження, проведене щодо індійських та бангладеських жінок, показало, що вища освіта є захисним фактором проти домашнього насильства над жінками [506], оскільки жінки з вищою освітою більше здатні контролювати ситуації потенційного насильства й керувати ними, ніж жінки з нижчою освітою.

У фаховій літературі (D. Doku, K. Asante) знаходимо переконливі докази: у шести комплексних дослідженнях світового масштабу доведено, що серед неосвічених або початково освічених жінок удвічі більший рівень поширеності будь-якої форми домашнього насильства, ніж ті, які мали середню або вищу освіту [405]. Вказане стосується не тільки інтелектуальних і комунікативних навичок жінок, або фактору економічної незалежності, це ще зумовлене внутрішнім сприйняттям / несприйняттям такого ставлення: жінки

без освіти приблизно втричі частіше схвалювали (приймали) домашнє насильство, ніж жінки зі середньою або вищою освітою.

Ще одним чинником є суспільні кризові явища.

Існує багато експериментально доведених фактів про те, що трансформація, особливо радикальна, усталених способів життя провокує прояви девальвацій великої кількості соціальних груп і відповідно їх девіантну поведінку.

Державні заходи щодо самоізоляції при подоланні загрози пандемічного характеру провокували безперервне перебування вдома, що ставало ризиком конфліктних ситуацій. До прикладу, у Франції за перший тиждень карантину про зростання домашнього насильства над жінками повідомили на 32 % більше осіб, ніж до того. Перші два тижні карантину супроводжувалися зростанням домашнього насильства щодо жінок і в Аргентині (на 60 %), у Бразилії (на 18 %) та Колумбії (аж на 250 %). Під час карантину в Австралії пошукові запити жертв домашнього насильства в інтернеті зросли на 75 % [778].

Дані свідчать про те, що збільшення домашнього насильства щодо жінок є глобальною проблемою, яка не обмежується певними країнами. Під час пандемії чимало жертв домашнього насильства, як можемо припустити, не мали змоги повідомити про те, що з ними трапилося, оскільки було обмежено їхнє право на пересування (такі кроки з боку органів державної влади були чинником захисту громадського здоров'я).

Культурно-ментальні чинники також можуть спричинити девальвацію поведінки членів соціуму. В умовах постмодерністського суспільства, комплексної боротьби за права людини тенденція до рівності соціальних груп, здавалось би, мала сформувати у членів соціуму резистентність до стереотипів, традиційних уявлень громади щодо тих чи інших суспільно-правових явищ. Віртуалізація реальності, глобалізація суспільних явищ трансформували культуру й ментальні уявлення людини в багатьох сферах, проте проблема домашнього насильства все ж має стійкі

прояви й незмінно високий прояв. Однак у сучасних умовах функціонування державності звичаєві норми, уклад суспільства, стереотипи, релігійні догми, традиції впливають на поведінку членів суспільства, а оскільки в багатьох групах і державах домашнє насильство все ще вважається нормою, проблема девіантних проявів у комунікації між членами родини і надалі актуальна. Здавалось би, сучасне постмодерністське суспільство, що розвинулося в глобалізованому соціумі зі суттєвим впливом інформаційних технологій та трансформації менталітету особи, не мало б відчувати істотного впливу традицій громади на поведінку людини, особливо якщо вона має девіантну форму.

Індійський науковець Б. Сусміта (B. Susmitha) виокремлює ці чинники через поєднання культурних і соціальних атрибутів у матрицю «макросистемних сил» та доводить, що вони є етіологічними атракторами буття, і вагомість такої матриці треба завжди враховувати, оскільки вона проникає на рівень приватності через культурний спадок минулих поколінь і відіграє вагому роль у схильності до девіантної насильницької поведінки [771].

Правознавці з Бангладеш, аналізуючи вплив звичаєвих норм на домашнє насильство, підсумовують, що часто в їхній країні це зумовлено укладом шлюбно-сімейних правил, зокрема традицією інституту приданого, загальним схваленням інституту покарання дружин шляхом застосування фізичної сили, пригніченою роллю жінок у суспільній традиції, бідністю, стигмою сприйняття девіантної поведінки кривдника. Вони можуть бути згруповані як «вікові патріархальні культурні цінності», що досі вагомо впливають на незмінність домашнього насильства [397].

Таку групу причин насильства варто розуміти як фонові явища, у яких формується ідеологія поведінки окремої особи, динаміка насильницької поведінки не знижується через те, що циклічність проявляється в історичному переданні традиційно-звичаєвих уявлень про роль жінки, поведінку в побуті, всездозволеність чоловіка й батька. Саме такі часто патріархальні підходи

впливають на особу, її побутовий устрій і родинне спілкування, а традиція насильницької поведінки є наслідком практики спостереження аналогічних дій у своєму родинному колі.

Загалом прояви досліджуваної групи чинників репрезентовані в таких особливостях:

- стереотипні переконання і жертви, і кривдника щодо прийнятності насильницької поведінки в родині, що поширені в соціальних і культурних групах;
- історично зумовлена практика комунікації в сімейних відносинах;
- ігнорування правового регулювання девіантної поведінки, оскільки відсутність дієвої заборони уможливорює поширення традиційно-звичаєвих правил поведінки;
- традиційно-обрядові звичаї, що сприяють поширенню насильницьких дій у сім'ї / родині;
- сімейні ієрархічні догми, котрі абсолютизують владу головного чоловіка в сім'ї / родині;
- абсолютне толерування насильства суспільством, що спричиняє нульовий громадський осуд до явищ домашнього насильства, пасивність оточення до питань, які визначені як приватні справи сім'ї / родини.

Роль суспільних практик у житті особи є доволі суттєвою, оскільки подекуди боротьба з ментально традиційними уявленнями для особи спричиняє психологічний дискомфорт, осуд соціуму й стигматизацію людини в окремій групі. У багатьох державах саме традиційний уклад відносин стимулює, є позитивною «канвою» домашнього насильства. Інколи оточення нейтральне до девіантних проявів, в окремих випадках провокує, а то й схвалює такі дії. Це може проявлятися, зокрема, в такому:

1) органи, уповноважені державою протидіяти й запобігати насильству, ставляться до своїх обов'язків поверхово, не вважаючи його (насильство) протиправною поведінкою або пом'якшувальною обставиною. У більшості випадків через таке сприйняття і немає реального механізму захисту, оскільки

правоохоронні органи не протидіють кривдникові, визнаючи ситуацію тільки проявом приватної суперечки. Лише в разі особливої небезпечності діяння органи публічної влади втручаються в домашнє насильство. Як зазначають Н. Кю (N. Куу) та А. Канаї (A. Kanai), для цього потрібний сильний фізичний вплив [594];

2) у правову систему держави не імplementовані норми, що стосуються протидії проявам домашнього насильства, або за наявності таких норм судова система має власну практику вирішення ситуації, не накладаючи на кривдника суттєвого покарання, загалом же відсутнє ідеологічне спрямування права на необхідність виправлення правопорушника. Цим і пояснюється відсутність уваги в нормотворчій і правореалізаційній сфері держави до проблеми насильства. Загалом представники іноземної школи права констатують, що нині «існує певна невизначеність щодо того, чи є насильство щодо жінок приватною чи публічною справою»[734], що негативно впливає на реалізацію принципу правової визначеності;

3) мотивуючи історичними традиціями і звичаями, члени суспільства заохочують людину до поведінки, за якої вона погоджується на роль жертви чи повинна діяти як кривдник, як приклад – традиція калічення жіночих статевих органів;

4) нормальне ставлення до ієрархічних владних відносин та насильницьких з боку члена родини, що має особливу роль. У більшості випадків йдеться про особу чоловічої статі, часто старшого віку;

5) позитивне ставлення оточення до проявів насильства в родині, відсутність осуду щодо дій кривдника, сприйняття поведінки як норми, що поширена в суспільстві і громаді.

Традиційне суспільство сприяє домашньому насильству, не сприймаючи його досить серйозно та ставлячись до цього як до очікуваного явища, що є нормальним, а інколи й заслуженим. Зокрема, суспільство схвалює (провокує, допускає) домашнє насильство такими способами:

- така ситуація ставить моральну дилему перед членами суспільства, які мотивують відсутність остракізму з боку соціуму, спираються на традиційні сімейні цінності, повагу до звичаїв предків, право на приватність особи. Адже в такий спосіб суспільство самоусувається від проявів соціальної стигми та кризи родинних відносин, при цьому через бездіяльність сприяє появі стимулу зростання домашнього насильства;

- у традиційному суспільстві завжди сильною є роль лідерів громад, старшин, баронів, релігійних діячів. Громадська еліта також самоусувається від «приватного» питання. Священнослужителі чи громадські лідери не акцентують уваги на вказаній проблемі. Скажімо, китайські дослідники опитали 84 пасторів і довели, що їхня роль у подоланні проблеми домашнього насильства була мізерною, а своє невтручання вони пояснювали прихильністю до азійських цінностей, необхідністю градаційного ставлення до людей з огляду на статус, вік, і взагалі – неперіоритетністю проблеми [662];

- уявлення про норму насильства як спосіб комунікації між членами сім'ї / родини, коли така поведінка не вважається порушенням. Скажімо, індійські громадські активісти вказують, що 56 % тамтешніх жінок виправдовували, а деколи навіть схвалювали побиття дружини через побутові ситуації (погано готує, неповага до свекра, народження дітей жіночої статі, вихід з дому без дозволу) [797];

- гендерно-рольова соціалізація і стереотипи виправдовують образливу поведінку чоловіків. Ідеться про рефлексію соціуму чи окремої групи щодо необхідності емоційної реакції кривдника на певні дії постраждалої особи, а також спрощене уявлення про гендерні ролі, що і стає, зокрема, причиною домашнього насильства. По суті, стереотипи привілейованості окремих груп (вікових, гендерних) формують основу такої проблеми.

Загалом відзначимо, що культурні, індивідуальні й суспільні чинники можуть як сприяти домашньому насильству, так і навпаки. При цьому вони перетинаються один з одним і підсилюють вплив один одного. Наприклад, релігійні цінності й вірування, зокрема повага до жінки й матері, глибоко

вкорінені в багатьох культурах і сприяють нормалізації взаємин у сім'ї [396]. Натомість наявність традиційних вірувань і практик в інших державах, де домінує гендерно патріархальна доктрина, у поєднанні з низьким доходом і відсутністю освіти може підвищити ризик того, що особа стане жертвою домашнього насильства. Якщо жінка не має доступу до освіти чи економічних можливостей, їй значно важче наважитися розірвати насильницькі стосунки. Тим паче, якщо середовище стигматизує її або вона не має підтримки держави.

Науковці австрійської й іспанської шкіл права, використовуючи метод юридичного експерименту, вказують, що в контексті домашнього насильства «розуміння значення кожного механізму має вирішальне значення для того, щоб розробити відповідь для пом'якшення їхнього впливу і зменшення його довгострокових наслідків» [264].

Загалом згадані причини домашнього насильства зумовлені індивідуалізацією підходу, водночас вони діють системно і комплексно. З одного боку, соціально-стереотипне мислення впливає на роль чоловіка і жінки в сім'ї, а з іншого – якщо вказаний чинник накладається на суспільно-культурне схвалення домінування такого стереотипу, фінансові труднощі тощо – усе це формує негативний психологічний контекст і заразом провокує девіантні насильницькі діяння.

Тож потрібен комплексний підхід до причинно-наслідкових тенденцій домашнього насильства й суспільно-політичних факторів панівної реальності, з акцентом на ментальних, психологічних, індивідуальних, освітньо-культурних, економічних та інших чинниках, що у своїй цілісній парадигмі зможе створити єдину еквівалентну матрицю підходів до правового регулювання досліджуваного явища.

Акцентуємо увагу на ще одному висновку: будь-які причини домашнього насильства (окремо чи сукупно) не можуть бути ретроспективним критерієм легітимізації насильства. Рефлексія щодо причин домашнього насильства покликана сформулювати ідеологічне підґрунтя правової політики, відповідно до якого варто розуміти причини не як чинники, які виправдовують

або позитивно інтерпретують домашнє насильство, а як необхідну юридико-соціальну і психологічно-індивідуальну систему знань, котрі забезпечують перманентну основу для функціонування механізму превенції й запобігання досліджуваному деаксіологічному явищу.

2.2. Теоретико-правова характеристика фізичного домашнього насильства

Відмітимо онтологічну природу насильства, оскільки воно є явищем, що супроводжує всю історію існування людської цивілізації. Протягом століть члени суспільства використовували насильство у всіх сферах як засіб отримання необхідного для них результату. З покоління в покоління домашнє насильство існує як «звична» норма домашньої комунікації.

Дійсно, фізичне насильство в сім'ї історично вважалось звичною практикою. Нерівноправність статусу жінки в історичній ретроспективі позиціонувалася і соціальними, і правовими нормами. В античних державах, наприклад у Стародавній Греції, чоловіки володіли правами стосовно дружин немов щодо власності, речі, тож вони мали право на фізичне покарання дружин за непокору чи непослух. І впродовж тривалого часу патріархальне суспільство мало такий гендерно зумовлений підхід до сімейних і родинних відносин. Отож домашнє насильство вважалось не правопорушенням, а нормою соціального життя. У наукових історичних догмах, філософських ідеологічних поглядах, соціокультурних і релігійних доктринах домашнє насильство сприймалось як соціальний конструкт підтримання сімейних відносин.

Щоправда, у XVIII ст. були прийняті деякі закони, які обмежували кількість застосовуваного насильства. Один із таких законів стверджував, що чоловік може бити свою дружину палицею, якщо вона не ширша за великий палець. І до того часу, поки жінки не почали отримувати власні юридичні й

соціальні права, вважалося необхідним, щоб чоловіки іноді використовували фізичні покарання, щоб вимагати дотримання своїх правил [828].

Історично доведено, що домашнє насильство не можна розглядати як приватну сферу соціального життя, виключно індивідуальну компоненту людини, в яку держава не повинна втручатися. Насправді така поведінка знаходиться за межами домашнього середовища і вже історично стала правовою й суспільно-громадською проблемою. Знання того факту, що домашнє насильство завдає шкоду здоров'ю жертви, зокрема психологічному, вимагає негайної державної й суспільної реакції на цю проблему.

Фізичне насильство в родинному колі має суттєві наслідки для життя і здоров'я постраждалої особи. Скажімо, у США, за даними звіту за 2010 рік, 32,9 % жінок протягом життя зазнавали фізичного насильства з боку інтимного партнера [303]. Навіть якщо прояви фізичного насильства не містять елементів злочинної діяльності, така поведінка суттєво впливає на психологічний добробут особистості, сіючи страх, паніку, тривогу. Наслідки можуть мати не тільки індивідуальний, приватноправовий характер, але й деструктивно впливати на свідків насильства, особливо дітей, і загалом на державно-правовий механізм.

Однак на сучасному етапі розвитку суспільства доволі часто домашнє насильство все ще є проявом буттєвості, що неприпустимо особливо у правовій державі. Сучасна правова політика вимагає рівності осіб та захисту прав і свобод незалежно від різних характеристик, зокрема народження, походження, соціального стану тощо. Фізичне насильство, окрім принципів рівності, гуманності й верховенства права, заторкує і правовий принцип людиноцентризму, де людина, її життя, здоров'я, права й законні інтереси є найвищою соціальною цінністю для держави і відповідно органів публічної влади.

Як ми вже зауважували, домашнє фізичне насильство (як форма насильства загалом) відбувається всередині родинного оточення, де певний член сім'ї використовує фізичну силу чи інші форми насильства для контролю,

потрібної поведінки чи залякування інших членів сім'ї. Безпосередні дії можуть містити удари, штовхання, побиття, стрибки, кидання предметами, задушення та інші форми прямої фізичної агресії.

Фізичне домашнє насильство в контексті розуміння спеціалізованого чинного українського законодавства – це форма насильства, яка охоплює широкий спектр дій, спрямованих на завдання шкоди фізичному добробуту й безпеці іншої особи. Стусани, ляпаси, щипання, побої, мордування, позбавлення волі та інші форми фізичного впливу використовуватися можуть кривдником. Окрім того, до цієї категорії насильства можна зарахувати й залишення особи в небезпеці, ненадання допомоги в небезпечних ситуаціях, а також вчинення інших форм насильницьких дій, які порушують права й безпеку постраждалих [161] (ст. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

Дії зі сторони кривдника можуть мати активну і пасивну форму, остання проявляється через бездіяльність.

Судова і слідча практика свідчить, що позбавлення життя, знущання й інші форми насильства можуть статися через бездіяльність, коли особа не виконує певних дій, які їй обов'язково потрібно було б виконати. Наприклад, це може бути відмова від надання допомоги постраждалій особі, скажімо, надання медичної допомоги або виконання необхідних побутових процедур (наприклад, відмова годувати чи надавати необхідні ліки). Така бездіяльність може призвести до серйозних наслідків, наприклад, фізичних і психологічних травм постраждалих осіб, навіть до смерті.

Перелік діянь є досить широким і до того ж невичерпним. Водночас ми розуміємо, що понятійно-категоріальний апарат не є загалом усталеним. Законодавство України щодо визначення і кваліфікації насильства може бути неоднозначним та заплутаним через широкий спектр термінів, які використовуються у Кримінальному кодексі (далі – КК України). Замість чітких і послідовних визначень законодавство використовує різні терміни, такі як «насильство», «фізичне насильство», «погроза», «загроза», «напад» та ін.

Це термінологічне різноманіття викликає плутанину й неоднозначність у сприйнятті й застосуванні норм закону.

Досліджуючи криміналістичні основи домашнього насильства, А. Блага запропонувала таку дефініцію: «фізичне насильство в сім'ї – це умисне протиправне діяння (дія або бездіяльність) дискримінаційного характеру щодо члена сім'ї чи особи, з якою існували або існують сімейні відносини, яке шляхом фізичного силового впливу (безпосередньо або опосередковано) всупереч або поза волею потерпілого порушує його тілесну недоторканність, посягає на здоров'я чи життя, обмежує або виключає свободу його волевиявлення» [33, с. 168]. Загалом позитивно оцінюючи наукову цінність дисертаційного дослідження цієї авторки, маємо покритикувати такий підхід, оскільки не вбачаємо прямої залежності між дискримінацією і фізичним насильством.

Звернімося до теоретичного осмислення першого поняття, зокрема його варто розуміти як утиск через належність до певної групи осіб. Дискримінація може виявлятися в різних сферах життя, враховуючи працю, освіту, доступ до послуг і можливостей, і вона часто призводить до нерівностей й обмежень у правах і можливостях людей. Фізичне насильство тягне порушення права людини, але не обов'язково здійснюється через те, що потерпіла належить до окремої групи осіб, тому введення у визначення такої залежності вважаємо недоречним.

Пропонуємо авторське теоретико-правове розуміння фізичного домашнього насильства та репрезентуємо його в такій формі: *фізичне домашнє насильство є видом насильницького правопорушення, що вчиняється в сім'ї чи за суміжних обставин, що дає змогу кваліфікувати його як таке, що вчинено в домашньому середовищі, і вчиняється шляхом застосування фізичної сили або погрози її застосування або шляхом бездіяльності з метою позбавити людину життя або завдати шкоду її здоров'ю, фізичній свободі, тілесній недоторканності. При цьому фізичне насильство як спосіб вчинення діяння варто розуміти як умисний та протиправний вплив на органи і тканини*

організму людини, їх функціонування й фізіологічні процеси, що реалізується через використання різних матеріальних чинників зовнішнього середовища, таких як механічні, фізичні, хімічні і біологічні впливи.

Загалом фізичне насильство є досить поширеним видом насильства у світі. За деякими даними, фізичне насильство, що вчиняється членами домогосподарств щодо дітей та молоді, у деяких країнах сягає 60 % [402]. Скажімо, за даними Великої Британії, серед форм насильства саме фізичне насильство становить значний відсоток – майже 40 % [517]. А в США домашнє насильство називають головною причиною травм і смерті жінок віком до 45 років [775].

В Україні ж показники такі. За даними Генеральної прокуратури України, у 2019 році було встановлено 2554 кримінальні правопорушення [68], у 2020-му – уже 3972 кримінальні правопорушення [69], що пов'язані з домашнім насильством, і в наступному році, 2021-му, знов-таки було констатовано зростання цього показника [70]. На жаль, на сайті Генеральної прокуратури новіших даних немає. Звернемо увагу, що це саме правопорушення, які мають ознаки кримінального, а саме передбачені ст. 126¹ КК України. Хоча фабула статті передбачає всі види насильства, проте за цією статтею до кримінальної відповідальності притягуються саме особи за вчинення фізичного насильства, тому що на тілі постраждалої особи є сліди злочину, які слугують доказом такого правопорушення. За інші види насильства практично притягнення до відповідальності відсутнє у зв'язку з утрудненням доказування факту насильства.

Мотивації і цілі вживання фізичної форми домашнього насильства різноманітні. Виокремимо ключові, на нашу думку, серед них:

- прагнення до контролю й домінування в родинному / сімейному середовищі, де фізична сила є тим ресурсом, яким володіє кривдник для встановлення влади над іншими членами родини / сім'ї. Як зауважують іноземні вчені, фізичне насильство можна розуміти як вираження почуття

власності, що супроводжується відмовою втрати контролю над партнером [418];

- використовується як виховний аспект за «непослух» у родинному / сімейному колі, особливо це стосується дружини й дітей. Щодо останніх, то виправдання фізичних актів агресії щодо дітей виховним методом є неприпустимим згідно зі сучасними нормами сімейного законодавства. Національна правова система містить заборону насильства як засобу виховання. Так, у Сімейному кодексі України (ч. 7 ст. 150) [198] встановлено заборону застосування фізичного покарання щодо дитини, а також інших виховних методик, які можуть посягати на гідність дитини. Такий підхід є однозначно позитивним, оскільки встановлює аспекти захисту незахищеної вікової групи – неповнолітніх від жорстокого поводження з боку батьків чи осіб, які їх замінюють. Такий підхід до унормування виховних процесів встановлює пріоритет та цінність інтересів дитини, убезпечує її від фізичного, а в подальшому й психологічного та іншого виду насильства, надаючи їй можливості для зростання та розвитку;

- форму насильства у вигляді фізичної агресії, побоїв та інших методів кривдник використовує для подолання опору супротивної сторони, у такий спосіб слабшає сила волі постраждалої особи і її дії втрачають прояви індивідуальності;

- спосіб прояву агресії і гніву. Аналіз фізичного насильства, що проводився урядом Квеберу, вказує, що ця форма насильства характеризується «серією повторюваних дій, які зазвичай відбуваються у висхідній тенденції», експерти описують цю прогресію як «ескалацію насильства» в послідовних фазах, які відзначаються підвищенням напруги й агресії [492].

Фізичне домашнє насильство відбувається безпосередньо через соматичку постраждалої особи й залишає видимі сліди на її тілі. Загалом особливості фізичного насильства, як порівняти з іншими формами, можна означити так.

По-перше, фізичне насильство передбачає здебільшого візуалізацію наслідків, видимість слідів побоїв чи іншого впливу на тіло особи, як то синці, подряпини, сліди від удушення, опіки, переломи кінцівок тощо. Наслідки насильства візуально помітні, тож постраждалій особі важко дотримуватися звичного щоденного режиму, адже рухи можуть бути болючими і впливати на звичні умови життєдіяльності. Травми можуть мати різний ступінь тяжкості, навіть загрожувати життю людини, і від цього залежить навіть вид притягнення до відповідальності, зокрема кримінальної або адміністративної, але на сам факт юридичної кваліфікації як форми домашнього насильства це не впливає.

Візуалізація наслідків привертає увагу оточення, сусідів, членів трудового колективу до проблеми. Окрім того, вони є наочним доказом для спеціалізованих інституцій, що уповноважені у сфері запобігання та протидії насильству, адже вони можуть самостійно робити висновки про факт насильства, а не тільки вірити словам постраждалої особи. Візуалізація фізичного насильства спонукає суспільство й органи публічної влади до активізації уваги щодо наявної ситуації.

По-друге, травматичні наслідки мають вагомe значення для соматичної людини, впливаючи на тіло, органи, системи організму. Пошкодження м'яких тканин є найпоширенішим видом фізичного домашнього насильства, однак наслідки можуть стосуватися внутрішніх травм, наприклад, струс головного мозку, крововиливи, внутрішні травми. Останні можуть не візуалізуватися наочно, проте спричиняти суттєві негативні наслідки, загрожуючи життю та здоров'ю постраждалої особи, стати причиною інвалідності. Серйозні наслідки внутрішніх пошкоджень вимагають вжиття невідкладних медичних дій, скажімо, струс мозку в окремих випадках потребує негайного нейрохірургічного втручання.

Наслідки домашнього насильства для здоров'я є гострими і хронічними. У гострій формі воно може призвести до переломів, черепно-мозкових травм, розривів шкіри, опіків, а у важких випадках навіть до смерті. У довгостроковій

перспективі всі форми асоціюються з розвитком тривоги, посттравматичного стресового розладу, розладів харчування, депресії та суїцидальних думок. Під час вагітності фізичне домашнє насильство підвищує ймовірність передчасних пологів і низької ваги при народженні, а також частоту прееклампсії, акушерських ускладнень і внутрішньоутробної або неонатальної смерті [631].

Для прикладу наведемо результати дослідження стану іранських жінок, котрі потрапили до лікарні через фізичне домашнє насильство. Так-от, дослідники вказують різні рівні тяжкості ушкоджень постраждалих: 36,8 % – легкі ушкодження, 29 % – ушкодження з тяжкими наслідками. За окремими оцінками, вагітні жінки отримують такі наслідки: передчасні пологи – 34,2 % жінок, передпологова кровотеча – 25,5 %, викидень – 31,1 %, внутрішньоутробна смертність – 15,3 %, стимульований викидень – 12,8 %, затримка внутрішньоутробного розвитку – 12,8 % [853].

Наслідки для соматички можуть бути особливо суттєвими, спричиняючи не тільки загрозу життю, але й здоров'ю людини. Приблизно 38 % убивств жінок у всьому світі вчинено нинішнім або колишнім інтимним партнером [760].

По-третє, насильство у фізичній формі суттєво впливає на сферу особистої свободи постраждалої сторони.

Порушення особистого простору породжує системний страх, спричиняє депресію, психоемоційну виснаженість, посилює тривогу, оскільки постраждала відчуває вразливість до подальших дій кривдника, не має контролю над своїм життям. І порушення приватності спричиняють ті самі наслідки. Окрім того, відчуваються проблеми в зовнішньому середовищі, оскільки постраждала особа не може довіряти іншим, формує свій закритий світ, що вказує на проблеми психологічного характеру.

По-четверте, фізичне насильство прямо зазіхає на здоров'я і навіть життя постраждалої особи. Щороку, наприклад, У США від 1000 до 1600 жінок гине від рук їхніх партнерів-чоловіків [452].

Зазвичай домашнє насильство спричиняє розлади здоров'я незначної чи середньої тяжкості. Однак можливе й застосування вогнепальної зброї, як приклад знову наведемо США, де щороку близько 4,5 млн дорослих, за даними досліджень, зазнають погроз вогнепальною зброєю та 8–15 млн дітей щороку піддаються впливу домашнього насильства із застосуванням такої зброї [617].

По-п'яте, взаємодетермінація різних форм насильства, де фізичне виступає первинним і спричиняє появу інших форм. Це засвідчує комплексний характер розглядуваної проблеми. Водночас фізичне домашнє насильство часто супроводжується психологічним, що проявляється у вербальному насильстві (крик, обзивання), емоційно жорсткому поведженні (приниження, залякування), контролі, ізоляції, пошкодженні речей і навмисному завданні шкоди, наприклад, домашнім тваринам тощо. По суті, ці форми насильства можуть використовуватися як додаткові засоби підтримки контролю над постраждалою особою та підсилення страху й безпомічності.

Так само обмеження доступу до фінансових ресурсів, обман чи шахрайські дії, скажімо, з банківськими картками, як форма домашнього насильства також пов'язані з фізичними актами, оскільки кривдник, бажаючи заволодіти майном постраждалої особи, застосовує силу для отримання економічної вигоди.

Розгляньмо необхідні нормативні й організаційні гарантії і методи удосконалення правової практики запобігання та протидії домашньому насильству. Звертаємо увагу, що проблему можна розглядати предметно в межах кримінального права, тому ми зосередимося на основних теоретичних положеннях у вказаній сфері.

По-перше, вважаємо таким, що не відповідає принципу юридичної визначеності, унормування кримінальної відповідальності щодо домашнього насильства. Стаття 126-1 КК України визначає, що «домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або

економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи, – карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до двох років» [106].

Розглянемо окремі положення, які, на нашу думку, потребують удосконалення.

1. Кримінальне законодавство явно дисонує зі спеціальним законодавством, оскільки вказує, що домашнє насильство передбачає систематичність, при цьому не наведено чіткого розуміння нормотворцем цього поняття. Водночас, наприклад, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» не вимагає обов'язкової систематичності для визнання домашнього насильства. Такий дисонанс спричиняє неоднозначність вимог і негативно впливає на юридичну практику.

Звернімося до юридичної практики. У Постанові Верховного Суду від 25 лютого 2021 року у справі № 583/3295/19 зазначено, що «словосполучення “систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства” описує діяння. Закінченим кримінальне правопорушення вважається з моменту вчинення хоча б однієї із трьох форм насильства (фізичного, психологічного чи економічного) втретє, у результаті чого настав хоча б один із вказаних в законі наслідків. При цьому не має значення, чи було відображено в адміністративному протоколі поліції, в обмежувальному приписі чи в іншому документі факт перших двох актів насильства. Факт документування має значення для доказування систематичності, але не більше ніж інші передбачені законом докази» [156].

Пропонуємо внести примітку до ст. 126¹ КК України такого змісту: «Примітка. Під системністю в цій статті слід розуміти вчинене діяння тричі,

кожне з яких є самостійним епізодом, або діяння, що має тривалий характер, тобто відбувається протягом трьох місяців без перерви або з частою регулярністю».

2. Існує також дисонанс у визначенні осіб, на яких поширюються відносини, що кваліфікуються як домашнє насильство. У значенні ст. 3 ЗУ перелік охоплює широке коло осіб (подружжя, колишнє подружжя, наречені, мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя), особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти, особи, які мають спільну дитину (дітей), батьки (мати, батько) і дитина (діти), дід (баба) та онук (онука), прадід (прабаба) і правнук (правнучка), вітчим (мачуха) й пасинок (падчерка), рідні брати і сестри, інші родичі, діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими, опікуни, піклувальники, їхні діти й особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням, прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя). У цьому переліку, як бачимо, є категорії осіб, які не перебувають обов'язково в сімейних чи близьких взаєминах, наприклад, діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими; опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням; прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя. Отож вони не можуть підпадати під дію кримінального законодавства. Таке свідоме обмеження суб'єктів не відповідає принципу законодавчої визначеності та не сприяє захисту прав і законних інтересів суб'єктів права. Тому вбачаємо за доцільне додати ще одну примітку до ст. 126¹ КК України: «Примітка. Під подружжям чи колишнім подружжям або іншими особами, з якою винний перебуває (перебував) у

сімейних або близьких відносинах, слід розуміти осіб, які зазначені як особи, на які поширюється законодавство про запобігання та протидію домашньому насильству».

По-друге, особи, які скоїли домашнє насильство, обов'язково повинні, окрім санкцій, передбачених Кримінальним кодексом, направлятися для проходження програми для кривдників, що націлена на виправлення поведінки й реабілітацію цих осіб. Стаття 91-1 КК України передбачає направлення для проходження програми для кривдників як обмежувальний захід, що застосовується до осіб, котрі вчинили домашнє насильство. Однак вважаємо за необхідне встановити обов'язковість такої програми для всіх осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності за правопорушення, пов'язані з домашнім насильством.

Таку обов'язковість пояснимо симбіозом факторів, оскільки будь-яке діяння зумовлює не тільки внутрішні інтенції, але й загальносоціальні чинники. Проходження програми для кривдників є ефективним методом перевиховання особи, підвищення рівня правової культури та правосвідомості, елементом психологічної підтримки, допомогою і для самого кривдника, і для членів його родини. Домашнє насильство часто має системний характер, тому програма допомагає змінити модель взаємин та діє як засіб превенції. Тому проходження програми має й соціальні наслідки.

Інвенційний підхід превенції передбачає індивідуальний підхід до ситуації в родині / сім'ї, навчання психосоціальних навичок боротьби з агресією через індивідуальні та групові тренінги, сесії, практичні консультування. Система націлена на недопущення рецидиву правопорушення.

2.3. Сексуальне насильство як форма домашнього насильства

У сфері посягання на соматичні права й ментальне здоров'я людини варто виділити сексуальне насильство як форму домашнього насильства. Його треба розуміти як серйозні, протиправні діяння, що передбачають умисні дії сексуального характеру проти волі або без згоди постраждалої особи. Проявами сексуального насильства є сексуальна агресія, зґвалтування, сексуальне домагання, сексуальне рабство, примусові шлюби та інші дії сексуального характеру. За окремими дослідженнями, поширеність цього явища є дуже інтенсивною: приблизно 35 % респондентів протягом свого життя зазнавали зґвалтування, спроби зґвалтування чи інших форм сексуального насильства [427].

Окрім впливу на тіло людини, її репродуктивну функцію, насильство спричиняє психоемоційну травму, депресію, посттравматичний синдром та інші прояви психологічної дисфункції. Тому сексуальне насильство здебільшого має комплексні прояви, враховуючи і психологічне насильство. За статистикою американських експертів, 94 % жертв зґвалтування повідомили про симптоми посттравматичного стресового розладу відразу після нападу, тоді як майже 33 % жертв зґвалтування повідомили про посттравматичний стресовий розлад протягом усього життя [456]. Щодо наслідків, то вони можуть бути довготривалими і впливати на добробут особи. Втрата роботи, бажання соціальної ізоляції, навіть самогубство також можуть бути наслідками домашнього сексуального насильства.

Питання протидії сексуальному насильству розглядаються в комплексі протидії злочинній діяльності в межах інституційних функцій держави протидії кримінальній діяльності. Проте особливої наукової уваги потребує проблематика сексуального насильства як форми домашнього насильства, оскільки методи і способи протидії мають враховувати особистість суб'єктів правопорушення. Стереотипи щодо сексуального насильства не завжди готові сприймати думку про те, що і в парах, які проживають разом чи одружені,

можуть бути потерпілі від сексуальних злочинів з боку інтимних партнерів. У багатьох теоріях сексуальне насильство розуміється як онтологічне явище, буття якого є перманентним, а «форми насильства як неминучі, усюдисущі та або опортуністичні, або стратегічні» [667]. Але такий підхід створює виправдання щодо недієвості правових і громадських ініціатив щодо протидії проблемі, тому в державі постмодерністського спрямування ідеологія правового спрямування має бути спрямована не на позицію невідворотності явища, а, навпаки, на прагнення ефективного зниження деструктивних явищ.

Спочатку визначимося з понятійно-категоріальним апаратом. *Сексуальне насильство* – це форма насильства, що проявляється через будь-які сексуальні дії чи контакти попри волю протилежної сторони та виражається в діяннях різної тяжкості: від найнебезпечніших (зґвалтування) до невербальних (жарти сексуального змісту).

Е. Вуд (E. Wood) вважає, що сексуальне насильство вміщує не лише зґвалтування чи спроби зґвалтування, а й будь-яку форму небажаних сексуальних дотиків, примусове роздягання й сексуальне насильство без проникнення [844]. Деякі вчені зараховують сюди також ненасильницькі форми, такі як приниження й «неналежні сексуальні коментарі» [540]. Безумовно, фізичний контакт проти волі особи класично класифікується як форма сексуального насильства, проте обмежувати такі прояви виключно зґвалтуванням не варто, оскільки й інша неприйнятна сексуальна поведінка може визначатися також сексуальним насильством.

Стаття 36 Стамбульської конвенції визначає, що сексуальне насильство загалом слід позиціонувати через необхідність криміналізації таких форм умисної поведінки: а) здійснення, без згоди, вагінального, анального або орального проникнення сексуального характеру в тіло іншої особи з використанням будь-якої частини тіла або предмета; б) здійснення, без згоди, інших актів сексуального характеру з особою; с) примушування іншої особи до здійснення, без згоди, актів сексуального характеру з третьою особою [100]. Однак маємо розуміти, що цей перелік не є вичерпним. Загалом варто

погодитися з іноземними вченими (K. Muldoon, K. Denize, R. Talarico та ін.), що сексуальне насильство охоплює будь-який тип насильства сексуального характеру, враховуючи оральне, вагінальне або анальне проникнення, обмацування, навіть будь-які небажані сексуальні дотики до частин тіла [654].

Всесвітня організація охорони здоров'я визначає сексуальне насильство як будь-яку сексуальну дію, спробу отримати сексуальний акт або іншу дію, спрямовану проти сексуальної належності особи з використанням примусу, з боку будь-якої особи, незалежно від її взаємин зі жертвою, і в будь-якій обстановці [178].

Міжнародний кримінальний суд витлумачує сексуальне насильство як діяльність, що містить пряму силу або фізичне насильство та/або погрозу застосування сили чи примусу. Це визначення охоплює сім різних форм насильства: зґвалтування, сексуальне рабство, примусову проституцію, примусову вагітність, примусову стерилізацію / аборт, статеве каліцтво та сексуальні тортури [367].

На нашу думку, сексуальне насильство, як форма домашнього насильства, має такі характеристики (Докладно це питання ми розглядали в одній з попередніх наших праць [10]).

По-перше, кривдником здебільшого є інтимний партнер постраждалої особи, і це підтверджують результати соціопитувань. Скажімо, у США при опитуванні пацієнтів, що стали жертвами насильства, в більшості випадків саме інтимного партнера було названо як гвалтівника (51,43 %), причому місцем скоєння злочину в 40 % випадків був дім кривдника. Загалом же, як зазначають іноземні дослідники (S. Smith, X. Zhang, K. Basile, M. Merrick, J. Wang, M. Kresnow, J. Chen), кожна п'ята жінка стикається зі зґвалтуванням, і причиною часто є вживання наркотиків / алкоголю, до того ж кожна третя жертва зґвалтування отримала насильницькі дії від свого інтимного партнера [303].

По-друге, найпоширенішою групою постраждалих осіб є жінки дітородного віку. Знову ж таки, за даними пацієнтів, що звернулися до

лікарень Європи після сексуального насильства – це жінки (95 %) різного віку, але якщо узагальнено, то жінки в середньому близько 25 років (88,57 %). Тобто все-таки молоді люди найчастіше стикаються з насильством сексуального характеру, адже молоде тіло є більш привабливим для кривдника. За даними іноземних дослідників, 3,5 млн (3 %) представниць жіночої статі і 900 тис. (1 %) чоловічої вказують, що з початку повноліття вони стикалися зі сексуальним насильством [807].

Отже, жертвами сексуального насильства можуть бути і чоловіки. Так, за статистичними даними Центрів з контролю та профілактики захворювань США (станом на 2018 рік), 10,9 % випадків насильства було скоєно щодо чоловіків [303].

По-третє, особливі причини насильницьких дій. Доктринальний аналіз виокремлює багато причинно-наслідкових обставин домашнього насильства: економічні проблеми, культурні звичаї, стрес, зловживання психоактивними речовинами, традиції насильства в сім'ї, приватна криза, освітній рівень, шлюбно-сімейні труднощі (наприклад, розлучення), моральна деградація кривдника тощо. Вони є загальними для всіх видів домашнього насильства, однак характерною причиною сексуального насильства здебільшого є те, що кривдник має сексуальні, психічні чи психологічні проблеми медичного характеру. Що важливо, фінансово-економічна нестабільність загалом, безробіття й фінансова залежність постраждалої особи не є ключовими у випадку сексуального насильства. Тобто якщо для інших видів насильства економічна причина є досить вагомою, то для сексуального насильства – ні. У цьому контексті наведемо висновки правознавців, які аналізували соціально-правову проблему в турецькому суспільстві, вони довели, що для працюючих і непрацюючих жінок рівень небезпеки зазнати насильства сексуального характеру є однаковий, але якщо вести мову про психологічне насильство, то в непрацюючих жінок рівень небезпеки тут удвічі вищий [499].

По-четверте, сексуальне насильство у більшості випадків є прихованим, на відміну від інших видів. Домашнє насильство загалом характеризується

латентністю через страх постраждалої сторони, а також через сором і боязнь соціального осуду. Знову ж таки проілюструємо це статистикою правоохоронних органів США: так, якщо загалом про правопорушення повідомляє кожна друга постраждала особа (49 %), то у випадку сексуального насильства чи зґвалтування з боку інтимного партнера тільки кожна четверта особа (23 %) [649].

Латентність під час пандемічної загрози значно зросла. Як вказують дослідники (В. Gosangi, Н. Park, R. Thomas та ін.), на початках пандемії повідомлень про випадки домашнього насильства загалом навіть поменшало, проте їх рівень та інтенсивність значно зросли, травматизм був більш суттєвий, це стосується і травм сексуального характеру [491].

В окремих дослідженнях навіть зазначено, що випадків сексуального насильства в пандемічний період поменшало на 53,49 %. Але тут хочемо наголосити, що йдеться суто про статистику кількості звернень до органів охорони здоров'я, що аж ніяк не відповідає реальній суспільній ситуації. Адже жертви не мали змоги звернутися по допомогу через заходи державного характеру щодо зменшення соціальної громадської комунікації та перевантаженість системи охорони здоров'я [654].

Якщо вести мову про сучасні політико-правові обставини в нашій державі, то маємо констатувати відсутність активізації уваги до цієї проблеми через воєнні дії на нашій території. За таких обставин постраждала особа вважає свою проблему менш вагомю, ніж військові потреби закладів охорони здоров'я, забезпечення належної уваги захисникам і цивільним, що стали жертвами війни, тому і не звертається з проханням про медичну, психологічну чи охоронно-правову допомогу. Відповідно латентність явища домашнього насильства, зокрема й сексуального характеру, знов-таки зростає.

Водночас доречно виокремити додаткові труднощі з боку інституційних механізмів забезпечення доступності послуг протидії й запобігання насильству. Так, ст. 25 Стамбульської конвенції вимагає від держав-підписантів підтримки жертв насильства сексуального характеру через

«створення відповідних легкодоступних консультативних центрів допомоги жертвам зґвалтування або сексуального насильства в достатній кількості для забезпечення медичної та судово-медичної експертизи, підтримки у випадку травм і надання консультацій жертвам» [100].

Нинішні форсмажорні обставини функціонування українських правоохоронних та інших спеціалізованих органів й установ засвідчують їхню неповну спроможність забезпечити постраждалим особам задекларований рівень гарантій. І це зрозуміло, адже на території, де відбуваються активні бойові дії, а також під час утруднення функціонування органів влади на відносно спокійній території держави через масові обстріли, проблеми з енергозабезпеченням та доступом до інтернету, повноцінна й належна психологічна, правова, громадська, медична і правоохоронна допомога надаватися не може.

Синкретичність розвитку правової реальності часто є непередбачуваною й урегульованою зі суспільними запитами. Розуміючи вагомість проблеми, з огляду на воєнні дії та пандемічні загрози, органи державної влади створили можливість надання допомоги за допомогою віртуальних заходів. Однак вести мову про повноцінне функціонування не можна, бо в окремих критичних випадках індивідуальна участь є незамінною, скажімо, для випадків сексуального насильства, постконтактної профілактики ВІЛ, або для збору судово-медичних доказів (sexual assault evidence kit, відомий також як «набір для зґвалтування») для тих, хто бажає подати позов [655]. До того ж віртуальні послуги не завжди прийнятні для осіб, які зазнали сексуального насильства, через відсутність безпечного місця для комунікації.

У цьому контексті корисною є американська практика, де за індивідуальним усним повідомленням постраждалої сторони особа вноситься до Програми протидії сексуальному насильству й домашньому насильству і органи влади вважають її постраждалою від домашнього чи сексуального насильства. Відповідно такі особи підпадають під екстерну медичну підтримку: аналізують їхні травми, назначають необхідне лікування,

досліджують ризик інфікування організму, здійснюють постконтактну профілактику ВІЛ та інших захворювань, що передаються інтимним шляхом, проводять вакцинацію від гепатиту А і В, вірусу папіломи людини, судово-медичну експертизу й документування соматичних ушкоджень, медичне зберігання доказової бази, екстрену допомогу і психологічну підтримку тощо.

Екстреність такої програми для нас також має вагоме значення, оскільки передбачає пріоритетність навіть в умовах військових дій чи інших обставин супровідного характеру. Для нашої держави така практика є корисною не тільки в аспекті цілодобовості й безперервності надання допомоги, але й у тому, що вона містить і соматичні заходи (безпосередньо стосуються тіла людини), і процесуально-процедурні (збір та збереження доказової бази), і психологічні заходи у вигляді морально-психологічної підтримки й консультування.

На поширеність домашнього сексуального насильства не особливо впливає тривалість стосунків. Тобто і для пари, яка перебуває на початку романтичних взаємин, і для осіб, які давно проживають у зареєстрованому шлюбі, проблема має вагоме значення.

Як ми вже наголошували, домашнє сексуальне насильство здебільшого трапляється між інтимними партнерами, однак цими взаєминами не обмежується, адже може походити від іншого члена родини / сім'ї чи особи, з якою проживає постраждала. Найпоширенішими в цій групі є випадки насильства з боку інтимного партнера матері, зазвичай вітчима. Окрім того, гомосексуальні стосунки також можуть спричинити прояви сексуального інтимного насильства. За даними досліджень серед гомосексуальної молоді, і сексуальне насильство (11 %), і фізичне (10 %) трапляються уже на початку взаємин (зазвичай на першій зустрічі) [570].

Прояви сексуального насильства в час розвитку інформаційного суспільства характеризуються інтенсифікацією, сексуальний примус, сексуальні домагання, сексуальні коментарі і жарти поширені серед користувачів інтернету (соцмережі, електронні засоби зв'язку), зокрема й тих

осіб, котрі підпадають під регулювання законодавства про протидію й запобігання домашньому насильству.

Не варто плутати дії з боку інтимного партнера і сексуальне насильство. Вони мають іншу природу, оскільки перші можуть проявлятися й через інші, не сексуальні форми діяння. Дослідження партнерства американського суспільства доводять, що кожна четверта жінка і кожен сьомий чоловік протягом життя зазнавали актів фізичного насильства від інтимного партнера, зокрема побиття, спроби удушення, навіть з використанням зброї. Водночас поширеною є й проблема сексуального насильства – 16 % жінок і 7 % чоловіків стали жертвами дій сексуального характеру (зґвалтування, сексуальний примус, насильницьке проникнення). Поширеним є переслідування, принизлива поведінка як форма психологічного насильства з боку інтимного партнера (за даними опитування, 47 % жінок і стільки ж чоловіків [570]).

На поширеність сексуального насильства впливають і соціальні традиції побуту, оскільки спостереження такої поведінки від старших починає вважатися звичною поведінкою для людини, традиції й національно-ментальні стереотипи в подальшому можуть визначати поведінку у власній родині. Саме цим пояснюємо результати досліджень, проведених у різних регіонах нашої планети. Так, різних видів насильства, зокрема сексуального з боку інтимного партнера, зазнавали індіанці Аляски (48 %), темношкірі (неіспаномовні) жінки в Америці (45 %), іспаномовні американки (34 %) і найнижчий показник (18 %) – на території островів Азійсько-Тихоокеанського регіону. Тому не стільки державна політика (у наведеному прикладі всі особи є мешканцями США), а саме групові прояви культури комунікації є суттєвими факторами поширення домашнього насильства. В окремих культурно-групових суспільствах існує правило латентності такої поведінки, сприйняття агресії, таким чином постраждалі особи не розуміють того, що проти них здійснено протиправну поведінку, часто вони виправдовують її чи сприймають як належну.

Зазначене дає підстави акцентувати увагу на сублімації загальноправових і суспільно-чутливих, національно-метальних важелів при провадженні справ органами публічної влади у сфері домашнього сексуального насильства. Державні службовці, представники органів місцевого самоврядування та правоохоронних органів повинні бути обізнані з делікатністю й чуттєвістю ситуації, не тільки мати навички аналізувати загальноновизнані й нормативно узгоджені алгоритми дій, але й враховувати унікальність обставин.

Контент-аналіз зарубіжної практики, звіти діяльності правоохоронних органів та аналіз доктринальної їхньої оцінки науковцями окремих держав дає змогу констатувати, що сучасною світовою проблемою є існування недоліків і прогалин у роботі правоохоронної сфери щодо діянь сексуального характеру, які є формою домашнього насильства. Реагування представників поліції часто має упереджений характер, частково це зумовлено тим, що в суспільстві є уявний стереотип поведінки постраждалої особи під час сексуального нападу. Вони вважають, що мають бути докази на тілі особи, зокрема синці, подряпини, гематоми тощо, що може вказувати на факт насильства. А якщо уявлення не збігаються зі ситуацією, правоохоронці мають сумніви, і часто візуально чи вербально висловлюють їх нетолерантно. Відтак це призводить до вторинної хвилі віктимізації постраждалої особи.

Такі випадки розглядав, зокрема, Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок. Так, репрезентативним є рішення у справі «Карен Тайаг Вертідо проти Комітету CEDAW на Філіппінах» (*Karen Tayag Vertido v. The Philippines CEDAW Committee* (2008)). Суть справи зводилась до зґвалтування жінки на робочому місці, суд визначив, що звинуватити надто легко, тому засумнівався в тому, що діяння відбулося. Суд спеціально відмовився застосувати прецеденти Верховного суду Філіппін, які встановили, що нездатність втекти не заперечує факту зґвалтування, заявивши, що у Вертідо було достатньо можливостей втекти від нападника. Комітет визначив, що суд помилився, оскільки покладався на стереотипні думки про наявність шкоди. Суд

наголосив, що в законі чи на практиці не повинно бути припущення, що жінка дає свою згоду, якщо вона не чинила фізичного опору небажаній статевій поведінці. Також вимагав відповідної підготовки для суддів, адвокатів і працівників правоохоронних органів щодо розуміння злочинів зґвалтування та інших сексуальних злочинів [572].

Слушним у розглядуваному контексті є зауваження іноземних дослідників (E. Barrett, C. Hamilton-Giachritsis), які доводять, що неналежна поведінка поліції нерідко викликана фактом невчасного повідомлення правоохоронних органів, відсутністю порваного одягу, видимих слідів супротиву на жертві, яку вони ідентифікують як таку, що не має емоційного стресу чи ознак болю [283]. Р. Венема (R. Venema) подвійну віктимізацію пов'язує також з нелогічним, неузгодженим викладенням обставин жертвою насильства [811], бо в таких випадках це сприймається як брехня зі сторони постраждалої особи. На процесуальну ефективність правоохоронних органів впливає загальноприйнята думка як має діяти, виглядати, поводитися потерпіла особа. Водночас інша аналітика вказує, що доброзичливе ставлення представників компетентних органів, їх емпатія, співчуття створюють позитивну атмосферу й пом'якшують травматизм постраждалої особи, негайна реакція і вжиття всіх необхідних юридичних механізмів є чинником позитивної співпраці під час розслідування [497].

Акцентовані вище уявні деструктивні стереотипи стосуються не тільки представників правоохоронних органів, а всіх, хто має ті чи інші повноваження в досліджуваній сфері, зокрема лікарського й молодшого медичного персоналу. Такі уявлення і зумовлену нею поведінку пояснюємо недостатністю знань й освіченості щодо посттравматичної поведінки жертви. Спеціалізовані знання щодо природи, візуалізації, прояву травматизму, поведінки постраждалої особи під час та після інциденту й широкі аспекти реагування, вживання необхідних заходів мають входити до заходів спеціалізації працівників. Взаємодія з постраждалими особами, особливо від

сексуального насильства, є вагомим чинником гуманізації й людиноцентризму в роботі органів публічної влади.

Як ми зауважували, для проблеми сексуального насильства характерний дуже високий рівень латентності, і на це значно впливає те, що постраждалі бояться громадського осуду, оскільки суспільство часто обвинувачує саме жертву у провокуючій поведінці, що і спричинила насильство (детальніше це розкриємо під час дослідження психологічного насильства). Потенціал до зменшення сексуального домашнього насильства вбачаємо в ефективній правовій політиці щодо підвищення рівня обізнаності громадськості про причини, прояви, наслідки і юридичну відповідальність за девіантну поведінку. Розвиток шанобливих стосунків, поваги й толерантні в суспільстві між молодими людьми, сімейними парами може запобігти поширенню насильницьких дій сексуального характеру.

Сфера сексуальності зазвичай є поза правовою й соціальною дискусією, оскільки вважається приватною справою особи та викликає свого роду дискомфорт під час аналізу й розгляду проблематики. Проте саме належне сексуальне виховання, навчання формувати стосунки на основі аксіологічних сімейних цінностей може зменшити рівень агресії сексуального характеру. Застосування багатовекторного підходу шляхом використання правоохоронних механізмів, судових гарантій, освітницьких і соціальних заходів, а також заходів у сфері охорони здоров'я, репродуктивної медицини і громадських кампаній приводить до бажаного позитивного результату.

Ще однією проблемою у сфері сексуального домашнього насильства є відсутність нормативного встановлення протиправності сексуального домагання як форми сексуального насильства. Щодо більшості форм, зокрема зґвалтування, все-таки унормовано заборону таких дій у правовому полі, а от сексуальне домагання наразі є поза межами національного правового регулювання. Домагання може відбуватися не тільки як форма домашнього насильства, воно може проявлятися і в домашньому колі, тому

в межах нашого наукового дослідження потребує окремого аналізу, адже прояви сексуального насильства можуть бути різноманітними – від залякування й сексистської лексики до сексуального насильства і зґвалтування.

Іноземні дослідники (A. Matsayi, A. Nuhu, K. Azumi, A. Godwin, H. Garba) визначають сексуальні домагання як форму домагань, що передбачає небажані сексуальні замаху, коментарі, вимоги сексуальних послуг або іншу вербальну чи фізичну поведінку сексуального характеру [634]. М. Сулейман (M. Suleiman) [767] сексуальними домаганнями вважає небажані сексуальні підходи, прохання про сексуальні послуги та будь-яку фізичну, вербальну чи невербальну поведінку, яка вимагає або відкидає підпорядкування чи відмову від такої поведінки, явно чи приховано. А згідно з дефініцією науковців Амстердамського університету сексуальні домагання – це будь-які дії, які мають сексуальний відтінок і в той чи інший спосіб зачіпають чийсь гідність [312]. Сексуальні домагання є серйозною і дуже поширеною формою небажаної поведінки, що виявляється у вербальних, візуальних або фізичних проявах сексуального характеру, причому у всіх сферах: на робочому місці, в освітньому середовищі, у віртуальному середовищі і в домашньому оточенні.

Використовуючи роз'яснення університетської системи Південного Іллінойсу, констатуємо той факт, що сексуальні домагання можуть здійснюватися через онлайн-взаємодію або електронні засоби масової інформації. У цих роз'ясненнях наведено приклади дій, які можуть бути розцінені як небажана сексуальна поведінка через електронну пошту, мобільний телефон, текстові повідомлення, онлайн-коментарі, публікації у блогах, соціальних мережах або в інших електронних засобах масової інформації, враховуючи запити або вимоги щодо сексу, відверті чи неприйнятні зображення і відео сексуального характеру, сексуально образливу мову або коментарі, небажаний флірт, небажані запити на побачення та кіберпереслідування [511].

Відобразимо розуміння сексуального домагання, що надається Австрійською комісією з прав людини [269], яка вважає це діяння широким, що може бути виражене в поведінці, котра стосується споглядання на особу, дотику, мовних висловів сексуального контексту. Насправді ж сексуальні домагання можуть набувати різні форми: це і погляди зі сексуальним підтекстом, показ сексуальних об'єктів або жестів, а також надсилання електронних листів чи текстових повідомлень зі сексуальним змістом, жарти, фрази й висловлювання сексистського або гетеросексистського характеру; інші приклади небажаної сексуальної уваги – обзивання, сміливі позитивні чи негативні коментарі сексуального характеру щодо статури людини, поширення сексуальних чуток про людину та електронний обмін сексуальними фотографіями людини, а також сексуальні дотики (цілеспрямоване обмацування, хапання, стискання і тертя об іншу особу в сексуальний спосіб) тощо. Щоб такі дії належали до категорії домашнього сексуального насильства вони мають містити, на нашу думку, два вагомні складники: (1) вчинятися стосовно осіб, на яких поширюється законодавство про запобігання та протидію домашньому насильству, та (2) здійснюватися проти волі постраждалої особи.

Аморальність та протиправність сексуального домагання полягає в негативній, шкідливій, загрозливій атмосфері, яку створює кривдник у постраждалої особи. Сексуальний контакт має завжди мати ознаки добровільності всіх учасників. Поведінка, що не має зворотної добровільної згоди може вважатися сексуальним домаганням.

За канадським законодавством, наприклад, згода визначається як добровільна згода брати участь у сексуальних діях. Закон окремо визначає обставини, за яких згода не була отримана, зокрема:

- коли згода висловлюється кимось, але не жертвою;
- потерпіла особа не здатна дати згоду через неприємність або психічну недієздатність;

- згода була отримана шляхом зловживання довірою, владою чи повноваженнями, або шляхом застосування погроз чи сили;
- жертва виражає відсутність згоди словами, опором або мовчанням;
- потерпіла особа спершу погодилася, але передумала [383].

Сексуальне домагання як діяння зазіхає на гідність людини, порушують особисті межі людини та може завдати шкоди психічному й емоційному благополуччю постраждалої, призвести до психологічної травми, втрати віри в себе та ізоляції від соціуму.

З погляду філософсько-правової рефлексії, сексуальне домагання є порушенням моральних та етичних норм, що виникають у процесі взаємодії між індивідуумами в суспільстві, відображаючи не лише фізичний вплив на тіло, але й культурні, психологічні та духовні аспекти нашого існування, абсолютизуючись у психіці й самоідентифікації постраждалих осіб, забороняючи їм розкрити себе й реалізувати свій потенціал у повному обсязі.

Діяння, що можна кваліфікувати як сексуальні домагання, створюють анаксіологічне середовище, яке позиціонує дистрес взаємовідносин між людьми, що відображається через боротьбу зовнішніх проявів, а також внутрішній дисонанс, властивий і постраждалим особам, і свідкам насильства. Як наслідок, збереження автономії особи, повага до приватного життя особи – основна ціль протидії проблемі.

Наслідки сексуальних домагань ґрунтовно досліджує індійський науковець Д. Джотімалі (D. Jyotimala) [568]. Він доходить висновку, що сексуальні домагання зазвичай негативно впливають на емоційне, соціальне й фізичне благополуччя людини. В одному з досліджень підлітки, які зазнали сексуальних домагань, описали емоції, схожі на ті, що відчують жертви зґвалтування. Наведено вагомі наслідки сексуальних домагань для жінок:

– психологічні наслідки: сексуальні домагання змушують жертву втрачати впевненість у собі й самооцінку, що викликає збентеження і є дуже неприємно. Жертва відчуває тривогу, депресію, пригніченість, гнів, і це

негативно позначається на її роботі, продуктивності праці, іноді може призводити навіть до звільнення;

– фізіологічні наслідки: емоційне страждання, викликане сексуальними домаганнями, безпосередньо впливає на фізичне здоров'я жертви. Адже навіть безсонна ніч для жертви може обернутися головними болями, болями в суглобах, проблемами з артеріальним тиском тощо. Нездатність жертви зосередитися на своїй роботі ускладнить їй продуктивність на роботі. Окрім того, можливі й харчові розлади, зловживання психоактивними речовинами і навіть суїцидальні думки у жертв сексуальних домагань;

– фінансові наслідки: жертва сексуальних домагань може мати серйозні фінансові наслідки. Щороку багато жінок втрачають роботу, що спричиняє фінансові й економічні втрати.

Як й інші форми сексуального насильства, сексуальне домагання має тенденцію до латентності. Як вказують дослідники (S. Vincent-Höper, M. Adler, M. Stein, C. Vaupel, A. Nienhaus) [814], люди неохоче називають сексуально неприйнятну поведінку сексуальними домаганнями, оскільки жертви отримують подвійну віктимізацію (перший раз від кривдника, другий раз від суспільства чи публічних органів влади).

Вважаємо, що на рівні національного законодавства в межах адміністративного та кримінального права необхідно розглядати питання про криміналізацію сексуального домагання. Тож пропонуємо такий понятійно-категоріальний апарат для галузевого законодавства: *сексуальне домагання – це умисне вчинення будь-яких діянь сексуального характеру, які виражаються у вербальній формі, зокрема погрози, залякування, непристойні зауваження, жарти, у фізичній формі, зокрема дотики, поплескування, навіть з використанням засобів електронних комунікацій, що спрямовані на приниження або образу осіб та здійснені з метою отримання сексуальних послуг або задоволення сексуальних потреб, що порушують особисту гідність, право на самовизначення та безпеку іншої особи.*

2.4. Економічне та психологічне насильство як соціально ігноровані форми домашнього насильства

Досліджувані в попередніх підрозділах форми насильства, зокрема фізичне й сексуальне, характеризуються видимими наслідками, зазвичай ідеться про сліди на тілі людини, розірваний одяг, інші сліди, які можна дослідити за допомогою знань експертів у тій чи іншій царині. Інші форми насильства, особливо економічне і психологічне, довести доволі проблемно, тому часто вони є поза увагою спеціальних органів, котрі спеціалізуються у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Психологічне й економічне насильство має іншу індивідуальну природу, що зумовлено потребою аналізу глибинних приватно-ідентичних особливостей буття людини, її внутрішніх інтенцій шляхом рефлексії щодо патерн поведінки особи, психологічних детермінант, соціально-побутового світобуття. Свідоме і підсвідоме в онтології людського буття визначається шляхом використання практично-правових методів і способів. У Рішенні ЄСПЛ «Бутуругі проти Румунії» (*Buturuga v. Romania*) Суд вказав на те, що держави слабо захищають інші форми насильства, окрім фізичного, і наголосив, що «і в національному законодавстві, і в міжнародному праві явище домашнього насильства не розглядається як таке, що обмежується лише актами фізичного насильства, а включає, серед іншого, психологічне насильство або переслідування» [347]. Завдання органів, що уповноважені запобігати та протидіяти домашньому насильству, полягає в тому, щоб визначити рівень психологічного впливу діянь кривдника на постраждалу особу чи свідків насильницької ситуації. При цьому ідентичні дії, залежно від внутрішньої організації та сприйняття особи, можуть мати різні наслідки для жертви, спеціалізовані інституційні органи держави враховують індивідуальність, приватні характеристики особи, її рівень самовизначення, самозахисні механізми психіки тощо.

Органи влади не завжди усвідомлюють багатшаровість проявів домашнього насильства. Ще одне рішення ЄСПЛ підкреслює такі факти. Так у справі «Т.М. і С.М. проти Республіки Молдова» (Т.М. et С.М. c. République de Moldova) є пояснення прокурора щодо того, що кримінальна справа про домашнє насильство має бути порушена лише у разі, якщо потерпіла особа зазнала ушкодження певної тяжкості. При цьому Суд наголошує (§ 47 рішення), що «варто враховувати множинність видів домашнього насильства, не тільки ті, що завершуються тілесними ушкодженнями, але й психологічний та економічний тиск на жертву» [348].

Морально-етичні й культурні складники і стереотипи проникають у правозастосовну та правотлумачну діяльність встановлення факту психологічного й економічного насильства, яка рефлексує щодо наявної моральної дилеми, сутнісного сприйняття людської гідності, взаємодетермінант приватного й соціального у сфері законності і правопорядку.

Проте тут слід пам'ятати про комплексне поєднання проблеми насильства, оскільки доволі часто всі форми насильства переплетені у своїх проявах. Науковці встановили, що жінки, які зазнавали насильства з боку своїх родичів першого ступеня (фізичне насильство), були більш схильні до економічного насильства, ніж ті, які не зазнавали. Доведено, що жінки, які зазнали словесного, сексуального й фізичного насильства з боку своїх чоловіків / партнерів, мали більше шансів піддатися економічному насильству, оскільки між формами насильства існує причинно-наслідковий зв'язок [252]. Окрім того, фінансове і психологічне насильство в багатьох ситуаціях пов'язані між собою. Так, Дж. Постмус (J. Postmus) разом з колегами, досліджуючи вплив пережитого насильства в житті постраждалих, вказують, що жінки, які зазнали економічного насильства, мали в 1,9 раза більше шансів зазнати депресії, ніж ті, які не зазнали економічного насильства, і хоча психологічне й фізичне насильство також сприяло прогнозуванню

депресії в перший рік дослідження, лише економічне насильство прогнозувало депресивні симптоми з часом (від 1 до 3 років) [692].

Фактично *економічне домашнє насильство* є однією з найпоширеніших та найменш визнаних форм насильства в сім'ї.

За статистикою, в Україні економічне насильство посідає третє місце після психологічного (33 % жінок), фізичного (21 %) Серед українських жінок кожна четверта (якщо точніше, то 17 %) відчувають прояви економічного насильства [65].

За даними нашого опитування, 69 % жінок вказали, що є чи були економічно залежними від кривдника, особливо це стосується вагітних жінок і тих, які перебувають у декретній відпустці (*Додаток В. 7*).

У міжнародних та загальнодержавних актах, треба визнати, на сьогодні є згадка про таку форму насильства як економічне, проте правозастосовна сфера сприймає її як нікчемний прояв, тому існує суттєвий вакуум у реальній практичній діяльності щодо ідентифікації цієї форми насильства та притягнення кривдників до відповідальності. Говорити про правову абсенцію як поняття, що описує відсутність правового явища, або про правову прогалину у правовому регулюванні ми не можемо, оскільки економічне насильство має буттєву форму й унормоване на рівні чинної системи законодавства. Парадокс полягає саме у вакуумі правореалізаційної діяльності органів публічної влади та відсутності уваги (ігнорування) з боку суспільства. Така ситуація характерна для багатьох держав. Наприклад, правознавці Литви вказують на проблему непомітності економічного насильства. Так, Р. Якштієне (R. Jakštienė) і М. Ромеріс (M. Romeris) зазначають, що кримінальне переслідування здебільшого зосереджується на фізичному насильстві, воно ґрунтується на інциденті, ігнорує специфіку домашнього насильства, а економічне насильство зазвичай тлумачиться як контекст системного насильства, але не є незалежною підставою для кримінального переслідування [552]. А спеціалізоване законодавство Польщі взагалі не виокремлює економічного насильства як форму домашнього насильства,

Закон про запобігання домашньому насильству визначає домашнє насильство як «одноразові або повторні навмисні дії чи бездіяльність, які порушують особисті права члена сім'ї, зокрема створює загрози життю чи здоров'ю особи, принижує гідність, фізичну недоторканність, свободу, в тому числі статеву, які викликають фізичну або емоційну шкоду чи призводять до страждань і моральної шкоди» [688].

А втім, рівень суспільної й індивідуальної небезпеки такої форми є не менш вагомий, ніж інші, оскільки зазіхає на добробут, якість життя особи, часто і її дітей, здоров'я та інші соціальні і приватні цінності. Незважаючи на вагомість проблематики, вона все ж є однією з найменш досліджуваних у науковій доктрині України та іноземної правової школи. Дж. Кутін (J. Kutin) вважає, що «економічне насильство – це сфера досліджень, яка з'явилася нещодавно» [592], і це перша причина відсутності наукових комплексних доробків. Лише порівняно недавно економічне насильство було концептуалізовано як окреме від емоційного і психологічного насильства. Т. Коррі (T. Corrie) зазначає, що нам ще потрібно буде встановити поширеність економічного насильства, зокрема тому, що жертвам може бути важко відрізнити моделі економічного насильства від економічної незахищеності, яку вони відчують як жінки [373].

Ще однією проблемою є, на нашу думку, те, що наукова спільнота в унісон суспільній свідомості ігнорує розглядувану проблематику. Е. Савбер (E. Sauber) та К. О'Брієн (K. O'Brien) вказують, що, «незважаючи на глибоке розуміння фізичного та психологічного насильства, набагато менше відомо про економічне насильство або поведінку, яка контролює здатність людини заощаджувати й використовувати фінансові ресурси» [729]. Тому аналіз вказаної проблеми в контексті загальнотеоретичної юриспруденції дозволить сформулювати належну правову політику у сфері запобігання домашньому економічному насильству, що є необхідною гарантією захисту прав і гідності кожної особи та формує безпечне й інклюзивне суспільство.

Українська науковиця О. В. Харитонова виводить економічне насильство через перелік діянь, вказуючи, що «економічне насильство може проявлятися у відмові в утриманні дітей, непрацездатних членів сім'ї, приховуванні доходів, витраті сімейних грошей із самотійним прийняттям більшості фінансових рішень, неврахуванні потреб партнера» [224, с. 43]. Така позиція, безумовно, є науково цінною, проте не вичерпною, враховуючи розвиток економічних відносин, особливо в контексті віртуалізації фінансових відносин. Дії економічного характеру, що становлять форму домашнього насильства, часто не можуть бути повністю охоплені чи передбачені в законодавстві або в теоретико-правовому дефініціюванні у всій своїй різноманітності, що зумовлено постійним розвитком економіки і змінами в суспільстві, які можуть породжувати нові форми насильства й експлуатації.

Тлумачення економічного насильства, розуміння його форм передбачає потребу систематичного оновлення знань, норми, що регулюють економічне насильство, повинні систематично оновлюватися, адаптуючись до вимог динамічних трансформацій.

Дефініція економічного насильства у зв'язку зі змінними чинниками має бути загальною. Тому вдалим вважаємо підхід (О. М. Гумін), коли визначення насильства формується через фактори обмеження або позбавлення прав, при цьому вказується, що під економічним насильством потрібно розуміти «умисне незаконне позбавлення чи обмеження однією особою іншої особи майнових прав, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати економічну недостатність, порушення фізичного чи психічного здоров'я» [54, с. 85].

А. Д. Данилюк намагається визначити види проявів такого насильства, вказуючи, що воно «пов'язане із позбавленням або обмеженням права користування економічними ресурсами: майном, грошима; накладанням майнових зобов'язань; переведенням на потерпілого грошових зобов'язань; заборонаю працевлаштування, що позбавляє жертву в подальшому можливості самореалізації та як наслідок може потягти за собою психічні

страждання та зниження психічної стабільності, що вже свідчить про психологічне насильство тощо» [59]. Додамо, що такий перелік не є вичерпним, а тільки виокремлює найчастіші форми прояву такого девіантного діяння.

Висвітлимо основні характеристики економічного насильства.

1. Економічне насильство посягає на майнові права особи, що охоплює право власності і право володіти, користуватися й розпоряджатися майном (речами, грошима, землею, доходами, цінними паперами, авторськими правами, патентами тощо). Наслідком економічного насильства є економічна шкода – це поведінка стосовно особи, яка контролює, обмежує або усуває її доступ до грошей, економічних ресурсів або участь у фінансових рішеннях, а в широкому тлумаченні наслідки включають загрозу економічній безпеці постраждалої особи й потенціалу самозабезпечення.

Закон Великобританії про домашнє насильство (ч. 4 ст. 1) вказує, що економічне насильство означає будь-яку поведінку, яка має істотний несприятливий вплив на здатність:

- (a) придбати, використовувати або зберігати гроші чи інше майно, або
- (b) отримувати товари або послуги [406].

Трактування «істотний несприятливий вплив» вважаємо досить доречним для розуміння, оскільки дії, що відбуваються в ситуації домашнього насильства, можуть стосуватися різних форм посягання, зокрема пошкодження, знищення майна, контролю й обмеження доступу до майна, його примусового відчуження, конфіскації фінансових ресурсів тощо. При цьому цей вплив часто має довготривалу дію. Наприклад, примусовий борг може призвести до низького кредитного рейтингу особи, який може супроводжувати постраждалу особу протягом багатьох років після припинення насильства. Низька динаміка протидії була зафіксована в нещодавньому якісному дослідженні економічних насильств, у якому жінки повідомили, що вони «відчували себе безсилями перед фінансовою поведінкою кривдника через страх і загрозу помсти» [723, с. 19].

2. Суттєвою унікальністю характеризується економічне насильство порівняно з іншими формами – відсутній критерій вимірювання його рівня. Науковці (J. Postmus, G. Hoge, J. Breckenridge, N. Sharp-Jeffs, D. Chung) вказують, що особливо чутливою проблемою є те, що «немає узгодженого індексу, за допомогою якого можна вимірювати економічні зловживання» [690]. Детермінанти економічного насильства менш зрозумілі, ніж стандартні форми насильства.

Ще однією характерною рисою є значна латентність цієї форми, часто її нерозуміння як форми домашнього насильства. В Європі, за оцінками Європейської комісії, 17 % населення знають жінку зі свого району, яка страждала або страждає від домашнього насильства [474]. В Іспанії, скажімо, цей показник зростає до 19 %, за повідомленнями Урядової делегації з гендерно обумовленого насильства [495].

Проте, якщо ізолювати учасників домашнього насильства від членів суспільства, рівень участі громадськості різко знижується. Зокрема, це простежувалося при соціальній ізоляції під час пандемії, у 2020 році менше ніж 4 % дзвінків, отриманих на основну гарячу лінію для підтримки від домашнього насильства й екстрених ситуацій, було зроблено «іншими» або анонімними абонентами, серед яких, як ми припускаємо, були сусіди [494].

Фізичне насильство зазвичай має «гучний» характер, сусіди, оточення, члени суспільства часто є його свідками, тому можуть звернутися до державних гарантій протидії й запобігання таким ситуаціям. А фінансові кошти в родині зазвичай є приватною справою, відповідно й широкого розголосу посягання на майнові права не отримують.

Окрім того, така форма насильства супроводжується фінансово-психологічними формами маніпуляції стосовно постраждалої, що також не завжди помітно ззовні. Постраждала особа може не розуміти, не усвідомлювати, не акцентувати уваги на проявах домашнього насильства саме такого виду, вважаючи, що поведінка кривдника є нормою сімейно-побутового життя.

3. Ще однією характеристикою економічного насильства є те, що існує чітка залежність між ним та гендерною економічною незахищеністю. Економічна залежність від кривдника є основною причиною того, що жертви не припиняють (не залишають) насильницькі відносини незалежно від фінансового стану. Дослідники підрахували, що від 94 до 99 % жінок, які звертаються по допомогу через насильство з боку партнера, зазнали економічного насильства [691]. Жінки народжують дітей і відповідно прагнуть для них добробуту, а в період пологової відпустки і відпустки по догляду за дитиною (не тільки, але особливо в цей період) вони стають фінансово незахищеними, чим і може скористатися кривдник, маніпулюючи фінансовим становищем родини. Доведено, що жінки, які мають нижчий рівень добробуту, первинно стають постраждалими від такого виду насильства. Дослідження, що ґрунтуються на аналітиці турецького суспільства, вказують, що 24,4 % жінок зазнали економічного насильства протягом року дослідження [301]. Якісні звіти опитування жінок, які пережили злочинні прояви домашнього насильства, свідчать про те, що кривдники навмисно саботують зусилля своїх партнерів щодо фінансової незалежності, що викликає психологічні і фінансові страждання [723].

М. Аутлов (M. Outlaw) досліджував гендерні відмінності в існуванні економічних зловживань з боку інтимного партнера, використовуючи дані опитування в США, виявив, що існував значний розрив у рівнях економічного насильства, якого зазнали чоловіки і жінки: жінки значно частіше ставали жертвами економічного насильства, а чоловіки – хіба в одиничних випадках [680].

Експерти доводять, що існує також зв'язок між економічним насильством партнера та станом батьківства. Зокрема, жінки, які не мають дітей, рідше повідомляють про економічне насильство з боку своїх партнерів [559].

Наявність місця праці також впливає на рівень домашнього насильства. Встановлено, що безробітні жінки більш схильні до економічного насильства,

ніж зайняті. Бідні жінки піддаються експлуатації більше, ніж жінки з високим доходом [482]. А втім, причини насильства щодо жінок містять більше компонентів, ніж лише економічний вимір. Наявність власного заробітку може також посилювати насильницькі дії через те, що такий стан зазіхає на домінуючу роль чоловіка [445].

Наявність чи відсутність заробітку є різночинними причинами насильства залежно від індивідуальної ситуації в родині. Що стосується захисту, то дослідження здоров'я жінок і домашнього насильства, яке проводила ВООЗ, та аналіз глобального демографічного й медичного опитування засвідчили, що зайнятість і дохід жінок і їхніх партнерів, як правило, захищають від домашнього насильства [526; 244, р. 109].

Відповідно до поширеної теорії подружньої залежності й теорії взаємозалежності жінки, змушені перебувати в такій залежності, піддаються більшому ризику опинитися в пастці стосунків. Це й пояснює те, чому жінки вказують економічні проблеми однією з головних причин того, чому так важко покинути кривдника [724]. Економічне насильство найчастіше призводить до недостатності фінансових ресурсів, що ускладнює розірвання насильницьких взаємин і спонукає деяких жінок відчувати, що в них немає іншого вибору, як повернутися до цих стосунків, тут представники іноземної школи права використовують такий термін як «економічний примус» [851] для опису ситуації, коли кривдник намагається контролювати здатність партнера здобувати, використовувати й акумулювати ресурси. Однак у суспільствах зі жорсткими гендерними ролями було виявлено зворотний зв'язок, де стосунки, коли жінка розпоряджається більшими ресурсами, ніж її партнер, піддаються більшому ризику «інтелектуального статевого насилля», скоєного партнером-чоловіком [591]. Такі дослідження цінні для нас тим, що ми приходимо до висновку, що, крім того, щоб розширити економічні можливості жінок, нам потрібно працювати і з чоловіками, і зі жінками, щоб розглянути гендерні ролі й можливості для існування для обох статей.

Економічне насильство щодо жінок може варіюватися від « утисках в продуктах харчування та побутових потреб до права приймати участь у рішенні про ведення господарства» [723]. О. Фаволе (O. Fawole) виокремлює такі види економічного домашнього насильства: обмежений доступ до коштів і кредитів; контроль доступу до охорони здоров'я, зайнятості, освіти, враховуючи сільськогосподарські ресурси; усунення від ухвалення фінансових рішень; і дискримінаційні традиційні закони про спадщину, права власності й використання общинної землі [444]. Дослідники з Нової Зеландії (A. Jury, N. Thorburn, R. Weatherall) дійшли висновку, що найпоширенішими видами економічного насильства, про які повідомляють жінки, є: 1) унеможливлення повноважень ухвалювати фінансові рішення; 2) відсутність права на участь; 3) ігнорування фінансових бажань і потреб жінок; 4) позбавлення жінок основного; 5) обман і звинувачення [567]. Американські науковці (A. M. Stylianou, J. L. Postmus, S. McMahon) [764] концептуалізували економічне зловживання як три окремі конструкції: економічний контроль, економічна експлуатація та саботаж зайнятості. Також науковці розробили шкалу економічних зловживань у випадку домашнього насильства і поділили її на три групи: економічна експлуатація (наприклад, викрадення грошей, позичання грошей у друзів від імені сім'ї, гра в азартні ігри за сімейні кошти); економічний контроль (вирішування за іншу сторону, чи може вона витратити кошти, свідоме позбавлення коштів для купівлі їжі, змушування жертви просити гроші); саботаж при працевлаштуванні (вдається до дій, які не дозволяють іншій стороні піти на роботу, вимагає, щоб залишити роботу, погрожує змусити піти з роботи тощо) [691]. Відзначимо, що врахування цих дій є вагомим і для удосконалення національної правової політики й правозастосовної практики.

Аналіз доктринальних джерел, статистики і юридичної практики дав нам змогу визначити авторський підхід та виявити чотири найпоширеніших види проявів економічного домашнього насильства. Розгляньмо їх докладніше.

По-перше, лімітація або обмеження доступу до фінансових ресурсів, товарів і послуг шляхом цілковитого контролю щодо фінансових ресурсів, доходів і видатків сімейного бюджету шляхом усунення постраждалої особи від можливості витратити кошти на свій розсуд. Р. Олан (R. Ohlan) визначає економічне насильство як стан контролю над індивідуальною здатністю отримувати, використовувати і зберігати економічні активи [672]. Прикладом може слугувати відібрання заробітної плати чи пенсії від постраждалої особи. Скажімо, у судовій практиці натрапляємо на ситуації, коли син «відібрав у своєї матері грошові кошти в сумі 600 грн, на які потерпіла мала законне право, та використав їх в своїх потребах» [41]. Форма обмеженого доступу не є суттєвою для визнання такої дії правопорушенням, оскільки він може мати форми лімітації у вигляді відмови в наданні грошових коштів, обмеження доступу до банківських карток, заборона купівлі речей першої необхідності, враховуючи їжу чи засоби гігієни, змушування потерпілої сторони звітувати про всі витрати тощо. Тож кривдник здійснює контроль за поведінкою, добробутом, стилем життя, а в широкому розумінні – за особистою свободою жертви.

По-друге, серед чинників протидії доступу до фінансових потоків може бути також вимога від кривдника припинити працювати (так зване примусове безробіття), позбавляючи в такий спосіб постраждалу особу можливості заробляти собі на прожиття. Атмосфера фінансової залежності породжує підконтрольність і підзвітність постраждалої особи, запобігаючи її можливості вирішувати, серед іншого, дрібні побутові питання без дозволу кривдника. Така ситуація на первинному рівні зумовлює фінансово-економічну залежність, а на вторинному (у довготривалій перспективі) істотно впливає на психологічний добробут, тобто породжує ментальні проблеми.

По-третє, маніпуляція економічними й фінансовими ресурсами, що передбачає певні діяння від кривдника з метою отримати від постраждалої фінансові кошти, зокрема шляхом обману, психологічного тиску, за допомогою засобів впливу на емоції особи, інформаційного впливу, варіацій з

даними тощо. Постраждала особа втрачає контроль над особистими фінансами, вирішує економічні питання за вказівкою кривдника, при цьому не завжди розуміє, що рішення їй нав'язане іншою особою. Сімейний бюджет розподіляється в такій ситуації пріоритетно із врахуванням потреб і бажань кривдника.

Маніпуляція як форма домашнього насильства характеризується використанням відомої кривднику інформації для отримання майнових прав постраждалої особи, зазвичай ідеться про вразливі місця потерпілої особи, скажімо, якщо є чи за певних обставин можуть виникнути проблеми із психічним здоров'ям чи вживанням психоактивних речовин тощо [644, р. 5], тобто маніпуляція фактами чи уявленнями через недоліки поведінки або особистих характеристик постраждалої особи.

По-четверте, діяльність кривдника стосовного примусового працевлаштування постраждалої особи. За таких обставин постраждала особа не має змоги вибрати рід занять, професію, не має можливості навчатися, досягати кар'єрного росту, бо за неї вказані дії вже здійснив кривдник. Загалом це порушує не тільки право на особисту свободу, але й право на працю.

Праця часто виступає засобом фінансового впливу за умови примусу особи працювати у власному домогосподарстві чи сімейному бізнесі попри бажання й фінансову сатисфакцію відповідного розміру. Робота, на якій наполягає кривдник, може мати небезпечний характер, загрожувати здоров'ю особи, не враховувати фізіологічних, біологічних, статевих та інших особливостей людини. Усе це суперечить правовому принципу рівності, автономії волі особи та пріоритету її добробуту.

Окрім того, насильство може прямо впливати на професійну сферу постраждалої особи, зменшувати рівень фаховості особи, створювати загрозу авторитету й репутації на робочому місці. Проведене дослідження Corporate Alliance to End Partner Violence показало, що 64 % респондентів, які були жертвами, повідомили, що насильство вплинуло на їхню працездатність; 40 % повідомили, що кривдник переслідував їх на роботі (і особисто, і по телефону)

[703]. Дані про становище постраждалих у США вказують, що від 35 % до 56 % потерпілих від насильства з боку партнера зазнають переслідувань на роботі з боку своїх кривдників [796].

По-п'яте, обмеження доступу до освіти, знань, підвищення кваліфікації, зміни фаховості (назвемо це саботажем освіти) – це також форма економічного домашнього насильства. Контроль над потенціалом розвитку людини характеризується діями, що унеможливають освітній і навчальний процес.

Припинення доступу до навчання або намагання утримати людину від здобуття освіти може бути використане як засіб контролю над її можливостями й можливостями розвитку. Наслідки таких дій є і короткострокові (низьке соціально-економічне становище постраждалої, відсутність робочого місця, неможливість забезпечити особисті фінансові потреби), і довгострокові (відсутність професійного і кар'єрного росту, скрутне економічне становище протягом життя, довгострокова фінансова незахищеність). Австралійські науковці у сфері трудового права оцінили недоліки участі в економічній діяльності, зайнятості та вибору професії, з якими стикаються мусульманські жінки, які мігрували з Індії, на австралійському ринку праці. Вони помітили, що через різницю у кваліфікації жінки-мусульманки мали менше шансів брати участь у ринку праці й отримувати керівні та професійні посади, і все це через відсутність у них належного освітнього рівня [583].

По-шосте, у стосунках домашній кривдник може вдаватися до погроз фінансовими ресурсами як засобу примусу, скажімо, погрожувати позбавити економічної підтримки потерпілу особу чи інших членів родини. Внаслідок таких дій особа боїться бути позбавлена базових побутових потреб, зокрема їжі, медичного обслуговування, ліків або житлово-побутових умов. За даними досліджень, 73 % постраждалих від економічного насильства залишалися у стосунках через турботу про фінансову підтримку себе чи своїх дітей [246].

По-сьоме, примус жертви до створення боргових зобов'язань. А. Літвін [613] описує діяльність кривдника так: «Використовуючи примусовий

контроль, кривдник створює середовище, в якому небезпечно відмовлятися від вимоги чи ставити її під сумнів. Якщо жертву “попросили” взяти на себе одноосібну відповідальність за оренду чи комунальні послуги, підписати позику, взяти кредитну картку або купити товар у кредит, то вона робить це або ризикує отримати шкоду (примусові операції). Кривдник може також використати особисту інформацію жертви, щоб взяти кредит на її ім’я без її відома (шахрайський перехід)» [613].

Зазвичай примусовий борг реалізується шляхом отримання кредиту на ім’я постраждалої особи чи укладання цивільно-правових договорів. Дослідження М. Брюстера (M. Brewster) засвідчили поширеність проблеми – 22,5 % кривдників для здійснення фінансового контролю над жертвами обирали саме насильницький спосіб, відкриваючи кредитні картки на ім’я своїх партнерів [315]. Розробляючи шкалу економічних зловживань, англійські науковці визначили, що у 39 % випадків кривдник накопичував борг на своє ім’я, при цьому маючи спільний бюджет зі жертвою; 53 % повідомили, що їхній партнер використовував їхню чекову книжку, картку банкомату чи кредитну картку без їхнього дозволу та/або відома; і 68 % повідомили, що їхній партнер змушував їх давати йому гроші або дозволити йому скористатися їхньою чековою книжкою, банківською чи кредитною картою [247]. По суті, діянням, що створює примусовий борг, є примус купівлі товарів у кредит.

Обмеження доступу до фінансової інформації є тактикою економічних зловживань, яку вважають основоположною частиною дій для створення примусового боргу, зокрема ця інформація стосувалася фінансової безпеки, враховуючи номери чекових рахунків, номери ощадних рахунків, паролі онлайн-банків, номери кредитних карток, паролі онлайн-магазинів або інформацію, пов’язану з будь-яким іншим обліковим записом, до якого кривдник мав доступ. Приховуючи існування примусової заборгованості чи іншу форму прямої або непрямой заборони, кривдники не дозволяли своїм партнерам сплачувати примусові борги вчасно або взагалі. А. Літвін

зауважує, що маніпуляції з картками є досить поширеним явищем. Однак реальність така, що роботодавці, орендодавці й комунальні компанії широко використовують кредитні звіти й оцінки для перевірки потенційних працівників, орендарів і клієнтів, що може перешкодити жертвам отримати роботу, й та основні комунальні послуги. Погана кредитна історія використовується як засіб фінансового тиску [612]. Дослідження постійно засвідчують, що нестача фінансових ресурсів є основною причиною того, що жінки залишаються в насильницьких стосунках.

Здебільшого саме економічно незахищена група стає жертвою домашнього насильства, зокрема жінки, що не мають стабільного достатнього джерела доходу (не працюють, перебувають у декретній відпустці), діти й особи похилого віку.

Діти є фінансово залежними від батьків чи осіб, які їх замінюють. Держава покладає на дорослих обов'язок убезпечення дітей, зокрема від насильства, проте якщо такі прояви походять від осіб, які, навпаки, мають обов'язок захищати, ситуація значно утруднюється. Окрім того, треба розуміти, що для дитини, як особистості, що розвивається, фінансове насильство може становити загрозу здоров'ю, зокрема через недостатньо збалансоване харчування і подальший розвиток соматички, а прояви фінансового насильства щодо освітнього процесу спричиняють зниження ментального й інтелектуального потенціалу неповнолітньої особи.

Обмеження фінансового характеру потреб неповнолітньої особи, що застосовується кривдником з метою маніпуляції поведінкою постраждалої особи впливає на добробут дитини. Громадська організація Великої Британії проаналізувала найпоширенішу поведінку кривдників у контексті домашнього насильства зі залученням дітей: відмова сплачувати аліменти або сплачувати занадто мало, нерегулярно; отримання допомоги на дітей або інших пільг, передбачених на дітей, та використання їх на власні потреби; конфіскація заощаджень дітей або грошей на день народження; викрадення речей дітей або знищення їхнього майна; відмова платити за предмети першої необхідності,

такі як підгузки, молоко й одяг; не дарувати подарунків на дні народження та інші свята тощо [770]. Відмова від виплати аліментів на дитину є особливим проявом такої форми насильства. У цьому аспекті варто погодитися з твердженням С. Альтмана (S. Altman), що «політика аліментів на дітей давно стала полем битви для ворогуючих пар і ворогуючих груп інтересів» [732].

Розглядувана поведінка кривдника може також охоплювати нав'язування обмеженого способу життя без реальної необхідності, використання дитини як інструменту маніпуляції під час розлучення батьків, або примус дитини до важкої праці без відповідної винагороди. На думку Н. Сушик, домашнє економічне насильство над дитиною як умисне позбавлення дитини житла, їжі, одягу й іншого майна чи коштів може викликати порушення її фізичного і психічного здоров'я, а то й призвести до її смерті. Науковиця зауважує, що домашнє економічне насильство над дитиною охоплює: незадоволення основних потреб дитини; відмову чи зволікання у виплаті аліментів; занижений розмір державної допомоги одиноким матерям і багатодітним сім'ям; повну відмову дитині у коштах; контролювання дитини за допомогою грошей; витрачання сімейних коштів; відмову дитині в підтримці; використання дитини як засобу торгу під час розлучення; нав'язування дитині необґрунтованого економічно обмеженого способу проживання (коли в цьому немає необхідності); примушування дитини важко працювати тощо [212]. Усі ці форми насильства провокують зубожіння, впливають на самооцінку, ментальні й інтелектуальні здібності, розвиток потенціалу особистості. Тому домашнє економічне насильство щодо неповнолітньої особи не обмежується лише матеріальними аспектами, а має серйозний вплив на її емоційний і психологічний стан, спричиняючи стрес, тривогу, депресію та інші психічні проблеми.

Для ширшого розуміння проблеми домашнього насильства економічного характеру насамперед потрібно оновити понятійно-категоріальний апарат спеціального закону. У ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» економічне насильство

визначено як форму домашнього насильства, що охоплює «умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру» [161]. Отже, нормотворець пішов шляхом перерахування можливих видів діяльності кривдника фінансово-економічного характеру. Як попередньо ми вже довели, суто перерахунком протиправних дій розв'язати проблему неможливо, з огляду на новітні й варіативні форми насильства. Скажімо, наведене визначення не охоплює видів примусу, таких як отримання кредитів та укладення інших фінансових договорів, контроль фінансової інформації, перешкоджання у придбанні економічних активів, примушування звітувати про всі витрачені кошти. І цей перелік можна продовжувати. Тому пропонуємо іншу дефініцію з метою оновлення законодавчої норми:

«Економічне насильство – форма домашнього насильства, що включає будь-який вид економічних зловживань, які спричиняють економічну шкоду, зокрема умисне позбавлення майнових прав, житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, примушування до отримання кредитів чи укладання договорів, перешкоджання економічній діяльності, отриманню необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборона працювати, примушування до праці, заборона навчатися та інші правопорушення економічного характеру». Вважаємо життєво важливим, щоб економічні зловживання були визнані на рівні закону, що дасть можливість розуміти перелік невичерпно.

Концептом протидії домашньому насильству є ідея про те, що боротьба з проявами насильства має розширюватися до вирішення суміжних соціальних проблем. Забезпечення економічної стабільності в державі, розвиток ринку праці, конкурентоспроможного освітнього середовища, ювенальної правової політики та сфери соціального захисту дитинства – усе це заразом створює

фундамент для звуження можливостей впливати економічно на особу. У державі, яка має вищий рівень фінансового добробуту, випадки домашнього насильства трапляються рідше. Засоби й механізми забезпечення економічної незалежності особи є ключовим чинником протидії такій формі домашнього насильства, зокрема, як такі механізми виокремлюють «право на аліменти та право на працю для жінок» [284]. Однак таких рішень недостатньо. Тому розширення прав і можливостей жінок у формі професійного навчання й надання можливостей працевлаштування для жінок та інших груп соціально незахищених суб'єктів, економічна грамотність, поінформованість – усе це має бути необхідним аспектом політики протидії економічному насильству.

Правовий фокус має охоплювати нормативні й організаційно-управлінські гарантії для службовців органів державної влади, котрі мають повноваження в досліджуваній сфері щодо володіння відповідними знаннями й навичками для оцінки й реагування на економічне насильство. В іноземній літературі часто наводяться дані, які свідчать про те, що жінки не завжди можуть відрізнити фінансовий контроль як форму насильства від стереотипу гендерного (зазвичай чоловічого) керування сімейним бюджетом. Отже, вкрай важливо, щоб фахівці чітко усвідомлювали ці відмінності і працювали зі жінками, щоб зробити прозорим використання кривдником стратегій і тактик економічних і фінансових зловживань.

Звернімо увагу на комплексність підвищення освітнього й фінансового рівня задля протидії домашньому насильству, що охоплює не тільки освітню грамотність жінок, але й підвищення рівня освіченості чоловіків. Вказане стосується «класичної» моделі, де чоловік виступає кривдником. Під час багатьох досліджень іноземні фахівці встановили, що освітній статус чоловіка / партнера впливає на ризик економічного насильства над жінками. Зроблено висновок, що ймовірність піддатися економічному насильству зменшилася з підвищенням рівня освіти чоловіків / партнерів жінок. У дослідженні, проведеному в Туреччині і в Гані, повідомлялося, що високий

освітній рівень чоловіків / партнерів сприяє зменшенню рівня насильства [248; 674, р. 368].

Що стосується фінансового рівня, то постраждалі від домашнього насильства, особливо жінки з низьким рівнем доходу, не мають ресурсів, необхідних, щоб почати життя (своє і своїх дітей) з нової сторінки. Жінкам з достатніми ресурсами буде легше жити самотійно й уникнути повернення до жорстокого партнера. Забезпечення незалежності може заблокувати цілі кривдника щодо встановлення і збереження контролю.

Особливо позитивною практикою протидії економічному насильству вважаємо діяльність громадських організацій, що спеціалізуються саме на економічному насильстві, оскільки, зважаючи на неординарність проблем, потребу економічно-фінансових знань і навиків, державні і громадські інституції не завжди зосереджені на виявленні саме економічної форми насильства. У поясненні до проекту змін до Закону про домашнє насильство Великої Британії мотивовано, що «служби підтримки жертв домашнього насильства, кримінальні та цивільні системи правосуддя й фінансові і юридичні служби зазвичай не мають досвіду, процедур чи ресурсів для боротьби з економічною формою зловживання» [329]. У Великій Британії за сприяння громадської організації Surviving Economic Abuse створено лінію фінансової підтримки для жертв домашнього насильства, яку проводить Money Advice Plus [769, р. 1], котра надає спеціальні поради всім, хто зазнав домашнього насильства і має фінансові труднощі. Рекомендації стосуються, зокрема, стратегії боротьби з боргами, включно з боргами, що є наслідком економічного насильства, питань соціальної допомоги, підтримки постраждалої особи в розробці власного бюджету, вирішення проблем з комунальними компаніями, банківським сектором, сприяння грантовим заявкам.

Отож ми розглянули особливості економічного домашнього насильства, далі переходимо до теоретико-правового аналізу *психологічного домашнього насильства*.

Концепція свободи волі є центральною для ухвалення моральних і правових рішень, а отже, і наріжним каменем нашого суспільства. Психологічне насильство – це поведінка, спрямована на заподіяння емоційної чи психічної шкоди. Так, у ст. 33 Стамбульської конвенції психологічне насильство визначено як «умисну поведінку, яка призводить до тяжкого порушення психічної цілісності шляхом примушування або погроз» [100]. Отож цілісність особи є предметом посягання. Однак цей документ лише вузько вказує на форми насильства, зводячи його до примусу й погрози, тому наукова доктрина і національні норми багатьох країн пропонують ширші підходи до цього антисоціального явища.

Дж. Едлесон (J. Edleson), Н. Шін (N. Shin) та К. Армендаріс (K. Armendariz) доводять, що психологічне домашнє насильство концептуалізується широко, враховуючи вербальне насильство (крик, обзивання), емоційне жорстоке поводження (приниження, залякування), контроль, ізоляцію, пошкодження речей і навмисне заподіяння шкоди домашній тварині [425]. Громадські інституції виокремлюють такі найпоширеніші форми психологічного насильства: публічне осоромлення, образи, погрози завдання шкоди близьким особам чи тваринам, дискримінація, ігнорування, цілеспрямовані дії, що призводять до психологічного дискомфорту постраждалої особи, систематичне виправлення слів і поведінки тощо [701]. А якщо розглядати категорію неповнолітніх, то, як зауважують іноземні вчені, психологічне насильство проявляється у словесній образі, суворих нефізичних покараннях або погрозх застосування насильства [571].

У широкому розумінні, на нашу думку, *психологічне домашнє насильство – це форма домашнього насильства, що використовує засоби вербальної і невербальної комунікації для контролю або щоб завдати постраждалій особі психоемоційної шкоди та викликає в неї психологічний тиск і дискомфорт.*

Останнє, на переконання іноземних правознавців, є вагомим елементом кваліфікації домашнього емоційного насильства. Китайський юрист Я. Ваг

(J. Wang) вважає, що навіть якщо злочинець навмисно ображає і висміює жертву, маючи намір завдати їй душевної шкоди, але жертва весела і зовсім не зважає на ці образливі слова, таку глузливу поведінку не можна назвати психічним насильством [832, р. 209]. Таке твердження вважаємо слухним, оскільки психологічне насильство націлене на індивідуальність особи, відповідно, має оціночний характер. Ті чи інші слова, фрази, жарти, жести одна особа може сприйняти образливо (і це негативно позначиться на її психологічному стані), а інша, будучи психоемоційно досить стійкою, сприйме їх нейтрально, тобто такі дії не вплинуть на неї негативно.

Виділимо характеристики психологічного насильства як форми домашнього насильства.

По-перше, психологічне насильство націлене на порушення психоемоційного стану особи, має на меті завдання психологічної шкоди, зачіпає гідність особи. Стаття 28 Конституції України визначає, що «кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню» [102]. Людську гідність варто розуміти як внутрішню самоцінність особистості, що в юридичному аспекті позиціоновано через природне право на повагу, гідність, самовизначення й самовираження.

Психологічний тиск, маніпуляції, погрози й інші діяння спричиняють емоційні і психологічні проблеми особистості, що створює загрозу внутрішній інтроспекції особистості, її думкам, поглядам, переконанням, уявленням, планам, а головне – усвідомленню свого буття як аксіологічної інтенції. Психологічна нестабільність або навіть психологічні хвороби стають наслідком такого насильства. ВООЗ визначає, що поняття здоров'я слід розуміти як «стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не тільки як відсутність хвороб і фізичних дефектів» [157]. Отож психологічне насильство, так само як фізичне, завдає шкоди здоров'ю особи, а в найгірших проявах може призвести навіть до самогубства.

Аналіз даних, занесених до Єдиного державного реєстру судових рішень, дає нам підстави для таких висновків. В українській судовій практиці практично відсутнє питання кримінальної відповідальності за діяння щодо доведення до самогубства як вид насильства загалом, а не тільки домашнього. Є низка ухвал і постанов, які оскаржують закриття кримінального провадження у такій категорії прав. Єдиний доступний судовий вирок датований 2010 роком (справа № 1-134/2010) [42] і стосується якраз питання домашнього насильства. Дочка, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, ображала матір, причому відбувалося це систематично. Остання, не витримавши постійних знущань і принизливого ставлення до себе, намагалася втопитися, але її врятував сусід. Дочку визнано винною у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 120 КК України за кваліфікуючими ознаками у доведенні особи до самогубства, що є наслідком жорстокого поводження з нею та систематичного приниження її людської гідності.

Таку ситуацію пояснюємо відсутністю радше не злочинів, що кваліфікуються як доведення до самогубства, а методики їх розслідування та незначною доказовою базою. Навіть у згаданій вище справі, у разі смерті матері є велика вірогідність, що довести доведення до самогубства було б неможливо. Фахівці у сфері кримінального процесу вказують також, що «велика кількість труднощів під час розслідування доведення до самогубства, пов'язаних з процесом доказування, виникає у зв'язку з відсутністю комплексних досліджень, присвячених виявленню, розкриттю та розслідуванню вказаного різновиду доведень до самогубства» [116].

По-друге, окремі дослідження вказують, що психологічне насильство є найбільш поширеною формою насильства. Так, результати опитування заміжніх жінок у Великій Британії щодо поширеності домашнього насильства такі: психологічне насильство – 69,4 %, фізичне – 37,5 % і сексуальне – 21,2 % [538]. За даними Національної коаліції проти домашнього насильства США, 48,4 % жінок і 48,8 % чоловіків стикалися з психологічно агресивною поведінкою з боку інтимного партнера [437, р. 1]. Динаміка насильства в

Африці також вказує, що найбільш поширеним було психологічне насильство (70,4 % протягом життя), далі йде фізичне насильство (50,8 %) і примусовий секс (10,4 % за все життя) [640].

Найпоширенішою формою психологічне насильство є з огляду на такі характеристики: легка форма здійснення, зазвичай вербального або невербального характеру, психологічно така форма потребує нижчого рівня самоконтролю від кривдника, не є очевидною формою для суспільства і зовнішніх спостерігачів, часто сприймається як звичний тип домашнього спілкування, схожість з поведінкою, що не містить характеру насильницьких дій.

По-третє, як ми вже зауважували на початку підрозділу про взаємопов'язаність форм насильства, більшість попередньо досліджуваних форм додатково спричиняють психологічне насильство і, по суті, лише зрідка останнє існує відокремлено від інших форм. Домашнє насильство (фізичне, психологічне й економічне) та втрата ресурсів (втрата міжособистісних ресурсів) призводять до появи посттравматичного синдрому і депресивної симптоматики, з високим рівнем кожної змінної. За даними Національної коаліції проти домашнього насильства США, 95 % чоловіків, які здійснюють фізичне насильство над своїми інтимними партнерами, також вдаються до психологічного насильства над ними [437, р. 1]. Водночас дослідження, проведені у Фінляндії, засвідчують особливі наслідки психологічного насильства: жінки, які зазнали насильства від того, з ким перебували у близьких стосунках, мали значно нижчі показники якості життя і вищий рівень психологічного насильства, ніж ті жінки, які зазнали насильства з боку незнайомих [528].

Американські дослідники вимірювали фізичне і психологічне насильство за допомогою переліку образливої поведінки, що складається з підшкали фізичного насильства (10 пунктів) і підшкали психологічного насильства (20 пунктів). Учасники оцінювали частоту образливої поведінки за 5-бальною шкалою типу Лайкерта в діапазоні від 1 (ніколи) до 5 (дуже часто)

(приклади запитань: як часто партнер або колишній партнер «штовхав вас», «обзивав та/або критикував»). Обидві субшкали продемонстрували внутрішню узгодженість (психологічна, $\alpha = 91$; фізична, $\alpha = 86$) [857]. Загалом дослідження продемонструвало, що психологічне насильство часто супроводжується іншими формами домашнього насильства.

По-четверте, ще однією характеристикою психологічного насильства можна вважати тривалий вплив на особу. Насправді ця форма насильства більше впливає на постраждалих, ніж, скажімо, фізичне. Психологічне насильство «викликає довготривалі реакції» [258], такі як страх, тривога, виснаження, посттравматичний стресовий розлад, розлади сну й харчування. Взаємопов'язаність психологічного насильства з іншими формами зумовлена й тим, що насильство загалом часто спричиняє негативні психологічні наслідки для постраждалої особи: за деякими дослідженнями, поширеність симптомів депресії становила 10,0 %, симптомів тривоги – 7,2 %, а відчуття стресу – 66,0 % [545].

Дослідження, що стосувалися впливу домашнього насильства на дітей, вказували на довготривалий вплив психологічного насильства і його пов'язаність із фізичним. Так, якщо і дитина, і мати повідомляли про появу фізичної агресії в сім'ї на початковому етапі (4 роки), то депресія / тривога були більш імовірними в дитини в наступному періоді (6 років) [664]. Дослідження психіатрів [394] показує, що посттравматичний стресовий розлад у дітей після жорстокого поводження є тим самим станом, що діагностується в дорослих після значних травм, таких як переживання на полі бою чи великі аварії. Було встановлено, що стан дітей, які зазнали жорстокого поводження з боку батьків, у 40 % випадків відповідав діагностичним критеріям посттравматичного стресового синдрому, а у 33 % випадків відповідали критеріям навіть через два роки. Такий синдром своєю чергою також був пов'язаний із внутрішніми розладами, такими як тривога й депресія, а також призводив до екстерналізованих розладів, таких як саморуйнівна поведінка.

Незважаючи на те, що загалом психологічне насильство має суттєві наслідки для здоров'я й добробуту постраждалої особи, у межах судової системи таке діяння не визначається вагомим і загалом призначаються звільнення від відбування призначеного покарання з іспитовим строком (див., наприклад, вирок Тарутинського районного суду Одеської області у справі № 514/1136/20 [43]). На противагу якщо психологічне насильство супроводжується й фізичним насильством суд призначає покарання в межах санкцій, визначених КК України (див. вирок Голосіївського районного суду м. Києва у справі № 752/12226/21 [40]).

Обов'язком держави є протидіяти, серед іншого, і психологічному насильству. На цьому наголошує, зокрема, ЄСПЛ, розглядаючи справу «Еремія проти Республіки Молдова» (*Eremia v. the Republic of Moldova*), де було встановлено, що на психологічне благополуччя дітей негативно вплинуло те, що вони були свідками насильства батька щодо їхньої матері [338]. Деякі дослідження показали, що більшість випадків гендерного насильства припадає саме на сім'ї з дітьми, і приниження материнських здібностей або фізичне насильство в публічній чи приватній сфері є одним з основних способів домашньої віктимізації [756].

Кривдники використовують ідентичність матері як опікунки, її стосунки з дітьми та її бажання захистити їх як спосіб зробити її жертвою. Основна причина, через яку жінки допускають насильство, полягає в тому, щоб уберегти дітей, зберегти сім'ю, аби діти росли в сім'ї з двома батьками. Однак така поведінка спричиняє другий рівень насильства – психологічне насильство стосовно дітей, які стають свідками насильства щодо їхніх матерів. Діти, які ростуть у такому середовищі, піддаються такому ж насильству і стресу, як і матери. Конфлікт між батьками негативно впливає на емоційні, поведінкові, соціальні, навчальні досягнення й майбутні міжособистісні досягнення дітей [257], що актуалізує необхідність профілактики психологічного насильства не лише як форми захисту для жінок, але й для дітей.

Форми психологічного насильства важко пізнати, а ще важче повідомити про них, оскільки потребує опису морально-оціночна компонента, має бути розкрита психологічна сутність буття людини, «оголена» внутрішня складова особи, тому часто така форма насильства не отримує розголосу і правової кваліфікації. Образливі слова, ігнорування, непристойні жарти й коментарі, звинувачення, надмірна прискіпливість, ігнорування / бойкоти, небажання давати інформацію, цькування, знецінення тощо є звичними найчастішими проявами психологічного насильства. Під час аналізу судової практики ми знаходимо підтвердження цьому. Зокрема, у кримінальному провадженні за справою № 688/3299/20 син вчиняв стосовно матері психологічне насильство «через залякування, погрози, словесні образи, цинізм, приниження та агресію, що призвело її до стану емоційного виснаження, втрати здатності захистити себе, відчуття розчарування, тривожності та відчуття страху. Регулярні конфлікти з сином спричинили відчуття власної безпорадності, зломлену впевненість у власних силах, занижену самооцінку та відсутність бачити перспективи у майбутньому» [44].

Проте наш аналіз іноземного законодавства, сучасних поглядів правових шкіл, статистичних даних вказує на особливу потребу дослідити деякі окремі *типи проявів психологічного домашнього насильства*.

Жертви страждають не тільки від прямих психологічних і фізичних наслідків віктимізації, а й від принизливої реакції з боку інших. Пів століття тому Е. Волстер (E. Walster) концептуалізував теорію «провини жертви» як результат оборонної теорії атрибуції, яка стверджує, що спостерігачі мотивовані звинувачувати жертв, щоб придушити власні почуття вразливості до переживання подібної трагедії [831]. *Віктимблеймінг* (від англ. victim – жертва і blaming – звинувачення) – це будь-яка реакція, в якій прямо зазначається або мається на увазі, що жертва сама винна в насильстві, якого вона зазнала, тобто «це звинувачення жертви і “перекладання” всієї відповідальності на людину, яка і без того перебуває під психологічним тиском» [196, с. 99]. У психологічній літературі звинувачення жертви

зазвичай визначається як повне або часткове звинувачення людей у своїх нещастях [512].

Попри широку програму забезпечення гендерної рівності та протиправності, сприйняття постраждалої особи як винної у домашньому насильстві залишається. Страх стигматизації та самозвинувачення досі є поширеним серед жертв насильства [294]. Предметом розгляду суспільства є дії, які жертва могла вжити (або не вжити), щоб уникнути насильства, завдання кривдника – створити в постраждалої особи впевненість у тому, що саме її дії спровокували кривдника, довести її винуватість у ситуації домашнього насильства, змушуючи відчувати відповідальність за дії кривдника, посилюючи почуття сорому і провини.

Така форма насильницького впливу на психоемоційний стан полягає у приписуванні провини людям, які зазнали насильства чи неправомірних дій, і використовується як інструмент для дискредитації людини, яка виступає проти агресії, насильства і несправедливості. Цей процес призводить до покладання відповідальності за об'єктивно негативний результат на жертву. У контексті герменевтичної несправедливості звинувачення жертви можливе тоді, коли жертва не в змозі чітко назвати або ідентифікувати свій досвід, а слухач не знайомий з предметом (наприклад, системне гноблення), що може призвести до звинувачення жертви.

Дослідження показують, що міцна віра у справедливий світ також пов'язана зі звинуваченням. Такий погляд постулює, що люди «вважають, що вони живуть у світі, де люди всі отримують те, на що заслуговують». Отже, особа, яка стала жертвою не з власної вини, суперечить вірі у справедливий світ і повинна викликати когнітивний дисонанс. Один зі способів вирішити цей дисонанс – покласти відповідальність на невинну жертву. Дійсно, дослідження показали, що якщо людину спіткає нещастя не з її вини, оточення схильне звинувачувати жертву, щоб зберегти свою віру у справедливий світ [477].

Х. Стюарт (H. Stewart) [759] стверджує, що афективні реакції на звинувачення жертви можуть призвести до циклу зворотного зв'язку, за допомогою якого демонстрація емоцій жертви використовується для виправдання підриву довіри до неї, її звинувачення у домашньому насильстві.

Віктимблеймінг може здійснюватися як кривдником, що первинно здійснював насильство, так й іншими особами з родинного кола постраждалої. Припустимо, дівчина стала жертвою сексуального насильства, але вдома замість підтримки вона отримує звинувачення батьків у надто відвертому зовнішньому вигляді (одязі), мовляв, це спровокувало гвалтівника. Тож віктимблеймінг як форма психологічного насильства зазіхає на можливість постраждалої особи знайти підтримку в суспільстві.

Ще однією серйозною соціальною проблемою є переслідування. Історично ЗМІ використовували переслідування для опису вторгнення фанів, проте з роками з'ясувалося, що переслідування – це не просто злочин, пов'язаний тільки зі знаменитостями та їхніми одержимими послідовниками, а це суспільна проблема. Тому ще однією формою психологічного насильства є *сталкінг* (від англ. to stalk, що дослівно означає ходити особливим способом). Незважаючи на те, що досвід переслідування жертви є унікальним, а мотивація сталкерів значно різниться, методи чи тактики, які використовують сталкери, мають однакові основні характеристики. *Сталкінг* – це нав'язливе, небажане і постійне переслідування однією людиною іншої. Сталкер переслідує людину в реальному і віртуальному житті, пише їй повідомлення і коментує всі події, відстежує всі відвідувані нею місця. Тож у переслідуваної виникає відчуття постійного стеження [783]. Найпоширеніші форми діянь охоплюють постійне стеження, телефонування, особисті явки, погрози і напади. Сталкерство характеризується повторюваністю дій, часто їх системністю, що передбачає стеження за особою, надсилання повідомлень, листів у різній формі, зокрема у віртуальній, шантаж, погрози тощо. Такі дії породжують у постраждалої особи страх, оскільки діяння спрямоване на порушення особистої безпеки особи, незахищеність і стан безперервної

тривоги. Жертви переслідування та/або кіберпереслідування зазнають шкідливих і згубних наслідків для свого психічного здоров'я (у них проявляються депресія, тривога, навіть суїцидальні думки і панічні атаки [758]).

Опитувана нами молодь вказувала, що систематично використовує інтернет-ресурси для стеження за людьми, з якими зустрічалася, і частка таких осіб значна – 67 % (Додаток В.9).

Національний центр жертв злочинів у США тлумачить сталкерство як особливий вид правопорушень різного або однотипного характеру й різного ступеня тяжкості, проте з метою постійного впливу на постраждалу особу [464]. Офіційні органи юстиції США мають ширше дефініціювання: «це поведінка, спрямована на конкретну людину, включаючи повторну (систематичну) візуальну чи фізичну близькість, небажане спілкування, усну, письмову або непряму погрозу чи їх комбінацію, що може викликати у жертви обґрунтований страх» [749].

Законодавчі норми більшості країн мають схожу форму розуміння сталкерства. Наприклад, Кримінальним кодексом Італії (ст. 612-bis) передбачено покарання будь-кого (чоловіка чи жінку), хто неодноразово погрожує або переслідує когось так, щоб викликати серйозний і постійний стан страждання або страху, чи провокувати всередині жертви обґрунтований страх за свою безпеку або безпеку родичів чи партнерів, або змусити жертву (жертв) змінити свої життєві звички [596]. «Стійкий і серйозний стан тривоги та страху» і «обґрунтований страх безпеки», на думку судових органів Італії, також можуть виникнути за відсутності медично встановленої патології й повинні бути результатом «спостереження за ознаками й поведінкою, які вказують на значну дестабілізацію спокою та психологічної рівноваги потерпілого» з виключенням кримінальної значущості тривог «поганого моменту» або «цілком уявних страхів жертви» [779].

Стаття 222-33-2 Кримінального кодексу Франції визначає, що «переслідування іншої особи шляхом повторюваної поведінки, яка

спрямована або призводить до погіршення її стану, умов праці, які можуть завдати шкоди її правам і гідності, фізичному або психічному здоров'ю чи поставити під загрозу її кар'єрні перспективи, карається роком ув'язнення та штрафом у розмірі 15 000 євро» [460], тобто тут акцент зроблено первинно на трудових правах особи.

За винятком Бельгії, усі правові визначення у країнах ЄС вимагають «безперервної поведінки» або «повторюваної поведінки» для кваліфікації сталкерства, а не поодиноких випадків. А втім, хоч за бельгійським законодавством одного інциденту може бути достатньо, Верховний суд Бельгії все-таки постановив, що поведінка має бути повторюваною, щоб кваліфікуватись як переслідування, створюючи різницю у правовому регулюванні і судовій практиці [809, р. 238].

У 2019 році, за статистичними оцінками США, 1,3 % жителів цієї країни (3,4 млн) віком від 16 років стали жертвами переслідування [704]. Близько третини переслідувачів і цих випадках використовували тільки традиційні методи, решта поєднувала й віртуальне переслідування за допомогою технологій. Більшість форм домашнього насильства характерні для осіб, які вимушено ведуть разом домашнє господарство, проживають в одному домі, є родиною тощо. А унікальність сталкерства полягає в тому, що часто воно характерне для осіб, які перебували у стосунках і розлучилися. Ба більше, доведено, що сталкери – (колишні) партнери є більш агресивними, форма насильства, до якої вони вдаються, є більш зухвалою, ніж у сталкерів, які не були партнерами [616]. Як вказує Т. Логан (Т. Logan), загалом третина жертв переслідування зазнала нападу. Однак майже половина жінок зазнали нападу з боку (колишніх) партнерів-переслідувачів і приблизно чверть жінок, яких переслідували знайомі [615].

Сталкерство вважається злочином стеження, і загалом таким, що впливає саме на психологічний добробут постраждалої. Проте зовсім недавно вчені (Е. Stefanska, S. Bloomfield, A. Carter) досліджували поширеність переслідування у випадках сексуальних убивств, скоєних інтимними

партнерами, відтак було встановлено, що приблизно чверть вибірки вдавалися до такої поведінки, систематично переслідували постраждалу особу [753]. Як і більшість проявів психологічного насильства, сталкерство має проблему у кваліфікації й доказуванні. Така ситуація характерна не тільки для нашої держави. Американські юристи констатують, що «справи про переслідування вже давно становлять виклик для системи кримінального правосуддя. Кінцевим результатом є низький рівень судимостей за злочини, пов'язані з переслідуванням, і розчарування жертв переслідування» [305]. Вказане пояснює той факт, що в США тільки третина постраждалих (29 %) повідомляє компетентні органи про правопорушення [704].

Правове регулювання сталкерства в більшості країн сформовано. У Сполучених Штатах Національний інститут юстиції на початках розробив типовий кодекс переслідування, щоб заохочувати штати прийняти належне законодавство проти переслідування й надати їм шаблон юридичного унормування. Такий типовий зразок призвів до зміни законодавства у багатьох штатах, але з метою упорядкування співпраці між штатами на федеральному рівні додатково прийнятий закон що регулює переслідування в разі здійснення діяльності між двома і більше юрисдикціями [782].

Сталкерство стало предметом академічного й соціального занепокоєння в Європі в середині 1990-х років. Незабаром після цього законодавчі питання стали предметом дебатів у деяких країнах, і 1997 року Сполучене Королівство стало першою європейською державою-членом, яка прийняла законодавство проти переслідування. Виняток становить Данія, оскільки її Кримінальний кодекс 1933 року містить положення, яке також стосується переслідування. Інші країни, які на сьогодні прийняли законодавство проти переслідування в Європі, це Бельгія, Нідерланди, Німеччина, Мальта, Ірландія, Австрія та, остання за часом, Італія. Там, де існує закон про переслідування, законодавці ввели нову статтю до чинного Кримінального кодексу, або внесли поправки до статті, яка все ще є чинною щодо подібної поведінки, або запровадили спеціальний закон проти домагань чи домашнього насильства, який має

охоплювати не лише фізичне насильство, але й переслідування [395]. Усього тринадцять країн (Австрія, Бельгія, Чехія, Данія, Німеччина, Італія, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Ірландія, Угорщина, Польща та Сполучене Королівство) криміналізували сталкерство. Законодавчо максимальне покарання становить від трьох місяців (Мальта) до десяти років ув'язнення (Польща).

Ми вважаємо, що Україні варто піти таким же шляхом. Деякі українські науковці (Р. Кваша) зауважують, що «необхідність запровадження таких змін зумовлена впливом світових глобалізаційних процесів на розвиток злочинності, сучасними тенденціями поширення насильства в Україні в умовах воєнного стану, а також зарубіжним досвідом» [84]. Ми ж пояснюємо потребу криміналізувати таке діяння так: загальні положення кримінального й цивільного законодавства неефективні в боротьбі зі сталкінгом; відсутність конкретного положення змушує поліцію чекати загострення, правоохоронці залишаються бездіяльними на ранніх стадіях переслідування, навіть якщо діють інші положення стосовно діяння кривдника. Загальні положення не охоплюють переслідування в повному обсязі, як і не охоплюють деяких постраждалих від переслідування.

Газлайтинг (англ. gaslighting – «газове освітлення») – це форма маніпуляції, яка часто має місце в насильницьких стосунках, характеризується прихованим типом емоційного насильства, коли кривдник вводить людину в оману, створюючи неправдивий наратив і змушуючи її сумніватися у своїх судженнях і реальності. Термін gaslighting походить від назви однойменного фільму «Газове світло» 1944 року, в якому чоловік систематично бреше, обманює свою дружину, щоб маніпулювати нею, змусивши її повірити, що вона збожеволіє, і в такий спосіб намагається приховати свої злочини [563]. Експериментально послаблюючи віру учасників у свободу волі, дослідники виявили збільшення конформності [255], а також зростання агресивності стосовно інших [477].

Як відзначають іноземні дослідники (V. Johnson, K. Nadal, D. Sissoko, R. King), така форма описує акт маніпулювання іншими, щоб вони засумнівалися в собі або поставили під сумнів власний розум; люди, яких стикають із вчиненням мікроагресії, заперечують існування своїх упереджень, часто переконуючи об'єкти мікроагресії поставити під сумнів їхнє власне сприйняття [563]. Х. Тобіас (H. Tobias) й А. Джозефа (A. Joseph) вказують, що діяльність кривдника спрямовується на пам'ять людини з метою маніпуляції спогадами [783]. Врешті, жертва газлайтингу починає відчувати невпевненість у своєму сприйнятті світу і навіть замислюється, чи не втрачає вона розсудливості [314].

Узагальнюючи, вважаємо за потрібне оновити понятійно-категоріальний апарат спеціалізованого законодавства.

Пропонуємо п. 14 ст. 1 Закону України «Про протидію та запобігання домашньому насильству» викласти в такій доповненій редакції: «психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб або тварин, приниження, переслідування, газлайтинг, залякування, віктимблеймінг, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи».

Також вважаємо за потрібне додати поняття окремих форм проявів психологічного насильства, а саме:

Газлайтинг – форма психологічного насильства, що передбачає маніпуляції свідомістю постраждалої особи шляхом заперечення або спотворення фактів чи подій з метою підірвати віру постраждалої особи у власне сприйняття дійсності, ставлячи під сумнів власну пам'ять та розсудливість.

Віктимблеймінг – форма психологічного насильства, що полягає у звинувачуванні самої постраждалої особи в насильстві стосовно неї.

2.5. Кібернасильство як інноваційна форма домашнього насильства: проблеми правового регулювання

Розвиток постмодерністського суспільства формує нову, інноваційну суспільно-політичну реальність, що є не повної мірою урегульована нормами права. У всьому світі налічується понад 2 млрд користувачів інтернету, що робить його ключовим елементом повсякденного життя. Окрім того, аналогія правового регулювання не завжди цілком відповідна для регулювання відносин технічно-інформаційного характеру, оскільки вони мають унікальну природу й особливі прояви відносин. Тому пильної уваги потребує ще один інноваційний вид насильства, що на сьогодні має біфуркаційну природу, – **кібернасильство**. Синергетичне спрямування передбачає невизначеність майбутніх суспільних відносин в мережі Інтернет, оскільки розвиток науки неможливо передбачити, окрім того, інтенсивність відносин має гіперболізований характер. Постійно зростаючий інтернет-простір у поєднанні зі швидким поширенням інформаційних і комунікаційних технологій, а також розповсюдження соціальних медіа у всьому світі створили нові можливості і виклики для користувачів онлайн.

Зі збільшенням використання інтернету, соціальних медіа та поширенням інформаційно-комунікаційних технологій і виникла унікальна форма насильства – кібернасильство. Насильницька злочинна поведінка націлена нині також на розвиток і використовує потенціал технологічного розвитку у власних цілях. Дослідження свідчать про те, що вуличні банди й наркокартелі, наприклад, використовують соціальні мережі для розпалювання насильства, терористичні групи використовують соціальні медіа для поширення сили (тобто відео, що демонструють вбивства, тортури, погрози) і вербування в насильницький екстремізм [650]. Не стоїть осторонь і домашнє

насильство. Експертні аналізи засвідчують, що кіберзалежування й переслідування, включно з погрозами або повідомленнями сексуального характеру, що надсилаються через соціальні мережі, є поширеним явищем сьогодні, особливо серед неповнолітніх [686].

До того ж така форма має тенденції до синергетичної видозміни і виклики щораз більше змінюються. Т. Л. Квейлін (T. L. Kweilin) зазначає, що жорстоке поводження за допомогою технологій стає все більш стандартним компонентом домашнього насильства, яке поширилося в останні десятиліття через збільшення використання смартфонів та інтернету. Сучасні технології, штучний інтелект дозволяють створювати реалістичні фейкові візуальні зображення і ситуації, що можуть використовуватися кривдником з метою шантажу, маніпуляції постраждалої особи. Поширеними нині є інтернет спільноти що використовують фейкові зображення шляхом використання технології Deepfake, що мають сексуальний контент [593].

Згідно з даними аналітиків США Instagram посідає найвищу позицію, оскільки ця мережа дозволяє публікувати зображення і відео з коментарями [467].

Поширеність цього явища увесь час зростає. За деякими даними, у Саудівській Аравії 62 % користувачів інтернету стикалися з кіберзлочинами [324], єгипетські науковці встановили цей показник на рівні 41,6 % протягом року [515], інші вказували вищий – 52,9 % [263]. Останнім часом така форма насильства отримує більшу інтенсифікацію, ніж класичні форми, зокрема доведено, що 40 % студентів загалом протягом року зазнають різних форм насильства, серед них 57 % через соціальні мережі [256]. Опитування, проведене британською організацією Woman's Aid, виявило, що з 307 постраждалих від домашнього насильства 45 % зазнали насильства онлайн під час їхніх романтично-сімейних стосунків [786].

Результати нашого опитування серед жінок продемонстрували, що 26 % респонденток були жертвами насильства в інтернеті, а кривдником була близька особа (*Додаток В.8*).

Проблеми правового регулювання кібернасильства як форми домашнього насильства зумовлені відсутністю:

- нормативного визначення поняття кібернасильства та його правильного тлумачення суб'єктами правозастосування. На сьогодні навіть немає єдиної назви досліджуваного поняття, натомість часто вживаються такі: насильство в інтернеті, цифрове насильство, віртуальне насильство, кіберзловживання, кіберагресія, насильство, пов'язане з технологіями тощо. Як наголошує Рада Європи, ще не існує стабільного лексикону чи типології правопорушень, які вважаються кібернасильством, і багато прикладів типів кібернасильства взаємопов'язані, накладаються або складаються з комбінації актів [380];

- узгоджених визначень, безпосередньо пов'язаних із суттєвим браком даних. Ні країни ЄС, ні Україна не проводять системного збору даних щодо видів кіберзлочинності загалом та кібернасильства як форми домашнього насильства, а якщо дані й існують, то мають дезагреговану форму й обмежені дуже конкретними формами кібернасильства;

- міжнародної позитивної практики, зразкового правового регулювання, оскільки для всіх країн вказана проблема є викликом сучасності і регулювання відбувається шляхом накопичення емпіричного досвіду й феноменологічного методу;

- незрозумілість для громадськості засобів і способів дій кривдника, оскільки проблема не отримала суттєвого розголосу в суспільстві. Європейська комісія на вебсайті проводить систематичне консультування з актуальних проблем, і опитані вказали, що їм мало що відомо про кібернасильство [432].

Кібернасильство означає будь-яку поведінку в інтернеті, яка пропагує насильство або використовує мову задля розпалювання пристрастей, щоб досягнути масового емоційного катарсису [532]. Інші іноземні дослідники (N. Alotaibi, M. Mukred) описують це поняття як дії в інтернеті (і кримінальні, і некримінальні), які ставлять під загрозу фізичне, психологічне чи емоційне

благополуччя людини [254]. Ще інші визначають його як доступ до шкідливих, образливих або небезпечних матеріалів у мережі та їх розповсюдження задля заподіяння емоційної, психологічної чи фізичної шкоди [268].

На цій проблематиці поступово почали акцентувати увагу й міжнародні юридичні інституції. Так, робоча група Комісії ООН з широкосмугового зв'язку з питань цифрового розвитку та гендерних питань, що діє як комісія зі спеціальним статусом, аналізувала термінопоняття кібернасильства, щоправда, у контексті насильства стосовно жінок і дівчат, проте їхні висновки можуть бути прийнятними для всіх груп насильницьких дій.

Фахівці ООН також вказують на суттєвість проблеми, яку в сучасному правовому полі не можна ігнорувати, оскільки «кібернасильство має багато різних форм, а типи поведінки, які спостерігаються з моменту його появи, швидко розвивалися – і, якщо їх не зупинити, розвиватимуться й надалі – так само, як цифрові платформи й інструменти, а також віртуальне поширення» [388].

Рада Європи також акцентувала увагу на понятійно-категоріальному апараті та вказала на прийнятність такого тлумачення: «кібернасильство – це використання комп'ютерних систем для спричинення, сприяння чи погрози насильства проти осіб, що призводить або може призвести до фізичної, сексуальної, психологічної чи економічної шкоди або страждань і може містити використання обставин, характеристик або вразливості особи» [793]. Про це йдеться також у дослідженні «Mapping study on cyber violence» («Картографічне дослідження кібернасильства» [378]), у якому робоча група Ради Європи з онлайн-домагань та інших форм онлайн-насильства називає проблему кібернасильства викликом для людства. Наведене тлумачення цього терміна адаптовано відповідно ст. 3 Стамбульської конвенції, ст. 1 Міжамериканської конвенції про запобігання, покарання та викорінення насильства та розуміння насильства ООН щодо жінок [241].

Із проблемою кібернасильства пов'язана й судова практика. Так, ЄСПЛ у справі «Бутуруга проти Румунії» (Buturugă v. Romania) розглядає, окрім фізичного насильства, що вчинялося проти заявниці її колишнім чоловіком, також те, що він незаконно отримав доступ до її електронних облікових записів, зокрема у Facebook, відтак зробив копії її приватних розмов, документів і фото. Суд вказав, що Румунія, попри наявність у законодавстві посилення на психологічне домашнє насильство, не приділила належної уваги цим сімейним обставинам, у цій справі національні органи влади не розглянули цієї підстави для скарги й відхилили прохання про електронний пошук сімейного комп'ютера. ЄСПЛ вважав, що національні органи влади були надмірно формалістичними у своїй позиції та не врахували численних форм домашнього насильства. Окрім того, стверджувалося, що «кібербулінг наразі визнаний одним з аспектів насильства над жінками та дівчатами і може набувати різних форм, зокрема таких, як кіберпорушення недоторканності приватного життя, злом комп'ютера жертви, викрадення, поширення й маніпулювання даними і зображеннями, зокрема інтимного характеру, а також маніпулювання ними» [347].

Додамо, що в Румунії кібернасильство на законодавчому ґрунті з'явилося в результаті саме цього рішення ЄСПЛ, яке засуджує румунську державу. Відтак Закон № 217/2003 про попередження та боротьбу з домашнім насильством у Румунії було оновлено, а саме, у ст. 4 серед форм прояву домашнього насильства вказано і цю форму прояву [378].

Зауважимо, що наразі не існує сталого лексикону чи типології правопорушень, які вважаються кібернасильством, і багато прикладів типів кібернасильства взаємопов'язані, накладаються або складаються з поєднання актів.

Утім, наведемо ще кілька визначень цього терміна. Скажімо, Консультативний комітет Європейської комісії з питань рівних можливостей для жінок і чоловіків рекомендує використовувати таке тлумачення: Кібернасильство щодо жінок є актом гендерного насильства, вчинене

безпосередньо або опосередковано через інформаційно-комунікаційні технології, що завдає або може завдати фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань жінкам / дівчат, враховуючи погрози таких вчинків, чи які відбуваються в громадському або приватному житті, або перешкоджають використанню їхніх основних прав і свобод [431].

Загалом невизначеність розуміння характерна для сучасної правової системи, кібернасильство виводять через будь-які прояви дії чи бездіяльності, які відбуваються з використанням інформаційно-комунікативних технологій (далі – ІКТ). Проте в контексті нашої класифікації та з огляду на особливий предмет нашого аналізу ми не можемо зробити таку сублімацію на сферу домашнього насильства, оскільки вказане спричинятиме дисонанс правового регулювання, вводитиме у сталу, апробовану практику суттєві праксіологічні проблеми. Ми вважаємо, що якщо для завдання фізичних ушкоджень або для контролю над фінансами постраждалої особи кривдник використовував відповідно мобільний телефон, щоб покликати жертву на місце скоєння злочину, чи мобільний банкінг для аналізу карткового рахунку потерпілої, ми не можемо вказувати, що відбулося кібернасильство як особлива новітня форма домашнього насильства.

Звертаємо увагу, що тлумачення поняття «кібернасильство» Європейською комісією у 2022 році вже містить дещо інший аспект, не перераховує усіх форм насильства й акцентує на інформаційно-технологічній складові. Цього разу Комісія прийняла пропозицію Директиви щодо боротьби з насильством щодо жінок і домашнім насильством. Пропозиція містить узгоджене визначення кібернасильства як «будь-якого акту насильства, який охоплюється цією Директивою, який вчиняється, допомагає або обтяжується частково або повністю за допомогою інформаційних і комунікаційних технологій» [432]. На цей раз актуалізація й акцент відбувається не тільки на наявності інформаційно-комунікаційних технологій, а й тому, що насильство обтяжується через використання кіберпростору, отже, отримує додаткові можливості для прояву.

За схемою наукового викладу, яку ми застосовували попередньо, визначимо особливі характеристики кібернасильства як форми домашнього насильства.

По-перше, це насильницькі дії, які здійснено з використанням цифрових технологій, віртуального простору, соціальних мереж, електронної пошти, мобільних месенджерів, програми обміну повідомленнями та сайтів обговорень тощо. Спеціальний доповідач ООН з питань насильства щодо жінок вважає, що нові технології «неминуче породжують різні та нові прояви насильства щодо жінок в інтернеті» [793].

Саме інтернет-простір став територією поширення такої форми насильства. Взаємини між людьми увесь час змінюються, це процес, який трансформується в історичній реальності, проте поява нових цифрових можливостей змінює аспекти взаємодії між людьми, зокрема у шлюбно-сімейних відносинах. А оскільки сама комунікація трансформується, то форми девіації підлягають зміні.

Правова основа стандартів регулювання злочинності в кіберпросторі існує: у консолідованій редакції Договору про функціонування Європейського Союзу (ст. 83 (1)) як одну зі сфер злочинності вказано «комп'ютерні злочини», фактично йдеться про правопорушення з використанням інформаційних і комунікаційних технологій або тісно пов'язані з ними. Використання таких технологій як засобу нападу може посилити тяжкість злочину з погляду кількості, якості, інтенсивності, вибору цілей і тривалості, навіть до такого ступеня, якого неможливо досягти іншими засобами. Мінімальні правила щодо злочинів, які становлять кібернасильство, стосуються саме тих, які нерозривно пов'язані з онлайн-середовищем і використанням таких технологій [101].

По-друге, оскільки насильство здійснюється у віртуальній реальності, немає прив'язки насильства до території. Здебільшого насильство в реальному світі вчиняється в помешканні кривдника чи постраждалої особи, тобто їхнє житло є місцем вчинення діяння. У випадку кібернасильства така прив'язка не

є обов'язковою, оскільки діяння переноситься у віртуальний світ. Кібернасильство є великою світовою проблемою, яка виникла через збільшення використання інтернету, смартфонів і соціальних мереж. Як зауважують вчені (T. Hand, D. Chung, M. Peters), для людей, які тікають від жорстоких стосунків, більше немає почуття безпеки від кривдника, бо просторові чи географічні кордони їх нині не захищають. Технології дозволяють кривдникам контактувати, відстежувати та спілкуватися з жінками, де б вони не були в будь-який час, що призводить до розмивання почуття безпеки для жінок, які тікають від насильства [509].

Така віртуалізація й позатериторіальність насильства також спричиняє додаткові правові труднощі. У межах юрисдикції однієї держави протидіяти проблемі домашнього насильства не завжди ефективно. Кібернасильство стало новою формою такого насильства, яке поширюється й посилюється за межі окремих держав через всесвітню мережу Інтернет. Враховуючи властивий кібернасильству транскордонний вимір, дій держав, які діють окремо, буде недостатньо для вирішення цієї проблеми.

Окрім того, у сфері дії кібернасильства з'являються ще одні потужні суб'єкти, що не мають впливу в інших формах домашнього насильства: цифрові агентства, інтернет-провайдери, компанії, що мають у власності соціальні мережі, кіберплатформи, інші мережеві корпорації. Вказані інформаційні агенти мають часто корпоративні власні норми, розроблені для користувачів їхнього контенту, вони можуть бути репрезентовані в умовах користування, політиці конфіденційності, кодексах і правилах поведінки в мережі тощо.

По-третє, кібернасильство стосується різних форм насильства та має комплексні наслідки для постраждалої особи. Кібернасильство – це всесвітнє явище, яке має серйозні наслідки для здоров'я. Воно пов'язане не тільки з несприятливими психологічними, соціальними й репродуктивними наслідками для здоров'я, а й із фізичним та сексуальним насильством офлайн для жертв [277]. Організація Working to Halt Online Abuse визначає домагання

в інтернеті як «навмисний перетин кордонів емоційної або фізичної безпеки, що зазвичай передбачає повторне спілкування після того, як людині сказано піти геть; викликаючи страх і/або страждання» (див.: [580]).

У кожному із цих прикладів технологія використовувалася під час сексуального насильства для запису або зйомки, фотографування нападу і після нього, як спосіб повторної віктимізації жертви, використовували їх і для приниження й залякування, тому 3,4 % наших респондентів як обтяжливий фактор сексуального насильства і зґвалтування вказали те, що зазнали такого насильства в інтернеті [390, р. 6].

Незважаючи на те, що кібернасильство має віртуальний характер, наслідки його цілком реальні. Від психологічного впливу, починаючи від найпоширеніших – тривоги й пониженої самооцінки (за деякими дослідженнями, 43 %), аж до крайніх – думки про самогубство та самоушкодження (10 % респондентів) [357].

Кібернасильство щодо жінок може мати серйозні та згубні економічні наслідки для постраждалих, скажімо, розповсюдження зображень без згоди з метою порнопомсти. Жінки можуть втратити роботу через те, що про них публікують в інтернеті, при цьому з неможливістю будь-коли повністю стерти інформацію з інтернету, порнозображення чи інші форми насильства через віртуальний простір можуть переслідувати жінок вічно, не даючи їм можливості отримати роботу чи просування по службі. В опитуваннях, проведених науковцями Університету Британської Колумбії, 13 % жінок повідомили про певний вплив кібернасильства на свою роботу (втрата роботи, неможливість просування по роботі або нездатність знайти нову роботу). Також були повідомлення (10 % опитаних), що в результаті зловживань в інтернеті був знижений кредитний рейтинг жінок.

Кібернасильство також може відбуватися разом, загострювати або призводити до фізичного насильства над жінками [386]. Частина жінок (12 %) повідомила про фізичні захворювання внаслідок насильства, 3,3 % жінок

відповіли, що повинні покинути свою громаду через кібернасильство [386, р. 17–18].

По-четверте, жінки найчастіше стають жертвами кібернасильства. Звичайно особа будь-якої статі може бути постраждалою, проте статистика доводить що саме дівчата і жінки найчастіше стають жертвами такої новітньої форми. Аналітична записка ЄС «Боротьба з кібернасильством щодо жінок і вказує, що для представниць жіночої статі насильство має більш суттєві наслідки, вони часто покидають віртуальний простір позбавляючись звичної комунікації, інколи робочого місця [370, р. 7].

У 2017 році Європейський інститут гендерної рівності опублікував звіт про кібернасильство щодо жінок і дівчат [387]. Згідно із цим звітом, навіть якщо статистичних даних і бракує, наявні дослідження все ж свідчать про те, що жінки більшою мірою піддаються певним формам кібернасильства, ніж чоловіки.

Різні групи населення страждають від кібернасильства домашнього характеру, проте для жінок та сексуальних меншин воно особливо актуалізується: статистично доводиться що одна з двох молодих жінок зазнавала кібернасильства за статтю [433]. У дослідженні Мерілендського університету, для якого було створено фейкові онлайн-акаунти в чатах з іменами користувачів жіночого і чоловічого роду, було виявлено, що облікові записи з жіночими іменами отримували в середньому 100 погрозливих або відвертих повідомлень на день, тоді як користувачі з іменем користувача чоловічого роду отримали в середньому 3,7 [524]. Це дослідження репрезентує чітко уявлення про те, як жінки піддаються домаганням в інтернеті лише за те, що вони жінки.

В іншому опитуванні, де взяли участь понад 9000 німецьких користувачів інтернету, жінки значно частіше, ніж чоловіки, зазнають сексуальних домагань у всесвітній мережі та кіберпереслідування [752]. Крім того, опитування Pew Research Center у США, яке охоплювало понад 4000 дорослих, показало, що серед суб'єктів віком 18–29 років жінки були більш

уразливими до сексуальних домагань в інтернеті, ніж чоловіки (21 % проти 9 %) [420]. Агентство ЄС з питань основоположних прав на основі даних опитування повідомило, що одна з 10 жінок зазнавала будь-якої форми кібернасильства з 15 років [434]. Результати досліджень, що оцінювали вплив соціально-демографічних характеристик на рівень ризику кібернасильства серед жінок, продемонстрували, що ані вік, освіта, місце проживання, професія, ані щоденне використання інтернету не позначалися на ризику кібернасильства, а от стать впливала суттєво. У сфері домашнього насильства його використовують здебільшого чоловіки або колишні партнери з помсти, через ненависть і задля шантажу. Дослідження жіночих правозахисних організацій у трьох країнах Північної Європи (Ісландії, Данії й Норвегії) показали, що у 85 % випадків кривдниками в соцмережах є чоловік або інтимний партнер постраждалої особи [560].

По-п'яте, серед молоді та підлітків кібернасильство досить поширене. Це пояснюється тим фактом, що ця вікова група найбільше споживає інтернет-контент. Вони схильні романтизувати такі дії, легітимізувати їх, а опитування показали, що 80 % підлітків використовували інтернет-ресурси для стеження за людьми з якими зустрічаються [632].

Зазначимо також, що, згідно з дослідженням Центру дослідження кібербулінгу, майже 46 % дітей віком від 13 до 17 років стикалися з кібербулінгом [389].

Форми (прояви) кібернасильства можуть бути різними. Найчастіше опитані іноземними дослідниками особи повідомляли про такі: 41,2 % отримували зображення або символи сексуального змісту, 26,4 % отримували образливі електронні листи чи повідомлення, 25,7 % отримували образливі чи принизливі дописи або коментарі, 21,6 % отримували непристойні або насильницькі зображення, які принижують гідність жінок, і 20,3 % отримували заражені файли електронною поштою [515].

Відповідно за результатами нашого авторського опитування, що проводилося серед підлітків та молоді, 76 % надсилали чи отримували зображення або символи сексуального змісту (*Додаток В.10*).

Група китайсько-пакистанських науковців вказує, що кібернасильство охоплює таку поведінку, як залякування, образи, зокрема словесні, навіть погрози вбивством [442]. Грецькі правники виокремлюють такі форми кібернасильства: розпалювання жорстокості, переслідування в інтернеті, ненависть в інтернеті, кіберпереслідування, очорнення, маскування, перепони доступу чи відмова в інтернеті [267]. Європейський інститут гендерної рівності пропонує зараховувати до форм кібернасильства і кібердомагання, кіберпереслідування, наклеп, порнографію без згоди, підробку електронної пошти, кіберзлом та віртуальне зґвалтування [387].

З аналізу, який проводили фахівці США, випливає, що понад половина дорослих американців, які користуються інтернетом, стикалися з різними типами кіберпереслідувань, повідомляючи про кіберзалякування (30 %), тролінг (25 %), сексуальні домагання (23 %), доксинг (19 %), кіберпереслідування (16 %), видавання онлайн себе за іншу особу (15 %), порно з помсти (10 %), кібердифамація (8 %), хакерство (8 %) і бомбардування повідомлень (6 %) [243].

У згадуваному вище звіті Ради Європи від 2018 року міститься перелік форм кібернасильства щодо жінок і визначено шість категорій: вторгнення (злом), імітація (видача себе за іншу особу), стеження (відстеження), переслідування / розсилання спаму, вербування і зловмисне розповсюдження. Зокрема, вторгнення розуміється як використання технології для отримання незаконного або неавторизованого доступу до систем або ресурсів задля отримання, зміни або образи особистої інформації та набуває, наприклад, форми порушення пароля й контролю над функціональністю комп'ютера. Спостереження передбачає використання технологій для спостереження за діяльністю й поведінкою жертви в режимі реального часу або в

хронологічному порядку (з використанням, наприклад, GPS-моніторингу або ключового моніторингу для відтворення дій жертви на комп'ютері) [793].

Правовий центр потерпілих у соціальних мережах у США (Social Media Victims Law Center) зосередився на аналізі ситуації, що складається в мережі. Однією зі справ є позов до Facebook, YouTube, TikTok, оскільки мережа надала доступ до контенту дев'ятирічній дівчинці КАJ без згоди законних представників й вона потрапила в кіберпростір, котрий не міг убезпечити її від кіберпереслідування і протиправного секстингу. КАJ отримала незліченну кількість прямих повідомлень від незнайомих, які пропонували їй гроші в обмін на секс і просили надіслати фотографії й відео відверто сексуального характеру. Позивач (батько) мотивує, що якби не алгоритмічна дискримінація, яка міститься в усіх трьох розглянутих продуктах соціальних медіа, враховуючи системи рекомендацій, а також системи просування й відображення вмісту, КАJ не стала би мішенню і не отримала б так багато повідомлень з насильницьким, сексуальним та іншим шкідливим вмістом [745].

Розгляньмо окремі прояви домашнього кібернасильства докладніше.

Кіберпереслідування (інколи називають стелс-переслідування в інтернеті) – це онлайн-спостереження, що містить серію повторюваних і нав'язливих дій, таких як переслідування й погрози, здійснюється за допомогою електронної пошти, текстових повідомлень або інтернету і породжує страх у жертви.

В умовах посттранзитивного суспільства варто говорити про загальну проблему кіберпереслідування як глобальне кризове явище, що потребує негайної суспільної уваги. Відсоток людей, які протягом життя зазнавали кіберпереслідувань, зріс до 36 % у 2019 році (з 18 % у 2007 році) через активне використання мобільних пристроїв і соціальних мереж дітьми та підлітками [243].

Агентство ЄС з питань основоположних прав зазначає, що така поведінка включає: (1) електронні листи, текстові повідомлення (SMS) або миттєві повідомлення, які є образливими чи погрозливими; (2) образливі

коментарі, розміщені в інтернеті; (3) інтимні фотографії або відео, оприлюднені через інтернет або мобільний телефон [434]. Зауважимо, що публікація інтимних фото є сьогодні дуже поширеним явищем. За даними міжнародних громадських організацій, 17 % жінок відповіли, що стикалися зі сексуальною експлуатацією чи спокусою, тобто їх примушували роздягнутися й позувати на вебкамеру, а згодом ці кадри були розміщені у віртуальному просторі [386].

Однак наукова спільнота розширює перелік можливих кібердій. Так, Н. Генрі (N. Henry) та А. Павелл (A. Powell) вказують, що кіберпереслідування також може містити сексуальні домагання або прохання, погрози насильства і стеження за місцезнаходженням жертви за допомогою різноманітних доступних інструментів і технологій [522].

Як засвідчують деякі дослідження, кіберспостереження з боку інтимних партнерів часто відбувається в контексті домашнього насильства та є формою примусового контролю. Так, за деякими даними, у Румунії 5 % жінок віком старше 15 років вже були жертвами кіберпереслідувань. Зловмисники можуть прикріпити пристрої глобальної системи позиціонування (GPS) до транспортних засобів своїх жертв, додавати шпигунське програмне забезпечення геолокації на їхні телефони і нав'язливо відслідковувати місцезнаходження своїх жертв через соціальні мережі (реєстрації, фотографії або інші оновлення) [574].

Кіберзалякування (або *кібербулінг*) – поведінка, спрямована на залякування, провокування гніву чи приниження тих, проти кого воно спрямоване, як правило, впродовж тривалого проміжку часу [88]. По суті, це відносно новий вид залякування за допомогою електронних пристроїв. На відміну від традиційного булінгу, природа кібербулінгу дозволяє правопорушникам залишатися анонімними, ховатися у віртуальному просторі і вдаватися до таких дій у будь-який час, вдень чи вночі.

Комплексний підхід до розуміння кіберзалякування відстоює чимало іноземних вчених (R. Ortega, N. Tippett, M. Genta, P. Elipe, J. Mora-Merchan,

A. Brighi, A. Guarini). Тобто вони тлумачать цей термін як форму залякування, яка використовує електронні засоби, такі як електронна пошта, мобільні телефонні дзвінки, текстові повідомлення, контакти через миттєві повідомлення, фотографії, сайти соціальних мереж й особисті вебсторінки, з наміром завдати шкоди іншій особі шляхом повторної ворожої поведінки [678, р. 342]. Тому це явище і є малодослідженим та глобально небезпечним.

Згідно з п. 1006.147 Статуту штату Флорида (США), кіберзалякування – це «залякування за допомогою технологій або будь-якого електронного зв'язку». Це передбачає будь-яку передачу знаків, сигналів, тексту, зображень, звуків, даних або розвідувальних даних через електронну пошту, миттєві повідомлення, інтернет-зв'язок або факси [776].

Кіберзалякування може охоплювати прохання до жертви про сексуальні послуги або будь-який небажаний зміст повідомлення, який вважається образливим, принизливим чи залякувальним. Може містити, відповідно до позиції Європейського інституту гендерної рівності, погрози застосування фізичного та/або сексуального насильства, вираження ненависті [387], а Агентство ЄС з питань основоположних прав додає до цього переліку також недоречні, образливі діяння на платформах соціальних мереж або в чатах [820].

Звернімося до правового регулювання розглядуваного питання. У більшості країн поки що немає криміналізації цього діяння. Проте подекуди цю проблему регулюють шляхом загальної криміналізації залякування. Наприклад, у Каліфорнії немає закону, який би прямо боровся з кіберзалякуванням, однак воно підпадає під Кримінальний кодекс Каліфорнії, п. 653.2 якого вказує, що будь-яка особа може бути звинувачена у злочині, якщо вона визнана винною в такому:

(1) навмисно викликає в іншій особі обґрунтований страх за свою безпеку або безпеку своєї сім'ї за допомогою засобів електронного зв'язку без її згоди, щоб спричинити небажаний фізичний контакт, травму чи переслідування;

(2) розповсюджує в електронному вигляді, публікує, надсилає електронною поштою гіперпосилання або робить доступною для завантаження особисту ідентифікаційну інформацію, таку як цифрове зображення особи або електронне повідомлення образливого характеру щодо іншої особи з метою підбурювання або здійснення протиправних дій.

Покарання за це передбачає до одного року у в'язниці округу, штраф до 1000 доларів США або обидва [326].

Ще однією формою кібернасильства є протиправний *секстинг*. Термін «секстинг» створений у журналістиці приблизно на початку 2000-х років зіставленням англосаксонських термінів *sex* (стать) і *texting* (повідомлення) для позначення зараз часто використовуваного обміну повідомленнями сексуального змісту між дорослими (сексуальних практик). По суті, йдеться про пересилання особистих фотографій, повідомлень інтимного змісту за допомогою сучасних засобів зв'язку (електронну пошту, мобільні телефони, соціальні мережі). Сутністю цього явища є елемент консенсуальності, який стосується походження контенту, що може бути створений самим суб'єктом або з його дозволу третіми особами. Надсилання такого типу контенту має добровільний характер, тобто передбачається, що залучені суб'єкти виробляють вищезазначений сексуально-еротичний зміст добровільно, аспект, який підкреслює приватний характер явища і, отже, очікування конфіденційності з боку тих, хто ними ділиться.

Поширення зображення інтимного характеру серед інтимних партнерів нині є досить частим явищем, воно охоплює пересилання особистих фотографій та повідомлень інтимного змісту за допомогою ІКТ. Молоді дівчата і хлопці часто добровільно фотографують себе в оголеному вигляді й надсилають знайомим – такими є прояви сучасного молодіжного флірту. Протиправними такі дії стають у тому разі, якщо особа пересилає інформацію чи фото без дозволу іншим, а якщо поширення відбулося через мережу інтернет, то це вже ознаки кібернасильства. Часто до таких дій

вдається інтимний партнер задля помсти. Нерідко таку діяльність називають ще порнопомстою. Д. Сітрон (D. Citron) під цим терміном описує випадки, коли люди (зазвичай чоловіки) публікують оголені фотографії своїх колишніх партнерів (переважно жінок) на порносайтах помсти з контактною інформацією їхніх колишніх (номер телефону, адреса електронної пошти, профіль Facebook, навіть домашня адреса), щоб у такий спосіб принизити колишню партнерку, відімести, адже після цього вона отримує безліч образливих, принизливих повідомлень від незнайомців. Часто порносайти помсти відмовляють жінкам у проханнях видалити фотографії та контактну інформацію, зрештою, видалити вміст з інтернету після його публікації надзвичайно важко [364].

Зауважимо, що проглядається тенденція, коли фотографії дівчат, так би мовити, подорожують далі, ніж цільовий одержувач, тому дівчата відчують більше соціальних наслідків секстингу [525]. У літературі міститься аналіз гучних справ, що стосуються цього правопорушення, мотивується парадокс, що саме жертви такої форми насильства зазнають суспільного осуду, моральної відповідальності, а подекуди і юридичної (повідомляється про випадки, коли молодих дівчат виганяли зі школи чи притягували до дисциплінарної відповідальності, при цьому до кривдників не застосовувалося жодних заходів) [575].

Формою агресивного, ворожого, ненормативного онлайн-спілкування є *флеймінг* (перепалка) – обмін короткими гнівними та запальними репліками між учасниками з використанням комунікаційних технологій (як правило, на форумах і в чатах) [89], завжди характеризується «образами, негативним впливом і так званою ворожою “друкарською енергією” (великі літери та знаки оклику)» [554] Соціальні мережі, чати, YouTube, ігрові кімнати або будь-які онлайн-платформи, де користувачі можуть ділитися вмістом, є місцями для спалаху кіберзалякування. Флеймінг може охоплювати не тільки агресивну або непристойну лексику, спрямовану на образу, але й особисті нападки, розголошення приватної інформації з

наміром збентежити жертву або поширення чуток в інтернеті. Домашній кривдник може становити таку ж загрозу, як і незнайомці в інтернеті, оскільки він має доступ до особистої інформації, враховуючи школу, яку відвідує дитина, її адресу, особисті звички тощо.

Ще однією формою кібернасильства є *доксинг*. На думку А. Ван дер Вілка (A. Van der Wilk), доксинг полягає в пошуку, зборі й публічному розповсюдженні особистої інформації [810].

Акцент на протиправності цього діяння роблять інші дослідники. Е. Ченг (A. Cheung) виводить поняття доксингу з навмисного оприлюднення третьою стороною персональних даних без згоди, часто з наміром принизити, залякати, переслідувати або покарати відповідну особу. У такому розумінні особисті дані використовуються як зброя [356].

Коли особисті дані оприлюднені й поширені через інтернет, їх надзвичайно важко видалити. Така, з одного боку, низькотехнологічна, а з іншого – особистісно шкідлива дія порушує конфіденційність, часто спричиняє величезні збої й занепокоєння, а іноді навіть ризик фізичної шкоди чи інших серйозних наслідків. Кожний випадок домашнього насильства має свої особливості. І доксинг також. Так, інколи для постраждалої особи не настільки болючим є поширення особистих паспортних даних, скільки розкриття справжнього імені особи, яка використовує ідентифікатор соціальних мереж. Доксинг не вимагає навичок програмування, кривдники можуть збирати й розповсюджувати опубліковану приватну ідентифікаційну інформацію про постраждалу особу, взятую зі законних джерел, або вони нею володіють з попередньої приватної комунікації з особою, а потім використовують дані, щоб покарати, публічно присоромити, переслідувати, помститися чи змусити жертву робити те, чого вона не хоче.

Правового регулювання доксингу на сьогодні практично не існує у всьому світі, за винятком двох законодавчих актів у штаті Кентуккі (США) і в Гонконгу (Китай). Останній ввів посаду Уповноваженого з питань

конфіденційності. Розголошення особистих даних без згоди з метою заподіяння психологічної шкоди криміналізовано, а санкція передбачає накладення штрафу до 1 млн гонконзьких доларів і п'ять років ув'язнення. Такі нормативні нововведення мали на меті спростити розгляд справ про доксинг міською службою з питань конфіденційності, надавши Уповноваженому з питань конфіденційності персональних даних повноваження розпочинати кримінальні розслідування без передачі справи до поліції, а також повноваження на доступ до електронного пристрою без ордеру за «термінових обставин». Уповноважений також може висунути звинувачення проти підозрюваного в доксингу. Законодавство має екстратериторіальну дію, оскільки Уповноважений із питань конфіденційності може надіслати повідомлення провайдером інтернет-послуг – і в Гонконзі, і за його межами – видалити інформацію, яку влада вважає доксинговою, протягом визначеного періоду часу [541].

Цього ж року прийнятий один з перших законодавчих актів про боротьбу з доксингом у штаті Кентуккі (США), де встановлено кримінальну відповідальність за правопорушення, що полягає в розголошенні індивідуальної інформації. Ідеться, серед іншого, про таку інформацію, як: номер соціального страхування або інший державний ідентифікатор; дата народження; домашня чи фізична адреса; адреса електронної пошти або номер телефону; номер фінансового рахунку або номер кредитної чи дебетової картки; біометричні дані, дані про стан здоров'я, медичні дані або інформація про страхування; місце навчання або місце роботи. Для того щоб діяння отримало ознаки протиправності, розповсюджувач повинен був навмисно поширити особисту ідентифікаційну інформацію з наміром залякати, образити, погрозувати, переслідувати або налякати [453].

Невизначеність правового регулювання, новизна правовідносин вказує на проблеми правозастосовної сфери. Компетентні органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству не тільки в нашій державі, а загалом у

світі, не мають практичного досвіду протидії кіберзагрозам у сфері насильства.

Опитування британської організації Woman's Aid показало, що 75 % опитаних жінок були стурбовані тим, що поліція не знала, як реагувати на насильство в інтернеті, 12 % повідомили в поліцію, але їм ніхто не допоміг, на практиці правоохоронні органи ігнорують такі звернення жінок. Наприклад, у фокус-групі опитуваних жінка розповіла, що їй телефонував колишній партнер, шантажуючи її відеозаписами її панічних атак, вона намагалася повідомити про нього в поліцію, де відповіли, що вони нічого не можуть зробити без доказів, а відео лише підтверджує те, що він записав її, але не сам факт погрози [785].

Отже, ми розглянули проблеми правового регулювання питання кібернасильства на прикладні інших країн. Далі сконцентруємося на основних аспектах удосконалення правової політики України у цій сфері. Передусім зазначимо, що загалом питання потребує додаткового ґрунтовного аналізу, аналітики фахівців у сфері інформаційного права включно.

По-перше, негайного оновлення потребує Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» з уточненням визначення домашнього насильства. Пропонуємо додати кібернасильство до визначених чотирьох у законі форм (ст. 1): «домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного, економічного насильства *або кібернасильства*, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь».

Відповідно виникає необхідність додати до тієї ж ст. 1 Закону, де подано визначення термінів, і визначення кібернасильства: «Кібернасильство – форма

домашнього насильства, що здійснюється з використанням цифрових технологій, комп'ютерних систем, технічних пристроїв, мережі Інтернет зазвичай у кіберпросторі з метою спричинення шкоди чи загрози постраждалій особі та може проявлятися у формі кіберзалякування, кіберпереслідування, протиправного секстингу, доксингу тощо».

Щоб розширити розуміння форм кіберзлочинів, доречно розтлумачувати визначені поняття не в спеціалізованому законі, що регулює питання насильства в родині, а в Законі «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [172]. Оскільки протиправні діяння, які ми визначаємо, є загальними для всіх сфер суспільних відносин, а не тільки з приводу предмета нашого дослідження. Тож пропонуємо ст. 1 цього Закону доповнити такими визначеннями:

Кіберзалякування – це форма кіберзлочину, що полягає в систематичному використанні цифрових технологій, зокрема мережі Інтернет, соціальних мереж, електронної пошти тощо з метою створення обставин чи поширення інформації задля залякування, спричинення страху, психологічного тиску на особу.

Кіберпереслідування – одна з форм кіберзлочину, яка характеризується діянням, що полягає в цілеспрямованому залякуванні особи з використанням комп'ютерно-інформаційних засобів.

Протиправний секстинг – одна з форм кіберзлочину, яка характеризується діянням, що полягає в недозволеному поширенні через інтернет-мережу та цифрові засоби сексуальних матеріалів з відверто образливим контентом.

Доксинг – вид кіберзлочину, коли одна особа відкрито і навмисно оприлюднює конфіденційну інформацію про іншу особу без її згоди, маючи намір у такий спосіб принизити, покарати чи залякати її.

Висновки до розділу 2

Проаналізувавши детерміновану конфігурацію домашнього насильства через аналіз його причин і форм, нам вдалося дійти таких висновків.

1. Мотивовано, що знання рушійних чинників і тригерів домашнього насильства є ключовим елементом у розробці превентивних заходів та вирішенні цієї соціальної проблеми. Запропоновано оновити понятійно-категоріальний апарат у досліджуваній сфері шляхом додавання дефініції поняття «причини домашнього насильства», яке запропоновано розуміти як комплекс соціокультурних, економічних, психологічних та інших чинників, що сприяють виникненню й поширенню домашнього насильства.

2. Проведено авторське групування та широко проаналізовано причини домашнього насильства: індивідуальні, що тісно пов'язані з особистістю індивідуумів (стресові явища, зловживання психоактивними речовинами, гнів, агресія, історія насильства в сім'ї, ментально-психологічна залежність особи, що проявляється у прагненні насильницької поведінки, емоційні кризи кривдника, рівень освіченості, сімейно-шлюбні взаємини, низький рівень особистої моралі, нерезистентність до провокаційних дій постраждалої особи); соціальні, що виникають через існування економічних і політико-суспільних обставин, які позначаються на особливостях протиправної поведінки стосовно близьких осіб в окремої групи осіб чи індивідуума (державна фінансова дестабілізація, відсутність обізнаності про гендерну рівність, глобальні трансформації, суспільні кризові явища), і культурно-ментальні, на основі яких виникають фонові явища, у яких формується ідеологія поведінки окремої особи (стереотипні переконання і жертви, і кривдника щодо прийнятності насильницької поведінки в родині, що поширені в соціальних і культурних групах; історично зумовлена практика комунікації в сімейних взаєминах; ігнорування правового регулювання девіантної поведінки, оскільки відсутність дієвої заборони уможливорює поширення традиційно-звичаєвих правил поведінки; традиційно-обрядові

звичаї; сімейні ієрархічні догми; абсолютне толерування насильства суспільством, що спричиняє нульовий громадський осуд).

3. Фізичне домашнє насильство позиціоновано як вид насильницького правопорушення, яке вчиняється в сім'ї чи за суміжних обставин, що дає змогу кваліфікувати його як таке, що вчинене в домашньому середовищі шляхом застосування фізичної сили або погрози її застосування чи шляхом бездіяльності з метою позбавити людину життя або завдати шкоду її здоров'ю, фізичній свободі, тілесній недоторканності.

4. Виокремлено ключові мотивації і цілі вживання фізичної форми домашнього насильства, зокрема прагнення до контролю й домінування в родинному / сімейному середовищі, бажання виховати за «непослух», подолати опір супротивної сторони, а ще це спосіб прояву агресії і гніву.

5. Виокремлено характеристики фізичного насильства як форми домашнього насильства: здебільшого наявна візуалізація наслідків, видимість слідів побоїв чи іншого впливу на тіло особи; впливає на соматичку людини (тіло, органи, системи організму); суттєво впливає на сферу особистої свободи постраждалої сторони; породжує системний страх, спричиняє депресію, психоемоційну виснаженість, посилює тривогу тощо; порушує право на здоров'я і навіть життя постраждалої особи; взаємодетермінує інші форми насильства, де фізичне виступає первинним і спричиняє появу інших форм.

6. Запропоновано нормативні й організаційні гарантії і методи удосконалення правової практики запобігання та протидії домашньому фізичному насильству: приведення чинного кримінального законодавства у відповідність до норм спеціалізованого законодавства у сфері домашнього насильства через уточнення вимоги про систематичність діяння для кваліфікації (запропоновано внести примітку до ст. 126¹ КК України такого змісту: «*Примітка.* Під системністю в цій статті слід розуміти вчинене діяння тричі, кожне з яких є самостійним епізодом, або діяння, що має тривалий характер, тобто відбувається протягом трьох місяців без перерви або з частою регулярністю») та уточнення кола осіб, на яких поширюються відносини, що

кваліфікуються як домашнє насильство (запропоновано внести примітку до ст. 126¹ КК України: «*Примітка*. Під подружжям чи колишнім подружжям або іншими особами, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, слід розуміти осіб, які зазначені як особи, на які поширюється законодавство про запобігання та протидію домашньому насильству»); встановлення обов'язковості проходження програми для кривдників для всіх осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності за правопорушення, пов'язані з домашнім насильством.

7. Сексуальне насильство – це форма насильства, що проявляється через будь-які сексуальні дії чи контакти проти волі протилежної сторони та виражається в діяннях різної тяжкості: від найнебезпечніших (зґвалтування) до невербальних (жарти сексуального змісту).

8. Охарактеризовано сексуальне насильство як форму домашнього насильства: кривдником здебільшого є інтимний партнер постраждалої особи; найпоширенішою групою постраждалих осіб є жінки дітородного віку; характерною причиною сексуального насильства здебільшого є те, що кривдник має сексуальні, психічні чи психологічні проблеми медичного характеру; особливо висока латентність через інтимний характер стосунків.

Запропоновано нормативні й організаційні удосконалення правової практики запобігання та протидії домашньому сексуальному насильству: проведення навчань представників правоохоронних органів та медичного персоналу щодо особливостей поведінки з постраждалими особами від сексуального насильства; проведення заходів щодо зменшення латентності проблеми; впровадження сексуальної освіти дітей та молоді; встановлення протиправності сексуального домагання як форми сексуального насильства.

9. Розроблено дефініцію поняття «сексуальне домагання» – це умисне вчинення будь-яких діянь сексуального характеру, які виражаються у вербальній формі, зокрема погрози, залякування, непристойні зауваження, жарти, у фізичній формі, зокрема дотики, поплескування, навіть з використанням засобів електронних комунікацій, що спрямовані на

приниження або образу осіб та здійснені з метою отримання сексуальних послуг або задоволення сексуальних потреб, що порушують особисту гідність, право на самовизначення та безпеку іншої особи.

10. Критично оцінено чинну норму-дефініцію економічного домашнього насильства, що міститься в ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» як таку, що обмежується окремими видами примусу. Відтак запропоновано авторську дефініцію з метою оновлення законодавчої норми: «Економічне насильство – форма домашнього насильства, що включає будь-який вид економічних зловживань, які спричиняють економічну шкоду, зокрема умисне позбавлення майнових прав, житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, примушування до отримання кредитів чи укладання договорів, перешкоджання економічній діяльності, отриманню необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру».

11. Висвітлено основні характеристики економічного насильства: посягає на майнові права особи; нема критерію вимірювання його рівня; проблемність розпізнаваності з боку постраждалої особи; існує чітка залежність між ним і гендерною економічною незахищеністю; проявляється в таких поведінкових актах, як лімітація або обмеження доступу до фінансових ресурсів, товарів і послуг, вимога не працювати, маніпуляції економічними й фінансовими ресурсами, примусове працевлаштування, обмеження доступу до освіти, погрози фінансовими ресурсами, створення боргових зобов'язань. Відтак для поліпшення ситуації запропоновано: впроваджувати нормативні й організаційно-управлінські гарантії для службовців органів державної влади, котрі мають повноваження в досліджуваній сфері щодо володіння відповідними знаннями й навичками для оцінки й реагування на економічне насильство; активізувати громадські інституції у сфері боротьби з економічним насильством, підвищувати фінансову грамотність громадськості

12. Запропоновано теоретико-правове визначення поняття «психологічне домашнє насильство» – форма домашнього насильства, що використовує засоби вербальної і невербальної комунікації для контролю або щоб завдати постраждалій особі психоемоційної шкоди та викликає в неї психологічний тиск і дискомфорт.

Виділено характеристики психологічного насильства як форми домашнього насильства: націлене на порушення психоемоційного стану особи; має на меті завдання психологічної шкоди; зачіпає гідність особи; є найпоширенішою формою насильства; зазвичай проявляється в сукупності з іншими формами; тривалий характер впливу; часто знецінене при правовому регулюванні.

13. Досліджено типи проявів психологічного домашнього насильства: віктимблеймінг (прояви, які характеризують вину жертви в насильстві щодо неї); сталкінг (нав'язливе, небажане і постійне переслідування однією людиною іншої); газлайтинг (форма маніпуляції через введення людини в оману, створюючи неправдивий наратив і змушуючи її сумніватися у своїх судженнях і реальності).

Запропоновано п. 14 ст. 1 Закону України «Про протидію та запобігання домашньому насильству» викласти в такій доповненій редакції: «психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб *або тварин*, приниження, переслідування, *газлайтинг*, залякування, *віктимблеймінг*, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи».

Також мотивовано потребу додати до спеціального закону поняття окремих форм проявів психологічного насильства, а саме: «Газлайтинг – форма психологічного насильства, що передбачає маніпуляції свідомістю

постраждалої особи шляхом заперечення або спотворення фактів чи подій з метою підірвати віру постраждалої особи у власне сприйняття дійсності, ставлячи під сумнів власну пам'ять та розсудливість. Віктимблеймінг – форма психологічного насильства, що полягає у звинувачуванні самої постраждалої особи в насильстві стосовно неї».

14. Умотивовано, що віртуалізація соціального простору та глобалізаційно-трансформаційні процеси зумовили потребу розширення встановлених у міжнародних стандартах форм домашнього насильства шляхом визначення кібернасильства окремою формою домашнього насильства.

Виокремлено характеристики кібернасильства як окремої форми домашнього насильства: насильницькі діяння, які здійснено з використанням цифрових технологій, віртуального простору, соціальних мереж, електронної пошти, мобільних месенджерів, програми обміну повідомленнями та сайтів обговорень; відсутність прив'язки насильства до місця / території; наслідком є реальна шкода різного характеру; жінки найчастіше стають його жертвами; значна поширеність серед молоді і підлітків; проявляється в таких формах, як кіберпереслідування, кіберзалякування, протиправний секстинг, флеймінг, доксинг.

Запропоновано доповнити (1) ст. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначенням кібернасильства: «Кібернасильство – форма домашнього насильства, що здійснюється з використанням цифрових технологій, комп'ютерних систем, технічних пристроїв, мережі Інтернет зазвичай у кіберпросторі з метою спричинення шкоди чи загрози постраждалій особі та може проявлятися у формі кіберзалякування, кіберпереслідування, протиправного секстингу, доксингу тощо»; (2) ст. 1 ЗУ «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» такими визначеннями: «Кіберзалякування – це форма кіберзлочину, що полягає в систематичному використанні цифрових технологій, зокрема мережі Інтернет, соціальних мереж, електронної пошти тощо з метою створення обставин чи поширення

інформації задля залякування, спричинення страху, психологічного тиску на особу. Кіберпереслідування – одна з форм кіберзлочину, яка характеризується діянням, що полягає в цілеспрямованому залякуванні особи з використанням комп’ютерно-інформаційних засобів. Протиправний секстинг – одна з форм кіберзлочину, яка характеризується діянням, що полягає в недозволеному поширенні через інтернет-мережу та цифрові засоби сексуальних матеріалів з відверто образливим контентом. Доксинг – вид кіберзлочину, коли одна особа відкрито і навмисно оприлюднює конфіденційну інформацію про іншу особу без її згоди, маючи намір у такий спосіб принизити, покарати чи залякати її».

Наукові результати досліджень авторки, які висвітлені в розділі 2, викладено в опублікованих працях (Андрусяк І. П., 2018а, Андрусяк І. П., Забзалюк Д. Є., Лепісевич П. М., Марковський В. Я. та ін., 2019, Андрусяк І. П., 2020в, Андрусяк І. П., 2021б, Андрусяк І. П., 2021в, Андрусяк І. П., 2023б, Андрусяк І. П., 2023в, Андрусяк І. П., 2023д, Андрусяк І. П., 2023є, Андрусяк І. П., 2023з, Андрусяк І. П., 2023ї, Андрусяк І. П., 2023н, Андрусяк І. П., 2024г, Андрусяк І. П., 2024є, Andrusiak I., 2020, Protosavitska L., Omelchenko N., Kuderska N., Samilyk L., Andrusiak I., 2023, Andrusiak I., Mykievych M., Harasymiv T., Chornopyska V., Oliinyk Y., 2024).

РОЗДІЛ 3

ТРАНСКРИПЦІЯ ВИДІВ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЗАЛЕЖНО ВІД ХАРАКТЕРУ ПОСТРАЖДАЛОЇ ОСОБИ ТА СПЕЦІАЛІЗОВАНІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ ЙОМУ

3.1. Домашнє насильство стосовно жінок і дівчат як найпоширеніший вид насильства

Жінки незалежно від віку належать до тієї категорії осіб, які найчастіше стають жертвами домашнього насильства. Цим і зумовлена потреба в увазі до них з боку міжнародних і національних інституцій, законодавців. Відповідно, правові й організаційні заходи, правовий механізм гарантування й захисту первинно мають бути зосереджені на жінках і дівчатах як потенційних постраждалих від девіантної поведінки кривдників, від домашнього насильства. Це важливо й з огляду на те, що домашнє насильство стосовно жінок породжує вагому соціальну прогалину в суспільній комунікації й порушує право на людську гідність, зачіпає проблеми гендерної нерівності й дискримінації за ознакою статі. Жінки потерпають від насильства у своєму ж сімейно-побутовому просторі, що девальвує індивідуальність людини, порушує її право на життя, на безпечний життєвий простір, на здоров'я, на гідний рівень життя, адже жінки й дівчата стають об'єктом не тільки фізичного, але й емоційного, матеріального та іншого виду насильства.

Жодними економічними, соціальними, освітніми чи територіальними критеріями домашнє насильство стосовно жінок і дівчат не визначається і не обмежується. Кожна людина жіночої статі, незалежно від походження, країни, інших особистих характеристик, може зазнати домашнього насильства лише через один критерій – стать. Таке становище жінок у суспільстві, що декларує себе правовим, демократичним і соціальним, є неприпустимим.

Відсутність комплексного запобігання і протидія порушенню суспільного порядку в контексті захисту від домашнього насильства підриває

ключові принципи верховенства права, зазіхає на еталони рівності, справедливості й захисту прав людини.

Для державно-владної протидії цій проблемі затребуваності набуває комплексність політики й міжкомплементарна взаємодія всіх учасників суспільно-правових відносин. Держава через органи публічної влади, громада та органи місцевого самоврядування, суспільство разом з інститутами громадянського суспільства повинні взаємодіяти для забезпечення подвійної природи правової політики подолання проблеми домашнього насильства. Така подвійна правова природа проявляється в тому, що, з одного боку, вагомим є механізм превенції щодо недопущення насильницьких дій, а з іншого – важливим є механізм реального захисту постраждалих жінок від домашнього насильства.

Зміна стереотипного мислення, застарілих, антигуманних еталонів і соціальних норм поведінки, підвищення обізнаності щодо засобів захисту тощо створюють реальний міжнародний і національний стандарт захисту жінок і дівчат від проблеми домашнього насильства.

Вагомим, часто ключовим аспектом стратегій політики на міжнародному й загальнодержавному рівні щодо домашнього насильства є дотримання Цілей сталого розвитку, ухвалених ООН. Цілі сталого розвитку, відомі також як Глобальні цілі, – це головні напрями розвитку країн (нараховують 17 Глобальних цілей, яким відповідають 169 завдань), ухвалені на Саміті ООН зі сталого розвитку на період від 2015 до 2030 року. Зокрема, Ціль 5 визначає центральним чинником питання убезпечення суспільства від гендерної нерівності та вказує на особливу затребуваність розширення прав і можливостей жінок [801].

Домашнє насильство є центральним елементом ще однієї, більш глобальної проблеми – забезпечення гендерної рівності, оскільки саме ущемлений статус жінок і дівчат, їхня фінансова, психологічна залежність, фізична неможливість протистояти більш сильному кривднику формують проблему неналежного ставлення до жінки. Досягнення Цілі 5 забезпечить

можливість реального недопущення домашнього насильства в суспільстві і громаді. Побудова справедливого й рівноправного суспільства можлива за умови визнання поваги до кожної жінки (як і кожної людини), правової заборони будь-якої форми дискримінації і надання рівних можливостей для розвитку й доступу для ресурсів жінкам і дівчатам.

Глобальний захист гендерної рівності формує належну платформу попередження домашнього насильства шляхом не тільки декларування етично-стратегічного принципу, але й реального дієвого механізму, що допоможе жінкам і дівчатам жити в суспільстві й родині, де панує повага і безпека. Адже правова ідеологія сучасного транзитивного суспільства в епоху постмодерністської правової культури протидіє насильству стосовно жінок на всіх рівнях, і в родинно-сімейному колі також. Саме насильство стосовно жінок визнано перепорою на шляху до досягнення Цілей сталого розвитку суспільства, справедливого й інклюзивного соціуму. У цьому контексті доволі знаковою є Декларація ООН про усунення насильства щодо жінок, прийнята Генеральною Асамблеєю 20 грудня 1993 р. Декларація стала вагомим чинником у боротьбі з проявами насильства, а також правовою основою тлумачення цього негативного явища. Документ визначає термін «насильство щодо жінок» як «будь-який акт насильства, вчинений за ознакою статі, який спричиняє або може спричинити фізичну, сексуальну чи психологічну шкоду або страждання жінкам, а також погрози вчинення таких дій, як примус чи свавільне позбавлення волі, як у громадському, так і в приватному житті» [397].

Виокремимо кілька особливостей жінок як постраждалих від домашнього насильства.

По-перше, непропорційний вплив на жінок поряд з іншими постраждалими від домашнього насильства. Саме жінки є найбільш вразливою групою щодо досліджуваного виду насильства. У суспільному порядку, де розмаїття людського існування передбачає напругу між індивідуальністю й колективною свідомістю, домашнє насильство як прояв

внутрішньосімейних дисгармоній проявляється у впливі чоловіка, батька, глави сім'ї, матері тощо на жіночу ідентичність. Жінка, що, як дзеркало, відображає в собі квінтесенцію сімейної гармонії, нерідко перетворюється на суб'єкт, найбільш вразливий до драматичних домашніх розбіжностей. Суть такого соціокультурного асиметричного конфлікту, який прихований за завісою побутового життя, полягає в тому, що саме жінка виступає каталізатором сімейних динамік та її ролі нерідко стають зонами найглибших взаєморозумінь чи, навпаки, вразливості.

У Європі від 12 до 15 % жінок щодня стикаються з домашнім насильством [669], а у світовому масштабі 137 жінок помирають від цього щодня [794]. До прикладу, у Франції, за даними Міністерства внутрішніх справ, щороку 213 тисяч дорослих жінок стають жертвами фізичного домашнього насильства [454]. Непропорційність впливу доводить й інша статистика: у 2017 році одна з двох загиблих жінок померла від рук партнера або родичів, а серед чоловіків цей показник становить 1 до 20 [543].

Наслідки для постраждалих від насильства зазвичай є суттєвими: близько 5 % загальної втрати здоров'я жінок пов'язано з насильством у сім'ї, яке також посилюється гендерною нерівністю у стосунках [483].

Ми попередньо вже вказували: незважаючи на вагомість проблеми, за різних причин та обставин постраждалі не схильні афішувати проблему. Так, результати дослідження Д. Хеллманна (D. Hellmann) і К. Блаурта (K. Blauert) показують: лише 8,8 % жінок у Німеччині повідомляють про домашнє насильство в поліцію [521], а, скажімо, в Боснії і Герцеговині ще менше – 5,5 %, такі дані наводять у спільній роботі М. Бабович (M. Babović), О. Павлович (O. Pavlović), К. Гінич (K. Ginić) і Н. Карадинович (N. Karađinović) [276].

По-друге, ще однією характерною рисою є те, що найбільше жінки потерпають від домашнього насильства з боку інтимного партнера. Таке насильство є критичною проблемою громадського здоров'я, яка виходить за межі соціальних й економічних обмежень та вважається основною

перешкодою на шляху досягнення цілей щодо здоров'я жінок, дітей і підлітків до 2030 року в країнах із низьким і середнім рівнем доходу.

За результатами нашого опитування, 21 % чоловіків вказали, що застосовували фізичне насильство до жінок зі своєї родини (*Додаток Б.15*).

Домашнє насильство, здійснюване інтимним партнером, є серйозною соціальною проблемою, яка, безперечно, негативно впливає на жінок і дівчат. Ця форма насильства відображає дисбаланс у сімейних відносинах та може призводити до значних наслідків для постраждалих. Інтимне насильство включає фізичне, емоційне, сексуальне й економічне насильство, застосоване нинішнім або колишнім партнером у сімейних чи інших інтимних відносинах. Постраждалі від цього виду насильства часто стикаються з труднощами виявлення проблеми через страх, соціальні обмеження чи недостатню підтримку з боку суспільства. Інтимне насильство може призводити до травм, і фізичних, і психологічних, а також впливати на загальний стан здоров'я жінок, їхня безпека й добробут опиняються під загрозою, а доступ до освіти, праці та інших сфер життя обмежується.

Згідно з даними ВООЗ за 2013 рік, приблизно третина (30 %) усіх жінок, які були у стосунках, зазнавали фізичного та/або сексуального насильства з боку свого інтимного партнера, а в деяких регіонах 38 % зізналися в жорстокому поводженні з ними [483]. Активізація уваги експертів і громадськості до проблеми наразі є малоуспішною, навіть через кілька років, у 2017-му, ці показники були на рівні 30 % [817].

Загалом національні рівні зареєстрованих випадків насильства з боку інтимного партнера значно відрізнялися в різних країнах – наприклад, від менше ніж 5 % у Вірменії до понад 40 % в Афганістані [369]. Незважаючи на широку політику міжнародної й національної протидії проблемі, глобальне опитування показало: є країни у світі, де ситуація значно погіршується щороку (від 1,2 % в Нігерії до 6,6 % у Сьєрра-Леоне [618]).

Всезагальне опитування, проведене серед близько 2 млн жінок у 161 країні й регіонах, що охоплює 90 % світового населення жінок і дівчат

(15 років і старше), виявило: домашнє насильство є значною проблемою, 27 % жінок віком 15–49 років, які коли-небудь мали партнера, зазнавали фізичного чи сексуального насильства з його боку [726]. Дослідження Агентства гендерної рівності Боснії і Герцеговини щодо поширеності насильства щодо жінок показало: насильство з боку нинішніх або колишніх партнерів мало місце в 71,5 % випадків [276]. Репрезентативне опитування Агентства з основних прав ЄС (FRA) щодо масштабів сексуального й домашнього насильства включало 42 тис. жінок із 28 держав-членів ЄС і виявило, що кожна четверта або п'ята жінка зазнавала фізичного насильства з боку інтимного партнера після її 15-річчя [434].

По-третє, ключовим для поширення домашнього насильства є соціальний чинник – гендерна нерівність. Як системний прояв нерівноправ'я така соціальна ідеологія комунікації між людьми загрожує створенням нерівних умов для чоловіків і жінок. Стереотипне ставлення до гендерних ролей проявляється, зокрема, у сприйнятті жінки як представниці «нижчого» соціального рівня, а чоловіка – як особи, що має владні повноваження стосовно дружини, доньки чи іншого члена родини жіночої статі.

Дискримінація за ознакою гендеру формує соціальне підґрунтя сприйняття нерівноправного становища, навіть його схвалення. Основою для такого суспільного упорядкування є приклади схожих взаємин у суспільстві та родині в попередніх поколіннях (батьків, дідусів тощо).

Розкриття проблеми поза сімейним колом, відповідно до суспільних норм, може сприйматися також негативно, оскільки ситуація домашнього насильства вважається приватною і такою, що має ознаки міжособистої комунікації. Жінок і дівчат вчать терпіти насильницькі дії і сприймати їх за норму родинної / сімейної комунікації.

У таких умовах боротьба з проявами насильства ускладнюється, оскільки на рівні практичного застосування правореалізатори уникають передбаченого нормами права гарантування прав і законних інтересів постраждалої особи. Представники правоохоронних органів, соціальних

служб, муніципальної влади – це не тільки представники держави, вони можуть втілювати норми відповідно до власної правосвідомості, рівня правової культури. Тож якщо вони сприймають проблему домашнього насильства як малозначну, їхнє ставлення щодо профілактики й захисту від насильницьких дій відповідатиме соціальній ідеології й гендерно-стереотипному мисленню. Питання має комплексний характер. Визначені проблеми демонструють, що забезпечити належну правову політику у сфері домашнього насильства неможливо без вирішення проблеми гендерної нерівності в державі, громаді й соціумі.

Гендерна нерівність спричинена гендерними стереотипами щодо становища жінок і дівчат, їхньої ролі в побутовому й суспільному житті, їхнього призначення й обов'язків. Вони формують атмосферу, коли жінка стає об'єктом агресії й насильства, при цьому не завжди має внутрішній потенціал, суспільні можливості і правові засоби для власного захисту. Людська ідентичність жінки принижена, нею нехтують, її дискримінують передусім через стать. Проте в сучасному суспільстві характерним є прояв множинної дискримінації, де не тільки одна, а сукупність ознак є підставою для насильницької поведінки, скажімо, стан здоров'я, вік (зокрема, діти і люди похилого віку), належність до етнонаціональної культурної групи тощо.

Викорінення стереотипів соціального сприйняття гендерної нерівності й дискримінації представниць жіночої статі може стати первинною основою для боротьби з проблемою домашнього насильства. Проте варто звернути увагу, що, на відміну від правових норм, які можна доволі легко змінити, для викорінення проблеми морально-етичного характеру потрібно набагато більше часу, інколи навіть життя не одного покоління.

Сформований соціопорядок змінити чи бодай частково трансформувати доволі важко. Для цього необхідна комплексна й системна робота міжнародної спільноти, держави і громади. Гендерна диспропорція, гендерна стереотипізація й гендерні ролі істотно впливають на поширеність домашнього насильства, його превенцію й захист постраждалих осіб.

По-четверте, залежність представниць жіночої статі від усіх можливих форм насильства в домашніх відносинах. Така залежність може мати різні форми, серед них саме міжособистісне спілкування в межах окремої сім'ї визначає форму насильства. Часто через те, що жінки народжують і виховують дітей, вони є фінансово залежними від чоловіка, який і використовує це як чинник впливу, маніпуляції і прояву насильства щодо дружини. Як порівняти з іншими жертвами домашнього насильства (зокрема, чоловіками), представниці жіночої статі за таких обставин є «абсолютно безсилями» [253].

Різні сфери життя родини / сім'ї можуть бути ареною домашнього насильства. Низька самооцінка, страх втратити сім'ю, соціальний стереотип потреби «чоловіка в домі» є позитивним ґрунтом для емоційної маніпуляції. Чоловік може погрожувати зрадою, маніпулювати можливістю покинути сім'ю, у такий спосіб він руйнує гідність постраждалої особи, зазіхає на її природне право на щастя, адже створює токсичні чи залежні взаємини.

Доведено, що й та дівчата мають зазвичай вищу емоційну складову компоненту особистих характеристик, потребують тісних емоційних зв'язків. Це створює можливість для кривдника домогтися психологічної залежності жінки від нього та їхніх стосунків.

Така емоційна характеристика часто зумовлена соматичними особливостями жіночого організму: гормональні зміни, вагітність, період лактації, післяродова депресія, менструальні цикли, клімакс тощо. У такий період жінка потребує емоційної підтримки й уваги, чим часто користується кривдник при емоційному насильстві.

Материнство також створює додаткову емоційну залежність. Народження дитини додатково формує в жінки потребу забезпечити для неї належні сімейні взаємини, батька в сім'ї, тому часто жінка й готова терпіти насильство, чи то емоційне, чи іншої форми.

Китайські науковці аргументовано доводять: молоді матері стикаються зі значними проблемами, які можуть вплинути на їхнє психічне здоров'я, причому тривога є однією з найпоширеніших проблем, що спостерігаються в

цій категорії, і є фактором розладів у сім'ї, що може призвести до домашнього насильства. Більше того, такий ризик зростає, за оцінками науковців, на 50,6 %. Окрім того, одним із факторів ризику насильства з боку інтимного партнера є вагітність жінки [285]. Серед молодих американських і латиноамериканських матерів рівень поширеності вчинення домашнього насильства з боку інтимного партнера коливається від 17,9 до 62 % [245].

Економічна залежність також значно утруднює становище жінки, вона не може наважитися розірвати насильницькі стосунки через страх залишити дітей без джерел доходу. Незважаючи на боротьбу жінок за гендерні права, наразі рівень економічного добробуту жінок у сучасному суспільстві в загальному є нижчим, ніж чоловіків [780]. Відсутність власного доходу в жінки, неможливість працювати через виконання хатніх обов'язків, обмежений доступ до вакансій на ринку праці з високою оплатою, втрата кваліфікації через тривале перебування в декретній відпустці тощо – усе це створює фінансову залежність жінок від членів своєї сім'ї (найчастіше чоловіка), і це може бути причиною і стимулом до прояву економічного насильства з боку чоловіка, батька чи інтимного партнера.

Отже, економічна залежність і домашнє насильство тісно пов'язані між собою. Ф. Ванту (F. M. Wantu) і М. Серсон (M. T. Z. Sarson) доводять: жінки, що походять із домогосподарств із нижчим рівнем добробуту, як правило, мають вищий ризик зазнати фізичного та/або сексуального насильства з боку партнера [834]. Відповідно зайнятість робить жінок незалежними, оскільки вони можуть самостійно заробляти. І це доводять результати досліджень (наприклад, J. M. Kargar та ін.): ті, хто працюють, рідше зазнають домашнього насильства, ніж безробітні [538].

У випадку ж сексуального насильства вимоги інтимного партнера, його очікування, пов'язані зі статевою поведінкою, створюють тиск на жінку (і психологічний, і фізичний). Відтак вона вважає, що мусить задовольняти сексуальні потреби чоловіка, зокрема й девіантного характеру, навіть якщо це суперечить її бажанню. У такий спосіб чоловік нав'язує партнерці свій

придуманий образ «ідеальної жінки», її зовнішніх характеристик, поведінки, стилю розмови тощо. Цьому сприяють і соціальні та модні суспільні стереотипи. А в разі їх недотримання жінка піддається стигматизації й насильницьким проявам.

Попри те, право на сексуальне життя передбачає не тільки свободу поведінки й вибору партнера і сексуальних відносин, але й можливість односторонньої відмови від таких зносин. Однак через страх втратити партнера жінки часто бояться проявляти власні почуття й відмовляються від поведінки, яка б задовольняла їхні інтереси. Страх, що відмова від статевих відносин призведе до розладу в сім'ї, агресії, врешті розлучення, ставить жінку в роль потенційної жертви, що переживає домашнє насильство сексуального і психологічного характеру.

Відзначимо, що усвідомлення вказаних особливостей поведінки щодо жінок як постраждалих від домашнього насильства важливо враховувати при формуванні програм, еталонів правового регулювання, функціонування органів публічної влади у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Вказане може гарантувати безпеку й добробут у родинному колі та забезпечити стан законності і правопорядку в демократичній державі.

Спеціалізовані механізми протидії домашньому насильству являють собою комплексний та інтегрований підхід, охоплюючи різні аспекти правової, соціальної і практичної діяльності задля ефективної протидії цьому серйозному соціальному виклику, та представляють практичні інструменти, що розроблені для ефективної боротьби з проблемою та захисту прав й інтересів постраждалої особи.

Дослідження становища жінки як потерпілої від домашнього насильства буде неповним, якщо ми тільки констатуємо наявну проблему. Тому в межах цього дисертаційного дослідження буде доречним виокремити комплекс заходів протидії домашньому насильству стосовно жінок і дівчат, що створить інклюзивне, гендерно рівноправне суспільство. Розкриємо їх.

1. Заходи підвищення громадської обізнаності щодо недопустимості й нульового толерування насильства щодо жінок і дівчат у родині / сім'ї. Для досягнення визначеної цілі з боку держави й інститутів громадянського суспільства необхідно впроваджувати комплексну, довгострокову інформаційну кампанію із залученням медіа, соціальних мереж, лідерів громадської думки, релігійних представників, блогерів, спортсменів, політиків тощо, спрямовану на інформування широкого кола громадськості, особливо молоді, про проблеми домашнього насильства, його правові й соціальні наслідки. Громадяни мають розуміти деструктивність та девіантність такої поведінки, субординувати своє життя від таких відносин.

Окрім цього, кампанія має містити навчальні заходи, круглі столи, вебінари, коуч-тренінги для того, щоб особа могла розтлумачити особливості власних сімейних відносин. Це особливо важливо, оскільки часто жінки й дівчата не розуміють, що є постраждалими від домашнього насильства, особливо якщо воно не фізичне, а, скажімо, моральне чи економічне.

Розповсюдження легкодоступних наочних матеріалів, доступ до вебресурсів із правотлумачним контентом, поради від психологів щодо поведінки в типовій ситуації, контакти служб підтримки, інструкції протидії циклічності насильства в сім'ї / родині також є вагомим елементом кампанії з інформування громадськості.

Пандемічна загроза, а тепер ще й воєнні реалії, криза цивільної інфраструктури і низка побутово-економічних проблем, у яких зараз перебуває українське суспільство, спричиняють проблеми фізичного й ментального здоров'я людини. Держава не завжди має змогу через компетентні органи і служби розв'язувати проблеми, а також акцентувати увагу на загрозах соціальної реальності. Увага до військовослужбовців, членів їхніх родин, усієї громади, підтримка толерантного, дружного суспільства може бути єдиним можливим шляхом досягнення належного комунікативного середовища в межах сім'ї і родини.

Поширення інформації про реальні ситуації з життя жінок, котрі змогли подолати проблему і вибратися із циклічних насильницьких взаємин, поширення інформації про особливості діяльності служб та органів публічної влади може формувати в потенційних жертв рішення боротися за своє становище, права, свободи, а часто і життя.

Інформаційна кампанія має бути різностороннього характеру, бути спрямованою не тільки на жертв домашнього насильства, але й інформування суспільства, членів родини, близьких знайомих про дії, які вони повинні здійснити, якщо стали свідком ситуації домашнього насильства. Основний меседж має полягати в тому, що домашнє насильство – це не приватно-побутова справа членів сім'ї / родини, це злочинне діяння котре потребує негайного усунення.

2. Заходи громадського й державного захисту постраждалих осіб від домашнього насильства, котрі передбачають проведення широкого кола ініціатив, що націлені на превенцію й охорону жінок. Першочергово йдеться про служби підтримки жінок, надання психологічної, юридичної підтримки й допомоги, забезпечення місця у притулку для постраждалих осіб, про яке кривдник не знає, фінансові й організаційні ресурси.

Постраждалі потребують різноманітних послуг для задоволення своїх фізичних й емоційних потреб. У контексті нашого дослідження «послуги» є загальним терміном, який охоплює, серед іншого, агенції соціального обслуговування, медичні послуги, консультування в кризових ситуаціях, служби психічного здоров'я, жіночі групи, служби кримінального правосуддя та притулки поза межами жіночих громад. Кілька досліджень підтверджують гостру потребу в послугах серед жінок, які шукали допомоги у притулках, а також потребу в постійних послугах та адвокації в суспільстві загалом [508].

Наголосимо, що мережа заходів протидії домашньому насильству має бути дуже широкою. Ізраїльські дослідники довели: залежно від ситуації, рівня освіти, місця проживання та інших чинників жінки звертаються до тих закладів, які вважають доречними, і тому широка репрезентація інституцій і з

боку держави, і з боку громадських організацій сприяє реальному захисту. За даними наукових розвідок, 70 % жінок зверталися по допомогу в соціальні служби, 63 % викликали поліцію, 48 % зверталися до притулку (тобто, крім поточного притулку, вони ходили до одного з них у минулому), 41 % звернулися до суду, 41 % – до диспансеру матері й дитини, 40 % – по юридичну допомогу, 37 % – до працівника з питань захисту дітей у соцбюро послуг, 33 % – до центру профілактики насильства, 27 % – до шкільного консультанта, 27 % – до лікарні швидкої допомоги, 19 % – до дитячої психологічної служби освіти міста, департаменту, 17 % – до центру психічного здоров'я, 17 % подзвонили на гарячу лінію для постраждалих від насильства, 12 % звернулися по допомогу до жіночої організації, а 9 % – до центру для одиноких матерів [292].

Цілісна структура протидії й запобігання домашньому насильству є широкою і всебічною у зв'язку з тим, що вона охоплює різноманітні аспекти соціальної, емоційної, юридичної і психологічної підтримки для осіб, які стикаються із цим проблемним явищем. Її значення – у створенні комплексного й інтегрованого підходу до розв'язання проблем, пов'язаних із домашнім насильством.

Держава самотійно не може вирішити проблему домашнього насильства щодо жінок, тому політика має передбачати співпрацю багатьох інституцій: громадських і правозахисних організацій, психологічних і медичних служб, засобів масової інформації, урядових і неурядових організацій, волонтерських рухів та інших зацікавлених сторін. Тільки належна субординація, інформування щодо практичних навиків, спільна робота для запобігання й захисту можуть мати позитивні результати. Враховуючи масштабність проблеми, питання комплексної взаємодії дуже актуалізується.

Така широка мережа передбачає різносторонню підтримку і комплексне розв'язання проблеми, оскільки часто окремі органи державної влади не наділені цілісними повноваженнями для вирішення певної життєвої ситуації.

Окрім того, різносторонність органів та широка сфера їхньої діяльності забезпечує інформування громадськості про проблему, ведення інформаційної політики для багатьох суб'єктів права. Інтегральний підхід може гарантувати ефективну роботу при об'єднанні зусиль державного, приватного і громадського секторів.

Для жінок, особливо для тих, у яких є діти, а також жінок старшої вікової групи суттєвою гарантією з боку держави і громади є наявність притулків для жертв насильства, оскільки це дає змогу убезпечити себе та дітей від подальших дій з боку насильника, отримати психологічну підтримку, конфіденційність консультування та створює основу для початку нового етапу гідного життя.

Заходи громадської й державної підтримки повинні акцентувати увагу на всіх формах насильства. Вказане важливо з погляду практики, оскільки постраждалі інколи залишаються поза механізмом підтримки, якщо немає явних візуальних доказів таких дій. Дослідження, проведені в Південному Судані, довели: респонденти, які повідомили про травму, мали більш ніж утричі більше шансів отримати доступ до послуг, ніж ті, хто ніколи не був травмований [657]. Проте психологічне насильство є не менш значущою проблемою, ніж інші види, ба більше, глобальний міжнародний аналіз вказує на тенденцію його світового зростання – середньорічна швидкість зміни 2,3 % у бік підвищення показників [618].

3. Заходи забезпечення рівності й економічної стійкості жінок. Схема «чоловік-годувальник / дружина-домашня господиня» є найбільш бажаною [399] у класичному суспільстві і призводить до поширення домашнього насильства через фактори економічної залежності жінки; насильству, як доводять австралійські експерти, сприяє «бідність, фінансовий ризик та фінансова незахищеність жінок» [309], це також сприяє домашній експлуатації й фінансовому контролю. Опитування доводять важливість економічної незалежності жінки: 82,3 % респондентів погоджуються з тим, що економічна залежність від чоловіків є однією з основних причин домашнього насильства

[542]. Генеральний секретар ООН визнав розширення економічних можливостей жінок «наріжним каменем Цілей сталого розвитку» [795], а заходи з такого розширення набули популярності серед міжнародної спільноти донорів. Розширення економічних можливостей жінок визначається як «процес, за допомогою якого життя жінок і дівчат перетворюється зі ситуації, коли вони мають обмежену владу та доступ до економічних активів, до ситуації, коли вони відчують економічний прогрес» [773, р. 1].

Стратегічно важливим завданням для створення середовища гендерної рівності, а як наслідок – подолання проблеми домашнього насильства є функціонування освітніх програм і програм у сфері праці для представниць жіночої статі. Вказане передбачає досягнення економічної самостійності жінок і дівчат. Україна пішла шляхом заборони дискримінації на нормативному рівні. Зокрема, ст. 2¹ Кодексу законів про працю [94] визначає рівність трудових прав громадян України, недопущення дискримінації у сфері праці незалежно від багатьох характеристик й ознак, серед них і статі.

Забороняється будь-яка дискримінація у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників залежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного, соціального й іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, підозри чи наявності захворювання на ВІЛ / СНІД, сімейного й майнового стану, сімейних обов'язків, місця проживання, членства у професійній спілці чи іншому громадському об'єднанні, участі у страйку, звернення або наміру звернення до суду чи інших органів по захист своїх прав або надання підтримки іншим працівникам у захисті їхніх прав, повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції», а також сприяння особі у здійсненні такого повідомлення, за мовними або іншими ознаками, не пов'язаними з характером роботи або умовами її виконання.

Проте наявність норм права не вказує автоматично на подолання проблеми. Національна стратегія подолання гендерного розриву в оплаті праці на період до 2030 року визначає, що нині середня заробітна плата жінок, як порівняти з чоловіками, виявляється нижчою у всіх країнах світу, і українська ситуація не виняток. На думку фахових експертів, це зумовлено гендерною сегрегацією на ринку праці (чоловіки частіше займають керівні посади, тоді як жінки переважно працюють у галузях і сферах з меншою доданою вартістю або на посадах зі зниженим рівнем оплати праці) та різницею в рівні освіти й досвіді роботи (нерівність посилюється через нерівномірний розподіл обов'язків між чоловіками й жінками у справах по догляду за дітьми (переважно це беруть на себе жінки, зокрема й відпустку для догляду дитини до трирічного віку) та іншими членами родини) [134].

Ініціативи щодо підтримки економічної самостійності жінок охоплюють реалізацію програм, спрямованих на стимулювання підприємництва й розвиток жіночих інноваційних стартапів, сприяння включенню жінок у різноманітні галузі праці; підтримка їхнього кар'єрного зростання також є важливою складовою частиною стратегії. Л. Райнольд (L. Raynolds) доводить, що «зміцнення права жінок-працівниць через індивідуальні й колективні стандарти розвитку потенціалу» [707] дає особливо позитивні результати.

На нашу думку, доречним буде впровадження таких спеціальних програм, що сприяли б подоланню дискримінації жінок у професійній сфері:

- формування сприятливих умов розвитку жінок у трудовій, освітній сфері, у сфері підприємницької діяльності;
- створення культури гендерної толерантності на робочому місці, активізація уваги роботодавців до проблем гендерної диспропорції, забезпечення принципів гендерної рівності на робочому місці;
- інформаційно-просвітницькі програми для роботодавців і керівних органів щодо недопущення дискримінації за різними ознаками, зокрема на підставі гендеру;

- організація масштабної інформаційної кампанії для подолання стереотипів та акцентування ролі жінок у повоєнній реконструкції;
- громадські кампанії щодо проблем забезпечення гендерної рівності в суспільстві, зокрема у сфері праці.

Створення мережі підтримки для представниць жіночої статі має передбачати правові засоби, освітні програми, менторинг, консультування, заходи забезпечення гендерної рівності й гарантії протидії за ознакою статі. Побудова справедливого й толерантного суспільства можлива в разі зміни ідеологічно-правової парадигми, що нині існує у цій сфері.

Т. Коррі (Т. Corrie) та М. Макгуайр (М. McGuire) [374] припускають, що суспільству ще належить переосмислити поняття економічної незахищеності жінок, оскільки його часто плутають з економічним насильством над цією групою осіб.

Отже, економічна незахищеність є проблемою гендерної диспропорції, що панує в соціумі. Ситуація викликана такими чинниками, як недостатня оплачуваність жіночої праці й дискримінація за ознакою статі на робочому місці. Це спричиняє економічно незахищене становище жінок. Статистично доведено, що жінки досягають нижчих економічних та кар'єрно-професійних результатів, ніж чоловіки. Проблема характеризується гендерною асиметрією й інтелектуальним насильством стосовно жінок і дівчат. Навіть у демократичних суспільствах повністю викоренити проблему не вдається.

Окрім того, жертви насильства не завжди усвідомлюють те, що стосовно них відбувається економічне насильство чи трудова експлуатація, тому й не визнають проблему й не ототожнюють її з домашнім насильством.

Економічна незахищеність жінок та економічне насильство стосовно них можливо подолати шляхом впровадження освітніх програм професійного розвитку, доступності фахових, сучасних програм і курсів, що допоможуть жінкам і дівчатам отримати належні знання, професійний досвід, забезпечити собі можливість кар'єрного просування, удосконалення фахових можливостей.

Зазначені програми професійного й освітнього зростання також націлені на виявлення й запобігання гендерної асиметрії на ринку праці, створюють позитивний образ жінки як фінансово незалежної особи і зменшують її вразливість до домашнього насильства.

Забезпечення економічної незалежності жінки створює умови для подальшої можливості подолання проблеми домашнього насильства, оскільки тільки фінансова безпека убезпечить постраждалу особу від страху розриву девіантних стосунків.

3.2. Чоловіки як потерпілі від домашнього насильства

Вагоме значення для юридичного розуміння проблеми домашнього насильства має аналіз постраждалої особи. У попередньому підрозділі ми стверджували, що за статевою характеристикою найчастіше саме жінки й дівчата стають жертвами насильницьких дій з боку чоловіків у їхніх сім'ях та родин. Проте ситуація домашнього насильства не завжди має класичні прояви, тому принцип юридичної визначеності вимагає від нас ширшого аналізу проблеми, зокрема дослідження ролі чоловіка у стосунках насильницького характеру, де він є постраждалою стороною.

Вирішення задекларованої проблеми буде ефективним лише в разі формування індивідуального підходу до проблематики, що лежить в основі програм подолання домашнього насильства і його правового регулювання.

Відповідно до даних більшості ранніх досліджень домашнього насильства й жорстокого поводження, таке насильство є результатом бажання чоловіків контролювати й домінувати, що корениться в історично й соціально сформованих патріархальних цінностях, які підкреслюють і сприяють привілеям чоловіків. Вони нав'язували певний «стереотип домашнього насильства» [424], що позиціонує чоловіків як винуватців односпрямованого жорстокого поводження з жінками, не допускаючи, отже, концептуалізації чоловіків як потенційних жертв. Проте згодом розвиток досліджень у цій сфері

показав, що домашнє насильство не залежить від статі, тобто стосується не тільки жінок, а й чоловіків, які можуть бути потерпілими від цього деаксіологічного явища.

Проведений нами аналіз статистичної інформації, моніторингових звітів, аналітичних довідок, польових експериментів, поглядів окремих наукових шкіл міжкомплементарного спрямування, міжнародного й національного законодавства, судової практики і прогресивного досвіду іноземних держав дав нам змогу виокремити особливості домашнього насильства стосовно чоловіків.

Отож *по-перше*, соціальне стереотипне уявлення про чоловічу стать як сильну особистість унеможливорює сприйняття чоловіків як постраждалих від домашнього насильства.

У суспільному середовищі й соціальній реальності чоловіки сприймаються як малоемоційні, сильні особи, захисники, члени сім'ї, що повинні її фінансово утримувати. Такий стереотип і гендерна роль часто не можуть бути реалізовані в дійсності. Насправді чоловіки також страждають від насильства, зокрема і в дорослому віці. Так, за результатами нашого опитування, частка таких становить 26 % (*Додаток Б.17*).

Проблема ролі гендеру провокує членів суспільства до категоричного несприйняття, часто нерозуміння того, що чоловіки також можуть бути жертвами домашнього насильства. Ба більше, за таких обставин жінки часто виступають у ролі кривдників. Суспільство не визнає чоловічої вразливості.

Соціум репрезентує чоловіків через їхню гендерну роль «сильної половини», такий підхід стигматизує їх та виставляє соціальні претензії щодо відповідності такому стереотипу.

Водночас у реальному житті в домашньому середовищі чоловіки, як і представники іншої статі, зазнають фізичного, психологічного, фінансового й сексуального насильства. Сприйняття суспільства, а головне – компетентних органів публічної влади, що «чоловіча стать не може бути постраждалою особою від домашнього насильства», формує перепону для звернення

представників чоловічої статі по допомогу до держави. Боязнь соціального осуду також може бути підставою для утримання від прохання про захист і підтримку.

Сучасне суспільство, незважаючи на значний прогрес у сфері рівноправ'я, все ще часто підтримує стереотипи щодо гендерних ролей, які впливають на всі аспекти життя. Отож чоловіки, які стають потерпілими від домашнього насильства, перебувають під великим впливом цих стереотипів і часто змушені врегульовувати свою ситуацію відповідно до традиційних уявлень про чоловічі ролі.

Недостатнє визнання уразливості чоловіків, зокрема в контексті домашнього насильства, є серйозним викликом, відсутність наукової уваги подекуди є цілеспрямованим явищем. Наприклад, у США, за даними національного опитування професора Мюррея Штрауса (M. Straus), домашнє насильство щодо чоловіків було викинуто з аналізу як «незначне насильство» [763]. Натомість дослідники М. Джонсон (M. Johnson) і Дж. Леоне (J. Leone) дійшли категоричного висновку: чоловіки були єдиними винуватцями того, що автори назвали «інтимним тероризмом», тобто використання насильства з боку інтимного партнера для інструментальних цілей [561].

Соціокультурні стереотипи побудовані на тому, що визначають за чоловіками роль сильних лідерів, самодостатніх, непохитних і невразливих, тому сприйняття їхньої слабкості значно утруднюється.

З одного боку, безпосередньо замовчування проблеми чоловіками сприяє латентності поведінки, з іншого – суспільне несприйняття деформує механізм гарантування охорони й захисту жертв домашнього насильства.

Внутрішні інтенції посилюються ще однією характеристикою, яка властива особливо для домашнього насильства, де жертвами є чоловіки. Разом із почуттям сорому потерпілі часто відчують глибокий страх, що їм не повірять або їх не зрозуміють; це зумовлено складнощами у сприйнятті суспільством образу чоловіка-жертви, який суперечить традиційним уявленням про чоловічу силу та самостійність, адже «насильство, вчинене

жінками над чоловіками, вважається менш серйозним, ніж насильство, скоєне чоловіком над жінкою» [527].

Представники голландської школи права вказують, що найвагомішою причиною того, чому чоловіки не повідомляють про насильство над ними, є переконання, що поліція і так не вживатиме жодних заходів [417]. Стигматизованим є сприйняття того, що чоловік априорі не може бути об'єктом для насильницьких дій, тим паче в домашньому оточенні.

Така позиція і соціальне становище перешкоджають захисту прав і свобод громадян, не відображають охорони їхніх законних інтересів, оскільки чоловіки не виокремлюють проблеми власної свободи чи порушення прав на безпеку.

Осуд чи громадські утиски є причиною відмови від інформування про проблему. Е. А. Бейтс (E. A. Bates) у своїх наукових доробках відобразив те, з якою ситуацією (насмішки, осуд) стикаються представники чоловічої статі, котрі наважилися повідомити про факти домашнього насильства. А втім, вони отримують подальшу віктимізацію зі сторони компетентних органів та служб, а в деяких випадках їх самих звинувачують як кривдників [285].

По-друге, відсутність реакції держави на ситуації домашнього насильства щодо чоловіків. Як вказують К. Вайт (K. White) і Д. Даттон (D. Dutton), віктимізація чоловіків не вважається настільки серйозною, як віктимізація жінок. Незалежно від отриманих травм чи інших негативних наслідків суспільство сприймає домашнє чи сексуальне насилля, вчинене жінками, як менш небезпечне і менш потенційно шкідливе для жертви [839].

Держава часто не реагує, адже існує суспільна думка, що чоловіки завжди або в переважній більшості виступають кривдниками. Гендерні стереотипи глибоко впливають на наше уявлення про серйозність і наслідки домашнього насильства. Опитування 3679 жителів Лос-Анджелеса за випадковим набором цифр, проведене С. Соренсон (S. Sorenson) і С. Тейлор (C. Taylor), засвідчило: широка громадськість із більшою ймовірністю вважатиме дії образливими, якщо вони вчинені чоловіками. Це стосується всіх

соціально-демографічних груп і містить те, що ми зазвичай називаємо «психологічним насильством», а не лише фізичним [746].

Проте більше занепокоєння викликає не загальносоціальна, а професійна позиція, яка також притримується доктрини безумовної винності чоловіків у домашній агресії. Колектив науковців під керівництвом психологині Д. Фоллінгстад (D. Follingstad) виявив, що це гендерне упередження стосується і психологів. Два сценарії, що описують контекст і психологічно образливу поведінку з боку обох статей, були надані 449 клініцистам-психологам, які оцінили поведінку чоловіків як більш образливу й серйозну, ніж жінок, проте при цьому і ті, і інші здійснювали однакові дії [451].

Соціальна реакція може підкріплюватися й відсутністю відповідних ресурсів і служб, які спеціалізуються на підтримці чоловіків, а також відсутністю поширення інформації про таку проблему серед громадськості. І такі ситуації характерні для багатьох, навіть достатньо економічно й соціально захищених держав. Зокрема, в експертних звітах Канади вказано, що чоловіки як постраждалі особи від домашнього насильства не мають доступу до життєво важливих служб підтримки, зокрема кризових центрів й екстреної консультації. Критично бракує притулків для батьків і дітей – жертв домашнього насильства, і це при тому, що статус батьків-одинаків дуже поширений нині в Канаді [439].

По-третє, соціальна позиція домінування статусу матері над статусом батька.

У чоловіків існує правомірний страх через можливу втрату дітей у разі руйнування тієї комунікативної моделі, що вже склалася в сім'ї / родині. Це і стає причиною латентності домашнього насильства, оскільки чоловіки-жертви не наважуються розповісти про ситуації у своїй сім'ї.

Сучасна правова система більшості держав проголошує принцип рівності статусу обох батьків, незалежно від статі. Проте існує чітке усталене суспільне уявлення, яке, до того ж, часто підкріплене юридичною практикою,

про те, що спеціалізовані органи надають пріоритет матері в певних ситуаціях розлучення, тому і страх у чоловіків є досить частим явищем. Зокрема, це і страх втратити опікунство над дітьми, переживання і за благополуччя своїх дітей. Відповідно, уявлення про те, що суспільство може ставити під сумнів здатність чоловіків бути хорошими батьками або вважати їх менш компетентними, як порівняти зі стандартними уявленнями про роль чоловіка, також може стримувати їх від звернення за підтримкою. Важливо, що багато чоловіків, які також були батьками, повідомили: на стосунки з їхньою дитиною (дітьми) вплинули, наприклад, досвід відчуження, порушення батьківських взаємин і юридична система, яка проявляла агресію до них [285]. Тобто чоловіки бояться бути позбавлені можливості активної комунікації з дітьми.

По-четверте, особлива латентність соціально-правової проблеми домашнього насильства, як порівняти з іншими групами жертв насильницьких дій.

Чоловіки є «прихованою» категорією жертв насильства, а домашнього насильства особливо. Це спричинює подвійну небезпечну природу діяння. Рішення звернутися по допомогу чоловіки ухвалюють доволі рідко, вони довше перебувають у циклічному процесі насильства, зокрема через страх подвійної віктимізації. За результатами нашого опитування чоловічої фокус-групи, 94 % чоловіків не зверталися по допомогу до органів влади, і тільки 2 % опитаних зверталися (*Додаток 19*).

Незважаючи на латентність досліджуваного явища, нині варто говорити про його поширеність. На доктринальному рівні немає усталених уявлень про поширення проблеми, що зумовлено і прихованістю проблеми, і відсутністю належного методологічного інструментарію збору даних. Деякі дослідження показали рівень поширеності домашнього фізичного насильства над чоловіками від 3,4 % до 20,3 % [584]. Згідно з аналізом Федерального управління кримінальної поліції Німеччини, 2018 року по всій країні 114 393 жінки і 26 362 чоловіки зазнали насильства з боку інтимного партнера,

але, на жаль, аналіз був неповний, бо немає інформації про тяжкість можливих травм [322]. Швейцарське дослідження виявило, що 2,9 % із 1503 чоловіків були жертвами фізичного насильства з боку партнерки протягом життя [279]. Відповідне дослідження в Англії й Уельсі протягом 2012–2013 років показало, що 4,4 % чоловіків зазнали домашнього насильства в країні, але спостереження науковців у цей же період доводять, що показник значно вищий і сягає 10,5 %; безпосередньо самі дослідники пояснюють цей факт тим, що офіційні оцінки ґрунтуються на повідомленнях людей про дії проти них, котрі сприймаються як злочини [496]. І ще одне дослідження, яке цього разу ґрунтується на показниках США, Канади і Великої Британії, вказує: 19,3 % серед усіх жертв домашнього насильства становлять чоловіки [507]. Щодо Канади, то показники можуть бути ще вищими, оскільки, згідно зі статистичними даними Загального соціального дослідження насильства в сім'ї, у 2014 році майже однакова кількість чоловіків і жінок повідомили, що зазнали подружнього насильства протягом останніх п'яти років (342 тис. жінок і 418 тис. чоловіків [733]).

В Україні офіційної статистики немає. Оцінити можна тільки кількість дзвінків на гарячу лінію. Так, за інформацією громадської організації «Ла Страда – Україна», 16,4 % звернень щодо домашнього насильства надходять від чоловіків [52]. Упродовж, скажімо, 2020 року на урядову гарячу лінію з протидії насильству від чоловіків надійшло 27 676 повідомлень, що становить 13,1 % від загальної кількості звернень [230]. Однак, на наше переконання, реальний показник потерпілих набагато більший. Статистично не всі, хто переживає домашнє насильство, звертаються на гарячу лінію чи на інші ресурси підтримки. Багато чоловіків можуть відчувати сором, страх або інші емоції, що стримують їх від прохань про допомогу. Такі обставини можуть призводити до того, що багато випадків домашнього насильства не фіксуються статистикою.

По-н'яте, феномен «правопорушник – жертва» у контексті домашнього насильства серед чоловіків призводить до заплутаної і парадоксальної

динаміки взаємин через гібридний статус, що відображає складне поєднання двох антагоністичних ролей, де чоловік одночасно є і порушником, і об'єктом насильства. Цей феномен розкриває глибокі суперечності сучасного гендерного ландшафту: з одного боку, чоловік, справжній архітектор своєї долі, знаходить себе в ролі правопорушника, порушуючи стереотипні гендерні очікування, з іншого, – він одночасно стає об'єктом насильства, що зачіпає вразливі аспекти його психіки (зазвичай все ж таки чоловіки стають жертвами психологічного насильства) та соматички.

Синергетична природа статусу чоловіка в гібридному поєднанні жертви і кривдника призводить до дихотомії соціальної і правової ідентичності, спричиняє внутрішній конфлікт та підсилює зовнішню кваліфікацію чоловіка саме як кривдника, усуваючи при цьому можливий його статус постраждалої сторони.

Складним юридичним ландшафтом з боку юридичної кваліфікації є статус «кривдник-жертва», при цьому особа стає об'єктом неправомірних дій і суб'єктом криміналізації діяння. Часто такий характер існує між двома сторонами домашньої комунікації. Відсутність чітких ролей відображає наявні проблеми належного правового тлумачення насильницьких дій як злочинного діяння.

Теорія про те, що жертви і правопорушники можуть мати більше схожості, ніж відмінностей, поширилася у 80-х роках ХХ ст. [368], проте комплексні дослідження, які вивчають концепцію збігу жертви і злочинця, з'явилися порівняно недавно. Зокрема, дослідники університету Міссісіпі [558] довели, що між жертвами і правопорушниками дійсно можливий збіг (тобто особи, які ведуть кримінальний спосіб життя, у деякі моменти виступають як правопорушники, а в інші – як жертви, яких зазвичай називають жертвами-правопорушниками). Визнання збігів у поведінці жертв і правопорушників дозволило дослідникам глибше зрозуміти складний зв'язок між віктимізацією і правопорушенням. М. Джонсон (M. Johnson) і К. Ферраро

(K. Ferraro) [562] називають це поширеним насильством у парі, тоді як Стейнметц (S. Steinmetz) використав термін «взаємні бойові стосунки» [754].

У цьому контексті жертва-правопорушник стає суб'єктом кримінального провадження, де йому може бути висунуто обвинувачення у скоєнні насильства в сімейних відносинах. Водночас ця особа виступає як потерпілий, вимагаючи визнання свого статусу жертви в рамках законодавства.

Унікальність збігу жертви і правопорушника передбачає потребу індивідуального врахування всіх аспектів відносин і поведінки для криміналістичної оцінки ситуації. Вирішення конфлікту й подолання циклічності проблеми домашнього насильства можливі тільки в разі соціально-психологічного моніторингу кожного окремого складу діяння чи бездіяльності.

Загалом подвійність статусу тягне за собою значні юридичні труднощі, які зумовлюють потребу удосконалення законодавства щодо впровадження механізмів комплексного підходу до врахування ролі чоловіків у ситуації домашнього насильства. Окрім того, освіченість та кваліфікованість компетентних органів щодо вказаного питання також має вагоме значення. Суб'єкт правозастосування і правореалізації повинен бути ознайомлений з можливою подвійною кваліфікацією діяння та забезпечити належну охорону, захист сторонам конфлікту.

Збіг жертви і правопорушника впливає з ідеї, що «жертви і правопорушники часто є одними і тими ж» [722, с. 110]. Тож можна говорити про те, що збільшується вірогідність як віктимізації особи, в разі неправильної кваліфікації, так й інтенсифікації домашнього насильства.

Аналіз наукових джерел вказує на те, що загалом визначено проблеми злочинного середовища, коли правопорушник у ньому підлягає віктогенному впливу. Коли кривдник стає й жертвою, то є незначна вірогідність звернення до правоохоронних органів по допомогу, враховуючи соціальне середовище та історію криминогенності.

А втім, цілком імовірно, що особи, залучені до домашнього насильства, через його унікальний характер, на відміну від інших насильницьких злочинів, можуть не демонструвати такої моделі коливань між ролями. Нещодавно два дослідження вивчали наявність збігу між жертвою і правопорушником саме в ситуації домашнього насильства. Одне з використанням вибірки студентів коледжу в Південній Кореї було зосереджене саме на насильстві на побаченнях, присвячене збігу між віктимізацією й образою. В. Дженнінгс (W. G. Jennings) і його колеги [557], враховуючи безліч демографічних, соціальних і контрольних змінних, знайшли докази того, що «існує сильний ступінь збігу між вчиненням насильства на побаченнях і віктимізацією» [558]. Інше дослідження, що спирається на офіційно зареєстровані поліцейські дані, зібрані в межах оцінення поліцейського підрозділу з питань домашнього насильства в Північній Кароліні, вказує на значний відсоток загалом жертв-правопорушників у домашньому насильстві – 18,8 % зазнали віктимізації і вчинили правопорушення, значна частина жертв первинного інциденту (26,0 %) помінялися ролями і стали правопорушниками в межах принаймні одного наступного кримінального інциденту впродовж періоду спостереження наукової групи. Окрім того, доведено, що чоловіки значно частіше, ніж жінки (18,39 %), виступають у подвійній ролі жертви-потерпілого [611].

А. Л. Хантлі (A. L. Huntley), Е. Сілацці (E. Szilassy) та Л. Поттер (L. Potter) вказують: цей подвійний статус здатен вплинути на процес запобігання і протидії, що може знадобитися чоловікам [617]. Інші дослідники статистично доводять: більшість постраждалих чоловіків самі були жорстокими щодо своїх партнерок. У межах аналізу серед китайських пар 4 % чоловіків повідомили, що їх били, а 2 % пар били одне одного [833]. Дані США також свідчать: 21,48 % насильств було скоєно взаємно, а виключно партнеркою – 18,21 % [730]. Більше того, 51 % чоловіків-жертв домашнього насильства самих уже заарештували за домашнє насильство [652].

Отже, загалом можемо зазначити: теоретики юриспруденції і практики історично розглядали правопорушників і жертв домашнього насильства як дві

дуже різні групи, що найчастіше різняться за статтю. Результати проведених опитувань операторів кол-центру та працівників поліції мобільних груп «Поліна» дають нам підстави стверджувати, що, хоч і є групи правопорушників і жертв, які значною мірою нагадують дихотомію «правопорушники-чоловіки та жертви-жінки», існує третя група осіб, залучених до домашнього насильства, які є жертвами і правопорушниками, де статеві відмінності неочевидні.

Впровадження у практику більшості країн світу обмежувального припису стосовно кривдника донедавна вважалося ефективним засобом стримування, що зменшив би рецидив злочину домашнього насильства. Однак згодом виникло кілька невидимих наслідків, зокрема подвійний арешт (тобто стосовно двох сторін конфлікту) і збільшення кількості жінок, заарештованих за участь у насильстві в обороні (на відміну від нападу).

Для розв'язання визначеної правової проблеми корисним є досвід США, де в окремих штатах прийнято правове регулювання про статус первинних агресорів. Щоб зменшити кількість подвійних арештів, уповноважено спеціальні органи у сфері протидії та захисту від домашнього насильства визначати, хто з учасників конфлікту був ініціатором такої ситуації. Законодавчі норми зобов'язують поліцейських при ухваленні рішення про арешт враховувати, чи особа діяла в порядку самозахисту, чи ситуація може повторитися, чи раніше були акти насильницького діяння і яка роль конкретної особи в них.

Для національного законодавства і юридичної практики необхідним також є впровадження позитивного іноземного досвіду, оскільки потрібні зусилля для гарантування належного статусу особи щодо розмежування ролі, яку вона відіграє в ситуації домашнього насильства. Перманентною проблемою є розроблення спеціальних заходів розмежування статусу особи компетентними інституціями.

Окрім того, виникає ще одна проблема, яку описали М. Крейгер (M. Crager), М. Кузін (M. Cousin) та Т. Харді (T. Hardy), а саме, що притулки

приймають переважно тих, хто не матиме за плечима історії правопорушень у сфері домашнього насильства, і це може відкидати частину тих осіб, які потребують таких послуг [381].

По-шосте, особливі види насильства: щодо чоловіків найбільш поширеним є психологічне насильство, а якщо йдеться про фізичне, то тяжкість була незначною. Дж. Малік (J. S. Malik) і А. Надда (A. Nadda) [624] повідомили, що в Індії кожен другий одружений чоловік у віці від 21 до 49 років зазнав домашнього насильства з боку своєї дружини. 52,4 % чоловіків стикнулися з гендерним насильством. Із 1000 чоловіків 51,5 % зазнавали насильства з боку дружини / інтимного партнера принаймні раз у житті. Найпоширенішим насильством з боку подружжя було емоційне (51,6 %), потім фізичне (6 %). Дослідницька група під керівництвом Д. Саркара (S. Sarkar) зауважила, що лише в десятій частині випадків фізичні напади на чоловіків можна назвати сильними, а найпоширенішою формою фізичного насильства є ляпаси (98,3 %) [727]. Німецькі дослідники також довели, що наслідками насильства, про які повідомляють потерпілі чоловіки, здебільшого є незначні тілесні ушкодження, погіршення фізичного здоров'я, проблеми з психічним здоров'ям, такі як тривога чи деструктивний розлад, а також збільшення споживання алкоголю та/або заборонених наркотиків [584]. Чоловіки в основному повідомляли про те, що їх били руками і дряпали. Основними ушкодженнями були дефекти шкіри, схожі на подряпини, гематоми, еритема, але жодних візерункових ушкоджень [584].

Результати нашого опитування також вказують на домінування психологічного насильства щодо чоловіків (*Додаток Б.18*).

Психологічний контроль може проявлятися через різноманітні ментальні тактики з боку кривдника. Можна розмежувати такі:

- контроль особистої свободи жертви домашнього насильства, що охоплює обмеження доступу до приватних речей людини, засобів комунікації (електронних гаджетів, мобільних телефонів), заборону участі в громадському житті;

- маніпуляції психологічного характеру (погрози неправдивого кримінального обвинувачення, неправдивих свідчень, фіктивна вагітність, маніпуляції щодо батьківства й доступу до виховання дітей);

- газлайтинг, що передбачає діяння, які стимулюють чоловіків сумніватися у своєму сприйнятті світу й розсудливості;

- вплив на самооцінку чоловіка (індивідуальне приниження, зокрема в соціальному і трудовому оточенні особи);

- навіювання невпевненості, серед іншого прикладом може слугувати стимулювання страху й маніпуляція громадським осудом (див. докладніше: [286]).

Вкажемо чинники, які мотивують потребу спеціального законодавства для чоловіків, котрі постраждали в ситуації домашнього насильства:

1) правове забезпечення принципу гендерної рівності, оскільки належне правове регулювання охорони й захисту постраждалих від насильницьких дій має застосовуватися незалежно від статі жертви;

2) попередньо ми зауважували про наявний стереотип ототожнення представників чоловічої статі виключно з роллю кривдника, тому подолання такого уявлення можливе через спеціальне правове регулювання проблематики. Особливо це важливо, якщо кривдником в окремій ситуації виступає жінка;

3) превентивні й захисні механізми будуть ефективними й дієвими, якщо враховуватимуть весь спектр правовідносин, психологічні, комунікативні й соціальні особливості учасників насильницьких дій.

Пропонуємо кілька заходів, що предметно розраховані на подолання домашнього насильства щодо чоловіків.

По-перше, формування належної інфраструктури притулків для чоловіків, потерпілих від домашнього насильства.

У більшості держав недостатньо ресурсів і служб, спрямованих на підтримку чоловіків у насильницьких стосунках. Відсутність адаптованих програм і послуг для цієї групи може призвести до відчуття безвихідності і

невпевненості в подальших діях, переконання, що не існує справедливого надання або доступу до послуг і підтримки (враховуючи безпечне житло / простори-притулки) [625].

Позитивною є іноземна практика. У березні 2019 року уряд Великої Британії оприлюднив першу в історії «Заяву про позицію щодо чоловіків-жертв злочинів» і виділив один мільйон фунтів на благодійні організації, які підтримують чоловіків і хлопчиків, котрі пережили домашні злочини й насильство [278]. Активізація уваги до цього питання простежується і в Канаді, і, хай як це парадоксально, а стимулом для цього стали саме жіночі організації. У серпні 2018 року кілька жіночих притулків випустили новаторський звіт Shelter 2.0, визнаючи віктимізацію чоловіків і рекомендуючи аналогічним притулкам, що «потрібно розширити нашу увагу до включення, наприклад, чоловіків і членів ЛГБТ-спільноти, які є жертвами» [836]. Також жіночі притулки почали прихищати і чоловіків (наголосимо, що в Україні це не може бути запроваджено у зв'язку з чіткою заборонаю законодавства).

Загалом така практика свідчить про прорив в усвідомленні суспільством того, що насильство в сім'ї є серйозною громадською проблемою, яка вимагає і гендерно інклюзивного, і гендерно чутливого підходу.

Гендерні бар'єри нині існують у нормативному регулюванні сфери правової політики домашнього насильства. Для жінок, що стали постраждалими від домашнього насильства, законодавство Канади визначає можливість перебування у спеціальних притулках до трьох місяців. Натомість чоловікам держава дозволяє скористатися лише кімнатами для нічного перебування, і термін перебування у них досить короткий. Замінити такі кімнати повноцінними притулками не видається можливим з погляду практики, через дискримінаційні умови нормативного національного характеру.

Відсутність інфраструктури є основним чинником, що ставить представників чоловічої статі в гірше становище. Тобто можна говорити не

тільки про порушення прав та законних інтересів чоловіків, але й про їх дискримінацію.

Зауважимо, що ця проблема була характерна для багатьох європейських держав при становленні політики протидії цій проблемі. Наприклад, притулки для жертв домашнього насильства існують у Норвегії з 1979 року, та спочатку вони призначалися для жінок і дітей, і тільки у 2010-му почали створюватися і для чоловіків [376].

Для України ця проблема також характерна. Під час опитування представників органів та служб, що протидіють домашньому насильству, здебільшого сектору протидії домашньому насильству Львівського районного управління поліції № 1 ГУНП у Львівській області, фахівці констатували вагому проблему відсутності притулків. Вони вказали, що для чоловіків літнього віку це питання є особливо вагомим. Загалом можна вказувати про факти дискримінації за статевою і віковою ознакою.

Конституція України (ст. 24) чітко декларує рівність громадян перед законом та гарантує захист від дискримінації за різними критеріями, зокрема і статтю. Закон про запобігання та протидію домашньому насильству визначає надання тимчасового притулку для безпечного розміщення постраждалих осіб як один із видів допомоги й захисту. В Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (ч. 2 ст. 20) додано положення, яке передбачає надання допомоги та захисту не залежно від статі.

Проте на практиці проблема виражається в тому, що чоловіки не отримують належного захисту як постраждалі від домашнього насильства. Органи державної влади і місцевого самоврядування не створюють належних місць для чоловіків у притулках такого спрямування. Особи чоловічої статі стикаються зі значними труднощами під час пошуку місця тимчасового проживання та не мають належних державних гарантій для ресоціалізації, оскільки держава усунулась від забезпечення їхніх потреб та інтересів.

Установлення принципу рівності й невідмінності застосування права на влаштування до притулку передбачено Постановою Кабінету Міністрів

України № 655 «Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі» [217]. Згідно із цим документом право на притулок має будь-яка особа, незалежно від статі.

Постраждалий може бути направлений до притулку структурним підрозділом місцевої держадміністрації, органу місцевого самоврядування, уповноваженим підрозділом органу Національної поліції, центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді чи мобільною бригадою соціально-психологічної допомоги. До притулку також можуть звертатися неповнолітні особи, які перебувають у зареєстрованому шлюбі, або дитина разом із матір'ю, батьком чи особою, яка їх замінює.

Треба відзначити, що законодавчо заборонено перебування повнолітніх постраждалих осіб різної статі в одній будівлі притулку (п. 22 згаданої Постанови). Це визначається як спосіб унеможливити взаємодію таких категорій у контексті притулкового проживання. Отже, хоча перспектива отримання притулку відкрита для всіх, проте реалізація цього права враховує вимоги до розділення проживання осіб різної статі.

Описана ситуація вказує на необхідність інфраструктури, організаційно-правових гарантій, державних програм для чоловіків, котрі постраждали внаслідок домашнього насильства. Тому акцентуємо увагу на важливості вдосконалення системи соціальної, психологічної і правової підтримки такої категорії учасників деструктивної суспільно-побутової комунікації.

Першочерговим завданням є оновлення законодавства і створення центрів (притулків) для чоловіків, котрі постраждали від домашнього насильства, що гарантуватиме їм підтримку, захист і допомогу у складний період життя та допоможе подолати проблему.

Аналітична робота «Аналіз випадків домашнього насилля, де потерпілими є особи чоловічої статі», розроблена в межах проекту «Everyone has to be protected», що впроваджується ГО «Ти потрібен Україні», проаналізувавши роботу притулків у Харківській області, запропонувала

внести відповідні зміни в «акти органів місцевого самоврядування та обласних державних адміністрацій із метою виділення у кожній області у комунальних притулках для постраждалих від домашнього насильства місць для чоловіків у кількості, принаймні 10 % від загальної кількості». Продовжуючи цю ідею, ми розширимо її до нормативно-проектного рівня. Зокрема, пропонуємо доповнити п. 3 Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, таким реченням: *«З метою забезпечення рівних можливостей для усіх постраждалих від домашнього насильства обов'язковим є створення притулків для потерпілих різної статі та гендерної ідентичності відповідно до потреб територіальної громади, але не менше ніж 13 % притулків для чоловіків із загальної кількості притулків у межах території області»*. Відсоток пояснюємо, спираючись на мінімальні дані звернення до кол-центру, які були репрезентовані раніше.

Ще одне доповнення необхідне, на нашу думку, до Методики визначення потреб територіальних громад у створенні спеціалізованих служб підтримки постраждалих від домашнього насильства та насильства за ознакою статі [122], зокрема до п. 5, передбачивши додатковий етап при визначенні потреб територіальних громад у створенні спеціалізованих служб: *«системний аналіз розподілу ресурсів, наданих кожній статі, з метою забезпечення рівномірного підходу й гарантування ефективної допомоги усім постраждалим та визначення інтерсекційних аспектів шляхом врахування унікальних потреб груп населення та сприяння створенню інклюзивних і доступних сервісів для всіх прошарків суспільства»*.

Позитивні аспекти запропонованих змін, на нашу думку, можуть бути такі:

- спроможність створити гарантії рівності чоловіків і жінок за допомогою притулків для всіх статей та усунути дискримінацію чоловіків;
- створення відповідності правореалізаційної практики і високих стандартів рівності, справедливості й верховенства права;

- трансформація ідеології гендерної стереотипізації, відповідно до якої існують чіткі ролі жертви і кривдника за статевою ознакою в ситуації домашнього насильства;

- акцентування уваги соціальних служб та інституцій підтримки постраждалих від домашнього насильства на гендерно орієнтованому підході захисту й охорони прав і законних інтересів учасників домашнього насильства.

По-друге, важливою є активізація уваги компетентних органів до проблеми чоловіків, потерпілих від домашнього насильства.

Під час проведення навчань і тренінгів із підвищення кваліфікації у сфері протидії домашньому насильству для представників правоохоронних органів та співробітників соціальних служб велика увага має бути приділена особливостям взаємодії та взаєморозуміння з потерпілими особами чоловічої статі. Суттєво важливо розглядати індивідуальні причини та виявлені особливості, які можуть виникати при спілкуванні з чоловіками, які стали жертвами домашнього насильства.

Учасники тренінгу повинні отримати поглиблене розуміння й навички в підходах до надання підтримки чоловіків, які пережили насильство в сімейному оточенні. Це передбачає не тільки розгляд аспектів фізичного й емоційного впливу, а й аналіз соціокультурних і гендерних визначників, які можуть впливати на досвід потерпілого. Крім того, тренінг повинен надати практичні рекомендації і стратегії для ефективної взаємодії з чоловіками-потерпілими в межах правоохоронної й соціальної роботи. Особлива увага має бути приділена виявленню й реагуванню на ймовірні стереотипи, що можуть існувати в суспільстві щодо ролей і стевих очікувань. Ключовою метою таких тренінгів є створення безпечного й довірливого середовища для розгляду чоловічого досвіду в контексті домашнього насильства, щоб забезпечити ефективність і справедливість у реагуванні на цю проблему в межах правоохоронних і соціальних служб.

Запропонуємо таку структуру тренінгу для правоохоронних органів «Чоловіки – потерпілі від домашнього насильства»: постановка проблеми (визначення проблеми, аналіз статистики й загальних тенденцій домашнього насильства, враховуючи інформацію про жертв чоловічої статі, виявлення й обговорення стереотипів, що існують щодо чоловіків як потерпілих); поняття й термінологія (визначення домашнього насильства та розгляд широкого спектра суміжних понять, що входять у поняття насильства в сім'ї; розуміння гендеру й обговорення його ролі в контексті домашнього насильства та виокремлення особливостей чоловічого досвіду); особливості чоловічого досвіду (емоційна реакція і стигма, аналіз того, як чоловіки реагують на насильство, та вплив стигми на їхню здатність шукати допомогу, розгляд особливостей сексуального насильства щодо чоловіків та його впливу на них); роль правоохоронних органів (процес реагування, навчання ефективно і чутливо реагувати на випадки домашнього насильства з урахуванням гендерних особливостей, виявлення й документування); взаємодія з іншими службами; практичні вправи.

По-третє, широка інтеграція теми домашнього насильства у ЗМІ та на офіційних ресурсах державних органів й органів місцевого самоврядування визначається необхідністю створення компромісу між дотриманням принципів свободи слова й публікації об'єктивної інформації. Пропозиції щодо висвітлення проблематики домашнього насильства, зокрема стосовно чоловіків, можуть охоплювати такі заходи.

Ключовим елементом у висвітленні проблеми є діяльність засобів масової інформації. Вони в умовах глобалізованого суспільства можуть мати як класичну, так і віртуальну форму, тому широта висвітлення має охоплювати, серед іншого, інформування через офіційні вебсайти органів публічної влади й соціальні мережі.

Світ сучасної комунікації часто має віртуальний характер, тому залучення популярних лідерів думок, блогерів, створення відповідного контенту в соціальних мережах, розміщення постів відповідного спрямування,

соціальної реклами, інтерактивних відеороликів тощо значно доступніше роз'яснює проблему, ніж офіційні інформаційні джерела. Окрім того, такий інформаційний контент є доступнішим для молодого покоління, підлітків.

Метою інформаційних кампаній є не тільки привернення уваги громадськості, але й активне обговорення питання щодо профілактики насильницьких дій, побудови толерантного суспільства й функціонування режиму законності в державі.

Детальний аналіз проблематики здійснюється шляхом розробки стратегічного плану, визначення завдань в окремих часових межах та формування довгострокових засобів й організаційно-правових гарантій.

Розробка рекомендацій щодо об'єктивного й етичного висвітлення подій домашнього насильства у ЗМІ охоплює комплексний підхід, який передбачає тісну співпрацю з експертами, громадськими організаціями та правозахисниками. Залучення провідних експертів у галузі домашнього насильства, консультації з представниками громадських організацій та діалог із правозахисниками формують основу для визначення ключових рекомендацій.

Особливості висвітлення проблеми в межах інформаційної державної кампанії мають первинне значення, тому важливо розуміти принципи, на яких ґрунтується висвітлення тематики. Інформаційна відповідальність журналістів, експертів та інших учасників процесу має охоплювати такі чинники: чіткість інформування; відсутність перекручувань; пошук оптимального балансу між сценами жорстокості й насильства та доступним висвітленням проблеми тощо. Для цього на державному рівні реалізаційні заходи правової політики запобігання й боротьби з домашнім насильством повинні охоплювати освітні заходи для представників медіа щодо об'єктивного підходу у висвітленні проблематики, формування в них належного рівня знань і навиків та інформаційної відповідальності.

Спільна робота експертів, органів публічної влади та представників медіа полягає у формуванні ефективних стандартів висвітлення проблеми

домашнього насильства та їх адаптації до змінних умов соціально-правової й політичної реальності.

Також у межах цього проєкту доречно було б розмістити інформацію про повноваження органів державної й муніципальної влади, інформацію про громадські організації, волонтерські рухи й інші корисні контакти, що можуть стати в нагоді постраждалим чи свідкам домашнього насильства. Така інформація забезпечить створення доступного інформаційного середовища.

По-четверте, підтримка й гарантування спеціальних послуг щодо запобігання і протидії домашньому насильству, які спрямовані на чоловіків. Фахівці, які надають підтримку, можуть виявлятися недостатньо підготовленими чи свідомими щодо особливостей такого насильства. Вони можуть не мати необхідних навичок для ефективного спілкування й підтримки у цих конкретних ситуаціях. В аналітичних звітах громадських організацій відображено інформацію про те, що багато лікарень у Канаді ведуть політику обов'язкових опитувань жінок щодо того, чи пов'язаний їхній візит до відділення швидкої допомоги з домашнім насильством, водночас це не практикується стосовно чоловіків [439, р. 11].

Вказана проблема існує не тільки в межах держав, що формують правову політику щодо рівності й домашнього насильства. Наприклад, в Англії й Уельсі послуги потерпілим чоловікам надаються відповідно до Стратегії боротьби з насильством щодо жінок і дівчат (*Violence Against Women and Girls Strategy in England and Wales*) [533], тому ресурси не завжди виділяються на послуги, які підтримують виключно чоловіків. Деякі служби в Англії, у Шотландії наразі працюють без будь-якого державного фінансування та покладаються на пожертви або звертаються за альтернативними джерелами фінансової стабільності. Це підтверджує зауваження, що чоловіки-потерпілі стикаються з відсутністю суспільного й урядового визнання, тому ресурси для чоловічих послуг усе ще такі нерозвинені.

Канадське дослідження дуже розлого демонструє суттєву відсутність психолого-правової допомоги й неготовність служб державного чи

муніципального рівня до проблеми. Загалом дослідження продемонструвало, що 43,7 % постраждалих чоловіків внаслідок домашнього насильства звернулося до відповідних агенцій, 23,4 % зателефонували на гарячу лінію і 66,2 % звернулися до психіатра. Розчарування пов'язані з невідповідністю між тим, що чоловіки отримали, і тим, що очікували: значна частина тих, хто звертався до агенцій (49,9 %), на гарячі лінії (63,9 %) або через інтернет-ресурси (42,9 %), отримали відповідь: «Ми допомагаємо лише жінкам». Зі 132 чоловіків, які звернулися за підтримкою до агентства, 44,1 % (n = 86) визнали корисність такого ресурсу. Окрім того, 95,3 % цих чоловіків (n = 81) зазначили про упередженість служб. Деякі з тих, які попросили про захист, були звинувачені в домашньому насильстві як кривдники: агентство (40,2 %), гарячі лінії (32,2 %) та онлайн-ресурси (18,9 %) [400].

В українському правовому полі розглядувану проблему компетентні органи розуміють у контексті класичної схеми «жінка – потерпіла особа, а чоловік – кривдник». У 2018 році було видано навчальний курс для суддів «Особливості розгляду справ, пов'язаних з домашнім насильством» [142]. Аналіз цієї методичної доробки вказує, що автори звужено підходять до проблематики, зокрема, усі запропоновані казуси для практики передбачають приклади, де чоловік є кривдником, а питання гендерних стереотипів не передбачає, що жертвою може виявитися будь-яка особа незалежно від статі чи інших характеристик. Вказане дає нам можливість резюмувати: у правовому полі України поширена також стереотипна позиція.

Органи публічної влади, що реагують на факти домашнього насильства, повинні негайно, чітко й об'єктивно реагувати на ситуацію. До того ж високий рівень чутливості до постраждалої особи усуне проблеми її повторної віктимізації й допоможе розв'язати психологічні проблеми, пов'язані з розголошенням приватної інформації.

Державні профілактичні й охоронні заходи важливі для всіх учасників ситуації домашнього насильства, проте для окремих груп, таких як діти, особи

з інвалідністю, люди похилого віку, така увага є особливо необхідною через їх загальне соціально незахищене становище.

Аналогічні міркування знаходимо в рішеннях ЄСПЛ у справах, що стосувалися домашнього насильства. Так, наприклад, у рішенні у справі «Курт проти Австрії» (Kurt v. Austria) зазначено, що держави повинні «брати до уваги конкретний контекст і динаміку домашнього насильства» [341], на необхідності активної участі держави в захисті акцентовано і в низці інших судових рішень із практики ЄСПЛ («Опуз проти Туреччини» (Opuz v. Turkey) [342], § 72–86; «Бевакуа та С. проти Болгарії» (Bevacqua and S. v. Bulgaria) [335], § 64–65; «Хайдуова проти Словаччини» (Hajduová v. Slovakia) [339], § 46; «Володіна проти Росії» (Volodina v. Russia) [345], § 72).

По-п'яте, потрібна розробка набору узгоджених стандартів для роботи з чоловіками, які зазнали насильства в сім'ї, щоб гарантувати, що втручання виявляють і зменшують ризик, одночасно притягуючи кривдників до відповідальності.

Виокремимо ще одну пропозицію усунення проблеми – створення спеціальної гарячої лінії для чоловіків, що постраждали чи страждають від домашнього насильства. У позитивній іноземній практиці є низка прикладів активного й ефективного функціонування такої лінії. Для нас видається, що прототипом національної лінії може оптимально слугувати гаряча лінія, яка діє у Великій Британії (Men's Advice Line). Вона охоплює не тільки конфіденційну лінію телефонної підтримки й консультування, але й існування електронної пошти, вебчату та інформації суміжного характеру (поради фахівців щодо законодавчих норм про розлучення, виховання дітей, психологічної підтримки).

У нас реалізується схожа програма за підтримки Фонду народонаселення ООН (UNFPA) в Україні та ГО «Інноваційні соціальні рішення» за підтримки Уряду Великої Британії в межах проекту EMBRACE задля посилення протидії й запобігання гендерному насильству. Лінія для чоловіків <https://2345.in.ua/> передбачає питання, які стосуються широкого

спектру послуг: погане самопочуття, позбавлення залежності, хворі близькі, негаразди у стосунках, спалахи гніву, а при зверненні з проблемою розмова триватиме щонайбільше годину і всі дані про особу є конфіденційними. Звертаємо увагу, що питання домашнього насильства є серед багатьох інших, із приводу яких відбувається консультація. Статистичні дані за рік роботи (станом на жовтень 2023 року): професійні психологи надали 8556 консультацій. Загалом професійну психологічну допомогу отримали 4289 чоловіків [182]. На наш запит про особливості роботи щодо домашнього насильства менеджери проєкту вказали, що спеціальної статистики вони не ведуть, проте загалом оператори визначили: близько 18-20 % звернень стосуються прямо чи опосередковано цієї проблеми.

Задля експерименту ми самі зателефонували на лінію, відтак їхню роботу оцінюємо досить позитивно: по-перше, одразу вказано про те, що дзвінок анонімний і не підлягає запису, по-друге, відповідь виявилася миттєвою без очікування, по-третє, на прохання переключити розмову на психолога-чоловіка це було зроблено негайно, хоча у штаті загалом 18 психологів, із них 11 жінок і 7 чоловіків. Також вагомим позитивом є тривалість роботи з 8:00 до 24:00, а чат-бот працює цілодобово.

Визначимо аспекти, які, на нашу думку, могли б ще покращити діяльність такої служби. Передусім це стосується адміністративної підпорядкованості: оскільки програма має грантову підтримку іноземного елементу, то говорити про її постійність не варто. Доречно створити такий вид підтримки за сприяння уряду держави з належним бюджетним фінансуванням. Також вагомим є питання додаткової юридичної консультації, оскільки потерпілі чоловіки потребують не тільки психологічної підтримки, але й фахової консультації щодо подальших юридичних дій в аспекті, припустімо, розлучення, поділу майна, виконання батьківських обов'язків тощо. Відповідно пропонуємо проєкт *«Положення про Кол-центр Міністерства соціальної політики України з питань соціально-правової підтримки чоловіків»* (див. Додаток Б).

3.3. Правове становище дитини як постраждалої і свідка домашнього насильства та спеціальні заходи удосконалення правового регулювання

Понад мільярд неповнолітніх людей страждає від домашнього насильства. Тож цю проблему треба вважати глобальною. Вона торкається і правових, і філософських, етичних, культурних та інших сфер людського існування й виховання наступних поколінь.

Понятійно-категоріальний апарат, розроблений ВООЗ, визначає домашнє насильство щодо дітей як насильство щодо осіб віком до 18 років [358]. Цю проблему виокремлюють на рівні і національних, і міжнародних спільнот, водночас це спонукає до серйозних роздумів про причини і шляхи подолання цього явища.

Актуалізація проблеми прав дітей як постраждалих від домашнього насильства зумовлена цілою низкою чинників.

Першим фактором, на який варто звернути увагу, є суттєва загроза злочинного діяння для психологічного й фізичного розвитку дитини, що деструктивно впливає і на особисту гідність, і загалом на розвиток усього покоління.

Другим чинником є євроінтеграційні прагнення України щодо адаптації національного законодавства до зразкових практик розвинених демократичних держав. Сфера охорони й захисту прав дітей у європейському праві має пріоритетне значення. Інтеграція національного законодавства можлива тільки через імплементацію позитивних практик у сфері охорони й захисту дітей від домашнього насильства.

Ще однією причиною актуалізації дослідження проблеми є те, що національне законодавство не має єдиного підходу, чіткості регулювання, а інколи має і фрагментарний характер. Аналіз практики застосування чинного законодавства у сфері протидії домашньому насильству, де потерпілою

особою чи свідком є дитина, дасть змогу запропонувати необхідні зміни і доповнення нормативного характеру.

Діти як неповнолітні члени суспільства входять до групи соціально незахищених членів соціуму. Бажаним ефектом від впровадження комплексної політики протидії насильству є безпечне середовище проживання й розвитку дітей. Політика захисту дітей має комплексний характер й охоплює додатково ювенальну, молодіжну, сімейну державну політику. Без такого комплексного підходу неможливо забезпечити безпеку неповнолітніх членів суспільства. Забезпечення сприятливого оточення для цієї групи осіб є особливо важливим, тому що діти сублімують соціальну практику і схильні поводитися відповідно до неї, тому тільки емоційно і фізично здорове середовище дитини може забезпечити процвітання нації в майбутньому.

Неповноліття позиціонуємо не тільки як віковий критерій. Важливо акцентувати на психологічній, емоційній, фінансовій та фізичній вразливості цієї групи осіб. Унікальні потреби розвитку і становлення характеризують дитячий вік, що є основою правореалізаційної й нормотворчої політики держави. Громадськість повинна усвідомлено й відповідально ставитися до дитинства як до цінності соціально-правового спрямування.

Постраждалий опиняється в надзвичайно вразливому становищі, оскільки виникає серйозна проблема, яка має дуже негативні наслідки для його фізичного, емоційного і психологічного розвитку. Поширеність такого насильства вражає. За оцінками, щороку йому піддаються від 133 до 275 млн дітей [848]. За окремими підрахунками, 15 % дітей у Великій Британії потерпали від принаймні однієї форми домашнього насильства в дитинстві [498]. У нашій країні оприлюднено також дуже великі цифри: «Понад 3 мільйони дітей в Україні щороку спостерігають за актами насильства у сім'ї або є їхніми вимушеними учасниками» [123].

Результати нашого опитування вказують, що 67 % учнівської і студентської молоді особисто пережили чи переживають досвід насильства в родині (*Додаток В.11*). Форми насильства при цьому є різними, переважно

суміщаються кілька форм, проте найбільший показник в опитуванні отримало психологічне насильство – 48 %. Водночас 7 % опитаних вказали на сексуальне насильство, що неабияк нас здивувало, адже це досить високий показник (*Додаток В.12*).

Однією з основних характеристик таких випадків є те, що дитина перебуває в безпосередньому оточенні осіб, які повинні б захищати її й гарантувати безпеку й добробут, але, на жаль, у випадках домашнього насильства саме ці особи стають джерелом загроз і небезпеки. Як зауважують англійські експерти, «дім не завжди є безпечним місцем для життя; насправді для дорослих і дітей, які живуть в умовах домашнього та сімейного насильства, дім часто є місцем, де відбувається фізичне, психологічне та сексуальне насильство» [310].

К. Кендалл-Такетт (К. Kendall-Tackett) вказує, що з погляду частоти і впливу насильство в найближчому сімейному контексті щодо дітей є однією з найсерйозніших форм віктимізації [581]. Фізичне насильство над дитиною може призвести до довготривалих, а то й невиліковних наслідків. Психологічне й емоційне насильство іноді викликає серйозні порушення в емоційному стані, соціальному адаптуванні і психічному здоров'ї. Дитина, яка страждає від домашнього насильства, часто відчуває внутрішню конфліктність, почуття вини, страху і невпевненості. Вона може втрачати довіру до навколишніх і гіпотетично, у майбутньому, їй буде проблемно встановлювати нормальні взаємини. «Діти скривджених матерів у 6 разів схильніші до суїциду, а 50 % – до зловживань наркотиками» [123].

Негативний вплив на дитячу психіку супроводжується також довготривалими наслідками. Порушення соціальної адаптації, психологічні проблеми, моральна девіація, агресивна поведінка, злочинні прояви часто характеризують майбутнє дитини, що була свідком чи жертвою домашнього насильства. Наслідки дитячих травм даються взнаки протягом усього життя.

Терміновість виявлення дитячого насильства за таких обставин набуває пріоритетного значення, оскільки на більш ранніх стадіях можна не допустити

особливо шкідливих і небезпечних наслідків для дитини. Ключову роль тут відіграють члени суспільства й оточення неповнолітньої особи. Вагому роль відіграє й державна політика у сфері охорони й захисту дитинства.

Виокремимо ознаки юридичного статусу дитини як особи, котра постраждала від домашнього насильства. Отож це:

1) вік особи та її захищений статус. У більшості національних держав особа вважається неповнолітньою до досягнення 18 років, хоча саме вік повноліття не є імперативною нормою і може змінюватися в окремих юрисдикціях;

2) юридично визнане право на особисту недоторканність, що охоплює право на державний захист від будь-яких форм насильства (від психологічного до фізичного);

3) право на захист, що виступає гарантією наявності нормативних, організаційних, юридичних та економічних засобів охорони й захисту неповнолітніх від загроз і небезпек у всіх сферах суспільного життя, зокрема в родинно-сімейному колі;

4) право на здоровий розвиток, що передбачає забезпечення права на освіту, отримання знань і навиків, можливості повноцінного розвитку;

5) право на належне забезпечення базових потреб, серед іншого батьки чи офіційні представники дитини повинні забезпечити їй право на житло, харчування, медичний догляд, гідний рівень життя;

б) правовий статус дитини визначаємо як спеціальний. Такий статус позиціоновано через комплекс прав дитини, що субординується з обов'язком родини забезпечити найкращі інтереси дитини та обов'язком її виховання. Тут важливо розуміти: ідеологічно-правова парадигма сучасності відстоює постулат первинності інтересів дитини.

Для виховання здорового покоління домашнє насильство є чималою проблемою. Вона впливає на добробут дітей, девальвує їхній правовий статус і соціальну гідність. Право на повагу прав дитини визначено основним серед принципів міжнародного правового статусу дітей та закріплено в Конвенції

ООН про права дитини. Основна засада правового регулювання – законні інтереси дитини і державне намагання їх гарантувати й охороняти.

Будь-яка форма насильства як засіб виховання є неприпустимою. Особливо фізичне насильство, яке спрямоване проти дитини, є забороненим у демократичній державі і може включати удари, плескання, фізичні емоційні рухи тощо. Однак найсерйознішим видом насильства для дитини є сексуальне. Психологічне й емоційне насильство полягає у використанні способів впливу, що завдають психологічну, емоційну або психічну травму, тобто це також форма насильства, виявами якого можуть бути ігнорування, приниження, погрози, ізоляція тощо. Звуження можливостей здобувати освіту, вибирати хобі чи володіти особистими ресурсами також є порушенням її прав, що характеризує економічну форму насильства щодо дітей. Дослідниця К. Кандела (К. Candela) зауважує: насправді всі форми насильства – емоційне, економічне і фізичне – взаємопов'язані і ґрунтуються на прагненні влади й контролю. Вона також вказує, що додавання до визначення примусового контролю може ефективно розв'язати складні проблеми, з якими стикаються ці постраждалі [332].

Такий чинник впливу на дитину, як примусовий контроль, особливо з боку батьків, може передбачати численні вияви поведінки з боку кривдників, враховуючи насильство, погрози, переслідування, постійний моніторинг, мікрорегуляцію повсякденного життя, емоційне, економічне й сексуальне насильство, ізоляцію, заперечення й маніпуляції [576].

Наприклад, у Великій Британії на нормативному рівні визначено: контроль і примусова поведінка є центральною частиною домашнього насильства. У 2015 році прийнято Закон про тяжкі злочини в Англії й Уельсі [737], що визнає кримінальним злочином примусову або контрольовану поведінку в сім'ї чи інтимних стосунках. Така позиція нормотворця сприяла більшій обізнаності у Великій Британії в тому, що домашнє насильство – це не випадки насильства, а часто модель поведінки контролю і примусу, яку

кривдники використовують протягом тривалого періоду для контролю й домінування над іншою людиною [751].

Альтернативні й інтерактивні методи навчання і виховання сприяють розвитку і зростанню молодого покоління на принципах толерантності, стимулюють діалог при вирішенні проблем комунікації. Дитина формується на прикладах соціального оточення, і таким первинним оточенням є родина. Тому неможливо забезпечити розвиток і виховання необхідних навичок здорового спілкування без правової освіченості батьків, членів родини щодо правоповажного, шанобливого ставлення до дитини. Навики ефективного батьківства, якщо вони не закладені культурно-ціннісним кодом, повинні бути сформовані державними програмами й гарантіями.

Належний правовий захист прав дитини намагається сформувати міжнародна спільнота за допомогою зразкового юридичного регулювання. Першим етапом досягнення такої мети стала Декларація ООН про права дитини, яка прийнята 1959 року. Вона вважається історично значущим документом, що закладає основу охорони, захисту правового статусу дитини в сучасному світі. Декларація встановлює основні стандарти регулювання прав неповнолітньої особи, визначає ключові принципи й еталони державної політики у цій сфері. Права дитини визнано ваговою складовою частиною системи прав людини демократичної держави.

Наступним етапом, який не тільки декларує статус, але формує можливості його гарантування для дієвості правової політики, є прийнята ООН 1989 року Конвенція про права дитини. Нині це основний чинний міжнародний документ у сфері ювенального, сімейного права національних держав, що створює правову основу для запобігання і протидії насильству стосовно дитини, зокрема в родинному колі.

Конвенція встановлює ключові права дитини, серед яких право на життя, розвиток, освіту, участь у справах, що стосуються захисту її інтересів, а головне – встановлює право на захист від насильства в будь-якій формі.

Вказані міжнародні нормативні гарантії створюють систему належного правового регулювання статусу прав дитини і є фундаментом для національного регулювання окремих сфер виховання й розвитку та політики забезпечення безпеки й ненасильства.

Водночас на сучасному етапі діє ще й третій етап розвитку міжнародного законодавства. На європейському рівні прийнятий широкий спектр стандартів охорони дитинства і первинний міститься в Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). На відміну від попередніх актів, Стамбульська конвенція предметно стосується проблеми домашнього насильства.

Варто згадати також Директиву Європейського Союзу про боротьбу з домашнім насильством, яка встановлює мінімальні стандарти й заходи для захисту постраждалих (зокрема, дітей) від домашнього насильства, забезпечує правову основу для держав-членів ЄС у процесі розробки національних стратегій і програм у цій сфері.

Додатковими гарантіями й інструментами запобігання та протидії домашньому насильству щодо дітей є:

- національна правова політика (концепції, стратегії, програми) протидії домашньому насильству й охорони дитинства. Вони охоплюють широкий спектр заходів: освітні кампанії, профілактичні заходи, психологічну підтримку, культурно-освітні заходи, шкільне консультування, виховання відповідального батьківська та низку інших, що доволі активно відбуваються в країнах Європи;
- функціонування спеціальних гарячих ліній і фахових центрів підтримки, які можуть забезпечити конфіденційність та експертність інформування неповнолітніх;
- освітньо-шкільні програми, які націлені на підвищення освітнього рівня дітей щодо питання домашнього насильства, впровадження навиків кваліфікації ситуації, що відбувається в родинному колі як досліджуваний вид

насильства, а також знань про можливу поведінку в разі настання загрозовості поведінки;

- діяльність спеціалізованих ювенальних служб, які фахово надають допомогу й підтримку для такої вікової групи;
- функціонування медичних і психологічних установ, особливо після того як дитина постраждала від домашнього насильства;
- діяльність громадських організацій, волонтерських рухів та інших інститутів громадянського суспільства, які можуть надати підтримку сім'ям із дітьми, котрі постраждали від насильства.

Комплексне функціонування визначених органів, установ та гарантій можуть забезпечити ефективне вирішення проблеми з особливим акцентом на віку дитини, її вразливому соціальному становищі і сформувати суспільство нульової терпимості до насильства.

У 2015 році прийнято Цілі сталого розвитку до 2030 року, що визначило новий етап у зобов'язаннях міжнародної спільноти стосовно розвитку правової реальності. Спеціально Ціль 16.2 цього плану визначає конкретне завдання: «припинити зловживання, експлуатацію, торгівлю людьми та всі форми насильства проти катування дітей». Така ціль визнає необхідність активних заходів для захисту дітей від різних форм насильства. Вона ґрунтується на розумінні, що діти як найбільш вразлива група потребують спеціальної уваги й захисту від зловживань та експлуатації.

Глибокий аналіз зобов'язань, які визначені в Цілі 16.2, вказує на затребуваність широкого розкриття можливостей досягнення бажаного результату шляхом поєднання різних сфер у механізмі захисту прав дітей і від торгівлі людьми, і від домашнього насильства. Вони передбачають доступ до суду й ефективний судовий захист, а також зміцнення реальних правових законодавчих гарантій, які були б націлені на унікальний правовий статус дитини.

Звернемо увагу: діти можуть бути не тільки прямими постраждалими від домашнього насильства, але і його свідками, що стає причиною особливих

їхніх страждань. Адже, як слушно зауважують іноземні дослідники, «усвідомлення дитиною того, що опікуну завдано шкоди або є ризик заподіяння шкоди, достатньо, аби спричинити шкідливі наслідки» [637].

Учені (W. McGuigan, C. Pratt) наголошують, що діти піддаються впливу насильства різними способами: (1) стають свідками насильства; (2) чують, але не бачать насильства; (3) спостерігають за наслідками (бачать синці на матері, зламані меблі тощо); (4) дізнаються про насильство від інших; (5) живуть у домогосподарстві, де відбувається насильство, але не знають про це [636].

Департамент охорони здоров'я та соціального забезпечення США визначає, що статус свідка домашнього насильства є формою психологічного насильства, яке спостерігається, коли дитина стає свідком домашнього насильства та/або насильства з боку інтимного партнера [359].

За загальними оцінками, 60 % випадків насильства в сім'ї пов'язано з присутністю там дітей і домашніх тварин, які вразливі до фізичної та/або емоційної шкоди [330].

У ситуації домашнього насильства кривдник змушує неповнолітню особу бути свідком домашнього насильства. Породження страху й підвищення авторитету є метою кривдника. До того ж маніпуляція дітьми є ефективним способом впливу на жертву. Така поведінка для дитини має незворотні психологічні наслідки, як і фізичний вплив на здоров'я й майбутнє життя особи, навіть уже в дорослому віці.

Діти молодшого віку не володіють вербальними навичками, щоб адекватно виражати свої почуття, тож у немовлят, які стали свідками домашнього насильства, простежується надмірна дратівливість, регресивна поведінка, порушення сну, емоційний стрес і страх залишитися на самоті. Діти старшого дошкільного віку часто мають психосоматичні проблеми, такі як головні болі, болі в животі, або ж вони дуже лякливі, з порушеннями сну (безсоння, кошмари, лунатизм чи енурез). До слова, матері дітей цієї вікової групи повідомляють про більше поведінкових проблем, ніж будь-якої іншої. Діти на цій стадії також піддаються підвищеному ризику отримати тілесні

ушкодження внаслідок насильства між дорослими. У дослідженні, де приблизно 48 % вибірки становили представники віком до двох років, найпоширенішим механізмом травми був прямий удар, причому здебільшого йшлося про травми голови (25 %), обличчя (19 %) та очей (18 %) [829].

Підлітковий вік небезпечний також у психологічному плані при отриманні негативного досвіду домашнього насильства. Цей період життя дитини характеризується гормональною нестабільністю, емоційним формуванням, він є одним із найскладніших у житті людини, супроводжується додатковими соціальними труднощами й викликами. Депресивні стани стають сьогодні доволі поширеною проблемою підлітків і можуть виражатися у втраті інтересу до життя, зміні настрою, відсутності здорового сну тощо.

Реалізація суїцидальних настроїв, або самоушкоджувальна поведінка різко зростає у випадку ситуацій домашнього насильства. Саморуїнвання у свідомості цієї вікової групи вважається єдиним можливим виходом зі ситуації, котра сталася, особливо якщо вона має циклічний характер. Психосоматичні настрої негативно впливають і на здоров'я дітей.

Антисоціальна поведінка як форма протесту також характерна для цієї вікової групи. Діти підліткового віку часто вдаються до протиправних дій злочинного характеру, аморальних вчинків для пошуку особистої свободи, формування власних кордонів у сімейно-побутовому й соціальному оточенні.

Врахування вікових змін, емоційних станів, особливостей соматички і розвитку дітей важливо для розроблення й ефективного впровадження механізмів запобігання та протидії насильству в домашньо-родинному колі, де неповнолітні можуть стати жертвами чи свідками такої ситуації.

Ситуації, коли діти стали свідками насильства, призводять до різноманітних серйозних психологічних наслідків, створюючи трансгенераційну проблему: дитина може вважати жорстоке поводження й гендерне насильство чимось прийнятним або таким, що неминуче повториться. Щоб уникнути ймовірного ланцюга насильства через покоління,

необхідні рішучі заходи в цій сфері – і для підтримки тих, хто зазнав домашнього насильства, і для запобігання подальшому розвитку насильства.

Поведінка дітей, які піддаються насильству, може бути різною. У деяких дітей вона характеризується значним рівнем агресії, гніву, неконтрольованими вчинками, антисоціальними проявами. Таку агресію, або навіть насильство вони спрямовують на слабших членів родини, тварин, однолітків. Інша група підлітків, навпаки, має пасивну поведінку, не бажає захищати себе та відстоювати власні інтереси не тільки в ситуації домашнього насильства, а й у випадку іншої соціальної комунікації.

Загалом для цієї групи дітей характерне відставання в рості, індексі маси тіла, наявність «дивних» звичок, зокрема розгойдування, кусання, побиття себе, когнітивно-емоційні відставання та інші вади фізичного і психологічного насильства.

Окрім того, кожна форма насильницьких дій щодо дитини спричиняє ті чи інші негативні наслідки. Так, фізичне насильство провокує травми, переломи, сексуальне насильство – інфекційні захворювання, що передаються статевим шляхом. Соціально-психологічні порушення дітей мають вияв у формі заїкання, енурезів, розвитку цукрового діабету тощо.

Зазначимо, що в Україні питанню захисту дітей наукова і практикуюча спільнота приділяє досить багато уваги, проте досі однією з ключових проблем є недостатня усвідомленість суспільства щодо масштабів проблеми домашнього насильства і його впливу на дитинство й підлітковий вік, що часто зумовлено культурними чи стереотипними уявленнями, які ускладнюють виявлення й реагування на такі випадки в сім'ї / родині.

Формування дитиноконцентрованої моделі в механізмі запобігання та протидії насильству щодо неповнолітніх передбачає функціонування таких його елементів:

- врахування інтересів, поглядів, потреб осіб, що пережили домашнє насильство. Акцент варто робити на вікових потребах цієї груп осіб та індивідуальній сімейно-побутовій ситуації;

- фаховість навколишнього середовища й освітньо-виховних і медичних закладів щодо особливостей домашнього насильства та становища дітей у такій ситуації;
- ефективне функціонування системи правоохоронних і судових органів у сфері охорони й захисту дітей від злочинної поведінки;
- активна позиція інституцій громадянського суспільства щодо відсутності толерування будь-якої форми насильства та цінності дитячого віку в суспільно-правовій реальності.

Синергія дозволяє створити єдиний фронт для протистояння насильству, об'єднуючи ресурси на кожному етапі підтримки дітям, що потрапили в складні ситуації. Взаємодія між визначеними елементами механізму протидії домашньому насильству буде ефективною тільки при повному взаємопорозумінні, індивідуальній віддачі для досягнення спільного позитивного результату.

Значущим аспектом є також недостатнє законодавче забезпечення й ефективна система запобігання та протидії домашньому насильству, спеціально спрямована на захист прав дітей як особливо вразливої соціальної групи, тому важливо здійснити моніторинг діяльності щодо адаптації і впровадження європейських стандартів у національну законодавчу базу й практику.

Варто відзначити: реалізація таких стандартів вимагає комплексного підходу і спільних зусиль уряду, громадськості, міжнародних організацій та громадянського суспільства, що передбачає покращення правового регулювання, підвищення кваліфікації фахівців у сфері соціальної роботи, медицини і права, а також зміцнення системи психосоціальної підтримки для постраждалих.

Україні важливо врахувати позитивний досвід і найкращі практики країн Європейського Союзу у впровадженні європейських стандартів щодо захисту прав дітей від домашнього насильства. Принагідно назовемо світові офіційні дані: менше ніж 0,6 % від загальної кількості світових витрат і 0,5 % світових

виділяється на гуманітарне фінансування припинення насильства над дітьми в родинях [534, р. 6].

Обмін позитивним досвідом, практикою проактивної превенції, особливостями функціонування спеціальних служб країни здійснюють у рамках необхідної міжнародної співпраці, що може включати:

- спільну систему соціальних служб і служб психологічної підтримки, або розроблення єдиних ефективних стандартів і норм їх функціонування;
- створення й функціонування міждисциплінарних груп у правоохоронній системі держав та співпрацю в цій сфері на міжрегіональному, міждержавному й наднаціональному рівні;
- тренінги щодо ефективного реагування органів публічної влади, які уповноважені формувати й реалізовувати державну політику у сфері домашнього насильства;
- заохочення міжнародних організацій до виконання функцій в окремій країні;
- спільні публічно-інформаційні кампанії для привернення уваги громадськості до проблеми.

Запропонуємо низку гарантій для вдосконалення правового статусу дитини щодо захисту її прав та інтересів.

Передусім варто вказати на проблему визнання статусу свідка домашнього насильства, оскільки на практиці діти часто є «загубленими» в наявній юридичній процедурі. У багатьох випадках дитину, яка стала свідком акту насильства, судова система не визнає постраждалою особою в повному розумінні цього терміна, навіть у випадках, коли насильство відбулося на очах дитини, є тенденція вирішувати справу, обмежуючись визначенням факту насильства в присутності дитини, без наділення її статусом постраждалої особи. Судові рішення часто обмежуються формальними актами, які фіксують вчинене насильство, але не враховують повноцінно вплив цієї події на емоційний, психологічний та фізичний стан дитини. К. Шостак [233] наводить

таку статистику за 2020 рік: в Україні діти – свідки домашнього насильства були ідентифіковані судом у 25 % вироків і лише в 6 % справ їх визнали постраждалими.

Вказане доводить, що правоохоронна й судова система може не визнати за дитиною статусу постраждалої сторони, а тільки обмежити її становище статусом свідка (очевидця) домашнього насильства. Це не тільки порушує принцип правової визначеності, але й негативно впливає на процес відновлення дитини, її реабілітацію й ресоціалізацію.

Відтак в дитини, особливо підліткового віку, формується досвід неефективності державно-правової захисної системи, знижується рівень правосвідомості й поваги до права, складається враження, що думка особи не є важливою для суспільства, – усе це руйнує розуміння дитиною її соціальної цінності.

Проблема, мабуть, породжена первинними прогалинами в адміністративній процедурі ще на старті процесу протидії насильству. А. Бахаєва і О. Король визнають, що «відсутність однозначної позиції законодавця створює складнощі в роботі поліцейського, перед яким постає питання, чи доцільно складати два окремі протоколи про адміністративне правопорушення щодо кривдника: перший – за вчинення домашнього насильства щодо дорослої особи, другий – за вчинення зазначеного діяння у присутності дитини, попри ігнорування присутності дитини під час такого діяння» [28].

І навіть у випадку, коли є два протоколи, можливий ще один казус – суди, мотивуючи те, що за одне й те саме діяння не можна притягувати двічі, не беруть до уваги протоколи, що стосуються присутності дитини, тому в більшості випадків дитину, яка стала свідком домашнього насильства, не визнають постраждалою особою.

Аналіз судової практики України протягом 2018–2024 років засвідчує, що здебільшого наявність дитини при актах домашнього насильства (у статусі

свідка чи постраждалої особи) не впливає на кваліфікацію. Це вважається тільки обтяжувальною обставиною при визначенні покарання.

Парадокс такої ситуації розглянемо на конкретній справі. Так, у провадженні № 3/612/532/23 суддя Близнюківського районного суду Харківської області [155] не вбачав у діях особи складу правопорушення, передбаченого за ч. 1 ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування), мотивуючи тим, що син, який став свідком домашнього насильства, не може бути визнаний постраждалою особою, оскільки «законодавець розділяє поняття особи, яка постраждала від домашнього насильства, та дитини, яка постраждала від домашнього насильства, яка, в свою чергу, може бути як свідком домашнього насильства, так і безпосередньо особою, яка постраждала від домашнього насильства», а з уваги на те, що, вчиняючи домашнє насильство, особа не мала на меті спричинити шкоду саме неповнолітньому, то його не визнано постраждалою особою.

Потрібно вказати на суттєві розбіжності сучасної судової практики.

Суд першої інстанції в ухвалі Дарницького районного суду міста Київ від 11 жовтня 2019 року визнав і матір, і малолітню доньку постраждалими від домашнього насильства та видав обмежувальний припис строком на шість місяців, оскільки «колишній чоловік протягом тривалого часу ображає заявницю, застосовує до неї фізичну силу безпосередньо в присутності малолітньої дитини, безпідставно ображає, дозволяє собі вживати нецензурну лексику щодо неї, поширює неправдиву інформацію серед громадян та правоохоронних органів, систематично вчиняє психологічне насильство, яке полягає у залякуванні та переслідуванні колишньої дружини та дитини». Постановою Київського апеляційного суду від 18 лютого 2020 року ухвалу про визнання дитини постраждалою було скасовано, а також скасовано рішення про видання обмежувального припису щодо дитини, хоча стосовно

матері залишено рішення без змін. Переглядаючи в касаційному порядку судові рішення, суд касаційної інстанції скасував рішення апеляції лише щодо обмежувального припису щодо дитини, поряд із цим залишивши рішення апеляційної інстанції щодо невизнання дитини постраждалою в силі [156]. Така логіка нам взагалі не зрозуміла: суд не визнає особу постраждалою від насильства, однак вважає легітимним обмежувальний припис щодо неї. Тоді виникає запитання – яке діяння є основою для призначення обмежувального припису? Ні консультації з представниками судового корпусу, ні огляд практики й обґрунтування судових органів не дали нам можливості зрозуміти правове тлумачення суду. Тож є вірогідність, що аналогічні справи в майбутньому касаційний суд розглядатиме за таким же алгоритмом.

Така судова практика суперечить насамперед правовій ідеології сучасної правової держави, де мотивовано, що законний інтерес дитини має прерогативне значення. У ст. 3 Конвенції ООН про права дитини безапеляційно вказано, що «в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини» [98]. У Преамбулі Європейської конвенції про здійснення прав дітей зазначено, що «права та найвищі інтереси дітей мають бути підтримані й що для цього дітям має бути надано можливість здійснювати свої права, зокрема під час розгляду сімейних справ» [67]. Зрештою, це відповідає й конституційним нормам, адже у ст. 52 Основного Закону України прямо вказано, що «будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом» [102].

І наостанок: така практика суперечить міжнародному законодавству, яке ратифікувала Україна. Стаття 26 Стамбульської конвенції [100], що стосується запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству, розкриває важливий аспект визнання статусу дітей, які стають свідками такого злочину. Ця стаття вказує, що людина, котра пережила домашнє насильство, вважається

постраждалою особою. Статус «постраждалої від насильства» забезпечує право за сатисфакцію й можливість користування державними програмами для жертв домашнього насильства. Свідки (очевидці) позбавлені таких прав і можливостей, що спричиняє не тільки юридичну колізію, але й практичні проблеми правозастосовної практики.

Для виправлення такої ситуації пропонуємо зміни до законодавства. Зокрема, доповнити п. 2 ст. 4 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» абзацом такого змісту: *«Дитина, яка стала свідком (очевидцем) будь-якої форми домашнього насильства, вважається особою, яка постраждала від психологічного насильства»*.

Виокремимо аргументи на користь впровадження запропонованої юридичної конструкції.

По-перше, такі зміни до чинного законодавства сприятимуть створенню належних, дієвих правових гарантій психологічної підтримки дітей, що стали свідками домашнього насильства. Посилення статусу важливе для правового регулювання, оскільки визнання дітей постраждалими особами закликає, навіть зобов'язує державу активізувати увагу до проблеми.

По-друге, пропонуване удосконалення сприятиме формуванню законодавства, що відстоює принцип справедливості, рівності й недискримінації, зокрема за віковою ознакою, відобразить людиноцентристську ідеологію правової держави.

По-третє, така норма в законодавстві створює правовий механізм для визнання і врахування психологічного впливу на дитину як результату того, що вона стала очевидцем насильства вдома; вказане може бути стимулом для вироблення спеціальних програм та ініціатив, спрямованих на підтримку й захист дітей, які опинилися в подібних ситуаціях.

Отже, внесення до законодавства нашої пропозиції сприятиме охороні й захисту дитинства, ефективній охороні прав, свобод і законних інтересів неповнолітніх, що стали очевидцями домашнього насильства, а також створить додаткові превентивні заходи для кривдника, який, як ми вже

вказували, може використовувати дитину як засіб маніпуляції чи примушувати її бути свідком для підвищення власного авторитету в родині.

Звернемо увагу на ще одне потрібне вдосконалення в національній практиці. Зазначено, що поліцейському, судді важко самотійно підтвердити настання шкідливих наслідків у випадку домашнього насильства, тому варто активно залучати спеціалістів для адекватного вивчення психологічного стану дитини, яка стала свідком чи очевидцем насильства в сім'ї. Це виокремлює надзвичайно важливе питання ефективної взаємодії між різними суб'єктами, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству.

У сучасній державі існує широкий спектр органів, установ, інституцій, які мають спеціальну компетенцію в механізмі захисту прав і свобод громадян, захисті їхніх законних інтересів. Психологічний стан дитини не завжди компетентно може бути оцінений представниками правоохоронних органів чи судовою системою. Для фахового аналізу психологічного стану дитини необхідні спеціальні знання, аби можна було здійснити моніторинг ситуації і визначити рівень впливу стресу на дитячу психіку. Для цього пропонуємо впровадити обов'язковість проведення психологічної експертизи стану дитини, що оформлюється як висновок про її психологічний стан. Це дасть змогу не тільки надати належну психологічну підтримку дитині і членам родини, але й уможливить юридичну підставу для належної оцінки ситуації в судовому процесі. Матеріали справи обов'язково повинні містити такий висновок, оскільки суддя не володіє спеціальними знаннями для оцінки впливу ситуації насильства на дитячу психіку. Окрім того, експертиза слугуватиме підставою для подальшої соціально-психологічної підтримки неповнолітньої особи.

Заклади освіти відіграють ключову роль у виявленні проблеми домашнього насильства, адже, окрім родини, педагогічний колектив часто є єдиною групою дорослих, з якими комунікує неповнолітня особа.

Заклади освіти і з морально-етичної, і з правової точки зору не просто наділені правами, але й мають чіткі обов'язки у цій сфері. Вони зобов'язані

негайно (не пізніше однієї доби з моменту отримання інформації) повідомити компетентні правоохоронні органи про відомі факти домашнього насильства стосовно дитини. Також вони зобов'язані співпрацювати з підрозділами органів Національної поліції України. Швидка й оперативна реакція на отриману інформацію може бути забезпечена тільки завдяки налагодженій роботі обох інституцій – освітньої і правоохоронної.

Кожна ситуація домашнього насильства є унікальною, тому за потреби співпраця полягає й у залученні медичних фахівців, соціальних служб, представників громадських організацій, батьківського комітету як органу самоорганізації населення, служб психологічної підтримки тощо.

У закладах освіти має бути створене безпечне середовище для дитини, яке вільне від насильства. Для усунення подвійної віктимізації завданням педагогів є убезпечити дитину від осуду з боку однокласників і дитячого середовища. Це можна здійснювати і шляхом збереження конфіденційності інформації, і через освітньо-роз'яснювальну роботу, належне інформування про неправомірність та аморальність домашнього насильства й відсутність вини дитини, що постраждала від нього.

Проте для належного виконання завдань і функцій держави у сфері превенції домашнього насильства доречно, на нашу думку, визнати навчальні заклади й установи системи освіти суб'єктами доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі (Реєстр). Він існує як автоматизований, комунікативний механізм обліку фактів домашнього насильства, статистичного аналізу поширення проблеми та інформування компетентних органів про насильство в родинному оточенні. Реєстр допомагає інформуванню про факти насильства, циклічність та повторюваність ситуації, містить інформацію про кривдника, свідків, постраждалих осіб, місце події тощо.

Доступ представників освітніх закладів пришвидшить реагування на ситуацію домашнього насильства, оскільки це додаткова можливість отримати інформацію в разі підозри, що дитина страждає від домашнього насильства, а

також має превентивне значення, адже педагоги отримують доступ до історії сімейних відносин, відповідно й можливість ефективно промоніторити проблему в майбутньому шляхом додаткового акценту на поведінці дитини, яка вже була свідком чи постраждалою від домашнього насильства.

У пункті 7 ст. 16 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначено суб'єктів, яким надається доступ до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі, зокрема це органи державної влади й місцевого самоврядування, проте органи управління освітою, навчальних закладів та установ системи освіти й навчальні заклади та установи системи освіти такого доступу не мають. Вважаємо, що для превенції домашнього насильства, можливості швидкого ознайомлення зі ситуацією доступ до Реєстру доречно надати й уповноваженій особі закладу освіти (заступникам директорів навчальних закладів із навчально-виховної роботи). Відповідне доповнення пропонуємо внести до ч. 7 ст. 16 Закону у вигляді пункту 6:

7. Доступ до Реєстру надається:

...

«б) уповноваженим особам навчальних закладів та установ системи освіти – у частині випадків насильства, в яких кривдниками або постраждалими особами є діти».

Розділ 4 Методичних рекомендацій щодо запобігання та протидії насильству, що видані Міністерством освіти і науки України, вказує на дії педагога в разі підозри на домашнє насильство, який часто є в ролі ключового фахівця, що може вплинути на поліпшення ситуації й гарантувати безпеку і добробут дитини. Дії передбачають такі етапи: педагог має виявити ознаки неналежного виконання батьками обов'язків щодо виховання й докладно задокументувати ці випадки; за наявності травм або потреби в медичному обстеженні педагог повинен вести дитину до травм пункту чи іншої медичної установи для фіксування травм і надання необхідної медичної допомоги; якщо існує ризик для дитини через вживання батьками алкоголю, наркотиків чи

наявність психічних захворювань, педагог має звернутися до органів опіки й піклування за місцем фактичного проживання дитини; педагог повинен організувати консультації психолога й соціального педагога для діагностичного обстеження дитини і всієї сім'ї, що передбачає встановлення причин порушень у дитини, аналіз сімейного оточення й визначення можливих чинників, які впливають на дитину; проведення блоку корекційних занять із дитиною й батьками для вивчення адекватної взаємодії в умовах домашнього виховання (психологічна підтримка, тренінги й індивідуальні сесії); забезпечення психологічної й емоційної підтримки для дитини, створення сприятливого середовища для її розвитку й самовираження.

Проте аналіз вказаних рекомендацій дає нам змогу дійти висновку, що вони акцентують увагу на діях педагогічного складу у разі вчинення домашнього насильства, проте не розроблено превентивних рекомендацій, які дозволили б убезпечити дитину від загрозової ситуації. Пропонуємо ч. 2 ст. 11 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» доповнити пунктом 1¹:

2. Навчальні заклади й установи системи освіти під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству:

...

«1¹) здійснюють систематичний аналіз стану дитини з метою вчасного виявлення й усунення можливих загроз домашнього насильства».

Звернемо увагу, що систематичність моніторингу поведінки дітей, негайне реагування на зміни є дуже вагомим принципом, що усуває циклічність домашнього насильства, сприяє швидкому припиненню правопорушення. Пропонуємо для забезпечення цього принципу також доповнення до Розділу 4 Методичних рекомендацій. На нашу думку їх варто викласти в такій редакції:

«Педагогічний склад закладу освіти зобов'язаний систематично моніторити психологічний стан дітей, визначати зміни в їхній поведінці та акцентувати увагу на появі ознак психологічно-емоційного дисбалансу дітей.

Створення довірливих відносин між педагогами та дітьми забезпечить можливість раннього розпізнавання ситуації домашнього насильства.

Педагогічний склад зобов'язаний використовувати додаткові джерела інформації для оцінки стану дитини, зокрема шляхом проведення зборів, консультацій, регулярної взаємодії з батьками чи законними представниками дитини для підтримки толерантного сімейно-побутового середовища та підтримки родин».

3.4. Домашнє насильство серед представників ЛГБТ та квір-спільнот

Домашнє насильство, як уже зазначалося раніше, може відбуватися в будь-яких міжособистих відносинах, стать, сексуальна ідентичність та інші критерії тут не є суттєвими.

Для належного правового регулювання, реального впровадження принципу людиноцентричності, акцентування діяльності органів публічної влади на специфічності відносин між учасниками ситуації насильства в сімейно-родинному й побутовому колі видається актуальним аналіз проблеми проявів насильства серед представників особливої сексуальної ідентичності.

Питання актуалізується в контексті соціальних стереотипів, що існують в сучасному суспільстві, дисонансу релігійних, морально-культурних і правових норм.

Люди, котрі мають прояви особливої сексуальної орієнтації й гендерної ідентичності, в подальшому характеризуватимемо як представників ЛГБТ. Таку аббревіатуру використовуємо як широку термінологію, так званий «парасольковий термін» щодо транс-людей, які можуть ідентифікувати себе як квір-особи, транссексуали, бісексуали тощо. Особливості їхньої гендерної ідентифікації не настільки вагомі в контексті предмета дисертаційного дослідження. Проте вагомим чинником є наявність особливих гендерно-

сексуальних стосунків чи особистої ідентифікації та їхній вплив на сімейно-побутові відносини.

Проблеми правового й соціального статусу представників ЛГБТ та квір-спільнот (далі – ЛГБТ) досліджені недостатньо. Це характерно і для українського суспільства. Великою мірою це через відсутність належного наукового й соціального інтересу до цього питання, а також достатньої кількості об'єктивних досліджень у цій галузі. І цьому є чимало причин.

По-перше, соціокультурні цінності. В Україні соціокультурні умови можуть створювати стигматизацію навколо питань, пов'язаних із ЛГБТ та квір-спільнотами, а недостатня відкритість і розуміння соціуму деколи призводить до відсутності зацікавленості в дослідженні цих питань.

По-друге, політичний контекст, оскільки часто влада намагається уникнути дискусійних у суспільстві проблем або таких, що мають дисонанс із загальноновизнаною ідеологією, цінностями й релігійними догмами. Органи публічної влади свідомо уникають правового регулювання статусу осіб з особливою гендерною ідентичністю, тому в науковому аспекті дослідження не є пріоритетними.

По-третє, низький рівень зацікавленості наукової спільноти. Проблематика має певні релігійно-моральні важелі, тому науковці намагаються обійти увагою визначену проблематику, звертаючись до більш загальних тем. Для прикладу, у національній доктрині практично немає праць такого спрямування, проте досить багато є про домашнє насильство стосовно жінок чи гендерну рівність.

По-четверте, відсутність достатньої кількості статистичних даних часто може бути перешкодою для проведення наукових досліджень.

Закритість тематики, незацікавленість суспільства в ній, соціокультурні чинники створюють значний рівень закритості соціуму, в якому перебувають трансгендерні, бінарні особи та представники нетрадиційної сексуальної орієнтації. Немає методики збору даних ні на державному, ні на громадському рівні.

Однак у деяких країнах проводяться соціологічні дослідження й опитування для визначення приблизної поширеності ЛГБТ. Дослідники вказують, що «наси́льство серед ЛГБТ є прихованою проблемою суспільства» [486]. Прихований дисонанс у соціальних взаєминах особливо характерний для вказаної групи, її представники частіше піддаються насильству, що з боку інтимного партнера, що з боку членів родини саме через особливу сексуальну орієнтацію й гендерну ідентичність.

Індикатором демократичності держави й реального панування принципу гуманності, верховенства права, свободи й недискримінації є ставлення соціуму до ЛГБТ-групи. Ідеться не тільки про юридичне визнання їхнього статусу (хоча й це має вагоме значення), але й про толерантне ставлення суспільства до питання, що має приватний характер.

Дані щодо гендерної ідентичності членів суспільства не підлягають моніторингу з боку держави. На сьогодні немає статистики сексуальної ідентичності особи й кількості осіб з особливими характеристиками, тому дані часто різняться залежно від методології, яка обрана для наукового дослідження. Дослідження визначають: спільнота дорослих лесбіянок-геїв і бісексуалів може становити в цілому 3,5 % населення Сполучених Штатів [471]; також підраховано, що 2,3 % чоловіків у Великій Британії [671] і 2,7 % чоловіків в Ірландії [599] ідентифікують себе як гомосексуалісти або бісексуали, а загалом в Англії від 2,5 % до 5,9 % дорослого населення ототожнює себе з лесбіянками, геями або бісексуалами [569]. За оцінками ВООЗ, від 4 % до 16 % населення планети вважає себе чоловіками, які мають секс із чоловіками [298].

Окрім того, суспільне ставлення до гендерної ідентичності особи в державах доволі різниться, тому показники суттєво залежать від території та особливостей громадської думки щодо становища представників ЛГБТ-спільноти.

Дослідження експертних й аналітичних звітів, міжнародних моніторингів та позицій іноземних науковців дає підстави для висновку, що

існують певні особливості прояву домашнього насильства серед представників ЛГБТ.

Першою особливістю є те, що, за оцінками експертів, поширеність домашнього насильства серед одностатевих пар є набагато вищою, ніж у різностатевих. Зазвичай з аналізу окремих випадків й опитувань, даних громадських організацій бачимо: рівень домашнього насильства є непропорційно високим. Л. Семпревіво (L. Semprevivo) вказує: ЛГБК-молодь частіше піддається сексуальному насильству на першому побаченні [735]; інші дослідження виявили, що кожен четвертий гей стикався з домашнім насильством упродовж свого життя [328]. Кілька досліджень задокументували: чоловіки-геї та бісексуали, як порівняти з гетеросексуальними жінками, зазнають насильства еквівалентного, а то й вищого. Доведено також, що геї і бісексуальні чоловіки більше потерпають від домашнього насильства, ніж гетеросексуальні чоловіки [626], і цей показник може бути навіть удвічі вищим [641].

Для трансіндивідів ризик ще більший. Дослідження, проведене в Шотландії, показало, що 80 % транслюдей зазнали домашнього насильства з боку нинішнього або колишнього партнера [713]. Рівень поширення тут значно вищий, а деякі джерела доводять надзвичайно високі показники. Китайські експерти вказують: гомосексуальні чоловіки і жінки, геї й бісексуали зазнають домашнього насильства у п'ять разів частіше, ніж гетеросексуали [852]. За результатами свого дослідження (2019) щодо бісексуалів, геїв та гетеросексуалів Н. Дікерсон-Амайя (N. Dickerson-Amaya) і В. Костон (V. Coston) [404] подають такі дані: 79 %, 83 % і 62 % відповідно.

Другою особливістю прояву домашнього насильства серед представників ЛГБТ є те, що представники цієї групи значно частіше за інших стають жертвами домашнього насильства в ситуації, коли кривдником є хтось з батьків. Зазвичай дорослі люди мають правоповажну модель комунікації з батьками, проте для ЛГБТ-людей такі стосунки доволі часто спричиняють

домашнє насильство в різних формах. Підставою для такої ситуації є саме сексуальна орієнтація й гендерна ідентичність людини.

У більшості суспільств існують стереотипні уявлення про аморальність такої ідентичності й сексуальної поведінки, підґрунтям цьому є релігійні, культурні й історичні атрибути соціуму. Тиск з боку батьків, близьких родичів, інших членів родини через вказану особливість людини завжди є дуже суттєвим. Це є сутністю родинних непорозумінь, що часто можуть отримувати форму насильницьких дій. Негативними наслідками є не тільки порушення ментального, але й фізичного здоров'я людини.

У Північній Америці було виявлено, що лесбійки і геї в 1,2 раза частіше, ніж гетеросексуали, повідомляли про фізичне насильство з боку батьків або опікунів [462].

Відзначимо, що найбільш виражено така фаза домашнього насильства простежується після камінг-ауту, тобто коли особа відкрито повідомляє про свою сексуальну орієнтацію чи гендерну ідентичність. Цей момент є ключовим для ЛГБТ-особи, оскільки дозволяє змінити своє життя, звички, отримати внутрішню свободу. Водночас камінг-аут може спровокувати негативну реакцію у батьків і близьких родичів цієї особи, ба більше, їхня реакція може мати форму агресивних і насильницьких дій. У таких випадках близькі люди, намагаючись змінити ідентичність чи орієнтацію, не бажаючи приймати й визнавати особливості члена родини, виступають кривдниками. Зазвичай цей процес неприйняття супроводжується тиском, фізичним насильством, маніпуляціями, відмовою від спілкування, відкритим нехтуванням. Для представників ЛГБТ, як визнають вони самі, таке ставлення до гомосексуалізму є травматичним [635]. Саме із цих причин для молодих лесбійок і геїв великою проблемою є відкриття себе перед членами родини. Адже після такого кроку їм часто доводиться ще більш наполегливо протистояти суспільним традиціям. Нерідко вони стикаються не тільки з тиском батьків або родичів, що виявляється у формі погроз, фізичного або емоційного насильства, від них ще й вимагають дотримання відповідних

стандартів щодо створення сім'ї й народження дітей. Скажімо, у Китаї нещодавно репрезентовано глобальне дослідження (опитано 11 048 дорослих китайських лесбіянок і геїв), котрі повідомили про значний рівень негативного ставлення й насильства з боку батьків і родичів через сексуальну орієнтацію (54,2 %), а найбільший тиск був спрямований на примус вийти заміж і мати дітей (70,4 %) [766].

Деякі іноземні дослідження свідчать: тиск з приводу продовження роду є особливо високим для чоловіків, оскільки вони відповідальні за збереження безперервності сімейних ліній у системі споріднення по батьківській лінії. Загальноприйнятим стереотипом у класичних суспільствах є те, що син повинен бути «слухняним і відповідати батьківським очікуванням і слідувати тиску, щоб одружитися і тим самим виконати зобов'язання щодо продовження сімейної лінії» [585]. Якщо не прислухатися до вимог, це призведе до ганьби батьків і всієї родини. Батьків, які мають негетеросексуальних дітей, звинувачують у тому, що вони не виховали хорошої дитини і не виконали родинного обов'язку відтворити потомство. Наявність негетеросексуального члена в родині також сприймається як ганьба, «може зробити сім'ю мішенню для пліток і поставити клеймо на ім'я сім'ї (що призведе до «втрати обличчя»)» [362]. Деякі батьки навіть змушували своїх дітей-лесбіянок, геїв і бісексуалів проходити конверсійну терапію, щоб «вилікувати» їхню сексуальну орієнтацію [351].

А втім, незважаючи на благі наміри членів родини, змушування особи до будь-яких дій кваліфікується як порушення права людини на приватність, зачіпає особисту свободу особи. Примус до лікування є формою домашнього насильства щодо представників особливої сексуальної орієнтації. Така медична практика, відома як «конверсійна терапія», може мати негативні наслідки для ментального здоров'я особистості, оскільки, прагнучивилікувати гомосексуалізм, відбувається руйнування ідентичності особистості.

Депресія, тривога є тільки найлегшими проявами такого лікування, суїцидальні дії також можуть бути наслідком вказаної терапії, тому на

державному рівні окремих країн існує заборона лікування нетрадиційної орієнтації в будь-якій формі (від медикаментозної до психологічної) через її шкідливий і загрозливий вплив на здоров'я пацієнта.

Ще однією формою домашнього насильства є вигнання з дому через сексуальну ідентичність особи. Іноземні науковці вказують на часті випадки такого вигнання молодих лесбійок і геїв [712]. У США, наприклад, лесбійки, геї, бісексуали, трансгендери і квіри мають значно вищий ризик залишитися бездомними, ніж не ЛГБТ-молодь у загальній популяції. Тимчасом як ЛГБТ-молодь становить лише приблизно 5-8 % від усієї молоді в США, вони становлять 40 % бездомної молоді [421].

Самоідентифікація, відстоювання власної особистої свободи є суттєвим елементом життя людини, тому тиск щодо особистих характеристик чи вираження власного Я спричиняє першочергово моральні страждання, які можуть негативно впливати на добробут людини, її здоров'я.

На державному рівні питання також є важливим, оскільки порушує можливість створення інклюзивного, толерантного соціуму.

Третьою визначеною нами особливістю прояву домашнього насильства стосовно представників ЛГБТ є те, що вони піддаються додатковим формам насильства, окрім загальних (фізичне, психологічне, сексуальне й економічне). Розкриємо їх.

Однією з додаткових форм насильства є погроза розголошення інформації про особливості гендерної чи сексуальної ідентичності особи (аутинг). Страх ворожості, дискримінації в суспільстві, навіть острах за власну фізичну безпеку може бути важелем, який використовує кривдник для впливу на особу, спричиняючи психологічні проблеми.

Аутинг може застосовуватися як форма домашнього насильства до багатьох осіб, але саме щодо досліджуваної групи розголос спричиняє особливу стигматизацію. Це зумовлено острахом через інформування близьких, їхню реакцію та боязню погіршити здоров'я членів родини, завдавши їм морально-психологічного стресу. Страх розголосу серед колег, на

робочому місці також характерний для ЛГБТ-осіб. Невідомість реакції оточення, страх соціального осуду, дискримінації, нехтування тощо спричиняє психологічні страждання людини.

Ще одним особливим видом насильства можна вважати незахищені статеві зносини. Вони значно підвищують ризик інфікування особи хворобами, що передаються статевим шляхом, а вживання постраждалою особою медичних заходів протиепідемізації ускладнюється через страх розкриття. Гомофобне ставлення в класичному суспільстві характерне для досліджуваної групи, що полягає у ворожому ставленні до представників нетрадиційної сексуальної орієнтації. Медичні працівники так само є людьми з відповідним сприйняттям поведінки в межах соціальних стереотипів, тому вони також можуть створювати подвійну віктимізацію для ЛГБТ-особи.

Четверта особливість проявляється в діях постраждалих осіб. Це зумовлено фатальною недовірою до органів державної влади і класичних інститутів громадянського суспільства, тому «в основному шукають допомоги в закритих джерелах, таких як консультанти / терапевти і друзі [414]. Coral Project вивчав ЛГБ та/або Т-людей, що проявляють насильство та/або образу у своїх інтимних стосунках, відтак наголошує, що і постраждалі, і ті, хто повідомили, що використовували насильницьку / образливу поведінку, вказали: якщо вони взагалі шукали допомоги, то спочатку зверталися до друзів, а потім до терапевтів / консультантів, але не до спеціалізованих органів влади чи громадських організацій у сфері домашнього насильства. Сучасні дослідження оцінюють: 60 % до 80 % ЛГБТ+ постраждалих у Великій Британії ніколи не повідомляли про інциденти поліції і не намагалися отримати пораду чи захист у спеціалізованих службах (відсоток звернень осіб, що ідентифікували себе як ЛГБТ – близько 2,5 %) [720].

Сутність проблеми лежить у більш широкій парадигмі відносин, у яких проживає представник ЛГБТ. Передусім це маргіналізація, яка вказує на те, що така група осіб знаходиться на периферії соціально-економічного й культурного життя, стикається з дискримінацією й викликами, пов'язаними з

їхньою сексуальною орієнтацією чи гендерною ідентичністю. ЛГБТ-особи ризикують зазнавати різних форм дискримінації, враховуючи відмову в роботі, обмеження доступу до освіти й медичних послуг, а також стереотипи й негативні уявлення. У суспільствах із консервативними поглядами може існувати значний соціокультурний тиск, який виявляється у відмові визнавати права ЛГБТ-осіб, агресивних антиідентичних настроях та обмеженнях у сфері громадянських прав. ЛГБТ-особи можуть зазнавати фізичного й емоційного насильства, отримувати погрози через свою сексуальну орієнтацію чи гендерну ідентичність. Така загальна сфера суспільних настроїв, у яких проживає особа, спричиняє відмежованість спільноти від загальносоціальних відносин, породжує страх осуду й нерозуміння. Тому й не дивно, що представники ЛГБТ розуміють: первинно саме їхня сексуальна ідентичність розглядатиметься як основа, передумова, чинник домашнього насильства. Р. Барнес (R. Barnes) та С. Донован (C. Donovan) вказують: постраждалі з груп ЛГБТ менш схильні звертатися за підтримкою до поліції або до спеціалізованих установ для захисту від домашнього насильства [282].

Виправити ситуацію могли б спеціальні ЛГБТ-служби для перешкоджання насильству, але їх «мало і вони фінансуються ненадійно» [621].

Не тільки недовіра і страх розголосу й осуду провокує постраждалу особу не звертатися до спеціалізованих органів протидії цьому деаксіологічному явищу, але й неадекватна реакція або ж неготовність відповідних установ до роботи з такими потерпілими.

Наприклад, загальновідомо, що медичні працівники мають вирішальне значення для надання допомоги тим, хто піддається домашньому насильству, зокрема, вони сприяють розкриттю інформації, оцінці ризиків і наданню відповідного догляду й лікування. Теоретична модель звернення по допомогу, яку розробили китайські вчені (Zh. Liang та ін.) і яка складається з визначення проблеми, ухвалення рішення про таке звернення і вибору служби підтримки, підкреслює активну роль медичних працівників, які, ймовірно, надають захист

постраждалим на всіх трьох етапах. Д. Кровлі (D. Crowley) і П. Фаган (P. Fagan) доводять: сукупні дані демонструють обмежену підтримку спеціалістами чоловіків-геїв та бісексуалів, а також ключову роль медичних працівників у допомозі маргіналізованим особам [385]. Інші дослідники також спостерігали акти відкритої дискримінації з боку таких працівників [327]. Також науковці доводять, що про вчинення домашнього насильства, ймовірно, значною мірою не повідомлялося через стигматизацію [755] і вказують на «труднощі з доступом до послуг» [327].

Отже, враховуючи загальний правовий і соціальний контекст стану домашнього насильства серед представників ЛГБТ-спільнот та квір-меншин, запропонуємо додаткові аспекти профілактики й запобігання цьому негативному явищу у вказаній групі.

Розпочнімо з нормативних заходів і звернімося до позитивного іноземного досвіду. У США 1994 року був прийнятий Закон «Про насильство щодо жінок» (VAWA) [815]. Проте чимала увага наукової спільноти прикута до того, що досліджувана група населення «значною мірою непомітна в політиці та практиці щодо домашнього насильства» [282]. Ось чому до Закону було додано положення, яке забороняє відмовляти в послугах на підставі сексуальної орієнтації щодо програм, які фінансуються відповідно до вимог VAWA [493]. Так, Закон гарантує постраждалим тисячі місцевих програм, які їх обслуговують, забезпечують необхідними ресурсами для житла, правової допомоги, альтернатив кримінальної відповідальності та програм профілактики. Він також містить нові положення щодо економічної справедливості та покращує доступ для постраждалих будь-якої статі шляхом посилення законів про недискримінацію і створення програми послуг ЛГБТ.

Європейські науковці також наголошують на потребі включення одностатевого домашнього насильства до нової міжнародної доктрини прав ЛГБТ, а також до національного законодавства [661].

Державні соціальні програми, психологічні проекти, громадські заходи тощо в нашій державі не мають людиноцентристського спрямування.

Здебільшого вони спрямовані на широке застосування й характеризуються одностороннім сприйняттям проблеми «чоловік – кривдник, жінка – жертва». Однак для європейського інтегрування у правовий і політичний простір важливою є зміна такої ідеології. Державні гарантії повинні бути розширені окремими особливостями, при цьому врахування особистих характеристик відносин визначаємо пріоритетними. Програми і проекти запобігання домашньому насильству, діяльність органів та інституцій щодо запобігання цьому явищу мають враховувати особливості гендерної ідентичності й сексуальної орієнтації особи.

Вважаємо за необхідне запропонувати удосконалення нормативного регулювання проблеми. Першочерговими видаються затребувані зміни до спеціалізованого законодавства. Пропонуємо п. 3 ст. 4 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» додатково підсилити таким реченням: *«Усі заходи та послуги, спрямовані на запобігання і протидію домашньому насильству, повинні враховувати особливі потреби й унікальні аспекти життя постраждалих і кривдників, зокрема статеву й гендерну ідентичність, вік, стан здоров'я, національну й етнічну належність тощо».*

Коли для законодавчого регулювання проблеми домашнього насильства представників ЛГБТ-спільноти особливості сексуальної орієнтації й гендерної ідентичності не мають вагомого значення і не впливають на ефективне запобігання та протидію проблемі, то на праксіологічному рівні діяльності спеціальних служб вагомим є індивідуальний підхід. Цілеспрямований, людиноцентристський підхід полягає у врахуванні сутності ідентифікації особи: небінарність людини, позиціонування себе геєм, лесбійкою, трансчоловіком чи трансжінкою, квір-особою тощо. Специфіка кожної групи враховується при правозастосовній діяльності органів публічної влади та правореалізаційній практиці представників інституту громадянського суспільства.

Інклюзивний підхід має полягати також в особливому ставленні до окремих вікових груп. Припустімо, особи нетрадиційної орієнтації старшої

вікової групи мають додаткові характеристики для віктимізації у формі домашнього насильства.

Отже, первинна соціальна проблема політики запобігання насильству серед цієї групи стосується «невидимості» для суспільства. Спільнота ЛГБТ не володіє даними про домашнє насильство на рівні представників громадських організацій, за межами спільноти, до органів влади із цією проблемою звертаються неохоче, тому, по суті, це «неіснуюча» група для нормотворців і політиків. Активізація уваги до інформації щодо домашнього насильства серед осіб з особливою статевою й сексуальною ідентичністю є важливим первинним чинником протидії негативному явищу.

Зазвичай життя представників досліджуваної соціальної групи характеризується закритістю, недовірою до правоохоронної системи, страхом громадського розголосу й осуду. Тому в аспекті практичної компоненти діяльності органів державної влади й місцевого самоврядування існує певна прогалина. Вони не володіють повною інформацією про життя таких осіб, особливості їхньої побутової комунікації. Брак досвіду й доступу до інформації суттєво впливає на ефективність публічних спеціалізованих органів.

На противагу представникам держави, інститути громадянського суспільства (особливо громадські організації відповідного спрямування) наділені ширшими джерелами інформування і практичним досвідом для запобігання проблемі та у сфері підтримки постраждалої особи. Проте така ситуація все ж має фрагментарний характер, загалом громадськість не має чіткої інформації загалом про життя представників ЛГБТ-спільноти, зокрема щодо поширення домашнього насильства серед них. Така ситуація характеризується соціальною ізоляцією й інформаційною пусткою. Відсутність надійних даних про природу й досвід ЛГБТ як постраждалих також обмежує здатність висвітлювати ступінь і характер цього зловживання, що суттєво негативно впливає на можливості усунення проблеми.

У вакуумі інформації про кривдників виникає безперечна неможливість розробки ефективних програм профілактики й реагування. Якщо суспільство не здатне визначити й аналізувати джерела насильства в сім'ї, йому буде складно адекватно втручатися й вирішувати цю системну проблему. Це вказує на потребу у глибокому суспільному діалозі й визнанні необхідності надання голосу й ідентичності тим, хто стає об'єктом домашнього насильства в ЛГБТ-спільнотах.

Важливим чинником покращення правової ситуації є *створення інклюзивного середовища*. Поліпшення реагування на домашнє насильство серед ЛГБТ визначається необхідністю проведення тривалої соціально-культурної трансформації, що міститиме низку ключових аспектів, серед них такі:

1. Проведення інформаційних кампаній популяристичного значення з подвійною метою: з одного боку, привернути увагу до потреби толерантного ставлення до представників ЛГБТ-спільноти з боку оточення; з іншого, – інформувати щодо поширеності проблеми насильства серед осіб нетрадиційної сексуальної орієнтації й підвищувати обізнаність суспільства й органів публічної влади щодо потреби індивідуалізованого ставлення.

2. Створення потенційних інституційних можливостей для спеціалізованої допомоги осіб, що є представниками ЛГБТ-спільноти. Консультування, психологічна і медична підтримка, юридична допомога мають особливу специфіку для вказаної групи осіб, тому доречним є акцент на особливостях ситуації. Зазвичай держава не може забезпечити індивідуалізованого підходу до проблеми, але його може забезпечити громадянське суспільство.

3. Первинною проблемою домашнього насильства є соціальне оточення і стереотипне ставлення. Для жінок проблема полягає в питанні гендерної нерівності, а для представників ЛГБТ-спільноти – у суспільній ідеології несприйняття особливих проявів гендерної ідентичності й сексуальної

орієнтації. Тому тільки боротьба зі соціальним тлом проблематики допоможе акцентувати на окремих проблемах, серед яких домашнє насильство.

4. Освітня траєкторія суспільства може модифікувати стереотипне уявлення про стать і гендер, тому увага шкільної, позашкільної освіти для дітей та молоді про статеve виховання буде, на нашу думку, ефективним засобом подолання проблеми з метою формування інклюзивного суспільства.

5. Зміна ідеологічної сутності правової політики, відповідно до якої відбувається сприйняття особливих характеристик людини не як елемента пристосування оточення, а як чинника цінності людської ідентичності.

Така правова політика повинна містити різноманітні кроки для досягнення основної мети – викорінення дискримінації і стимулювання мови толерантності й ненасильства в суспільстві.

3.5. Особливості домашнього насильства в окремих соціальних групах

У межах цього підрозділу дисертаційного дослідження вважаємо за потрібне репрезентувати правовий аналіз становища окремих соціальних груп та вплив на них проблеми домашнього насильства.

Первинно проведемо короткий аналіз впливу проблематики на *представників етнонаціональних груп суспільства*, зокрема національних й етнічних меншин. Ця група характеризується належністю до осіб, що мають особливу національну ідентичність і водночас є громадянами держави. Ідентичність відображає національну культурну складову, мову, релігію, традиції, ментально-етичні цінності тощо. Багатоманітність характерна для більшості держав сучасного суспільства. Історично традиційно склалося так, що не тільки представники корінних народів, але й інші нації проживають на території держави, що відображає багатонаціональну складову соціального життя.

Державна етнонаціональна політика має подвійну природу: з одного боку, взаємини представників національних груп формуються на основі демократичної взаємодії й верховенства права, з іншого, – такі стосунки можуть стати причиною національної непокори, сепаратистських настроїв, громадянських рухів і військових конфліктів.

Парадигма багатокультуралізму для соціальних відносин породжує додаткові виклики, що потребують правового регулювання: освіта для дітей мовою національної меншини, особливі політичні гарантії для цих груп, міжкультурна комунікація, патріотичне виховання нетитульної нації, різносторонність поглядів на історію, культуру, міжрелігійні проблеми. У сімейному оточенні питання також має важливе значення, оскільки загальнодержавна політика може істотно дисонувати з правилами етики, моралі й побуту, що складається всередині етнонаціональної групи. Тому проблема має ширший характер і вказує на тлумачення соціокультурної комунікації на рівні міжкультурної стереотипної взаємодії.

В окремих уявленнях і звичках етнічних та національних груп існує інша, ніж прийнята в демократичному суспільстві, культура побутової й сімейної комунікації. Зазвичай схвалення гендерної нерівності й визнання патерналістської культури в межах родини є проблемою викорінення стереотипного мислення, що гірше – схвалення домашнього насильства.

Насильство є серйозною проблемою, яка стосується жінок у різних культурних й етнічних спільнотах, і, як вказує Реббека Херон (R. Heron), «домашнє насильство, як правило, більш поширене серед етнічних меншин, ніж серед етнічної більшості» [523].

Особливо помітною ця проблема є серед *ромської спільноти*, тому потребує вирішення. Роми як національна меншина можуть стикатися з додатковими викликами й стереотипами в суспільстві, що впливають на динаміку домашнього насильства у цій спільноті. Роми можуть переживати унікальні культурні й соціальні впливи, які значно активізують, підсилюють проблему, зокрема, деякі традиції сприяють нормалізації насильства в

сімейних стосунках. Тому питання особливостей прояву домашнього насильства різних етнонаціональних груп має вагоме значення для формування правової політики держави, наукового аналізу проблематики.

По суті, насильство як негативне соціальне явище особливо вирізняється в ромських родинах, що зумовлено соціальними й культурно-ментальними чинниками життєдіяльності цієї національної меншини. Виокремимо кілька з них.

По-перше, жінки-ромки значно частіше стають жертвами домашнього насильства, ніж інші жінки, що не належать до цієї національної меншини. Побутове життя цієї групи членів суспільства формується на ментальних укладах та ідеології, що передається від покоління до покоління. Основою їхньої поведінки часто є насильство як спосіб міжгрупової комунікації. Звичка терпіти, навіть схвалювати домашнє насильство спершу від батька, згодом від інтимного партнера виробляється з дитинства.

Зважаючи на те, що для ромів характерний груповий стиль співжиття, то жінки часто є постраждалими від насильства з боку чоловіків родини, що можуть бути пов'язаними не тільки близькими, але й доволі далекими кровноспорідненими зв'язками.

Відповідно до проведеного опитування в Північній Македонії 42 % ромів-чоловіків вважають прийнятним дати ляпас своїй дружині чи іншій жінці у громаді [643].

По-друге, ромська національна меншина має особливий спосіб ведення домашнього господарства та спосіб життя, що створює додаткові причини для домашнього насильства. І йдеться навіть не про кочовий спосіб життя, адже в сучасному суспільстві роми зазвичай перейшли до осілості, проте бідність, неналежні побутові умови, відсутність інфраструктури, яка великою мірою вирішила б побутові проблеми, ізолюваність таборів усе ще є суттєвою проблемою світового масштабу. І такі неналежні умови провокують насильницькі взаємини, зокрема в родинному колі, порушують право людини на гідний рівень життя.

По-третє, у попередньому розділі ми визначали бідність як додатковий загрозовий фактор деструктивної, антисоціальної поведінки, що стосується ромів, то тут цей показник має особливе значення, тому що ромська громада є однією з найбідніших національних груп. Економічна незахищеність ставить жінку в залежне становище від поведінки чоловіка, через бідність виникають і додаткові труднощі з доступом до освіти, охорони здоров'я тощо. Це вимагає особливої уваги, оскільки фінансова складова соціальних відносин створює значні складності в подоланні проблеми домашнього насильства.

По-четверте, жертви домашнього насильства ромської етнонаціональної групи підлягають подвійній дискримінації через стать та національну належність. Боротися з мультидискримінацією набагато важче, правова політика потребує вузькоцілеспрямованого підходу, що доволі проблемно забезпечити в ізольованому груповому суспільстві ромів.

По-п'яте, соціальна ізольованість ромської національної групи зумовлює уклад, що створює перепони державним заходам боротьби з проблемою домашнього насильства. Низький рівень освіченості, незнання державної мови, страх перед правоохоронними органами, нігілізм до правової системи – усе це характерно для ромської національної меншини. Безперечно, викладене сприяє антисоціальній поведінці й утруднює ефективність державної політики в досліджуваній сфері.

Загальноєвропейська статистика вказує, що дівчатка-ромки на три роки менше відвідують школу, ніж у середньому по країні, та на два роки менше, ніж роми-хлопці [708]. Наприклад, у Чорногорії тільки 28 % ромських жінок здобули обов'язкову освіту, тимчасом загальний показник по країні – 95 % [643].

Ускладнюють проблему також ранні шлюби, що є традиційними для цієї етнонаціональної групи. У Сербії 16,9 % дівчат із ромських поселень виходять заміж до досягнення 15 років і 57 % до 18 [762]. Дані Північної Македонії свідчать, що відсоток дівчат віком 15–19 років, які народили дитину, на національному рівні становить 3 %, а в ромській громаді – 18 % [354].

Насильство над ромськими жінками охоплює всі види: фізичне, психологічне, сексуальне, економічне тощо, але найчастішим проявом є саме фізичне насильство (часто жорстока його форма). Офіційної статистики немає, оскільки роми не звертаються до органів влади, не повідомляють про такі випадки. У міжнародних опитуваннях доводиться: постраждалі бояться, що ображений партнер / чоловік забере своїх дітей. Окрім того, сім'я не може бути підтримкою жінкам у боротьбі з проявами агресії.

Представники іноземної школи права доводять, що насильство над ромськими жінками призвело до кількох наслідків для здоров'я. Більшість постраждалих повідомили про загальні психологічні проблеми (75 %), серед яких тривожність і депресія (25 %), головний біль (25 %), втрата ваги (10 %) і проблеми зі здоров'ям, пов'язані з руховою активністю (5 %) [589]. Це є соціально й індивідуально кризовим явищем, оскільки домашнє насильство провокує порушення ментального і фізичного здоров'я, а доступ ромок до медичного страхування є також обмеженим. Так, наприклад, за звітами Боснії і Герцеговини, тільки 73 % представниць цієї національної меншини мають доступ до медичних послуг [715].

У жовтні 2020 року Європейська комісія прийняла новий стратегічний рамковий документ Європейського Союзу для досягнення рівності, інклюзії та участі ромського населення на період із 2020 до 2030 року, який акцентує увагу на двох ключових питаннях: покращенні соціально-економічної інтеграції вразливих ромських груп та важливості сприяння їхньому включенню в політичне, соціальне й інше життя [430].

В Україні також імплементували міжнародні стандарти і прийняли нормативні документи, що мали б вирішити проблемні аспекти інтеграції ромів. 28 липня 2021 року Кабінет Міністрів України схвалив «Стратегію сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року» (далі – Стратегія) [210].

По суті, можна стверджувати про неповне висвітлення проблеми домашнього насильства серед представників ромської громади. Чинне правове регулювання акцентує увагу на окремих причинах дискримінації й ускладненого становища жінок, а саме їх неписьменність, проблеми в освітній сфері та ранні шлюби. Цього, на нашу думку, не є достатньо для належного, ефективного розв'язання проблеми.

Тож пропонуємо доповнення до чинного законодавства. У Стратегії необхідно визначити ще одну ціль та виокремити способи її досягнення безпосередньо в контексті домашнього насильства. Пропонуємо таку редакцію Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року:

«Ціль № 9. Забезпечення рівності чоловіків та жінок у ромській громаді та подолання проблеми поширення домашнього насильства.

Соціальна проблема неналежної гендерної комунікації в межах ромської національної меншини вимагає цілеспрямованої уваги й застосування окремих підходів і методів державними органами та органами місцевого самоврядування.

Представники жіночої статі підлягають ризику стати жертвами домашнього насильства через стереотипне схвалення гендерної ролі ромської жінки та прийнятності застосування насильства стосовно них з боку чоловіків родини. Чинниками, що сприяють домашньому насильству ромських жінок є економічна залежність, недоступність освіти, ранні шлюби, умови життя, культурні уклади співжиття ромської громади.

Системне подолання проблеми домашнього насильства в ромських громадах та досягнення гендерної рівності для жінок ромської національної меншини полягає в гарантуванні безпеки і гідності жінок у ромських громадах, створенні умов для їхньої активної участі в суспільстві, а також формування правової політики гендерної рівності.

Для досягнення зазначеної цілі потрібно виконати такі основні завдання:

- активізація інформаційних кампаній щодо неприйнятності дискримінації представників ромської громади у всіх сферах суспільного життя, зокрема щодо доступу до засобів допомоги у сфері досягнення гендерної рівності й подолання домашнього насильства;
- впровадження механізмів підвищення рівня освіченості ромських жінок і програм подолання бідності та їхньої економічної залежності;
- поширення інформування ромської громади про неприйнятність використання насильства в міжособистій комунікації, протиправність домашнього насильства та доступні державні засоби боротьби із цим явищем;
- доступність заходів підтримки постраждалих від домашнього насильства, що є представниками ромської національної меншини, зокрема безпечних притулків, правової, психологічної й медичної допомоги;
- підтримка громадських і державних програм, які спрямовані на зміцнення ролі жінки в ромській громаді;
- міжсекційна співпраця держави і громадянського суспільства задля подолання поширення домашнього насильства;
- активізація уваги лідерів думок ромської громади щодо затребуваності зміни соціального устрою співжиття у сфері рівності статей і домашнього насильства».

Особи похилого віку як постраждалі від домашнього насильства.

Домашнє насильство є суспільною проблемою, загальною для всіх осіб. Однак до особливо вразливих груп суб'єктів права за віковою класифікацією належать діти й особи похилого віку.

Правова держава декларує право на безпеку незалежно від особистих характеристик, зокрема й віку. Практичний вимір проблеми демонструє те, що люди похилого віку частіше стають жертвами домашнього насильства, ніж

особи працездатного віку. Це можна пояснити соціальною вразливістю першої групи.

Як вказують американські експерти, насильство часто сприймається як проблема молоді, але воно зберігається в подальшому житті і значно впливає на літніх людей. На жаль, станом на сьогодні дослідники приділяли мало уваги насильству стосовно людей похилого віку, особливо політики чи надавачі соціальних послуг, медичні працівники; зрештою, проблема існує й у сфері кримінального правосуддя [718]. Це негативне явище поширене в будь-якій країні і прямо не залежить від географічних чи фінансових чинників, демократичних процедур чи національних особливостей. Хоча, безумовно, вказані фактори незначно таки впливають на поширеність проблематики.

Виокремимо чинники суспільно-правового характеру, що сприяють додатковому ризику віктимізації осіб літнього віку:

- збільшення кількості осіб літнього віку у зв'язку з розвитком медицини, біології, соціального рівня життя (статистика світового рівня демонструє збільшення людей у віковій групі понад 60 років, ба більше, прогнозується ріст на 34 % до кінця цього століття [647]);

- збільшення тривалості життя людини, що створює обов'язок догляду за третім і четвертим поколінням родичів;

- суттєва розбіжність устрою світобуття, побутових укладів та побутового співіснування між поколіннями;

- фізична й економічна незахищеність осіб літнього віку, що спричинено недосконалістю фінансово-економічної й пенсійної систем у державі.

Вказане засвідчує затребуваність спеціалізації правової політики щодо окремих вікових груп з акцентом на охороні й захисті осіб похилого віку. Поширеність домашнього насильства серед цієї групи є науково і статистично підтвердженою. Дім для такої категорії є основним місцем їхнього перебування. Окрім того, економічне становище і стан здоров'я часто роблять їх залежними від членів родини.

Згідно з даними правоохоронних органів США, 50 % літніх постраждалих від насильницького злочину зазнали нападу з боку членів сім'ї [742].

Часто існує й фізична залежність від інших членів родини (наприклад, від харчування, одягання, користування туалетом). Літні люди мають меншу фізичну стійкість і меншу можливість встояти перед фізичним насильством; це може бути пов'язано з природним старінням, деякими хворобами, а також зі зменшенням м'язової маси і сили. Питання фізичного й ментального здоров'я тут відіграє важливу роль, оскільки саме перераховані фактори здатні провокувати кривдника до насильницьких дій, наприклад, насильство, вчинене стосовно літніх членів родини з деменцією, яка визначається як захворювання мозку, що спричиняє тривале поступове зниження пізнання і пам'яті (хвороба Альцгеймера є найпоширенішим типом деменції). Поведінка літніх осіб часто є неконтрольованою, і це великою мірою може провокувати на агресивні дії членів родини.

В Україні це питання зараз фактично є в гострій фазі, оскільки воєнно-політична реальність така, що люди похилого віку не мають можливості (часто бажання) переміщатися у відносно безпечні місця нашої держави. Під окупацією або в зоні військових дій перебувають здебільшого люди літнього віку, що відмовляються покидати свої домівки. Таке становище додатково створює соціальні проблеми, позбавляє можливості звернутися до ефективних механізмів запобігання насильства, унеможлиблює реальну психологічну і правову підтримку для постраждалих осіб.

Особи літнього віку здебільшого не перебувають у трудових відносинах, а рівень пенсійних виплат не покриває всіх потреб, які значно зростають у цьому віці у зв'язку з фінансовими витратами на підтримання рівня здоров'я. Тому часто ця категорія осіб є фінансово залежними від своїх дорослих дітей чи членів родини, що створює додаткову підставу для віктимізації.

Згадаємо також стереотипи, що панують у суспільстві щодо цієї групи: сприйняття їх як таких, що нічого не розуміють у сучасному житті, люди

застарілих поглядів, які завжди скаржаться й шукають недоліки в поведінці молодих. Усе це утруднює доступ до необхідної допомоги й підтримки.

До особливостей цієї групи осіб як постраждалих від домашнього насильства варто зарахувати й те, що вони можуть переживати почуття самотності, відчуття і важкість адаптації до змін у своєму соціальному оточенні; це робить їх більш вразливими до емоційного і психологічного насильства. Звернімо увагу: перелік аспектів вразливого становища такої групи постраждалих від домашнього насильства не є вичерпним.

Запропонуємо напрями механізму запобігання та протидії домашньому насильству стосовно осіб похилого віку.

1. Привернення уваги до проблеми поширення домашнього насильства й підтримки її жертв серед осіб похилого віку, інформування суспільства про додаткові проблеми віктимізації для цієї вікової групи. Члени родини, особливо молодь, повинні розуміти й усвідомлювати проблеми старших людей, вчитися міжвікової комунікації заради підвищення рівня толерантності суспільства.

Тут первинно варто звернути увагу на питання виявленості фактів домашнього насильства. На морально-етичному рівні у ставленні до літніх людей має панувати повага, доброта і вища форма любові. Тому нерідко на суспільному рівні важко зрозуміти факти агресивного ставлення дітей до своїх літніх батьків чи інших родичів, які раніше виховували і підтримували їх, допомагали їм. Іноземні науковці також звертають на це увагу, вказуючи, що «насильство проти людей похилого віку існує в багатьох формах, але через недостатню виявленість суспільству важко повірити в те, що є люди похилого віку, які стали жертвами насильства» [658].

Зрештою, європейська спільнота уже давно акцентує увагу на проблемі ейджизму, що проявляється як дискримінація людей похилого віку. Викорінення проблеми можливе через виховання толерантного ставлення до цієї вікової групи членів родини, соціального оточення й державних служб.

Для розв'язання проблеми необхідна увага до питання протидії всім формам насильства, адже експерти доводять, що люди похилого віку підпадають під різного роду насильницькі дії, однак проблема догляду і психологічне насильство є особливо актуальними. За допомогою опитування науковці встановили, що жертви насильства повідомляли про нехтування доглядом щодо них (42,8 %), потім психологічне насильство (41,3 %), емоційне нехтування (38,8 %) і фінансове насильство (34,3 %) [516]. Це треба розуміти спеціалізованим органам та інституціях громадського сектору для приділення предметної уваги охороні й захисту людей цієї вікової групи.

На міжнародному рівні, зокрема з боку ООН, акцентується на потребі індивідуального підходу спеціальних служб, медичного персоналу до осіб, щодо яких є підозра на домашнє насильство в літньому віці, зокрема рекомендується:

- слухати без осудження, запитувати про проблеми, стимулювати розповідати про потреби;
- систематично перевіряти стан постраждалої особи;
- здійснювати взаємодію з іншими службами підтримки, розповісти жертві про можливі механізми звернення по допомогу;
- проявляти емпатію;
- віддавати перевагу відвідуванню вдома для особистого спостереження ставлення до літніх людей;
- відстеження випадків домашнього насильства і спостереження в подальшому з метою недопущення рецидиву [248].

2. Створення і функціонування системи соціального і правового захисту осіб літнього віку, зокрема від домашнього насильства. Норми права не повинні містити можливих напрямів прямої чи непрямої дискримінації осіб літнього віку. Законодавчі норми щодо соціального догляду за людьми похилого віку, піклування щодо них формують ідеологічну парадигму ставлення до цієї групи осіб. Тут важливо, щоб держава з належним рівнем поваги формувала правове регулювання, а не ставилася до цих людей як до

осіб з ментальними порушеннями чи неповносправних людей, котрі не можуть самостійно встановлювати життєві пріоритети.

Питання дискримінації осіб літнього віку повинно бути вирішено системно, тому погоджуємося з науковцями (зокрема, Н. Грень [53]), котрі вважають, що необхідним прийняти комплексний нормативний акт щодо статусу осіб літнього віку та протидії дискримінації цієї вікової групи.

У 2017 році штат Нью-Йорк (США) вніс поправки до свого закону про людей похилого віку («Виявлення та повідомлення про випадки недбалості, жорстокого поводження та поганого поводження в закладах охорони здоров'я»), який містить, серед іншого, обов'язкову вимогу до державних установ ознайомлювати надавачів медичних послуг з моніторингом (аналізом, скринінгом) щодо гіпотетичного становища літніх людей як потерпілих осіб від домашнього насильства. Крім того, багато відділів поліції [685] і прокуратури [519] створили підрозділи, які зосереджуються виключно на насильстві над такою категорією.

Правова допомога є процесом, що в загальному забезпечує право кожної людини на захист, а доступність такої допомоги є важливим критерієм демократичності держави. Для літніх людей у зв'язку зі станом здоров'я та можливою соціальною ізоляваністю доступ до служб правової підтримки в разі домашнього насильства може бути утрудненим.

Кривдник намагається завжди контролювати жертву й не допускати ситуації, коли вона звернеться по допомогу. Тому відкритість служб правової допомоги для такої групи осіб є вагомою. Юридичне консультування для них може мати неklasичні форми і здійснюватися через служби соціальної підтримки, медичних працівників тощо. Окрім того, потребує уваги питання економічної залежності осіб літнього віку, тому фінансова підтримка також є важливим засобом для надання літнім людям доступу до адвоката чи іншого фахівця в галузі права.

3. Функціонування служб підтримки жертв домашнього насильства, які б приділяли предметну увагу особам літнього віку. Один із найвагоміших

елементів такої підтримки – це доступ до притулків. Вони мають бути оснащені всіма засобами для осіб похилого віку (пандуси, аптечки, медичні інструменти тощо). Соціально схвальне середовище стосовно цієї вікової групи також є вагомим чинником для того, щоб особа знайшла заохочення, підтримку, допомогу.

У цьому напрямі, за свідченням представників іноземної школи права (L. Makaroun, L. Taylor, T. Rosen), варто технічно реконструювати притулки для потерпілих від домашнього насильства й організаційно розширити спектр їхніх послуг для обслуговування людей похилого віку, також використовувати протоколи для оцінки людей похилого віку і втручатися в життя тих, кому загрожує насильство, оскільки вони живуть у родині з потенційним насильником [622].

4. Формування толерантних, правоповажних сімейних взаємин. Побудова здорових відносин у сім'ї, родині, між поколіннями створюватиме належне середовище для інклюзивного суспільства і протидіятиме можливості поширення домашнього насильства.

Члени родині повинні бути навчені вирішувати конфлікти, не допускати агресії й насильства, управляти власною поведінкою й емоціями. Така атмосфера не допускатиме, а в разі появи – різко припинятиме прояви домашнього насильства.

На нашу думку, є потреба у створенні Державної програми гармонізації сімейних стосунків. Ця Програма повинна бути спрямована на підтримку, навчання й надання ресурсів для сімей із перспективою зміцнення взаєморозуміння, відкритого спілкування і взаємопідтримки, сприяючи створенню здорового й гармонійного оточення для кожного члена сім'ї. Серед них варто виокремити і сферу запобігання домашньому насильству.

Для досягнення правоповажних сімейних відносин пропонуємо реалізувати комплекс таких заходів:

- навчання навикам правоповажної комунікації між поколіннями всередині родинного і сімейного кола, отримання громадянами інформації про особливості кожної вікової групи, їхні труднощі й соціальні уклади;
- вирішення конфлікту на принципах конструктивного діалогу, намагання зміцнити стосунки, проявлення емпатії до інтересів членів родини різних вікових груп;
- активізація розуміння членами родини і сім'ї вагомості побудови інклюзивності домашньої сфери побуту, викорінення агресії й насильства в ній;
- заходи сприяння підтримки ментального і психологічного здоров'я членів родини різних вікових груп.

Домашнє насильство щодо осіб з інвалідністю. Через стан здоров'я особи з інвалідністю підлягають додатковій стигматизації, тому частіше стають жертвами домашнього насильства.

Відповідно до Міжнародної класифікації функціонування інвалідності та здоров'я інвалідність визначається фізичними, психічними та/або емоційними порушеннями, які взаємодіють із соціальними упередженнями й бар'єрами, щоб обмежити рівноправну участь людей у житті суспільства [846].

Характеристика осіб з інвалідністю відображає стійке порушення функцій організму, що може призводити до обмежень у здатності взаємодіяти з навколишнім середовищем та здійснювати повноцінну життєдіяльність. За даними ВООЗ, приблизно 15 % населення світу живе з певною формою інвалідності [846].

На жаль, доводиться констатувати значно вищий рівень соціальної ізоляції осіб з вадами здоров'я та осіб з інвалідністю. Іноді вони не можуть самостійно реалізовувати власні потреби, що ставить їх в обмежене становище та створює залежність від інших. Така залежність створює атмосферу для насильства з боку близьких осіб, вказує на недоступність механізмів захисту.

Особи з інвалідністю перебувають у більш вразливому становищі, ніж особи, які не мають проблем зі здоров'ям, тому це перешкоджає благополуччю і їх особисто, і їхніх рідних.

Поширеність домашнього насильства щодо таких людей є значно вищою, ніж стосовно інших [466]. Цифри, що позначають поширеність, варіюються в широких межах і вважаються не цілком достовірними: існує ймовірність вищого рівня насильства з боку опікунів, однак проблема в тому, що з повідомленням про такі випадки в осіб з інвалідністю можуть виникати труднощі. Стосовно цієї категорії людей можливі і специфічні форми насильства й жорстокого поводження, що пов'язано з їхніми порушеннями. Це, скажімо, можуть бути погрози відмовитися від догляду або примусово надати неналежний догляд, контроль доступу до медикаментів, засобів пересування та зв'язку, фінансові зловживання [281].

А втім, і про певні показники можна говорити опосередковано. Контент-аналіз низки досліджень рівня насильства вказує в середньому в межах 35-40 %, але деякі називають вищий показник. У дослідженнях у Південній та Східній Азії виявилось: жінки з інвалідністю удвічі частіше зазнають насильства з боку партнера або члена родини, ніж жінки без інвалідності [514].

Один з оглядів засвідчує, що дорослі з обмеженими можливостями в півтора рази частіше зазнають насильства, ніж ті, хто не має інвалідності [536], а популяційне дослідження в Англії й Уельсі оцінює, що 7,5 % пережитого домашнього насильства спровоковано інвалідністю [582].

Щодо людей з інвалідністю поширеними є всі форми насильства. Наприклад, А. Коттер (A. Cotter) доводить: у Канаді результати загального соціального дослідження віктимізації показали, що жінки з інвалідністю майже вдвічі частіше зазнавали сексуального насильства протягом попередніх 12 місяців [377]. Натомість інші дослідники (L. Jones, M. A. Bellis, S. Wood, K. Hughes та ін.) зазначають, що навіть ризик повідомлення про сексуальне насильство на 2,9 % у дітей з інвалідністю вищий, ніж у дітей без проблем зі здоров'ям [564]. Гендерні відмінності також можуть відігравати певну роль у

взаємозв'язку інвалідності й насильства. У загальній популяції чоловіки більше схильні до ризику зазнати фізичного насильства з боку інших чоловіків (непартнерів), а жінки – до ризику сексуального насильства з боку і партнерів, і непартнерів [595]. Серед людей з інвалідністю деякі дослідження свідчать про те, що жінки частіше повідомляють про сексуальне насильство, а чоловіки – про фізичне, тоді як інші дослідження менш чітко стверджують, що існують реальні відмінності в досвіді насильства між чоловіками і жінками з інвалідністю [687].

Проте форма інвалідності та її ступінь є цілком обґрунтованим чинником, який впливає на домашнє насильство. Результати Національного опитування постраждалих від злочинності Американського бюро статистики показали, що певні типи інвалідності (наприклад, дефект слуху) значно менше асоціюються з насильницькою злочинною віктимізацією, ніж інші (наприклад, інтелектуальна недостатність) [513]. Також вражає рівень віктимізації – серед людей з інвалідністю, які повідомили про сексуальне насильство не з боку партнера, 43,5 % жінок і 60,0 % чоловіків ніколи не зверталися за захистом [623]. Така категорія часто не просить про сторонню допомогу, оскільки має труднощі з доступом до інформації та послуг підтримки.

Люди з інвалідністю, особливо ті, які перебувають вдома, стають найбільш вразливими перед загрозою домашнього насильства. Ця категорія осіб часто стикається з подвійним навантаженням – вони можуть бути об'єктом насильства не лише через свою інвалідність, але й через соціальне відокремлення, яке домінує в їхньому житті.

Отже, домашнє насильство стосовно людей з інвалідністю можна вважати найпоширенішою формою протиправних дій кривдників з кількох причин. По-перше, фізичні обмеження можуть робити їх більш залежними від догляду інших осіб, що створює умови для ймовірного зловживання. По-друге, соціальна ізоляція, яка часто супроводжує інвалідність, робить цих людей менш здатними шукати захист.

У таких ситуаціях особи з інвалідністю часом обмежені у своїх можливостях захистити свої права й отримати підтримку, а разом з додатковими суміжними факторами, такими як соціально-економічні проблеми, вживання алкоголю, агресивна поведінка тощо, у зоні ризику значна група осіб. Деякі дослідження вказують: понад мільйон канадців, що становить приблизно 4 % дорослого населення, мають інвалідність зі суміжними факторами; тому вони належать до категорії вразливих осіб [319].

Розглянемо заходи протидії домашньому насильству стосовно осіб з інвалідністю.

У контексті таких постраждалих передусім варто аналізувати питання *універсального доступного дизайну*. Універсальний дизайн – це парадигма, що з'явилася в результаті законодавчої кодифікації прав доступу та як реакція на зростаючу присутність у суспільстві людей з інвалідністю. У ст. 4 ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» вказано, що «з метою реалізації особами з інвалідністю прав та свобод людини і громадянина під час розроблення державних соціальних стандартів та державних соціальних гарантій, національних стандартів, кодексів усталеної практики, стандартів, технічних умов, проведення дослідно-конструкторських, науково-дослідних робіт враховуються потреби осіб з інвалідністю та/або застосовуються принципи розумного пристосування та універсального дизайну».

У парадигмі вирішення проблем доступності інфраструктури і потрібних пристроїв перебуває створення суспільства, що вільне від насильства й агресії до осіб з інвалідністю. Розумні пристрої для побуту допомагають особі самостійно вести побутове господарство і створюють спокійне середовище в родині. Завдяки цьому особа з інвалідністю не звертається до кривдника з проханнями побутового характеру, а здатна забезпечити їх самостійно.

Такий універсальний доступ охоплює інфраструктурні пристрої, житлові засоби, пристосований дизайн, віртуальні технологічні можливості, доступність користування службами підтримки тощо. Визначені вище засоби універсального доступу повинні мати безперешкодний доступ до служб підтримки й допомоги,

оскільки пристрій може бути налаштований кривдником для створення перепони для постраждалої особи звернутися по допомогу.

Універсальний доступ поширюється не тільки на побутові домашні пристрої, принцип доступності має бути встановлений стосовно органів, служб, інституцій державного і громадського сектору, які спеціалізуються на наданні допомоги й підтримки постраждалим від домашнього насильства.

Проте дослідження показують: універсальний доступ залишається недосяжним у контексті реальності отримання послуг. Вбачається, що правові норми у цій сфері часто є недієвими в багатьох державах, навіть в економічно розвинених. У Сполучених Штатах було проведено дослідження щодо того, наскільки послуги з питань усунення домашнього й сексуального насильства відповідають законодавству про доступ, і було виявлено значні відмінності у фізичній доступності (87 % служб не повною мірою мали можливості надати захист особам з інвалідністю, які про це просили) [457]. Аналогічно дослідження у Великій Британії показало, що 76 % опитаних служб із питань домашнього насильства не дотримуються Закону про рівність 2010 року [505].

Соціальні програми щодо постраждалих від домашнього насильства і соціальні програми для кривдників мають бути інклюзивними і такими, щоб могли адаптуватися до особливої ситуації осіб з інвалідністю. Звернемо увагу, як лондонські науковці (E. Stern, I. van der Heijden, K. Dunkle) описують таку особливість. Програми профілактики насилля часто зосереджуються на залученні чоловіків і жінок до зміни панівних маскулінних норм, які виправдовують застосування насильства щодо жінок. Однак такі програми не завжди задовольняють потреби чоловіків з інвалідністю, чий досвід маскулінності часто складний і суперечливий. Для таких чоловіків виконання домінантних чоловічих норм сили, прав і незалежності інколи ускладнене через їхні вади та/або через соціальну реакцію на їхню інвалідність. Дуже важливо зрозуміти, як чоловіки з інвалідністю сприймають основні програми профілактики інтелектуального сексуального партнерства, що втручаються і стосуються чоловіків переважно як потенційних винуватців насильства щодо

жінок і прагнуть залучити їх до процесів гендерної трансформації. Розуміння того, наскільки такі програми резонують із потребами чоловіків з інвалідністю та відповідають їм, має потенціал для кращого інформування про гендерні трансформаційні зусилля, спрямовані на усунення шкідливих норм маскулінності [757].

Ще однією доречною пропозицією є створення масштабних програм профілактики і втручання, які належно враховують різноманітні потреби осіб із різними типами інвалідності. Зокрема, ці програми мають бути розроблені з урахуванням фізичних, інтелектуальних та психологічних особливостей цільової аудиторії. Акцент на різних вадах, типах інвалідності важливий для програм викорінення домашнього насильства серед досліджуваної групи суб'єктів права.

Для акцентування уваги правоохоронної й соціальної системи держави та громадськості на проблемі домашнього насильства пропонуємо доповнення до чинного законодавства. Зокрема, вважаємо за потрібне визначити додаткову норму в ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» та викласти її в такій редакції:

«Стаття 37¹. Заходи особливого характеру стосовно захисту осіб з інвалідністю від домашнього насильства.

З метою захисту прав, свобод та законних інтересів осіб з інвалідністю у сфері захисту від домашнього насильства держава забезпечує функціонування системи спеціальних органів з додатковими повноваженнями у цій сфері, що діють спільно та злагоджено. Держава пропагує принцип нульової толерантності до будь-якої форми домашнього насильства стосовно осіб з інвалідністю.

У межах своїх повноважень органи державної влади та місцевого самоврядування зобов'язані приділяти особливу увагу захисту правового статусу осіб з інвалідністю з метою запобігання та протидії домашньому насильству стосовно людей з інвалідністю шляхом систематичного моніторингу ситуації, створення та реалізації спеціальних програм і

проведення спеціальних заходів, які спрямовані на усунення випадків домашнього насильства.

Уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству зобов'язані оперативно реагувати на факти домашнього насильства стосовно осіб з інвалідністю, реалізовувати всі можливі заходи щодо захисту й підтримки цієї групи громадян.

Обов'язком спеціальних органів запобігання та захисту осіб з інвалідністю від домашнього насильства є систематичне проведення інформаційно-освітніх заходів з метою привернення уваги громадськості до проблеми домашнього насильства».

Для України важливо розуміти також масштабність проблеми, її поширеність, розуміння видів і форм насильства та інші питання стосовно постраждалих і кривдників, тому доречною вважаємо ще одну пропозицію – організація і проведення загальнонаціонального дослідження щодо поширеності насильства, спрямованого на отримання глибокого розуміння проблеми серед людей окремих соціальних груп, особливо похилого віку та осіб з обмеженими можливостями.

Результати дослідження будуть використані для розробки не тільки моделі профілактики, але й системи підтримки сімей, що опинилися в таких складних ситуаціях. Окрім того, отримані дані можуть слугувати основою для просвітницької діяльності, спрямованої на формування свідомого суспільства і загальнодержавної соціальної кампанії, сприяючи виробленню негативних стереотипів і підвищенню обізнаності щодо проблеми насильства в сім'ї серед різних соціальних груп.

Європейські країни розробили низку позитивних нововведень, що можуть бути використані для подолання проблеми насильства стосовно досліджуваної соціальної групи. У Польщі існує комплексна програма не тільки для осіб з інвалідністю, але й членів їхніх родин [697]. Відповідно на практичному рівні доведено, що особи з інвалідністю найчастіше є жертвами,

проте проблеми зі здоров'ям також можуть провокували агресія й насильство, особливо в осіб, котрі мають проблеми з ментальним здоров'ям.

Попередньо ми вказували, що сексуальне насильство стосовно цієї групи осіб є досить поширеним негативним явищем. Прогресивні іноземні практики пропонують дієві програми для дорослих осіб щодо сексуальної освіти. Зокрема, у деяких регіонах США (New England) діє спеціальна Навчальна програма сексуальної освіти для людей із вадами розвитку [738], що в доступній формі надає викладачам та опікунам інформацію про те, як розмовляти про сексуальність із людьми з ментальними порушеннями, акцентуючи увагу на питаннях норми, відхилення, агресії, насильства і навчання таких людей розпізнати негативну поведінку й запобігати їй. До позитивних і дієвих засобів можна зарахувати і програму «Турбота про себе» (Taking Care of Me), яка підтримується владою Австралії і спрямована на запобігання насильству щодо жінок із легкими інтелектуальними вадами. Ще одна програма у цій же країні – «Проживай життя безпечно» (Living Safer Lives) [614] – фокусується на навичках ухвалення рішень, пов'язаних із проблемами сексуальності і стосунків, а також збільшення розширення індивідуальних прав і можливостей осіб з інвалідністю.

А втім, формування суспільства інклюзії є правовою культурологією, що створює парадигму формування окремої правової практики стосовно осіб з інвалідністю, оскільки саме інклюзивне суспільство є важливим фактором запобігання, вирішення й усунення насильства та переслідування людей з обмеженими можливостями у світі. Стаття 1 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю вказує, що «до осіб з інвалідністю належать особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими» [99]. Тож саме суспільство повинно пристосуватися до осіб з інвалідністю, щоб забезпечити належні умови їхньої життєдіяльності, що означає цінувати відмінності і приймати кожного таким, яким він є.

Висновки до розділу 3

Проаналізувавши транскрипцію видів домашнього насильства залежно від характеру постраждалої особи та виокремивши спеціалізовані механізми його протидії, нам вдалося дійти таких висновків.

1. Домашнє насильно стосовно жінок має гендерно зумовлений характер, тому затребуваною є правова ідеологія сучасного транзитивного суспільства, яка націлена на протидію насильству стосовно жінок на всіх рівнях, зокрема в родинно-сімейному колі. Недотримання стандартів гендерної рівності та ненасильницьких відносин позиціоновано як перепону на шляху до досягнення Цілей сталого розвитку суспільства, особливо Цілі 5, формування справедливого й інклюзивного соціуму.

2. Виокремлено особливості домашнього насильства щодо жінок як постраждалих від домашнього насильства, які мають бути враховані при формуванні програм, еталонів правового регулювання, функціонування органів публічної влади у сфері запобігання та протидії домашньому насильству: жінки найбільше потерпають від домашнього насильства з боку інтимного партнера; ключовим чинником для поширення домашнього насильства є гендерна нерівність; жінки є жертвами всіх можливих форм насильства в домашніх відносинах.

3. Запропоновано комплекс заходів протидії домашньому насильству стосовно жінок і дівчат, що створить інклюзивне, гендерно рівноправне суспільство: підвищення громадської обізнаності щодо недопустимості та нульового толерування насильства стосовно жінок і дівчат у родині й сім'ї; заходи громадського й державного захисту постраждалих осіб від домашнього насильства, які передбачають проведення широкого кола ініціатив, що націлені на превенцію й охорону жінок; заходи забезпечення рівності й економічної стійкості жінок.

4. Умотивовано впровадження спеціальних програм, які сприяли б подоланню дискримінації жінок у професійній сфері: формування сприятливих умов розвитку жінок у трудовій, освітній сфері, у сфері підприємницької діяльності; створення культури гендерної толерантності на робочому місці, активізація уваги роботодавців до проблем гендерної диспропорції, забезпечення принципів гендерної рівності на робочому місці; інформаційно-просвітницькі програми для роботодавців та керівних органів щодо недопущення дискримінації за різними ознаками, зокрема на підставі гендеру; організація широкомасштабної інформаційної кампанії для подолання стереотипів та акцентування ролі жінок у повоєнній реконструкції; громадські кампанії щодо проблем забезпечення гендерної рівності в суспільстві, зокрема у сфері праці.

5. Висвітлено особливості домашнього насильства стосовно чоловіків: соціальне стереотипне уявлення про чоловічу стать як сильну особистість унеможливорює сприйняття чоловіків як постраждалих від домашнього насильства; ігнорування на державно-правовому рівні ситуації домашнього насильства щодо чоловіків; соціальна позиція домінування статусу матері перед статусом батька, що породжує страх втрати контакту з дітьми; особлива латентність соціально-правової проблеми домашнього насильства порівняно з іншими групами жертв насильницьких дій; поширена ситуація поєднання двох антагоністичних ролей «правопорушник – жертва».

6. Запропоновано заходи, які предметно розраховані на подолання домашнього насильства щодо чоловіків в Україні:

- формування належної інфраструктури притулків для чоловіків, потерпілих від домашнього насильства, шляхом доповнення п. 3 Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, таким реченням: «З метою забезпечення рівних можливостей для усіх постраждалих від домашнього насильства обов'язковим є створення притулків для потерпілих різної статі та гендерної ідентичності відповідно до потреб територіальної громади, але не менше ніж

13 % притулків для чоловіків із загальної кількості притулків у межах території області», а також п. 5 Методики визначення потреб територіальних громад у створенні спеціалізованих служб підтримки постраждалих від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, передбачивши додатковий етап при визначенні потреб територіальних громад у створенні спеціалізованих служб: «системний аналіз розподілу ресурсів, наданих кожній статі, з метою забезпечення рівномірного підходу й гарантування ефективної допомоги усім постраждалим та визначення інтерсекційних аспектів шляхом врахування унікальних потреб груп населення та сприяння створенню інклюзивних і доступних сервісів для всіх прошарків суспільства»;

- активізація уваги компетентних органів до проблеми чоловіків, потерпілих від домашнього насильства (запропоновано структуру тренінгу для правоохоронних органів «Чоловіки – потерпілі від домашнього насильства»);

- широка інтеграція теми домашнього насильства у ЗМІ та на офіційних ресурсах державних органів й органів місцевого самоврядування визначається необхідністю створення компромісу між дотриманням принципів свободи слова та публікацією об'єктивної інформації шляхом формування ефективних стандартів висвітлення проблеми домашнього насильства та їх адаптації до змінних умов соціально-правової й політичної реальності;

- підтримка й гарантування спеціальних послуг щодо запобігання і протидії домашньому насильству, що спрямовані на чоловіків;

- розробка набору узгоджених стандартів для роботи з чоловіками, які зазнали домашнього насильства, аби гарантувати, що втручання виявляють і зменшують ризик, одночасно притягуючи кривдників до відповідальності; створення спеціальної гарячої лінії для чоловіків, що постраждали чи страждають від домашнього насильства. Запропоновано проєкт «Положення про Кол-центр Міністерства соціальної політики України з питань соціально-правової підтримки чоловіків».

7. Виокремлено ознаки юридичного статусу дитини як особи, котра постраждала від домашнього насильства: вік особи; її захищений статус на міжнародному і національному рівні; використання насильства щодо них часто як засобу виховання; діти можуть бути не тільки прямими постраждалими від домашнього насильства, але і його свідками, що також спричиняє для них особливі страждання; наслідки насильства зберігаються протягом життя.

8. Запропоновано унормування дитиноконцентрованої моделі в механізмі запобігання та протидії насильству щодо неповнолітніх, що передбачає: врахування інтересів, поглядів, потреб осіб, котрі пережили домашнє насильство; фаховість навколишнього середовища та освітньо-виховних і медичних закладів щодо особливостей домашнього насильства і становища дітей у такій ситуації; ефективне функціонування системи правоохоронних і судових органів у сфері охорони й захисту дитини від злочинної поведінки; активна позиція інституцій громадянського суспільства щодо відсутності толерування будь-якої форми насильства та цінності дитячого віку в суспільно-правовій реальності.

9. На основі аналізу судової практики протягом 2018–2024 років встановлено відсутність єдиного підходу до визнання статусу дитини як постраждалої особи чи свідка домашнього насильства (адже здебільшого наявність дитини при домашньому насильстві суттєво не впливає на кваліфікацію, а вважається хіба обтяжувальною обставиною, що суперечить правовій ідеології сучасної правової держави, де мотивовано, що законний інтерес дитини має прерогативне значення, а також Конвенції ООН про права дитини та Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами). Для виправлення такої ситуації запропоновано внести зміни до законодавства, зокрема доповнити п. 2 ст. 4 абзацом такого змісту: «Дитина, яка стала свідком (очевидцем) будь-якої форми домашнього насильства, вважається особою, яка постраждала від психологічного насильства».

Запропоновано такі заходи удосконалення правового регулювання у сфері протидії та запобігання насильству стосовно дітей: впровадити обов'язковість проведення психологічної експертизи стану дитини, що оформлюється як висновок про її психологічний стан у матеріалах справи; визнати навчальні заклади й установи системи освіти суб'єктами доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі (доповнити ч. 7 ст. 16 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» пунктом 6 такого змісту: «б) *уповноваженим особам навчальних закладів та установ системи освіти – у частині випадків насильства, в яких кривдниками або постраждалими особами є діти*»); вказати обов'язок органів освіти моніторити стан дитини на предмет насильства (до ч. 2 ст. 11 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» внести доповнення у вигляді пункту 1, тобто «2. Навчальні заклади та установи системи освіти під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству... 1¹) *здійснюють систематичний аналіз стану дитини з метою вчасного виявлення й усунення можливих загроз домашнього насильства*»); визначити систематичність моніторингу психологічного стану дітей (у Розділі 4 Методичних рекомендацій щодо запобігання та протидії насильству, що виданий Міністерством освіти і науки України).

10. Розкрито особливості прояву домашнього насильства серед представників ЛГБТ: поширеність домашнього насильства серед одностатевих пар є набагато вищою, ніж у різностатевих; такі особи значно частіше стають жертвами домашнього насильства, ніж інші, у ситуації, коли кривдником є хтось із батьків; піддаються додатковим формам насильства, зокрема погрозі розголошення інформації про особливості їхньої гендерної чи сексуальної ідентичності, незахищеним статевим зносинам; особлива недовіра до представників органів держави, що сприяє латентності.

11. Запропоновано додаткові аспекти профілактики й запобігання насильству стосовно представників ЛГБТ-спільнот та квір-меншин: функціонування інститутів держави на принципі індивідуального підходу

(доповнити п. 3 ст. 4 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» таким реченням: «Усі заходи та послуги, спрямовані на запобігання і протидію домашньому насильству, повинні враховувати особливі потреби й унікальні аспекти життя постраждалих і кривдників, зокрема статево й гендерну ідентичність, вік, стан здоров'я, національну й етнічну належність тощо»); активізація уваги до інформації про домашнє насильство серед осіб з особливою статевою й сексуальною ідентичністю; створення інклюзивного середовища (проведення інформаційних кампаній популяристичного значення, створення потенційних інституційних можливостей для спеціалізованої допомоги особам, які є представниками ЛГБТ-спільноти, зміна ідеології несприйняття суспільством, оновлена освітня траєкторія суспільства, зміна ідеологічної сутності правової політики, відповідно до якої відбувається сприйняття особливих характеристик людини не як елемента пристосування оточення, а як чинника цінності людської ідентичності).

12. Визначено особливості проявів насильства серед представників етнонаціональних груп суспільства, зокрема ромів: жінки-ромки значно частіше стають постраждалими від домашнього насильства, ніж інші жінки, що не належать до цієї унікальної національної меншини; ромська національна меншина має особливий спосіб ведення домашнього господарства та спосіб життя, що створює додаткові причини домашнього насильства, статус найбідніших верств суспільства є додатковим загрозливим фактором, жінки-ромки підлягають подвійній дискримінації через стать і національну належність. З метою запобігання і протидії насильству серед ромської громади необхідно доповнити Стратегію сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року Ціллю № 9. Забезпечення рівності чоловіків та жінок у ромській громаді та подолання проблеми поширення домашнього насильства.

Виокремлено чинники суспільно-правового характеру, що сприяють додатковому ризику віктимізації осіб похилого віку: збільшення кількості осіб

літнього віку у зв'язку з розвитком медицини, біології, соціального рівня життя; збільшення тривалості життя людини, що створює обов'язок догляду за третім і четвертим поколінням родичів; суттєва розбіжність устрою світобуття, побутових укладів та побутового співіснування між поколіннями; фізична й економічна незахищеність осіб похилого віку, що спричинено недосконалістю фінансово-економічної і пенсійної систем у державі.

13. Запропоновано заходи запобігання та протидії домашньому насильству стосовно осіб похилого віку: привернення уваги до проблеми поширення домашнього насильства та підтримки її жертв серед осіб літнього віку; інформування суспільства про додаткові проблеми віктимізації для цієї вікової групи; створення й функціонування системи соціального і правового захисту осіб літнього віку, зокрема від домашнього насильства; функціонування служб підтримки жертв домашнього насильства, котрі надавали б предметну увагу особам літнього віку; формування толерантних, правоповажних сімейних відносин (навчання навикам правоповажної комунікації між поколіннями в родинному і сімейному колі, отримання громадянами інформації про особливості кожної вікової групи, їхні труднощі й соціальні уклади; вирішення конфлікту на принципах конструктивного діалогу, намагання зміцнити стосунки, проявлення емпатії до інтересів членів родини різних вікових груп; активізація розуміння членами родини і сім'ї вагомості побудови інклюзивності домашньої сфери побуту, викорінення агресії й насильства в ній; заходи сприяння підтримки ментального здоров'я та психологічного здоров'я членів родини різних вікових груп).

14. Домашнє насильство щодо людей з інвалідністю стає найпоширенішою категорією протиправних дій кривдників з таких причин: фізичні обмеження можуть робити людей більш залежними від догляду інших осіб, що створює умови для ймовірного зловживання; через соціальну ізоляцію, яка часто супроводжує інвалідність, ці люди менш здатні шукати захист.

Запропоновано заходи протидії домашньому насильству стосовно осіб з інвалідністю: забезпечення універсального доступу; адаптовані соціальні програми щодо постраждалих від домашнього насильства і соціальні програми для кривдників; створення широкомасштабних програм профілактики і втручання, які належним чином враховують різноманітні потреби осіб з різними типами інвалідності; доповнити норму в ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» ст. 37¹ «Заходи особливого характеру стосовно захисту осіб з інвалідністю від домашнього насильства»; впровадження програми щодо сексуальної освіти для дорослих з особливими ментальними проблемами.

Наукові результати досліджень авторки, які висвітлені в розділі 3, викладено в опублікованих працях (Андрусяк І. П., 2018б, Андрусяк І. П., 2019б, Андрусяк І. П., 2020а, Андрусяк І. П., 2020в, Андрусяк І. П., 2022а, Андрусяк І. П., 2022б, Андрусяк І. П., 2022в, Андрусяк І. П., 2023а, Андрусяк І. П., 2023ж, Андрусяк І. П., 2023м, Андрусяк І. П., 2023н, Андрусяк І. П., 2024а, Андрусяк І. П., 2024в, Андрусяк І. П., 2024ж, Andrusiak I., 2022б, Blikhar M., Andrusiak I., Khytra O., Hula I., Pasternak V., 2024, Andrusiak I., Mykivych M., Harasymiv T., Chornopyska V., Oliinyk Y., 2024).

РОЗДІЛ 4

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ В УКРАЇНІ

4.1. Структурні елементи державної правової політики України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству

Правова політика держави – це процес ухвалення рішень і визначених дій, що здійснюється від імені держави щодо управління суспільством у певній сфері задля досягнення конкретної мети. Загалом це комплекс певних стратегій, цілей, завдань, діяльності суб'єктів і державного, і громадського сектору щодо формування належних суспільних відносин у певній сфері.

Правова політика держави є загальним поняттям, що охоплює окремі сфери її реалізації, серед них політика у сфері запобігання та протидії домашньому насильству відіграє вагомий роль, оскільки чітко спрямована на охорону й захист прав та законних інтересів людини у сфері безпеки, правопорядку, належного рівня життя тощо.

Розгляньмо понятійно-категоріальний апарат у цій сфері для розуміння родового поняття «державна правова політика».

Єдиного розуміння поняття «правова політика» доктриною права нині не вироблено. Здебільшого її позиціонують у контексті правотворчої діяльності держави (М. Недюха) [135], також багато науковців детермінують це поняття в межах своїх сфер дослідження. І це природно, адже, як вказує О. Загурський, «правова політика завжди проявляється в конкретній галузі права» [75, с. 38].

Через ідейне спрямування права умотивовує розуміння правової політики В. Тернавська, вказуючи, що «сукупність ідей стратегічного характеру, що вироблені органами державної влади та органами місцевого самоврядування за участю інститутів громадянського суспільства і втілені у

конкретні програми розвитку правового життя суспільства та держави» [216, с. 20].

Окрім того, дефініціюється поняття також через визначення кінцевого результату правової політики як діяльності. Так, Т. Тарахонич вказує, що «правова політика – це різновид державної політики в сфері права, що забезпечується шляхом використання системи методів та засобів з метою забезпечення відповідного рівня правового життя суспільства» [215]. М. Ходарківський у широкій ретроспективі зводить це поняття до «створення ефективного механізму правового регулювання» [225, с. 296].

Ю. Ковний, досліджуючи етнонаціональну політику, визначає правову політику держави як «діяльність органів публічної влади та громадянського суспільства, що націлена на формування цілісного правового поля держави у всіх сферах суспільного життя шляхом комплексного використання нормативних та інституційних засобів, із урахуванням ортологічних, аксіологічних, соціальних надбань народу, держави та людства, котра відображає поступальний розвиток права й формує стратегічний напрямок розвитку державно-політичних процесів у майбутньому» [93, с. 34].

При такому широкому розумінні правової політики – від суто правового регулювання до загалом сфери всього правового в соціумі – виникає потреба виокремити структурні елементи правової політики держави у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та на підставі аналізу її елементів сформулювати авторське розуміння поняття.

Структурними елементами правової політики держави у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, на нашу думку, є:

- цілі політики;
- принципи політики;
- правові норми;
- суб'єкти політики;
- засоби реалізації правової політики.

Проаналізуймо їх предметніше.

Цілі державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Без визначення цілей будь-яка діяльність втрачає свій сенс, тому первинним елементом є визначення кінцевої мети, завдання, ідеального результату, якого прагне досягнути держава й суспільство в підсумку формування й реалізації правової політики. Тлумачний словник містить таке визначення поняття «ціль» (переносне значення) – те, до чого прагнуть, чого намагаються досягти; мета [203]; бажаний результат дії, функціонування чи розвитку системи [130]; запрограмований результат (бажана подія або повна величина події), заради якого здійснюється виробничий процес, що повинен бути досягнутий за допомогою певних подій [66].

Фахівці у сфері політології вважають, що головним завданням правової політики держави є «юридичне забезпечення всього спектру соціальних реформ, стабільності та правопорядку в країні» [191]. Ціль – це те, чого прагне досягти держава в результаті правового регулювання, й основним завданням є врегулювання суспільних відносин, досягнення суспільних потреб. Досягнення загального блага є, на думку В. Селіванова, ціллю державної політики [197].

Доведено, що наявність мети для діяльності «є системно-організуючим фактором, який надає їй логічної спрямованості, цілісності, зумовлює вибір сил і засобів її виконання, забезпечує її ефективність та результативність, сприяє отриманню нової якості діяльності, можливості оцінювання її результатів тощо» [49].

Національне законодавство дає відповідь на запитання про те, які ж завдання ставить перед собою правова політика у вказаній сфері. Зокрема, ч. 1 ст. 5 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» унормовує, що «державна політика у сфері запобігання та протидії домашньому насильству спрямована на забезпечення комплексного інтегрованого підходу до подолання домашнього насильства, надання всебічної допомоги постраждалим особам та утвердження ненасильницького характеру приватних стосунків» [161]. Такий підхід законодавця, безумовно,

є цінним у контексті того, що він вважає кінцевим бажаним результатом у таких суспільних відносинах. Отож за допомогою логічного методу ми виокремимо три спрямування (завдання, цілі, мети), які визначені в національному для правової політики запобігання та протидії домашньому насильству: комплексний інтегрований підхід до подолання домашнього насильства; допомога постраждалим; утвердження ненасильницького характеру приватних стосунків.

Звернувши увагу на перше спрямування – комплексний інтегрований підхід до подолання проблем насильства, потрібно зауважити, що таким положенням законодавець радше вказав на принципи, механізми досягнення цілей, аніж на кінцеву мету.

Безумовно, співпраця органів державної влади, місцевого самоврядування, освітніх, медичних, інформаційних і громадських сфер держави й суспільства є вагомим чинником в отриманні позитивного результату державної політики, проте комплексність та інтегрованість підходу безпосередньо не можуть бути кінцевим ідеалом правового регулювання, адже неважливо, якими легітимними методами (з-поміж іншого це можуть бути культурно-освітні, превентивні, державно-владні, каральні, соціально-психологічні, фінансово-економічні, інноваційні та інші залежно від обраної класифікації) буде досягнута мета, основна її ціль – це все ж подолання проблеми домашнього насильства.

Постає запитання: чи можемо ми ставити подолання проблеми домашнього насильства ціллю державної політики в такій сфері? Вважаємо, що відповідь лежить у ширшій площині, ніж запитання. Безумовно, метою правової політики в будь-якій сфері є подолання суспільної проблеми, проте роль права є набагато ширшою, важливо не тільки боротися зі суспільними девальваціями, але й створювати перманентно таке середовище, в якому антисоціальна проблема не розвивається. Тому важлива не тільки протидія проблемам і питанням, що мають напругу в суспільстві, але й превенція такого стану. Теоретико-правову рефлексію проблеми варто звести до того, що в разі

формування належних, довірливих, теплих домашніх стосунків у суспільстві не виникає кризи чи проблеми домашнього насильства і вказане повинно бути первинною метою правового регулювання й функціонування інституцій держави і громадянського суспільства.

Щодо другого спрямування, яке визначено в національному законодавстві, то тут законодавець вдало відзначає потребу всебічної допомоги постраждалим особам, проте варто, на нашу думку, вказати, про що саме йдеться. Також треба зауважити, що поняття «допомога» і «підтримка» часто вживаються як синоніми, хоча семантично вони не є тотожними. Коли перше вказує на надання певних ресурсів, послуг чи конкретних дій постраждалій особі, то друге поняття (підтримка) охоплює також комплекс заходів емоційного, морального, психологічного характеру, які не завжди пов'язані з активними діями. Часто для постраждалої особи потрібні розуміння, емпатія, спілкування, співчуття, розуміння, що не вимагає активних дій. Така підтримка є не менш вагомою, ніж діяльнісна компонента суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству.

Третє спрямування політики, на думку нормотворця, полягає в ненасильницькому характері приватних стосунків. Загалом позитивно оцінюючи такий підхід, все-таки вкажемо на певну понятійно-категоріальну неточність, що стосується розуміння поняття «приватні стосунки». На нашу думку, таке словосполучення, як використано в законі (до речі, тільки в цитованій статті, а ще п'ять разів по тексту закону), надто розширює сферу застосування нормативного акта, вводячи до свого складу не тільки стосунки, що виникають між членами сім'ї, родини, співмешканцями чи прирівняними до них, але й інші, які також належать до приватних – дружні взаємини, приятельські стосунки, сусідські відносини, романтичні, інші форми міжособистісного спілкування, яке не належить до родинного середовища. Вони можуть існувати не тільки в родинному колі, але й в інших приватних сферах життя особи, як-то робоче місце, віртуальне середовище, громадські

заходи, громадські організації тощо. Тому такий підхід законодавця, на нашу думку, суперечить принципу юридичної визначеності й потребує уточнення.

Принцип визначеності з-поміж іншого вказує на те, що «текст правових норм вирізняється своєю лаконічністю, однозначністю та несуперечністю у врегулюванні суспільних відносин» [213, с. 34]. Правова визначеність є важливим принципом сучасного права, що полягає в «точній конкретизації обставин, що породжують правові наслідки, позначенні цих обставин, якостей, притаманних учасникам правовідносин тощо. Формальна визначеність необхідна для точного відмежування правомірного від неправомірного, юридично значущого від юридично байдужого, для конкретного визначення змісту прав та обов'язків учасників правовідносин, а також примусових засобів, які застосовуються для охорони права» [23, с. 5]. Вживання термінопонять, що не чітко відображають зміст правового явища, спричиняють різнотлумачення, що вказує на порушення такого принципу, знижує ефективність нормативного регулювання, відтак виникають прогалини у правозастосовній практиці.

І останнє. Вважаємо, що перевиховання кривдника, зокрема притягнення його до відповідальності, також варто ввести в перелік цілей правової політики. Ми розуміємо, що вказану ідею можуть критикувати науковці, які вважають, що завданням правового регулювання є не покарання особи, а її перевиховання, проте в контексті саме запобігання та протидії насильству без владно-управлінської діяльності з боку держави щодо притягнення кривдника до відповідальності політика не може бути реалізованою. Інститут відповідальності у своїй правовій природі вже містить елементи перевиховання. Так, фахівці у сфері кримінального права (І. Богатирьов, А. Савченко) зазначають, що «кримінальна відповідальність, будучи складним багатофункціональним явищем, разом з іншими видами юридичної відповідальності виконує регулятивну, превентивну, каральну, відновлювальну та виховну функції» [35, с. 133].

Притягнення до відповідальності кривдника – це не акт помсти, це легітимна дія з боку держави, яка спрямована, серед іншого, на захист постраждалої особи. Свою позицію підкріпимо нормами хорватського законодавства, де в ч. 2 ст. 11 Закону про захист від домашнього насильства [384] вказано, що метою санкцій за правопорушення є захист членів сім'ї, які зазнали насильства, повага до правової системи й запобігання повторному вчиненню насильства шляхом відповідного покарання правопорушника.

Вважаємо, якщо держава забезпечить охорону, захист, підтримку й допомогу постраждалій особі від домашнього насильства, проте не працює з винуватцем домашнього насильства, то перервати циклічність такого стану буде неможливо. Домашнє насильство має двосторонній (інколи багатосторонній) характер, тому правова політика має бути націлена на всіх учасників.

Тож ціллю правової політики у сфері протидії і запобігання домашньому насильству є досягнення такого стану суспільних відносин, при якому кожній особі забезпечується можливість жити без насильства в домашньому середовищі, забезпечується безпека, захист, допомога й підтримка постраждалих від такого виду насильства та перевиховання кривдника. Вважаємо за необхідне саме таку норму передбачити на законодавчому рівні, а саме – замінити нею ч. 1 ст. 5 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Принципи правової політики запобігання та протидії домашньому насильству. При формуванні й реалізації завдань і функцій держави в окремій сфері не можна діяльність зводити виключно до певних приписів і засобів реалізації цілей. Необхідними у правовій державі визначено основні параметри, еталони, які б окреслювали «червоні лінії» для належного, ефективного, законного правового регулювання і практичного застосування. Такими параметрами є принципи правової політики в окремій сфері.

Встановлення принципів відіграє важливу роль у формуванні політики, її реалізації, подоланні прогалин, колізій, неточностей у ній, а також допомагає

формувати свідоме й відповідальне ставлення з боку суб'єктів політики до потреби створення безпечного інклюзивного середовища співжиття.

У наукових джерелах констатовано, що «принципи є основою, “наріжним каменем” будь-якої соціальної діяльності, яка уособлює собою сукупність соціально значимих дій, здійснюваних суб'єктом (суспільство, група, особа) в різних середовищах і на різних рівнях соціальної організації суспільства, який має певні соціальні цілі та інтереси» [117, с. 416]; їх позиціонують як першооснову q фундамент певної діяльності [113, с. 414].

Сутність принципів у тому, що вони визначають вихідні засади створення й реалізації всього механізму правової політики у сфері домашнього насильства, виражаючи її базові константи й фундаментальні ідеї, та спрямовані на досягнення мети правової політики. Важливо зауважити, що роль принципів є суттєвою не тільки тому, що вони визначають ключові, зразкові стандарти, відповідно до яких має створюватися в подальшому вся правова політика в досліджуваній сфері, узгоджуватися матеріальні і процесуальні норми, а й тому, що вони є засобом, інструментом, що допомагає досягти поставленої мети. Отже, принципи правової політики запобігання та протидії домашньому насильству – це не тільки декларативні стандарти, а цілком функціональні критерії виміру реалізації правової політики у вказаній сфері.

Тож запропонуємо власну авторську дефініцію. *Принципи правової політики у сфері домашнього насильства – це базові константи й фундаментальні ідеї, які визначають підходи у створенні, впровадженні та вдосконаленні правових і політичних інструментів для запобігання та протидії насильству, яке виникає в родинному оточенні чи у прирівняних до них відносинах.*

Принципи правової політики в конкретній сфері походять і мають завжди субординуватися із загальними принципами державної правової політики. У «Юридичній енциклопедії» виокремлено такі принципи її здійснення: принцип соціальної обумовленості; принцип наукової

обґрунтованості; принцип стабільності; принцип демократичності й гуманності; принцип справедливості; принцип узгодженості інтересів особи і держави; принцип пріоритетності прав людини; принцип відповідності міжнародним стандартам; принцип прозорості і гласності [237, с. 38]. Професор І. Жаровська вказує, що «правова політика цивілізованих народів повинна відповідати аксіологічним принципам верховенства права, демократизму, гуманізму, законності, узгодженості інтересів окремого індивіда, суспільства та держави тощо» [237, с. 50]. Отож вказані аксіологічні принципи, погоджуючись із вченими, визнаємо основними матричними елементами, які формують політику запобігання та протидії домашньому насильству.

Загалом, усі принципи, що стосуються правової політики у сфері домашнього насильства, можна згрупувати у дві групи (див. детальніше [7]).

До першої зараховуємо загальні принципи, які відображають загальну політику протидії проявам будь-якого насильства чи агресії стосовно осіб у демократичній державі. Це, зокрема, такі:

- верховенство права в контексті правової політики стверджує, що жодна особа, орган чи установа не має права діяти в порушення закону, правова система є основою для функціонування суспільства й адекватних відносин між суб'єктами права. У випадках насильства й агресії принцип верховенства права означає, що будь-які дії, спрямовані на запобігання, протидію і покарання таких вчинків, повинні ґрунтуватися на законі, правові норми і процедури мають бути дотримані у всіх аспектах реагування на подібну ситуацію;
- принцип невідворотності покарання, який полягає в тому, що особи, винні у вчиненні насильства, повинні нести відповідальність перед законом, покарання має бути належним і пропорційним тяжкості злочину, також цей принцип гарантує, що злочинці не уникнуть покарання та не отримають імунітету;

- принцип превенції насильству, який передбачає активну роботу органів державної влади, муніципальних органів та громадських організацій щодо первинного недопущення, а в разі настання – покарання за вчинені протиправні дії, що включає в себе інформаційно-просвітницьку роботу, проведення навчальних заходів і розробку програми профілактики. Метою цього принципу є зменшення найменшого ефекту насильства і створення атмосфери безпеки для всіх членів сім'ї;

- принцип ефективного реагування спеціалізованих інституцій, який передбачає оперативну й відповідальну діяльність уповноважених органів у разі виявлення насильства, включає обов'язок реагувати на будь-які сигнали чи повідомлення, встановлення факту наявності насильства, забезпечити безпеку постраждалих та за потреби надати медичну або психологічну допомогу. Забезпечення ефективного реагування правоохоронних органів є ключовим принципом для гарантування захисту жертв і запобігання насильству, через який реалізується загалом правозахисна функція держави.

До другої групи принципів зараховуємо *спеціальні принципи*, що характерні саме для *домашнього насильства* як протиправного діяння в окремій сфері. Розкриємо їх.

Отож *принцип нульової терпимості* до будь-яких проявів насильства, шляхом встановлення й захисту права на безпеку людини, недопущення агресії, фізичного, психологічного чи іншого насильства в родинному колі. Жодні виправдання на кшталт застосування засобів виховання до дитини чи особливостей романтичного спілкування не можуть бути причиною для терпимості до насильства. Життя, здоров'я, безпека, добробут є цінністю для сучасного суспільства, тому не може бути питання домашнього насильства приватною справою виключно кривдника і жертви, нетерпимість з боку держави й соціуму тут є визначальними для ефективного впровадження правової політики. Саме «нульова» терпимість є визначальним критерієм й означає, що жодні винятки щодо безпеки особи не можуть вважатися

мотивованими причинами існування деструктивного явища. Традиція, ортологічні цінності, історичний уклад життя спільноти, також не є приводом для визнання прийнятності, законності такого діяння.

Принцип формування гендерно рівноправного домашнього середовища. Незважаючи на нещодавні спроби ООН і ВООЗ змусити країни вирішити проблему домашнього насильства, оголосивши її проблемою прав людини й охорони здоров'я, домашнє насильство досі є однією з найпоширеніших форм насильства. Серед основних причин поширення домашнього насильства – гендерно стереотипне мислення й діяльність членів суспільства, а інколи й представників державних інституцій щодо забезпечення рівних можливостей чоловіків і жінок, визнання їхніх прав, незалежності. До того ж протидія дискримінації за ознакою статі створює платформу для належного й ефективного правового регулювання. Гендерні стереотипи зумовлені асиметрією влади, і саме в домашньому середовищі вони проявляються особливо яскраво, адже багато суспільств має «глибоко вкорінене женоненависницьке мислення, де жінки ставляться нижче чоловіків» [627].

І, маємо зауважити, в Україні досі простежується такий стереотип. Наше опитування чоловіків продемонструвало, що значний відсоток (42 %) опитаних вважає, що їхня думка має бути основною в родинному колі (*Додаток В.15*).

Принцип формування гендерно рівноправного домашнього середовища спрямований на трансформацію культурних, соціальних і юридичних аспектів, щоб забезпечити рівні можливості і права для людей, незалежно від їхнього статусу чи гендерної ідентичності. Без ідеологічних і правових гарантій створення такого суспільства в праксіологічному аспекті домашнє насильство подолати буде неможливо, адже саме жінки й дівчата зазвичай стають жертвами такого негативного явища. І це підтверджують дані соціопитувань. Наприклад, у 2013 році 96 % усіх судово-медичних експертиз, пов'язаних із заявниками про фізичне насильство з боку подружжя, які заявляли про фізичне насильство з боку подружжя, становили жінки, тоді як

чоловіки, які заявляли про фізичне насильство з боку дружини, – лише 4 % [506].

Досягти гармонії в родинному колі неможливо, якщо не проводити належної гендерної політики недискримінації. Перегляд і загальне переосмислення стереотипів дискримінації як жінок, так і чоловіків формує соціокультурний, морально-правовий простір, у якому відповідно розвиваються й функціонують норми щодо домашнього насильства. Домашнє насильство часто зумовлене гендерним критерієм, виникає внаслідок нерівних владних відносин між чоловіками й жінками, що й надалі підкріплюються закріпленим патріархатом системою цінностей ідентифікації жінки як нижчої за чоловіка, у яких переважають неписьменність, бідність і низький статус жінки тощо.

Патріархальні культури й підходи до управління, як правило, зводять до мінімуму права жінок і недостатньо представлених груп, оскільки в деяких культурах заведено практикувати слухняність жінок своїм партнерам. Якщо представник органів державної влади вважає прийнятним відносини в родині через фізичне покарання, то нормативна заборона щодо фізичного покарання дружини для нього не матиме настільки суттєвого значення, як вона була би підкріплена власною позицією й соціальним супротивом щодо визнання ганебною такої практики. Важливо, щоб позитивні правові практики й цінності суспільства узгоджувалися в контексті максимальної протидії насильству.

Також цей принцип відкриває необхідність впровадження гендерної рівності в усіх сферах суспільного життя (від репродуктивного до політичного), оскільки для особи прояв будь-якої дискримінації, здавалося б, у сфері, яка прямо не пов'язана з домашніми взаєминами, все одно викликає відчуття соціальної ущемленості, що призводить до неможливості належно реалізувати права, які надані їм від природи, і це в близькому чи віддаленому майбутньому впливатиме на всю сферу життєдіяльності людини.

Відзначимо також, що загалом питання гендерної рівності в більшості наукових праць зводиться до рівності й потреби захисту жінок. І це зрозуміло, бо, як ми вже зауважували, у більшості випадків саме жінки є жертвами домашнього насильства, проте не менш вагомим є питання охорони й захисту прав чоловіків, адже вони також можуть постраждати, особливо неповнолітні, чоловіки похилого віку. До того ж стереотип «неконтрольованої сили», що походить від чоловіків, може провокувати їх віктимізацію і зловживання правом з боку жінок.

Принцип системної взаємодії громадського і державного секторів.

У нормативно-правових актах кожної держави визначено коло спеціалізованих органів, що уповноважені запобігати й протидіяти домашньому насильству. Зазвичай діяльність цих органів передбачає співпрацю у правоохоронній, правозахисній, медичній, психологічній, управлінсько-організаційній, пенітенціарній, судовій та інших сферах. Вказаний принцип передбачає їхню спільну роботу для досягнення мети.

Іноземні експерти доводять, що багаторівневі проблеми, пов'язані з домашнім насильством, вимагають співпраці, партнерства, аутсорсингу і, зрештою, співпраці між суб'єктами й установами в державному, приватному й некомерційному секторах. Домашнє насильство вимагає координації і співпраці між правоохоронними органами, соціальними службами й медичними працівниками на місцевому рівні для створення оперативної мережі захисту й підтримки жертв домашнього насильства [706]. Тому вказаний принцип треба розуміти ширше через поєднання функціонування органів публічної влади (зокрема, на місцевому й муніципальному рівнях) і громадянського суспільства. Така співпраця є дуже ваговою, адже саме інституціям, що представляють громадськість, більше довіряють жертви насильства, і для того, щоб воно не отримало характер скритих проступків, доречно активізувати й ту сферу, що пов'язана з громадською довірою.

Як вказують деякі дослідники, суспільно-громадські чинники можуть впливати на рішення людини дотримуватися здорової поведінки, формувати

відповідні соціальні й сімейні взаємини і практику [666]. Громадське обговорення проблеми, увага спільноти, прогресивних політичних і культурних лідерів до питання активізує проблематику та є ефективним засобом протидії проблемі.

Тут важливо, щоб допомога була надана навіть тоді, коли постраждала особа звернулася не за прямою компетенцією органу чи установи. Приклад такої позитивної роботи наведемо з іспанської практики – тамтешні громадські організації і підприємства можуть допомогти жертвам повідомити про злочини, програми дозволяють жертвам домашнього насильства повідомляти про це в аптеках, зокрема використовуючи кодове слово «маска-19» для повідомлення [586]. Завдяки успіху кампанії в Іспанії подібні ініціативи згодом були запущені в Аргентині, Бельгії, Франції, Німеччині, Італії й Норвегії.

Цікавим також є досвід комплексної уваги до проблеми в Чеській Республіці, де поштові працівники пройшли навчання, щоб розпізнавати ознаки домашнього насильства, спілкуватися з жертвами про їхню ситуацію, пропонувати підтримку й допомогу [689].

Науковці доводять, що насильство стосовно жінок є проблемою охорони здоров'я й соціальної проблеми з численними фізичними і психологічними наслідками. Згідно з результатами різних досліджень, у жертв насильства частими є всілякі болі, проблеми з травленням, кровотечі, аборти й ушкодження органів тіла, такі як розрив барабанної перетинки, сліпота й переломи кінцівок [316].

Співпраця і швидке реагування правоохоронних органів та медичних установ створюють первинний рівень захисту, при якому органи охорони здоров'я зобов'язані повідомляти про факти домашнього насильства, а правоохоронні органи в разі потреби стимулюють звернення до фахівців для збереження здоров'я і життя постраждалої особи.

До цього первинного рівня залежно від індивідуальних обставин можуть залучатися й інші органи, зокрема такі, що забезпечують психологічну і

правову підтримку. Наприклад, якщо постраждалою чи свідком насильства є дитина, то доречно долучати органи і служби у справах дітей чи правоохоронні органи відповідної компетенції, освітні заклади. Загальна системна реакція органів дає змогу надати комплексну допомогу постраждалим і припинити цикл насильства.

Принцип індивідуальності полягає в необхідності створення індивідуального підходу до кожної ситуації. Акцентування уваги на тому, хто є кривдником і постраждалою особою, їхньому соціальному і правовому статусі, стані здоров'я, рівні освіти, віці, наявності дітей та інших особливостях є вагомим, інколи навіть ключовим при визначенні факторів запобігання та протидії ситуації. Індивідуальний підхід повинен стосуватися і дитини, що стала свідком домашнього насильства із врахуванням її віку, психологічного стану тощо. Іноземні дослідники (B. Gurm, G. Salgado, J. Marchbank, Sh. Early) вказують, що на здатність шукати й отримувати допомогу може впливати, наприклад, статус громадянства, вільне володіння мовою, фінансові можливості, статус зайнятості, загальний фізичний і психічний стан здоров'я і батьківський статус [502].

Принцип індивідуальності характеризується визнанням унікальності кожної ситуації насильства та унікальності родинних і прирівняних до них відносин. Ситуація в сім'ї і родині має особливі характеристики, враховуючи взаємини між учасниками домашнього насильства, культурні й соціальні аспекти тощо. Важливо забезпечити широкий спектр послуг, які будуть прийнятними для окремої постраждалої особи, наприклад, якщо жінка стала постраждалою від сексуальної форми насильства, то для неї буде пріоритетнішим спілкування із жінками-правоохоронницями.

Принцип визнання суспільної небезпечності діянь, що відображають домашнє насильство. Визнання того факту, що домашнє насильство є ваговою проблемою і для держави, і для суспільства в цілому формує правову ідеологію, де такі деструктивні прояви не залишаються в межах приватності, а, навпаки, передбачають соціально-правову і культурно-політичну увагу з

боку владних інституцій різного рівня. Правова ідеологія суспільства має охоплювати загальну, комплексну протидію проблемі. Англійські науковці доводять, що домашнє насильство і жорстоке поводження є однією з «злісних» проблем суспільства й порушення прав людини [741]. Наслідки насильства, про що ми вже зауважували в попередніх розділах, є дуже суттєвими і стосуються економічних витрат держави на охорону здоров'я й функціонування спеціалізованих установ, подолання соціальних наслідків руйнування родин, демографічної кризи, низької народжуваності, ментальних проблем суспільства, поширення насильства й агресії в соціумі, проблеми побудови належного освітнього й культурного середовища тощо. Тому намагання всунутися з боку держави у вирішення проблематики вважаємо неприпустимим на сучасному етапі розвитку суспільства.

Принцип раціонального обміркованого вибору між правом захисту приватності інформації про життя людини і правом на безпеку. Сутність цього принципу передбачає право людини на охорону свого приватного й сімейного життя, проте це право не може бути легітимною причиною для заборони застосування механізму запобігання насильству. Загалом приватність не є приводом для нормалізації ситуації домашнього насильства.

Кожна особа, незалежно від віку, статі чи інших характеристик, має право на повагу її приватного життя, зокрема йдеться про право не розголошувати інформації про себе, членів своєї родини тощо. Однак демократична держава мусить мати механізм запобігання насильницьким діям, особливо якщо вони стосуються членів суспільства, котрі не можуть себе захистити, для прикладу – діти. Тому посилення на приватність не може бути підставою для того, щоб інформація про факти домашнього насильства не дійшла до відання спеціалізованих органів. Право на повагу приватного життя не може «прикривати» насильство, тому розумне розставлення пріоритетів у кожному окремому випадку має важливе значення.

Принцип культурної чутливості позиціонується в тому, що потрібно розуміти й використовувати особливості культури, традицій і релігій, але при

цьому не терпіти насильства ні в якій формі і протидіяти йому. Цей принцип визнає, що культурні особливості можуть істотно вплинути на сприйняття і виявлення домашнього насильства, важливо глибоко розуміти ці особливості для ефективної роботи з випадками насильства в сім'ї. У цьому контексті важливо акцентувати на сфері суспільної моралі і громадської практики, що домінує в соціумі. В. Вовк і В. Налуцишин вказують, що «асиміляція окремого індивіда, його соціальна «натуралізація» в іншому соціальному просторі (як правило, в іншій державі) передбачає не лише дотримання вимог чинного законодавства, але і прийняття норм і цінностей суспільної моралі цього суспільства. При цьому запорукою ефективного правового регулювання і позитивної правослужняної поведінки і є саме свідоме дотримання норм суспільної моралі» [45, с. 305].

Практична реалізація принципу культурної чутливості має полягати в правоповажному ставленні до норм релігійного, морального й соціально усталеного характеру, однак у разі протиправності таких вимог домінантне значення має право на безпеку особи. Тож визначені культурні стереотипи не можуть бути підставою для схвалення домашнього насильства.

Можливість реалізації права на захист також передбачає доступність спеціального механізму захисту для всіх осіб із врахуванням індивідуальних культурно-етнічних потреб. Наприклад, для представників національних меншин доступність полягатиме в можливості забезпечення комунікації між державними органами та ними їхньою рідною мовою.

Потрібно також наголосити, що культурна чутливість не може бути виправданням для будь-якої форми насильства. Принцип культурної чутливості робить акцент на тому, що ніяка культурна традиція не може виправдати або схвалювати насильство, і закликає до протидії йому у всіх формах.

Принцип правової політики запобігання та протидії домашньому насильству, орієнтованої на постраждалу особу.

Однією із цілей правової політики ми визначили охорону й захист постраждалої особи, тому підхід, який орієнтувався б на визнання цінності життя, здоров'я, приватності постраждалої особи, є, на нашу думку, спеціальним принципом у сфері протидії домашньому насильству. Функціонування всіх інституцій, матеріальні і процесуальні норми, гарантії і засоби запобігання та протидії мають бути спрямовані саме на створення належних умов для постраждалої сторони насильства.

Окрім того, важливо комплексно оцінити потреби постраждалої особи, оскільки, окрім фізичних і фінансових наслідків, жертва часто відчуває психологічні й соціальні наслідки – особливо у разі насильницького злочину. Почуття незахищеності, страху і тривоги є поширеними серед постраждалих осіб, дуже часто жертва відчувається винною в тому, що сталося, і вважає, що вона спровокувала або допустила насильство. Щоб захистити себе від цих емоцій, жертва може використовувати захисні механізми, заперечення досвіду є одним із прикладів способів психіки полегшити біль. Тому акцентування уваги компетентних органів на стані постраждалої особи, перевірка її свідчень, психологічна підтримка є дуже вагомими.

Важливо, щоб постраждала особа отримала допомогу якнайшвидше. При цьому треба пам'ятати, що зазвичай протягом перших кількох днів після злочину переживання постраждалої особи не є значними, шок захищає розум людини від стресових емоцій. І фахівці мають поважати право постраждалої особи на самовизначення й уникати надмірного тиску на неї.

Домашнє насильство містить елементи приватної, чутливої інформації для особи, членів її родини. Тому важливо в контексті підходу, орієнтованого на постраждалу особу, дотримуватися норм конфіденційності інформації.

Постраждала особа потребує загальних послуг забезпечення її життя і здоров'я, а разом (одночасно або згодом) і допоміжних послуг, пов'язаних із плануванням безпеки, реабілітацією, консультуванням (зокрема, щодо фінансових питань, працевлаштування тощо), юридичною допомогою, доглядом за дітьми, доходами, житлом, імміграцією та притулком. Коли

насильство відбувається в родині, проблеми ускладнюються: діти й інші співмешканці також страждають від насильства і можуть потребувати підтримки. Навіть після того, як жертва успішно unikнула ситуації циклічності насильства (фізичної, психологічної, соціальної й економічної), наслідки пережитого можуть зберігатися протягом місяців або років. Тому саме на забезпечення цих послуг і потреб первинно має бути спрямована політика держави.

Органи публічної влади і громадський сектор, що допомагає протидіяти насильству в домашній сфері, зобов'язані орієнтуватися на індивідуальні потреби людини. Вони можуть стосуватися мови спілкування, культурних традицій, побутових норм. Як приклад наведемо функціонування притулків від організації Jewish Women's Aid UK, котрі дотримуються релігійних свят та обрядів. В Азіатському жіночому ресурсному центрі Великої Британії жертви не обов'язково мають спілкуватися англійською (тобто це може бути інша мова), коли зустрічаються з професіоналами, які розуміють культурний контекст насильства і злочинця [349].

Наступним елементом правової політики запобігання та протидії домашньому насильству є *норми права, що регулюють суспільні відносини у визначеній сфері*.

Держава, виконуючи правовстановлювальну функцію, визначає правила поведінки учасників суспільних відносин відповідно до визначеної в державі правової ідеології, правової культури і правосвідомості таких учасників. За допомогою норм права як обов'язкового правила поведінки встановлюється регулювання суспільних відносин і забезпечується досягнення соціально бажаного результату.

К. Горобець доречно зауважує, що «для того щоб норма могла виконувати свою функцію – слугувати підставою для дій, вона має бути авторитетною» [51, с. 11], а останнє, на нашу думку, забезпечує такими аспектами: правовою визначеністю, доступністю до адресатів, соціальною затребуваністю, суспільним схваленням, відповідністю розвитку суспільства.

Ми акцентуємо на тому, що нормативне закріплення правил поведінки не створює автоматичного їх належного реалізаційного поля, відповідно, щоб норми права не перетворилися на декларативні гасла, держава має створювати необхідні політичні, культурні, соціальні, фінансові, ідеологічні, організаційні і правові гарантії реалізації прав і свобод особи, які передбачені нормами права.

Значення норм є важливим для реального забезпечення прав людини і протидії небезпеці в домашньому середовищі. Як слушно зауважує М. Козюбра, необхідним у сучасному праворозумінні є перенесення акценту «з абстрактних ідеалів і нормативно-правових текстів в площину конкретного, динамічного функціонування права, його дії в реальному житті, насамперед у правовідносинах та юридичних рішеннях, без чого ідеали і юридичні тексти перетворюються на декларації, які не мають прямого відношення до права» [74]. Тож норми права повинні забезпечувати ефективність правового регулювання, вирішувати нагальні соціальні проблеми на основі принципів, які ми висвітлили раніше.

Норми права України щодо сфери домашнього насильства мають комплексний характер і складаються з цілісної системи правил, що містяться в національній системі законодавства. На сьогодні Україна ратифікувала позитивні міжнародні стандарти запобігання та протидії домашньому насильству, а також створила національні нормативні акти.

Норми міжнародного характеру містяться в багатьох актах, серед них: Загальна декларація прав людини (1948) [73]; Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979) [96]; Декларація про викорінення насильства стосовно жінок (1993) [61]; Пекінська декларація і Платформа дій задля рівності, розвитку і миру (1995) [147]; Декларація десятиліття ООН (2000) [62] та інші.

Однак, безумовно, найширше і найповніше міжнародне правове регулювання розкрито в Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами

(Стамбульська конвенція) від 2011 року [100]. Норми Конвенції обумовлюють фактори запобігання, протидії, відповідальності і правової політики держави й суспільних інституцій щодо проявів насильства в широкому розумінні стосовно жінок у багатьох сферах, зокрема й домашнього насильства. Водночас з огляду на поширеність таких правовідносин не тільки на жінок, а й на всіх жертв домашнього насильства, сторони заохочують застосовувати Конвенцію і до чоловіків, дітей, осіб похилого віку, що стали жертвами домашнього насильства.

Стамбульська конвенція декларує і пропагує життя без насильства та вказує на ключовий підхід боротьби з ним – співпраця органів держави й суспільства шляхом упровадження масштабних заходів. Документ містить революційні норми, що мають обов'язковий характер, і відкритий до підписання для країн усього світу. Загалом, демократичність держави й утвердження принципу рівності й недискримінації, захисту прав людини відображається через критерій підписання чи непідписання Стамбульської конвенції. Україна порівняно недавно (у червні 2022 року) приєдналася до когорти прогресивних держав (ЗУ «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» [176]).

У межах нашого наукового дослідження доречно, вважаємо, виокремити дві групи нормативно-правових актів за спеціалізацією: спеціалізовані нормативні акти у сфері домашнього насильства та акти, які формують соціальне поле для запобігання та протидії проблемі домашнього насильства.

До *першої групи* зараховуємо насамперед Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Зауважимо, що це нормативний акт нового покоління і містить низку новітніх, прогресивних норм, які узгоджуються зі сучасною позитивною практикою європейських і міжнародних стандартів. У ньому унормовано правове регулювання правовідносин, що виникають у зв'язку із запобіганням та протидією домашньому насильству.

Використовуючи метод структурного аналізу, виокремимо види норм, які регулюють досліджувану сферу:

- норми-дефініції, які репрезентують понятійно-категоріальний апарат у сфері домашнього насильства (ст. 1, 3);
- норми, які виокремлюють повноваження органів публічної влади в механізмі гарантування протидії й запобігання домашньому насильству (ст. 6–15);
- норми, що регулюють проведення заходів запобігання домашньому насильству (ст. 18, 19);
- норми щодо надання допомоги постраждалій особі (ст. 20–23);
- норми, які регулюють заходи щодо протидії насильству (ст. 24–28);
- норми, що вказують на відповідальність у сфері домашнього насильства (ст. 29–32).

Прогресивність правового унормування полягає в його комплексності, орієнтуванні на права людини, убезпечення постраждалої особи, пріоритетність її інтересів та виокремлення значного кола суб'єктів, що здійснюють заходи превентивного й охоронного характеру.

Вагому роль у контексті дотримання норм і приписів відіграє інститут відповідальності. Функціонування такого інституту ґрунтується на принципі, що особи, які скоюють насильство, мають бути притягнуті до відповідальності відповідно до законодавства. Тому в межах адміністративної і кримінальної галузі права такі діяння визнаються правопорушеннями.

Наприкінці 2017 року до Кримінального кодексу України було внесено доповнення щодо визначення окремого складу злочину «домашнє насильство» у ст. 126¹. Здоров'я особи визначається об'єктом злочину, факультативним об'єктом – воля, честь, гідність людини. Окрім того, для криміналізації діяння законодавець передбачив обов'язкову характеристику – систематичність. Науковці вказують, що в середньому кривдники вчиняють від трьох до шести актів насильства до того часу, як стосовно них буде порушено кримінальну

справу [143]. Наш аналіз державного реєстру судових рішень дає підстави для висновку, що в робочі дні суди в Україні видають в середньому п'ять вироків за ст. 126¹ КК України, що вказує на значне поширення проблеми в наш час. Санкція кримінальної статті за домашнє насильство передбачає чотири альтернативні види покарання: громадські роботи (вони застосовуються найчастіше); арешт до шести місяців; обмеження волі до п'яти років; позбавлення волі на строк до двох років.

У межах адміністративної відповідальності також виокремлюється інститут притягнення до такого виду відповідальності – ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, тобто умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо)», внаслідок чого могла бути чи була завдана шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого», санкція статті передбачає штраф, громадські роботи та адміністративний арешт до десяти діб.

Т. Павленко вказує, що «крім того, до особи паралельно з притягненням до адміністративної чи кримінальної відповідальності за домашнє насильство, можуть бути застосовані також і заходи цивільно-правового характеру, що полягають в необхідності відшкодування матеріальної та моральної шкоди, що завдана потерпілій особі» [144].

Національна система законодавства, окрім законодавчих норм, містить ще й низку підзаконних нормативних актів. Відповідно для конкретизації та виконання норм, які зазначені в Законі, особливо категорії норм, що стосуються повноважень суб'єктів, котрі здійснюють заходи у сфері насильства і заходи щодо протидії насильству, Президент України видав Указ від 21 вересня 2020 року «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які

постраждали від такого насильства». Попри те, що вказаний акт охоплює не тільки сферу домашнього насильства, але й суміжні сфери, все ж норми, що в ній містяться, особливо цінні, бо акцентують увагу на удосконаленні правової політики, яка визначена законодавчими нормами. Зокрема, підзаконний акт акцентує увагу на гарантійних нормах із захисту прав та інтересів осіб, які постраждали від домашнього насильства. Акцентовано на потребі уваги суб'єктів правової політики щодо: удосконалення і співпраці суб'єктів запобігання та протидії домашньому насильству; належного кадрового забезпечення; функціонування Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства, упорядкування системи збору інформації. Ми виокремили тільки ті норми, що потребують удосконалення й на сучасному етапі, оскільки все ще багато завдань, що визначалися Президентом актуальними у 2020 році, на жаль, досі не є впроваджені у практику.

Норми права, що визначають статус постраждалої особи, широко розкриті в Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, який затверджений Постановою КМУ № 6580 від 22 серпня 2018 року. Зокрема, норми передбачають право на ефективний захист від усіх форм насильства, безоплатне отримання послуг і правову допомогу, дотримання конфіденційності, й та гуманне ставлення, вибір фахівця залежно від статі, відшкодування завданих збитків тощо. Вказане демонструє реалізацію принципу, на який ми вказували раніше, – «правової політики держави, орієнтованої на постраждалу особу».

Поряд із цим деякі завдання, що ставилися в Указі Президента, нині вже реалізовані. Зокрема, Постановою КМУ № 145 від 24 лютого 2021 року затверджено Державну соціальну програму запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року [64]. Розроблені конкретні завдання і заходи реалізації Державної соціальної програми та встановлено терміни й суб'єкти її виконання. Проте все ж соціально-політичне життя суспільства й державні виклики зробило свої

корективи і військовий стан нашої держави вказав на пріоритетніші завдання у сфері безпеки, тому деякі завдання не є нині повною мірою виконані. Державні органи оприлюднили Інформацію про стан виконання завдань і заходів з виконання Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період 2025 року за 2023 рік, де вказали, що «у зв'язку з воєнними діями на території України підготовка та оприлюднення доповіді про стан реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та/або насильству за ознакою статі з аналізом ситуації в розрізі кожної області, м. Києва та Севастополя є неможливою» [80].

Домашнє насильство під час війни не зникає, навпаки – під час криз збільшується кількість деструктивної поведінки, тому правова політика повинна оновлюватися. Необхідним нині є прийняття комплексної концепції чи стратегії запобігання та протидії домашньому насильству під час воєнного стану.

До *другої групи* норм варто зарахувати ті правила поведінки, що створюють матрицю суспільних відносин у сфері сім'ї і родини. Зокрема, вони відображають унормування суспільних відносин у таких сферах:

- Охорона дитинства. Комплексний нормативний акт – Закон України «Про охорону дитинства» [173] визначає охорону дитинства як пріоритетне завдання держави, зокрема шляхом функціонування органів і застосування комплексу заходів щодо протидії жорсткому поводженню з дітьми. Стаття 1 цього Закону унормовує, що його варто розуміти як «будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною, зокрема домашнього насильства». Також законодавець визначає, що дитина, яка постраждала від домашнього насильства, визначається зі статусом дитини, яка перебуває у складних життєвих обставинах. Стаття 10 цього Закону визначає право на захист від усіх форм насильства, що передбачає, серед іншого, існування мережі спеціалізованих інституцій (органів опіки і піклування, центрів соціальних служб для сім'ї,

кол-центрів, органів освіти, органів охорони здоров'я тощо), а також визначає можливість дитини особисто звернутися по допомогу.

- Освітня сфера. Виховання молодого покоління повинно відбуватися з урахуванням принципів поважного ставлення до прав, свобод і законних інтересів інших осіб, побудови толерантного, рівного, недискримінаційного суспільства, тому роль освітньої сфери тут є дуже вагомою. Стаття 6 Закону України «Про освіту» [171] визначає засади державної політики у сфері освіти і принципи освітньої діяльності, серед яких формування нетерпимості до проявів будь-якої форми насильства та формування громадської культури займає пріоритетне місце.

Також завданням органів та інституцій в освітній сфері є увага до кожного випадку домашнього насильства, запобігання таким ситуаціям. Зокрема, завданням соціального педагога є просвітницька і профілактична робота серед учасників освітнього процесу з питань запобігання та протидії домашньому насильству (п. 16 Положення про психологічну службу в системі освіти України [152]).

- Забезпечення гендерної рівності. Першочергово норми забезпечення гендерної рівності містяться в ЗУ «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» [159], хоч і не вичерпується тільки цим актом. Норми визначають забезпечення безпеки осіб від проявів будь-якого насильства, зокрема стосовно жінок. Виховання серед населення гендерної рівності сприятиме активній протидії гендерним стереотипам, владним патерналістським моделям поведінки, що відповідно створюватиме вільне від насильства середовище.

- Захист осіб від домашнього насильства серед соціально незахищених верств населення. Спеціалізовані нормативні акти містять положення щодо регулювання окремих сфер суспільних відносин соціально незахищених груп населення, зокрема з-поміж представників національних меншин, осіб похилого віку, мігрантів тощо. Принцип гуманізму і людиноцентризму відображається в тому, що національні норми приділяють

особливу увагу цим групам, розуміючи, що вони є в пріоритетній зоні ризику щодо насильства. Так, ст. 10 ЗУ «Про національні меншини (спільноти) України» [170] нещодавно була оновлена в контексті європейських стандартів – внесено норми про можливість представника національної меншини отримати допомогу від домашнього насильства рідною мовою.

Загалом, право на безоплатну вторинну правову допомогу мають усі особи, які постраждали від домашнього насильства (ст. 14 ЗУ «Про безоплатні правничу допомогу» [158]).

Суб'єкти політики запобігання та протидії домашньому насильству. Норми міжнародного права загальної дії вказують на потребу спільної координації зусиль поліції, суддівства, соціальних служб, охорони здоров'я, жіночих організацій, служб у сфері дитинства та інших для належної реалізації завдань держави у сфері боротьби з домашнім насильством.

Закон спеціальної дії національного рівня (тобто ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству») визначає завдання й повноваження *чотирьох груп суб'єктів*, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

До першої групи належать спеціально уповноважені органи, зокрема центральні органи виконавчої влади у цій сфері, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування (місцеві ради і їхні виконавчі органи).

Міністерство соціальної політики (далі – Мінсоцполітики) є спеціально уповноваженим органом у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, що загалом координує роботу органів та пріоритетно має вплив на трансформацію за потреби такої політики. Пункт 3 Положення про Міністерство соціальної політики України [150] основним завданням цього виконавчого органу визначає забезпечення формування і реалізації державної політики в досліджуваній сфері. Також до повноважень цього органу зараховано створення нормативно-правових актів у сфері боротьби з домашнім насильством (для прикладу, Наказ Мінсоцполітики № 787 «Про

затвердження Методики визначення потреб територіальних громад у створенні спеціалізованих служб підтримки постраждалих від домашнього насильства та насильства за ознакою статі» [163], Наказ № 369/180 «Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства» [166], Наказ № 587 «Про затвердження Типової програми для постраждалих осіб» [167]). Ще одним з багатьох ключових завдань Місоцполітики є те, що воно координує діяльність усіх суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Мінсоцполітики предметно проводить аналіз (соціологічне дослідження) щодо впливу війни на чоловіків і жінок із врахуванням їхніх групових характеристик, таких як вік, зайнятість, етнічне походження, місце проживання, щоб визначити вплив загроз на безпеку громадян. Метою такого дослідження є визначення першочергових загроз для людей та встановлення особливих потреб кожної групи, оскільки органи публічної влади повинні задовольняти індивідуальні потреби із врахуванням людиноцентристського підходу.

Політику координації і взаємодії органів на регіональному рівні здійснюють Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська і Севастопольська державні адміністрації, а органи місцевого самоврядування на рівні територіальної громади. До органів цієї групи належить також муніципальна влада, навіть попри те, що Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» [169] не містить згадки про повноваження її в досліджуваній сфері. Вони мають повноваження забезпечувати реалізацію державної політики у цій сфері на відповідних територіях, вони відповідають за впровадження заходів і програм, спрямованих на запобігання насильству в родинах та надання підтримки постраждалим особам.

Місцеві органи розвивають мережу муніципальних програм, які охоплюють утримання притулків для постраждалих осіб (у разі неможливості утримувати притулок силами територіальної громади відбувається співпраця

декількох громад), забезпечення доступу до правової, психологічної, медичної та іншої форми допомоги й підтримки.

Профілактичні заходи є одними з найбільш затребуваних, оскільки інформування громадськості про поширення проблеми, її протиправну природу, недопущення розуміння проблеми як приватного чинника життя окремої сім'ї тощо передбачає активізацію муніципальної влади задля проактивної діяльності запобігання цьому девіантному суспільному явищу.

До *другої групи суб'єктів* належать інші органи й установи, на які покладаються функції зі здійснення заходів у досліджуваній сфері, і такими інституціями є служби у справах дітей, уповноважені підрозділи органів Національної поліції України, зокрема Департамент превентивної діяльності, патрульна служба МВС України, підрозділи ювенальної превенції, служба дільничних офіцерів поліції, органи управління освітою, навчальні заклади, установи й організації системи освіти, органи охорони здоров'я, центри з надання правничої допомоги, суди, прокуратура, уповноважені органи з питань пробації.

Усі ці органи уповноважені у своїй компетентній сфері, тому важлива їх інтеграційна співпраця і взаємодія. У спеціалізованому законі широко розкрито повноваження цих органів та установ, а за твердженням сучасних науковців, такі «повноваження дозволяють як самостійно виявляти факти вчинення домашнього насилля, так і працювати із зверненнями постраждалих осіб, регулювати поведінку кривдників накладанням заборонних приписів, супроводжуючи процес врегулювання конфліктних ситуацій до їх логічного завершення» [37, с. 57].

До *третьої групи суб'єктів* законодавцем зараховано загальні і спеціальні служби підтримки постраждалих осіб. Система підтримки постраждалих осіб від насильства охоплює різноманітні заклади, установи й організації, спрямовані на надання допомоги і підтримки потерпілим, вони діють і в загальному, і на спеціалізованому рівні, мають за мету забезпечити всебічну підтримку тим, хто постраждав від насильства.

Загальні служби підтримки включають центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, притулки для дітей, центри соціально-психологічної реабілітації дітей, соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка), центри соціально-психологічної допомоги тощо. Вони надають різноманітні соціальні послуги, спрямовані на підтримку постраждалих осіб у відновленні їхнього благополуччя й самостійності.

Спеціалізовані служби підтримки спеціалізуються на конкретних аспектах допомоги потерпілим, враховуючи притулки для постраждалих осіб, де надається тимчасове проживання і підтримка, центри медико-соціальної реабілітації, де забезпечується медична допомога і психологічна реабілітація, а також кол-центри з питань запобігання та протидії насильству, де надається консультаційна підтримка й інформаційна допомога.

Визначена група суб'єктів виконує важливу державно-соціальну місію шляхом створення гарантій для осіб, котрі стали жертвами домашнього насильства. Їхнім завданням є створення безпечного середовища й надання необхідної підтримки в різних сферах для ресоціалізації особи, що постраждала від домашнього насильства. Така діяльність надає змогу вийти з циклічності насильницьких дій. Важливо, щоб група працювала комплексно за так званим принципом «багатошаровості», тобто на кожному етапі ресоціалізації особа-жертва могла отримати необхідний комплекс послуг щодо допомоги й підтримки.

І остання – четверта група, що визначена в ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (ст. 6), – громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах. Розкрито їхню роль у заходах запобігання та протидії насильству у ст. 19, де визначено їхній обов'язок невідкладно повідомити про факти насильства спеціальним органам, з-поміж яких органи місцевого самоврядування, правоохоронні органи та кол-центри. Хоча перелік цих осіб (громадяни, особи без громадянства, іноземці) вказується і як такі, що уповноважені здійснювати

запобіжні заходи та заходи протидії, проте які саме це заходи – у законодавстві не прописано.

Вважаємо, що така структура органів, як репрезентована в законі спеціальної дії національного рівня, не може повною мірою задовольнити практичні проблеми та не відповідає міжнародним правовим стандартам у цій сфері. Частина 3 ст. 7 Стамбульської конвенції вказує на потребу всеосяжної і скоординованої політики через активізацію співпраці всіх органів: «Заходи, ужиті відповідно до цієї статті, охоплюють, де це доречно, усіх відповідних учасників, як-от: державні органи, національні, регіональні й місцеві парламенти та органи, національні установи з прав людини та організації громадянського суспільства». Отож координація і співпраця, про що ми вже неодноразово зауважували в дисертації, повинна відбуватися на рівні і держави, і громадянського суспільства. Тому доречно до четвертої групи, окрім окремих осіб, внести ще й інститути громадянського суспільства, які в наш час реально здійснюють вагомую роль у захисті осіб від цього протиправного явища.

Інститути громадянського суспільства мають суттєвий потенціал щодо активізації громадян і привертання уваги соціуму до проблем домашнього насильства, відстоюють права й інтереси постраждалої сторони, просувають зміни в політиці й суспільній свідомості через лобювання необхідних змін та удосконалень у законодавстві. Продемонструємо роль громадських рухів на прикладі практики Казахстану, де саме розголос і суспільний резонанс у справі вбивства своєї дружини колишнім міністром національної економіки К. Бішимбаєвим стали поштовхом до змін у законодавстві щодо вдосконалення правової політики стосовно прав жінок, безпеки дітей, криміналізації домашнього насильства, розширення повноважень компетентних органів, удосконалення сімейного законодавства в контексті утвердження сімейних цінностей тощо [221].

Вважаємо за необхідне доповнити п. 4 ч. 1 ст. 6 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» таким словосполученням: *«громадські*

об'єднання, громадські рухи та інші інститути громадянського суспільства». Це дозволить ширше репрезентувати громадськість та її роль як суб'єкта запобігання та протидії домашньому насильству.

Засоби реалізації правової політики запобігання та протидії домашньому насильству. Їх варто розуміти як інструменти, що використовують суб'єкти для досягнення цілей правової політики. Слід погодитися з О. Руданецькою в тому, що «досягнення поставлених цілей потрібно забезпечити надійним юридичним інструментарієм» [194, с. 193], і саме засоби виконують таку функцію.

Елементами правової політики є засоби запобігання та протидії. Відзначимо, що виокремити ці поняття в контексті домашнього насильства не завжди є прийнятно. Зазвичай органи публічної влади й місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства, здійснюючи діяльність комплексно, діють та реалізують завдання політики як з превентивною, так й охоронною метою. Притягуючи, скажімо, кривдника до юридичної відповідальності, це одночасно виступає як засіб протидії щодо конкретної особи і запобігання щодо інших осіб, яким продемонстровано невідворотність покарання за це діяння.

Семантичне розмежування понять має не настільки давню історію. Ще донедавна наукова доктрина розглядала поняття «протидія» і «запобігання» разом, об'єднуючи їх у єдиний термін «боротьба», однак такий підхід зазнавав критики, мовляв, «у будь-якій боротьбі повинен бути переможець і переможений, об'єктивна реальність свідчить про те, що перемогти злочинність як соціальне явище у цілому неможливо» [77, с. 319–322].

Комплексний механізм засобів запобігання та протидії домашньому насильству є ефективним елементом охоронної функції держави, створення безпечного середовища для життя, утвердження режиму правопорядку й законності, спрямований на формування суспільних відносин у досліджуваній галузі на належній нормативно-правовій основі. Водночас вказати, що

запобігання і протидія не мають між собою тотожності, ми також не можемо, оскільки вони відображають різну темпоральну природу засобів.

Розглянемо класифікацію засобів.

I. За критерієм темпоральної спрямованості – засоби запобігання домашньому насильству (попереджувальні) та засоби протидії цьому явищу.

Попереджувальні заходи спрямовані на усунення причин поширення домашнього насильства, вказують на інструменти запобігання протиправній діяльності. Вони спрямовані на підвищення рівня обізнаності суспільства з проблемою, формування належного рівня правової культури, нетерпимого ставлення до будь-яких проявів насильства, зокрема в сімейному й родинному колі, мають на меті створити атмосферу рівності, поваги, забезпечення гідності й безпечного середовища.

Варто погодитися з тезою, висловленою в дисертації Ю. Батана, що «превенція є не підфункцією або функцією, а головним (кінцевим) призначенням об'єктивного права, що полягає у виявленні, усуненні, зменшенні рівня й масштабів або пом'якшенні впливу детермінант порушень прав людини» [27, с. 21].

Одним із ключових завдань *заходів запобігання* є визначення стану, поширеності, передумов та причин домашнього насильства, узагальнення первинних і вторинних чинників його поширення в окремих соціальних групах та в межах суспільства в цілому шляхом аналізу соціальних, політичних, економічних, культурних та інших факторів, що впливають на це явище. Створення емпатії до проблеми й розуміння особливої незахищеності окремих груп суспільства позиціонує розвиток уваги держави й соціуму до проблематики і проведення спеціалізованих заходів щодо особливо вразливих груп (жінок, дітей, представників національних меншин, осіб похилого віку тощо).

Інформування населення щодо проблеми, її причин і можливих дій щодо недопущення чи припинення протиправного діяння, особливо в контексті припинення циклічності в окремих правовідносинах, та заходи підвищення

свідомості громадськості відіграють у контексті превенції вагому роль. Такі інструменти передбачають проведення інформаційних кампаній, навчально-освітніх ініціатив, культурних і просвітницьких заходів. Вони можуть охоплювати медіаплатформи, соціальні мережі, інформаційно-освітні кампанії, громадські простори, профілактичні програми у формі тренінгів, семінарів, робочих груп, консультативних семінарів.

Аналізуючи національне законодавство, зокрема норми ст. 19 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству», можемо виокремити дві групи таких заходів:

- *моніторингові заходи* (вивчення ситуації, збір аналітичних даних, організація досліджень та спостережень щодо причин і факторів насильства, групової й територіальної поширеності, амплітуди поширення тощо);

- *просвітницькі* (проведення інформаційних кампаній серед суспільства та орієнтація на окремі соціально незахищені групи, навчально-виховні й освітні програми серед населення та для суб'єктів формування й реалізації державної політики у сфері домашнього насильства).

Засоби запобігання вживаються перед виникненням конкретних ситуацій насильства задля їх уникнення. Засоби протидії застосовуються у випадках, коли виникла конкретна ситуація домашнього насильства і потрібно негайно реагувати на неї та надати допомогу жертвам.

Заходи протидії домашньому насильству спрямовані на припинення випадків домашнього насильства через використання комплексу ініціатив суб'єктами правової політики, надання допомоги постраждалій особі, забезпечення процесуального розгляду справи, розслідування ситуації, а також притягнення кривдника до відповідальності. Вказані засоби полягають у діяльності суб'єктів, які спрямовані на оптимізацію статусу постраждалої особи та правове регулювання відносин зазвичай у разі, коли факт домашнього насильства вже був здійснений.

Усі заходи протидії домашньому насильству, на нашу думку, можна згрупувати так:

- *Заходи допомоги постраждалій особі і її захисту.* Надання допомоги й захисту постраждалим особам організовується шляхом низки дій, спрямованих на забезпечення їхніх прав і безпеки, зокрема через надання всебічної інформації про її права, можливі дії в конкретній ситуації шляхом врахування віку, рівня розвитку, знання мови та інших характеристик постраждалої особи. Інформування про її статус має передбачати форму доступності і зрозумілості.

Також заходи допомоги мають передбачати доступність усіх форм підтримки (медичної, соціальної, психологічної, правничої та іншої допомоги). Невідкладне реагування служб та органів на домашнє насильство є принципом функціонування суб'єктів правової політики й дієвою гарантією захисту постраждалої сторони, тому функціонування кол-центрів та інших креативних засобів повідомлення про правопорушення є затребуваним способом захисту й допомоги особі. Домашнє насильство може зазіхати на здоров'я і життя особи, тому створення місця для належного тимчасового, безпечного, доступного притулку в окремих ситуаціях є пріоритетним та першочерговим для постраждалої особи.

Забезпечення доступу до правосуддя й інших механізмів юридичного захисту, враховуючи надання безоплатної правничої допомоги, також включається в комплекс заходів, які спрямовані на надання постраждалим особам всебічної допомоги й захисту, а також на підтримку їхніх прав і безпеки.

- *Превентивні заходи щодо кривдників* (у національному законодавстві вони названі спеціальними заходами щодо протидії домашньому насильству). Це комплекс заходів, що націлені на недопущення повторення ситуації, перевиховання кривдника й розмежування місця перебування постраждалої особи і кривдника. Ці заходи передбачають: застосування термінового заборонного припису стосовно кривдника; обмежувальний припис стосовно нього; безстрокові заборонні приписи (у національному законодавстві такий захід відсутній); взяття кривдника на

профілактичний облік і проведення такої роботи з ним; скерування та проведення програми для кривдників.

- *Заходи притягнення до відповідальності кривдника та відшкодування шкоди постраждалій особі.* Кривдник повинен розуміти невідворотність юридичної відповідальності, тому важливо, щоб він поніс відповідальність відповідно до закону. У міжнародному законодавстві існує чітка заборона медіативних практик щодо примирення кривдника і жертви, оскільки в ситуації домашнього насильства не відбувається конфлікту інтересів сторін, які можна узгодити в договірному порядку. Відшкодування матеріальних збитків і моральної шкоди, завданих внаслідок домашнього насильства, є обов'язковим за наявності права на таке відшкодування, моральна шкода відшкодовується незалежно від матеріальних збитків і не пов'язана з їхнім розміром. Порядок відшкодування матеріальних збитків і моральної шкоди, завданих унаслідок домашнього насильства, визначається цивільним законодавством у загальному порядку.

Такі заходи притягнення до відповідальності й відшкодування шкоди постраждалій особі сприяють відновленню прав і гідності постраждалої особи, а також покладають відповідальність на кривдника за його дії та відшкодовують завдану шкоду. На нашу думку, окрім класичного підходу, можна ще додатково виокремити види заходів, що сприятиме ширшому теоретико-правовому репрезентуванню проблематики. Тож наводимо їх далі.

II. За сферою заходи доречно поділити так:

1. *Правові заходи* – охоплюють формування належного правового регулювання, функціонування спеціальних органів з відповідними правовими повноваженнями, заходи розслідування правопорушення, заходи притягнення кривдника до юридичної відповідальності, введення заходів обмеження для кривдника в спеціально-юридичному процедурному порядку тощо.

2. *Політико-економічні* – комплекс дій, що здійснюються з приводу розроблення і впровадження стратегій та програм запобігання та протидії домашньому насильству на міжнародному, загальнодержавному й

муниципальному рівні, створення спеціалізованих інституцій щодо моніторингу, аналізу й дослідження причин та поширення протиправного діяння, виділення фінансових ресурсів на інформаційно-просвітницькі програми, функціонування спеціально уповноважених органів державної влади та інститутів громадянського суспільства, економічних засобів на координацію дій у цій сфері, а також на підтримку й допомогу постраждалим особам, зокрема створення програм економічної підтримки для жертв домашнього насильства, щоб допомогти їм відновити своє матеріальне становище й незалежність.

До речі, економічні заходи за джерелом фінансування, на нашу думку, також можна поділити на (1) засоби, що фінансуються з державного бюджету, з муніципального бюджету; (2) засоби, які джерелом фінансування мають фонди громадської підтримки і благодійні внески; (3) засоби, що фінансуються сферою бізнесу й міжнародною фінансовою допомогою і грантами.

3. *Медичні заходи.* Відповідно до Наказу Міністерства охорони здоров'я № 278 «Про затвердження Порядку проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги» [153] органи охорони повинні забезпечити медичне обстеження й надання медичної допомоги постраждалим особам як амбулаторно, так і стаціонарно.

4. *Соціальні заходи* – це широкий спектр дій, програм та інструментів, які спрямовані на розвиток і підтримку соціального благополуччя, підвищення якості життя й забезпечення безпечного соціального середовища. Така сфера заходів охоплює проведення інформаційно-освітніх кампаній щодо обізнаності громадськості про заходи боротьби із соціальною проблемою, розвиток системи соціальної підтримки постраждалої особи й дитини, яка стала свідком домашнього насильства, соціальні консультації, мережа існування соціальних притулків та інших безпечних місць для перебування

постраждалої особи, сприяння соціальній інтеграції й реабілітації постраждалих і належної соціалізації кривдників.

5. *Культурно-освітні заходи* – передбачають і охоронний, і просвітницький характер засобів, оскільки, з одного боку, передбачають діяльність навчальних закладів, органів управління освітою, інших установ системи освіти щодо виявлення фактів домашнього насильства, проведення виховної роботи з учасниками освітнього процесу щодо досліджуваної соціальної проблеми, забезпечення фахівців для органів запобігання та протидії домашньому насильству, проведення семінарів, круглих столів, інтерактивних заходів щодо активізації уваги до протиправності діяння.

6. *Інформативні* – суб'єкти, на яких покладено функції у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, зобов'язані проінформувати постраждалу особу (законного представника, якщо він не є кривдником) про права, соціальні послуги і заходи, якими може скористатися постраждала особа. До того ж інформування відбувається ширше, ніж це передбачає сфера повноважень органу чи установ, з якими безпосередньо контактує постраждала особа (приміром, заклад охорони здоров'я інформує і про правоохоронні та інші заходи, до яких може звернутися / вдатися постраждала особа).

III. За територіальним спрямуванням можна виокремити такі види засобів запобігання та протидії домашньому насильству:

- *муніципальні заходи* – здійснюються органами місцевого самоврядування (міськими, сільськими, обласними, районними і там, де вони ще залишилися районними в місті радами, головами ОТГ, їхніми виконавчими органами) з приводу впровадження державної політики запобігання та протидії домашньому насильству, проведення інформаційних і роз'яснювальних кампаній на територіальному рівні, забезпечення соціальної підтримки спеціальних служб, створення мережі пунктів консультування й забезпечення координації органів у разі повідомлення про насильство;

- *регіональні заходи*, які передбачають охоплення певного регіону країни (зазвичай на рівні області) та передбачають комплекс заходів щодо організації і проведення регіональних конференцій, семінарів і тренінгів для професіоналів і громадських активістів щодо проблеми домашнього насильства, розвиток інтерактивних вебплатформ для обміну досвідом та інформацією між регіонами щодо ефективних методів запобігання та протидії насильству в родині, створення й підтримка регіональних центрів та баз даних для аналізу випадків домашнього насильства і розробки прогностичних стратегій;

- *національні заходи* – розробка і впровадження на загальнодержавному рівні законодавчих і підзаконних актів, що відображають правову політику у сфері боротьби з домашнім насильством, комплексне регулювання прав і законних інтересів постраждалих осіб, формування й координація роботи загальнодержавних і громадських мереж протидії протиправному явищу, проведення масштабних інформаційних кампаній проти насильства. Прикладом останньої може бути Всеукраїнська акція «16 днів проти насильства» щороку з 25 листопада до 10 грудня.

IV. За механізмами впливу є заходи переконання та примусу.

Заходи переконання містять засоби, що націлені на позитивне стимулювання, заохочення належного функціонування суспільних відносин. Вони спрямовані на творчу активність учасників правовідносин, їх креативність у межах закону, основані на бажанні позитивного результату у світлі викорінення соціальної проблеми домашнього насильства.

Заходи примусу передбачають використання інструментів для забезпечення дотримання нормативно-правових приписів в обов'язковому, безальтернативному порядку й використовуються для попередження правопорушення, притягнення кривдника до відповідальності, забезпечення провадження у справах про домашнє насильство.

V. За спрямованістю на категорії постраждалих осіб можемо виокремити засоби, спрямовані на захист:

- жінок, які постраждали від домашнього насильства;
- дітей, які постраждали чи стали свідками домашнього насильства;
- чоловіків, які стали об'єктом насильства в родинному колі;
- осіб інших груп, таких як старші люди, особи з інвалідністю, особи з різними соціальними й культурними особливостями.

Вибір конкретного виду заходів залежить від особливостей індивідуальної ситуації, від учасників діяння, від доступності засобів, повноважень органів та інституцій і доцільності застосування засобу в тій чи іншій ситуації.

4.2. Модернізація суспільно-громадських заходів запобігання домашньому насильству в Україні: ідеологічно-правові трансформації проактивної політики

Враховуючи суспільну шкідливість і небезпечність домашнього насильства, воно є вагомою проблемою суспільного, державного й індивідуального значення, як негативне суспільне явище, що поширене у всьому світі, потребує уваги й наукового аналізу задля протидії йому й запобігання його наслідкам, що в сучасних умовах розвитку державності є «національним і міжнародним соціальним пріоритетом» [372]. Поширення актів домашнього насильства заторкує всі країни світу, а в умовах політичної, економічної, а тим більше військової нестабільності поширеність випадків має загрозливе значення для й та соціальної реальності.

Заходи захисту від домашнього насильства є складовими елементами системи захисту прав людини.

Завданням юридичної доктрини і правової практики є не тільки гарантування реакції держави на діяння домашнього насильства, які вже мали місце, вагому роль відіграє факт превенції, тобто попередні заходи, які вчиняються органами публічної влади, спеціалізованими інституціями і громадським суспільством у контексті прагнень не допустити поширення

насильства, зменшити ймовірність виникнення деструктивних дій. Їхня основна мета зводиться до попередження гіпотетичних порушень закону.

ЄСПЛ у своїй практиці також акцентує увагу на ключовій ролі превенції. У рішенні ЄСПЛ у справі «Талпіс проти Італії» (*Talpis v. Italy*) (§ 101) вказано, що «стаття 2 Конвенції [Європейської конвенції з прав людини. – *I. A.*] може також передбачати за певних чітко визначених обставин позитивне зобов'язання органів влади вживати превентивних оперативних заходів для захисту особи, чиє життя знаходиться під загрозою злочинних дій іншої особи» [344]. При цьому превенція має мати розумний характер, що передбачає відсутність «покладання неможливого або непропорційного тягаря на органи влади» (§ 50 рішення ЄСПЛ у справі «Бранко Томашич та інші проти Хорватії» (*Branko Tomašić and Others v. Croatia*) [337]). Відповідно, не кожен заявлений ризик для життя може викликати вимогу Конвенції для органів влади вжити оперативних заходів для запобігання цьому ризику. Позитивне зобов'язання виникатиме, якщо буде встановлено, що органи влади знали або повинні були знати на той час про існування реального й безпосереднього ризику для життя ідентифікованої особи внаслідок злочинних дій третьої сторони та що вони не вжили заходів у межах своїх повноважень, завдяки яким, за обґрунтованою оцінкою, можна було б уникнути такого ризику (§ 51 рішення у справі «Бранко Томашич та інші проти Хорватії» [337] та § 62 рішення у справі «Куліч проти Туреччини» (*Kılıç v. Turkey*) [340]).

На рівні ООН неодноразово заявлялося про затребуваність заходів недопущення ситуації домашнього насильства, зазначалося, що реакція на насильство щодо жінок і дівчат в основному була зосереджена на індивідуальному рівні, прагнучи покращити втручання після насильства, що відбулося. Дедалі частіше найкращою практикою стають програми для впровадження, які передусім запобігають виникненню насильства і вирішенню більш широких індивідуальних, громадських і суспільних проблем, що сприяють поширенню насильства. Це, наприклад, Програма розвитку ООН (*United Nations Development Programme*); Рамкова основа для

дій із запобігання насильству щодо жінок. Організація ООН з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок (ООН Жінки) (A framework to underpin action to prevent violence against women. United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (UN Women)); Міжнародна організація праці (International Labour Organisation); Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation (UNESCO)); Фонд народонаселення ООН (United Nations Population Fund) та ін. Відтак в ООН Жінки (міжнародний світовий лідер у сфері забезпечення гендерної рівності та прав жінок) наполягають на потребі превентивних підходів широкого спрямування для подолання соціальної проблеми домашнього насильства.

Закон України подає дуже широке тлумачення: «запобігання домашньому насильству – система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства, формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей, викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються» [161]. Ця унормована дефініція дає нам змогу широко тлумачити сутність запобігання насильству, що полягає в комплексі заходів з боку держави й інститутів громадянського суспільства щодо створення суспільно-правової реальності недопущення випадків домашнього насильства.

Запобігання полягає у вжитті більш широких заходів профілактики, що є, на нашу думку, найважливішою складовою частиною правової політики

держави у сфері насильства, тому що первинною ціллю державної політики є недопущення насильства в будь-якій сфері, тобто здійснення заходів, які б унеможлилювали стосунки між членами сім'ї та родини, котрі б гіпотетично могли провокувати ситуацію домашнього насильства.

Ефективною політика запобігання насильству буде за умови використання широких соціальних підходів до недопущення проблеми на різних рівнях, від індивідуального до загальнодержавного. Такий підхід визначаємо як екологічний, тобто такий, який враховує різні рівні, особливості і рамки недопущення деструктивної поведінки членів суспільства.

Доктринальні джерела виокремлюють різноманітні засоби превенції, серед них заслуговує уваги таке групування: (а) важливість нерухомого майна та соціальної підтримки є суттєвою у впливі на частоту насильства; (б) зміна норм прийнятності насильства в сім'ї, що має вирішальне значення для зменшення передачі насильства від покоління до покоління; (в) ставлення чоловіків і суспільства також потребує змін у цьому сенсі, оскільки попередження домашнього насильства вимагає фундаментальних змін у ставленні й поведінці, воно стикається зі суспільним та індивідуальним опором змінам; (г) структури підтримки можуть бути як всередині сім'ї, так і з боку неурядових організацій, жіночих груп самопомоги тощо, які можуть як допомогти змінити ставлення, так і допомогти жінкам придбати нерухоме майно. Це вимагає творчої участі спільноти, спільної відповідальності й колективних дій з метою кинути виклик патріархальним уявленням про владу, контроль і права жінок [682].

Загалом визнаючи цінною позицію попередників, вважаємо за необхідне розширити її в контексті групування за окремими рівнями спрямування заходів превенції:

- індивідуальний рівень – заходи, які націлені на окрему особу, котра гіпотетично може бути учасником домашнього насильства;
- груповий рівень – заходи запобігання щодо окремих груп за віковою, статевою, національною чи іншими характеристиками;

- загальносуспільний рівень – заходи, спрямовані на формування толерантного суспільства гендерної рівності й недискримінації з високим рівнем правової культури та належними комунікативними практиками співжиття.

Такий підхід вважаємо комплексним і таким, що має реальну діяльнісну компоненту, тому доречним буде використання різноманітних заходів, які в поєднанні будуть спрямовані на системне проактивне подолання проблеми домашнього насильства. Основна ідеологія правової політики має бути сформована не тільки на захист від правопорушення, але й формування в суспільстві середовища комунікації, яке б первинно не допускало поширення проблеми. Реакція на насильство стикається зі складним перетином відносин влади, прав, культури й етики.

Можливі заходи щодо протидії домашньому насильству як превентивного проактивного заходу полягають у механізмах, які застосовуються щодо підвищення обізнаності суспільства з проблемами насильства, отож спрямовані на соціум чи його окремі групи. Для цього суспільству, суб'єктам правовідносин у сфері домашнього насильства, постраждалим, свідкам, зрештою, і кривдникам необхідні як короткострокові, так і довгострокові підходи до вирішення гіпотетичної ситуації, а також мультидисциплінарний підхід подолання проблеми.

Виокремимо заходи правової політики запобігання домашньому насильству, які націлені на соціальну проактивність щодо недопущення проблеми, та визначимо можливості їх удосконалення в національній юридичній системі і практиці.

1. Заходи, націлені на подолання соціальної проблеми гендерної нерівності та дискримінації за ознакою статі.

Насильство в родинному колі має масштабну, комплексну природу. У суспільстві, де панує дискримінація стосовно жінок, не може бути викорінено проблему домашнього насильства. Тому метою правової політики є не тільки встановлення процесуально-інституційних засобів подолання

проблем насильства, але й забезпечення належної реакції на суміжні сфери правового регулювання, що вагомо впливають на проблематику. Першочерговою такою сферою є політика щодо забезпечення гендерної рівності.

Гендерна нерівність, яка ґрунтується на ролі чоловіків і жінок у суспільному і приватному житті, створює умови для поширення чи, навпаки, протидії домашньому насильству. Гендерні ролі залежать від багатьох обставин, передусім від культурного сприйняття [699, р. 127]. Якщо в суспільній свідомості домінує уявлення про певні прерогативи для окремої статі, це спричиняє обґрунтованість діяння, що уможливлює контроль представників домінантної статі, так відбувається громадська легітимізація насильства.

Окрім того, гендерні норми можуть ускладнити ситуацію на стадії її протидії, оскільки державні органи й органи місцевого самоврядування, які є реалізаторами навіть прогресивних правових норм у заборони насильства, все ж застосовуючи норму, можуть неправильно її тлумачити чи навіть свідомо не дотримуватися приписів, враховуючи свої суспільно-культурні орієнтації щодо обов'язковості поведінки представників окремої статі.

Загалом, часто у наукових колах (E. Stark [750], S. Walby [825]) причиною домашнього насильства визнають результат нерівних гендерних відносин влади, що діють на рівні окремої пари, так і нерівних гендерних відносин влади, що діють у суспільстві, вважаючи саме гендерні стереотипи фундаментальною загрозою безпеці як продукту нерівних гендерних відносин [696, р. 2].

У попередніх підрозділах ми вказували, що всі особи незалежно від статі можуть стати постраждалими від досліджуваної форми насильства, зокрема й чоловіки, але в переважній більшості саме жінки перебувають у зоні ризику. І, як вказує А. Дутт (A. Dutt), у суспільствах, де панує патріархат, домашнє насильство зазвичай пов'язане з жінками як жертвами [422]. Дж. Хатт (J. Hutt) зауважує, що жінки й чоловіки можуть постраждати від домашнього

насильства, але чоловіки становлять переважну більшість кривдників. Авторка вказує, що найбільша зміна, яку ми можемо зробити, – це боротися з насильством чоловіків. Жіноча безпека походить не від зміни поведінки жінок, а від зміни культури, яка не впорається з токсичною маскулінністю [539].

Вказане демонструє, що подолання гендерної нерівності, дискримінації за ознакою статі, формування інклюзивного суспільства відіграє вагомий роль у подоланні проявів домашнього насильства. Врахування гендерних аспектів у системі законодавства держави є необхідним для дієвості механізмів запобігання домашньому насильству.

Оновлення законодавства й еволюція ідеології громадянського суспільства стосовно гендерних стереотипів має суміжний характер. Законодавство може репрезентувати активне лобювання вирішення проблеми з боку інститутів громадянського суспільства через механізми громадянського суспільства (петиції, особисті звернення, громадські організації, суспільні рухи й кампанії тощо). Саме феміністичні рухи у світовому масштабі, а згодом на національному рівні поєднали проблеми гендерної нерівності й домашнього насильства. Феміністки закликають до трансформації не тільки обставин окремих жінок і дітей та притягнення до відповідальності злочинців-чоловіків, а й до масштабної соціально-структурної й культурної трансформації для захисту й підтримки жертв через протидію деструктивним гендерним відносинам, які лежать в основі домашнього насильства. Такі заклики в багатьох державах мали певний успіх, наприклад, у Великій Британії, коли 2010 року коаліційний уряд консерваторів і ліберальних демократів прийняв і запровадив плани щодо національної стратегії боротьби з насильством проти жінок та дівчат (*Call to End Violence Against Women and Girls: Action Plan* [530]), саме через тиск феміністичних організацій. Згодом, розуміючи позитивні тенденції, плани було оновлено (*Ending Violence against Women and Girls Strategy 2016–2020* [531]). Паралельні події відбувалися в інших країнах, наприклад, в Австралії [739].

Гарантія рівних прав усіх громадян є невід'ємною ознакою соціального прогресу людства. Відповідно до принципу рівноправності громадян різноманітними організаційно-правовими засобами забезпечуються і гарантуються рівні права й можливості для всіх без винятку. Рівність прав і можливостей реалізується через надання жінкам рівних можливостей в економічній, політичній, культурній та іншій діяльності, створення умов, що поєднують працю з материнством, матеріальну підтримку материнства, оплачувану відпустку вагітним жінкам і матерям [700, р. 126].

Потрібно звернути увагу, що український соціум генезисно має онтологічні навички протидії гендерній дискримінації, а осмислення й наукове опрацювання, яке ми проводили у сфері здобутків українського жіночого руху, вказує на історичний досвід нашої держави щодо «впровадження моделей і механізмів правового забезпечення гендерної рівності» (див. детальніше [17]). Також треба констатувати прогресивні зрушення щодо сучасного стану забезпечення рівності в Україні, хоча, безумовно, досі є чимало невирішених проблем, які ми докладніше аналізували у своїх наукових доробках (наприклад, у професійній діяльності жінок [16]). Окрім того, сучасна війна оголила чимало проблем, серед яких і домашнє насильство й гендерні стереотипи, нині жінки є достойними воїнами на рівні з чоловіками, такий же досвід складається серед українського суспільства історично, оскільки багато жінок (наприклад, О. Басараб) довели, що «війна не є справою виключно чоловічою, адже вона зносила труднощі поряд з чоловіками, у тих самих умовах» [22].

Як ми наголошували, у «XXI ст. в Україні простежуємо значний прогрес розвитку суспільства – економічний добробут, соціальна захищеність населення, доступ до інформації, рівний доступ до ресурсів. Але, водночас, слід пам'ятати, що тільки тоді, коли гендерна складова буде серед пріоритетів державної політики, Україна продовжуватиме динамічно розвиватись як правова демократична держава, що унеможливить повернення до тоталітарного минулого» [18, с. 49]. Загалом можемо констатувати

активізацію уваги юридичної і громадської спільноти до проблем гендерної рівності та позитивні зрушення в контексті протидії гендерній дискримінації. «Правотворча діяльність України сьогодні активно спрямована на забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень, рівний доступ до економічних і людських ресурсів, творення нормативно-правових актів у сфері гендерної рівності, за допомогою яких у чинну юридичну систему запроваджуються правові норми щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Забезпечення й утвердження гендерної рівності, будучи показником успішного розвитку сучасного суспільства, повинно бути одним із пріоритетів у діяльності органів державної влади, політичних партій, громадянського суспільства» [15, с. 29–30].

Подолання гендерних стереотипів і права влади чоловіка – це основне завдання для нормалізації комунікативних відносин в аспекті рівності. Сьогодні Європейська комісія та Верховний представник ЄС із закордонних справ і політика безпеки висувують амбітні плани щодо просування гендерної рівності й розширення прав і можливостей жінок через усі зовнішні дії Європейського Союзу. Хоча був досягнутий значний, але нерівномірний прогрес у просуванні прав жінок і дівчат, жодна країна світу не йде шляхом досягнення гендерної рівності та розширення прав і можливостей усіх жінок і дівчат до 2030 року [473]. Проблематика має міжнародний і національний характер, але акцент на загальнодержавному, муніципальному і громадському рівні дає змогу предметніше підійти до розв’язання проблеми і спрямувати зусилля суб’єктів запобігання домашньому насильству на формування соціального середовища гендерної рівності.

Акцентуємо увагу на подібності заходів політики гендерної рівності і домашнього насильства, оскільки ті ж заходи, що проводяться з боку уповноважених органів та інституцій, мають подвійний функціонал, оскільки позитивно впливають на всю сферу правового регулювання й викорінення обох проблем. Так, Лин Чансер (L. Chancer) вказує, що усунення соціальної нерівності, пов’язаної з гендерною, а також расовою і класовою нерівностями,

може прирівнюватися, принаймні з точки зору профілактики, до заходів протидії домашньому насильству [352]. На нашу думку, подолання проблеми домашнього насильства передбачає впровадження гендерно нейтрального правового регулювання та гендерно специфічної правозастосовної практики, яка була б спрямована на предметне надання послуг окремим групам осіб.

2. Заходи подолання ідеології приватності проблеми такої форми насильства.

Посібник для парламентарів щодо застосування Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) визначає, що «насильство над жінками найчастіше вважається приватною справою, і багато жінок не хочуть повідомляти про такі випадки або їх родичі чи спільнота не рекомендують робити це. Неповідомлення про факти насильства, у свою чергу, не дозволяє провести розслідування, притягти до відповідальності та покарати винуватця так, як цього вимагає закон» [154, с. 16].

Тож велике значення має створення ідеології відкритості і співкомунікації, коли суспільні інститути розглядають проблему широко з активним поясненням ключових знань для громадськості, у яких домінує позиція, що домашнє насильство є таким же видом правопорушення, як й інші насильницькі діяння. Заходи просвітницького характеру нині в Україні мають пряме спрямування на поширення доступності інформації для постраждалих від насильства щодо звернення до державних інституцій для припинення правопорушення та захисту постраждалої особи.

Проте питання потрібно ставити значно ширше, проактивніше з поясненням, що в сучасних взаєминах між членами родини та іншими особами, які мешкають разом, не допускається прояв насильства, незважаючи на будь-які можливі «виправдовувальні» обставини, а родинні зв'язки, сором, страх, громадський осуд тощо не мають стати перепорою для захисту сімейних і прирівняних до них відносин.

Необхідними є заходи, які націлені на окремі групи громадян, зокрема особливу увагу слід звернути на молоде покоління. За результатами нашого опитування, нині є значний брак інформації: 58 % учнівської і студентської молоді вказали, що не були учасниками жодних заходів, які би прямо чи опосередковано порушували проблему домашнього насильства (Додаток В.14).

Зміна суспільної свідомості, громадської думки не є простим завданням, однак особливо необхідним. Домашнє насильство має значний рівень латентності. Постраждали особи через страх, звичаєві уклади, осуд, відсутність інформації, недовіру до спеціальних компетентних органів, страх втратити можливість спілкуватися з дітьми, через фінансову залежність (цей перелік причин можна продовжувати ще довго) не повідомляють про насильство щодо них з боку осіб з їх родинного кола. Вони впевнені, що питання стосується тільки їх і кривдника, при цьому часто навіть близькому оточенню невідомо про проблему, а коли їй відомо, то вони нічого не роблять для того, щоб її подолати. Тому сприйняття деструктивного явища як приватної проблеми, а не суспільно-правової, є вагомою перепорою проактивної превенції.

3. Заходи боротьби з латентністю правопорушень у сфері домашнього насильства.

Домашнє насильство, як ми зауважували, характеризується значним рівнем латентності.

Понятійно-категоріальний апарат латентності злочину репрезентований у криміналістичній науці. Наші науковці визначають це явище як «сукупність скритих злочинних діянь, що скоєні на частині території у певний проміжок часу, не врахованих, не зареєстрованих в установленому порядку, які реально були скоєні, але не стали відомі органам кримінального правосуддя і, відповідно, не відображаються в офіційній статистиці» [181, с. 45].

А. Толкач і К. Мишаста визначають, що «латентна злочинність у сфері домашнього насилля являє собою сукупність злочинних дій, що мали місце в певній сім'ї, але не були зафіксовані правоохоронними органами та не

знайшли своє відображення в офіційних статистичних даних» [219, с. 143]. Загалом сприймаючи позицію цитованих авторів, акцентуємо на тому, що домашнє насильство варто розуміти ширше, ніж насильство між членами сім'ї. Чинне законодавство щодо цього встановлює широке коло суб'єктів, визначаючи домашнє насилля як «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа» (ст. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству») [161].

На нашу думку, латентність домашнього насильства варто розуміти як становище, коли протиправна поведінка перебуває у прихованому стані, не фіксується компетентними органами запобігання та протидії домашньому насильства, що утруднює можливість захисту прав і законних інтересів постраждалих осіб та сприяє циклічності насильницьких дій.

Загалом, нині не вироблено єдиних дієвих методик дослідження латентності домашнього насильства, немає й уніфікованих даних загальної проблеми, тим більше незначною є інформація про латентність окремих форм домашнього насильства.

Проблема латентності безпосередньо пов'язана не тільки з розкриттям інформації, але й передбачає можливість уникнення циклічності й повторюваності діяння. У сфері домашнього насильства питання має довготривалий характер. Так, за результатами масштабного експерименту в дорослому віці 55 % осіб, котрі в дитячому віці були жертвами сексуального домашнього насильства, не розкривають інформацію про минулий злочин [480]. Це негативно впливає на рівень життя таких людей у майбутньому, спричинює проблеми ментально-психологічного характеру, руйнує

індивідуальність людини. Тому проблема подолання латентності має вагомe значення і для формування стану законності й правопорядку, і для індивідуального захисту прав і свобод громадян.

Заходи боротьби з латентністю мають містити викорінення причин нерозголошення інформації, тому в межах нашого дослідження доречно звернути увагу на причини латентності домашнього насильства.

Постраждалі від домашнього насильства найчастіше пояснюють свою поведінку нерозкриття інформації про правопорушення тим, що мали страх перед наслідками. У кожному випадку домашнє насильство має унікальну ситуацію, тому правові, сімейні, фінансові наслідки змін можуть бути страшнішими для постраждалої особи, ніж сам факт насильницьких дій. Іноземні науковці, зокрема, вказують, що одним із найбільших і найпоширеніших страхів є побоювання втрати дітей, можливості бачитися з ними та їх виховувати [747].

Психологічно жертва може збудувати навколо себе зовнішню сферу ілюзії успішного життя, за таких обставин страх реакції оточення, близьких, рідних, друзів, знайомих, громади також є суттєвою причиною вибору нерозголошення інформації. Найчастіше культурне і соціальне середовище може визнати саме дії постраждалої причиною для домашнього насильства та виправдовувати кривдника за завдану шкоду. Засудження з боку оточення спричиняє подвійну віктимізацію, тому острах таких дій є причиною латентності. Також окремі дослідники (J. Spangaro, J. Koziol-McLain та ін.) вказують, що жертви домашнього насильства мають острах того, що їм не повірять у разі розголошення інформації [721].

Домашнім насильством, згідно із законодавством, вважається не тільки дія чи бездіяльність, але й погрози такої поведінки. Страх – це та емоція, яку використовує кривдник для тиску на постраждалу особу, часто страх перед кривдником породжує латентність. Служби державної підтримки і громадські організації не завжди мають можливість захистити особу, або жертва не завжди має належний рівень довіри до механізму гарантування захисту від

насильства. Страх перед реакцією кривдника на розголошення інформації тоді є ключовою підставою нерозкриття складної ситуації.

До вказаної причини додамо те, що відсутність емпатії з боку компетентних органів породжує додаткову скритість поведінки жертви. Особливо актуальною є увага з боку медичного персоналу, адже коли представники органів охорони здоров'я ставлять запитання, наполегливо приділяють увагу особі, це стимулює її до відвертої розмови. Жертви домашнього насильства зазвичай відчують різноманітні проблеми з фізичним і психічним здоров'ям через насильство, тому постраждалі особи, які зазнали жорстокого поводження, мають набагато більшу ймовірність контактувати зі службою охорони здоров'я і частіше контактують з медичною службою, ніж з будь-якою іншою спеціальною службою. Тож служба охорони здоров'я має унікальні можливості для запобігання домашньому насильству та втручання в нього [468].

Разом з тим, недовіра до ефективності механізму протидії та запобігання домашньому насильству також є суттєвим фактором. Експерти доводять, що уявлення жертв про те, чи може орган охорони здоров'я впоратися з їх розголошенням, також діяло як перешкода, зокрема сприймання медичного персоналу як малоздатного допомогти їм запобігти насильству [830].

Ще однією причиною латентності може бути нерозуміння постраждалою особою, що вона зазнає домашнього насильства. Здебільшого це стосується дітей, осіб, які мають вади психологічного характеру, проте соціальні стереотипи, необізнаність, культурне сприйняття насильницької поведінки, навіть її узвичаєння можуть стати перепорою для дорослої, ментально здорової людини сприймати дії як домашнє насильство. Особливо якщо це стосується інших форм насильства, не фізичного. Дослідження, проведені в Боснії і Герцеговині, засвідчили, що 58,4 % жінок, які зазнали фізичного насильства, не усвідомлювали, що вони стали жертвами насильства з боку партнера [276].

Інформаційні кампанії, просвітницькі заходи, державні програми інформування про насильство, можливі форми прояву насильства, заходи підтримки й допомоги жертвам, подолання ідеології громадського осуду постраждалої особи, підвищення довіри до спеціальних органів протидії домашньому насильству, розширення можливості юридичної допомоги у сфері шлюбно-сімейних відносин, особливо якщо вказані заходи діють системно і комплексно, формують середовище відкритості уваги до проблеми, що врешті може сприяти створенню відносин, за яких постраждала особа не буде соромитися розкрити проблему і суспільство не матиме ілюзії непомітності і вторинності її розв'язання.

4. Суспільно-освітні заходи усвідомлення недопустимості насильства в сімейно-побутовій сфері.

Освітній процес повинен мати безперервну форму і стосуватися всіх вікових груп. Особливо вагомою є освіта дітей, тому суб'єктом реалізації мають стати освітні заклади. Профілактична робота має починатися вже з початкових класів. Цінним тут видається досвід німецької організації BIG eV (Берлін), де співпрацюють органи місцевого самоврядування і громадські організації вже понад двадцять років над створенням рамкових умов у суспільстві, які запобігатимуть виникненню насильства та сприятимуть кращому захисту й належній підтримці жінок і їхніх дітей. Запозичувати досвід варто і для ідеологічного формування освітнього процесу, що передбачає поєднання інноваційної і практико-орієнтованої концепцій у виховній роботі з учнями, роботу з батьками і підвищення кваліфікації вчителів. Завдяки своєму цілісному підходу вона охоплює всі ключові зацікавлені сторони у шкільному секторі. Для вчителів пропонується програма підвищення кваліфікації на тему «Діти і домашнє насильство», для батьків – батьківські вечори відповідної тематики, дитячі майстер-класи з учнями 4-х і 5-х класів, дитячі консультаційні години і бесіди з вчителями. Цікавим є те, що для бажаючих освітян проводяться курси мультиплікатора, які включають навички інтерактивної подачі інформації щодо домашнього насильства для

дітей. Зокрема, у вигляді мультиплікаційних пояснень вказується на те, що має зробити дитина, якщо стикається з проблемою, і які мають бути її дії, якщо вона розуміє, що друзі зазнають насильства [300].

Важливою є програма для вчителів, оскільки необхідні рекомендації щодо поведінки з дітьми, а також комунікації з батьками. У межах програми «BIG Prävention» надаються поради щодо приготування до розмови з батьками [731], адже німецький досвід демонструє, що вчителям нелегко обговорювати з батьками будь-які відхилення, які можуть відображати погіршення благополуччя їхньої дитини. Батьки часто почуваються винними або звинувачують сторонніх, зокрема й освітньо-педагогічний колектив, коли виникають труднощі. Тому потрібна хороша підготовка вчителя для ефективної комунікації. До практичних порад вчителям належать, зокрема, такі: у центрі розмови – турбота про учня, залишайтеся вільними від звинувачень, ідіть у темпі сприйняття батьків, інакше вони будуть перевантажені інформацією, розмова має бути орієнтована не на те, що саме сталося, а максимально на майбутнє, якщо ви підозрюєте домашнє насильство, запросіть лише того з батьків, кого ви підозрюєте як жертву насильства, але будьте готові до того, що агресивна особа все одно прийде на розмову, у цьому випадку вчителям радять ні в якому разі не обговорювати свої підозри, а краще поговорити про розвиток дитини.

Для вчителів також визначено інші інстанції, з якими можна проконсультуватися у разі проблеми. Їх система є досить широкою – дирекція школи, гаряча лінія захисту дітей, центр дитини, навчально-сімейний консультаційний центр, бюро у справах молоді.

Існують окремо рекомендації щодо обговорення проблеми з дітьми і підлітками. У них звернуто увагу, що, як правило, постраждала неповнолітня особа хоче сторонньої підтримки, проте боїться говорити через сором чи страх завдати шкоди батькам [479]. Також вказано, що вчитель не повинен погоджуватися на таємницю навіть заради отримання необхідної інформації, оскільки в подальшому розкриття її може спричинити додаткову травму для

дитини, рекомендовані слова, фрази, дії, які доречно застосовувати при різному розвитку розмови.

Звернімося до національної практики. Наказом Міністерства освіти і науки України № 1047 затверджено Методичні рекомендації щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії працівників із органами та службами [164]. У них міститься широкий перелік ознак різного роду насильства та дії Уповноваженої особи закладу освіти у разі виникнення підозри щодо домашнього насильства. Методичні рекомендації, на нашу думку, мають загальну форму і не містять конкретних рекомендацій практичного характеру. Пропонуємо додати до них такі аспекти: яким чином вчитель має підготуватися до розмови з дитиною, які питання ставити, які мовні конструкції доречно вживати, як саме пояснювати ситуацію, як створити довірливу атмосферу, коли припинити розмову, коли повернутися до бесіди, як проводити розмову з дітьми, які гіпотетично знають інформацію про насильство стосовно своїх друзів? Тобто рекомендації мають містити практичні психолого-педагогічні підходи до розмови з дітьми так, щоб бесіда була інформативною і конструктивною. Такі методичні рекомендації мають бути розроблені за участю психологів і педагогів із врахуванням віку дитини.

Також варто додати методичні рекомендації щодо розмови педагогічного працівника з одним із батьків, якщо є підозра на домашнє насильство в сім'ї чи стосовно дитини, або дитина могла стати свідком такого насильства.

Окрім того, для дотримання пропонованої ідеології участі вчителів, батьків і громадської активності щодо протидії насильству та створення інклюзивного безпечного середовища важливою також є, на нашу думку, активізація інформаційно-освітніх заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству на батьківських зборах, батьківських консультаціях та при загальній комунікації у шкільному середовищі. Тут варто передбачити обов'язковість щорічного проведення такого заходу.

Удосконалення нормативного характеру, на нашу думку, також мають стосуватися проблеми розголошення інформації про факти насильства, особливо стосовно дітей. Поширення такої інформації серед однолітків, однокласників може спричиняти подвійну віктимізацію дитини, булінг, осуд, страх та інші деструктивні явища. Для недопущення цього на нормативному рівні треба акцентувати на проблемі. Вважаємо доречним внести доповнення до Методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії працівників із органами та службами, а саме Розділ III доповнити п. 4¹ такого змісту: *«Педагогічний, медичний, господарсько-обслуговуючий склад закладу освіти зобов'язані не розголошувати інформацію третім сторонам про факти домашнього насильства, окрім випадків, коли такі дії сприятимуть забезпеченню безпеки неповнолітніх».*

Міністерство освіти і науки України 30 травня 2022 року виклало свою позицію у Листі «Про запобігання та протидію домашньому насильству в умовах воєнного стану в Україні» [160] щодо ролі шкільного колективу в боротьбі з проявами такого насильства. Як і в п. 5 розглянутих вище Методичних рекомендацій, у Листі визначено необхідність оприлюднення інформації про контактну особу, уповноважену у цій сфері, дані про служби підтримки постраждалих тощо на офіційних вебсайтах закладів освіти чи інформаційному стенді.

Для встановлення реального стану дієвості норми ми провели опитування студентів (учнів). Одразу зауважимо, що результати опитування є невтішними: тільки 17 % повідомили про наявність інформації в межах школи щодо того, куди треба звертатися у разі домашнього насильства (Додаток В.13).

Щодо інформації на вебсайтах шкіл, то рандомний аналіз, який ми провели, також показав невтішні результати (див. табл. 4.1).

Таблиця 4.1

*Аналіз наявності інформації про домашнє насильство
на вебресурсах навчальних закладів середньої освіти в Україні*

	Назва навчального закладу	Тип населеного пункту	Наявність (+) чи відсутність (-)
1	Ліцей № 66 м. Львова	місто	-
2	Тернопільська спеціалізована школа I–III ступенів № 3	місто	-
3	Опорний комунальний заклад загальної середньої освіти I–III ступенів № 1, м. Ходорів Ходорівської міської ради Львівської обл.	місто	немає вебсайту
4	Болахівський ліцей № 2 «Науковий», Івано-Франківська обл.	місто	-
5	Ратнівський ліцей № 2 ім. М. Заліпи Ратнівської селищної ради, Волинської обл.	село	+/- телефон гарячої лінії протидії насильству поданий в розділі протидії булінгу
6	Опорний заклад загальної середньої освіти «Сошичненський ліцей» Сошичненської сільської ради Волинської обл.	село	+/- телефон дільничного офіцера поліції
7	Шульгинський ліцей, Старобільський район Луганської обл.	село	-
8	Харківська гімназія № 22 Харківської міської ради	місто	-
9	Чернівецький ліцей № 16 ім. Ю. Федьковича Чернівецької міської ради	місто	+/- розділ «Синя стрічка квітня або про насильство в сім'ї» (перевірити зміст інформації не вдалося через відсутність доступу)

10	Спеціалізована школа I–III ступенів № 41 ім. С. З. Слюсаренка, Шевченківський район м. Києва	місто	+ наявність окремого розділу «Життя без насильства»
11	Спеціалізована школа I–III ступенів № 49 з поглибленим вивченням французької мови Шевченківського району м. Києва	місто	+ наявність окремого розділу «Стоп насильству», дитяча гаряча лінія
12	Стрийський ліцей № 7, Львівська обл.	місто	-
13	Ужгородський ліцей № 5 Ужгородської міської ради Закарпатської обл.	місто	+/- телефон гарячої лінії протидії насильству поданий у розділі протидії булінгу
14	Волинський науковий ліцей Волинської обласної ради	місто	+/- телефон гарячої лінії протидії насильству поданий у розділі протидії булінгу
15	Олешинська гімназія Хмельницької міської ради Хмельницької обл.	село	-

Аналіз, вказаний у табл. 4.1, продемонстрував відсутність системної інформації в межах освітнього закладу щодо проблем домашнього насильства. Лишень два столичні спеціалізовані заклади системно підійшли до проблеми і визначили необхідну інформацію, що є корисною для батьків та учнів. Окрім того, зазначимо, що часто на сайті школи проблемно знайти будь-яку інформацію, часто вона загалом є несистематизована і застаріла.

Тому пропонуємо для удосконалення інформування додати до п. 5 Методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії працівників із органами та службами таке речення: *«Уповноважена особа закладу має забезпечити актуальність інформації на інформаційному стенді і вебсайті в окремому розділі “Стоп*

насильство”, що має включати опис сутності такого виду насильства, його різновиди й ознаки, а також актуальні контакти служб підтримки, до яких можна звернутися у разі потреби».

5. *Заходи удосконалення функціонування органів охорони здоров'я у сфері запобігання домашньому насильству.*

Проблеми зі здоров'ям – це найпоширеніший наслідок ситуації домашнього насильства. Проблеми зі здоров'ям можуть зберігатися навіть після того, як жертва покинула насильницькі стосунки. Жінки-жертви домашнього, зокрема сексуального, насильства, якщо порівняти із жінками, які в анамнезі не зазнавали цих форм насильства, повідомляють про більшу поширеність астми, синдрому подразненого кишечника, діабету, частих головних болів, хронічного болю, труднощі зі сном, обмеження активності й погіршення фізичного і психічного здоров'я [303].

Проблема стосується не тільки постраждалих, у 60 % випадків домашнього насильства діти стають свідками або постраждалими. Медики доводять, що діти в сім'ях, де відбувається насильство, частіше відчують посттравматичний стресовий розлад, хронічні соматичні проблеми, депресію, тривогу. Вони також більш схильні до прояву насильства стосовно однолітків, зловживання алкоголем і наркотиками, спроб самогубства, підліткової проституції, втечі з дому та злочинів сексуального характеру [288].

Медичні працівники можуть мати труднощі при спілкуванні з окремими групами пацієнтів, що постраждали від домашнього насильства, через культурні відмінності, відсутність приватності, мовні відмінності (припустімо, роми чи представники національних меншин), відсутність навчання з питань домашнього насильства, брак часу чи ресурсів, страх або дискомфорт при запитуванні про домашнє насильство, бажання не втручатися у проблему з пацієнтом. Тому вони мають отримати чіткі рекомендації до подолання цих труднощів.

Емпатія з боку медичних працівників має проявлятися в проактивній формі запиту. Нині лікарі й молодші медичні працівники уникають відвертої

розмови з пацієнтом, бояться його розпитувати про причини отриманих травм. Якщо така поведінка запиту пацієнта і в окремій ситуації буде неефективною, все одно вона сіє в жертві зерна впевненості в тому, що є категорія осіб, яким їх доля не є байдужою. У такий маленький спосіб простий акт запиту може мати позитивний вплив на життя пацієнтів. Жертви домашнього насильства пережили багато – і фізично, і психологічно – і будь-яка ознака недовіри щодо насильства може мати руйнівний вплив на пацієнта, на його моральний дух і впевненість у розголошенні правди про насильство.

Часто медичні працівники є першими або єдиними спеціалістами, які дотичні до ситуації домашнього насильства, при цьому звертають увагу на насильство, повідомляючи відповідні спеціалізовані державні органи. Але все ж є постраждалі від домашнього насильства, котрі не проходять ідентифікації саме через сприйняття їх не просто пацієнтами, а з акцентом на проблемах протидії домашньому насильству, тому навчання медичного персоналу може покращити ситуацію у цьому секторі.

Ми опитали лікарів на знання ними алгоритму поведінки у разі домашнього насильства. Середній показник становить 3,8 бала, що вказує на незадовільний рівень інформування медичних працівників. Окрім того, серед практикуючих медичних фахівців тільки 14 %, як вони самі зазначили, проходили спеціалізовані курси, тренінги щодо проблем домашнього насильства. Окрім того, проаналізувавши профіль освітньої програми «Лікар» зі спеціальності 222 «Медицина» [179] Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, ми не знайшли спрямування у програмних компетентностях на аспект запобігання чи протидії домашньому насильству. Хоча загалом позитивно оцінюємо вже той факт, що компетентність 13 спрямована на усвідомлення гендерних проблем. Сподіваємося, що в практичному застосуванні це розшириться до навчання вмінь і навиків поведінки лікаря в контексті запобігання та протидії домашньому насильству.

Опитування, яке ми проводили серед студентів згаданого медичного університету, продемонструвало суттєву прогалину освітніх програм у досліджуваній сфері. Зокрема, 69 % опитаних вказують, що вони в межах оволодіння професійними знаннями й навиками не торкалися цього питання, 21 % вказав, що мають труднощі з відповіддю, 13 % зазначили, що проблему розглядали в межах дисципліни «Медичне право» та пов'язаних предметів на рівні додаткових джерел отримання знань, зокрема в межах заходів, які проводилися через Всеукраїнську акцію «16 днів проти насильства» (Додаток В.22). А 65 % опитаних вказали, що зацікавлені для професійного зростання у правовій інформації про поведінку під час домашнього насильства (Додаток Б.23).

До речі, медики з інших держав також акцентували увагу на цій проблемі. Наприклад, опитування британських медичних шкіл у 2017 році показало, що хоча 21 із 25 опитаних закладів проводили певну освіту щодо домашнього насильства, 15 респондентів вважали навчання недостатнім. Одинадцять опитаних закладів повідомили, що надають менше двох годин на цю тему протягом п'ятирічного курсу [693].

Звернімося тепер до позитивного іноземного досвіду. Департамент охорони здоров'я штату Юта (США) та коаліція проти домашнього насильства штату Юта розробили Клінічні рекомендації щодо оцінки та перенаправлення жертв домашнього насильства: довідка для постачальників медичних послуг штату Юта [366]. У них міститься алгоритм дій RADAR для медичного персоналу в ситуації підозри на домашнє насильство. На нашу думку, він може бути цінним і для національних органів охорони здоров'я, тому розгляньмо його детальніше.

Алгоритм дій RADAR включає п'ять поступальних дій, які описані першими буквами слова RADAR, де:

R – регулярний, ретельний скринінг (зазвичай жертви насильства не надають інформації самостійно, тому лікарі повинні наполегливо, ретельно

шляхом запитань і комунікацій проактивно діяти, для того щоб отримати інформацію, чи особа не є постраждалою від домашнього насильства);

А – активність (тобто медичний працівник повинен ставити запитання, що стосується постраждалої особи і щодо можливої участі дітей як свідків чи постраждалих у такій ситуації, надати інформацію про нормативне регулювання цієї проблеми);

D – документування своїх висновків (у картці пацієнта про будь-які наявні травми і в окремих записах про запитання, відповіді та всю інформацію, яка отримана від пацієнта);

А – аналіз безпеки постраждалої особи й дітей;

R – реферали (чіткі дії з боку медичного персоналу, наприклад, скерування пацієнта до спеціалістів, навчених допомогти постраждалим впоратися з усіма аспектами проблеми, обговорення доступних варіантів подальшої поведінки постраждалої, надання їй (якщо це безпечно) письмової інформації; виклик правоохоронних органів, пошук безпечного притулку тощо).

Тож упровадження такого алгоритму на рівні Міністерства охорони здоров'я є дуже цінним й особливо затребуваним для медичних працівників. Це дасть змогу їм розуміти обсяг своїх повноважень, чіткість і поступальність дій та викорінити проблему приватності домашнього насильства, оскільки, за результатами наших опитувань, лікарі часто вказували, що не сміють запитувати пацієнтів у разі підозри, вважаючи це їхньою сімейною справою (37 %) (див. *Додаток Б.20*). Ба більше, тільки 11 % опитаних зверталися до правоохоронних органів щодо підозри про домашнє насильство (опитані вказували, що в більшості випадків це стосувалося дітей) (*Додаток Б.21*). Доречно такий алгоритм додати до п. 2 Порядку проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги [153].

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), пункту 5 ч. 1 ст. 23 ЗУ «Про Національну поліцію» та Наказу «Про порядок обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції» від 6 липня 2016 року № 612/679 [175], керівник закладу охорони здоров'я повинен забезпечити ведення документації й повноту обліку фактів і невідкладне інформування компетентних органів (поліцію) про факти звернення й наявність тілесних злочинів кримінального характеру (вогнепальних, колотих, різаних, рубаних, забитих поранень). У закладах охорони здоров'я щодо вказаного ведеться спеціальний журнал. В Інструкції щодо заповнення в журналі обліку фактів звернення та доставлення до закладу охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів та підрозділів поліції міститься порядок заповнення, і в ньому не прописано можливість вказівки інформації про факти домашнього насильства. Довіра до лікарів серед постраждалих є дуже високою, тому часто вони отримують широку інформацію про факти домашнього насильства.

З огляду на це, доречно надати можливість зазначати про це й полегшити в такий спосіб у подальшому роботу правоохоронних органів і посилити співпрацю між інституціями. Тож пропонуємо до п. 5 згаданої Інструкції додати формулювання *«з обов'язковою вказівкою про можливий факт домашнього насильства»*. Відтак ч. 6 п. 5 матиме такий вигляд: «у графі 6 – обставини отримання тілесних ушкоджень (дата, час, місце отримання, способи нанесення ушкоджень, відомості про особу (осіб), яка (які) їх нанесла(ли), застосування вогнепальної або холодної зброї), а також інші відомості щодо отримання тілесних ушкоджень *з обов'язковою вказівкою про можливий факт домашнього насильства»*.

Окрім того, вбачаємо ще одну суттєву прогалину в досліджуваній сфері – нормативно-правові акти поширюються тільки на заклади охорони

здоров'я. У Наказі Міністерства охорони здоров'я України № 385 від 28 жовтня 2002 року наведено широкий перелік таких закладів [165]. Водночас і у згаданому вище Наказі № 612/679 від 6 липня 2016 року обов'язок ведення обліку фактів звернення до медзакладів та повідомлення правоохоронних органів встановлюється тільки за закладами охорони здоров'я. І в цьому переліку не визначено органом охорони здоров'я лікаря приватної практики, тобто особу, яка працює як фізична особа-підприємець з лікарською ліцензією [162]. Отож пряма вимога повідомлення про звернення осіб, де є підозра про факти кримінального характеру, на лікарів приватної практики не поширюється. Цей момент потребує удосконалення. Тож пропонуємо п. 13 Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики, що затверджені КМУ від 2 березня 2016 року, доповнити обов'язками ліцензіата в ч. 33 таким реченням: *«дотримуватися вимог у сфері обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру, а також повідомляти про такі випадки в органи і підрозділи поліції»*.

Звернімо увагу, що такий широкий підхід розширить відповідальність усіх осіб і внесе дотримання принципу правової визначеності в чинне законодавство. Такий широкий перелік характерний для багатьох країн. Наприклад, практика США [805]: Кодекс охорони здоров'я штату Юта зобов'язує всіх постачальників медичних послуг (фірми, корпорації або асоціації, які надають лікування або догляд особам, котрі зазнали тілесних ушкоджень, і включає лікарні, клініки, ортопедів, стоматологів і зубних гігієністів, медсестер, лікарів і помічників лікарів, лікарів-остеопатів, натуропатів, мануальних терапевтів, фахівців акупунктури, фельдшерів та техніків екстреної медичної допомоги) невідкладно надавати інформацію про насильство.

б. Заходи охорони репродуктивних прав людини.

Державна політика у сфері репродуктивного здоров'я та заходи протидії домашньому насильству дуже пов'язані між собою. Взаємозв'язок проблем і

необхідність комплексних заходів проілюструємо через аналіз соціального становища жінок у світлі реалізації ними репродуктивної функції. Жінки, які зазнали фізичного насильства, частіше роблять штучний аборт; і жінки, які, як повідомлялося, зробили штучний аборт, частіше продовжували зазнавати сексуального й вербального насильства. Вищий рівень абортів серед жінок, які зазнали насильства, може бути спробою захистити майбутніх дітей від насильства. Цілком можливо, що для жінок, які зазнають фізичного насильства (а не сексуального чи вербального), загроза повторення цього насильства стосовно їхніх дітей є більшою.

Також варто звернути увагу на те, що саме стан вагітності може бути причиною насильства з боку інтимного партнера, зокрема при небажаній вагітності, виношуванні дитини небажаної статі, важкому перебігу вагітності, що зменшує працездатність жінки й можливість сексуального контакту.

Домашнє насильство щодо вагітних є досить поширеним явищем. За окремими даними нігерійських науковців, подекуди цей показник сягає 44,6 %, а загалом показники поширеності протягом життя коливалися від 33,1 до 63,2 % [677]. Тож не можна стверджувати, що вагітність стримує кривдників від насильницьких діянь. Згідно з даними комплексних досліджень у сфері репродуктивної медицини більш ніж третина вагітних жінок (35,2 %) зазнавали домашнього насильства. Найпоширенішим видом насильства було емоційне насильство (32,8 %), потім сексуальне (12,4 %) і фізичне (4,8 %) [660].

А втім, маємо зауважити, що вказане досить сильно залежить від соціально-ментальних чинників, традицій суспільства і правової політики держави. Наприклад, дослідження в 19 країнах показало, що рівень поширеності домашнього насильства під час вагітності коливається від 2,0 до 31,5 %. Автори стверджують, що в країнах Латинської Америки та Африки цей показник під час вагітності вищий, ніж у країнах Європи й Азії. Дослідження стану єгипетських пацієнтів продемонстрували, що в цій країні поширеність насильства серед вагітних становить 50,8 %, поширеність фізичного,

сексуального, вербального й емоційного насильства – 30,2; 20; 41,7 і 45,4 % відповідно [426, р. 535]. Опитування жінок штату Юта (США) показало, що до 23 % зазнали фізичного, емоційного насильства або стресу від партнера під час вагітності [331].

В українській статистичній базі та в доктринальних джерелах ми не знайшли аналізу аналогічних показників, тому за допомогою авторського опитування за розробленими соціологічними анкетами спробуємо подолати цю прогалину. Результати нашого опитування засвідчили, що серед жінок вказали, що піддавалися домашньому насильству під час вагітності, 34 % респондентів, у декретній відпустці – 41 % (докладніше див. *Додаток В.1*), хоча загалом протягом життя показник є значно вищим і сягає 56 %.

Окремі дослідження китайських науковців вказують, що під час вагітності домашнє насильство додатково посилюється, вони вказують, що вагітні жінки у 2,7–3,9 раза частіше страждають від фізичного насильства і вдвічі частіше страждають від сексуального насильства, ніж невагітні жінки [318]. Результати нашого опитування не відповідають таким даним, у нас все-таки, як впливає з аналізу анкет опитаних українських жінок, вагітність здебільшого є стримувальним фактором для кривдника, особливо якщо жінка вагітна вперше чи перебуває на останніх термінах вагітності.

Також для розуміння ситуації ми запитали про види домашнього насильства, які застосовували кривдники до постраждалих жінок. Тут результати продемонстрували, що під час вагітності економічне насильство не є настільки поширеним, як загалом впродовж інших життєвих періодів жінки. Також фізичне насильство все ж знижується на 16 %, як порівняти зі жінками, які не були у стані вагітності. Сексуальне насильство також зменшується, проте розрив не такий значний – 8 %. Рівень психологічного насильства практично не змінився в порівняльній оцінці, а різниця є в межах статистичної похибки (див. докладніше *Додаток В.5*). Також наше опитування продемонструвало, що кількість вагітностей субординується з фактами домашнього насильства в бік зростання (*Додаток В.6*).

Затребуваними є репродуктивні програми із врахуванням гендерних аспектів та комплексних гарантій протидії насильству. Так, результати опитування, пов'язані з абортами, демонструють необхідність підвищення рівня знань про контрацепцію серед жінок, які стикаються з домашнім насильством, щоб запобігти небажаній вагітності. У цьому разі пріоритетною гарантією захисту прав жінки є також створення служб з проведення абортів для жертв насильства та консультування щодо домашнього насильства для жінок, які роблять аборт.

Правове регулювання сфери репродуктивного здоров'я нині не можна вважати задовільним, як вказують І. Жаровська, М. Бліхар та інші українські науковці, «права людини в галузі охорони здоров'я регулюються Законом України “Основи законодавства України про охорону здоров'я”, який ухвалений два десятки років тому та вже давно є морально застарілим, незважаючи на зміни й доповнення, що до нього вносилися законодавчим органом» [856, р. 110]. Назріло давно питання впровадження Медичного кодексу, проте й підзаконні акти, які зазвичай мають потенціал хоча б частково усувати проблему правових прогалин, наразі не діють. Уряд України 2006 року затвердив Державну програму «Репродуктивне здоров'я нації» на період до 2015 року [63] з предметним акцентом на репродуктивне здоров'я та визначив його роль для забезпечення сталого розвитку нації. Дія Державної програми закінчилася майже десять років тому, проте досі не прийнято дієвої програми, стратегії чи концепції охорони материнства, як і загалом права на репродукцію людини. Щоправда, Державна програма не містила акценту на проблемі домашнього насильства як загрози репродуктивного здоров'я. Вказувалося, що проблеми, які виникають у сфері репродуктивного здоров'я, зумовлені «незадовільним соціальним становищем громадян, недостатньою увагою до ролі інституту сім'ї, збереження традиційної культури взаємовідносин у сім'ї як основної складової суспільства». Лінгвістичний підхід є доволі широким, який чітко не дає досягнути причину проблеми, проте скоріш

за все нормотворець мав на увазі гендерні негативні стереотипи, що традиційно зберігаються в особистих відносинах.

Вказане демонструє нагальну проблему оновлення Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації» із врахуванням негативних наслідків, які має домашнє насильство для репродуктивного здоров'я чоловіків, а особливо жінок. Серед іншого, у Державній програмі варто вказати, що негативними наслідками домашнього насильства є стрес, фізичні і психологічні травми, насильницькі методи контролю над репродуктивною функцією, зокрема примусовий аборт, примушування до відмови від контрацепції, сексуальні злочини тощо.

7. Інформаційно-просвітницькі засоби інформування громадськості про протиправність домашнього насильства.

Досліджуючи в попередніх розділах форми домашнього насильства й особливості гарантій протидії цьому явищу предметно щодо конкретної групи постраждалих осіб, ми вже акцентували увагу на потребі проведення проактивної, систематичної, різнорівневої кампанії щодо підвищення рівня знань і свідомості членів суспільства про недопустимість домашнього насильства. Звертаємо увагу, що в цій сфері в Україні ми вбачаємо певний прогрес. У застосунку «Дія» існує доступний освітній серіал «Онлайн-інструменти протидії домашньому насильству. Як розпізнати ознаки домашнього насильства та не стати його жертвами» [140], де із залученням відомих людей (телеведучих, акторів, режисерів і працівників поліції) розповідається інформація про поняття домашнього насильства, його циклічність, куди звертатися по допомогу, законодавчі особливості і повноваження поліції, рекомендовані дії, якщо особа стала свідком домашнього насильства. Насиченість цього проєкту освітнім матеріалом, його чіткість, лаконічність і наочність ми оцінюємо дуже позитивно.

У загальному доступі немає інформації про те, скільки осіб пройшли онлайн-тренування, проте кількість лайків (67) не може вказувати на значну увагу з боку громадськості до цієї проблеми. Тому доречно було б звернутися

до органів державної влади, місцевого самоврядування, закладів освіти щодо поширення знань про цей освітньо-інформаційний захід. Зокрема, на наш заклик стимулювання студентської й учнівської молоді відгукнулися деякі заклади освіти м. Львова (ліцей № 66 Львівської міської ради, Галицький правничий ліцей, Львівський торговельно-економічний університет, Львівський національний університет природокористування), де відгукнулися на пропозицію і вжили заходів до стимулювання, зокрема перегляду згаданого інформаційного відеоролика.

Активізація боротьби з домашнім насильством є також ефективною, якщо відбувається на рівні громади. П. та Н. Сехахи (P. Seraha, N. Seraha) вказують, що «потрібні додаткові зусилля на рівні сім'ї та громади, щоб зменшити проблему домашнього насильства, яка глибоко вкоренилася в нашому суспільстві через системні проблеми» [736]. Таке твердження є цілком виправданим, оскільки тільки комплексний підхід протидії насильству з боку органів державної влади, інституцій різних сфер (медичної, психологічної, юридичної, освітньої), органів місцевого самоврядування, представників громадянського суспільства може мати позитивний результат.

Іноземна практика цього разу Індії демонструє позитивний результат при активізації громадянського суспільства. У країні з 2017 року діє Фонд індійської поліції – це багатопрофільний аналітичний центр, який покращує й реформує правоохоронний орган відповідно до рекомендацій прогресивних активістів через систематичні консультації із зацікавленими сторонами для збору інформації та ідей щодо того, як забезпечити кращу безпеку для жінок і дітей. Участь беруть службовці поліцейських організацій, фахові офіцери, юристи, прокурори, представники неурядових і громадських організацій, соцпрацівники, активісти, науковці, ЗМІ та члени громади. Ініціатива виникла після публічних демонстрацій і протестів, які відбувалися по всій країні у зв'язку з деякими жахливими випадками сексуального насильства, групового зґвалтування, вбивства жінок і сексуальної експлуатації дітей, домашнього насильства.

Зокрема, практичним аспектом стало те, що збільшено втричі кількість консультативних центрів для жінок щодо проблем насильства [651, р. 8–9].

На нашу думку, в Україні на рівні муніципальної влади питання домашнього насильства має опосередкований характер і потребує активізації уваги представників органів місцевого самоврядування й місцевих еліт та культурно-релігійних лідерів. Звернімося до позитивного світового досвіду. Іноземний досвід демонструє дві дуже успішні програми – SASA! (вперше впроваджено в Уганді, а тепер адаптована і впроваджена щонайменше у 30 країнах більш ніж 75 організаціями по всьому світу) та Unite for a Better Life [798] (вперше впроваджено в Ефіопії). Теорія змін для цих програм проста: зміна ставлення громади й індивідуальної поведінки за допомогою процесів, керованих однолітками, та участі однолітків запобігатиме насильству. Основна ідея – створення безпечних спільнот і превенція через активізацію громадських рухів, зазвичай феміністичного спрямування.

Ці програми використовують навчальні програми для участі, розроблені для розвитку й гуманітарного контексту для груп жінок, чоловіків і пар, вони охоплюють дискусії, заходи і вправи, спрямовані на основні соціальні, культурні й поведінкові детермінанти. Це підвищує культурну відповідність і потенційну ефективність програми, а також дає змогу моделювати і практикувати гендерно справедливу поведінку.

Показовою є різносферна співпраця для запобігання проблемі в Польщі, яка визначена на законодавчому рівні, що значно підвищує рівень взаємодії і його юридичне значення. Статті 9а і 9б Закону про протидію домашньому насильству встановлює обов'язковість створення Міждисциплінарної команди з протидії домашньому насильству, до якої входять організаційні підрозділи соціального забезпечення, міська комісія з вирішення проблем алкоголізму, поліція, офіцери пробації, прокурори, представники освіти, охорони здоров'я, недержавних організацій. Засідання міждисциплінарної групи проводяться за потреби, але щонайменше раз на два місяці. Серед повноважень Комісії – діагностика проблеми домашнього насильства на

місцевому рівні, ініціювання профілактичних, просвітницьких та інформаційних заходів, спрямованих на протидію домашньому насильству, та доручення їх проведення відповідним суб'єктам, ініціювання дій щодо осіб, які зазнають домашнього насильства, та осіб, які застосовують насильство в сім'ї, розроблення проєкту міської програми протидії домашньому насильству та захисту осіб, які зазнають домашнього насильства, поширення інформації про установи, людей і можливості надання допомоги в місцевому середовищі тощо [688].

4.3. Пропозиції реформування заходів протидії домашньому насильству відповідно до успішної практики зарубіжних країн

Одним із найголовніших обов'язків держави є захист своїх громадян від насильства, вид і тип насильницьких дій не є важливим, оскільки вимога має імперативний характер. Таке зобов'язання визначено в багатьох міжнародних актах і європейських стандартах. Європейська конвенція з прав людини визнає, що держава зобов'язана вживати розумних заходів для захисту однієї особи від жорстокого поводження з боку іншої особи, якщо таке насильство загрожує правам особи згідно зі статтями 2, 3 або ст. 8 ЄКПЛ. Наприклад, ст. 2 забороняє державі навмисно й незаконно позбавляти життя, але таке положення має ширше від буквального тлумачення. Вона вимагає від держави захисту громадян від ризику смерті від рук інших. Те саме стосується права на захист від тортур або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження згідно зі ст. 3 та права на повагу до приватного життя відповідно до ст. 8 Конвенції [97]. Це тому, що держава зобов'язана позитивно захищати права громадянина, незалежно від джерела втручання в його права.

Держава порушить права особи згідно зі статтями 2, 3 або 8, якщо вона усвідомлює, що особа зазнає жорстокого поводження з боку іншої особи і не вживає розумних, адекватних або ефективних заходів для захисту цієї особи від втручання в її права (рішення ЄСПЛ у справі «Z та інші проти Великої

Британії») (*Z and Others v. the United Kingdom*) [346]). Зобов'язання держави посилюються у випадках, коли особа вразлива. Зобов'язання, покладені на державу, передбачають забезпечення наявності ефективного правового стримування для захисту жертв від насильства, проведення належного судового розслідування й судового переслідування будь-яких порушень прав особи й усунення становища постраждалої особи.

Для виконання державою своїх зобов'язань у сфері захисту від домашнього насильства необхідний широкий спектр заходів. Ідеться (як зазначають Shazia Choudhrya і Jonathan Herringb), зокрема, про ефективне забезпечення виконання кримінального законодавства і щодо захисту, і щодо судового переслідування; надання позачергового житла; наявність цивільних приписів для захисту [242, р. 152]. Але механізм протидії не може вичерпуватися тільки цими заходами, їх перелік є ширшим і потребує мотивування прийнятності впровадження окремих механізмів у національну практику. Цьому і присвячений цей підрозділ дисертаційної роботи.

У своїй Рекомендації Rec(2002)5 [379] від 30 квітня 2002 року про захист жінок від насильства Комітет міністрів Ради Європи зазначив, серед іншого, що держави-члени повинні запроваджувати, розвивати та/або вдосконалювати, де це необхідно, на національному рівні політику проти насильства, основану на максимальній безпеці й захисті жертв, підтримці й допомозі, коригуванні кримінального і цивільного законодавства.

Декларація Генеральної Асамблеї ООН про викорінення насильства щодо жінок (1993) [61], а саме у ст. 4(с), закликає держави «виявляти належну обачність, щоб запобігати, розслідувати та, відповідно до національного законодавства, карати акти насильства проти жінок, незалежно від того, вчинені ці дії державою чи приватними особами».

Поширеною є й звичаєва практика визнання обов'язку держави захищати жертв насильства та створювати відповідну законодавчу базу. У практиці ЄСПЛ, зокрема у справі «Володіна проти Росії» (*Volodina v. Russia*), де заявниця стверджувала, що влада не виконала своїх обов'язків

запобігати, розслідувати і підтримувати обвинувачення у суді щодо випадків насильства, якого вона зазнавала від колишнього співмешканця. ЄСПЛ визначив у § 77 свого рішення у цій справі важливим розуміння зобов'язання держави у сфері домашнього насильства, вказавши, що «ці позитивні зобов'язання, пов'язані між собою, включають: (а) зобов'язання створити та застосувати на практиці адекватну правову базу, що забезпечує захист від неналежного поведіння з боку приватних осіб; (b) зобов'язання вжити розумних заходів, які могли б очікуватися для запобігання реальному і негайному ризику неналежного поведіння, про яке влада знала чи повинна була знати, і (c) зобов'язання провести ефективне розслідування, коли було висунуто обґрунтовану скаргу на неналежне поведіння» [345].

Про необхідність відповідної правової бази зазначається і в інших рішеннях, зокрема § 65 рішення ЄСПЛ у справі «Беваква та С. проти Болгарії» (*Bevacqua and S. v. Bulgaria*) [335]. Також ЄСПЛ визнав порушення ст. 3 Європейської конвенції з прав людини (право на належне та таке, що не принижує гідність, поведіння) на тій підставі, що органи державної влади не забезпечили адекватного захисту заявниці та її дітей від домашнього насильства у справі «Еремія проти Республіки Молдова» (*Eremia v. the Republic of Moldova*) (§ 49–52) [338]. Порушення тієї ж статті Конвенції констатовано й у справі «Талпіс проти Італії» (*Talpis v. Italy*) через неспроможність влади забезпечити ефективне розслідування [344]. ЄСПЛ стоїть на тій позиції, що для виникнення позитивного зобов'язання має бути встановлено, що органи влади знали або повинні були знати на момент існування реальної й безпосередньої загрози життю конкретної особи внаслідок злочинних дій третьої сторони, але не вжили заходів у межах своїх повноважень, які могли б допомогти уникнути такого ризику.

Іноземні науковці виокремлюють найпоширеніші правові бар'єри, з якими стикаються постраждалі від домашнього насильства: (1) недостатні санкції для кривдників, (2) нечіткі положення та неналежне застосування закону, (3) низька ймовірність судового переслідування, (4) погані процедури,

стереотипи потерпілих і повторна віктимізація під час розслідування та (5) захист кривдників, які працюють на владних посадах [360].

Структурні і правові перешкоди, з якими стикаються постраждалі, коли шукають допомоги, є величезними викликами, які вимагатимуть значної підтримки з боку професіоналів, які працюють у сферах кримінального правосуддя, соціальної роботи й охорони здоров'я. Для усунення перешкод необхідно оновити механізми правового регулювання й гарантування довго- і короткотермінового характеру.

Розгляньмо основні правові гарантії, які потребують удосконалення в сучасних умовах розвитку державності та правової системи в Україні.

1. Спеціалізоване навчання фахівців, які представляють суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Держава зобов'язана надати базовий стандарт послуг для постраждалих осіб, що передбачає належне функціонування державних і муніципальних служб, тут ідеться про медичне, психологічне, юридичне, соціальне, професійне й сімейне консультування та належне функціонування правоохоронної системи.

Фаховість суб'єктів, що уповноважені у сфері домашнього насильства, має важливе значення, оскільки не допускає можливостей прояву вторинної віктимізації. Особа, яка стикнулася з домашнім насильством і звернулася по допомогу, має бути вислухана й підтримана. Створення такої системи запобігання та протидії насильству є зобов'язанням і функцією держави, що визнана в міжнародних імплементованих положеннях найвищого рівня.

Відсутність емпатії з боку органів та інституцій держави, особливо судових і правоохоронних, часто спричиняє повторну віктимізацію постраждалої особи, що викликає дві вагомі додаткові проблеми:

- після негативного досвіду жертва вже не буде звертатися по допомогу, що спричиняє ризик рецидиву;

- оприлюднення інформації про факт насильства нашо́вхує жертву на отримання додаткового насильства з боку кривдника, тому відсутність захисту значно активізує проблематику.

Проблема фаховості органів публічної влади характерна для багатьох держав. Німецькі науковці констатують також недоліки системи освіти службовців, які уповноважені надавати послуги у сфері домашнього насильства. Вони вказують, що незалежність і суддів, і прокурорів законодавчо закріплена, а одним із побічних ефектів є майже неможливість вимагати проходження подальшої підготовки в будь-якій конкретній сфері, такій як домашнє насильство. Ще одним недоліком, на думку німецьких науковців, є те, що сімейні й гендерні питання, такі як домашнє насильство, не є частиною навчальної програми для студентів-юристів [503].

У Польщі вимога до фаховості введена на нормативному рівні через закріплення обов'язку прем'єр-міністра визначати кваліфікаційні вимоги до осіб, які працюють у спеціалізованих центрах підтримки осіб, які зазнали домашнього насильства, з урахуванням необхідності адаптації обсягу допомоги до ситуації й потреб людей, які зазнають домашнього насильства, а також ефективності послуг, що надаються спеціалізованими центрами підтримки для людей, які зазнали домашнього насильства (ст. 5 Закону про протидію домашньому насильству) [688]. Такий підхід вважаємо дуже вдалим, оскільки це уможливить забезпечити належну охорону, захист і підтримку постраждалим особам та членам їхніх родин кваліфікованими фахівцями, котрі розуміють і знають особливості індивідуального підходу до окремих груп кривдників і жертв.

Відтак пропонуємо удосконалити Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» шляхом покладення додаткових повноважень на центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, й додатково внести п. 4¹ ч. 2 ст. 7, виклавши його в такій редакції: *«створення кваліфікаційних стандартів для фахівців, які представляють суб'єктів, що*

здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, та моніторинг відповідності їхньої діяльності визначеним стандартам».

Вважаємо, що така норма допоможе підвищити рівень фаховості і, що не менш важливо, емпатії фахівців, що уповноважені протидіяти ситуації домашнього насильства. Так долається ціла низка проблем, що охоплює подолання питань латентності домашнього насильства, можливої подвійної віктимізації жертви з боку державних органів чи посадових осіб влади і місцевого самоврядування тощо.

Міжнародна інституція ООН Жінки визначає, що основним напрямом багатьох підходів до протидії насильству є посилення реагування сектору кримінальної юстиції, зокрема поліції, оскільки позитивні зустрічі з поліцією мають вирішальне значення для відновлення тих, хто постраждав [475]. Ми також вважаємо, що правоохоронні органи відіграють пріоритетну роль у сфері протидії насильству, хоча є доречною їх міжкомплементарна співпраця з різними дотичними органами й установами.

У низці іноземних держав довели свою ефективність програми підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів саме у сфері протидії домашньому насильству. У Великій Британії освітні поліцейські заклади разом з міжнародною організацією SafeLives розробили стандарти надання кваліфікованої освіти для поліцейських. Спеціальна програма культурних змін для офіцерів і персоналу поліції, спрямована на трансформацію реагування на домашнє насильство (Domestic Abuse Matters), передбачає навчання, яке зосереджено на кількох ключових результатах, а саме: розуміння примусової і контролюючої поведінки; тактика злочинця для утримання жертв у стосунках; розуміння жертв і того, чому вони можуть не бажати розривати стосунки або підтримувати дії поліції; допит потерпілих і кривдників; збір доказів; захист жертв; маніпулювання зловмисником працівниками поліції [409]. Тільки в Шотландії понад 14 тис. офіцерів пройшли таку програму, що дозволило виробити загальне розуміння й

обізнаність щодо динаміки насильства, примусового контролю і тактики, яку використовують кривдники.

2. Інтегративна співпраця між суб'єктами, що здійснюють заходи протидії домашньому насильству.

Згідно з чинним законодавством є багато державних і муніципальних служб, органів та інституцій, які зобов'язані запобігати та протидіяти домашньому насильству. Тому вагомим практичним питанням є можливість забезпечення ефективної, довірливої співпраці між службами, про що вже згадувалося в попередніх підрозділах дослідження.

Відповідно, інноваційними підходами є вдосконалення законодавства, розробка ефективних механізмів взаємодії правоохоронних органів і соціальних служб, впровадження превентивних заходів щодо зменшення насильства в сім'ї. Вивчення цих інноваційних практик дає зрозуміти, як європейські країни адаптують свої правові системи до викликів захисту прав людини й забезпечення безпеки в сімейному середовищі.

Посібник для парламентарів щодо застосування Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) визначає: «досвід показує, що успіх цих заходів безпосередньо пов'язаний із тими органами, котрі їх вживають, а саме: поліцією, судовими органами, соціальними службами, службами охорони здоров'я, жіночими НУО [неурядовими організаціями. – *I. A.*], службами захисту дітей та іншими партнерами, котрі працюють в тісній співпраці і координації дій» [154, с. 22]. Діяльність кожної з перерахованих інституцій є цінною, проте буде фрагментарним, якщо не здійснюватиметься без чіткої парадигми взаємодії, співпраці та взаємодопомоги й інформування.

У цьому контексті репрезентативною і цінною є практика Великої Британії. Там задля створення ефективної системи обміну інформацією між органами публічної влади для осіб з високим ризиком домашньої віктимізації проводяться Міжвідомчі конференції з оцінки ризиків (MARAC). Це зустріч,

на якій обмінюються інформацією про випадки домашнього насильства з найвищим ризиком представники місцевої поліції, охорони здоров'я, захисту дітей, житлово-комунальних практиків, незалежних внутрішніх радників з насильства, пробації та інших спеціалістів із законодавчого і громадського секторів.

Після обміну всією необхідною інформацією про жертву представники обговорюють варіанти підвищення безпеки жертви та як перетворити їх на скоординований план дій щодо конкретного випадку. Ідеологія цієї системи полягає у припущенні того, що жодна окрема агенція чи особа не може побачити повну картину проблеми, а тим паче забезпечити безпеку у складній ситуації.

Організувати конференцію MARAC щодо окремого випадку має право будь-який представник агентства, який проводить оцінку ризиків жертви, завдяки цьому визначає, що справа відповідає порогу високого ризику. Для того щоб не травмувати особу додатково, на таку конференцію жертв насильства не запрошують, проте її позицію представляє уповноважена особа – незалежний внутрішній радник з питань насильства.

Статистика вказує на ефективність такої системи: після втручання служби MARAC до 60 % жертв домашнього насильства не повідомляють про подальше насильство [461].

Звернімо увагу, що парадокс полягає в тому, що MARAC не є обов'язковим законодавчим системним елементом, тому формальних зобов'язань, щоб MARAC існували на кожному муніципальному рівні, немає.

Оскільки всі випадки, які надходять до MARAC, є високим ризиком, скоординоване планування дій є важливим способом зниження ризику для постраждалих і підвищення безпеки інших членів сім'ї, особливо дітей. Типові дії можуть охоплювати: виявлення постраждалих із високим ризиком, щоб вони могли надавати вдосконалені й оперативні послуги; передача будинку жертви під контроль; підвищена обізнаність медичних працівників щодо отриманих травм; допомога потерпілому в пошуку нового житла та реалізації

права на освіту; постійна координація й комунікація між усіма відомствами; допомога потерпілим у пошуку правової допомоги; підтримка дітей, що стали свідками домашнього насильства; обмін інформацією з відповідним персоналом для ефективної підтримки дітей; моніторинг проблеми з успішністю та поведінкою в школі; надання можливості розміщення в притулку; надання постраждалому постійної підтримки; швидкий доступ до спеціалізованих послуг і підтримки команди з питань наркотиків й алкоголю тощо.

Ще один плюс програми MARAC полягає в тому, що в особливо складних випадках (зазвичай коли є загроза життю постраждалої особи) упродовж наступних двох років постраждала особа матиме право на отримання фінансування правової допомоги для юридичного представництва в контакт з дитиною та судової справи за місцем проживання, оскільки в центрі уваги MARAC – упровадження плану безпеки для дорослої жертви насильства.

В іноземній практиці існує багато позитивних прикладів співпраці між інституціями. Одним із показових є досвід співпраці в Іспанії. Основне завдання протидіяти насильству і за гендерною ознакою, і домашньому насильству покладено на відділ у справах жінок та сім'ї Національної поліції, що здійснює співпрацю зі сектором охорони здоров'я й соціальним сектором. Це пов'язано з тим, що часто соціально незахищені особи, зокрема особи з інвалідністю, є жертвами насильства в різних формах, вони потребують додаткової підтримки й допомоги. Така співпраця особливо актуальна, бо в Іспанії вчетверо частіше саме жінки з інвалідністю стають жертвами домашнього насильства.

Світового визнання набула іспанська Програма співпраці між поліцейськими установами та спеціалізованим психологічним університетом Instituto Lectura Fácil (Інститут легкого читання), що допомагає жертвам з когнітивними вадами отримати доступ до поліцейської документації, представлена в легко зрозумілому форматі. Програма діє з 2018 року і сприяє

когнітивній доступності для людей, які можуть мати фізичні, сенсорні чи когнітивні проблеми. Забезпечити адаптацію поліцейських документів є вкрай важливо людям з обмеженими можливостями, щоб вони могли користуватися послугами поліції та суду. Інститут розробив інноваційний інструмент, що пише текст, який легше читати і сприймати людям з інвалідністю, надаючи їм у такий спосіб право на рівну участь у суспільному житті. Інструмент є особливо цінний для людей з інтелектуальною недостатністю, із психологічними й поведінковими захворюваннями та розладами, порушенням слуху та людям із труднощами в розумінні прочитаного, внаслідок низької грамотності, обмеженої освіти чи культурних бар'єрів. Співпраця покращила рівень задоволеності постраждалих діями поліції та зменшує перешкоди для осіб, які звертаються по допомогу до поліції [651, р. 4].

Показовою вважається також практика Австрії, де з 2011 року діє Федеральний закон про забезпечення груп захисту потерпілих у системі охорони здоров'я (*Bundesgesetz über Krankenanstalten und Kuranstalten* [679]). Поширюється він на всі злочини, що стосуються безпеки від гендерного і домашнього насильства, насильства від інтимного партнера. Відповідно до цього закону системи охорони здоров'я повинні забезпечити бригади захисту потерпілих для дітей і дорослих. Одним із ключових компонентів є раннє розпізнавання домашнього насильства та підозри на насильство з метою посилення інформування персоналу про домашнє насильство. У команді, що протидіє насильству, має бути два фахівці у сфері медицини: спеціаліст-травматолог та акушер-гінеколог. Про поліпшення ситуації в державі свідчить статистика, що констатує збільшення спеціалізованих бригад на 10 % у 2023 році [297]. Практику щодо співпраці згодом запровадили в більшості країн ЄС.

На міжрегіональному європейському рівні діє програма IMPRODOVA, спрямована на покращення міжвідомчої співпраці суб'єктів протидії насильству (поліція, соціальні працівники, медичні працівники, дослідницькі й наукові інституції, неурядові організації) в Австрії, Фінляндії, Франції,

Німеччині, Угорщині, Португалії, Шотландії і Словенії. Співпраця зосереджена на оцінюванні ризиків, аналізі документації справи, розвитку навчання і зміцнення міжвідомчої співпраці між поліцією, соціальною роботою та сектором охорони здоров'я. Програма виявила суттєві розбіжності між секторами щодо вказаних напрямів, наприклад, у судовому порядку пріоритетними є поліцейські й медичні протоколи, але не документація соціальних служб; медичні протоколи взагалі не містять інформації про оцінки ризиків повторюваності, що негативно впливає на можливість переривання циклічності насильства. Під час реалізації Програми було доведено, що значно покращується ефективність співпраці спеціалізованих контактних осіб у кожній організації для полегшення передачі інформації між агентствами, що сприяє формуванню міцних партнерських відносин [651, р. 13].

Підхід комплексної діяльності із залученням правоохоронної сфери, сфери охорони здоров'я і соціальної є досить дієвим. Він дає змогу швидко реалізувати потребу особи в допомозі.

Показовим прикладом є надання послуг в одному місці. Наприклад, у Парижі діє Жіночий дім (Maison des Femmes), де пропонують одразу весь основний комплекс необхідних послуг, оскільки тут працюють представники судових служб, медичних і соціальних установ. Він розташований на території державної лікарні в окремій будівлі, тут надають і фізичну медичну допомогу (зокрема, контрацепцію, аборти, операції з реконструкції клітора), і юридичні та психологічні консультації [714]. Проблеми, з якими стикається структура міждисциплінарної підтримки, полягають у тому, що не завжди вдається комплекс всіх послуг, особливо тих, що не часто застосовуються, такі послуги охоплюють, наприклад, усний і письмовий переклад, послуги консультування щодо вживання психоактивних речовин і залежності, а також програми професійної підготовки, перекваліфікації або навчання дорослих тощо.

Такий досвід є корисним і затребуваним для України, проте спеціалізоване законодавство не вказує на потребу такого підходу. На нашу думку, доречними будуть зміни до ст. 4 ЗУ «Про запобігання та протидію

домашньому насильству». До основних засад запобігання та протидії домашньому насильству варто додати п. 10 у такій редакції: *«забезпечення комплексності надання послуг постраждалим особам шляхом створення інтегрованих центрів підтримки, які забезпечуватимуть надання базових необхідних послуг у єдиному місці»*. Це уможливить реальну взаємодію уповноважених органів, пришвидшить надання допомоги постраждалій особі, дозволить різноманітним службам ефективно моніторити проблеми й координувати їх вирішення. Усе це сприятиме швидшій ресоціалізації постраждалої особи.

3. Активізація співпраці державних органів та інститутів громадянського суспільства.

Одним з визначених нами раніше правових принципів політики у сфері домашнього насильства є принцип співпраці державного і громадського сектору. Законодавство України також визначає в п. 9 ст. 4 однією із засад – *«ефективну взаємодію суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, з громадськими об'єднаннями, неурядовими організаціями, медіа та іншими заінтересованими особами»* [161]. Стаття 15 цього Закону також визначає аспекти взаємодії між суб'єктами, проте вони мають загальний характер і позбавлені конкретики щодо завдань і заходів взаємодії.

Для цілісної загальнодержавної відповіді на домашнє насильство потрібна робота і органів державної влади, і неурядових установ. І саме останні можуть відігравати унікальну роль, а саме:

- надавати швидше і до того ж прогресивніші послуги, ніж у державних установах. У літературі пояснюється, що неурядові організації часто мають хороші можливості для надання підтримки жертвам / потерпілим у своїй громаді. Місцеві обставини можуть значно відрізнятись в межах однієї країни, і організації, які знаходяться ближче до місця, часто більше налаштовані на конкретні обставини, що стосуються їхнього населення, ніж інституції національного рівня. Потреби громади можуть значно відрізнятись

між регіонами чи навіть у межах міст, а географічні відмінності часто посилюють соціально-економічні відмінності й недоліки [768]. Канадські науковці вказують, що сільські райони стикаються з більшою кількістю проблемам, ніж міські райони, враховуючи географічну ізоляцію, дефіцит ресурсів і великі труднощі зі збереженням анонімності клієнтів [438], тому саме громадські інституції можуть працювати більш ефективно;

- можуть запропонувати більш неформальний шлях пошуку допомоги, ніж офіційні державні служби, особливо коли в ролі партнерів залучаються перевірені надавачі послуг. Зауважимо також про наявну позицію недовіри до державних інституцій з боку окремих груп населення. Як зазначають Т. Манді (T. Mundy) і Н. Зойферт (N. Seuffert), маргіналізовані верстви населення, такі як представники темношкірих, корінних або інших етнічних меншин, а також працівники секс-бізнесу, члени ЛГБТІ-спільноти та бездомні люди можуть у минулому негативний досвід контактування з офіційними інституціями, особливо з поліцією, або успадковану напругу у відносинах з ними [656]);

- забезпечити полегшений доступ до інформації, оскільки обтяжливі державні механізми утруднюють передачу інформації між державними інститутами.

На додаток до цього, безпосереднє надання послуг урядом можна корисно доповнити неурядовими суб'єктами для досягнення цілісної відповіді, орієнтованої на постраждалих. Неурядові організації, зокрема благодійні організації, соціальні підприємства, школи, роботодавці та бізнес-центри, такі як аптеки, продуктові магазини і перукарні, можуть зіграти певну роль у загальносуспільній реакції на домашнє насильство. Однак аспекти фінансування передбачають й окремі ускладнення. Громадський сектор у будь-якій сфері діяльності і громадські організації надання послуг щодо домашнього насильства не є винятком, фінансуються нестабільно і залежать від окремих сум спонсорської допомоги, тому не можуть стабільно

розраховувати бюджет, розвивати послуги. Довгострокове планування діяльності в такому разі є обмеженим.

Важливо, щоб особа, яка перебуває у притулку, отримувала послуги стільки часу, скільки їй необхідно для відновлення й ресоціалізації. В іноземній літературі містяться дані про те, що жінки, які залишалися в притулку шість тижнів або більше, з більшою ймовірністю переїдуть у власне місце подалі від кривдника, тоді як для коротших перебувань характерна вища ймовірність закінчення поверненням [503]. Тому можливість довготривалого планування діяльності і фінансова стабільність мають вагоме значення для практики.

Іноземний досвід країн ЄС демонструє можливість співфінансування недержавних громадських організацій з державного бюджету. Зокрема, у Литві неурядові постачальники фінансуються для надання спеціалізованих послуг допомоги жертвам через спеціалізовані центри комплексної допомоги. Наприклад, вони отримують фінансову підтримку з державного бюджету для надання комплексних послуг дітям, які постраждали від насильства. У межах проєктів, що фінансуються з державного бюджету, неурядові організації надають, зокрема, психологічне консультування, психотерапію, юридичні послуги та провадять інформаційні кампанії. Профілактичні послуги охоплюють послуги позитивного батьківства, консультації психологічного характеру і тренінги щодо виховання дітей і доречної поведінки батьків [762].

Фінляндія також довіряє організаціям громадянського суспільства надання правової допомоги і підтримки. Так, Міністерство юстиції Фінляндії зобов'язало Victim Support Finland надавати загальні послуги підтримки жертвам злочинів у період з 2018 по 2027 рік. Основна діяльність організації – покращення становища потерпілого від злочину, його близьких і свідка кримінальної справи шляхом впливу та надання послуг підтримки [812].

Приклад позитивної співпраці громадського і державного секторів демонструє Австрія. Більшість, якщо не всі, послуги консультування та підтримки для жертв різних форм насильства здійснюють громадські

організації. До них належать спеціалізовані жіночі неурядові організації, релігійні організації, такі як Карітас або Diakonie, та інші некомерційні організації. Окрім того, Австрійська служба пробації, як орган центрального значення у сфері домашнього насильства, керується некомерційною організацією під назвою Neustart. Австрія визначає пріоритетну роль за громадськими організаціями у сфері надання послуг жертвам домашнього насильства, тому функціонує цей сектор часто на принципах співфінансування, коли і місцеві, і державні бюджети надають кошти для додаткового фінансування організацій. Співпраця з державними органами, зокрема з правоохоронними, прокуратурою, службами і відділами у справах дітей існує в багатьох формах і на різних рівнях. Наприклад, Закон про поліцію безпеки дозволяє правоохоронним органам повідомляти відповідний Центр захисту від насильства щоразу, коли вони видають негайний заборонний припис (emergency barring order) [500, p. 17].

Схожий досвід співпраці характерний і для Данії, яка профінансувала нову модель з інтегрованими послугами, спрямованими на функціонування моделі втручання, на надання раннього і превентивного внеску проти насильства в інтимних стосунках. Модель складається зі співпраці між поліцією, муніципалітетом і неурядовою організацією. Коли поліція реагує на дзвінки про домашні безлади чи насильство, вона намагатиметься спонукати залучених осіб розпочати програму амбулаторного лікування саме на базі громадського сектору у співпраці з муніципалітетом. Рання оцінка показала, що така модель допомогла забезпечити більш ранню реакцію на насильство в інтимних стосунках [547]. Передусім це відбувається через значно вищий рівень довіри до представників громадських організацій, ніж органів влади.

Знову ж таки, позитивна практика демонструє, що співпраця може відбуватися не тільки на індивідуально-казуальному рівні, але й на нормативному шляхом участі громадянського суспільства у формуванні політики. Представники громадянського суспільства регулярно входять до складу міжміністерських робочих груп, щоб розглянути і вдосконалити

окремі аспекти австрійського законодавства [334]. Крім того, проводиться низка щорічних конференцій і мережових зустрічей організовано для більш загального сприяння обміну інформацією між усіма зацікавленими сторонами.

Позитивний австрійський досвід вказує на потребу уточнення чинного в Україні спеціалізованого законодавства у сфері домашнього насильства. Стаття 15 національного закону «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає сфери діяльності, де органи державної влади залучають громадськість, й аналіз статті дає нам можливість виокремити дві такі сфери: по-перше, надання дієвої допомоги постраждалим; висвітлення заходів запобігання та протидії в медіа. Проте вважаємо, що такої взаємодії недостатньо. Інститути громадянського суспільства повинні бути залучені на первинному етапі формування державної й муніципальної політики у сфері домашнього насильства. Тому пропонуємо ч. 2 ст. 15 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» доповнити таким словосполученням: *«формування державної політики у цій сфері та розроблення загальнодержавних, регіональних і місцевих програм запобігання домашньому насильству»*. Відтак ч. 2 ст. 15 матиме такий вигляд: *«Суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, залучають до співпраці з організації та здійснення таких заходів, формування державної політики у цій сфері та розроблення загальнодержавних, регіональних і місцевих програм запобігання домашньому насильству й надання дієвої допомоги постраждалим особам громадські об'єднання, іноземні неурядові організації та інших заінтересованих осіб, а також забезпечують висвітлення таких заходів і діяльності в медіа з дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом»*.

Окрім того, пропонуємо посилити гарантії громадської участі у сфері протидії домашньому насильству шляхом запровадження додатково такого формулювання у ст. 15 спеціалізованого національного акта: *«Суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству,*

не можуть відмовити громадським об'єднанням, іноземним неурядовим організаціям та іншим заінтересованим особам у співпраці, якщо така співпраця не суперечить законодавству».

4. Удосконалення реалізації права на правову допомогу.

Право на правову допомогу є основоположним правом людини. Ненадання правової допомоги може перешкоджати праву на використання засобів правового захисту і є порушенням прав людини. Стаття 6 Європейської конвенції з прав людини гарантує право на справедливий суд і в цивільному, і в кримінальному провадженні. Це тлумачиться як забезпечення загальної вимоги певною мірою «рівності сторін» між державою й особою або між сторонами у справі, з якої випливає право на правову допомогу, а також випливає з права доступу до суду (див. докладніше рішення ЄСПЛ у справі «Airey проти Ірландії» (Airey v. Ireland) [334]).

Право на правову допомогу не є абсолютним, не всі категорії цивільних чи кримінальних справ передбачають обов'язковість надання такої допомоги безкоштовно. Важливо, щоб домашнє насильство входило до тієї категорії справ, які мають право на фінансову підтримку з боку держави на послуги фахівця у сфері права. У рішенні ЄСПЛ у справі «P., C. та S. проти Сполученого Королівства» (P., C. and S. v. the United Kingdom) [343] (стосувалася жорстокого поводження з дитиною, процедури опіки й передачі для усиновлення) визначено, що порушено право на правову безоплатну допомогу, яке було необхідним через складність справи, важливість того, що було поставлено на карту, та надзвичайно емоційний характер предмета розгляду.

ЄСПЛ зазначає, що ст. 6 (1) Європейської конвенції з прав людини іноді може змусити державу надати допомогу адвоката, коли така допомога виявляється необхідною для ефективного доступу до суду або через те, що юридичне представництво є обов'язковим, як це робиться національним законодавством деяких Договірних держав для різних типів судових процесів, або через складність процедури чи справи. Отже, питання про те, чи вимагає

ст. 6 Конвенції надання юридичного представництва окремому учаснику судового процесу, залежатиме від конкретних обставин справи. Науковці (S. Choudhry і J. Herring) доводять, що «в разі неспроможності забезпечити, щоб жертви домашнього насильства мали доступ до юридичної консультації та представництва, їхні права на справедливий судовий розгляд відповідно до статті 6 Європейської конвенції з прав людини були порушені» [242]. Тож процедура звернення за безоплатною правовою допомогою не повинна бути настільки складною, щоб створювати непропорційні перешкоди праву заявника на доступ до суду і у справах про домашнє насильство повинна застосовуватися через емоційність справи, чутливість для учасників та суспільства, необхідність забезпечення рівності сторін.

Незважаючи на згоду щодо потреби надання правової допомоги, у світі все ще існує проблема у цій сфері. Експерти (S. S. Wicaksono, G. P. Soebiakto, R. Arifin) вказують, що доступ до правової допомоги для жертв домашнього насильства розподілений нерівномірно. Це пов'язано з кількома чинниками, починаючи від відсутності контакту з випадками домашнього насильства і закінчуючи відсутністю інформації щодо правової допомоги жертвам [842].

Вказане також залежить від національного законодавства. Наприклад, у Німеччині визначено проблему доступності щодо окремого виду юридичної допомоги, оскільки в цій країні розрізняють консультативну допомогу і юридичну допомогу. Допомога в юридичних консультаціях і представництві поза судовими розглядами (консультаційна допомога) надається особам, які цього потребують, відповідно до Закону про юридичні консультації та представництво малозабезпечених осіб [401]. Категорія справ про домашнє насильство входить до цієї групи безкоштовної допомоги. Для участі в судочинстві особам (другий вид правової допомоги), які її потребують, надається правова допомога відповідно до нормативно-правових актів про правову допомогу, і тут вимога безкоштовної допомоги не є абсолютизованою [601].

У Бельгії право на безкоштовну допомогу залежить не від категорії справ, а від доходу особи (станом на сьогодні чистий місячний дохід – менше ніж 1426 євро). Щоправда, в цій державі кожна особа має право отримати безкоштовну первинну юридичну консультацію в рамках надання першої юридичної допомоги [600]. Грецьке ж законодавство визначає право на безкоштовну правову допомогу, якщо річний дохід сім'ї не перевищує двох третин встановленого законом мінімального річного доходу громадян [602]. У Польщі також діє вимога щодо неможливості оплатити послуги самотійно, проте конкретний дохід не вказується в законодавстві, а визначається в індивідуальному казуальному порядку [603]. В Іспанії, незалежно від наявності засобів судового розгляду, право на правову допомогу мають жертви злочинів на гендерній основі, жертви тероризму і торгівлі людьми, а також неповнолітні та особи з психічними вадами, якщо вони є жертвами насильства або жорстокого поводження (це право поширюється на членів їхніх сімей, у разі смерті дитини) [604].

Отже, тільки окремі категорії справ у межах домашнього насильства можуть бути визнані такими, що мають право на безкоштовну допомогу: щодо гендерно зумовленого домашнього насильства і щодо дитини й осіб з інвалідністю психічного характеру. Інші категорії правопорушень не підпадають під безкоштовну правову допомогу.

Загалом, проаналізувавши практику зарубіжних країн, можемо стверджувати, що національне законодавство є доволі прогресивним. У Законі України «Про безоплатну правничу допомогу» окрема стаття (ст. 14) містить широкий перелік суб'єктів права на безкоштовну вторинну правничу допомогу, серед яких визначено й особи, які постраждали від домашнього насильства. Разом із позитивною схвальною оцінкою все ж звернемо увагу на необхідні удосконалення.

Розглядаючи практику визнання дітей постраждалими від домашнього насильства, ми вже вказували, що найчастіше вони визначаються свідками насильницьких дій. Враховуючи реальну судову практику, пропонуємо

удосконалити сферу надання правничої допомоги шляхом розширення категорії осіб, що є суб'єктами права на безоплатну вторинну правничу допомогу. Пропонуємо внести доповнення до п. 22 ст. 14 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» [158], вказавши, що, окрім визначених у нормативному акті осіб, які постраждали від домашнього насильства, ще й дитина, яка стала свідком домашнього насильства, має право на безоплатну правничу допомогу. Діти-свідки можуть відчувати потребу в підтримці, захисті й допомозі їм юридично щодо витребування коштів від кривдника на послуги довготривалої психологічної підтримки тощо. Така допомога, що спеціалізується саме на запобіганні домашньому насильству, є доволі затребуваною і для свідків. До того ж звернення по допомогу сприятиме запобіганню рецидиву й не допустить ситуації недоступності правосуддя для осіб, які його потребують. Пропонуємо викласти п. 22 ст. 14 в такій редакції: «особи, які постраждали від домашнього насильства або діти, які стали свідками домашнього насильства або насильства за ознакою статі, – на правничі послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 цього Закону, з питань, пов'язаних із захистом їхніх прав, визначених законами України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” і “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків”».

5. Інститут охоронних приписів та перспективи їх удосконалення

Світова правова практика розробила ефективну систему охоронних приписів, що застосовуються в коротко- чи довготерміновій перспективі задля розірвання циклу домашнього насильства, охорони постраждалої особи і припинення насильницьких дій. Охоронні приписи є ефективним варіантом підтримки, доступним для постраждалих.

Переважно в законодавствах виділяють різні види приписів. Розгляньмо два найпоширеніші з них – тимчасовий і постійний (у нашому законодавстві його йменовано обмежувальний). Науково обґрунтовано й доведено практикою, що існування таких приписів пов'язано з нижчим ризиком насильства для постраждалої особи. Наприклад, науковці (С. Т. Benitez,

D. E. McNeil, R. L. Binder) досліджували велику вибірку жінок, які пережили домашнє насильство та щодо кривдників яких застосовувався охоронний припис. За результатами, такі жінки відчули на 80 % менше фізичного насильства протягом періоду спостереження, ніж жінки без припису. Однак жінки з тимчасовим охоронним приписом частіше, ніж жінки без нього, піддавалися психологічному насильству, що засвідчує потенційну важливість довгострокових обмежувальних приписів для зниження ризику домашнього насильства [291].

Метою тимчасового захисного або обмежувального наказу є надання жертві жорстокого поводження та членам її родини негайного захисту від кривдника. Якщо в національних законодавствах існують тимчасові приписи, то вони зазвичай надаються поліцією, муніципальними органами (наприклад, у Великій Британії магістратами [605]) або прокурорами (Бельгія [290]) на певний короткий термін, що встановлений у законодавстві. Відповідно до Закону про тимчасовий заборонний наказ Нідерландів тільки мер може застосувати обмежувальний наказ щодо особи, якщо факти чи обставини свідчать про те, що її присутність у будинку серйозно й безпосередньо загрожує безпеці однієї чи кількох осіб, які там проживають [665]. У більшості штатів США, у Литві [710], Албанії [251] тільки суддя має право накладати тимчасовий припис.

Наведемо і сучасний підхід нормотворців до дій у межах тимчасового заборонного припису. Він яскраво репрезентований у принципі законодавства Австрії, де основний принцип «той, хто б'є, повинен піти» [448, р. 8] дозволяє особі, що перебуває під загрозою, залишатися у своєму звичному оточенні. Такий принцип є дуже правильним, він не дозволяє додатково травмувати особу, яка вже стала жертвою насильства, оскільки забезпечення її звичних умов є психологічно прийнятнішим для неї, ніж перебування у притулках чи інших місцях для постраждалих осіб.

Частина 5 ст. 25 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає, що строк не повинен перевищувати 10 днів, такий же

строк встановлено і в чеському законодавстві, в Австрії і Бельгії – до 14 днів, у Данії – до 4 тижнів [392], у Румунії – до 120 год [716]. А у Великій Британії цей строк становить від 14 до 28 діб. Зазвичай національні норми різних країн не передбачають можливості продовження термінового заборонного припису, тільки Закон Данії про затримання, заборону та видворення вказує, що постраждала особа може звернутися з проханням продовжити термін після завершення чотиритижневого періоду, максимум на чотири тижні за раз, якщо вимоги все ще виконуються після закінчення попереднього припису.

Загалом, термінові приписи діють як адміністративні заходи й полягають у розмежуванні жертви і кривдника, сприяють негайному припиненню насильства, визначають заборону контактувати зі жертвою, обов'язок покинути спільне місце проживання та відповідний час на перебування в цьому місці [410].

Відповідно до національного законодавства терміновий заборонний припис виноситься кривднику уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України у разі існування безпосередньої загрози життю чи здоров'ю постраждалої особи для негайного припинення домашнього насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення. Він передбачає такі заходи, як:

- 1) зобов'язання залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи;
- 2) заборона на вхід і перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи;
- 3) заборона в будь-який спосіб контактувати з постраждалою особою.

Проаналізувавши практику низки нормативних актів різних країн, пропонуємо удосконалити національне законодавство, а саме:

- визначити строк, протягом якого має бути винесений терміновий заборонний припис. Наприклад, ст. 7 Закону Литви визначає, що «у разі покладення на особу, яка вчинила насильство, зобов'язання тимчасово виселитися з місця проживання, якщо вона проживає разом із жертвою

насильства, органи міліції невідкладно забезпечують виселення особи, яка вчинила насильство». Практика показує, що негайне застосування припису збільшує захист постраждалої особи. Про терміновість, на нашу думку, варто зазначити в законі. Утім, передбачаючи, що для розгляду ситуації поліцейський повинен мати певний проміжок часу, пропонуємо встановити строк і викласти ч. 4 ст. 25 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» в такій редакції: «Терміновий заборонний припис виноситься за заявою постраждалої особи, а також за власною ініціативою працівником уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України за результатами оцінки ризиків *негайно, у разі додаткового дослідження доказів – не пізніше як через три години від часу, коли йому стало відомо про факт вчинення домашнього насильства*»;

- встановити можливість для кривдника за крайньої потреби відвідати житло, щоправда, тільки під наглядом представників поліції. Стаття 29 Федерального акта Австрії про захист від домашнього насильства встановлює, що «за умови, коли необхідно, щоб кривдник відвідав житло, вхід до якого йому заборонено, він може зробити це тільки у присутності співробітника поліції» [273]. У Польщі таке право унормовано ширше. Відповідно до п. 6–8 ст. 11а Закону про протидію домашньому насильству (Польща) [688], щоб вивезти речі і домашніх тварин, особа, яка застосовує домашнє насильство, повинна звернутися з письмовою заявою до керівника організаційного підрозділу поліції для призначення не пізніше ніж протягом 48 годин поліцейського, який буде присутній при вивезенні речей. Дія здійснюється за попередньою домовленістю з особою, яка зазнала домашнього насильства. Якщо особа, яка зазнала домашнього насильства, проти, зазначені речі або домашні тварини залишаються у спільній квартирі або в безпосередній близькості від неї.

Враховуючи позитивний досвід, пропонуємо доповнити ст. 25 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» таким пунктом: «п. 12. З дозволу постраждалої особи в присутності працівника

уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України кривдник, стосовно якого винесено терміновий заборонний припис, може отримати доступ до місця спільного проживання (перебування), щоб забрати свої речі крайньої необхідності або домашніх тварин».

Звернімо увагу, що на практиці такий припис може бути недієвим через діяльність постраждалої особи. Через кілька днів їй (постраждалій) стає шкода кривдника і вона шукає контакту з ним для примирення. Тут цікавим, хоч і дискусійним для нашої правової системи є досвід Австрії, де передбачена адміністративна відповідальність у вигляді штрафу для потерпілої особи, яка дозволила порушникові повернутися до місця проживання [503].

Постійний охоронний припис також не є безстроковим. Термін встановлено, наприклад, в Україні, Чехії, Румунії і Німеччині – до шести місяців [472], в Австрії, Бельгії – від трьох місяців і більше [410], у США термін залежить від штату, скажімо, у Північній Кароліні може тривати від одного року і може бути продовжений ще на два роки [668], у Каліфорнії – і до п'яти років [325, § 6345]. У Туреччині строк не вказаний, він встановлюється судом у кожному окремому випадку [790].

Строк має вагоме значення. Схиляємося до позиції Джейн К. Стовера (Jane K. Stoeber), який визначає, що більшість юрисдикцій дозволяють лише видавати судові приписи про захист від домашнього насильства на рік. Судді можуть вважати, що небезпека зникає, як тільки наказ набуває чинності, але докази повторюваного характеру насильства демонструють важливість надання судового захисту з часом. Стислість часових меж, наказів про захист від домашнього насильства, на думку науковця, різко контрастує з тривалою тривалістю наказів в інших сферах законодавства, таких як інтелектуальна власність, корпорації, нерухоме майно і податки, де суди регулярно виносять постійні заборони, щоб захистити осіб і підприємства від «непоправної шкоди». Науковець вважає, що тут чітко простежується й пояснюється таке диференційоване ставлення [555].

Щодо національного законодавства, то строк передбачає можливість введення обмежувального припису від одного до шести місяців. Наявність строку має вагоме значення, оскільки обмежувальний припис повинен мати встановлений термін. Відсутність терміну є порушенням законодавства й зазіхає на право кривдника на вільне пересування, свободу і порушує право на приватну власність. У справі № 295/5948/21, яку розглядав Богунський районний суд м. Житомира, Суд доречно визначив таке: «обмежувальні заходи для кривдника в значній мірі пересікаються з відповідними правами, визначеними “Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод”, зокрема: його правом на повагу до свого приватного і сімейного життя, свого житла і кореспонденції, яке за приписами ст. 8 Конвенції передбачає обов’язок органів державної влади втрутитися у здійснення цього права лише згідно із законом для захисту здоров’я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб; правом на вільне володіння майном» [183].

Обмежувальний припис не може бути каральним заходом, це захід забезпечення безпеки інших осіб, недопущення рецидиву, але не санкція, що застосовується до кривдника. У національній практиці знаходимо випадки, коли судові рішення не містять строку, на який призначений припис [222]. 18 вересня 2023 року Луцький міськрайонний суд Волинської області ухвалою визнав помилковість попереднього рішення без встановлення строку обмеження щодо перебування в місці спільного проживання для кривдника, а також було встановлено конкретний строк обмежувального припису.

Судова практика вказує на те, що судді найчастіше використовують максимальний строк, що дозволений законодавством – шість місяців (справи № 686/17589/23, № 686/30488/21, № 686/4531/24, № 463/3989/19, № 751/595/22, № 489/4210/24, № 127/35461/21 [184; 186; 187; 188; 189; 190]. Проаналізувавши практику протягом 2021–2024 років, ми не знайшли жодного рішення, де строк обмежувального припису був би меншим за три місяці. З огляду на це, пропонуємо збільшити законодавчо встановлений строк застосування обмежувального припису до одного року. Так законодавець

надасть більші можливості для судового розсуду й убезпечить особу від потреби повторного звернення до суду.

Пропонуємо також ч. 4 ст. 26 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» викласти в такій редакції: «4. *Обмежувальний припис видається на строк від трьох місяців до одного року*».

Зазвичай охоронний припис містить наказ суду триматися кривднику на певній відстані від постраждалої особи і не контактувати з нею. Імовірні жертви, як правило, також можуть вимагати від суду заборонити будь-які контакти, чи то телефоном, поштою (електронною зокрема), факсом, чи текстовими повідомленнями, через соціальні мережі, навіть подарунки, квіти тощо. Суди також можуть наказати підозрюваному кривднику не завдавати шкоди та не погрожувати особі, вони відомі як накази про заборону насильницьких контактів.

Проте в окремих видах юрисдикції охоронний припис має ширший характер. Так, у Каліфорнії обмежувальний наказ про домашнє насильство може містити і приписи щодо сплати аліментів на дітей і на членів подружжя, або суддя може ухвалити рішення про опіку над дітьми, якщо в подружжя є спільні діти [411]. Згідно з румунським законодавством суд також може зобов'язати кривдника нести орендну плату та/або витрати на утримання тимчасового житла, де проживають або проживатимуть потерпілий, неповнолітні діти чи інші члени сім'ї через неможливість перебувати в сімейному будинку [716]. Відповідно до Закону Болгарії про захист від домашнього насильства до приписів належить і тимчасове переселення дитини на місце проживання до того з батьків, хто є жертвою, або до того з батьків, хто не вчиняв насильницьких дій, на умовах і на строк, визначені судом, якщо це не суперечить найкращим інтересам дитини [321].

Деякі штати також дозволяють суду зобов'язати кривдника продовжувати виплачувати іпотечні платежі за будинок, який належить обом особам (положення про «підтримку»), присудити одноосібне користування будинком або автомобілем, що належить обом особам (положення про

«ексклюзивне використання»), або для оплати медичних витрат чи майнової шкоди, завданої ймовірним кривдником (положення про «реституцію») [520].

Доктринально доведено, що охоронні приписи виявляються більш ефективними за певних обставин, зокрема коли жертва має менше зв'язків із кривдником і більше здатна до незалежності, а менш ефективні для правопорушників з історією злочинів, насильства та проблемами психічного здоров'я [416].

Існує низка доказів, що вказують на те, що судді не застосовують системи захисту належно й ефективно. Про це свідчить і статистика, і судова практика. Адвокати Естонії констатують неефективність інституту заборонного припису, вказуючи, що в рік у країні стається близько 4 тис. ситуацій домашнього насильства, з них приблизно тільки 60 осіб просять такого припису, проте отримують ще менше – приблизно 15 щороку [429]. Вони скаржаться, що судді не приділяють належної уваги проблемі.

Звернення до комітету CEDAW також свідчить про проблеми законодавства. Пані В. К., громадянка Болгарії, яка проживає в Польщі, намагалася отримати розлучення зі своїм чоловіком після років фізичного, емоційного й економічного насильства. Після серії інцидентів, під час яких її чоловік вдавався до фізичного насильства та залякування і її, і дітей, пані В. К. забрала своїх дітей і виїхала з Польщі до Болгарії, щоб сховатися від чоловіка й шукати захисту і підтримки в сім'ї та держави. Опинившись у Болгарії, пані В. К. подала заяву відповідно до закону про захист від домашнього насильства, вимагаючи негайного захисного припису щодо її чоловіка, посилаючись на Конвенцію CEDAW та інші угоди з прав людини. Районний суд видав наказ про негайний захист, але відхилив клопотання пані В. К. про видачу постійного захисного припису. Після апеляції обласний суд залишив рішення районного суду без змін. Вичерпавши всі доступні національні засоби правового захисту, пані В. К. подала скаргу до Комітету CEDAW, стверджуючи, що держава не забезпечила їй ефективного захисту від домашнього насильства, що є порушенням Конвенції. Вона також

стверджувала, що відсутність спеціального закону про рівність жінок і чоловіків у державі та невизнання насильства щодо жінок формою дискримінації порушують її права людини. Розглянувши скаргу, Комітет встановив, що відмова державних судів видати постійний охоронний ордер щодо чоловіка пані В. К., а також відсутність притулків для жінок, які зазнали побоїв, порушили зобов'язання держави щодо ефективного захисту її від домашнього насильства. Окрім того, Комітет дійшов висновку, що відмова державних судів видати постійний охоронний ордер щодо чоловіка пані В. К. ґрунтувалася на дискримінаційних уявленнях про домашнє насильство [843].

У 2020 році в Бельгії стартував пілотний проєкт, у якому особам з тимчасовою заборонаю одягали GPS-трекер, і якщо вони підходили до свого житла чи місця заборони – у відповідних спеціалізованих органах спрацьовувала сигналізація і вживалися належні превентивні заходи. Підсумки проєкту були позитивними, вказано, що пропозиція повною мірою не розв'язує проблему, проте є ефективною в комплексі з усіма заходами [774]. Обладнання стеження складається з браслета для підозрюваного та мобільного додатку, який дозволяє жертві стежити за переміщеннями підозрюваного. Така практика поширена і в Італії. Суддя приписом забороняє кривднику наближатися до певних місць, які зазвичай відвідує жертва, або вимагає від обвинуваченого дотримуватися певної дистанції та призначає для контролю носіння електронного браслета (Ст. 15 (1) Положення про боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством в Італії) [551]. Проте піонером такої практики була Іспанія і її багаторічний досвід довів ефективність приладу. Відповідно до статистики кількість жінок, убитих нинішніми чи колишніми партнерами, скоротилася зі 76 у 2008 році до 47 у 2018 році [413].

У Квебеку (Канада) визначили не цілковиту ефективність такої практики, доведено, що технологія менш ефективна в сільській місцевості, де поліція часто патрулює великі території і не може швидко реагувати [702].

Удосконалили практику електронних браслетів у Франції: при наближенні кривдника до жертви чи будинку пристрій робить сповіщення не тільки спеціально уповноваженим органам публічної влади, але й самій жертві, якщо кривдник знаходиться поблизу. Браслет використовує геолокацію й оснащений динаміком. Якщо кривдник порушує умови заборони або підходить занадто близько до дому чи місця роботи жертви, браслет запускає перший сигнал тривоги, який попереджає триматися подалі. Якщо попередження проігнорувати, пристрій сповіщає центр управління, який уже зв'язується з поліцією. До кожного браслета є акумулятор, який має 48-годинний термін служби, перш ніж його потрібно зарядити, обов'язок стежити за цим покладено на порушника [413].

Застосування електронних засобів контролю не є особливим нововведенням для національної практики, оскільки давно випробуваний у межах кримінально-процесуальної практики. Стаття 195 КПК України унормовує використання такого засобу. Він надає можливість фіксувати місце перебування особи. Відповідно до п. 1.3 Положення про порядок застосування електронних засобів контролю, «метою застосування ЕЗК є забезпечення виконання зобов'язань, що покладаються на підозрюваного (обвинуваченого) ухвалою слідчого судді, суду про застосування запобіжного заходу, не пов'язаного з позбавленням волі, або у вигляді домашнього арешту» [151]. Однак технічний засіб може бути використаний, як показує практика, значно ширше, ніж запобіжний засіб.

Пропонуємо таке доповнення до ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству»: передбачити додатково ч. 11 ст. 26 і викласти її в такій редакції: *«Для належного контролю виконання п. 1, 3, 4 ч. 2 ст. 26 цього Закону суддя може встановити обов'язок носіння кривдником електронних засобів контролю».*

б. Розкриття інформації про кривдника як забезпечувальний правовий захід.

Новий альтернативний захід вирішення проблеми домашнього насильства запропонував англійський законодавець. Він репрезентує нову форму розголошення інформації про кривдника, що передбачає можливість запиту зацікавленої особи про персональні дані. Схема розкриття випадків домашнього насильства (Domestic Violence Disclosure Scheme), відома як закон Клер, що прийнятий у березні 2014 року, дає людям право запитувати, чи є в їхніх партнерів минуле, пов'язане з домашнім насильством. Цей закон було створено як реакцію на суспільний запит після кампанії, проведеної батьком 36-річної Клер Вуд, яку 2009 року задушив і підпалив її колишній партнер.

Схема складається з двох елементів: «Право запитувати» і «Право знати». За цією схемою особа або відповідна третя сторона (наприклад, член сім'ї) може звернутися до поліції з проханням перевірити, чи було в теперішнього або колишнього партнера насильницьке чи жорстоке минуле. Це «Право запитувати». Якщо записи показують, що особа може бути під загрозою домашнього насильства з боку партнера або колишнього партнера, поліція розгляне можливість розкриття інформації.

«Право знати» дозволяє поліції розкривати інформацію за власною ініціативою, якщо вона отримує повідомлення про насильницьку чи образливу поведінку особи, яка може вплинути на безпеку нинішнього чи колишнього партнера цієї особи. Це може бути інформація, отримана в результаті кримінального розслідування, через залучення державних установ чи органів третього сектору, або з іншого джерела поліцейської розвідки.

Поліція може розголошувати інформацію на законних підставах згідно зі схемою, якщо розголошення ґрунтується на повноваженнях поліції розкривати інформацію, передбачених загальним правом, якщо це необхідно для запобігання злочинам, і якщо розголошення також відповідає встановленій судовій практиці, а також захисту даних і законодавству про права людини. Розголошення поліцією має бути розумним і пропорційним, виходячи з вірогідного ризику насильства чи шкоди.

Керівництво щодо схеми чітко стверджує, що всі розкриття інформації повинні супроводжуватися надійним планом безпеки, адаптованим до потреб жертви або потенційної жертви, і бути оснований на всій відповідній доступній інформації.

Запитове право ґрунтується на праві запитувати, а поліція може надати інформацію «протягом кількох днів», якщо виявлено «значну загрозу». Кількість звернень щороку зростає. За статистикою, кількість звернень до поліції Кента (Велика Британія) з проханням з'ясувати, чи є в партнера насильство в минулому, зросла на 54 % за рік. Загалом кількість звернень за законом Клер в Англії й Уельсі за один з останніх фінансових років зросла до 45 344, що на 300 % більше за п'ять років. Середній строк відповіді на запит становить 28 днів.

Факт звернення не вказує на необхідність надання інформації правоохоронними органами. Рівень розкриття інформації у 2022–2023 роках у Кенті становив 53 %, а в Сурреї та Сассексі – 45 % і 49 % відповідно [365]. Особа, що звертається, або її представник повинен довести, що така інформація необхідно йому через страх стати жертвою домашнього насильства чи обґрунтоване побоювання за свою безпеку.

Відповідно до закону Клер особа може:

- подати заявку на отримання інформації про свого нинішнього чи колишнього партнера, якщо хвилюється, що він може мати історію жорстокого поводження і, відповідно, становити ризик для неї;
- запитувати інформацію про нинішнього чи колишнього партнера друга чи родича, оскільки має підозри, що вони можуть бути під загрозою [717].

Вважаємо, що така практика є корисною для впровадження в національне законодавство. Проте ми не можемо пропонувати її поширити на такий широкий перелік суб'єктів, як це вказано в англійському законодавстві, оскільки це порушує чинне національне законодавство про захист персональних даних.

Кожна особа в демократичній державі має право на приватність, що полягає у праві на невтручання в особисте життя. Це право є основоположним відповідно до міжнародних еталонів і національних стандартів. Стаття 32 Конституції України вказує на право на невтручання в особисте і сімейне життя особи [102]. В Україні діє спеціалізоване законодавство, основним законом є ЗУ «Про захист персональних даних». Проте право не є абсолютним. Воно може обмежуватися в інтересах безпеки держави й суспільства. Права інших осіб також слугують критерієм правомірного обмеження права на приватність.

Поширення інформації про кривдника, на нашу думку, може бути обмежено відповідно до тих положень, які нині визнані правомірними, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 14 ЗУ «Про захист персональних даних» поширення персональних даних без згоди суб'єкта персональних даних або уповноваженої ним особи дозволяється у випадках, визначених законом, і лише (якщо це необхідно) в інтересах національної безпеки, економічного добробуту, прав людини та для проведення Всеукраїнського перепису населення [168]. Отож право людини на безпеку, особисту недоторканність, на життя і здоров'я може бути правомірною підставою для обмеження права кривдника на приватність.

Пропонуємо удосконалити ст. 16 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» шляхом вказівки про розширення переліку суб'єктів, які мають доступ до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Пропонуємо ч. 7 ст. 16 Закону доповнити таким абзацом: *«Член подружжя, батьки, повнолітні діти, наречені можуть звернутися до органів, що зазначені в п. 1–5 ч. 7 ст. 16 із запитом про наявність інформації про особу як кривдника в Реєстрі. Інформація підлягає поширенню тільки в разі того, якщо є переконливі докази загрози безпеці особи. Інша інформація, що міститься в Реєстрі, не підлягає поширенню. Розгляд звернень здійснюється з дотриманням вимог Закону України “Про звернення громадян”»*.

Висновки до розділу 4

Розглянувши аспекти державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству в Україні та можливості її удосконалення, ми прийшли до таких висновків.

1. Ґрунтуючись на доктринальних джерелах умотивовано, що державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству варто розуміти як діяльність державного і громадського сектору щодо формування нормативного і правореалізаційного середовища для забезпечення безпеки осіб у сімейно-побутовій сфері, недопущення ситуації домашнього насильства, захисту осіб, які постраждали від нього, та перевиховання кривдника.

2. Визначено структурні елементи правової політики держави у сфері запобігання та протидії домашньому насильству: цілі політики, принципи, правові норми, суб'єкти політики, засоби реалізації правової політики.

3. Висловлено критичні зауваження щодо цілей державної політики, які визначені в чинному законодавстві (ч. 1 ст. 5 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству»), зокрема: 1) недоречно виокремлювати ціль комплексного інтегрованого підходу до подолання домашнього насильства, що виступає засобом, механізмом, принципом досягнення цілі, а не кінцевою метою; 2) натомість додатково потрібно визначити ціллю політики діяльність щодо підтримки постраждалої особи; 3) правова невизначеність при використанні словосполучення «приватні стосунки»; 4) відсутність акценту на перевихованні кривдника.

Тож запропоновано замінити чинну ч. 1 ст. 5 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» на абзац такого змісту: «Ціллю правової політики у сфері протидії та запобігання домашньому насильству є досягнення такого стану суспільних відносин, при якому кожній особі забезпечується можливість жити без насильства в домашньому середовищі, забезпечується

безпека, захист, допомога і підтримка постраждалих від такого виду насильства та перевиховання кривдника».

4. Запропоновано ввести у понятійно-категоріальний апарат теорії держави і права поняття принципів правової політики у сфері домашнього насильства та позиціонувати їх як базові константи й фундаментальні ідеї, які визначають підходи у створенні, впровадженні та вдосконаленні правових і політичних інструментів для запобігання та протидії насильству, яке виникає в родинному оточенні чи в прирівняних до них відносинах.

Виокремлено дві групи принципів правової політики запобігання та протидії домашньому насильству: загальні, які відображають базову політику протидії проявам будь-якого насильства чи агресії стосовно осіб у демократичній державі (принципи верховенства права, невідворотності покарання, превенції насильству, ефективного реагування спеціалізованих інституцій); спеціальні принципи, що стосується домашнього насильства як особливого протиправного діяння (принцип нульової терпимості до будь-яких проявів домашнього насильства; принцип формування гендерно рівноправного домашнього середовища; принцип системної взаємодії громадського і державного секторів; принцип індивідуального підходу до ситуації; принцип визнання суспільної небезпечності діянь, що відображають домашнє насильство; принцип раціонально обміркованого вибору між правом захисту приватності інформації про життя людини і правом на безпеку; принцип орієнтування на постраждалу особу).

5. Позиціоновано, що норми права повинні забезпечувати ефективність правового регулювання, вирішувати нагальні соціальні проблеми на основі принципів правової політики запобігання та протидії домашньому насильству.

Виокремлено такі групи норм у сфері домашнього насильства: за сферою унормування (норми-дефініції, які репрезентують понятійно-категоріальний апарат у сфері домашнього насильства; норми, які виокремлюють повноваження органів публічної влади в механізмі гарантування протидії та запобігання домашньому насильству; норми, що

регулюють проведення заходів запобігання домашньому насильству; норми щодо надання допомоги постраждалій особі; норми, що регулюють заходи щодо протидії насильству; норми, що вказують на відповідальність у сфері домашнього насильства); за спеціалізацією нормативних актів, у яких вони містяться (норми спеціалізованих нормативних актів у сфері домашнього насильства; норми, що містяться в актах, які формують соціальне поле для запобігання та протидії проблемам домашнього насильства, зокрема у сфері охорони дитинства, забезпечення гендерної рівності, соціального захисту та в освітній царині).

6. Доведено, що визначена в українському законодавстві структура суб'єктів, котрі здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, не відповідає міжнародним правовим стандартам (зокрема, ч. 3 ст. 7 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству проти жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами), оскільки не містить інституту громадянського суспільства як одного з таких суб'єктів.

Запропоновано доповнити п. 4 ч. 1 ст. 6 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству», де міститься перелік суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, таким словосполученням: «громадські об'єднання, громадські рухи та інші інститути громадянського суспільства». Це дозволить ширше репрезентувати громадськість та її роль як суб'єкта запобігання і протидії домашньому насильству.

7. Систематизовано такі види засобів реалізації правової політики у сфері домашнього насильства: 1) за темпоральним спрямуванням (попереджувальні, що охоплюють моніторингові і просвітницькі; захисні, зокрема заходи допомоги постраждалій особі і її захисту, заходи перевиховання кривдників, заходи притягнення до відповідальності кривдника та відшкодування шкоди постраждалій особі); 2) за сферою (правові, політико-економічні, медичні, соціальні, освітньо-культурні, інформативні); 3) за територіальним спрямуванням (муніципальні,

регіональні, національні заходи); 4) за механізмами впливу (переконання, примусу); 5) за спрямованістю (на жінок, дітей, чоловіків, представників інших соціальних груп, таких як люди похилого віку, особи з інвалідністю, а також особи з різними соціальними й культурними особливостями).

8. Умотивовано потребу ідеологічно-правової трансформації правової політики у сфері домашнього насильства шляхом застосування проактивних заходів і механізмів попередження протиправної поведінки у цій царині. Основна ідеологія правової політики має бути спрямована не тільки на захист від правопорушення, але й формування в суспільстві середовища комунікації, яке б первинно не допускало поширення проблеми.

Виокремлено заходи правової політики запобігання домашньому насильству, які націлені на соціальну проактивність щодо недопущення проблеми: подолання соціальної проблеми гендерної нерівності та дискримінації за ознакою статі; викорінення ідеології приватності домашнього насильства; боротьба з латентністю правопорушень у сфері домашнього насильства; суспільно-освітні заходи усвідомлення недопустимості насильства в сімейно-побутовій сфері; заходи удосконалення функціонування органів охорони здоров'я у сфері запобігання домашньому насильству; охорона репродуктивних прав людини; інформаційно-просвітницькі засоби інформування громадськості про протиправність домашнього насильства.

9. Доведено, що латентність домашнього насильства варто розуміти як становище, коли протиправна поведінка перебуває у прихованому стані, не фіксується компетентними органами запобігання та протидії домашньому насильства, що утруднює можливість захисту прав і законних інтересів постраждалих осіб та сприяє циклічності насильницьких дій.

Виокремлено основні причини латентності домашнього насильства: страх перед наслідками, що охоплює реакцію кривдника і суспільства; відсутність емпатії з боку компетентних органів, що породжує додаткову скритість поведінки жертви; нерозуміння постраждалої особи, що вона зазнає

домашнього насильства. Відтак встановлено необхідні соціально-правові механізми подолання цієї проблеми.

10. На основі авторського опитування й аналізу практики інформування учнів щодо проблеми домашнього насильства можна стверджувати про відсутність системної інформації в межах національних освітніх закладів щодо проблем домашнього насильства. Для удосконалення національної суспільно-освітньої практики з метою запобігання домашньому насильству запропоновано: впровадити конкретні рекомендації до Наказу Міністерства освіти і науки України № 1047 щодо підготовки педагогічного працівника до розмови з дитиною, методики її проведення, особливостей комунікації вчителів з дітьми, яким гіпотетично відомо про насильство стосовно їхніх друзів, розмови з одним з батьків, якщо є підозра на домашнє насильство в родині чи стосовно дитини, або дитина могла стати свідком такого насильства; визначити обов'язковість щорічного проведення інформаційно-освітніх заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству на батьківських зборах, батьківських консультаціях та в межах загальної комунікації в шкільному середовищі; доповнити Розділ III Методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії працівників із органами та службами п. 4¹ такого змісту: «Педагогічний, медичний, господарсько-обслуговуючий склад закладу освіти зобов'язані не розголошувати інформацію третім сторонам про факти домашнього насильства, окрім випадків, коли такі дії сприятимуть забезпеченню безпеки неповнолітніх»; доповнити п. 5 Методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії працівників із органами та службами таким реченням: «Уповноважена особа закладу має забезпечити актуальність інформації на інформаційному стенді і вебсайті в окремому розділі “Стоп насильство”, що має включати опис сутності такого виду насильства, його різновиди й ознаки, а також актуальні контакти служб підтримки, до яких можна звернутися у разі потреби».

11. Запропоновано удосконалення й у сфері охорони здоров'я з метою ефективної протидії домашньому насильству, а саме: унормувати алгоритм дій RADAR для медичного персоналу в ситуації підозри на домашнє насильство у п. 2 Порядку проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги; доповнити п. 5 Інструкції щодо заповнення в журналі обліку фактів звернення та доставлення до закладу охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції з обов'язковою вказівкою про можливий факт домашнього насильства; для розширення кола суб'єктів, які повинні реагувати на домашнє насильство, увівши до нього лікаря приватної практики, доповнити п. 13 Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики обов'язком ліцензіата дотримуватися вимог у сфері обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції; оновити Державну програму «Репродуктивне здоров'я нації» із врахуванням негативних наслідків, які завдає домашнє насильство для репродуктивного здоров'я людини.

12. На основі широкого аналізу позитивної практики у сфері домашнього насильства низки зарубіжних держав (Австрії, Албанії, Бельгії, Великої Британії, Данії, Іспанії, Італії, Естонії, Литви, Німеччини, Польщі, США, Румунії, Франції) запропоновано удосконалити комплекс правових гарантій протидії домашньому насильству, а саме:

- впровадити спеціалізоване навчання фахівців, які представляють суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, і надати додаткові повноваження центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії

домашньому насильству, створювати кваліфікаційні стандарти для фахівців, моніторити відповідність їхньої діяльності визначеним стандартам;

- активізувати інтегративну співпрацю між суб'єктами, що здійснюють заходи протидії домашньому насильству, оновити законодавство шляхом введення вимоги створювати інтегровані центри підтримки, які забезпечуватимуть надання базових необхідних послуг у єдиному місці, та впровадити ефективну систему обміну інформацією;

- інтенсифікувати співробітництво державних органів та інститутів громадянського суспільства, зокрема шляхом: унормування права інститутів громадянського суспільства брати участь у формуванні державної політики у цій сфері та розробленні загальнодержавних, регіональних і місцевих програм запобігання домашньому насильству; посилення гарантування громадської участі у сфері протидії домашньому насильству через встановлення заборони відмови суб'єктам, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, громадським об'єднанням, іноземним неурядовим організаціям та інших заінтересованих особам у співпраці, якщо така співпраця не суперечить законодавству;

- поліпшити реалізацію права на правову допомогу шляхом внесення до переліку суб'єктів права на безоплатну вторинну правничу допомогу дітей, які стали свідками домашнього насильства;

- коригувати дієвість інститутів охоронних приписів шляхом: визначення строку, протягом якого має бути винесений терміновий заборонний припис (негайно, у разі додаткового дослідження доказів не пізніше ніж через три години з часу, коли стало відомо про факт вчинення домашнього насильства); встановлення можливості для кривдника за особливої потреби (якщо треба забрати речі першої необхідності або домашніх тварин) відвідати житло, до якого йому заборонено входити, але тільки під наглядом представників поліції; збільшення терміну видання обмежувального припису до одного року; передбачення можливості в судовому порядку

визначати обов'язок кривдника носити електронні засоби контролю, щоб мати певність у виконанні ним умов охоронного припису;

- впровадити інститут розкриття інформації про кривдника за запитом зацікавленої особи (член подружжя, батьки, повнолітні діти, наречені) шляхом можливості звернення до органів, що мають доступ до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі із запитом про наявність інформації про особу як кривдника.

Наукові результати досліджень авторки, які висвітлені в розділі 4, викладено в опублікованих працях (Андрусяк І. П., Забзалюк Д. Є., Лепісевич П. М., Марковський В. Я. та ін., 2019, Марковський В. Я., Савайда О. І., Тополевський Р. Б., Шопіна І. М., Андрусяк І. П., 2020, Андрусяк І. П., 2022б, Андрусяк І. П., 2022г, Андрусяк І. П., 2022в, Андрусяк І. П., 2023б, Андрусяк І. П., 2023г, Андрусяк І. П., 2023є, Андрусяк І. П., 2023є, Андрусяк І. П., 2023и, Андрусяк І. П., 2023і, Андрусяк І. П., 2023й, Андрусяк І. П., 2023к, Андрусяк І. П., 2023л, Андрусяк І. П., 2023н, Андрусяк І. П., 2024б, Андрусяк І. П., 2024д, Андрусяк І. П., 2024є, Andrusiak I., Khomyshyn I., Pankratova V., Shulhan I., Periv I., 2023, Protosavitska L., Omelchenko N., Kuderska N., Samilyk L., Andrusiak I., 2023, Blikhar M., Andrusiak I., Khytra O., Hula I., Pasternak V., 2024, Andrusiak I., Mykievych M., Harasymiv T., Chornopyska V., Oliinyk Y., 2024).

ВИСНОВКИ

Аналіз міжнародних нормативних актів, моніторингових звітів, практики зарубіжних країн, національного законодавства та правореалізаційної практики, статистичних даних, інформації, отриманої за результатами авторського опитування громадської думки, дослідження наукової доктрини у сфері запобігання та протидії домашньому насильству дали змогу дійти таких висновків.

1. Розроблено авторську методологію дослідження, що включає комплекс підходів (соціологічний, аксіологічний, культурний детермінізм) та систему методів, яка має трирівневу структуру, а саме складається із загальнофілософських (діалектичний, феноменологічний, герменевтичний методи), загальнонаукових (логічний, аналіз, синтез, метод аналогії, етичний метод), спеціально-юридичних (метод юридичного моделювання, інтегративно-правовий, метод юридичного толерування, контентного юридичного обстеження, юридико-синергетичний, юридично-експертний) методів.

Виокремлено основні сфери аналізу, що поширені в наукознавчих доктринальних джерелах: галузеве розуміння домашнього насильства як форми протиправної (злочинної) діяльності (О. Гумін, А. Йосипів, В. Оцел, В. Шаблистий, В. Канцір, О. Бандурка, О. Литвинов, Д. Тичина, А. Боровик, Н. Манжос); теоретико-правові аспекти захисту жінок і дітей як жертв домашнього насильства (Д. Аронггер, М. Бартос, С. Траунер, Ц. Уста, Х. Мурр, Р. Ель-Джарра, А. Ваке, У. Кандула, Н. Ортинська, В. Миколаєць, Т. Мацелик, Н. Новицька, К. Черевко, Л. Князькова, О. Кириченко); аналіз проблематики соціального оточення як підґрунтя домашнього насильства (С. Байндові, Р. Борхес Бласкес, Ш. Чойрініса, Л. Вокер, М. Качинська); функціонування органів публічної влади, котрі уповноважені запобігати та протидіяти домашньому насильству, особливо в країнах Європейського Союзу (Н. Дякуну, А. Білоглу, Ф. Агнелло, М. Бертон, Т. Міхайліна, У. Митник);

домашнє насильство як чинник руйнування громадського здоров'я (Дж. Белькнап, Д. Грант, М. Бойле, С. Мурфі-Тай, М. Берг Нессет, К. Лавруд, М. Бліхар, І. Жаровська, Б. Шанда, О. Заяць, Р. Матківська, Л. Черкасова, М. Щирба).

2. Встановлено відсутність єдиного узгодженого підходу міжнародних та національних установ до визначення домашнього насильства. Виокремлено ознаки домашнього насильства, що розкривають теоретико-правову природу цього явища: зловживання владою з боку кривдника є основою насильства; діяння відбувається в домогосподарстві; міжособистісна форма насильства у приватно-індивідуальній сфері; діяння, що може зачіпати всіх членів суспільства без жодних обмежувальних характеристик; порушує основні права і свободи особистості, поглиблює соціальні проблеми й негативно впливає на фізичне і психічне здоров'я постраждалих; має умисний характер; завдає шкоди різної форми; делегітимоване діяння.

Узагальнено три групи відносин між особами, що в разі деструктивних дій прирівнюються до домашнього насильства: (1) відбуваються між особами, що проживають разом (незалежно від родинних взаємин); (2) члени сім'ї і родини за висхідною чи низхідною лінією; (3) інтимні партнери.

Розмежовано схожі юридичні діяння – домашнє насильство, насильство в сім'ї, насильство з боку інтимного партнера і гендерно зумовлене насильство. Насильство з боку інтимного партнера позиціоновано як підмножину домашнього насильства, є вузьчим поняттям, ніж домашнє насильство, оскільки охоплює поняття насильства виключно між партнерами (теперішніми чи колишніми), а домашнє насильство розширює коло суб'єктів до всіх членів родини або тих, хто проживає разом. Також домашнє насильство є ширшим поняттям, ніж насильство в сім'ї, оскільки стосується будь-якого насильства, що відбувається в родинному колі, тобто може стосуватися близьких і дальніх родичів, співмешканців, осіб, які офіційно не належать до кола сім'ї. А гендерне насильство є ширшим поняттям, ніж попередньо розглянуті, і стосується насильства, спрямованого проти людини через її стать,

тут нема визначеного кола суб'єктів (суб'єкти можуть бути навіть не знайомі між собою), як у випадку з попередніми формами насильства, проте є чітка причина – воно здійснюється тому, що особа належить до конкретної статі.

3. Правова онтологічна природа домашнього насильства вказує на порушення прав людини внаслідок такого протиправного діяння, що характеризується девальвацією принципів і цінностей права, культурного розвитку права і співжиття людей у сфері любові й підтримки.

Юридична природа домашнього насильства полягає в його протиправності, що має різні форми, які можуть проявлятися окремо чи сукупно. Запропоновано розуміти поліфонію форм домашнього насильства як множинність форм насильства, що вказує на існування різноманітних і взаємодіючих проявів насильства в домашньому оточенні і містить різні типи фізичного, емоційного, економічного і психологічного насильства, які можуть співіснувати та взаємодіяти, формуючи складну матрицю несприятливих взаємин у родинному середовищі.

Буттєвим проявом домашнього насильства є його часта циклічність, яку в роботі позиціоновано як повторюваний і систематичний характер насильства в родинному середовищі, що охоплює фази зростання напруги, гострого насильства і фазу реконсиляції, коли учасники намагаються вирішити конфлікт, характеризується зростанням періодичності і жорстокості інцидентів насильства між постраждалою особою та кривдником.

Запропоновано класифікацію типів домашнього насильства: за інтенсивністю застосування (здійснюється шляхом одноразової дії, шляхом сукупності дій, шляхом сукупності дій протягом тривалого часу); за формою діяння (насильство шляхом дії, через бездіяльність, змішана форма діяння); за кількістю жертв (насильство з однією жертвою, з кількома жертвами); за ступенем тяжкості (легке домашнє насильство, домашнє насильство середньої тяжкості, важке домашнє насильство); за характеристикою постраждалої особи (жіноче, чоловіче, дитяче, вікове); за характеристикою кривдника (родинне, партнерське, батьківське, побутове); за індивідуалізацією діяння

(одноосібне, групове); за соціальним статусом постраждалої особи (насильство у вразливих групах, у нормативних групах).

4. Запропоновано оновити понятійно-категоріальний апарат у досліджуваній сфері шляхом додавання дефініції «причини домашнього насильства» – комплекс соціокультурних, економічних, психологічних та інших чинників, що сприяють виникненню й поширенню домашнього насильства.

Проведено авторське групування причин домашнього насильства: індивідуальні, що тісно пов'язані з особистістю індивідуумів (стресові явища, зловживання психоактивними речовинами, гнів (агресія), історія насильства в сім'ї, ментально-психологічна залежність особи, що проявляється у прагненні насильницької поведінки, емоційні кризи кривдника, рівень освіченості, сімейно-шлюбні взаємини, низький рівень особистої моралі, нерезистентність до провокаційних дій постраждалої особи); соціальні, що виникають через існування економічних і політико-суспільних обставин, які позначаються на особливостях протиправної поведінки стосовно близьких осіб в окремої групи осіб чи індивідуума (державна фінансова дестабілізація, відсутність обізнаності про гендерну рівність, глобальні трансформації, суспільні кризові явища), і культурно-ментальні, на основі яких виникають фонові явища, у яких формується ідеологія поведінки окремої особи (стереотипні переконання і жертви, і кривдника щодо прийнятності насильницької поведінки в родині, що поширені в соціальних і культурних групах; історично зумовлена практика комунікації в сімейних взаєминах; ігнорування правового регулювання девіантної поведінки, оскільки відсутність дієвої заборони уможливорює поширення традиційно-звичаєвих правил поведінки; традиційно-обрядові звичаї; сімейні ієрархічні догми; абсолютне толерування насильства суспільством, що спричиняє нульовий громадський осуд).

5. Фізичне домашнє насильство позиціоновано як вид насильницького правопорушення, що вчиняється в сім'ї чи за суміжних обставин, що дає змогу кваліфікувати його як таке, що вчинене в домашньому середовищі шляхом

застосування фізичної сили або погрози її застосування чи шляхом бездіяльності з метою позбавити людину життя або завдати шкоду її здоров'ю, фізичній свободі, тілесній недоторканності.

Виокремлено характеристики фізичного насильства як форми домашнього насильства: здебільшого наявна візуалізація наслідків, видимість слідів побоїв чи іншого впливу на тіло особи; впливає на соматичну людину (тіло, органи, системи організму); суттєво впливає на сферу особистої свободи постраждалої сторони; породжує системний страх, спричиняє депресію, психоемоційну виснаженість, посилює тривогу тощо; порушує право на здоров'я і навіть життя постраждалої особи; взаємодетермінує інші форми насильства, де фізичне виступає первинним і спричиняє появу інших форм.

Запропоновано нормативні й організаційні гарантії і методи удосконалення правової практики запобігання та протидії домашньому фізичному насильству: приведення чинного кримінального законодавства у відповідність до норм спеціалізованого законодавства у сфері домашнього насильства через уточнення вимоги про систематичність діяння для кваліфікації (запропоновано внести примітку до ст. 126¹ КК України такого змісту: «*Примітка.* Під системністю в цій статті слід розуміти вчинене діяння тричі, кожне з яких є самостійним епізодом, або діяння, що має тривалий характер, тобто відбувається протягом трьох місяців без перерви або з частою регулярністю») та уточнення кола осіб, на яких поширюються відносини, що кваліфікуються як домашнє насильство (запропоновано внести примітку до ст. 126¹ КК України: «*Примітка.* Під подружжям чи колишнім подружжям або іншими особами, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, слід розуміти осіб, які зазначені як особи, на які поширюється законодавство про запобігання та протидію домашньому насильству»); встановлення обов'язковості проходження програми для кривдників для всіх осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності за правопорушення, пов'язані з домашнім насильством.

б. Охарактеризовано сексуальне насильство як форму домашнього насильства: кривдником здебільшого є інтимний партнер постраждалої особи; найпоширенішою групою постраждалих осіб є жінки дітородного віку; характерною причиною сексуального насильства здебільшого є те, що кривдник має сексуальні, психічні чи психологічні проблеми медичного характеру; особливо висока латентність через інтимний характер стосунків.

Запропоновано нормативні й організаційні удосконалення правової практики запобігання та протидії домашньому сексуальному насильству: проведення навчань представників правоохоронних органів та медичного персоналу щодо особливостей поведінки з постраждалими особами від сексуального насильства; проведення заходів щодо зменшення латентності проблеми; впровадження сексуальної освіти дітей та молоді; встановлення протиправності сексуального домагання як форми сексуального насильства.

Розроблено дефініцію поняття «сексуальне домагання» – це умисне вчинення будь-яких діянь сексуального характеру, які виражаються у вербальній формі, зокрема погрози, залякування, непристойні зауваження, жарти, у фізичній формі, зокрема дотики, поплескування, навіть з використанням засобів електронних комунікацій, що спрямовані на приниження або образу осіб та здійснені з метою отримання сексуальних послуг або задоволення сексуальних потреб, що порушують особисту гідність, право на самовизначення та безпеку іншої особи.

7. Критично оцінено чинну норму-дефініцію економічного домашнього насильства, що міститься в ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» як таку, що обмежується окремими видами примусу. Відтак запропоновано авторську дефініцію з метою оновлення законодавчої норми: «Економічне насильство – форма домашнього насильства, що включає будь-який вид економічних зловживань, які спричиняють економічну шкоду, зокрема умисне позбавлення майнових прав, житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, примушування до отримання кредитів чи укладання

договорів, перешкоджання економічній діяльності, отриманню необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру».

Висвітлено основні характеристики економічного насильства: посягає на майнові права особи; нема критерію вимірювання його рівня; проблемність розпізнаваності з боку постраждалої особи; існує чітка залежність між ним і гендерною економічною незахищеністю; проявляється в таких поведінкових актах, як лімітація або обмеження доступу до фінансових ресурсів, товарів і послуг, вимога не працювати, маніпуляції економічними й фінансовими ресурсами, примусове працевлаштування, обмеження доступу до освіти, погрози фінансовими ресурсами, створення боргових зобов'язань. Відтак для поліпшення ситуації запропоновано: впроваджувати нормативні й організаційно-управлінські гарантії для службовців органів державної влади, котрі мають повноваження в досліджуваній сфері щодо володіння відповідними знаннями й навичками для оцінки й реагування на економічне насильство; активізувати громадські інституції у сфері боротьби з економічним насильством, підвищувати фінансову грамотність громадськості.

Виділено характеристики психологічного насильства як форми домашнього насильства: націлене на порушення психоемоційного стану особи, має на меті завдання психологічної шкоди, зачіпає гідність особи; є найпоширенішою формою насильства; зазвичай проявляється в сукупності з іншими формами; тривалий характер впливу; часто знецінене при правовому регулюванні.

Умотивовано потребу викласти п. 14 ст. 1 Закону України «Про протидію та запобігання домашньому насильству» в такій доповненій редакції: «психологічне насильство – форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб *або тварин*, приниження, переслідування, *газлайтинг*, залякування, *віктимблеймінг*, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у

постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи».

Також запропоновано додати до спеціального закону поняття окремих форм проявів психологічного насильства, а саме: «Газлайтинг – форма психологічного насильства, що передбачає маніпуляції свідомістю постраждалої особи шляхом заперечення або спотворення фактів чи подій з метою підірвати віру постраждалої особи у власне сприйняття дійсності, ставлячи під сумнів власну пам'ять та розсудливість. Віктимблеймінг – форма психологічного насильства, що полягає у звинувачуванні самої постраждалої особи в насильстві стосовно неї».

8. Умотивовано, що віртуалізація соціального простору та глобалізаційно-трансформаційні процеси зумовили потребу розширення встановлених у міжнародних стандартах форм домашнього насильства шляхом визначення кібернасильства окремою формою домашнього насильства.

Виокремлено характеристики кібернасильства як окремої форми домашнього насильства: насильницькі діяння, які здійснено з використанням цифрових технологій, віртуального простору, соціальних мереж, електронної пошти, мобільних месенджерів, програми обміну повідомленнями та сайтів обговорень; відсутність прив'язки насильства до місця / території; наслідком є реальна шкода різного характеру; жінки найчастіше стають його жертвами; значна поширеність серед молоді і підлітків; проявляється в таких формах, як кіберпереслідування, кіберзалякування, протиправний секстинг, флеймінг, доксинг.

Запропоновано доповнити (1) ст. 1 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначенням кібернасильства: «Кібернасильство – форма домашнього насильства, що здійснюється з використанням цифрових технологій, комп'ютерних систем, технічних пристроїв, мережі Інтернет зазвичай у кіберпросторі з метою спричинення шкоди чи загрози постраждалій

особі та може проявлятися у формі кіберзалякування, кіберпереслідування, протиправного секстингу, доксингу тощо»; (2) ст. 1 ЗУ «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» такими визначеннями: «Кіберзалякування – це форма кіберзлочину, що полягає в систематичному використанні цифрових технологій, зокрема мережі Інтернет, соціальних мереж, електронної пошти тощо з метою створення обставин чи поширення інформації задля залякування, спричинення страху, психологічного тиску на особу. Кіберпереслідування – одна з форм кіберзлочину, яка характеризується діянням, що полягає в цілеспрямованому залякуванні особи з використанням комп'ютерно-інформаційних засобів. Протиправний секстинг – одна з форм кіберзлочину, яка характеризується діянням, що полягає в недозволеному поширенні через інтернет-мережу та цифрові засоби сексуальних матеріалів з відверто образливим контентом. Доксинг – вид кіберзлочину, коли одна особа відкрито і навмисно оприлюднює конфіденційну інформацію про іншу особу без її згоди, маючи намір у такий спосіб принизити, покарати чи залякати її».

9. Домашнє насильство стосовно жінок має гендерно зумовлений характер, тому затребуваною є правова ідеологія сучасного транзитивного суспільства, яка націлена на протидію насильству стосовно жінок на всіх рівнях. Недотримання стандартів гендерної рівності та ненасильницьких відносин позиціоновано як перепону на шляху до досягнення Цілей сталого розвитку суспільства, особливо Цілі 5, формування справедливого й інклюзивного соціуму.

Виокремлено особливості домашнього насильства щодо жінок, які обов'язково мають бути враховані при формуванні програм, еталонів правового регулювання, функціонування органів публічної влади у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а саме: жінки найбільше потерпають від домашнього насильства з боку інтимного партнера; ключовим чинником для поширення домашнього насильства є гендерна нерівність; жінки є жертвами всіх можливих форм насильства у домашніх взаєминах. Відтак запропоновано комплекс заходів протидії домашньому насильству

стосовно жінок і дівчат: підвищення громадської обізнаності щодо недопустимості та нульового толерування насильства щодо жінок і дівчат у родині й сім'ї; заходи громадського й державного захисту постраждалих осіб від домашнього насильства, які передбачають проведення широкого кола ініціатив, що спрямовані на превенцію й охорону жінок; заходи забезпечення рівності й економічної стійкості жінок.

10. Висвітлено особливості домашнього насильства стосовно чоловіків: соціальне стереотипне уявлення про чоловічу стать як сильну особистість унеможливорює сприйняття чоловіків як постраждалих від домашнього насильства; ігнорування на державно-правовому рівні ситуації домашнього насильства щодо чоловіків; соціальна позиція домінування статусу матері перед статусом батька, що породжує страх втрати контакту з дітьми; особлива латентність соціально-правової проблеми домашнього насильства порівняно з іншими групами жертв насильницьких дій; поширена ситуація поєднання двох антагоністичних ролей «правопорушник – жертва».

Запропоновано заходи, які предметно розраховані на подолання домашнього насильства щодо чоловіків в Україні, а саме: формування належної інфраструктури притулків для чоловіків, потерпілих від домашнього насильства (доповнити п. 3 Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, таким реченням: *«З метою забезпечення рівних можливостей для усіх постраждалих від домашнього насильства обов'язковим є створення притулків для потерпілих різної статі та гендерної ідентичності відповідно до потреб територіальної громади, але не менше ніж 13 % притулків для чоловіків із загальної кількості притулків у межах території області»*; п. 5 Методики визначення потреб територіальних громад у створенні спеціалізованих служб підтримки постраждалих від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, передбачивши додатковий етап при визначенні потреб територіальних громад у створенні спеціалізованих служб: *«системний аналіз розподілу ресурсів, наданих кожній статі, з метою*

забезпечення рівномірного підходу й гарантування ефективної допомоги усім постраждалим та визначення інтерсекційних аспектів шляхом врахування унікальних потреб груп населення та сприяння створенню інклюзивних і доступних сервісів для всіх прошарків суспільства»); активізація уваги компетентних органів до проблеми чоловіків, потерпілих від домашнього насильства (запропоновано структуру тренінгу для правоохоронних органів «Чоловіки – потерпілі від домашнього насильства»); широка інтеграція теми домашнього насильства у ЗМІ та на офіційних ресурсах державних органів й органів місцевого самоврядування, формування ефективних стандартів висвітлення проблеми домашнього насильства і їх адаптація до змінних умов соціально-правової й політичної реальності; підтримка і гарантування спеціальних послуг щодо запобігання та протидії домашньому насильству, що спрямовані на чоловіків; розробка набору узгоджених стандартів для роботи з чоловіками, які зазнали домашнього насильства; створення спеціальної гарячої лінії для чоловіків, що постраждали чи страждають від домашнього насильства (запропоновано проєкт «Положення про Кол-центр Міністерства соціальної політики України з питань соціально-правової підтримки чоловіків»).

11. Виокремлено ознаки юридичного статусу дитини як особи, яка постраждала від домашнього насильства: вік особи; її захищений статус на міжнародному й національному рівні; використання насильства щодо них часто як засобу виховання; діти можуть бути не тільки прямими постраждалими від домашнього насильства, але і його свідками, що також спричиняє для них особливі страждання; наслідки насильства зберігаються протягом життя.

На основі аналізу судової практики протягом 2018–2024 років встановлено відсутність єдиного підходу до визнання статусу дитини як постраждалої особи чи свідка домашнього насильства, що суперечить міжнародним стандартам і конституційному підходу пріоритету дитинства. Для виправлення такої ситуації пропонуємо внести зміни до законодавства,

зокрема доповнити п. 2 ст. 4 абзацом такого змісту: «Дитина, яка стала свідком (очевидцем) будь-якої форми домашнього насильства, вважається особою, яка постраждала від психологічного насильства».

Запропоновано такі заходи удосконалення правового регулювання у сфері протидії та запобігання насильству стосовно дітей: впровадити обов'язковість проведення психологічної експертизи стану дитини, що оформлюється як висновок про її психологічний стан у матеріалах справи; визнати навчальні заклади й установи системи освіти суб'єктами доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі (доповнити ч. 7 ст. 16 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» пунктом 6 такого змісту: «б) *уповноваженим особам навчальних закладів та установ системи освіти – у частині випадків насильства, в яких кривдниками або постраждалими особами є діти*»); вказати обов'язок органів освіти моніторити стан дитини на предмет насильства (до ч. 2 ст. 11 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» внести доповнення у вигляді пункту 1, тобто «2. Навчальні заклади та установи системи освіти під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству... 1¹) *здійснюють систематичний аналіз стану дитини з метою вчасного виявлення й усунення можливих загроз домашнього насильства*»); визначити систематичність моніторингу психологічного стану дітей (у Розділі 4 Методичних рекомендацій щодо запобігання та протидії насильству, що виданий Міністерством освіти і науки України).

12. Розкрито особливості прояву домашнього насильства серед представників ЛГБТ: поширеність домашнього насильства серед одностатевих пар є набагато вищою, ніж у різностатевих; такі особи значно частіше стають жертвами домашнього насильства, ніж інші, у ситуації, коли кривдником є хтось із батьків; піддаються додатковим формам насильства, зокрема погрозі розголошення інформації про особливості їхньої гендерної чи сексуальної ідентичності, незахищеним статевим зносинам; особлива недовіра до представників органів держави, що сприяє латентності.

Запропоновано додаткові аспекти профілактики й запобігання насильству стосовно представників ЛГБТ-спільнот та квір-меншин: функціонування інститутів держави на принципі індивідуального підходу (доповнити п. 3 ст. 4 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» таким реченням: «Усі заходи та послуги, спрямовані на запобігання і протидію домашньому насильству, повинні враховувати особливі потреби й унікальні аспекти життя постраждалих і кривдників, зокрема статево й гендерну ідентичність, вік, стан здоров'я, національну й етнічну належність тощо»); активізація уваги до інформації щодо домашнього насильства серед осіб з особливою статевою й сексуальною ідентичністю; створення інклюзивного середовища.

13. Запропоновано заходи запобігання та протидії домашньому насильству стосовно представників окремих соціальних групах: етнонаціональних груп суспільства, зокрема ромів (доповнити Стратегію сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року Ціллю № 9. Забезпечення рівності чоловіків та жінок у ромській громаді та подолання проблеми поширення домашнього насильства); осіб похилого віку (привернення уваги до проблеми поширення домашнього насильства та підтримки її жертв серед осіб похилого віку; інформування суспільства про додаткові проблеми віктимізації для цієї вікової групи; створення й функціонування системи соціального і правового їх захисту, зокрема від домашнього насильства; функціонування служб підтримки жертв домашнього насильства, котрі б приділяли предметну увагу особам похилого віку; формування толерантних, правоповажних сімейних відносин); людей з інвалідністю (забезпечення універсального доступу; адаптовані соціальні програми щодо постраждалих від домашнього насильства і соціальні програми для кривдників; створення широкомасштабних програм профілактики і втручання, які належним чином враховують різноманітні потреби осіб із різними типами інвалідності; доповнити норму в ЗУ «Про основи соціальної

захищеності осіб з інвалідністю в Україні» ст. 37¹ «Заходи особливого характеру стосовно захисту осіб з інвалідністю від домашнього насильства»; впровадження програми щодо сексуальної освіти для дорослих з особливими ментальними проблемами).

14. Ґрунтуючись на доктринальних джерелах, умотивовано, що державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству варто розуміти як діяльність державного і громадського секторів щодо формування нормативного і правореалізаційного середовища для забезпечення безпеки осіб у сімейно-побутовій сфері, недопущення ситуації домашнього насильства, захисту осіб, які постраждали від нього, та перевиховання кривдника, а також визначено структурні елементи правової політики держави у сфері запобігання та протидії домашньому насильству: цілі політики, принципи, правові норми, суб'єкти політики, засоби реалізації правової політики.

Висловлено критичні зауваження щодо цілей державної політики, які визначені в чинному законодавстві (ч. 1 ст. 5 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству»), зокрема: 1) недоречно виокремлювати ціль комплексного інтегрованого підходу до подолання домашнього насильства, що виступає засобом, механізмом, принципом досягнення цілі, а не кінцевою метою; 2) натомість додатково потрібно визначити ціллю політики діяльність щодо підтримки постраждалої особи; 3) правова невизначеність при використанні словосполучення «приватні стосунки»; 4) відсутність акценту на перевихованні кривдника. Тому запропоновано замінити чинну ч. 1 ст. 5 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» на абзац такого змісту: «Ціллю правової політики у сфері протидії та запобігання домашньому насильству є досягнення такого стану суспільних відносин, при якому кожній особі забезпечується можливість жити без насильства в домашньому середовищі, забезпечується безпека, захист, допомога і підтримка постраждалих від такого виду насильства та перевиховання кривдника».

Запропоновано ввести у понятійно-категоріальний апарат теорії держави і права поняття принципів правової політики у сфері домашнього насильства й позиціонувати їх як базові константи та фундаментальні ідеї, які визначають підходи у створенні, впровадженні і вдосконаленні правових та політичних інструментів для запобігання та протидії насильству, яке виникає в родинному оточенні чи в прирівняних до них відносинах.

Виокремлено дві групи принципів правової політики запобігання та протидії домашньому насильству: загальні, які відображають базову політику протидії проявам будь-якого насильства чи агресії стосовно осіб у демократичній державі (принципи верховенства права, невідворотності покарання, превенції насильству, ефективного реагування спеціалізованих інституцій); спеціальні принципи, що стосується домашнього насильства як особливого протиправного діяння (принцип нульової терпимості до будь-яких проявів домашнього насильства; принцип формування гендерно рівноправного домашнього середовища; принцип системної взаємодії громадського і державного секторів; принцип індивідуального підходу до ситуації; принцип визнання суспільної небезпечності діянь, що відображають домашнє насильство; принцип раціонально обміркованого вибору між правом захисту приватності інформації про життя людини і правом на безпеку; принцип орієнтування на постраждалу особу).

Позиціоновано, що норми права повинні забезпечувати ефективність правового регулювання, вирішувати нагальні соціальні проблеми на основі принципів правової політики запобігання та протидії домашньому насильству. Відтак виокремлено такі групи норм у сфері домашнього насильства: за сферою унормування (норми-дефініції, які репрезентують понятійно-категоріальний апарат у сфері домашнього насильства; норми, які виокремлюють повноваження органів публічної влади в механізмі гарантування протидії та запобігання домашньому насильству; норми, що регулюють проведення заходів запобігання домашньому насильству; норми щодо надання допомоги постраждалій особі; норми, що регулюють заходи

щодо протидії насильству; норми, що вказують на відповідальність у сфері домашнього насильства); за спеціалізацією нормативних актів, у яких вони містяться (норми спеціалізованих нормативних актів у сфері домашнього насильства; норми, що містяться в актах, які формують соціальне поле для запобігання та протидії проблемам домашнього насильства, зокрема у сфері охорони дитинства, забезпечення гендерної рівності, соціального захисту та в освітній царині).

Доведено, що визначена в українському законодавстві структура суб'єктів, котрі здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, не відповідає міжнародним правовим стандартам (зокрема, ч. 3 ст. 7 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству проти жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами), оскільки не містить інституту громадянського суспільства як одного з таких суб'єктів. Тому запропоновано доповнити п. 4 ч. 1 ст. 6 ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству», де міститься перелік суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, таким словосполученням: «громадські об'єднання, громадські рухи та інші інститути громадянського суспільства». Це дозволить ширше репрезентувати громадськість та її роль як суб'єкта запобігання і протидії домашньому насильству.

Систематизовано такі види засобів реалізації правової політики у сфері домашнього насильства: 1) за темпоральним спрямуванням (попереджувальні, що охоплюють моніторингові і просвітницькі; захисні, зокрема заходи допомоги постраждалій особі і її захисту, заходи перевиховання кривдників, заходи притягнення до відповідальності кривдника та відшкодування шкоди постраждалій особі); 2) за сферою (правові, політико-економічні, медичні, соціальні, освітньо-культурні, інформативні); 3) за територіальним спрямуванням (муніципальні, регіональні, національні заходи); 4) за механізмами впливу (переконання, примусу); 5) за спрямованістю (на жінок, дітей, чоловіків, представників інших соціальних груп, таких як люди

похилого віку, особи з інвалідністю, а також особи з різними соціальними й культурними особливостями).

15. Умотивовано потребу ідеологічно-правової трансформації правової політики у сфері домашнього насильства шляхом застосування проактивних заходів і механізмів попередження протиправної поведінки у цій царині. Запропоновано заходи правової політики запобігання домашньому насильству, які спрямовані на соціальну проактивність щодо недопущення проблеми: подолання соціальної проблеми гендерної нерівності та дискримінації за ознакою статі; викорінення ідеології приватності домашнього насильства; боротьба з латентністю правопорушень у сфері домашнього насильства; суспільно-освітні заходи усвідомлення недопустимості насильства в сімейно-побутовій сфері; заходи удосконалення функціонування органів охорони здоров'я у сфері запобігання домашньому насильству; охорона репродуктивних прав людини; інформаційно-просвітницькі засоби інформування громадськості про протиправність домашнього насильства.

На основі авторського опитування й аналізу практики інформування учнів щодо проблеми домашнього насильства можна стверджувати про відсутність системної інформації в межах національних освітніх закладів щодо проблем домашнього насильства. Для удосконалення національної суспільно-освітньої практики з метою запобігання домашньому насильству запропоновано: впровадити конкретні рекомендації до Наказу Міністерства освіти і науки України № 1047 щодо підготовки педагогічного працівника до розмови з дитиною, методики її проведення, особливостей комунікації вчителів з дітьми, яким гіпотетично відомо про насильство стосовно їхніх друзів, розмови з одним з батьків, якщо є підозра на домашнє насильство в родині чи стосовно дитини, або дитина могла стати свідком такого насильства; визначити обов'язковість щорічного проведення інформаційно-освітніх заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству на батьківських зборах, батьківських консультаціях та в межах загальної комунікації в

шкільному середовищі; доповнити Розділ III Методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії працівників із органами та службами п. 4¹ такого змісту: «Педагогічний, медичний, господарсько-обслуговуючий склад закладу освіти зобов'язані не розголошувати інформацію третім сторонам про факти домашнього насильства, окрім випадків, коли такі дії сприятимуть забезпеченню безпеки неповнолітніх»; доповнити п. 5 Методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії працівників із органами та службами таким реченням: «Уповноважена особа закладу має забезпечити актуальність інформації на інформаційному стенді і вебсайті в окремому розділі “Стоп насильство”, що має включати опис сутності такого виду насильства, його різновиди й ознаки, а також актуальні контакти служб підтримки, до яких можна звернутися у разі потреби».

Запропоновано удосконалення й у сфері охорони здоров'я з метою ефективної протидії домашньому насильству, а саме: унормувати алгоритм дій RADAR для медичного персоналу в ситуації підозри на домашнє насильство у п. 2 Порядку проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги; доповнити п. 5 Інструкції щодо заповнення в журналі обліку фактів звернення та доставлення до закладу охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції з обов'язковою вказівкою про можливий факт домашнього насильства; для розширення кола суб'єктів, які повинні реагувати на домашнє насильство, увівши до нього лікаря приватної практики, доповнити п. 13 Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики обов'язком ліцензіата дотримуватися вимог у сфері обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і

підрозділів поліції; оновити Державну програму «Репродуктивне здоров'я нації» із врахуванням негативних наслідків, які завдає домашнє насильство для репродуктивного здоров'я людини.

16. На основі широкого аналізу позитивної практики у сфері домашнього насильства низки зарубіжних держав (Австрії, Албанії, Бельгії, Великої Британії, Данії, Іспанії, Італії, Естонії, Литви, Німеччини, Польщі, США, Румунії, Франції) запропоновано удосконалити комплекс правових гарантій протидії домашньому насильству, а саме:

- впровадити спеціалізоване навчання фахівців, які представляють суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, і надати додаткові повноваження центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, створювати кваліфікаційні стандарти для фахівців, моніторити відповідність їхньої діяльності визначеним стандартам;

- активізувати інтегративну співпрацю між суб'єктами, що здійснюють заходи протидії домашньому насильству, оновити законодавство шляхом введення вимоги створювати інтегровані центри підтримки, які забезпечуватимуть надання базових необхідних послуг у єдиному місці, та впровадити ефективну систему обміну інформацією;

- інтенсифікувати співробітництво державних органів та інститутів громадянського суспільства, зокрема шляхом: унормування права інститутів громадянського суспільства брати участь у формуванні державної політики у цій сфері та розробленні загальнодержавних, регіональних і місцевих програм запобігання домашньому насильству; посилення гарантування громадської участі у сфері протидії домашньому насильству через встановлення заборони відмови суб'єктам, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, громадським об'єднанням, іноземним неурядовим організаціям та інших заінтересованих особам у співпраці, якщо така співпраця не суперечить законодавству;

- поліпшити реалізацію права на правову допомогу шляхом внесення до переліку суб'єктів права на безоплатну вторинну правничу допомогу дітей, які стали свідками домашнього насильства;

- коригувати дієвість інститутів охоронних приписів шляхом: визначення строку, протягом якого має бути винесений терміновий заборонний припис (негайно, у разі додаткового дослідження доказів не пізніше ніж через три години з часу, коли стало відомо про факт вчинення домашнього насильства); встановлення можливості для кривдника за особливої потреби (якщо треба забрати речі першої необхідності або домашніх тварин) відвідати житло, до якого йому заборонено входити, але тільки під наглядом представників поліції; збільшення терміну видання обмежувального припису до одного року; передбачення можливості в судовому порядку визначати обов'язок кривдника носити електронні засоби контролю, щоб мати певність у виконанні ним умов охоронного припису;

- впровадити інститут розкриття інформації про кривдника за запитом зацікавленої особи (член подружжя, батьки, повнолітні діти, наречені) шляхом можливості звернення до органів, що мають доступ до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі із запитом про наявність інформації про особу як кривдника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративно-правові засади реалізації державної політики щодо запобігання домашньому насильству : навч. посіб. / А. В. Боровик та ін. Одеса : Гельветика, 2022. 285 с.
2. Андрусяк І. П. Домашнє насильство представників ЛГБТ та квір-спільнот. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 17–22.
3. Андрусяк І. П. Діти як жертви домашнього насильства: аналіз адаптації європейських стандартів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. «Юридичні науки»*, 2023. Вип. 5. С. 5–9.
4. Андрусяк І. П. Економічне насильство як латентна форма домашнього насильства: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право*. 2024. Вип. 80 (1). С. 13–17.
5. Андрусяк І. П. Запобігання та протидія домашньому насильству: роль культурно-ментальних чинників. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право*. 2023. № 79 (1). С. 11–16.
6. Андрусяк І. П. Застосування проактивного комплексного підходу у сфері домашнього насильства. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. Вип. 3 (31). С. 14–22.
7. Андрусяк І. П. Принципи правової політики у сфері домашнього насильства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. Вип. 6. С. 15–19.
8. Андрусяк І. П. Протидія домашньому сексуальному насильству. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Вип. 4 (51). С. 3–6.
9. Андрусяк І. П. Роль міжнародних правових інструментів у формуванні національних стратегій боротьби з домашнім насильством: теоретико-правовий аналіз. *Публічне право*. 2023. Вип. 3 (51). С. 145–151.
10. Андрусяк І. П. Сексуальне насильство як вид домашнього насильства: активізація правових аспектів. *Актуальні проблеми політики*. 2023. № 72. С. 11–16.

11. Андрусяк І. П. Теоретико-правовий аналіз становища літніх людей, котрі стали жертвами домашнього насильства. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2023. № 14. С. 5–10.
12. Андрусяк І. П. Теоретико-правові аспекти ефективності правової політики у сфері домашнього насильства: соціальні причини проблеми. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. «Юридичні науки»*. 2023. Вип. 3 (39). С. 150–156.
13. Андрусяк І. П. Удосконалення правового регулювання запобігання та протидії домашньому насильству під час війни. *Право і суспільство*. 2023. № 5. С. 3–9.
14. Андрусяк І. П. Чоловіки як потерпілі від домашнього насильства: аспекти правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право*. 2024. Вип. 81. С. 11–15.
15. Андрусяк І. Гендерний аспект в професійній діяльності та гендерна нерівність на ринку праці. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. : Юридичні науки*. 2018. № 902. С. 26–30.
16. Андрусяк І. П., Марковський В. Я. Зміна ролі і статусу жінок у правоохоронних органах України. *Інформаційний бюлетень з проблем діяльності підрозділів Національної поліції*. 2020. С. 7–14.
17. Андрусяк І. П. Гендерний вимір діяльності українського жіночого руху в Канаді та Австралії. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 4. С. 11–16.
18. Андрусяк І. П. Жінки-філософині, Аристотель та місце жінок у науці. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. : Юридичні науки*. 2019. Вип. 23. С. 45–50.
19. Андрусяк І. П. Закони, форми та прийоми мислення в наукових працях Олександра Кульчицького. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. : Юридичні науки*. 2021. Т. 8, № 3 (31). С. 8–13.

20. Андрусяк І. П. Логіка в системі вищої юридичної освіти та наукових дослідженнях. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Сер. : Юридичні науки. 2021. Т. 8, № 1 (29). С. 42–47.
21. Андрусяк І. П. Принципи правової політики у сфері домашнього насильства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 15–19.
22. Андрусяк І., Перів І. Ольга Басараб як борець за права і свободи українського народу: історико-правові та гендерні аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Сер. : Юридичні науки. 2019. Вип. 24. С. 69–76.
23. Байбак А. Г. Правова (формальна) визначеність в системі властивостей і характеристик позитивного права. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2 (5.2). С. 3–8.
24. Балинська О. М та ін. Особливості інтерв'ювання дітей різного віку, які стали свідками або зазнали сексуального насильства. Львів : Растр-7, 2024. 241 с.
25. Балинська О. М. Кодифікація культури і право: взаємовплив і взаємовизначення. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Сер. юрид.* 2015. Вип. 4. С. 325–337.
26. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Злочинність як об'єкт феноменологічного аналізу. *Право і Безпека*. 2015. № 3. С. 6–10.
27. Батан Ю. Д. Превентивний механізм сучасного права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / НУ «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2021. 279 с.
28. Бахаєва А. С., Король О. В. Проблемні аспекти визнання дитини постраждалою від домашнього насильства. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2 (1). С. 67–75.
29. Бенедик Я. С., Желдак Я. Т., Попович М. Є. Еволюція механізму обмежувального припису як засобу захисту жертв домашнього насильства у зарубіжних країнах. *Вісник Одеського національного університету. Сер. : Правознавство*. 2019. Т. 24, вип. 2. С. 34–48.

30. Бисага Ю. М. Проблема домашнього насильства: питання теорії та практики. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право.* 2024. Вип. 82, ч. 1. С. 265–269.
31. Бисага Ю. М., Белова М. В., Белов Д. М. Виклики для прав дитини у зв'язку з розвитком штучного інтелекту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право.* 2023. Вип. 77 (1). С. 71–76.
32. Блага А. Б., Тунтула О. С., Кочемировська О. О. Актуальні проблеми протидії домашньому насильству : навч. посіб. Миколаїв : ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 207 с.
33. Блага А. Б. Насильство в сім'ї: кримінологічний вимір, детермінація, запобігання : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2014. 496 с.
34. Бобровник С. В. Методологічний інструментарій дослідження правових категорій. *Правова держава.* 2018. Вип. 29. С. 50–56.
35. Богатирьов І., Савченко А. Кримінальна відповідальність як сучасна проблема кримінального права України. *Підприємництво, господарство і право.* 2016. № 2. С. 133–137.
36. Бостан С. К. Методологія правового дослідження: поняття, структура, філософсько-світоглядні засади. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Сер. : Право.* 2021. № 1. С. 16–28.
37. Брус І. І. Повноваження уповноважених підрозділів органів Національної поліції України як суб'єкта у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. *Сучасна європейська поліцейстика та можливості її використання в діяльності Національної поліції України.* Харків, 2019. С. 56–57.
38. Бутко В. В. Значення формування кривдником відчуття провини у жертви домашнього насильства. *Актуальні проблеми психології.* 2014. Т. 1, вип. 41. С. 131–136.
39. Велічко Г. В. Сексуальне насильство над дітьми як особливий екстремальний психологічний стресор травми. *Габітус.* 2022. Вип. 42. С. 32–36.

40. Вирок Голосіївського районного суду м. Києва у справі № 752/12226/21 від 07.09.2021. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99434458> (дата звернення: 20.05.2024).
41. Вирок Казанківського районного суду Миколаївської області у справі № 478/821/20, провадження № 1-кп/478/81/2020 від 10.09.2020. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91463424> (дата звернення: 20.05.2024).
42. Вирок Рогатинського районного суду Івано-Франківської області у справі № 1-134/2010. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/53475434> (дата звернення: 20.05.2024).
43. Вирок Тарутинського районного суду Одеської області у справі № 514/1136/20 від 19.12.2020. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92946627> (дата звернення: 20.05.2024).
44. Вирок Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області у справі № 688/3299/20 від 24.12.2020. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93826127> (дата звернення: 21.05.2024).
45. Вовк В. М., Налуцишин В. М. Суспільна мораль і право. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право*. 2024. Т. 3, № 81. С. 303–307. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.81.3.45.
46. Гарасимів Т. З. Сучасне розуміння соціального типу особистості. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер. «Право»*. 2015. № 9-10. С. 8–16.
47. Гарасимів Т. З., Голинська М. І. Правова детермінація поведінки: історико-теоретичний вимір. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Сер. : *Юридичні науки*. 2019. Вип. 911. С. 50–54.
48. Гарасимів Т., Лепісевич П. Правові імперативи толерантизації суспільних відносин. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Сер. : *Юридичні науки*. 2023. Т. 10, № 1. С. 52–58.

49. Голубов А. Мета діяльності органів дізнання та досудового слідства з розслідування кримінальних справ. *Юридична наука і практика*. 2011. № 1. С. 57–63.
50. Гончаренко В. Громадянське суспільство як основа сталих суспільно-владних відносин у повоєнний період. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 8 (36). С. 65–73.
51. Горобець К. В. Принципи права й авторитетність: міркування щодо нормативності. *Право України*. 2017. № 7. С. 9–19.
52. Горчинська О. «Не мають права жалітися». Українські чоловіки страждають від домашнього насильства, але майже не звертаються по допомогу. *New voice Україна*. 2021. 8 серп. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/-events/domashnye-nasilstvo-chomu-ne-zvertayutsya-ukrajinski-choloviki-garyacha-liniya-50175787.html> (дата звернення: 18.04.2024).
53. Грень Н. М. Дискримінація за віком: правовий аспект : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2023. 533 с. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/-files/2023/dissertation/22588/grendisertaciya.pdf> (дата звернення: 12.04.2024).
54. Гумін О. М. Кримінально-насильницька поведінка проти особи : монографія. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2009. 360 с.
55. Гумін О. М. Фізичне насильство проти особи: кримінально-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право*. 2023. Вип. 75 (2). С. 88–92.
56. Гумін О., Йосипів А. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти домашнього насильства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Сер. : *Юридичні науки*. 2019. Вип. 24. С. 144–148.
57. Гусарєв С. Д., Тихомиров О. Д. Теорія держави та права : навч. посіб. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
58. Давиденко В. Л. Аналіз нового законодавства щодо запобігання та протидії домашньому насильству. *Фонові для злочинності явища:*

- запобігання та протидія : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 квіт. 2018 р.). Харків, 2018. С. 36–38.
59. Данилюк А. Д. Економічне насильство в сім'ї: види та причини застосування. *Правова держава*. 2021. № 41. С. 76–82.
60. Декларація прав дитини : міжнар. док. від 20.11.1959 / ООН. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text (дата звернення: 02.05.2024).
61. Декларація про викорінення насильства стосовно жінок : міжнар. док. від 20.12.1993 / ООН. *ZakonOnline*. URL: https://zakononline.com.ua/-documents/show/165261__165261 (дата звернення: 02.05.2024).
62. Декларація тисячоліття ООН від 08.09.2000. *LigaZakon*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU00044> (дата звернення: 02.05.2024).
63. Державна програма «Репродуктивне здоров'я нації» на період до 2015 року : затвердж. Постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2006 № 1849. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/61854426> (дата звернення: 05.05.2024).
64. Державна соціальна програма запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року : затвердж. Постановою Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 № 145. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.05.2024).
65. Домашня тиранія: половина українців зазнавали сімейного насилля. *Нова доба*. 2016. 10 берез. URL: <https://novadoba.com.ua/208469-domashnya-tyraniya-polovyna-ukrayinciv-zaznavaly-simeynogo-nasylyya.html> (дата звернення: 20.05.2024).
66. Економічний словник. URL: https://slovnyk.me/dict/-economics_dict/%D1%86%D1%96%D0%BB%D1%8C (дата звернення: 02.05.2024).

67. Європейська конвенція про здійснення прав дітей : міжнар. док. від 25.01.1996 / Рада Європи. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text (дата звернення: 18.04.2024).
68. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2019 року / Генеральна прокуратура України. *Офіц. вебсайт Генеральної прокуратури України.* URL: https://old.gp.gov.ua/ua/-stst2011.html?dir_id=114368&libid=100820 (дата звернення: 13.05.2024).
69. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2020 року / Генеральна прокуратура України. *Офіц. вебсайт Генеральної прокуратури України.* URL: https://old.gp.gov.ua/ua/-stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820 (дата звернення: 13.05.2024).
70. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за жовтень 2021 року / Генеральна прокуратура України. *Офіц. вебсайт Генеральної прокуратури України.* URL: https://old.gp.gov.ua/ua/-stst2011.html?dir_id=114368&libid=100820 (дата звернення: 13.05.2024).
71. Жаровська І. Правова політика держави (теоретико-правовий аналіз). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. : Юридичні науки.* 2020. Т. 7, № 4. С. 47–51.
72. Жаровська І., Ортинська Н. Інформаційна війна як сучасне глобалізаційне явище. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. : Юридичні науки.* 2020. Т. 7, № 2. С. 56–61.
73. Загальна декларація прав людини : міжнар. док. від 10.12.1948 / ООН. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 02.05.2024).
74. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2016. 392 с.
75. Загурський О. Б. Правова політика як важлива складова державної політики України. *Університетські наукові записки.* 2011. № 2. С. 35–39.

76. Заєць А. П., Погорелова З. О. Посилення наукової і фахової складової законотворчої діяльності Верховної Ради України – вимога часу. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. Т. 30, № 1. С. 44–63.
77. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : в 3 кн. Кн. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ : Ін Юре, 2007. 423 с.
78. Запобігання та протидія домашньому насильству: інформаційні матеріали для фахівців, які працюють з дітьми та молоддю в громадах / Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики. Київ, 2018. 32 с.
79. Ігнатов О. Кримінальне насильство: окремі питання. *Право України*. 2005. № 3. С. 67–71.
80. Інформація про стан виконання завдань і заходів з виконання Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року. *Вебсайт Міністерства соціальної політики України*. 2024. 12 квіт. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/23658.html> (дата звернення: 02.05.2024).
81. Канцір В. С., Петрик В. В. Особливості допиту неповнолітніх осіб, які постраждали від сексуального насильства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція*. 2020. Вип. 43. С. 152–154.
82. Качинська М. О. Причини латентності насильства в сім'ї. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 33. С. 27–32.
83. Кваліфікація та основи методики розслідування домашнього насильства : навч. посіб. / С. Романцова та ін. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 403 с.
84. Кваша Р. С. Сталкінг (нав'язливе переслідування): зарубіжний досвід кримінально-правової протидії. *Альманах права*. 2022. Вип. 13. С. 216–221.
85. Кельман М. С. Загальна теорія права : підручник. Вид. 6, допов. Тернопіль : Терно-Граф, 2023. 363 с.

86. Кельман М. С. Співвідношення права і соціальних цінностей. *Модернізація сучасної правової системи в умовах світової інтеграції* : зб. матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. Кропивницький, 2022. С. 308–311.
87. Кириченко О. В. Євроінтеграція як шлях подолання насильства щодо жінок в Україні. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи*. Київ : Вид. дім «Гельветика», 2022. Спецвип. Т. 1. С. 133–138.
88. Кібербулінг – що це та як це зупинити? *UNICEF Україна*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/cyberbullying> (дата звернення: 23.05.2024).
89. Кібербулінг в освітньому середовищі. *WikiLegalAid*. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/> (дата звернення: 23.05.2024).
90. Князькова Л. М. Деякі аспекти забезпечення запобігання домашньому насильству щодо жінок. *Актуальні питання протидії злочинності в умовах воєнного стану* : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 25 листоп. 2022 р.). Кривий Ріг, 2022. С. 250–258.
91. Коваленко І. А. Форми домашнього насильства, механізми захисту та правове регулювання його проявів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право*. 2023. Вип. 77 (2). С. 166–170.
92. Ковальчук В. Б. Конституціоналізм в умовах війни: питання цінностей, прав та ідентичності. *Право України*. 2023. № 7. С. 115–127.
93. Ковний Ю. Є. Державна етнонаціональна політика в Україні: теоретико-правове дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / НУ «Львів. політехніка», Львів, 2024.
94. Кодекс законів про працю України : затв. Законом від 10.12.1971 № 322-VIII. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 18.04.2024).
95. Козлова А. Г. Діагностика насильства над дітьми. Київ : Шкільний світ, 2020. 119 с.

96. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок : міжнар. док. від 18.12.1979. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 02.05.2024).
97. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) : міжнар. док. від 04.11.1950. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 23.04.2024).
98. Конвенція про права дитини : міжнар. док. від 21.12.1995 / ООН. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 18.04.2024).
99. Конвенція про права осіб з інвалідністю : міжнар. док. від 13.12.2006 / ООН. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 20.04.2024).
100. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) : міжнар. док. від 11.05.2011. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 15.04.2024).
101. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями від 07.02.1992, 25.03.1957. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 23.05.2024).
102. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.04.2024).

103. Косович В. М. Приховані (латентні) недоліки нормативно-правових актів України: загальнотеоретична характеристика. *Публічне право*. 2018. Вип. 2. С. 184–191.
104. Косович В. Юридичний техніко-технологічний інструментарій та верховенство права (методологія дослідження). *Вісник Львівського університету. Сер. юрид.* 2018. Вип. 66. С. 14–26.
105. Костицький М. В. Про діалектику як методологію юридичної науки. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2012. № 1. С. 3–17.
106. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 13.05.2024).
107. Кримінологічна детермінація та запобігання насильницьким діям щодо жінок : монографія / О. М. Гумін [та ін.]. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2021. 179 с.
108. Кузнецов М. Г. Віктимологічний портрет жертви домашнього насильства, що є небезпечним для життя. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 1. С. 136–144.
109. Ладиченко В. В., Гулак О. В., Артеменко О. В. Віктимологічний портрет жертви домашнього насильства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право*. 2022. Вип. 70. С. 389–392.
110. Левченко К. Б. Інструменти здійснення маніпуляцій навколо змісту та напрямів державної гендерної політики. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2019. Вип. 2 (26). С. 135–143.
111. Левченко К. Б., Швед О. В. Громадські організації України в системі запобігання та протидії домашньому насильству. *Право і Безпека*. 2020. Вип. 1, т. 1. С. 74–82.

112. Літвінова І. Ф., Дубович О. В., Шептицька Л. Б. Захист жертв домашнього насильства: практичний вимір. *Інтернаука : міжнар. наук. журн. Сер. : Юридичні науки*. 2021. № 10. С. 116–121.
113. Лук'янова Г. Ю. Система принципів як правових інструментів, що сприяють досягненню завдань координаційної функції адміністративно-правового забезпечення координації суб'єктів протидії корупції. *Порівняльно-аналітичне правознавство*. 2024. № 1. С. 411–415.
114. Львова О. Л. Ліберальні цінності та інститут сім'ї в Україні: виклики і загрози. *Держава і право. Сер. : Юридичні науки*. 2016. Вип. 73. С. 18–32.
115. Максим Х. Б. Філософсько-правова природа категорії «агресія» : дис. ... д-ра філософії. Львів, 2023. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2023/-radaphd/25850/maksim-khb-disertaciyna-robota.pdf> (дата звернення: 16.04.2024).
116. Маланчук А. Г. Структура методики доведення до самогубства шляхом використання інтернет технологій. *Юридична наука*. 2020. Вип. 21 (103). С. 5–12. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-103-2.01.
117. Малик І. М. Принципи інституту адміністративного оскарження: поняття та класифікація. *Порівняльно-аналітичне правознавство*. 2024. № 1. С. 416–422.
118. Малиновська Т. М. Проблеми забезпечення ефективного судового захисту жертв домашнього насильства у справах про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 173-2 КУпАП. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2020. Вип. 4. С. 215–223.
119. Малиновська Т. М. Домашнє насильство: щодо змістовного наповнення терміну. *Наше право*. 2020. № 3. С. 85–91. DOI: 10.32782/LAW.2020.3.14.
120. Манжос Н. В. Публічне адміністрування запобігання та протидії домашньому насильству в Україні : монографія. Київ : Людмила, 2021. 175 с.

121. Марценюк Т. О. Гендер для всіх виклик стереотипам. Київ : Основи, 2017. 254 с.
122. Методика визначення потреб територіальних громад у створенні спеціалізованих служб підтримки постраждалих від домашнього насильства та насильства за ознакою статі : затвердж. Наказом Міністерства соціальної політики України від 30.11.2020 № 787. *База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0036-21#Text> (дата звернення: 18.04.2024).*
123. Методичні рекомендації «Запобігання та протидія насильству». Додаток до листа Міністерства освіти і науки України 18.05.2018 № 1/11-5480. *База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18#Text> (дата звернення: 18.04.2024).*
124. Миколаєць В., Мацелик Т., Новицька Н. Адміністративна відповідальність за вчинення домашнього насильства щодо дитини. *Юридичний вісник. 2022. Вип. 2. С. 60–67.*
125. Мінченко О. В. Мовний сексизм: стан і тенденції (теоретико-правовий аспект). *Правова система: теорія і практика. Південноукраїнський правовий часопис. 2018. Т. 1. С. 84–87.*
126. Міхайліна Т. Ціннісноорієнтований концепт правосвідомості. *Підприємництво, господарство і право. 2018. № 1. С. 119–123.*
127. Міхайліна Т. В., Гоцуляк Ю. В. Типологізація правових сімей: переосмислення класифікаційних критеріїв та видового складу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право. 2021. Вип. 63. С. 27–31.*
128. Міхайліна Т. В., Гоцуляк Ю. В., Гель А. П. Щодо проблем розуміння категорія «санкція» у теорії права та галузевому правознавстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право. 2021. Т. 66. С. 288–293.*

129. Мобільна бригада соціально-психологічної допомоги постраждалим від домашнього насильства: особливості створення і забезпечення роботи / [авт.-упоряд. : Т. В. Журавель [та ін.] ; за заг. ред. О. О. Кочемировської]. Київ : СТ-Друк, 2020. 79 с.
130. Моделювання економіки. Тлумачний словник. URL: https://slovnkyk.me/dict/economod_terms/%D1%86%D1%96%D0%BB%D1%8C (дата звернення: 02.05.2024).
131. На межі виживання: знищення довкілля під час збройного конфлікту на сході України / А. Б. Блага, І. В. Загороднюк, Т. Р. Короткий та ін. ; за заг. ред. А. П. Бущенко. Київ : КИТ, 2017. 88 с.
132. Налуцишин В. В., Налуцишин В. В. Організація та здійснення виконання рішень судів в окремих державах Європейського Союзу. *Проблеми теорії і практики виконання рішень судів та інших органів* : зб. наук. пр. / за ред. Ю. В. Білоусова. Хмельницький : ФОП Мельник А А., 2019. С. 78–83.
133. Налуцишин В. В., Налуцишин В. В. Суб'єкт злочинного посягання: європейський досвід. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. С. 134–132.
134. Національна стратегія подолання гендерного розриву в оплаті праці на період до 2030 року : схвал. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.09.2023 № 815-р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/815-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: 18.04.2024).
135. Недюха М. Правова політика України: новітні виміри. *Вісник Академії управління МВС*. 2010. № 4 (16). С. 38–45.
136. Оніщенко Н. М. Протидія гендерно обумовленому насильству у фокусі юридичної науки. *Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на сході України на появу й поширення гендерного обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя* : зб. статей. Київ, 2020. С. 233–241.

137. Оніщенко Н. М. Сучасний гендерний контекст: новели, перспективи, дискусії. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 22–26. DOI: 10.36695/2219-5521.3.2020.01.
138. Оніщенко Н. М. Правові детермінанти як фактори впливу на правовий розвиток: природа та сутнісні аспекти. *Правова держава*. 2022. Вип. 33. С. 123–130.
139. Оніщенко Н. М. Правотворчість: проблеми сьогодення. *Альманах права*. 2023. Вип. 14. С. 20–26.
140. Онлайн-інструменти протидії домашньому насильству. *Дія. Освіта*. URL: <https://osvita.diiia.gov.ua/courses/countering-domestic-violence> (дата звернення: 05.05.2024).
141. Ортинська Н. Щодо національної моделі ювенальної юстиції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. : Юридичні науки*. 2017. № 865. С. 116–121.
142. Особливості розгляду справ, пов'язаних з домашнім насильством : навчальний курс для суддів. Київ, 2018. 300 с. URL: <https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2019/03/Curriculum-Adjudicating-Domestic-Violence-Cases.pdf> (дата звернення: 18.04.2024).
143. Оцел В. В. Кримінологічна характеристика випадків домашнього насильства (ст. 126-1 КК) в Україні. *Наука і правоохорона*. 2021. № 4. С. 204–213.
144. Павленко Т. А. Домашнє насильство: деякі питання відповідальності та протидії. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Право»*. 2023. Вип. 37. С. 22–28.
145. Пархоменко Н. М. Єдність судової практики як складова правового регулювання. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 26–30.
146. Пархоменко Н. М. Науково-правова експертиза: доктринальні та законодавчі виміри. *Альманах права*. 2019. Вип. 10. С. 77–82.

147. Пекінська декларація і Платформа дій задля рівності, розвитку і миру від 15.09.1995 / ООН. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text (дата звернення: 02.05.2024).
148. Плакроуз Г., Ліндсей Дж. Цинічні теорії: про гендер, расу та ідентичність і чому вони згубні для нас усіх. Київ : Наш формат, 2022. 363 с.
149. Подорожна Т. С., Білоскурська О. В. Правовий моніторинг як засіб якості та ефективності чинного законодавства. *Альманах права*. 2019. С. 82–87.
150. Положення про Міністерство соціальної політики України : затвердж. Постановою Кабінету Міністрів України від 17.06.2015 № 423. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.05.2024).
151. Положення про порядок застосування електронних засобів контролю : затвердж. Наказом МВС Міністерства внутрішніх справ України від 09.08.2012 № 696. *LigaZakon*. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/RE21815?an=18&ed=2012_08_09 (дата звернення: 11.05.2024).
152. Положення про психологічну службу у системі освіти України : затвердж. Наказом Міністерства освіти і науки України від 22.05.2018 № 509. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18?find=1&text=%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%88+%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB#w1_1 (дата звернення: 02.05.2024).
153. Порядок проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги : затвердж. Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 01.02.2019 № 278. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0262-19#Text> (дата звернення: 02.05.2024).

154. Посібник для парламентарів щодо застосування Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) / Рада Європи. 2015. URL: https://website-pace.net/documents/19879/730532/-HandbookParliamentarians_UA.pdf/9d0d9152-0bd5-406b-90f0-a220414b60a0 (дата звернення: 04.05.2024).
155. Постанова Близнюківського районного суду Харківської області у справі № 612/947/23 про притягнення до адміністративної відповідальності від 19.12.2023. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115735063> (дата звернення: 18.04.2024).
156. Постанова Верховного Суду у справі № 753/19409/19 від 17.02.2021. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95066934> (дата звернення: 18.04.2024).
157. Преамбула до Конституції ВООЗ, затверджена на Міжнародній конференції з питань охорони здоров'я, Нью-Йорк, 19–22 червня 1946 р. *LigaZakon*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU46004> (дата звернення: 20.05.2024).
158. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 02.05.2024).
159. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 02.05.2024).
160. Про запобігання та протидію домашньому насильству в умовах воєнного стану в Україні : Лист Міністерства освіти і науки України від 30.05.2022 № 1/5735-22. *Вебсайт Міністерства освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zapobigannya-ta-protidiyu-domashnomu->

nasilstvu-v-umovah-voyennogo-stanu-v-ukrayini (дата звернення: 05.05.2024).

161. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 16.04.2024).
162. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з медичної практики : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 № 285. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/285-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.05.2024).
163. Про затвердження Методики визначення потреб територіальних громад у створенні спеціалізованих служб підтримки постраждалих від домашнього насильства та насильства за ознакою статі : Наказ Мінсоцполітики України від 30.11.2020 № 787. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0036-21#Text> (дата звернення: 02.05.2024).
164. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами : Наказ Міністерства освіти і науки України від 02.10.2018 № 1047. *Вебсайт Міністерства освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-viyavlennya-reaguvannya-na-vipadki-domashnogo-nasilstva-i-vzayemodiyi-pedagogichnih-pracivnikiv-iz-inshimi-organami-ta-sluzhbami> (дата звернення: 05.05.2024).
165. Про затвердження переліків закладів охорони здоров'я, лікарських посад, посад фармацевтів, посад фахівців з фармацевтичною освітою, посад професіоналів у галузі охорони здоров'я, посад фахівців у галузі охорони здоров'я, посад професіоналів з вищою немедичною освітою у закладах охорони здоров'я та посад професіоналів з вищою немедичною освітою,

залучених до надання реабілітаційної допомоги у складі мультидисциплінарних реабілітаційних команд в закладах охорони здоров'я : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 28.10.2002 № 385. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0892-02?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B2#w1_1 (дата звернення: 05.05.2024).

166. Про затвердження Порядку проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства : Наказ Мінсоцполітики України від 13.03.2019 № 369/180. *ZakonOnline*. URL: https://zakononline.com.ua/documents/-show/382198__765370 (дата звернення: 02.05.2024).
167. Про затвердження Типової програми для постраждалих осіб : Наказ Мінсоцполітики України від 13.10.2021 № 587. *ZakonOnline*. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/503752__687156 (дата звернення: 02.05.2024).
168. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 11.05.2024).
169. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 02.05.2024).
170. Про національні меншини (спільноти) України : Закон України від 13.12.2022 № 2827-IX. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text> (дата звернення: 02.05.2024).
171. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/-laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 02.05.2024).

172. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05.10.2017 № 2163-VIII. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 23.05.2024).
173. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 02.05.2024).
174. Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15.11.2001 № 2789-III. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14#Text> (дата звернення: 23.04.2024). *Закон втратив чинність 07.01.2018.*
175. Про порядок обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції : Наказ Міністерства охорони здоров'я від 06.07.2016 № 612/679. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1051-16#Text> (дата звернення: 05.05.2024).
176. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Закон України від 20.06.2022 № 2319-IX. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#n2> (дата звернення: 23.04.2024).
177. Протидія домашньому та гендерно зумовленому насильству й добробут громад / авт.-упоряд. : Т. В. Журавель та ін. ; за ред. О. О. Кочемировської. Київ : СТ-Друк, 2020. 63 с.
178. Протидія сексуальному та гендерному насильству в умовах конфлікту в Україні. *Баранівська міська рада : офіц. сайт*. URL: <https://otg.mrada-baranivka.gov.ua/index.php/2018-04-16-21-36-28/3917-protydiia->

seksualnomu-ta-hendernomu-nasyilstvu-v-umovakh-konfliktu-v-ukraini (дата звернення: 15.05.2024).

179. Профіль освітньої програми «Лікар» зі спеціальності 222 «Медицина» / ВПНЗ «Львівський медичний університет». URL: <https://medinstytut.lviv.ua/wp-content/uploads/Profile-of-educational-programs-and-specialties-222-Medicine.pdf> (дата звернення: 05.05.2024).
180. Путівник уповноважених осіб/відповідальних працівників місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування у сфері запобігання протидії домашньому насильству : практичний посібник / авт.-упоряд. : А. Б. Блага та ін. Київ : СТ-Друк, 2020. 103 с.
181. Рень Ю. В. Особливості кримінологічної характеристики латентної (прихованої) злочинності. *Південноукраїнський правничий правопис*. 2018. № 3. С. 44–47.
182. Річний ювілей служби психосоціальної допомоги для чоловіків: основні результати. *UNFPA Україна*. 2023. 12 жовт. URL: <https://ukraine.unfpa.org/en/news/one-year-anniversary-psychosocial-support-helpline-men-key-results> (дата звернення: 18.04.2024).
183. Рішення Богунського районного суду м. Житомира у справі № 295/5948/21 від 17.05.2021. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97055484> (дата звернення: 11.05.2024).
184. Рішення Вінницького міського суду Вінницької області у справі № 127/35461/21 від 29.12.2021. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102345274> (дата звернення: 11.05.2024).
185. Рішення ЄСПЛ у справі «Володіна проти Росії» (заява № 41261/17) від 11.04.2019 / офіц. пер. О. Дроздова, В. Плотнікової та О. Дроздової. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-194321> (дата звернення: 16.04.2024).

186. Рішення Личаківського районного суду м. Львова у справі № 463/3989/19 від 11.07.2019. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83071002> (дата звернення: 11.05.2024).
187. Рішення Новозаводського районного суду м. Чернігова у справі № 751/595/22 від 14.02.2022. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104200884> (дата звернення: 11.05.2024).
188. Рішення Хмельницького міськрайонного суду у справі № 686/17589/23 від 07.07.2023. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112132491> (дата звернення: 11.05.2024).
189. Рішення Хмельницького міськрайонного суду у справі № 686/30488/21 від 22.12.2021. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102091454> (дата звернення: 11.05.2024).
190. Рішення Хмельницького міськрайонного суду у справі № 686/4531/24 від 16.02.2024. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117039763> (дата звернення: 11.05.2024).
191. Розенфельд Ю. М., Герасіна Л. М., Осипова Н. П. Політологія : підручник. Харків : Право, 2001.
192. Романова А. С. Правове життя як форма буття права. *Juris Europensis Scientia*. 2020. Вип. 1. С. 125.
193. Романова А. С. правомірна активність людини. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція*. 2014. Вип. 10 (2). С. 14–16.
194. Руданецька О. С. Правова політика як цільова соціальна практика держави. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (3). С. 190–194.
195. Руфанова В. М. Детермінаційна архітектура домашнього насильства, зумовлена збройним конфліктом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право*. 2023. Вип. 77 (2). С. 181–184.
196. Сахарова К. О., Чередніченко О. М., Липовська Н. А. Форми психологічного насильства в організаційному середовищі. *Дніпровський*

- науковий часопис публічного управління, психології, права.* 2021. Вип. 6. С. 97–103.
197. Селіванов В. Правова політика України (деякі теоретичні питання сутності, змісту та технології). *Право України.* 2001. № 12. С. 6–14.
198. Сімейний кодекс України : Закон від 10.01.2002 № 2947-III. *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 13.05.2024).
199. Сірант М. М. Правові аспекти визначення місця проживання дитини в контексті застосування практики Європейського Суду з прав людини та національного законодавства. *Академічні візії.* 2024. Вип. 27. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1120> (дата звернення: 13.05.2024).
200. Сіренко В. Ф. Конституція і поточне законодавство: проблеми співвідношення. *Часопис Київського університету права.* 2023. Вип. 4. С. 64–77.
201. Сливка С. С. Органічно-деонтологічні закони суспільства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Сер. юрид.* 2023. Вип. 3. С. 165–172.
202. Сливка С. С., Чорнобай О. Л. Трансцендентальна методологія юридичної деонтології. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція.* 2018. Вип. 32. С. 4–6.
203. Словник UA. Портал української мови і культури. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%86%D1%96%D0%BB%D1%8C> (дата звернення: 02.05.2024).
204. Смазнова І. С. Агресія і толерантність: філософсько-правовий дискурс : монографія. Одеса : Фенікс, 2019. 375 с.
205. Софінська І. Д. Засадничі сегменти громадянства та людиноцентризм: філософсько-правове опредметнення. *Філософські та методологічні проблеми права.* 2023. Т. 26, вип. 2. С. 42–53.

206. Софінська І. Д. Філософсько-правова візія доктрини громадянства : монографія. Львів : Каменяр, 2018. 346 с.
207. Стамбульська конвенція – потужний інструмент подолання насильства за гендерною ознакою. Посібник для парламентарів до Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами / Рада Європи. 2019. URL: <https://assembly.coe.int/LifeRay/EGA/WomenFFViolence/2022/2022-HandbookIstanbulConvention-UA.pdf> (дата звернення: 23.04.2024).
208. Старовойт І. М. Трансформація статусу та ролі жінки в релігійному контексті: «стать» і «гендер» у фокусі протестантизму : автореф. дис. ... канд. філос. наук. Київ : [б. в.], 2021. 20 с.
209. Степаненко О. В. Теорія і практика кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2023.
210. Стратегія сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року : схвал. Кабінетом Міністрів України від 28.07.2021 № 866-р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2021-%D1%80#n10> (дата звернення: 20.04.2024).
211. Сухарева А. О., Нечитайло Б. В. Встановлення поліцією причин та особливостей домашнього насильства щодо дітей. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 4. С. 157–165.
212. Сушик Н. Сутність, види, фактори виникнення насильства над дітьми в сім'ї. *Дитинство без насилля: суспільство, школа і сім'я на захисті прав дітей* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 29–30 квіт. 2014 р.). Тернопіль, 2014. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/4384/1/violenc.pdf> (дата звернення: 20.05.2024).

213. Галдикін О. Соціологія права : конспект лекцій. Дніпро, 2019. 137 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/-lectures/2020/kzpd/118.6.pdf> (дата звернення: 02.05.2024).
214. Тарахонич Т. І. Сучасна характеристика правової доктрини. *Альманах права*. 2020. Вип.11. С. 239–245.
215. Тарахонич Т. І. Правова політика як фактор впливу на процес правового регулювання. *Альманах права*. 2016. Вип. 7. С. 241–245.
216. Тернавська В. Категорія «правова політика» (теоретико-правовий аналіз). *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 4. С. 18–22.
217. Типове положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі : затвердж. Постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 655. *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.04.2024).
218. Тичина Д. М. Запобігання домашньому насильству в Україні : монографія. Київ : Людмила, 2023. 611 с.
219. Толкач А. М., Мишаста К. Б. Латентність домашнього насильства. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 139–144.
220. Трубавіна І. М., Цибулько Л. Г., Мартинюк А. Ю. Соціальна робота з військовослужбовцями та членами їх сімей та військово-соціальна робота в Україні: історичний аспект і закордонний досвід. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Педагогіка. Соціальна робота*. 2021. Вип. 1 (48). С. 414–418.
221. У Казахстані криміналізують домашнє насильство. *Радіо Свобода*. 2024. 11 квіт. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kazahstan-kryminalizacija-domashnjoho-nasylstva/32901565.html> (дата звернення: 02.05.2024).
222. Ухвала Луцького міськрайонного суду Волинської області у справі № 161/12205/23 від 18.09.2023. *Єдиний державний реєстр судових*

рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113541913> (дата звернення: 11.05.2024).

223. Фоменко А., Шаблистий В. В. Особливості правового забезпечення протидії домашньому насильству в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2 (121). С. 16–23.
224. Харитоновна О. В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству : наук.-практ. посіб. Харків : Вид-во «Права людини», 2018. 344 с.
225. Хомаківський М. Д. Правова політика: правознавчий та політологічний підходи. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2020. Вип. 87. С. 295–307.
226. Хомишин І. Юридичний механізм звільнення та припинення повноважень судді: проблемні аспекти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 645–651.
227. Хомишин І. Ю. Національне законодавство та міжнародні зобов'язання у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. : «Юридичні науки»*. 2023. № 4. С. 162–169.
228. Черевко К. Домашнє насильство та насильство щодо жінок у розрізі законодавства України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2021. № 1 (24). С. 50–59.
229. Чеханюк Л. В. Співвідношення понять «жертва злочину» та «потерпілий». *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*. 2020. Ч. 1. С. 223–227.
230. Чоловіки теж потребують захисту від домашнього насильства! *ДУМА: центр правових та політичних досліджень*. 2021. 12 жовт. URL: <http://centrduma.org.ua/?p=1674> (дата звернення: 18.04.2024).

231. Чуйко О. М. Гендер і кар'єра : навч. посіб. Івано-Франківськ : В. П. Супрун, 2019. 363 с.
232. Шаблистий В. В. Поняття та кримінально-правове забезпечення особистої (фізичної) безпеки людини в Україні. *Наше право*. 2015. № 6. С. 119–123.
233. Шостак К. Окремі аспекти невизнання дитини, яка стала свідком домашнього насильства, постраждалою. *ЮРФЕМ.ua : вебсайт*. 2021. 24 груд. URL: <https://jurfem.com.ua/okremi-aspekty-problematyky-nevuznannya-dytyny-yaka-stala-svidkom-domashnyogo-nasylstva-postrazhdaloyu/> (дата звернення: 18.04.2024).
234. Щирба М. Ю. Порядок встановлення та визначення напрямку дії нормативно-правових актів в Україні: теоретико-прикладні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. «Право»*. 2024. № 79, ч. 1. С. 110–114.
235. Щирба М. Ю. Правовий статус пацієнтів: теоретико-правове дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Луцьк, 2020. 519 с. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2021/dissertation/8792/disertaciyna-robotana-zdobuttya-naukovogo-stupenya-doktora-yuridichnikh-nauk-schirbi-maryani.pdf> (дата звернення: 19.04.2024).
236. Юридична енциклопедія : в 6 т. / за ред. Ю. С. Шемшученко [та ін.]. Київ : Укр. енцикл., 2002. Т. 4. 720 с.
237. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2003. Т. 5 : П–С. 736 с.
238. Юрчишин В. М., Кифлюк Р. В. Особливості розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, пов'язаних із насильством в сім'ї : монографія. Чернівці : Технодрук, 2021. 158 с.
239. Ющик О. І. Діалектика в методології пізнання права. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 97–105.
240. 65% українських чоловіків у дитинстві були жертвами домашнього насильства – соціопитування Amnesty International. *Радіо Свобода*. 2021.

- 30 черв. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ukrainski-choloviky-zhertvy-domashnioho-nasylstva/31328625.html> (viewed on 22.04.2024).
241. A brief overview of the United Nations and violence against women. United Nations General Assembly. URL: <https://www.un.org/womenwatch/daw/-daw/index.html> (viewed on 23.05.2024).
242. A human right to legal aid? – The implications of changes to the legal aid scheme for victims of domestic abuse. *Journal of Social Welfare and Family Law*. 2017. Vol. 39 (2). P. 152–167. DOI: 10.1080/09649069.2017.1306344.
243. Abarna S., Sheeba J. I., Jayasrilakshmi S., Pradeep Devaneyan S. Identification of cyber harassment and intention of target users on social media platforms. *Engineering Applications of Artificial Intelligence*. 2022. Vol. 115. DOI: 10.1016/j.engappai.2022.105283.
244. Abramsky T., Watts C. H., Garcia-Moreno C., Devries K., Kiss L., Ellsberg M. et al. What factors are associated with recent intimate partner violence? Findings from the WHO multi-country study on women’s health and domestic violence. *BMC Public Health*. 2011. Vol. 11 (1).
245. Adams A. E., Greeson M. R., Kennedy A. C., Tolman R. M. The effects of adolescent intimate partner violence on women’s educational attainment and earnings. *Journal of Interpersonal Violence*. 2013. Vol. 28 (17). P. 3283–3300.
246. Adams A. E., Littwin A. K., Javorka M. The Frequency, Nature, and Effects of Coerced Debt Among a National Sample of Women Seeking Help for Intimate Partner Violence. *Violence Against Women*. 2020. Vol. 26 (11). P. 1324–1342. DOI: 10.1177/1077801219841445.
247. Adams A. E., Sullivan C. M., Bybee D., Greeson M. R. Development of the scale of economic abuse. *Violence Against Women*. 2008. Vol. 14. P. 563–588.
248. Addressing violence against children, women, and older people during the COVID-19 pandemic: key actions. World Health Organization : website. 2020. URL: <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep28197.pdf> (viewed on 20.04.2024).

249. Adjah E. S. O., Agbemafle I. Determinants of domestic violence against women in Ghana. *BMC Public Health*. 2016. Vol. 16 (1). P. 368.
250. Agnello F. A New 'Gender' Definition in International Law: the Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence. *Spanish Yearbook of International Law*. 2014. Vol. 18. P. 87–114. URL:
https://web.archive.org/web/20180602231436id_/http://www.sybil.es/documents/ARCHIVE/vol18/5_Agnello.pdf (viewed on 12.03.2024).
251. Albania, On Measures Against Violence in Family Relations. Law No. 966/2006. URL: <https://resourcehub.bakermckenzie.com/en/resources/-fighting-domestic-violence/europe/albania/topics/1legal-provisions> (viewed on 10.05.2024).
252. Alkan Ö., Özar Ş., Ünver Ş. Economic violence against women: A case in Turkey. *PLOS One*. 2021. Vol. 16 (3). DOI: 10.1371/journal.pone.0248630.
253. Almış B. H., Gümüştaş F., Koyuncu Kütük E. Effects of Domestic Violence Against Women on Mental Health of Women and Children. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*. 2020. Vol. 12 (2). P. 232–242.
254. Alotaibi N. B., Mukred M. Factors affecting the cyber violence behavior among Saudi youth and its relation with the suiciding: A descriptive study on university students in Riyadh city of KSA. *Technology in Society*. 2022. Vol. 68. DOI: 10.1016/j.techsoc.2022.101863.
255. Alquist J. L., Ainsworth S. E., Baumeister R. F. Determined to conform: Disbelief in free will increases conformity. *Journal of Experimental Social Psychology*. 2013. Vol. 49, is. 1. P. 80–86. DOI: 10.1016/j.jesp.2012.08.015.
256. Al-Saggaf Y. An Exploratory Study of Attitudes Towards Privacy in Social Media and the Threat of Blackmail: The Views of a Group of Saudi Women. *The Electronic Journal of Information Systems in Developing Countries*. 2016. Vol. 75 (1). P. 1–16. DOI: 10.1002/j.1681-4835.2016.tb00549.x.
257. Alves M. P., Cunha A. I., Carvalho P., Loureiro M. J. D. S. Perceived Interparental Conflict and Depressive Symptomatology in Emerging Adults:

- The Mediating Role of Aggressive Attitudes. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*. 2019. Vol. 29. P. 73–91.
258. Alvi Syahrin, Fatwa Imelda, and D. K. Dewi. The Psychological Impact of Domestic Violence in Medan. *Indonesian Journal of Nursing Science*. 2021. Vol. 3, no. 2. P. 1–7.
259. Andrusiak I., Khomyshyn I., Pankratova V., Shulhan I., Periv I., Legal protection of victims of domestic violence in the european union: a comparative perspective. *Lex Humana*. 2023. Vol. 16, no. 1. P. 67–83.
260. Andrusiak I., Khomyshyn I., Bohiv Ya., Nadiienko O., Tsebenko S. Innovative Approaches to Protecting Victims of Domestic Violence in the European Legal Space: Experience and Opportunities. *Lex Humana*. 2024. Vol. 16, no. 1. P. 484 (viewed on 16.04.2024).
261. Antasari R. Islam and Domestic Violence between Husbands and Wives. Indonesian Social and Cultural Perceptions. *The Islamic Quarterly*. 2022. Vol. 65, no. 3. P. 303–325.
262. APAV Statistics, Annual Report 2014. URL: http://apav.pt/apav_v2/images/pdf/Estatisticas_APAV_Relatorio_Anual_2014.pdf (viewed on 16.04.2024).
263. Arafa A. E., Senosy S. A. Pattern and correlates of cyberbullying victimization among Egyptian university students in Beni-Suef. *Journal of The Egyptian Public Health Association*. 2017. Vol. 92 (2). P. 107–115. DOI: 10.21608/epx.2018.8948.
264. Arenas-Arroyo E., Fernandez-Kranz D., Nollenberger N. Intimate partner violence under forced cohabitation and economic stress: Evidence from the COVID-19 pandemic. *Journal of Public Economics*. 2021. Vol. 194. DOI: 10.1016/j.jpubeco.2020.104350.
265. Aronggear D., Barthos M. Legal Protection Against Minor Victims of Violence. *Proceedings of the 2nd International Conference on Law, Social Science, Economics, and Education* (16 April 2022). Semarang, Indonesia. DOI: 10.4108/eai.16-4-2022.2320025.

266. Atendimento e Encaminhamento de Vitimas de Violencia Domestica e de Genero: Procedimentos and Roteiro de Recurcor / Manual EMAV. 2nd ed. 2010. 128 p. URL: https://apav.pt/publiproj/images/yootheme/-PDF/Manual_EMAV.pdf (viewed on 22.04.2024).
267. Athanasiades C., Baldry A. C., Kamariotis T., Kostouli M., Psalti A. The “net” of the internet: risk factors for cyberbullying among secondary-school students in Greece. *European Journal on Criminal Policy and Research*. 2016. Vol. 22 (2). P. 301–317.
268. Attrill A. et al. *Cyberpsychology*. Oxford Univ. Press, 2015. P. 136–137.
269. Australian Human Rights Commission. Change the course: National report on sexual assault and sexual harassment at Australian Universities. Australian Human Rights Commission 2017. URL: <https://www.humanrights.gov.au/our-work/sex-discrimination/publications/change-course-national-report-sexual-assault-and-sexual> (viewed on 16.05.2024).
270. Australian Institute of Health and Welfare. Family, domestic and sexual violence data in Australia. 2022. URL: <https://www.aihw.gov.au/reports/domestic-violence/family-domestic-sexual-violence-data/contents/dashboards/sexual-violence-dashboard> (viewed on 22.04.2024).
271. Austria, Bundesgesetz vom 9. Juli 1972 über die Gewährung von Hilfeleistungen an Opfer von Verbrechen (Verbrechensopfergesetz – VOG). URL: <https://www.ris.bka.gv.at/-GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20%20&Gesetzesnummer=10008273> (viewed on 16.04.2024).
272. Austria, Fighting Domestic Violence. Prosecutorial considerations. URL: <https://resourcehub.bakermckenzie.com/en/resources/fighting-domestic-violence/europe/austria/topics/5-prosecutorial-considerations> (viewed on 16.04.2024).

273. Austria, The Federal Act in the Protection against Domestic Violence, Federal Law Gazette 1996/759. URL: https://eucpn.org/sites/default/files/-document/files/po_at_dv_0.pdf (viewed on 10.05.2024).
274. Autiero M., Procentese F., Carnevale S., Arcidiacono C., Di Napoli I. Combatting Intimate Partner Violence: Representations of Social and Healthcare Personnel Working with Gender-Based Violence Interventions. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2020. Vol. 17 (15). DOI: 10.3390/ijerph17155543.
275. Avdibegovic E., Brkic M., Sinanovic O. Emotional Profile of Women Victims of Domestic Violence. *Mater Sociomed*. 2017 Vol. 2. P. 109–113. DOI: 10.5455/msm.2017.29.109-113.
276. Babović M., Pavlović O., Ginić K., Karađinović N. Study of prevalence of violence against women in Bosnia and Herzegovina. *The Agency for Gender Equality of Bosnia and Herzegovina*. 2013. URL: http://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/studija_prevalenca.pdf (viewed on 22.04.2024).
277. Backe E. L., Lilleston P., McCleary-Sills J. Networked individuals, gendered violence: a literature review of cyber violence. *Violence Gender*. 2018. Vol. 5 (3). P. 135–145.
278. Badshah N. £1m boost for male survivors of domestic abuse. 2019. URL: <https://www.theguardian.com/society/2019/mar/07/1m-boost-for-male-survivors-of-domestic-abuse> (viewed on 18.04.2024).
279. Baier D. Kriminalitätserfahrungen und Kriminalitätswahrnehmung in der Schweiz – Ergebnisse einer Befragung Institut für Delinquenz und Kriminalprävention Züricher Hochschule für Angewandte Wissenschaften. URL: [https://www.digitalcollection.zhaw.ch/bitstream/-11475/18193/3/2019_Baier_Kriminalit%
c3%a4tsopfererfahrungen_und_Kriminalit%
c3%a4tswahrnehmungen_in_der_Schweiz.pdf](https://www.digitalcollection.zhaw.ch/bitstream/-11475/18193/3/2019_Baier_Kriminalit%c3%a4tsopfererfahrungen_und_Kriminalit%c3%a4tswahrnehmungen_in_der_Schweiz.pdf) (viewed on 18.04.2024).

280. Baidowi S. M. Legal Protection for Victims of Dating Violence. Semarang State University. *Undergraduate Law and Society Review*. 2022. Vol. 2, no. 2. P. 133–154. DOI: 10.15294/lsr.v2i2.53750.
281. Ballan M. S., Burke Freyer M., Powledge L., Nathan Marti C. Intimate partner violence among help-seeking deaf women: An empirical study. *Violence Against Women*. 2017. Vol. 23 (13). P. 1585–1600.
282. Barnes R., Donovan C. Domestic Violence in Lesbian, Gay, Bisexual and/or Transgender Relationships. *Lombard N. (Ed.)*. Routledge Handbook of Gender and Violence. London : Routledge, 2018. P. 67–81.
283. Barrett E. C., Hamilton-Giachritsis C. The victim as a means to an end: Detective decision making in a simulated investigation of attempted rape. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*. 2013. Vol. 10. P. 200–218. DOI: <http://dx.doi.org/10.1002/jip.1385>.
284. Basandeh N., Haji Tabar Firoozjahi H., Foroughiniya H. Solutions Dealing with the Economic Aspects of Domestic Violence Against Women. *Strategic Studies of Jurisprudence and Law*. 2022. Vol. 3 (4). P. 207–226. DOI: 10.22034/ejs.2022.366426.1316.
285. Bates E. A. “No one would ever believe me”: An exploration of the impact of partner intimate partner violence victimization on men. *Psychology of Men and Masculinities*. 2019. DOI: 10.1037/men0000206.
286. Bates E. A. “Walking on egg shells”: A qualitative examination of men’s experiences of intimate partner violence. *Psychology of Men and Masculinities*. 2020. Vol. 21. P. 13–24. DOI: 10.1037/men0000203.
287. Borges Blázquez R. European Judicial Cooperation and Protection of Gender-Based Violence Victims, Fact or Fiction? *Journal of Penal Law & Criminology*. 2020. DOI: 10.26650/jplc2020-0007.
288. Behind Closed Doors: The Impact of Domestic Violence on Children. UNICEF, 2002. URL: <http://www.unicef.org/protection/files/-BehindClosedDoors.pdf> (viewed on 05.05.2024).

289. Béland L.-P. Brodeur A., Haddad J., Mikola D. The COVID-19 Pandemic/La Pandémie de COVID-19. Determinants of Family Stress and Domestic Violence: Lessons from the COVID-19 Outbreak. *Canadian Public Policy*. 2021. Vol. 47, is. 3. P. 439–459. DOI: 10.3138/cpp.2020-119.
290. Belgium, Temporary Residence Prohibition Act in the event of domestic violence. 15 Mai 2012. URL: <https://www.global-regulation.com/translation/-belgium/3032218/law-on-the-temporary-prohibition-of-residence-in-the-event-of-domestic-violence-%25281%2529.html> (viewed on 10.05.2024).
291. Benitez C. T., McNiel D. E., Binder R. L. Do protection orders protect? *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law Online*. 2010. Vol. 38 (3). P. 376–385.
292. Ben-Porat A. Patterns of Service Utilization Among Women Who Are Victims of Domestic Violence: The Contribution of Cultural Background, Characteristics of Violence, and Psychological Distress. *Journal of Interpersonal Violence*. 2020. Vol. 35 (17–18). P. 3167–3187. DOI: 10.1177/0886260517707308.
293. Berg Nessel M., Lauvrud C., Meisingset A., Nyhus E., Palmstierna T., Lara-Cabrera M. L. Development of nurse-led videoconference-delivered cognitive behavioural therapy for domestic violence: Feasibility and acceptability. *The Journal of Advanced Nursing*. 2023. Special Issue: Intimate Partner Violence. Vol. 79 (4). P. 1503–1512. DOI: 10.1111/jan.15347.
294. Bergner R. M. et al. Some implications of beliefs in altruism, free will, and nonreductionism. *The Journal of Social Psychology*. 2013. Vol. 153 (5). P. 598–618. DOI: 10.1080/00224545.2013.798249.
295. Berliner Initiative gegen Gewalt an Frauen – BIG e.V. URL: <https://www.big-berlin.info/page/big-ev> (viewed on 22.04.2024).
296. Bernardi D. A., Steyn F. A Model for Female-Perpetrated Domestic Violence. *Victims & Offenders*. 2019. Vol. 14 (4). P. 441–461. DOI: 10.1080/15564886.2019.1602573.

297. Best practice policy example from Austria: multi-disciplinary victim protection teams in health care settings. 2023. URL: https://www.psytel.eu/-implement/AT_VictimProtection_BestPractice.pdf (viewed on 07.05.2024).
298. Between men: HIV/STI prevention for men who have sex with men. International HIV/AIDS Alliance. *World Health Organization : website*. 2003. URL: <http://bit.ly/2Qashoj> (viewed on 19.04.2024).
299. Bhalotra S. A shadow pandemic of domestic violence: The potential role of job loss and unemployment benefits. *Iser*. 2020. URL: <https://www.iser.essex.ac.uk/blog/2020/11/17/a-shadow-pandemic-of-domestic-violence-the-potential-role-of-job-loss-and-unemployment-benefits> (viewed on 10.05.2024).
300. BIG Prävention. URL: <https://www.big-berlin.info/page/big-praevention-0> (viewed on 05.05.2024).
301. Bilgin Şahin B., Erbay Dünder P. Kadına yönelik şiddet ve yaşam kalitesi. *Anatolian Journal of Psychiatry*. 2017. Vol. 18 (3). P. 203–210.
302. Biloglu A. Domestic Violence. *Psikiyatride Guncel Yaklasimler – Current Approaches in Psychiatry*. 2012. Vol. 4, no. 2. P. 204. DOI: 10.5455/cap.20120413.
303. Black M. C., Basile K. C., Breiding M. J., Smith S. G., Walters M. L., Merrick M. T., Stevens M. R. et al. The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey (NISVS): 2010 Summary Report. Atlanta, GA : National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention. URL: <http://www.cdc.gov/violenceprevention/nisvs/> (viewed on 05.05.2024).
304. Blikhar M., Andrusiak I., Khytra O., Hula I., Pasternak V. Domestic violence and reproductive health: problems of update of state legal policy. *Reproductive endocrinology*. 2024. Vol. 71. P. 109–116.
305. Boehnlein T., Kretschmar J., Regoeczi W. et al. Responding to Stalking Victims: Perceptions, Barriers, and Directions for Future Research. *Journal of*

- Family Violence*. 2020. Vol. 35. P. 755–768. DOI: 10.1007/s10896-020-00147-3.
306. Bowlby J. Attachment and loss. *Basic Books*. 1980. Vol. 3. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Attachment_and_Loss.html?id=4wno8khG0qwC&redir_esc=y (viewed on 22.04.2024).
307. Boxall H., Lawler S. How does domestic violence escalate over time? *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*. 2021. Vol. 626. P. 1–17. URL: <https://search.informit.org/doi/10.3316/informit.935878265546402> (viewed on 22.04.2024).
308. Boyle M., Murphy-Tighe S. An integrative review of community nurse-led interventions to identify and respond to domestic abuse in the postnatal period. *The Journal of Advanced Nursing*. 2022. Vol. 78 (6). P. 1601–1617. DOI: 10.1111/jan.15213.
309. Braaf R., Barrett Meyering I. Seeking security: Promoting women’s economic wellbeing following domestic violence. Sydney, Australia: University of New South Wales, Australian Domestic and Family Violence. *Clearinghouse, Australia Dept. of Families, Housing, Community Services and Indigenous Affairs*. 2010. P. 1–131.
310. Bradbury-Jones C., Isham L. The pandemic paradox: The consequences of COVID-19 on domestic violence. *Journal of Clinical Nursing*. 2020. Vol. 29 (13–14). P. 2047–2049. DOI: 10.1111/jocn.15296.
311. Brazil, LEI N°11.340, DE 7 DE AGOSTO DE 2006. URL: https://www.planalto.gov.br/ccivil_03/_ato2004-2006/2006/lei/111340.htm (viewed on 16.04.2024).
312. Breaking the Silences: Social safety at the University of Amsterdam (UvA). Problem Analysis and Recommendations of the Social Safety Taskforce January. 2021. URL: <https://www.uva.nl/en/about-the-uva/about-the-university/social-safety/taskforce/report-taskforce/report-taskforce.html?cb> (viewed on 16.05.2024).

313. Breiding M. J., Chen J., Black M. C. Intimate Partner Violence in the United States – 2010. Atlanta, GA : National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention, 2014.
314. Breines J. Call me crazy: The subtle power of gaslighting. *Berkeley Science Review*. 2012. Apr 16. URL: <https://psych-your-mind.blogspot.com/2012/04/-call-me-crazy-subtle-power-of.html> (viewed on 21.05.2024).
315. Brewster M. P. Power and control dynamics in prestalking and stalking situations. *Journal of Family Violence*. 2003. Vol. 18. P. 207–217.
316. Brown S. J., Conway L. J., FitzPatrick K. M. et al. Physical and mental health of women exposed to intimate partner violence in the 10 years after having their first child: an Australian prospective cohort study of first-time mothers. *BMJ Open*. 2020. Vol. 10 (12). DOI: 10.1136/bmjopen-2020-040891.
317. Browne K., Herbert M. Zapobieganie przemocy w rodzinie, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych. Warszawa, 1999.
318. Brownridge D. A., Taillieu T. L., Tyler K. A., Tiwari A., Chan K. L., Santos S. Pregnancy and intimate partner violence: risk factors, severity, and health effects. *Violence Against Women*. 2011. Vol. 17 (7). P. 858–881. DOI: 10.1177/1077801211412547.
319. Brownridge D. A., Taillieu T., Urquia M. L., Lysova A., Chan K. L., Kelly C., Santos S. Intimate Partner Violence Among Persons With Mental Health-Related Disabilities in Canada. *Journal of Interpersonal Violence*. 2022. Vol. 37 (1–2). P. 497–519. DOI: 10.1177/0886260520912589.
320. Brunner C. Conceptualizing epistemic violence: an interdisciplinary assemblage for IR. *International Political Review*. 2021. Vol. 9. P. 193–212. DOI: 10.1057/s41312-021-00086-1.
321. Bulgaria, Protection Against Domestic Violence Act. No. 27/29.03.2005. URL: <https://www.mlsp.government.bg/uploads/1/blgarsko-zakonodatelstvo/-en/protection-against-domestic-violence-act-title-amended-sg-no-1022009-effective-22122009.pdf> (viewed on 11.05.2024).

322. Bundeskriminalamt Partnerschaftsgewalt. Kriminalstatistische Auswertung. Berichtsjahr. 2022. URL: <https://www.frauenhauskoordinierung.de/aktuelles/detail/kriminalstatistik-zu-partnerschaftsgewalt-haeuslicher-gewalt-2022> (viewed on 18.04.2024).
323. Burton M. Legal Responses to Domestic Violence. Routledge-Cavendish, 2008.
324. Bushra M., Bushra E. Cyber crime in Kingdom of Saudi Arabia: the threat today and the expected future. *Journal of Information & Knowledge Management*. 2013. Vol. 3 (12). P. 14–19.
325. California Family Code. URL: <https://leginfo.legislature.ca.gov/faces/codesTOCSelected.xhtml?tocCode=FAM&tocTitle=+Family+Code++FAM> (viewed on 10.05.2024).
326. California Penal Code – A Legal Guide to Each Section. URL: <https://www.shouselaw.com/ca/defense/penal-code/> (viewed on 23.05.2024).
327. Callan A., Corbally M., McElvaney R. A commentary on the challenges for nurses in identifying and responding to intimate partner violence amongst gay and bisexual men. *The Journal of Advanced Nursing*. 2023. Vol. 79, is. 4. P. e21-e29. DOI: 10.1111/jan.15392.
328. Callan A., Corbally M., McElvaney R. A Scoping Review of Intimate Partner Violence as It Relates to the Experiences of Gay and Bisexual Men. *Trauma, Violence, & Abuse*. 2021. Vol. 22 (2). P. 233–248. DOI: 10.1177/1524838020970898.
329. Calls for the upcoming Domestic Violence and Abuse Bill. URL: <https://survivingeconomicabuse.org/wp-content/uploads/2021/03/Calls-for-the-Bill.pdf> (viewed on 20.05.2024).
330. Campbell A. M. An increasing risk of family violence during the Covid-19 pandemic: Strengthening community collaborations to save lives. *Forensic Science International: Reports*. 2020. Vol. 2. 100089. DOI: 10.1016/j.fsir.2020.100089.

331. Campbell J. C. et al. Risk factors for femicide in abusive relationships: Results from a multisite case control study. *American Journal of Public Health*. 2003. Vol. 7. P. 1089–1098.
332. Candela K. Protecting the Invisible Victim: Incorporating Coercive Control in Domestic Violence Statutes. *Family Court Review*. 2016. Vol. 54, is. 1. P. 112–125.
333. Capaldi D. M., Knoble N. B., Shortt J. W., Kim H. K. A systematic review of risk factors for intimate partner violence. *Partner Abuse*. 2012. Vol. 3. P. 231–280.
334. Case of Airey v. Ireland (Application no. 6289/73), ECHR 9 October 1979. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57420> (viewed on 08.05.2024).
335. Case of Bevacqua and S. v. Bulgaria (Application no. 71127/01), ECHR 12 June 2008. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-86875> (viewed on 07.05.2024).
336. Case of Hamzagić v. Croatia (Application no. 68437/13), ECHR 9 December 2021. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-213792%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-213792%22]}) (viewed on 18.04.2024).
337. Case of Branko Tomašić and Others v. Croatia (Application no. 46598/06), ECHR 15 January 2009. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90625> (viewed on 04.05.2024).
338. Case of Eremia v. the Republic of Moldova (Application no. 3564/11), ECHR 28 May 2013. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-7540> (viewed on 20.05.2024).
339. Case of Hajduová v. Slovakia (Application no. 2660/03), ECHR 30 November 2010. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-101945> (viewed on 18.04.2024).
340. Case of Kılıç v. Turkey (Application no. 22492/93), ECHR 28 March 2000. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58524> (viewed on 04.05.2024).
341. Case of Kurt v. Austria (Application no. 62903/15), ECHR 15 June 2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-210463> (viewed on 18.04.2024).

342. Case of Opuz v. Turkey (Application no. 33401/02), ECHR 9 June 2009. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-92945> (viewed on 16.04.2024).
343. Case of P., C. and S. v. the United Kingdom (Application no. 56547/00), ECHR 16 July 2002. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-5238> (viewed on 10.05.2024).
344. Case of Talpis v. Italy (Application no. 41237/14), ECHR 2 March 2017. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-171994> (viewed on 04.05.2024).
345. Case of Volodina v. Russia (Application no. 41261/17), ECHR 9 July 2019. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-194321%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-194321%22]}) (viewed on 18.04.2024).
346. Case of Z and Others v. the United Kingdom (Application no. 29392/95), ECHR 10 May 2001. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-59455> (viewed on 07.05.2024).
347. Case of Buturugă v. Romania (Application no. 56867/15), ECHR 11 February 2020. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-200842> (viewed on 23.05.2024).
348. Case of T.M. et C.M. c. République de Moldova (Application no 26608/11), ECHR 28 January 2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145046> (viewed on 20.05.2024).
349. Centre for Social Justice, No honour in abuse: harnessing the health service to end domestic abuse, Centre for Social Justice, 2022. URL: https://www.centreforsocialjustice.org.uk/wp-content/uploads/2022/05/CSJ-No_honour_in_abuse-1.pdf (viewed on 02.05.2024).
350. Cervantes M. V., Sherman J. Falling for the Ones That Were Abusive: Cycles of Violence in Low-Income Women's Intimate Relationships. *Journal of Interpersonal Violence*. 2021. Vol. 36 (13–14). DOI: 10.1177/0886260519829771.
351. Chan R. C. H., Leung J. S. Y., Wong D. C. K. Experiences, motivations, and impacts of sexual orientation change efforts: Effects on sexual identity distress

- and mental health among sexual minorities. *Sexuality Research and Social Policy*. 2022. DOI: 10.1007/s13178-021-00669-5.
352. Chancer L. S. Rethinking domestic violence in theory and practice. *Deviant Behavior*. 2004. Vol. 25 (3). P. 255–275. DOI: 10.1080/01639620490431200.
353. Charmaz S., Harris S. R., Irvine L. The social self in everyday life: Understanding the world through symbolic interactionism. Wiley-Blackwell, 2019.
354. Chavkoska E. Brak na maloletny lytsa-sotsyoekonomsky y pravny aspekty. 2017. URL: http://pfk.uklo.edu.mk/portal/upload/magisterski/-ElenaCavkovska_kic_fev18.pdf [in Serbian] (viewed on 20.04.2024).
355. Chen X., Ma Y., Chen Y. Religious beliefs and domestic violence against women in China. *Journal of Interpersonal Violence*. 2020. Vol. 35 (17-18). P. 3635–3655.
356. Cheung A. Doxing and the Challenge to Legal Regulation: When Personal Data Become a Weapon. *Bailey J., Flynn A. and Henry N. (Eds). The Emerald International Handbook of Technology-Facilitated Violence and Abuse*, Emerald Publishing Limited, Leeds, 2021. P. 577–594. DOI: 10.1108/978-1-83982-848-520211041.
357. Chiarini A. I Was a Victim of Revenge Porn. I Don't Want Anyone Else to Face This. *The Guardian (U.S.)*. 2013. Nov 19. URL: <http://www.theguardian.com/commentisfree/2013/nov/19/revenge-porn-victim-maryland-law-change> (viewed on 23.05.2024).
358. Child maltreatment. *World Health Organization : website*. 2020. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/child-maltreatment> (viewed on 18.04.2024).
359. Child Welfare Information Gateway. *Child Witnesses to Domestic Violence / 1st ed.* U.S. Department of Health and Human Services, Children's Bureau : Washington, DC, USA, 2016.
360. Childress S., Shrestha N., Anekwe K. et al. Barriers to Help-Seeking for Domestic Violence in Kyrgyzstan: Perspectives of Criminal Justice, Social,

- Health, and Educational Professionals. *Global Social Welfare*. 2022. Vol. 9. P. 179–192. DOI: 10.1007/s40609-022-00226-x.
361. Choi A. W.-M., Lo B. C.-Y., Lo R. T.-F., To P. Y.-L., Wong J. Y.-H. Intimate Partner Violence Victimization, Social Support, and Resilience: Effects on the Anxiety Levels of Young Mothers. *Journal of Interpersonal Violence*. 2021. Vol. 36 (21–22). NP12299–NP12323. DOI: 10.1177/0886260519888532.
362. Choi S. Y., Luo M. Performative family: Homosexuality, marriage and intergenerational dynamics in China. *The British Journal of Sociology*. 2016. Vol. 67 (2). P. 260–280. DOI: 10.1111/1468-4446.12196.
363. Christie N. The ideal victim. From crime policy to victim policy. Springer, 1986 URL: https://www.researchgate.net/publication/330626186_The_Ideal_Victim (viewed on 22.04.2024).
364. Citron D. K. 'Revenge Porn' Should Be a Crime in U.S. *CNN* (U.S.). 2014. Jan 16. URL: <http://www.cnn.com/2013/08/29/opinion/citron-revengeporn/index.html> (viewed on 23.05.2024).
365. Clare's Law: Sharp rise in domestic abuse history requests in Kent. *BBC News*. 2024. 12 March. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-england-kent-68517802> (viewed on 11.05.2024).
366. Clinical Guidelines for Assessment and Referral for Victims of Domestic Violence: A Reference for Utah Health Care Providers, 3rd edition – Utah Department of Health, Utah Domestic Violence Coalition. URL: <https://accelerate.uofuhealth.utah.edu/connect/preventing-intimate-partner-violence> (viewed on 05.05.2024).
367. Cohen D. K., Nordås R. Sexual violence in armed conflict: introducing the SVAC dataset, 1989–2009. *Journal of Peace Research*. 2014. Vol. 51 (3). P. 418–428.
368. Cohen L. E., Kruegel R. J., Land K. C. Social inequality and predatory victimization: An exposition and test of a formal theory. *American Sociological Review*. 1981. Vol. 46. P. 505–524.

369. Coll C. V. N., Ewerling F., García-Moreno C., Hellwig F., Barros A. J. D. Intimate partner violence in 46 low-income and middle-income countries: an appraisal of the most vulnerable groups of women using national health surveys. *BMJ Global Health*. 2020. Vol. 26. DOI: 10.1136/bmjgh-2019-002208.
370. Combating Cyber Violence against Women and Girls / European Institute for Gender Equality. 2023. URL: https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/combating_cyber_violence_against_women_and_girls.pdf (viewed on 23.05.2024).
371. Comments submitted by Romania on GREVIO's final report on the implementation of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Baseline Report) on 9 June 2022. URL: <https://rm.coe.int/comments-of-the-romanian-authorities-baseline-grevio-report/1680a6e438> (viewed on 16.04.2024).
372. Cordier R., Chung D., Wilkes-Gillan S., Speyer R. The Effectiveness of Protection Orders in Reducing Recidivism in Domestic Violence: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Trauma, Violence, & Abuse*. 2021. Vol. 22 (4) P. 804–828. DOI: 10.1177/1524838019882361.
373. Corrie T. Economic security for survivors of domestic and family violence: Understanding and measuring the impact. Abbotsford, Victoria: Good Shepherd Australia New Zealand, 2016.
374. Corrie T., McGuire M. Economic abuse: Searching for solutions. Abbotsford, Victoria : Good Shepherd Youth & Family Services and Kildonan UnitingCare, 2013.
375. Costs of Intimate Partner Violence Against Women in the United States / Department of Health and Human Services Centers for Disease Control and Prevention National Center for Injury Prevention and Control. Atlanta (GA) : CDC, 2003. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/cdc_6543_DS1.pdf (viewed on 23.04.2024).

376. Côté I., Damant D., Lapierre S. The inclusion of males in domestic violence shelters: An everlasting debate. *Journal of Gender-Based Violence*. 2018. Vol. 2 (2). P. 373–391. DOI: 10.1332/239868018X15265562721544.
377. Cotter A. Violent victimization of women with disabilities, 2014. Juristat, Statistics Canada, catalogue no. 85-002-X. Statistics Canada. 2018. URL: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/daily-quotidien/180315/dq180315b-eng.htm> (viewed on 20.04.2024).
378. Council of Europe Mapping study on cyberviolence. Cybercrime Convention Committee (T-CY) Working Group on cyberbullying and other forms of online violence, especially against women and children. 2018. URL: <https://rm.coe.int/t-cy-mapping-study-on-cyberviolence-final/1680a1307c> (viewed on 23.05.2024).
379. Council of Europe, Recommendation Rec(2002)5 of the Committee of Ministers to member states on the protection of women against violence, 30 April 2002. URL: <https://search.coe.int/cm?i=09000016805e2612> (viewed on 07.05.2024).
380. Council of Europe. Mapping study on cyberviolence. (Cybercrime Convention Committee (T-CY) Working Group on cyberbullying and other forms of online violence, especially against women and children). 2018. URL: https://www.coe.int/en/web/cyberviolence/home/-/asset_publisher/ro0bVQCWKTct/content/t-cy-mapping-study-on-cyberviolence-recommendations (viewed on 23.05.2024).
381. Crager M., Cousin M., Hardy T. Victim-defendants: An emerging challenge in responding to domestic violence in Seattle and the King County region. King County Coalition Against Domestic Violence. 2003.
382. Craig M., Sailofsky D. ‘What Happened to Me Does Not Define Who I Am’: Narratives of Resilience in Survivor Victim Impact Statements. *Victims & Offenders*. 2024. Vol. 19 (2). P. 329–347. DOI: 10.1080/15564886.2022.2116511.

383. Criminal Code, R.S.C., 1985. C-46 URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/c-46/page-1.html> (viewed on 16.05.2024).
384. Croatia, Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji N 70/17, 126/19, 84/21, 114/22 na snazi od 01.01.2023. URL: <https://www.zakon.hr/z/81/Zakon-o-za%C5%A1titi-od-nasilja-u-obitelji> (viewed on 16.04.2024).
385. Crowley D., Fagan P. Guide for providing care for lesbian, gay and bisexual patients in primary care quick reference guide. Quality and Safety in Practice Committee. 2020. URL: https://lgbt.ie/wp-content/uploads/2020/11/-Guide_for_Providing (viewed on 19.04.2024).
386. Cyber Bullying as Gender-based Violence Survey / Battered Women's Support Services. 2014. URL: <https://www.fredacentre.com/cyber-bullying-as-gender-based-violence-survey/> (viewed on 23.05.2024).
387. Cyber violence against women and girls, Vilnius, 2017. *European Institute for Gender Equality*. 2017. 23 Jun. URL: <https://eige.europa.eu/publications/-cyber-violence-against-women-and-girls> (viewed on 23.05.2024).
388. Cyber violence against women and girls: a world-wide wake-up. 2015. URL: <https://calhttps://en.unesco.org/sites/default/files/genderreport2015final.pdf> (viewed on 23.05.2024).
389. Cyberbullying Research Center, 2021. URL: <https://cyberbullying.org/2021-cyberbullying-data> (viewed on 23.05.2024).
390. Cyber-Violence Against Women / Battered Women's Support Services. May 2014. URL: <https://www.bwss.org/wp-content/uploads/2014/05/-CyberVAWReportJessicaWest.pdf> (viewed on 23.05.2024).
391. Dakin B. C., Laham S. M., Tan N. P.-J., Bastian B. Searching for meaning is associated with costly prosociality. *PLoS ONE*. 2021. Vol. 16 (10). DOI: 10.1371/journal.pone.0258769.
392. Danmark, Lov om tilhold, opholdsforbud og bortvisning № 112 af 03.02.2012. URL: <https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2012/112> (viewed on 10.05.2024).

393. Das T. K., Alam F., Bhattacharyya R., Pervin A. Causes and Contexts of Domestic Violence: Tales of Help-Seeking Married Women in Sylhet, Bangladesh. *Asian Social Work and Policy Review*. 2015. Vol. 9, is. 2. P. 163–176.
394. De Bellis Developmental traumatology: The psychobiological development of maltreated children and its implications for research, treatment, and policy. *Development and Psychopathology*. 2001. Vol. 13. P. 539–564.
395. De Fazio L. The Legal Situation on Stalking among the European Member States. *European Journal on Criminal Policy and Research*. 2009. Vol. 15. P. 229–242. DOI: 10.1007/s10610-009-9101-3.
396. De Silva B., Dharmasiri K., Dissanayake D. The Cultural and Societal Factors Contributing to Domestic Violence in Asia. *GNOSI: An Interdisciplinary Journal of Human Theory and Praxis*. 2022. Vol. 6 (2). P. 1–6. URL: <https://www.gnosijournal.com/index.php/gnosi/article/view/229> (viewed on 10.05.2024).
397. Declaration on the Elimination of Violence against Women. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/violence.shtm (viewed on 18.04.2024).
398. Department of Justice, Domestic Violence. URL: <https://www.justice.gov/ovw/domestic-violence> (viewed on 15.04.2024).
399. Dernberger B. N., Pepin J. R. Gender Flexibility, but not Equality: Young Adults' Division of Labor Preferences. *Sociological Science January*. 2020. Vol. 21. DOI: 10.15195/v7.a2.
400. Desmarais S., Reeves K., Nicholls T., Telford R. Prevalence of physical violence in intimate relationships, part 2: Rates of male and female perpetration. *Partner Abuse*. 2012. Vol. 3 (2). P. 170–198. DOI: 10.1891/1946-6560.3.2.170.
401. Deutschland, Gesetz über Rechtsberatung und Vertretung für Bürger mit geringem Einkommen (Beratungshilfegesetz) 18.06.1980. URL:

<https://www.gesetze-im-internet.de/berathig/BJNR006890980.html> (viewed on 10.05.2024).

402. Devries K., Knight L., Petzold M., Merrill K. G., Maxwell L., Williams A. et al. Who perpetrates violence against children? A systematic analysis of age-specific and sex-specific data. *BMJ Paediatrics Open*. 2018. Vol. 2 (1). DOI: 10.1136/bmjpo-2017-000180.
403. Diacunu N. Legal protection of victims of crime in the European Union. *International Journal of Legal and Social Order*. 2022. Vol. 1, no. 1. DOI: 10.55516/ijlso.v1i1.69.
404. Dickerson-Amaya N., Coston B. Invisibility is not invincibility: The impact of intimate partner violence on gay, bisexual, and straight men's mental health. *American Journal of Men's Health*. 2019. P. 1–12. URL: <http://bit.ly/2QdZvDm> (viewed on 19.04.2024).
405. Doku D. T., Asante K. O. Women's approval of domestic physical violence against wives: analysis of the Ghana demographic and health survey. *BMC Women's Health*. 2015. Vol. 15 (120). DOI: 10.1186/s12905-015-0276-0.
406. Domestic Abuse Act 2021. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2021/17/contents/enacted> (viewed on 15.04.2024).
407. Domestic Abuse Act 2021: overarching factsheet. Updated 3 January 2024. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/domestic-abuse-bill-2020-factsheets/domestic-abuse-bill-2020-overarching-factsheet> (viewed on 15.04.2024).
408. Domestic abuse in England and Wales: year ending March 2017. Office for National Statistics, Statistical bulletin. URL: <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/crimeandjustice/bulletins/-domesticabuseinenglandandwales/yearendingmarch2017> (viewed on 22.04.2024).
409. Domestic Abuse Matters: Police responders and Champions training. 2018. URL: https://safelives.org.uk/sites/default/files/resources/DA%20Matters_4-force%20report_20180423%20v0.4.pdf (viewed on 07.05.2024).

410. Domestic Violence – Improvements in the Austrian. Security Police Act (from the Federal Act in the Protection against Domestic Violence, Federal Law Gazette 1996/759). URL: <https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/domestic-abuse> (viewed on 10.05.2024).
411. Domestic Violence Restraining Orders in California. URL: <https://selfhelp.courts.ca.gov/DV-restraining-order> (viewed on 11.05.2024).
412. Domestic violence. *Encyclopedia Britannica*. 2024. Mar 17. URL: <https://www.britannica.com/topic/domestic-violence> (viewed on 23.04.2024).
413. Domestic violence: ‘Electronic bracelets are a first step, but we have to go further’. *France24*. 2020. 26 Sept. URL: <https://www.france24.com/en/20200926-domestic-violence-electronic-bracelets-are-a-first-step-but-we-have-to-go-further> (viewed on 11.05.2024).
414. Donovan C., Barnes R. Help-seeking among lesbian, gay, bisexual and/or transgender victims/survivors of domestic violence and abuse: The impacts of cisgendered heteronormativity and invisibility. *Journal of Sociology*. 2019. Vol. 56, is. 4. DOI: 10.1177/14407833198820.
415. Dostanic N., Djikanovic B., Jovanovic M. et al. The Association Between Family Violence, Depression and Anxiety Among Women Whose Partners Have Been Treated for Alcohol Dependence. *Journal of Family Violence*. 2022. Vol. 37. P. 313–324. DOI: 10.1007/s10896-020-00238-1.
416. Dowling C., Morgan A., Hulme S., Manning M., Wong G. Protection orders for domestic violence: A systematic review. *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*. 2018. Vol. 551. P. 1–19. URL: <https://search.informit.org/doi/10.3316/informit.724237717404777> (viewed on 11.05.2024).
417. Drijber B. C., Reijnders U. J. L., Ceelen M. Male Victims of Domestic Violence. *Journal of Family Violence*. 2013. Vol. 28. P. 173–178. DOI: 10.1007/s10896-012-9482-90.
418. Drouin C., Lindsay J., Dubé M., Trépanier M., Blanchette D. Intervenir auprès des hommes pour prévenir l’homicide conjugal. Centre de recherche interdisciplinaire sur la violence familiale et la violence faite aux femmes (CRI-

- VIFF). 2012. URL: <https://numerique.banq.qc.ca/patrimoine/-details/52327/2494075> (viewed on 13.05.2024).
419. Dudzik I., Bielecka G.. Przejawy przemocy domowej w Polsce. Teoretyczne aspekty i praktyczne konteksty przemocy. 2019/2020. T. 2. S. 70–80.
420. Duggan M. Online harassment. *Pew Research Center*. 2017. URL: <https://www.pewinternet.org/2017/07/11/online-harassment-2017> (viewed on 23.05.2024).
421. Durso L. E., Gates G. J. Serving our youth: findings from a national survey of services providers working with lesbian, gay, bisexual and transgender youth who are homeless or at risk of becoming homeless. Los Angeles, CA : The Williams Institute, 2012.
422. Dutt A. Locating patriarchy in violence against women in India: social, legal and alternative responses. *PEOPLE: International Journal of Social Sciences*. 2018. Vol. 4 (2). P. 212–228.
423. Dutton D. The domestic assault of women. Canada : UBC Press. 1995.
424. Dutton D., White K. Male Victims of Domestic Violence. *New Male Studies: An International Journal*. 2013. Vol. 2, is. 1. P. 5–17.
425. Edleson J., Shin N., Armendariz K. Measuring children’s exposure to domestic violence: The development and testing of the Child Exposure to Domestic Violence (CEDV) Scale. *Children and Youth Services Review*. 2008. Vol. 30. P. 502–521.
426. Elkhateeb R., Abdelmeged A., Ahmad S. et al. Impact of domestic violence against pregnant women in Minia governorate, Egypt: a cross sectional study. *BMC Pregnancy Childbirth*. 2021. Vol. 21. P. 535. DOI: 10.1186/s12884-021-03953-9.
427. Ellsberg M., Ovince J., Murphy M., Blackwell A., Reddy D., Stennes J., Hess T., Contreras M. No safe place: Prevalence and correlates of violence against conflict-affected women and girls in South Sudan. *PLOS One*. 2020. Oct 12. DOI: 10.1371/journal.pone.0237965.

428. Englander E. K. *Understanding Violence*. *New York*, 2002. DOI: 10.4324/9781410606693.
429. Estonian lawyers: Protection of victims of domestic violence insufficient. *News*. 2022. 28 May. URL: <https://news.err.ee/1608612574/estonian-lawyers-protection-of-victims-of-domestic-violence-insufficient> (viewed on 11.05.2024).
430. European Commission Communication. A Union of equality: EU Roma strategic framework for equality, inclusion and participation, COM(2020) 620 final, Brussels, 7 October 2020.
431. European Commission. Advisory Committee on Equal Opportunities for Women and Men ‘Opinion on combatting online violence against women’, 2020Brussels, 1 April. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/aid_development_cooperation_fundamental_rights/opinion_online_violence_against_women_2020_en.pdf (viewed on 23.05.2024).
432. European Commission. Proposal for a directive of the European Parliament and of the Council on combating violence against women and domestic violence, COM(2022) 105 final, Strasbourg, 8 March 2022 URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022PC0105&from=EN> (viewed on 23.05.2024).
433. European Parliamentary Research Service, Combating gender-based violence: Cyberviolence, European added value assessment, 2021. URL: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU\(2021\)662621](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_STU(2021)662621) (viewed on 23.05.2024).
434. European Union Agency for Fundamental Rights, Violence against women: an EU-wide survey – main results. 2014. URL: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf (viewed on 23.05.2024).

435. Exner-Cortens D., Eckenrode J., Bunge J., Rothman E. Revictimization after adolescent dating violence in a matched, national sample of youth. *Journal of Adolescent Health*. 2017. Vol. 60 (2). P. 176–183.
436. Fact Sheet: Reauthorization of the Violence Against Women Act (VAWA). March 16, 2022. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/03/16/fact-sheet-reauthorization-of-the-violence-against-women-act-vawa/> (viewed on 15.04.2024).
437. Facts about Domestic Violence and Psychological Abuse. NCADV, 2015. URL: https://assets.speakcdn.com/assets/2497/-domestic_violence_and_psychologicalabuse_ncadv.pdf (viewed on 20.05.2024).
438. Faller Y. et al. A Web of Disheartenment with Hope on the Horizon: Intimate Partner Violence in Rural and Northern Communities. *Journal of Interpersonal Violence*. 2018. Vol. 36/9-10. DOI: 10.1177/0886260518789141.
439. Family Shelter For Men & Children Full Research Backgrounder. April 28, 2019. URL: <https://menandfamilies.org/wp-content/uploads/2023/12/FAMILY-SHELTER-Full-Research-Backgrounder-compressed.pdf> (viewed on 18.04.2024).
440. Family, Domestic and Sexual Violence in Australia / Australian Institute of Health and Welfare. Canberra, Australia, 2018. URL: <https://www.aihw.gov.au/getmedia/d1a8d479-a39a-48c1-bbe2-4b27c7a321e0/aihw-fdv-02.pdf.aspx?inline=true> (viewed on 16.04.2024).
441. Family, domestic and sexual violence in Australia: Continuing the national story. *Australian Institute of Health and Welfare : website*. 2019. URL: <https://www.aihw.gov.au/reports/domestic-violence/family-domestic-sexual-violence-australia-2019/contents/summary> (viewed on 15.04.2024).
442. Fan M., Huang Y., Qalati S. A., Shah S. M. M., Ostic D., Pu Z. Effects of Information Overload, Communication Overload, and Inequality on Digital Distrust: A Cyber-Violence Behavior Mechanism. *Frontiers in Psychology*. 2021. Vol. 12. DOI: 10.3389/fpsyg.2021.643981.

443. Farr P. Crashing bodies: towards an intersectional assemblage theory of domestic violence. *Feminist Theory*. 2023. Vol. 24 (3). P. 398–415. DOI: 10.1177/14647001211014764.
444. Fawole O. I. Economic Violence to Women and Girls: Is It Receiving the Necessary Attention? *Trauma, Violence & Abuse*. 2008. Vol. 9 (3). P. 167–177. DOI: 10.1177/1524838008319255.
445. Fernández-Kelly P. Reforming gender: the effects of economic change on masculinity and femininity in Mexico and the US. *Women's Studies*. 2005. P. 69–101.
446. Feroz U., Jami H., Masood S. Role of early exposure to domestic violence in display of aggression among university students. *Pakistan Journal of Psychological Research*. 2015. Vol. 30 (2). P. 323–342.
447. Ferraro K. J., Johnson J. M. How women experience battering: the process of victimization. *Social Problems*. 1983. Vol. 30, is. 3. P. 325–339. DOI: 10.2307/800357.
448. Fighting Domestic Violence, Austria. URL: <https://resourcehub.bakermckenzie.com/en/resources/fighting-domestic-violence/europe/austria> (viewed on 10.05.2024).
449. Fighting Domestic Violence. France. URL: <https://resourcehub.bakermckenzie.com/en/resources/fighting-domestic-violence/europe/france/topics/1legal-provisions> (viewed on 16.04.2024).
450. Fleck A. 48,800 Femicides by Family or Partners in 2022. Statista. 2023. 24 Nov. URL: <https://www.statista.com/chart/31326/estimated-number-of-female-homicides-by-family-and-partners> (viewed on 12.04.2024).
451. Follingstad D. R., DeHart D. D., Green E. P. Psychologists' judgments of psychologically aggressive actions when perpetrated by a husband versus a wife. *Violence and Victims*. 2004. Vol. 19 (4). P. 435–452.
452. Fox J. A., Zawitz M. W. Homicide Trends in the United States, Washington, DC: U.S. Department of Justice, Bureau of Justice Statistics, January 1999

- (NCJ 173956). URL: <https://www.ojp.gov/library/publications/homicide-trends-united-states> (viewed on 13.05.2024).
453. Fox M. C., Fowles J. S. Kentucky's Anti-Doxing Bill Becomes Law. *Frost Brown Todd*. 2021. Aug 23. URL: <https://frostbrowntodd.com/kentuckys-anti-doxing-bill-becomes-law/> (viewed on 23.05.2024).
454. France has announced 40 "shock" measures to combat violence against women. URL: <https://www.rfi.fr/ru/%D1> (viewed on 18.04.2024).
455. France, Law on Violence Against Women No°2010-769 of 2010. URL: <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2010-09-20/france-law-on-violence-against-women/> (viewed on 16.04.2024).
456. Franklin C. A., Garza A. D., Goodson A., Bouffard L. A. Police Perceptions of Crime Victim Behaviors: A Trend Analysis Exploring Mandatory Training and Knowledge of Sexual and Domestic Violence Survivors' Trauma Responses. *Crime & Delinquency*. 2020. Vol. 66 (8). P. 1055–1086. DOI: 10.1177/0011128719845148.
457. Frantz B., Carey A., Bryen D. Accessibility of Pennsylvania's victim assistance programs. *Journal of Disability Policy Studies*. 2006. Vol. 16 (4). P. 209–219.
458. Frazer E., Hutchings K. The feminist politics of naming violence. *Feminist Theory*. 2020. Vol. 21 (2). P. 199–216. DOI: 10.1177/1464700119859759.
459. Freistadt J. Understanding Others' Experience: Phenomenology and/beyond Violence. *Journal of Theoretical and Philosophical Criminology Freistadt*. 2011. Vol. 1. URL: http://www.jtppcrim.org/August_2011/-Student/Freistadt.pdf (viewed on 12.04.2024).
460. French, Penal Code, 22.07.1992. URL: https://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/french_penal_code_33.pdf (viewed on 21.05.2024).
461. Frequently asked questions Multi-Agency Risk Assessment Conferences (MARAC). URL: <https://safelives.org.uk/sites/default/files/resources/-MARAC%20FAQs%20General%20FINAL.pdf> (viewed on 23.04.2024).

462. Friedman M. S., Marshal M. P., Guadamuz T. E., Wei C., Wong C. F., Saewyc E. M., Stall R. A meta-analysis of disparities in childhood sexual abuse, parental physical abuse, and peer victimization among sexual minority and sexual nonminority individuals. *American Journal of Public Health*. 2011. Vol. 101 (8). P. 1481–1494. DOI: 10.2105/AJPH.2009.190009.
463. Fruzzetti A., Levensky E. Dialectical behavior therapy for domestic violence: Rationale and procedures. *Cognitive and Behavioral Practice* *Cognitive and Behavioral Practice*. 2000. Vol. 7, is. 4. P. 435–447.
464. Gaëtan Gatiande Clérambault. Les Psychoses Passionelles. URL: <https://cutt.ly/PnSXtUQ> (viewed on 21.05.2024).
465. Garcia L. M. A concept analysis of obstetric violence in the United States of America. *Nursing Forum*. 2020. Vol. 55, is. 4. P. 654–663. DOI: 10.1111/nuf.12482.
466. García-Cuéllar M. M., Pastor-Moreno G., Ruiz-Pérez I., Henares-Montiel J. The prevalence of intimate partner violence against women with disabilities: a systematic review of the literature. *Disability and Rehabilitation*. 2023. Vol. 45 (1). P. 1–8. DOI: 10.1080/09638288.2022.2025927.
467. García-Díaz J. A., Cánovas-García M. Detecting misogyny in Spanish tweets. An approach based on linguistics features and word embeddings. *Future Generation Computer Systems*. 2021. Vol. 114. P. 506–518. DOI: 10.1016/j.future.2020.08.032.
468. García-Moreno C., Hegarty K., d'Oliveira A., Koziol-McLain J., Colombini M., Feder G. The health systems response to violence against women. *Lancet*. 2015. Vol. 385. P. 1567–1579. DOI: 10.1016/s0140-6736(14)61837-7.
469. García-Moreno C., Hafm J., Ellsberg M., Heise L., Watts C. H. Prevalence of intimate partner violence: findings from the WHO multi-country study on women's health and domestic violence. *Lancet*. 2006. Vol. 368 (9543). P. 1260–1269.

470. García-Moreno C., Stöckl H. Violence against Women, Its Prevalence and Health Consequences. *García-Moreno C., Riecher-Rössler A. Violence against Women and Mental Health*. 2013. P. 1–11. DOI: 10.1159/isbn.978-3-8055-9989-4.
471. Gates G. How many people are lesbian, gay, bisexual, and transgender? *UCLA: The Williams Institute*. 2011. URL: <https://bit.ly/34DaYUE> (viewed on 19.04.2024).
472. Gawron T. When marriage becomes unbearable: Restraining order and preliminary injunction for alimony prior to divorce in the Czech Republic. URL: <https://gawron.cz/legal-information-guidey-divorce-child-custody-alimony-court-proceedings-in-the-czech-republic/?lang=en> (viewed on 10.05.2024).
473. Gender Action Plan – putting women and girls' rights at the heart of the global recovery for a gender-equal world Brussels, 25 November 2020. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/ip_20_2184/IP_20_2184_EN.pdf (viewed on 04.05.2024).
474. Gender based violence (Special Eurobarometer 449 – Wave EB85.3 – TNS Opinion & Social). Report No. 2016.6680 / European Commission. URL: <https://data.europa.eu/> (viewed on 20.05.2024).
475. Gender-related killings of women and girls (femicide/feminicide): Global estimates of female intimate partner/family-related homicides in 2022. *UN Women*. 2023. URL: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2023/11/gender-related-killings-of-women-and-girls-femicide-feminicide-global-estimates-2022> (viewed on 12.04.2024).
476. General recommendation No. 30 on women in conflict prevention, conflict and post-conflict situations. CEDAW/C/GC/30. 2013. Oct 18. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/CEDAW/GC_comments/CEDAW.C.CG.30.pdf (viewed on 23.04.2024).

477. Genschow O., Vehlow B. Free to blame? Belief in free will is related to victim blaming. *Consciousness and Cognition*. 2021. Vol. 88. DOI: 10.1016/j.concog.2020.103074.
478. Gericke N., El-Hani C. N., Sbeglia G. C. Is Belief in Genetic Determinism Similar Across Countries and Traits? *Genetics Education*, *Haskel-Ittah M., Yarden A. (Eds)*. *Genetics Education. Contributions from Biology Education Research*. 2021. January. DOI: 10.1007/978-3-030-86051-6_7.
479. Gespräche mit Kindern und Jugendlichen Häusliche Gewalt zur Sprache bringen. URL: https://www.big-berlin.info/sites/default/files/medien/-538_Gespraechsfuehrung_mit_Schuelerinnen.pdf (viewed on 05.05.2024).
480. Gewehr E., Hensel B., Volbert R. Predicting disclosure latency in substantiated cases of child sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*. 2021. Vol. 122. DOI: 10.1016/j.chiabu.2021.105346.
481. Giddens A. *Sociologia* Fundação Calouste Gulbenkian. Lisboa, 2001. URL: <https://damas20162.files.wordpress.com/2016/08/giddens-anthony-sociologia.pdf> (viewed on 16.04.2024).
482. Gilroy H., Symes L., McFarlane J. Economic solvency in the context of violence against women: a concept analysis. *Health & Social Care in the Community*. 2015. Vol. 23 (2). P. 97–106.
483. Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence. Geneva: World Health Organization, 2013. URL: https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/85239/9789241564625_eng.pdf?sequence=1 (viewed on 18.04.2024).
484. Global Status Report on Alcohol and Health 2014. *World Health Organization : website*. Global status report on alcohol and health. Geneva, Switzerland. 2014. 8 May. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/global-status-report-on-alcohol-and-health-2014> (viewed on 10.05.2024).

485. Godsoe C. The Victim/Offender Overlap and Criminal System Reform. *Brooklyn Law Review*. 2022. Vol. 87. P. 1319. URL: <https://brooklynworks.brooklaw.edu/blr/vol87/iss4/10> (viewed on 22.04.2024).
486. Goldenberg T., Stephenson R., Freeland R., Finneran C., Hadley C. «Struggling to be the alpha»: Sources of tension and intimate partner violence in same-sex relationships between men. *Culture, Health & Sexuality*. 2016. Vol. 18 (8). P. 875–889.
487. Golding J. M. Intimate partner violence as a risk factor for mental disorders: a meta-analysis. *Journal of Family Violence*. 1999. Vol. 14 (2). P. 99–132.
488. Gonçalves R., Cunha O., Dias A. Avaliação Psicológica de Agressores Conjugais. *Matos M., Gonçalves R., Machado C. (Eds). Manual de Psicologia Forense: Contextos e Desafios, Psiquilíbrios Edições*. Braga, 2011. P. 223–245.
489. González Carreño v. Spain. CEDAW Committee, 2014. URL: https://www.law.cornell.edu/women-and-justice/resource/gonz%C3%A1lez_carre%C3%B1o_v_spain (viewed on 16.04.2024).
490. Goodmark L. Innovative criminal justice responses to intimate partner violence. *Renzetti C. M., Edleson J. L., Kennedy Bergen R. (Eds). Sourcebook on violence against women*. 3rd ed. 2018. P. 257–274.
491. Gosangi B., Park H., Thomas R. et al. Exacerbation of physical intimate partner violence during COVID-19 lockdown. *Radiology*. 2020. DOI: 10.1148/radiol.2020202866.
492. Gouvernement du Québec. Plan d'action gouvernemental en matière de violence conjugale. 2018–2023. Secrétariat à la condition féminine. URL: <http://www.scf.gouv.qc.ca/fileadmin/Documents/Violences/plan-violence18-23-access.pdf> (viewed on 13.05.2024).
493. Gover A. R., Moore A. M. The 1994 violence against women act: A historic response to gender violence. *Violence Against Women*. 2021. Vol. 27 (1). P. 8–29. DOI: 10.1177/1077801220949705.

494. Government Delegation for Gender-based Violence. (n.d.). Portal Estadístico. URL: <https://violenciagenero.igualdad.gob.es/en/home.htm> (viewed on 20.05.2024).
495. Government Delegation for Gender-based Violence. Percepción Social de la Violencia de Género. (Report No. 17). Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad. 2014. URL: <https://violenciagenero.igualdad.gob.es> (viewed on 20.05.2024).
496. Government Statistics on Domestic Violence. *Estimated Prevalence of Domestic Violence- England and Wales 1995-2011*. Dewar Research. 2014. Feb. URL: <http://www.dewar4research.org/DOCS/-websiteGovtStatsonDV1995-2013.pdf> (viewed on 18.04.2024).
497. Greeson M. R., Campbell R., Fehler-Cabral G. Cold or caring? Adolescent sexual assault victims' perceptions of their interactions with the police. *Violence and Victims*. 2014. Vol. 29. P. 636–651. DOI:10.1891/0886-6708.VV-D-13-00039.
498. Gregory A., Arai L., MacMillan H. L. Children's experiences and needs in situations of domestic violence: A secondary analysis of qualitative data from adult friends and family members of female survivors. *Health & Social Care in the Community*. 2020. Vol. 28, is. 2. P. 602–614. DOI: 10.1111/hsc.12893.
499. Greulich A., Dasré A. The association between women's economic participation and physical and/or sexual domestic violence against women: A case study for Turkey. *PLOS One*. 2022. Vol. 17 (11). DOI: 10.1371/journal.pone.0273440.
500. GREVIO, Baseline Evaluation Report Austria. Secretariat of the monitoring mechanism of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence Council of Europe. 2017. URL: https://www.a oef.at/images/03_gesetze/3-5_istanbulkonvention/-Official_GREVIO-Report_Austria_Web.pdf (viewed on 08.05.2024).
501. Gruszczyńska B. Przemoc wobec kobiet w Polsce. Aspekty prawnokryminologiczne. Wolters Kluwer Polska, Warszawa ; Kraków, 2007.

502. Gurm B., Salgado G., Marchbank J., Early Sh. Making Sense of a Global Pandemic: Relationship Violence & Working Together Towards a Violence Free Society. *Kwantlen Polytechnic University*. 2020. URL: <https://kpu.pressbooks.pub/nevr/> (viewed on 02.05.2024).
503. Hagemann-White C. Responses to Domestic Violence in Germany in a European Context. *Buzawa E., Buzawa C. (Eds). Global Responses to Domestic Violence*. Springer, Cham. 2017. DOI: 10.1007/978-3-319-56721-1_5.
504. Hagemann-White C. Redress, rights and responsibilities: comparing European intervention systems. *Journal of Gender-Based Violence*. 2019. Vol. 3 (2). P. 151–165. DOI: 10.1332/239868019X15538586416633.
505. Hague G., Thiara R., Mullender A. Disabled women and domestic violence: Making the links, a national UK study. *Psychiatry, Psychology and Law*. 2011. Vol. 18 (1). P. 117–136.
506. Hajnasiri H., Ghanei Gheshlagh R., Sayehmiri K., Moafi F., Farajzadeh M. Domestic violence among Iranian women: a systematic review and meta-analysis. *Iranian Red Crescent Medical Journal*. 2016. Vol. 18 (6). P. 1–6.
507. Hamel J. Facts and statistics on domestic violence at-a-glance. *DV Research*. URL: <https://www.domesticviolenceresearch.org/domestic-violence-facts-and-statistics-at-a-glance/> (viewed on 18.04.2024).
508. Ham-Rowbottom K. A., Gordon E. E., Kelly L. J., Novaco R. W. Life constraints and psychological well-being of domestic violence shelter graduates. *Journal of Family Violence*. 2005. Vol. 20. P. 109–121.
509. Hand T., Chung D., Peters M. The Use of Information and Communication Technologies to Coerce and Control in Domestic Violence and Following Separation. Report no. 6. N. p. : Australian Domestic and Family Violence Clearinghouse, 2009. URL: https://advocacy4oromia.org/wp-content/uploads/2015/03/stakeholderpaper_6.pdf (viewed on 23.05.2024).
510. Handbook for Legislation on Violence against Women / Department of Economic and Social Affairs. New York, 2010. URL: <https://www.un.org/-womenwatch/daw/vaw/handbook/>

Handbook% 20for% 20legislation% 20on% 20violence% 20against% 20women. pdf (viewed on 12.04.2024). P. 18.

511. Harassment and Discrimination Prevention Training. 2020 / Southern Illinois University System. URL: <https://eec.illinois.gov/content/dam/soi/en/web/-eec/annual-sexual-harassment-training-reports/siu-2020-harassment-and-discrimination-training-program-new-hire.pdf> (viewed on 16.05.2024).
512. Harber K. D., Podolski P., Williams C. H. Emotional disclosure and victim blaming. *Emotion*. 2015. Vol. 15 (5). P. 603–614. DOI: 10.1037/emo0000056.
513. Harrell E. Crime against persons with disabilities, 2009–2015 – Statistical tables. NCJ 2потерп50632. Bureau of Justice Statistics, U. S. Department of Justice. 2017. URL: <https://www.bjs.gov/content/pub/pdf/capd0915st.pdf> (viewed on 20.04.2024).
514. Hasan T., Muhaddes T., Camellia S., Selim N., Rashid S. F. Prevalence and experiences of intimate partner violence against women with disabilities in Bangladesh: Results of an explanatory sequential mixed-method study. *Journal of Interpersonal Violence*. 2014. Vol. 29 (17). P. 3105–3126.
515. Hassan F. M., Khalifa F. N., El Desouky E. D. et al. Cyber violence pattern and related factors: online survey of females in Egypt. *Egyptian Journal of Forensic Sciences*. 2020. Vol. 10 (6). DOI: 10.1186/s41935-020-0180-0.
516. Hazrati M., Mashayekh M., Sharifi N. et al. Screening for domestic abuse and its relationship with demographic variables among elderly individuals referred to primary health care centers of Shiraz in 2018. *BMC Geriatrics*. 2020. Vol. 291. DOI: 10.1186/s12877-020-01667-9.
517. Hearn J., Hall M. From physical violence to online violation: Forms, structures and effects. A comparison of the cases of ‘domestic violence’ and ‘revenge pornography’ *Aggression and Violent Behavior*. 2022. Vol. 67. DOI: 10.1016/j.avb.2022.101779.
518. Hearn J., Strid S., Humbert A. L., Balkmar D., Delaunay M. From Gender Regimes to Violence Regimes: Re-thinking the Position of Violence. *Social*

- Politics: International Studies in Gender, State & Society*. 2022. Vol. 29, is. 2. P. 682–705. DOI: 10.1093/sp/jxaa022.
519. Heisler C. J., Stiegel L. A. Enhancing the justice system's response to elder abuse: discussions and recommendations of the «Improving Prosecution» Working Group of the National Policy Summit on Elder Abuse. *Journal of Elder Abuse & Neglect*. 2004. Vol. 14 (4). P. 31–54.
520. Heleniak D. N. Erring on the Side of Hidden Harm: The Granting of Domestic Violence Restraining Orders. *Partner Abuse*. 2010. Vol.1 (2). P. 220–229. DOI: 10.1891/1946-6560.1.2.220.
521. Hellmann D., Blauert K. Häusliche Gewalt gegen Frauen in Deutschland. *SWS-Rundschau*. 2014. Vol. 54. P. 78–89.
522. Henry N., Powell A. Sexual violence in the digital age: the scope and limits of criminal law. *Social and Legal Studies*. 2016. Vol. 25, no. 4. P. 397–418. DOI: 10.1177/0964663915624273.
523. Heron R. L., Maarten E., Browne K. Why Do Female Domestic Violence Victims Remain in or Leave Abusive Relationships? A Qualitative Study. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*. 2022. Vol. 31 (5). P. 677–694. DOI: 10.1080/10926771.2021.2019154.
524. Hess A. The Next Civil Rights Issue: Why Women Aren't Welcome on the Internet. *Pacific Standard Magazine*. 2014. Jan 6. URL: <http://www.psmag.com/navigation/healthand-behavior/women-arent-welcome-internet-72170/> (viewed on 23.05.2024).
525. Hess A. The Real Difference Between Teenage Boys and Girls' Sexting Habits? Boys Forward More. *Slate*. 2013. March 4. URL: <https://slate.com/human-interest/2013/03/sexting-statistics-teen-boys-and-girls-sext-in-equal-numbers-but-boys-forward-more.html> (viewed on 23.05.2024).
526. Hindin M. J., Kishor S., Ansara D. L. Intimate partner violence among couples in 10 DHS countries: predictors and health outcomes. 2008. URL: <https://dhsprogram.com/pubs/pdf/AS18/AS18.pdf> (viewed on 20.05.2024).

527. Hine B., Bate E. A., Wallace O. S. I Have Guys Call Me and Say ‘I Can’t Be the Victim of Domestic Abuse’: Exploring the Experiences of Telephone Support Providers for Male Victims of Domestic Violence and Abuse. *Journal of Interpersonal Violence*. 2022. Vol. 37 (7–8). NP5594-NP5625. DOI: 10.1177/0886260520944551.
528. Hisasue T., Kruse M., Raitanen J. et al. Quality of life, psychological distress and violence among women in close relationships: a population-based study in Finland. *BMC Women's Health*. 2020. Vol. 20 (85). DOI: 10.1186/s12905-020-00950-6.
529. Hobfoll S. E. The influence of culture, community, and the nested-self in the stress process: Advancing conservation of resources theory. *Applied Psychology: An International Review*. 2001. Vol. 50. P. 337–421.
530. Home Office, Call to End Violence Against Women and Girls: Action Plan. London : Crown. 2011. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/call-to-end-violence-against-women-and-girls-action-plan> (viewed on 04.05.2024).
531. Home Office, Ending Violence against Women and Girls Strategy 2016–2020. London : Crown, 2016. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/strategy-to-end-violence-against-women-and-girls-2016-to-2020/ending-violence-against-women-and-girls-strategy-2016-to-2020-accessible-version> (viewed on 04.05.2024).
532. Hou Y., Li X. Cyber violence in China: its influencing factors and underlying motivation. *Journal Peking University*. 2017. Vol. 54. P. 101–107.
533. House of Lords Library, Violence Against Women and Girls Strategy in England and Wales 22 June, 2023. URL: <https://lordslibrary.parliament.uk/tackling-violence-against-women-and-girls-in-the-uk/> (viewed on 18.04.2024).
534. Huber C. COVID-19 aftershocks: A perfect storm: Millions more children at risk of violence under lockdown and into the “new normal”. *World Vision*.

2020. P. 9. URL: <https://www.wvi.org/publications/report/coronavirus-health-crisis/covid-19-aftershocks-perfect-storm> (viewed on 22.04.2024).
535. Huecker M. R., Smock W. Domestic violence. StatPearls Publishing. 2020. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK499891/> (viewed on 15.04.2024).
536. Hughes K., Bellis M. A., Jones L. et al. Prevalence and risk of violence against adults with disabilities: a systematic review and meta-analysis of observational studies. *Lancet*. 2012. Vol. 379 (9826). P. 1621–1629. DOI: 10.1016/S0140-6736(11)61851-5.
537. Huntley A. L., Szilassy E., Potter L. et al. Help seeking by male victims of domestic violence and abuse: an example of an integrated mixed methods synthesis of systematic review evidence defining methodological terms. *BMC Health Services Research*. 2020. Vol. 20. P. 1085. DOI: 10.1186/s12913-020-05931-x.
538. Hussain H., Hussain S., Zahra S., Hussain T. Prevalence and risk factors of domestic violence and its impacts on women's mental health in Gilgit-Baltistan, Pakistan. *Pakistan Journal of Medical Sciences*. 2020. Vol. 36 (4). P. 627–631. DOI: 10.12669/pjms.36.4.1530.
539. Hutt J. How we will work with other organisations to tackle violence against women, domestic abuse and sexual violence. 24 May 2022. URL: <https://www.gov.wales/violence-against-women-domestic-abuse-and-sexual-violence-strategy-2022-2026-html> (viewed on 04.05.2024).
540. Hynes M., Ward J., Robertson K., Crouse C. A determination of the prevalence of gender-based violence among conflict-affected populations in East Timor. *Disasters*. 2004. Vol. 28 (3). P. 294–321. DOI: 10.1111/j.0361-3666.2004.00260.x.
541. Ho K. Hong Kong passes new anti-doxxing law – violators face HK\$1m fine and 5 years jail. *HKFP*. 2021. URL: <https://hongkongfp.com/2021/09/30/hong-kong-passes-new-anti-doxxing-law-violators-face-hk1m-fine-and-5-years-jail/> (viewed on 23.05.2024).

542. Igbolekwu Ch. O., Arusukwu O., Nwogu J. N., Rasak B., Asamu F., Osueke N. O. Domestic Violence against Women in the Nigerian Rural Context. *Journal of International Women's Studies*. 2021. Vol. 22 (1). P. 226–245.
543. Increased domestic violence, unpaid labor and abortion denial. How the coronavirus pandemic has affected women's rights. URL: <https://takiedela.ru/news/2020/06/27/vsplek-nasiliya/> (viewed on 18.04.2024).
544. Indonesia, Marriage Law No. 1 of 1974. URL: <https://www.refworld.org/pdfid/4b6fe1fe25.pdf> (viewed on 16.04.2024).
545. Indu P. V., Vijayan B., Tharayil H. M., Ayirolimeethal A., Vidyadharan V. Domestic violence and psychological problems in married women during COVID-19 pandemic and lockdown: A community-based survey. *Asian Journal of Psychiatry*. 2021. Vol. 64. DOI: 10.1016/j.ajp.2021.102812.
546. Information for local areas on the change to the definition of domestic violence and abuse / UK Home Office. March 2013. URL: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/142701/guide-on-definition-of-dv.pdf (viewed on 15.04.2024).
547. Integrating services to address intimate partner violence, March 2023. URL: <https://www.oecd.org/social/Integrating-services-to-address-intimate-partner-violence-2023.pdf>
548. Inter-American Model Law on the Prevention, Punishment and Eradication of Violence Against Women in Political Life. 2017. URL: <https://www.oas.org/es/cim/docs/LeyModeloViolenciaPolitica-EN.pdf> (viewed on 23.04.2024).
549. International Institute for Population Sciences (IIPS) and ICF. National Family Health Survey (NFHS-4), 2015-16: India. Mumbai : IIPS, 2017. URL: <https://dhsprogram.com/pubs/pdf/FR339/FR339.pdf> (viewed on 22.04.2024).
550. Isife E. E. Dialectics of Freedom in Franz Fanon: A Potent Tool towards Achieving Political Stability in Nigeria. *The International Journal of*

- Humanities & Social Studies*. 2020. Vol. 8 (5). URL: <https://iscolar.sscldl.in/index.php/tijhss/article/view/196802> (viewed on 12.04.2024).
551. Italia, Disposizioni per il contrasto della violenza sulle donne e della violenza domestica. 23G00178. GU no. 275. 2023. 24 novembre. URL: <https://perma.cc/8PXM-MHQU> (viewed on 11.05.2024).
552. Jakštienė R., Romeris M. Economic Abuse and Criminal Responsibility: Lithuanian Case Law on Domestic Violence. *International and Comparative Law Review*. 2023. Vol. 22 (2). P. 215–237. DOI: 10.2478/iclr-2022-0023.
553. Jallow v. Bulgaria. CEDAW Committee, 2011. URL: https://www.law.cornell.edu/women-and-justice/resource/jallow_v_bulgaria (viewed on 22.04.2024).
554. Jane E. A. Flaming? What flaming? The pitfalls and potentials of researching online hostility. *Ethics and Information Technology*. 2015. Vol. 17, no. 1. P. 65–87. DOI: 10.1007/s10676-015-9362-0.
555. Jane K. Stoeber. Enjoining Abuse: The Case for Indefinite Domestic Violence Protection Orders. *Vanderbilt Law Review*. 2014. Vol. 67. URL: <https://scholarship.law.vanderbilt.edu/vlr/vol67/iss4/1> (viewed on 10.05.2024).
556. Jarnkvist K., Brännström L. Stories of victimization: Self-positioning and construction of gender in narratives of abused women. *Journal of Interpersonal Violence*. 2019. Vol. 34 (21–22). P. 4687–4712. DOI: 10.1177/0886260516676474 (viewed on 22.04.2024).
557. Jennings W. G., Park M., Tomsich E., Gover A., Akers R. L. Assessing the overlap in dating violence perpetration and victimization among South Korean college students: The influence of social learning and self-control. *American Journal of Criminal Justice*. 2011. Vol. 36. P. 188–206.
558. Jennings W. G., Piquero A. R., Reingle J. M. On the overlap between victimization and offending: A review of the literature. *Aggression and Violent Behavior*. 2012. Vol. 17. P. 16–26.

559. Jiwatram-Negrón T., Hunt T., Nikitin D., Rychkova O., Ermolaeva I., Sharonova N. et al. An exploratory study of economic abuse among substance-involved women in Kyrgyzstan, Central Asia. *Journal of Substance Use*. 2018. Vol. 23 (4). P. 358–365.
560. Jóhannsdóttir A., Aarbakke M. H., Nielsen R. T. Online violence against women in the nordic countries. 2017. URL: http://www.kun.no/uploads/-/7/2/2/3/72237499/2017_onlineviolence_web.pdf (viewed on 23.05.2024).
561. Johnson M. P., Leone J. M. The differential effects of intimate terrorism and situational 15 couple violence: Findings from the National Violence Against Women Survey. *Journal of Family Issues*. 2005. Vol. 26 (3). P. 322–349.
562. Johnson M., Ferraro K. Research on domestic violence in the 1990s: Making distinctions. *Journal of Marriage and the Family*. 2000. Vol. 62. P. 948–963.
563. Johnson V. E., Nadal K. L., Sissoko D. R. G., King R. “It’s Not in Your Head”: Gaslighting, ‘Splaining, Victim Blaming, and Other Harmful Reactions to Microaggressions’. *Perspectives on Psychological Science*. 2021. Vol. 16 (5). P. 1024–1036. DOI: 10.1177/17456916211011963.
564. Jones L., Bellis M. A., Wood S., Hughes K., McCoy E., Eckley L., Bates G., Mikton C., Shakespeare T., Officer A. Prevalence and risk of violence against children with disabilities: A systematic review and meta-analysis of observational studies. *Lancet*. 2012. Vol. 380. P. 899–907. DOI: 10.1016/s0140-6736(12)60692-8.
565. Joshi P., Dhungana R., Subedi N., Syed Z. Domestic violence in South Asian countries: A systematic review. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 2019. Vol. 21 (4). P. 856–872.
566. Jura F., Bukaliya R. Domestic Violence: Causes and Implications for the Education System. *International Journal of Research in Humanities and Social Studies*. 2015. Vol. 2 (14). P. 62–72.
567. Jury A., Thorburn N., Weatherall R. What’s his is his and what’s mine is his: financial power and the economic abuse of women in Aotearoa. *Aotearoa New Zealand Social Work*. 2017. Vol. 29 (2). P. 69–82.

568. Jyotimala D. Sexual harassment of women at workplace and the legal measures in India. *International Journal of Engineering Development and Research*. 2019. Vol. 7 (4). P. 35–38. URL: <https://www.ijedr.org/papers/IJEDR1904008.pdf> (viewed on 16.05.2024).
569. Kampen S. van, Fornasiero M., Lee W., Husk K. Producing modelled estimates of the size of the lesbian, gay and bisexual (LGB) population of England. London : Public Health England, 2017.
570. Kann L., McManus T., Harris W. A., Shanklin S. L., Flint K. H., Hawkins J. et al. Youth risk behavior surveillance – United States, 2015. *MMWR Surveillance Summaries*. 2016. Vol. 65 (SS-6). P. 1–174. DOI: DOI: 10.15585/mmwr.ss6506a1.
571. Kaplan S. J., Pelcovitz D., Labruna V. Child and adolescent abuse and neglect research: A review of the past ten years, part I: Physical and emotional abuse and neglect. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*. 1999. Vol. 38. P. 1214–1222.
572. Karen Tayag Vertido v. The Philippines CEDAW Committee (2008). URL: https://www.law.cornell.edu/women-and-justice/court/cedaw_committee (viewed on 15.05.2024).
573. Kargar J. M. et al. Prevalence and risk factors of domestic violence against women by their husbands in Iran. *Global Journal of Health Sciences*. 2015. Vol. 8 (5). P. 175–183. DOI: 10.5539/gjhs.v8n5p175.
574. Kaspersky, Tips to protect yourself from cyberstalkers, 2020. URL: <https://www.kaspersky.com/resource-center/threats/how-to-avoid-cyberstalking> (viewed on 23.05.2024).
575. Katie J. M. Baker. Girl Sends Sext, Gets Kicked Out of School. Lacrosse Players Share Sext, Get Off Scot Free. Jezebel. 2013. Apr 10. URL: <http://jezebel.com/girl-sends-sext-gets-kicked-out-of-school-lacrosse-pl-471285308> (viewed on 23.05.2024).

576. Katz E., Nikupeteri A., Laitinen M. When Coercive Control Continues to Harm Children: Post-Separation Fathering, Stalking and Domestic Violence. *Child Abuse Review*. 2020. Vol. 29, is. 4. P. 310–324.
577. Kaur R., Bhullar N., Dhaliwal G. K. Sociocultural and legal determinants of domestic violence in South Asian countries: A review. *Trauma, Violence, & Abuse*. 2020. Vol. 21 (1). P. 69–84.
578. Kavemann B., Kavemann B., Kreyssig U. Häusliche Gewalt gegen die Mutter und die Situation der Töchter und Söhne – Ergebnisse neuerer deutscher Untersuchungen. *Kinder und häusliche Gewalt : Handbuch*. Wiesbaden : VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2006. P. 13–35.
579. Kazemi D. M., Borsari B., Levine M. J., Li S., Lamberson K. A., Matta L. A. A systematic review of the mHealth interventions to prevent alcohol and substance abuse. *Journal of Health Communication*. 2017. Vol. 22. P. 413–32. DOI: 10.1080/10810730.2017.1303556.
580. Kee J. Cultivating Violence through Technology? Exploring the Connections between Information Communication Technologies (ICT) and Violence against Women (VAW). *The Association for Progressive Communications*. 2005. URL: http://www.genderit.org/sites/default/upload/VAW_ICT_EN.pdf (viewed on 23.05.2024).
581. Kendall-Tackett K. A. Treating the lifetime health effects of childhood victimization. Kingston : Civic Research Institute, 2003.
582. Khalifeh H., Howard L. M., Osborn D., Moran P., Johnson S. Violence against people with disability in England and Wales: findings from a national cross-sectional survey. *PLoS One*. 2013. Vol. 8 (2). P. e55952.
583. Khattab N., Daoud Y., Qaysiya A., Shaath M. Estimating the disadvantages facing Muslim women in the Australian labour market. *Research in Social Stratification and Mobility*. 2018. P. 1–10.
584. Kolbe V., Büttner A. Domestic Violence Against Men-Prevalence and Risk Factors. *Deutsches Ärzteblatt International*. 2020. Vol. 117 (31–32). P. 534–541. DOI: 10.3238/arztebl.2020.0534.

585. Kong T. S. K. Chinese male homosexualities: Memba, Tongzhi and golden boy (1st ed.). London, UK : Routledge, 2010. DOI: 10.4324/9780203849200.
586. Kottasová I., Di Donato V. Women are using code words at pharmacies to escape domestic violence during lockdown. *CNN*. 2020. April 6. URL: <https://www.cnn.com/2020/04/02/europe/domestic-violence-coronavirus-lockdown-intl/index.html> (viewed on 02.05.2024).
587. Kourti A., Stavridou A., Panagouli E., Psaltopoulou T., Spiliopoulou C., Tsolia M., Sergentanis T. N., Tsitsika A. Domestic Violence During the COVID-19 Pandemic: A Systematic Review. *Trauma, Violence, & Abuse*. 2023. Vol. 24 (2). P. 719–745. DOI: 10.1177/15248380211038690.
588. Kovalchuk V. B., Zharovska I. M., Bohiv Y. S., Gren N. M., Shulhan I. I. Explorations of contemporary age discrimination: A global view. *The International Journal of Social Quality*. 2022. Vol. 12, is. 2. P. 94–112.
589. Kozubik M., Dijk J. P. van, Rac I. Health Risks Related to Domestic Violence against Roma Women. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2020. Vol. 17 (19). P. 6992. DOI: 10.3390/ijerph17196992.
590. Kraanen F. L., Vedel E., Scholing A., Emmelkamp P. M. G. Prediction of intimate partner violence by type of substance use disorder. *Journal of Substance Abuse Treatment*. 2014. Vol. 46. P. 532–539.
591. Krishnan S., Rocca C. H., Hubbard A. E., Subbiah K., Edmeades J., Padian N. S. Do changes in spousal employment status lead to domestic violence? Insights from a prospective study in Bangalore. *Indian Journal of Preventive & Social Medicine*. 2010. Vol. 70 (1). P. 136–143.
592. Kutin J., Reid M., Russell R. Special WSMC edition paper: What is this thing called money? Economic abuse in young adult relationships. *Journal of Social Marketing*. 2019. Vol. 9 (1). P. 111–28.
593. Kweilin T. L. Deepfakes and Domestic Violence: Perpetrating Intimate Partner Abuse Using Video. *Technology, Victims & Offenders*. 2022. Vol. 17 (5). P. 647–659. DOI: 10.1080/15564886.2022.2036656.

594. Kyu N., Kanai A. Prevalence, antecedent causes and consequences of domestic violence in Myanmar. *Asian Journal of Social Psychology*. 2005. Vol. 8, is. 3. P. 244–271.
595. Langley J., Gulliver P. A decade of serious non-fatal assault in New Zealand. *New Zealand Medical Journal*. 2012. Vol. 125 (1363). P. 65–76.
596. Law no. 38 dated April 23, 2009. Stalking. URL: <https://www.poliziadistato.it/statics/21/stalking.pdf> (viewed on 21.05.2024).
597. Law of the Republic of Indonesia Number 23 of Year 2004, Regarding Elimination of Violence in Household URL: <https://www.wcwonline.org/pdf/-lawcompilation/Indonesia-Regarding-Elimination-of-Violence-in-Household.pdf> (viewed on 16.04.2024).
598. Law to combat violence against partners, 24 November 1997. URL: <https://eige.europa.eu/gender-based-violence/regulatory-and-legal-framework/legal-definitions-in-the-eu> (viewed on 16.04.2024).
599. Layte R., McGee H., Quail A., Rundle K., Cousins G., Donnelly C., Mulcahy F., Conroy R. The Irish study of sexual health and relationships. 2006. URL: <http://bit.ly/2IMolpM> (viewed on 19.04.2024).
600. Legal aid, Belgium. 2024. URL: https://e-justice.europa.eu/37129/-EN/legal_aid?BELGIUM&member=1 (viewed on 10.05.2024).
601. Legal aid, Germany. 2024. URL: https://e-justice.europa.eu/37129/-EN/legal_aid?GERMANY&member=1#tocHeader8 (viewed on 10.05.2024).
602. Legal aid, Greece. 2024. URL: https://e-justice.europa.eu/37129/-EN/legal_aid?GREECE&member=1 (viewed on 10.05.2024).
603. Legal aid, Poland. 2024. URL: https://e-justice.europa.eu/37129/-EN/legal_aid?POLAND&member=1 (viewed on 10.05.2024).
604. Legal aid, Spain. 2024. URL: https://e-justice.europa.eu/37129/-EN/legal_aid?SPAIN&member=1 (viewed on 10.05.2024).
605. Legal Guidance, Domestic abuse. *Crown Prosecution Service : website*. 2022. 5 Dec. URL: <https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/domestic-abuse> (viewed on 10.05.2024).

606. Legal Guidance, Domestic Abuse. URL: <https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/domestic-abuse> (viewed on 16.04.2024).
607. Leung T. W., Leung W. C., Chan P. L., Ho P. C. A comparison of the prevalence of domestic violence between patients seeking termination of pregnancy and other general gynecology patients. *International Journal of Gynecology & Obstetrics*. 2002. Vol. 77. P. 47–54.
608. Li K., Wang F., Pi Z. Culture and self-construal in the age of globalization: an empirical inquiry based on multiple approaches. *Frontiers in Psychology*. 2024. Vol. 15. DOI: 10.3389/fpsyg.2024.1353898.
609. Li W., Howard M. O., Garland E. L., McGovern P., Lazar M. Mindfulness treatment for substance misuse: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Substance Abuse Treatment*. 2017. Vol. 75. P. 62–96. DOI: 10.1016/j.jsat.2017.01.008.
610. Lila M., Gracia E., Catalá-Miñana A. More Likely to Dropout, but What if They Don't? Partner Violence Offenders with Alcohol Abuse Problems Completing Batterer Intervention Programs. *Journal of Interpersonal Violence*. 2020. Vol. 35 (9–10). P. 1958–1981. DOI: 10.1177/0886260517699952.
611. Lisa R. Muftić, Mary A. Finn, Erin A. Marsh. The Victim-Offender Overlap, Intimate Partner Violence, and Sex: Assessing Differences Among Victims, Offenders, and Victim-Offenders. *Crime & Delinquency*. 2012. Vol. 61, is. 7. DOI: 10.1177/00111287124536.
612. Littwin A. Coerced debt: The role of consumer credit in domestic violence. *California Law Review*. 2012. Vol. 100. P. 1–74.
613. Littwin A. Escaping battered credit: A proposal for repairing credit reports damaged by domestic violence. *University of Pennsylvania Law Review*. 2013. Vol. 161. URL: https://scholarship.law.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1010&context=penn_law_review (viewed on 20.05.2024).

614. Living Safer Sexual Lives: Respectful Relationships Metropolitan West Evaluation. 2016. <https://www.slrr.com.au/wp-content/uploads/2018/07/-Cohealth-Evaluation-2016.pdf> (viewed on 20.04.2024).
615. Logan T. Examining Stalking Assault by Victim Gender, Stalker Gender, and Victim-Stalker Relationship. *Journal of Family Violence*. 2022. Vol. 37. P. 87–97. DOI: 10.1007/s10896-020-00221-w.
616. Logan T. Examining Stalking Experiences and Outcomes for Men and Women Stalked by (Ex)partners and Non-partners. *Journal of Family Violence*. 2020. Vol. 35. P. 729–739. DOI: 10.1007/s10896-019-00111-w.
617. Lyons V. H., Adhia A., Asa N. et al. Adult Help Seeking Behaviors Following Firearm-Related IPV and Threats to a Child: Results of a National Survey. *Journal of Family Violence*. 2022. Vol. 38 (6). P. 775–790. DOI: 10.1007/s10896-022-00430-5.
618. Ma N., Chen S., Kong Y., Chen Z., Geldsetzer P., Zeng H., Wu L., Wehrmeister F. C., Lu C., Subramanian S. V., Song Y., Li Z. Prevalence and changes of intimate partner violence against women aged 15 to 49 years in 53 low-income and middle-income countries from 2000 to 2021: a secondary analysis of population-based surveys. *Lancet Global Health*. 2023. Vol. 11 (12). DOI: 10.1016/S2214-109X(23)00417-5.
619. Macmillan R., Gartner R. When she brings home the Bacon: Labor-force participation and the risk of spousal violence against women. *Journal of Marriage and Family*. 1999. Vol. 61 (4). P. 947. DOI: 10.2307/354015.
620. Magalhães T. *Violência e abuso. Estado da Arte*. Coimbra Coimbra University Press, 2010. 142 p.
621. Magic J., Kelley P. *LGBT+ People’s Experiences of Domestic Abuse: A Report on Galop’s Domestic Abuse Advocacy Service*. London : Galop, the LGBT+ Anti-Violence Charity, 2019.
622. Makaroun L. K., Taylor L., Rosen T. Veterans experiencing elder abuse: improving care of a high-risk population about which little is known. *Journal of the American Geriatrics Society*. 2018. Vol. 66 (2). P. 389–393.

623. Malihi Z. A., Fanslow J. L., Hashemi L., Gulliver P. J., McIntosh T. Prevalence of Nonpartner Physical and Sexual Violence Against People with Disabilities. *American Journal of Preventive Medicine*. 2021. Vol. 61, is. 3. P. 329–337.
624. Malik J. S., Nadda A. A cross-sectional study of gender-based violence against men in the rural area of Haryana, India. *Indian Journal of Community Medicine*. 2019. Vol. 44 (1). P. 35–38.
625. Mankind Initiative. 50 key facts about male victims of domestic abuse and partner abuse 2020. URL: <https://www.mankind.org.uk/statistics/statistics-on-male-victims-of-domestic-abuse/> (viewed on 18.04.2024).
626. Mankind Initiative. Male victims of domestic abuse and partner abuse: 55 key facts. 2021. URL: <https://www.mankind.org.uk/wp-content/uploads/2021/04/55-Key-Facts-about-Male-Victims-of-Domestic-Abuse-and-Partner-Abuse-Final-Published-April-2021.pdf> (viewed on 19.04.2024).
627. Manzoor M. A., Hassan S. U., Muazzam A. et al. Social mining for sustainable cities: thematic study of gender-based violence coverage in news articles and domestic violence in relation to COVID-19. *Journal of Ambient Intelligence and Humanized Computing*. 2023. Vol. 14. P. 14631–14642. DOI: 10.1007/s12652-021-03401-8.
628. Mapping study on cyberviolence with recommendations adopted by the T-CY on 9 July 2018. Cybercrime Convention Committee (T-CY) Working Group on cyberbullying and other forms of online violence, especially against women and children URL: <https://rm.coe.int/t-cy-mapping-study-on-cyberviolence-final/1680a1307c> (viewed on 23.05.2024).
629. Marczuk K. Pojęcie i zakresy human security. *Trzy wymiary współczesnego bezpieczeństwa* / red. S. Sulowski, M. Brzeziński. Warszawa, 2014. S. 40–49.
630. Markowitz J., Polsky S., Renker P. Aproximación clínica a la violencia doméstica. *Atlas en color de violencia doméstica*. Masson, Barcelona, 2006. P. 1–19.

631. Martin-de-Las-Heras S., Velasco C., Luna-Del-Castillo J. D., Khan K. S. Maternal outcomes associated to psychological and physical intimate partner violence during pregnancy: A cohort study and multivariate analysis. *PLOS One*. 2019. Vol. 14 (6). DOI: 10.1371/journal.pone.0218255.
632. Martín-Montilla A., Pazos-Gómez M., Montilla-Coronado M. V., Romero-Oliva C. Una modalidad actual de violencia de género en parejas de jóvenes: Las redes sociales [Current mode of gender violence in couples of young people: social networks]. *Educación XXI*. 2016. Vol. 19. P. 405–429.
633. Matias M., Paulino M. O Inimigo em Casa. Dar voz ao silêncio da violência doméstica. 2nd ed. Prime Books, Lisboa, 2014.
634. Matsayi A. L., Nuhu A. N., Azumi K. V., Godwin A., Garba H. C. Sexual Harassment. Recent Topics Related to Human Sexual Practices – Sexual Practices and Sexual Crimes. IntechOpen, 2024. DOI: <http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.1003133>.
635. McCann E., Brown M. Homelessness among youth who identify as LGBTQ+: A systematic review. *Journal of Clinical Nursing*. 2019. Vol. 28 (11–12). P. 2061–2072. DOI: 10.1111/jocn.14818.
636. McGuigan W. M., Pratt C. C. The predictive impact of domestic violence on three types of child maltreatment. *Child Abuse & Neglect*. 2001. Vol. 25. P. 869–883.
637. McTavish J. R., MacGregor J. C. D., Wathen C. N. et al. Children’s exposure to intimate partner violence: an overview. *International Review of Psychiatry*. 2016. Vol. 28. P. 504–518.
638. Mechanic M. B. Beyond PTSD: mental health consequences of violence against women: a response to Briere and Jordan. *Journal of Interpersonal Violence*. 2004. Vol. 19. P. 1283–1289.
639. Meloy J. Pathologies of attachment, violence, and criminality. Goldstein A. (Ed.). Handbook of psychology – Vol. XI forensic psychology. John Wiley & Sons, New Jersey, 2003. P. 509–526.

640. Merrill K. G., Campbell J. C., Decker M. R., McGready J., Burke V. M., Mwansa J. K. et al. Prevalence of physical and sexual violence and psychological abuse among adolescents and young adults living with HIV in Zambia. *PLOS One*. 2020. Vol. 15 (6). DOI: 10.1371/journal.pone.0235203.
641. Messinger A. M. Invisible victims: Same-sex IPV in the national violence against women survey. *Journal of Interpersonal Violence*. 2011. Vol. 26 (11). P. 2228–2243. DOI: 10.1177/0886260510383023.
642. Michailovič I., Justickaja S., Vaičiūnienė R., Banach-Gutierrez J. B. Domestic Violence Against Women in Lithuania and Poland: Seeking Adequate Protection of Victims. *European Union and its Neighbours in a Globalized World*. 2022. P. 263–286.
643. Milenković N. Nowhere to turn: Gender-based violence against Roma women. Report of a field study of Roma communities in Albania, Montenegro and the former Yugoslav Republic of Macedonia. 2018. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/eurasia/NowhereToTurn_Roma_UNDP_RBEC.pdf(viewed on 20.04.2024).
644. Mitchell A., Stearns R. Mandel. How Domestic Violence Perpetrators Manipulate Systems. Why Systems & Professionals are so Vulnerable. URL: <https://sfv.org.au/wp-content/uploads/2022/02/How-DV-Perpetrators-Manipulate-Systems.pdf> (viewed on 20.05.2024).
645. Moffitt T. E., Caspi A. Preventing the intergenerational continuity of antisocial behaviour: Implications of partner violence. Cambridge, UK : Cambridge Univ. Press, 2003.
646. Mohaupt H., Duckert F., Askeland I. R. How Do Memories of Having Been Parented Relate to the Parenting-Experience of Fathers in Treatment for Intimate Partner Violence? A Phenomenological Analysis. *Journal of Family Violence*. 2021. Vol. 36. P. 467–480. DOI: 10.1007/s10896-020-00210-z.
647. Mondal B., Dubey J. D. Gender discrimination in health-care expenditure: An analysis across the age-groups with special focus on the elderly. *Social Science & Medicine*. 2020. Vol. 258. 113089.

648. Moorer O. Intimate partner violence vs. domestic violence. *YWCAspokane*. 2021. URL: <https://ywcaspokane.org/what-is-intimate-partner-domestic-violence/> (viewed on 16.04.2024).
649. Morgan R., Kena G. National Crime Victimization Survey – Criminal victimization (NCJ 251150). Washington, DC : Bureau of Justice Statistics, U.S. Department of Justice, 2017.
650. Moule R. Pyrooz D., Decker S. From 'What the F#@% is a Facebook?' to 'Who Doesn't Use Facebook?': The role of criminal lifestyles in the adoption of the use of the internet. *Social Science Research*. 2013. Vol. 42 (6). P. 1411–1421. DOI: 10.1016/j.ssresearch.2013.06.008.
651. Moulton K. Innovative programs for preventing violence against women and girls from around the world. Envisaging the future of policing and public health series. *Global Law Enforcement and Public Health Association*. 2023. URL: <https://glepha.com/etf-booklets/Booklet-5-A5-web.pdf>
652. Muelleman R. L., Burgess P. Male victims of domestic violence and their history of perpetrating violence. *Academic Emergency Medicine*. 1998. Vol. 5. P. 866–870.
653. Muftic L. R., Finn M. A., Marsh E. A. The victim-offender overlap, intimate partner violence, and sex: Assessing differences among victims, offenders, and victim-offenders. *Crime & Delinquency*. 2015. Vol. 61. P. 899–926.
654. Muldoon K. A., Denize K. M., Talarico R. et al. COVID-19 pandemic and violence: rising risks and decreasing urgent care-seeking for sexual assault and domestic violence survivors. *BMC Medicine*. 2021. Vol. 19 (20). DOI: 10.1186/s12916-020-01897-z.
655. Muldoon K. A., Drumm A., Leach T., Heimerl M., Sampsel K. Achieving just outcomes: forensic evidence collection in emergency department sexual assault cases. *Journal of Emergency Medicine*. 2018. Vol. 35 (S1). P. 23–30. DOI: 10.1136/emmermed-2018-207485.

656. Mundy T., Seuffert N. Integrated home violence services: A case study in police/NGO co-location. *Alternative Law Journal*. 2021. Vol. 46/1. P. 27–33. DOI: 10.1177/1037969X20984598.
657. Murphy M., Ellsberg M. O., Contreras-Urbina M. Nowhere to go: disclosure and help-seeking behaviors for survivors of violence against women and girls in South Sudan. *Conflict and Health*. 2020. Vol. 14, 6. DOI: 10.1186/s13031-020-0257-2.
658. Mustaffa N. H., Akhir N. S. M. Violence Against the Elderly: A Systematic Review. *Sains Humanika*. 2023. Vol. 15 (3). P. 21–28. DOI: 10.11113/sh.v15n3.2003.
659. Mytnyk U. Criminal legal counterwork of domestic violence in some countries of the European Union. *NaUKMA Research Papers. Law*. 2019. Vol. 3. P. 83–87.
660. Naghizadeh S., Mirghafourvand M., Mohammadirad R. Domestic violence and its relationship with quality of life in pregnant women during the outbreak of COVID-19 disease. *BMC Pregnancy Childbirth*. 2021. Vol. 21, 88. DOI: 10.1186/s12884-021-03579-x.
661. Naik Y. An Introduction to Sexual Abuse and Domestic Violence in Germany. *Domestic Violence Against Male Same-Sex Partners in the EU with Special Reference to Refugee and Migrant Gay Men in Germany*. Springer, Cham. 2022. DOI: 10.1007/978-3-030-86807-9_1.
662. Nam E., Kim C. L., Canada A. Examining Generational Differences, Sociocultural Variables, and Clergy-mental Health Professional Collaboration in Korean American Clergy Response to Intimate Partner Violence. *Journal of Family Violence*. 2023. Vol. 38. P. 829–840. DOI: 10.1007/s10896-022-00424-3.
663. National Centre for Domestic Violence . Domestic abuse statistics UK. URL: <https://www.ncdv.org.uk/domestic-abuse-statistics-uk/> (viewed on 22.04.2024).
664. Naughton C. M., O'Donnell A. T., Muldoon O. T. Exposure to Domestic Violence and Abuse: Evidence of Distinct Physical and Psychological

- Dimensions. *Journal of Interpersonal Violence*. 2020. Vol. 35 (15–16). P. 3102–3123. DOI: 10.1177/0886260517706763.
665. Nederland, Wet tijdelijk Huisverbod Samenwerkafspraken tussen ketenpartners rond het tijdelijk huisverbod in Friesland. URL: <https://www.sdfryslan.nl/wp-content/uploads/2024/06/202405-A4-Wet-tijdelijk-Huisverbod-V3-Paginas.pdf> (viewed on 10.05.2024).
666. Ngandu C. B., Momberg D., Magan A., Chola L., Norris S. A., Said-Mohamed R. The association between household socio-economic status, maternal socio-demographic characteristics and adverse birth and infant growth outcomes in sub-Saharan Africa: a systematic review. *Journal of Developmental Origins of Health and Disease*. 2020. Vol. 11 (4). P. 317–334.
667. Nordås R., Kay D. Cohen Conflict-Related Sexual Violence. *Annual Review of Political Science*. 2021. Vol. 24. P. 193–211. DOI: 10.1146/annurev-polisci-041719-102620.
668. North Carolina Courts, Filing for a Domestic Violence Protective Order. URL: <https://www.nccourts.gov/help-topics/domestic-violence/how-to-get-a-protection-order#filing-for-a-domestic-violence-protective-order-3978> (viewed on 10.05.2024).
669. November 25 – International Day for the Elimination of Violence against Women. URL: <https://www.coe.int/ru/web/portal/25-november-against-domestic-violence> (viewed on 18.04.2024).
670. O. G. v. Russian Federation. CEDAW Committee, 2017. URL: https://www.law.cornell.edu/women-and-justice/resource/o.g._v._russian_federation (viewed on 16.04.2024).
671. Office for National Statistics. Sexual orientation, UK: 2017: Experimental statistics on sexual orientation in the UK in 2017 by region, sex, age, marital status, ethnicity and socio-economic classification. 2019. URL: <http://bit.ly/2Qbsho4> (viewed on 19.04.2024).

672. Ohlan R. Economic violence among women of economically backward Muslim minority community: the case of rural North India. *Future Business Journal*. 2021. Vol. 7 (28). DOI: 10.1186/s43093-021-00074-9.
673. Ola B. E., Smith P. What Factors Explain Recent Increases in Husband-to-Wife Violence in Nigerian Households? A Decomposition Analysis of Three Waves of Cross-Sectional Data from 2008 to 2018. *Journal of Family Violence*. 2023. DOI: 10.1007/s10896-023-00607-6.
674. Ömer A., Özar Ş., Ünver Ş. Economic violence against women: A case in Turkey. *PLOS One*. 2021. Vol. 16 (3). DOI: 10.1371/journal.pone.0248630.
675. ONS. Domestic abuse prevalence and trends, England and Wales: Year ending March 2022. URL: <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/crimeandjustice/articles/domesticabuseprevalenceandtrendsenglandandwales/yearendingmarch2022#main-points> (viewed on 22.04.2024).
676. Oram S., Khalifeh H., Howard L. M. Violence against women and mental health. *The Lancet Psychiatry*. 2017. Vol. 4 (2). P. 159–170. DOI: 10.1016/S2215-0366(16)30261-9.
677. Orpin J., Papadopoulos C., Puthussery S. The Prevalence of Domestic Violence Among Pregnant Women in Nigeria: A Systematic Review. *Trauma, Violence, & Abuse*. 2020. Vol. 21 (1). P. 3–5. DOI: 10.1177/1524838017731570.
678. Ortega R., Elipe P., Mora-Merchan J. A., Genta M. L., Brighi A., Guarini A., Tippett N. The emotional impact of bullying and cyberbullying on victims: A European cross-national study. *Aggressive Behavior*. 2012. Vol. 38. P. 342–356.
679. Österreich, Bundesgesetz über Krankenanstalten und Kuranstalten, BGBl. Nr. 61/2010/KAKuG 2010. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10010285&ShowPrintPreview=True> (viewed on 07.05.2024).

680. Outlaw M. No one type of intimate partner abuse: Exploring physical and non-physical abuse among intimate partners. *Journal of Family Violence*. 2009. Vol. 24 (4). P. 263–272.
681. Owoaje E. T., Olaolorun F. M. Women at risk of physical intimate partner violence: a cross-sectional analysis of a low-income Community in Southwest. *African Journal of Reproductive Health*. 2012. Vol. 16 (1). P. 43–53.
682. Panda K. The prevention of domestic violence. Working Paper 344. March 2003. URL: <http://14.139.171.199:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/242/wp344.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (viewed on 04.05.2024).
683. Park J., Baumeister R. F. Meaning in life and adjustment to daily stressors. *The Journal of Positive Psychology*. 2016. Vol. 12 (4). P. 333–341.
684. Paulino M. Chapter 11. Domestic Violence: Psychological Issues Related to the Victim and Offender. *The Psychology of Criminal and Antisocial Behavior. Victim and Offender Perspectives*. 2017. P. 343–359. DOI: 10.1016/B978-0-12-809287-3.00011-0.
685. Payne B. K., Berg B. L., Toussaint J. The police response to the criminalization of elder abuse: an exploratory study. *Policing*. 2001. Vol. 24 (4). P. 605–626.
686. Peterson J., Densley J. Cyber violence: What do we know and where do we go from here? *Aggression and Violent Behavior*. 2017. Vol. 34. P. 193–200.
687. Platt L., Powers L., Leotti S. Et al. The role of gender in violence experienced by adults with developmental disabilities. *Journal of Interpersonal Violence*. 2017. Vol. 32 (1). P. 101–129. DOI: 10.1177/0886260515585534.
688. Polska, Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy domowej. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. URL: <https://lexlege.pl/ustawa-o-przeciwdzialaniu-przemocy-domowej/> (viewed on 05.05.2024).
689. PostEurop, Czech Post – Postal workers and couriers could be close to domestic violence cases. 2020. URL: <https://www.posteurop.org/-showNews?selectedEventId=37470> (viewed on 02.05.2024).

690. Postmus J. L., Hoge G. L., Breckenridge J., Sharp-Jeffs N., Chung D. Economic Abuse as an Invisible Form of Domestic Violence: A Multicountry Review. *Trauma, Violence, & Abuse*. 2020. Vol. 21 (2). P. 261–283. DOI: 10.1177/1524838018764160.
691. Postmus J. L., Plummer S. B., Stylianou A. M. Measuring economic abuse in the lives of survivors: Revising the scale of economic abuse. *Violence Against Women*. 2016. Vol. 22. P. 692–703.
692. Postmus J. L., Plummer S., McMahon S., Murshid S., Kim M. S. Understanding economic abuse in the lives of survivors. *Journal of Interpersonal Violence*. 2012. Vol. 27. P. 411–430.
693. Potter L., Feder G. Domestic violence teaching in UK medical schools: a cross-sectional study. *The Clinical Teacher*. 2017. Vol. 15 (5). P. 382–386. DOI: 10.1111/tct.12706.
694. Pratt N., Richter-Devroe S. Critically Examining UNSCR 1325 on Women, Peace and Security. *International Feminist Journal of Politics*. 2011 Vol. 13 (4) P. 489–503.
695. Press Release: Devastatingly pervasive: 1 in 3 women globally experience violence. *UN Women*. 2021. URL: <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2021/3/press-release-1-in-3-women-globally-experience-violence> (viewed on 12.04.2024).
696. Preventing and Responding to Sexual and Domestic Violence against Men A Guidance Note for Security Sector Institutions. 2014. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/SDVAM_FINAL%20online.pdf (viewed on 04.05.2024).
697. Preventing violence against the elderly and people with disabilities. URL: <https://www.eeagender.org/good-practices/How-prevent-gender-based-violence/preventing-violence-against-the-elderly-and-people-with-disabilities/> (viewed on 20.04.2024).
698. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on combating violence against women and domestic violence. Strasbourg,

- 8.3.2022. COM(2022) 105 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0105#footnote5> (viewed on 23.05.2024).
699. Protosavitska L., Omelchenko N., Kuderska N., Samilyk L., Andrusiak I. The gender principle in law as a guarantee of equality in legal regulation. *Revista Direito e Sexualidade*. 2023. Vol. 4, is. 1. P. 125–149.
700. Protosavitska L., Omelchenko N., Kuderska N., Samilyk L., Andrusiak I. The gender principle in law as a guarantee of equality in legal regulation. *Revista Direito e Sexualidade*. 2023. Vol. 4, is. 1. P. 125–149.
701. Psychological abuse. URL: <https://www.1800respect.org.au/violence-and-abuse/psychological-abuse> (viewed on 20.05.2024).
702. Quebec to expand tracking bracelet program for domestic violence suspects in 2023. *The Canadian Press*. 2022. 9 Dec. URL: <https://globalnews.ca/news/-9377082/quebec-tracking-bracelets-domestic-violence-2023/> (viewed on 11.05.2024)
703. Quick Guide: Economic and Financial Abuse. 2017. <https://ncadv.org/blog/posts/quick-guide-economic-and-financial-abuse> (viewed on 20.05.2024).
704. Rachel E. Morgan Ph. D., Jennifer L. Stalking Victimization, 2019. URL: <https://bjs.ojp.gov/library/publications/stalking-victimization-2019> (viewed on 21.05.2024).
705. Ram A., Victor C. P., Christy H., Hembrom S., Cherian A. G., Mohan V. R. Domestic violence and its determinants among 15-49-year-old women in a rural block in South India. *Indian Journal of Community Medicine*. 2019. Vol. 44 (4). P. 362–367.
706. Rauhaus B. M., Sibila D., Johnson A. F. Addressing the Increase of Domestic Violence and Abuse During the COVID-19 Pandemic: A Need for Empathy, Care, and Social Equity in Collaborative Planning and Responses. *The American Review of Public Administration*. 2020. Vol. 50 (6–7). P. 668–674. DOI: 10.1177/0275074020942079.

707. Raynolds L. T. Gender equity, labor rights, and women's empowerment: lessons from Fairtrade certification in Ecuador flower plantations. *Agriculture and Human Values*. 2021. Vol. 38. P. 657–675. DOI: 10.1007/s10460-020-10171-0.
708. Regional Roma Survey 2017: Country fact sheets. URL: <https://www.undp.org/eurasia/publications/regional-roma-survey-2017-country-fact-sheets> (viewed on 20.04.2024).
709. Report Committee on Equal Opportunities for Women and Men. Doc. 9525 17 July 2002. Domestic violence. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=9815> (viewed on 16.04.2024).
710. Republic of Lithuania, Law on Protection Against Domestic Violence No. XI-1425, 26 May 2011. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.410975> (viewed on 16.04.2024).
711. Ribeiro R., Almeida I., Saavedra R., Caridade S., Oliveira A., Santos M., Soeiro C. The Different Contexts of Domestic Violence Before and During the COVID-19 Pandemic: A Portuguese Overview. *Victims & Offenders*. 2022. Vol. 17 (8). P. 1224–1240. DOI: 10.1080/15564886.2022.2052214.
712. Robinson B. A. Conditional families and lesbian, gay, bisexual, transgender, and queer youth homelessness: Gender, sexuality, family instability, and rejection. *Journal of Marriage and Family*. 2018. Vol. 80 (2). P. 383–396. DOI: 10.1111/jomf.12466.
713. Roch A., Ritchie G., Morton J. Out of sight, out of mind? Transgender People's Experiences of Domestic Abuse. Glasgow/Edinburgh : LGBT Youth Scotland, Equality Network/Scottish Transgender Alliance, 2010.
714. Roland N. et al. Violence against women and perceived health: An observational survey of patients treated in the multidisciplinary structure 'The Women's House' and two Family Planning Centres in the metropolitan Paris area. *Health and Social Care in the Community*. 2022. DOI: 10.1111/hsc.13797.

715. Roma at Glance: Bosnia and Herzegovina, UNDP and World Bank. 2018. URL: <https://erc.undp.org/evaluation/documents/download/16967> (viewed on 20.04.2024).
716. Romania, For Preventing and Combating Domestic Violence Law No. 217 of 22 May 2003. URL: <https://www.global-regulation.com/translation/-romania/3758942/law-no.-217-of-22-may-2003-%2528republished%2529-for-preventing-and-combating-domestic-violence%2529.html> (viewed on 10.05.2024).
717. Rose Ch. We were wrong on abusive partner law, admits Essex Police. *BBC East Investigations*. 2024. 7 March. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-england-essex-68430135> (viewed on 11.05.2024).
718. Rosen T., Makaroun L. K., Conwell Y., Betz M. Violence In Older Adults: Scope, Impact, Challenges, And Strategies For Prevention. *Health Affairs*. 2019. Vol. 38 (10). URL: <https://www.healthaffairs.org/doi/10.1377/hlthaff.2019.00577> (viewed on 20.04.2024).
719. Rosenfeld B. D. Court-ordered treatment of spouse abuse. *Clinical Psychology Review*. 1992. Vol. 12, is. 2. P. 205–226.
720. SafeLives. Free to be Safe: LGBT People Experiencing Domestic Abuse. Bristol : SafeLives, 2018.
721. Salmon D., Baird K. M., White P. Women's views and experiences of antenatal enquiry for domestic abuse during pregnancy. *Health Expectations*. 2015. Vol. 18 (5). P. 867–878. DOI: 10.1111/hex.12060.
722. Sampson R. J., Lauritsen J. L. Deviant lifestyles, proximity to crime and the offender-victim link in personal violence. *Journal of Research in Crime & Delinquency*. 1990. Vol. 27. P. 110–139.
723. Sanders C. K. Economic abuse in the lives of women abused by an intimate partner: A qualitative study. *Violence Against Women*. 2015. Vol. 21. P. 3–29.
724. Sanders C. K., Schnabel M. Organizing for economic empowerment of battered women: Women's savings accounts. *Journal of Community Practice*. 2006. Vol. 14. P. 47–68.

725. Sangeetha J., Mohan S., Hariharasudan A., Nawaz N. Strategic analysis of intimate partner violence (IPV) and cycle of violence in the autobiographical text – When I Hit You. *Heliyon*. 2022. Vol. 8. P. 1–9. DOI: 10.1016/j.heliyon.2022.e09734.
726. Sardinha L., Maheu-Giroux M., Stockl H., Meyer S., Garcia-Moreno C. Global, regional, and national prevalence estimates of physical or sexual, or both, intimate partner violence against women in 2018. *Lancet*. 2022. Vol. 399 (10327). P. 803–813. DOI: 10.1016/S0140-6736(21)02664-7.
727. Sarkar S., Dsouza R., Dasgupta A. Domestic Violence against Men – A Study Report by Save Family Foundation. New Delhi, India : Save Family Foundation, 2007. [Last accessed on 2018 May 12]. URL: <https://www.ipc498a.files.wordpress.com/2007/10/domestic-violence-against-men.pdf> (viewed on 18.04.2024).
728. Sattar T., Ahmad S., Asim M. Intimate partner violence against women in Southern Punjab, Pakistan: A phenomenological study. *BMC Women's Health*. 2022. Vol. 22. P. 505. DOI: 10.1186/s12905-022-02095-0.
729. Sauber E. W., O'Brien K. M. Multiple Losses: The Psychological and Economic Well-Being of Survivors of Intimate Partner Violence. *Journal of Interpersonal Violence*. 2020. Vol. 35 (15–16). P. 3054–3078. DOI: 10.1177/0886260517706760.
730. Schafer J., Caetano R., Clark C. L. Rates of intimate partner violence in the United States. *American Journal of Public Health*. 1998. Vol. 88. P. 1702–1704.
731. Schwieriges Gespräch mit Eltern bei häuslicher Gewalt und (Verdacht auf) Kindeswohlgefährdung. URL: https://www.big-berlin.info/sites/default/files/-medien/538_Gespraechsfuehrung_mit_Eltern.pdf (viewed on 05.05.2024).
732. Scott Altman. Theory of Child Support. *International Journal of Law, Policy and the Family*. 2003. Vol. 17, is. 2. P. 173–210. DOI: 10.1093/lawfam/17.2.173.

733. Section 1: Trends in self-reported spousal violence in Canada, 2014. 2014. Statics Canada General Social Survey. URL: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/pub/85-002-x/2016001/article/14303/01-eng.htm> (viewed on 18.04.2024).
734. Semahegn A., Torpey K., Manu A. et al. Are interventions focused on gender-norms effective in preventing domestic violence against women in low and lower-middle income countries? A systematic review and meta-analysis. *Reprod Health*. 2019. Vol. 16. P. 93. DOI: 10.1186/s12978-019-0726-5.
735. Semprevivo L. K. Dating and Sexual Violence Victimization among Lesbian, Gay, Bisexual, and Questioning Youth: Considering the Importance of Gender and Sexual Orientation. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*. 2021. Vol. 30 (5). P. 662–678. DOI: 10.1080/10926771.2020.1832175.
736. Sepaha P., Sepaha N. Prevention of Domestic Violence in the Purview of Rights-Based Strategies: An Analysis. *Gender Equality Issues and Challenges*. Publisher : Satyam Law International, 2023.
737. Serious Crime Act 2015. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/9/contents/enacted> (viewed on 18.04.2024).
738. Sexuality Education for People with Developmental Disabilities Curriculum. URL: <https://www.plannedparenthood.org/planned-parenthood-northern-new-england/population-health-and-education/community-resources/sexuality-education-people-developmental-disabilities-curriculum> (viewed on 20.04.2024).
739. Seymour K. (In)Visibility and Recognition: Australian Policy Responses to “Domestic Violence”. *Sexualities*. 2017. Vol. 22 (5–6). P. 751–66.
740. Shoylev K., Markov Ya. Protection from Domestic Violence in Bulgaria. *New Balkans Law Office*. 2020. 18 Aug. URL: <https://www.newbalkanslawoffice.com/protection-from-domestic-violence-in-bulgaria/> (viewed on 16.04.2024).
741. Sivarajasingam V., Webber I., Riboli-Sasco E. et al. Investigating public awareness, prevailing attitudes and perceptions towards domestic violence and

- abuse in the United Kingdom: a qualitative study. *BMC Public Health*. 2022. Vol. 22. DOI: 10.1186/s12889-022-14426-9.
742. Smith E. Violent crime against the elderly reported by law enforcement in Michigan, 2005–2009. Washington (DC) : Department of Justice, Office of Justice Programs, Bureau of Justice Statistics; 2012. URL: <https://www.bjs.gov/content/pub/pdf/vcerlem0509.pdf> (viewed on 20.04.2024).
743. Smith S. G., Chen J., Basile K. C., Gilbert L. K., Merrick M. T., Patel N., Walling M., Jain A. The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey (NISVS): 2010–2012 State Report. Atlanta, GA : National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention, 2017. URL: https://stacks.cdc.gov/view/cdc/46305/cdc_46305_DS1.pdf (viewed on 15.05.2024).
744. Smith S. G., Zhang X., Basile K. C., Merrick M. T., Wang J., Kresnow M., Chen J. The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey (NISVS): 2015 data brief – Updated release. Atlanta, GA : National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention. 2018. URL: https://stacks.cdc.gov/view/cdc/60893/cdc_60893_DS1.pdf (viewed on 15.05.2024).
745. Social Media Victims Law Center, Social Media Victims Law Center files suit against social media giants for the race-driven anguish suffered by one small-town family, 2024. URL: <https://ocialmediavictims.org/press-releases/social-media-victims-law-center-files-suit-against-social-media-giants-for-the-race-driven-anguish-suffered-by-one-small-town-family/> (viewed on 23.05.2024).
746. Sorenson S. B., Taylor C. A. Female aggression toward male intimate partners: An examination of social norms in a community-based sample. *Psychology of Women Quarterly*. 2005. Vol. 29 (1). P. 79–96.
747. Spangaro J., Koziol-McLain J., Zwi A., Rutherford A., Frail M., Ruane J. Deciding to tell: Qualitative configurational analysis of decisions to disclose

- experience of intimate partner violence in antenatal care. *Social Science & Medicine*. 2016. Vol. 154. P. 45–53. DOI: 10.1016/j.socscimed.2016.02.03.
748. Spurek S. *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie*. Warszawa. *LEX*. 2012. URL: <https://sip.lex.pl/komentarze-i-publikacje/komentarze/przeciwdzialanie-przemocy-w-rodzinie-komentarz-wyd-ii-587620125> (viewed on 22.04.2024).
749. Stalking. Cambridge Dictionary. URL: <https://cutt.ly/PnSXYTa> (viewed on 21.05.2024).
750. Stark E. *Coercive control: How men entrap women in personal life*. Oxford University Press, 2007.
751. Stark E., Hester M. Coercive control: Update and review. *Violence Against Women*. 2019. Vol. 25. P. 8–104. DOI: 10.1177/1077801218816191.
752. Staude-Müller F., Hansen B., Voss M. How stressful is online victimization? Effects of victim's personality and properties of the incident. *European Journal of Developmental Psychology*. 2012. Vol. 9 (2). P. 260–274. DOI: 10.1080/17405629.2011.643170.
753. Stefanska E. B., Bloomfield S., Carter A. J. Our love was a two-person game. At least until one of us died, and the other became a murderer: sexual homicide perpetrated by intimate partners. *Journal of Criminal Psychology*. 2021. № 4. P. 301–314. DOI: 10.1108/jcp-04-2021-0010.
754. Steinmetz S. K. Women and violence: Victims and perpetrators. *American Journal of Psychotherapy*. 1980. Vol. 34. P. 334–350.
755. Stephenson R., Chavanduka T. M. D., Rosso M. T., Sullivan S. P., Pitter R. A., Hunter A. S., Rogers E. COVID-19 and the Risk for Increased Intimate Partner Violence Among Gay, Bisexual and Other Men Who Have Sex With Men in the United States. *Journal of Interpersonal Violence*. 2022. Vol. 37. P. 13–14. DOI: 10.1177/0886260521997454.
756. Stern E., Gibbs A., Willan S., Dunkle K., Jewkes R. ‘When you talk to someone in a bad way or always put her under pressure, it is actually worse than beating her’: Conceptions and experiences of emotional intimate partner

- violence in Rwanda and South Africa. *PLOS One*. 2019. Vol. 14. e0225121. DOI: 10.1371/journal.pone.0225121.
757. Stern E., Heijden I. van der, Dunkle K. How people with disabilities experience programs to prevent intimate partner violence across four countries. *Evaluation and Program Planning*. 2020. Vol. 79. DOI: 10.1016/j.evalprogplan.2019.101770.
758. Stevens F., Nurse J. R. C., Arief B. Cyber Stalking, Cyber Harassment, and Adult Mental Health: A Systematic Review. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*. 2021. Vol. 24, no. 6. DOI: 10.1089/cyber.2020.0253.
759. Stewart H. “Why didn’t she say something sooner?” Doubt, denial, silencing, and the epistemic harms of the #MeToo Movement. *South Central Review*. 2019. Vol. 36 (2). P. 68–94. DOI: 10.1353/scr.2019.0014.
760. Stockl H., Devries K., Rotstein A., Abrahams N., Campbell J., Watts C., Moreno C. G. The global prevalence of intimate partner homicide: a systematic review. *Lancet*. 2013. Vol. 382 (9895). P. 859–865. DOI: 10.1016/S0140-6736(13)61030-2.
761. Stop domestic violence against women / Council of Europe. URL: www.coe.int/t/dg2/equality/DOMESTICVIOLENCECAMPAIGN/FAQ_en.asp#P59_4532 (viewed on 23.04.2024).
762. Strategy for social inclusion of Roma men and women in the Republic of Serbia for the period 2016–2025. *Official Gazette of RS*. 2016. Vol. 26. URL: <https://leap.unep.org/en/countries/rs/national-legislation/strategy-social-inclusion-roma-and-roma-women-republic-serbia> (viewed on 20.04.2024).
763. Straus M. A. Victims and aggressors in marital violence. *American Behavioral Scientist*. 1980. Vol. 23 (5). P. 681–704.
764. Stylianou A. M., Postmus J. L., McMahon S. Measuring abusive behaviors: Is economic abuse a unique form of abuse? *Journal of Interpersonal Violence*. 2013. Vol. 28 (16). P. 3186–3204.

765. Substance Abuse and Mental Health Services Administration. Results from the 2013 national survey on drug use and health: Summary of national findings. Rockville, 2015.
766. Suen Y. T., Wong E. M. Y., Chan R. C. H. Chinese Lesbian and Gay Adults' Self-Reported Experiences of Negative Treatment and Violence From Family of Origin: Evidence From a Larger-Scale Study in China. *Journal of Family Issues*. 2023. Vol. 44 (7). P. 1880–1903. DOI: 10.1177/0192513X211064874.
767. Suleiman M. S. Perception of sexual harassment among female students of tertiary institutions in Northern Nigeria. *Ife Social Sciences Review*. 2017. Vol. 25 (2). P. 80–89.
768. Supporting Lives Free from Intimate Partner Violence. Towards Better Integration of Services for Victims / Survivors. 2023. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/supporting-lives-free-from-intimate-partner-violence_d61633e7-en (viewed on 08.05.2024).
769. Surviving Economic Abuse, Financial Support Line. 2023. <https://survivingeconomicabuse.org/what-we-do/financial-support-line/> (viewed on 20.05.2024).
770. Surviving Economic Abuse, Supporting children. 2023. URL: <https://survivingeconomicabuse.org/i-need-help/getting-support/supporting-children/> (viewed on 20.05.2024).
771. Susmitha B. Domestic Violence: Causes, Impact and Remedial Measures. *Social Change*. 2016. Vol. 46 (4). P. 602–610. DOI: 10.1177/0049085716666636.
772. Syibulhuda F. M., Ediati A. Risk Factors of Domestic Violence Reported Before and During the Covid-19 Pandemic: A Systematic Review. Proceedings of the International Conference on Psychological Studies. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*. 24 April 2021. DOI: 10.2991/assehr.k.210423.017.
773. Taylor G., Perezniето P. Review of evaluation approaches and methods used by interventions on women and girls' economic empowerment (Technical

- Report). ODI. 2014. P. 1. URL: <https://www.odi.org/publications/8275-review-evaluation-approaches-and-methods-used-interventions-women-and-girls-economic-empowerment> (viewed on 18.04.2024).
774. Temporary restraining orders have tripled since 2020 in Belgium. *The Brussels Times Newsroom*. 2024. 5 Jan. URL: <https://www.brusselstimes.com/-/863358/temporary-restraining-orders-have-tripled-since-2020-in-belgium> (viewed on 11.05.2024).
775. Tennakoon L., Nicholas A., Hakes B. A., Knowlton L. M., Spain D. A. Traumatic Injuries Due to Interpersonal and Domestic Violence in the United States. *Journal of Surgical Research*. 2020. Vol. 254. P. 206–216. DOI: 10.1016/j.jss.2020.03.062.
776. The 2023 Florida Statutes. URL: http://www.leg.state.fl.us/statutes/-index.cfm?App_mode=Display_Statute&URL=1000-1099/1006/Sections/1006.147.html (viewed on 23.05.2024).
777. The costs of gender-based violence in the European Union. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2021. 59 p. URL: <https://eige.europa.eu/gender-based-violence/costs-of-gender-based-violence> (viewed on 23.04.2024).
778. The COVID-19 pandemic exacerbated gender violence. *Eluniversal*. 2020. 14 April. URL: <https://www.eluniversal.com.mx/english/covid-19-pandemic-exacerbated-gender-violence> (viewed on 10.05.2024).
779. The crime of persecutory acts pursuant to art. 612 bis of the Criminal Code (so-called Stalking). URL: <https://www.cecatiello.it/en/avvocato-stalking/> (viewed on 21.05.2024).
780. The pandemic is exacerbating the problems facing girls around the world. URL: <https://ruherald.com/pandemiya-usugublyaet-problemy-s-kotorymi-stalkivayutsya-devochki-vo-vsem-mire/> (viewed on 18.04.2024).
781. The Third Milestones of a Global Campaign for Violence Prevention Report / World Health Organisation. Geneva, 2007. URL: http://www.who.int/violenceprevention/events/17_07_2007/en/ (viewed on 22.04.2024).

782. Tjaden P. G. Stalking policies and research in the United States: A twenty year retrospective. *European Journal on Criminal Policy and Research*. 2009. Vol. 15. P. 261–278.
783. Tobias H., Joseph A. Sustaining systemic racism through psychological gaslighting: Denials of racial profiling and justifications of carding by police utilizing local news media. *Race and Justice*. 2020. Vol. 10 (4). P. 424–455. DOI: 10.1177/2153368718760969.
784. Tochie J. N., Ofakem I., Ayissi G. et al. Intimate partner violence during the confinement period of the COVID-19 pandemic: exploring the French and Cameroonian public health policies. *The Pan African Medical Journal*. 2020. Vol. 35. P. 1–3.
785. Topping A. How Domestic Violence Spreads Online. *The Guardian*. 2013. Sep 3. <http://www.theguardian.com/society/2013/sep/03/domestic-violence-spreads-online-watching> (viewed on 23.05.2024).
786. Topping A. Online Trolling of Women is Linked to Domestic Violence, Say Campaigners. *The Guardian*. 2013. Sep 3. URL: <http://www.theguardian.com/society/2013/sep/03/online-trolling-women-domestic-violence> (viewed on 23.05.2024).
787. Torres A., Garcia-Esteve L., Navarro P., Tarragona M. J., Imaz M. L., Ascaso C. Relationship between intimate partner violence, depressive symptomatology, and personality traits. *Journal of Family Violence*. 2013. Vol. 28. P. 369–379. DOI: 10.1007/s10896-013-9502-4.
788. Trauner S. Vernachlässigung von Kindern. *Pädiatrie*. 2019. Vol. 31. DOI: 10.1007/s15014-019-1826-y.
789. Tulloch S. Reader's digest oxford: complete word-finder. London: The Reader's Digest Association Limited, 1993.
790. Turkey, Law to Protect Family and Prevent Violence Against Women No. 6284, 8 March 2012. URL: <https://www.lawsturkey.com/law/law-to-protect-family-and-prevent-violence-against-woman-6284> (viewed on 10.05.2024).

791. Turvey B. Intimate partner violence. *Turvey B., Petherick W. (Eds). Forensic victimology: Examining violent crime victims in investigative and legal contexts.* Elsevier, San Diego. 2009. P. 299–327.
792. UK, Family Law Act 1996. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/27/section/63> (viewed on 16.04.2024).
793. UN Human Rights Council. Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences on online violence against women and girls from a human rights perspective, A/HRC/38/47, 18 June 2018. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/1641160> (viewed on 23.05.2024).
794. UN Secretary General: Every third woman in the world is experiencing violence. URL: <https://rg.ru/2020/10/02/gensek-oon-kazhdaia-tretia-zhenshchina-v-mire-podvergaetsia-nasiliuu.html> (viewed on 18.04.2024).
795. UN Secretary-General's High-Level Panel on Women's Economic Empowerment. Leave no one behind – A call to action for gender equality and women's economic empowerment. 2016. URL: <https://www.empowerwomen.org/en/resources/documents/2016/09/leave-no-one-behind?> (viewed on 18.04.2024).
796. Understanding the Effects of Domestic Violence, Sexual Assault, and Stalking on Housing and the Workplace. New York : Legal Momentum, 2007. URL: <http://legalmomentum.org/legalmomentum/files/statistics.pdf> (viewed on 20.05.2024).
797. UNICEF, Violence at home (archive) Voices of Youth Forum. 2005. URL: <http://www.unicef.org/roy/discussions/archived/index> (viewed on 10.05.2024).
798. Unite for a Better Life. URL: <https://www.uniteforabetterlife.org/> (viewed on 05.05.2024).
799. United Nations Model Legislation. URL: https://www.stopvaw.org/united_nations_model_legislation (viewed on 23.04.2024).

800. United Nations Office on Drugs and Crime. World drug report. 2014. URL: http://www.unodc.org/documents/wdr2014/World_Drug_Report_2014_web.pdf (viewed on 10.05.2024).
801. United Nations. Goal 5: Achieve gender equality and empower all women and girls. Sustainable Development Goals. 2015. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/gender-equality/> (viewed on 18.04.2024).
802. Usta J., Murr H., El-Jarrah R. COVID-19 Lockdown and the Increased Violence Against Women: Understanding Domestic Violence During a Pandemic. *Violence and Gender*. 2021. Vol. 8, is. 3. DOI: 10.1089/vio.2020.0069.
803. Ustawa z dnia 10 czerwca 2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20101250842/T/D20100842L.pdf> (viewed on 16.04.2024).
804. Ustawa z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw. URL: <https://dziennikustaw.gov.pl/DU/2023/535> (viewed on 16.04.2024).
805. Utah Code Title 26. Utah Health Code. URL: <https://codes.findlaw.com/ut/title-26-utah-health-code/> (viewed on 05.05.2024).
806. Uzobo E., Ayinmoro A. D. Trapped Between Two Pandemics: Domestic Violence Cases Under COVID-19 Pandemic Lockdown: A Scoping Review. *Community Health Equity Research & Policy*. 2023. Vol. 43 (3). P. 319–328. DOI: 10.1177/0272684X211022121.
807. Vagi K. J., Olsen E. O., Basile K. C., Vivolo-Kantor A. M. Teen dating violence (physical and sexual) among U.S. high school students: findings from the 2013 national youth risk behavior survey. *JAMA Pediatrics*. 2015. Vol. 169 (5). P. 474–482.
808. Valerian L. Human Rights and The Politic of Terror, Human Rights : An Overview, Defining torture. Gary E. McCuen Publication Inc., 1955. P. 17.

809. Van der Aa S., Römken R. The state of the art in stalking legislation: Reflections on European developments. *European Criminal Law Review*. 2013. Vol. 3 (2). P. 232–256.
810. Van der Wilk A. Cyber Violence and Hate Speech Online against Women, European Parliament, Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Brussels, 2018. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/604979/IPOL_STU\(2018\)604979_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/604979/IPOL_STU(2018)604979_EN.pdf) (viewed on 23.05.2024).
811. Venema R. M. Police officer schema of sexual assault reports: Real rape, ambiguous cases, and false reports. *Journal of Interpersonal Violence*. 2016. Vol. 31. P. 872–899. DOI: 10.1177/0886260514556765.
812. Victim Support Finland. URL: <https://www.riku.fi/en/victim-support-finland/> (viewed on 08.05.2024).
813. Views of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women under article 7, paragraph 3, of the Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women Communication No. 2/2003, Ms. A. T. v. Hungary. Views adopted on 26 January 2005, thirty-second session. URL: <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/protocol/-decisions-views/-CEDAW%20Decision%20on%20AT%20vs%20Hungary%20English.pdf> (viewed on 16.04.2024).
814. Vincent-Höper S., Adler M., Stein M., Vaupel C., Nienhaus A. Sexually Harassing behaviours from patients or clients and care workers' mental health: Development and validation of a measure. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2020. Vol. 17 (7). P. 2570. DOI: 10.3390/ijerph17072570.
815. Violence Against Women Act. United States, 1994. URL: <https://www.congress.gov/bill/103rd-congress/senate-bill/11> (viewed on 19.04.2024).

816. Violence against women prevalence estimates, 2018 – Executive summary. 7 March 2021. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240026681> (viewed on 12.04.2024).
817. Violence against women. *World Health Organization : website*. 2017. URL: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs239/en/> (viewed on 18.04.2024).
818. Violence against women. *World Health Organization : website*. 2019. URL: <https://www.who.int/reproductivehealth> (viewed on 15.04.2024).
819. Violence against women. *World Health Organization : website*. 2024. 25 March. URL: <https://www.who.int/news-room/factsheets/detail/violence-against-women> (viewed on 16.04.2024).
820. Violence against Women: An EU-wide survey – Main results report, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2014. *FRA (European Union Agency for Fundamental Rights)*. URL: <https://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-mainresults-report> (viewed on 23.05.2024).
821. Violence against women: an EU-wide survey. Results at a glance. Deutsche Übersetzung der Agentur der Europäischen Union für Grundrechte: eine EU-weite Erhebung. Ergebnisse auf einen Blick / FRA – European Union Agency for Fundamental Rights. Luxembourg : Amt für Veröffentlichungen, 2014. URL: www.fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_de.pdf (viewed on 18.04.2024).
822. Vitanza S., Vogel L. C. M., Marshall L. L. Distress and symptoms of posttraumatic stress disorder in abused women. *Violence and Victims*. 1995. Vol. 10. P. 23–34.
823. Wadman M. C., Muelleman R. L. Domestic violence homicides: ED use before victimization. *The American Journal of Emergency Medicine*. 1999. Vol. 17. P. 689–691.
824. Wake A. D., Kandula U. R. The global prevalence and its associated factors toward domestic violence against women and children during COVID-19

- pandemic – “The shadow pandemic”: A review of cross-sectional studies. *Women’s Health*. 2022. Vol. 18. DOI: 10.1177/17455057221095536.
825. Walby S. *Theorizing Patriarchy*. Oxford : Blackwell, 1990.
826. Walker L. *Psychology and Violence Against Women*. 1989. URL: https://www.academia.edu/89293294/Psychology_and_violence_against_women (viewed on 19.04.2024).
827. Walker L. *The Battered Woman*. New York : Harper and Row. URL: <https://www.scirp.org/reference/ReferencesPapers?ReferenceID=1978080> (viewed on 15.04.2024).
828. Walker L. E. Looking back and looking forward: Psychological and legal interventions for domestic violence. *Ethics, Medicine and Public Health*. 2015. Vol. 1, is. 1. P. 19–32.
829. Walker-Descartes I., Mineo M., Vaca Condado L., Agrawal N. Domestic Violence and Its Effects on Women, Children, and Families. *Pediatric Clinics of North America*. 2021. Apr. Vol. 68 (2). P. 455–464. DOI: 10.1016/j.pcl.2020.12.011.
830. Wallin Lundell I., Eulau L., Bjarneby F., Westerbotn M. Women's experiences with healthcare professionals after suffering from gender-based violence: An interview study. *Journal of Clinical Nursing*. 2018. Vol. 27 (5/6). P. 949–957. DOI: 10.1111/jocn.14046.
831. Walster E. Assignment of responsibility for an accident. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1966. Vol. 3. P. 73–79.
832. Wang J. Research on the Regulation Approach for Criminal Law on Mental Violence. *US-China Law Review*. 2023. Vol. 20 (5). P. 208–214. DOI:10.17265/1548-6605/2023.05.002.
833. Wang T., Parish W. L., Laumann E. O., Luo Y. Partner violence and sexual jealousy in China: a population-based survey. *Violence Against Women*. 2009. Vol. 15. P. 774–798.

834. Wantu F. M., Sarson M. T. Z. Legal Protection of Women as Victim of Domestic Violence. *Indonesian Journal of Advocacy and Legal Services*. 2020. Vol. 1 (2). P. 243–258. DOI: 10.15294/ijals.v1i2.36093.
835. Weis J. G. Family Violence Research Methodology and Design. The University of Chicago Press *Journals*. URL: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/449153> (viewed on 12.04.2024).
836. Wells L., Turner A., Morley H., Ruse K., Hansen C. Women's Shelters: Enhancing Impact to End Violence Shelter 2.0 Discussion Paper., 36. Retrieved from Calgary Women's Emergency Shelter. 2018. https://www.calgarywomensshelter.com/images/pdf/Shelter_DiscussionPaper_WEB_FINAL.pdf (viewed on 18.04.2024).
837. What is Domestic Abuse? *United Nations*. URL: <https://www.un.org/en/coronavirus/what-is-domestic-abuse> (viewed on 15.04.2024).
838. What is domestic abuse? *Women's Aid*. 2022. URL: <https://www.womensaid.org.uk/information-support/what-is-domestic-abuse> (viewed on 15.04.2024).
839. White K. R., Dutton D. G. Perceptions of female perpetrators. *Russell B. L. (Ed.)*. Perceptions of female offenders: How stereotypes and social norms affect criminal justice responses New York. New York : Springer, 2013. P. 101–116.
840. WHO Expert Committee on Problems Related to Alcohol Consumption. Second report. World Health Organization technical report series. 2007. 944:1–53 55–7. PMID: 17970166.
841. WHO. Multi-country study on women's health and domestic violence against women. Geneva : World Health Organization, 2007.
842. Wicaksono S. S., Soebiakto G. P., Arifin R. Legal Aid for the Victims of Domestic Violence: Problems and Challenges. *The Indonesian Journal of International Clinical Legal Education*. 2021. Vol. 3 (2). P. 139–150. DOI: 10.15294/ijicle.v3i2.47936.

843. Women and Justice: Court: CEDAW Committee. International Case Law *International Case Law*. URL: https://www.law.cornell.edu/women-and-justice/court/cedaw_committee (viewed on 11.05.2024).
844. Wood E. J. Variation in sexual violence during war. *Politics & Society*. 2006. Vol. 34 (3). P. 307–42. DOI: 10.1177/0032329206290426.
845. Wood S., Sommers M. Consequences of intimate partner violence on child witnesses: A systematic review of the literature. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*. 2011. Vol. 24. P. 223–236.
846. World Health Organization, World report on disability. 2011. Washington : The World Bank. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/665131468331271288/pdf/627830WP0World00PUBLIC00BOX361491B0.pdf> (viewed on 20.04.2024).
847. World Health Organization. Understanding and Addressing Violence Against Women. Intimate Partner Violence, 1st ed. Geneva, Switzerland, 2012. P. 13.
848. World report on violence against children. Geneva : United Nations, 2006. URL: <https://resourcecentre.savethechildren.net/node/2999/pdf/2999.pdf> (viewed on 18.04.2024).
849. Wuest J., Ford-Gilboe M., Merritt-Gray M., Berman H. Intrusion: The central problem for family health promotion among children and single mothers after leaving an abusive partner. *Qualitative Health Research*. 2003. Vol. 13. P. 597–622.
850. Yari A., Nouri R., Rashidian H., Nadrian H. Prevalence and determinants of sexual intimate partner violence against women in the city of Marivan, Iran. *Journal of Family and Reproductive Health*. 2013. Vol. 7 (4). P. 157–163.
851. Yount K. M., Krause K. H., VanderEnde K. E. Economic coercion and partner violence against wives in Vietnam: A unified framework? *Journal of Interpersonal Violence*. 2016. Vol. 31. P. 3307–3331. DOI: 10.1177/0886260515584350.
852. Yu Y., Xiao S., Liu K. Dating violence among gay men in China. *Journal of Interpersonal Violence*. 2013. Vol. 28 (12). P. 2491–2504.

853. Zaheen Z., Aqeel F., Ghazi Asad M., Mujeeb Sahito R. Fetomaternal outcome after physical Domestic Violence during pregnancy. *The Professional Medical Journal*. 2020. Vol. 27, no. 01. DOI: 10.29309/TPMJ/2019.27.01.3515.
854. Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji (Croatia) N 70/17, 126/19, 84/21, 114/22, 36/24 od 02.04.2024. URL: <https://www.zakon.hr/z/81/Zakon-o-za%C5%A1titi-od-nasilja-u-obitelji> (viewed on 02.05.2024).
855. Zhang Y., Zou S. H., Cao Y00. P. Relationship between domestic violence and postnatal depression among pregnant Chinese women. *International Journal of Gynecology & Obstetrics*. 2012. Vol. 116 (1). P. 1–30.
856. Zharovska I. M., Blikhar M. M., Matkivska R. M., Cherkasova L. A. Protection of reproductive health: international and national experience. *Reproductive Endocrinology*. 2022. Vol. 66. P. 109–117. DOI: 10.18370/2309-4117.2022.66.109-117.
857. Zink T., Klesges L. M., Levin L., Putnam F. Abuse Behavior Inventory: Cutpoint, validity, and characterization of discrepancies. *Journal of Interpersonal Violence*. 2007. Vol. 22. P. 921–931.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Публікації в наукових фахових виданнях України

1. Андрусак І. П., 2018а. Гендерний аспект в професійній діяльності та гендерна нерівність на ринку праці. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Сер. : Юридичні науки. Вип. 902. С. 26–30.
2. Андрусак І. П., Перів І. В., 2019. Ольга Басараб як борець за права і свободи українського народу: історико-правові та гендерні аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Сер. : Юридичні науки. 2019. Вип. 24. С. 69–76. (Особистий внесок: визначення основної концепції роботи, встановлення та репрезентація гендерних аспектів у доробках О. Басараб, формулювання висновків.)
3. Андрусак І. П., 2019а. Жінки-філософині, Аристотель та місце жінок у науці. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Сер. : Юридичні науки. Вип. 23. С. 45–50.
4. Андрусак І. П., 2021а. Логіка в системі вищої юридичної освіти та наукових дослідженнях. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Сер. «Юридичні науки». Вип. 1 (29), № 8. С. 42–47.
5. Andrusiak I., 2022a. On the role of the logical method of knowledge in scientific and legal research. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Сер. «Юридичні науки». Вип. 1 (33), № 9. С. 22–27.

6. Андрусак І. П., 2022а. Гендерний вимір діяльності українського жіночого руху Канади та Австралії. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Вип. 4. С. 11–16.
7. Andrusiak I., 2022б. Legal policy regarding domestic violence in certain ethno-national groups (on the example of the Roma). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. «Юридичні науки»*. Вип. 4 (40). С. 257–262.
8. Андрусак І. П., 2023а. Теоретико-правовий аналіз становища літніх людей, котрі стали жертвами домашнього насильства. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. Вип. 14. С. 5–10.
9. Андрусак І. П., 2023б. Запобігання та протидія домашньому насильству: роль культурно-ментальних чинників. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право*. Вип. 79, № 1. С. 11–16.
10. Андрусак І. П., 2023в. Сексуальне насильство як вид домашнього насильства: активізація правових аспектів. *Актуальні проблеми політики*. Вип. 72. С. 11–16.
11. Андрусак І. П., 2023г. Протидія домашньому сексуальному насильству. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 4 (51). С. 3–6.
12. Андрусак І. П., 2023д. Теоретико-правові аспекти ефективності правової політики у сфері домашнього насильства: соціальні причини проблеми. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. «Юридичні науки»*. Вип. 3 (39). С. 150–156.
13. Андрусак І. П., 2023е. Роль міжнародних правових інструментів у формуванні національних стратегій боротьби з домашнім насильством: теоретико-правовий аналіз. *Публічне право*. Вип. 3 (51). С. 145–151.
14. Андрусак І. П., 2023є. Удосконалення правового регулювання запобігання та протидії домашньому насильству під час війни. *Право і суспільство*. Вип. 5. С. 3–9.

15. Андрусак І. П., 2023ж. Діти як жертви домашнього насильства: аналіз адаптації європейських стандартів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. «Юридичні науки»*. Вип. 5. С. 5–9.
16. Андрусак І. П., 2023з. Принципи правової політики у сфері домашнього насильства. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Вип. 6. С. 15–19.
17. Андрусак І. П., 2024а. Домашнє насильство представників ЛГБТ та квір-спільнот. *Аналітично-порівняльне правознавство*. Вип. 1. С. 17–22.
18. Андрусак І. П., 2024б. Застосування проактивного комплексного підходу у сфері домашнього насильства. *Наука і техніка сьогодні*. Вип. 3 (31). С. 14–22.
19. Андрусак І. П., 2024в. Чоловіки як потерпілі від домашнього насильства: аспекти правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право*. Вип. 81, № 1. С. 11–15.
20. Андрусак І. П., 2024г. Економічне насильство як латентна форма домашнього насильства: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право*. Вип. 80, № 1. С. 13–17.
21. Андрусак І. П., 2024д. Подолання проблеми латентності домашнього насильства. *Наука і техніка сьогодні. Педагогіка. Право. Економіка. Фізико-математичні науки. Техніка*. Вип. 7 (35). С. 14–21.

Статті у виданнях, що включені

до наукометричних баз даних Scopus / Web of Science

22. Andrusiak I., Khomyshyn I., Bohiv Y., Nadiienko O., Tsebenko S., 2023. Innovative approaches to protecting victims of domestic violence in the european legal space: experience and opportunities. *Lex Humana*. Vol. 16, no. 1. P. 474–493. *(Особистий внесок: проведення аналізу стану жертв від домашнього насильства у різних сферах, узгодження законодавчої бази ЄС,*

контент-аналіз фахової літератури, пропозиції щодо опису новітніх методів захисту жертв.)

23. Andrusiak I., Khomyshyn I., Pankratova V., Shulhan I., Periv I., 2023. Legal protection of victims of domestic violence in the european union: a comparative perspective. *Lex Humana*. Vol. 16, no. 1. P. 67–83. (Особистий внесок: формування концепції, вибір окремих методів, узагальнення практики держав-членів ЄС, формулювання висновків.)

24. Protosavitska L., Omelchenko N., Kuderska N., Samilyk L., Andrusiak I., 2023. The gender principle in law as a guarantee of equality in legal regulation. *Revista Direito e Sexualidade*. Vol. 4, no. 1. P. 125–149. (Особистий внесок: систематизація знань про фемінізм, аналіз розвитку гендерного підходу у політиці.)

25. Blikhar M., Andrusiak I., Khytra O., Hula I., Pasternak V., 2024. Domestic violence and reproductive health: problems of update of state legal policy. *Reproductive endocrinology*. Vol. 71. P. 109–116. (Особистий внесок: узагальнення даних опитування, визначення тенденцій оновлення правової політики, формулювання висновків.)

26. Andrusiak I., Mykievych M., Harasymiv T., Chornopyska V., Oliinyk Y., 2024. The effectiveness of international conventions in the struggle against world's domestic violence. *Jurnal Cita Hukum*. Vol. 12, no. 1. URL: <https://journal.uinjkt.ac.id/index.php/citahukum/article/view/38889>. (Особистий внесок: вибір методологічного інструментарію дослідження, порівняльний аналіз літератури, проведення контент-аналізу і порівняння, аналіз обізнаності окремих груп з Європейською конвенцією з прав людини.)

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

27. Андрусак І. П., 2018б. Феномен «скляної стелі» в професійній діяльності жінки та гендерна правотворча діяльність. *Людська гідність і права*

людини як основа конституційного устрою держави : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 19–20 жовт. 2018 р.). Хмельницький, С. 8–10.

28. Андрусак І. П., 2019б. Соціальні очікування у формуванні «справжнього» чоловіка, «справжньої» жінки та правове регулювання гендерної рівності. *Юриспруденція в сучасному інформаційному просторі* : матер. ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 1 берез. 2019 р.). Київ, С. 35–37.

29. Andrusiak I., 2020. Gender approaches in teaching legal disciplines. *Інноваційні досягнення науки та освіти* : тези доп. XXV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Херсон, 15 січ. 2020 р.). Херсон, С. 21–27.

30. Андрусак І. П., 2020а. Чоловіча та жіноча ідентичність в системі прав людини. *Генеza держави: філософсько-правова концепція* : матер. учасн. заоч. наук.-практ. конф. (м. Львів, 30 квіт. 2020 р.). Львів, С. 29–33.

31. Андрусак І. П., 2020б. Правові аспекти утримання жінок в місцях несвободи. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави* : зб. тез ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 30 трав. 2020 р.). Львів, С. 9–11.

32. Андрусак І. П., 2020в. Етика гендерних відносин на ринку праці. *Конституційна реформа в Україні: досвід країн Центральної і Східної Європи* : зб. матер. Другої міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 16 жовт. 2020 р.). Львів, С. 172–176.

33. Андрусак І. П., 2021б. Гендерний баланс у політиці (або як працюють гендерні квоти). *Конституційна реформа в Україні: досвід країн Центральної і Східної Європи* : зб. матер. учасн. Третьої міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 24 черв. 2021 р.). Львів, С. 155–158.

34. Андрусак І. П., 2021в. Гендерні стереотипи як фактор ризику девіантної поведінки. *Доказування у справах, пов'язаних з сексуальним насильством* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 1–3 груд. 2021 р.). Львів, С. 4–8.

35. Андрусак І. П., 2022б. Гендерний вимір війни: воєнні злочини проти жінок. *Незалежність України: права людини та національна безпека* : зб. матер. Другої міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 20 трав. 2022 р.). Львів, С. 140–142.

36. Андрусак І. П., 2022в. Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) – моніторинг та виконання. *Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи* : зб. матер. учасн. Шостої міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 25 листоп. 2022 р.). Львів, С. 79–82.

37. Андрусак І. П., 2022г. Міжнародні стандарти попередження й протидії насильства в сімейних відносинах. *Парламентаризм в Україні та країнах Європи: історико-правова ретроспектива і сучасність* : матер. 14-ї Всеукр. наук. конф. (м. Львів, 2 груд. 2022 р.). Львів, С. 107–112.

38. Андрусак І. П., 2023и. Домашнє насильство: проблеми активізації в період кризи державної безпеки. *Стратегічні комунікації у сфері забезпечення національної безпеки та оборони: проблеми, досвід, перспективи* : тези доп. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 верес. 2023 р.). Київ, С. 343–344.

39. Андрусак І. П., 2023і. Правова політика у сфері домашнього насильства як комплексна система юридичних та громадських механізмів. *Теорія і практика розвитку агропромислового комплексу та сільських територій* : матер. XXIV Міжнар. наук.-практ. форуму (м. Львів, 4–6 жовт. 2023 р.). Львів, С. 619–620.

40. Андрусак І. П., 2023ї. Жінки в суспільстві: вразливість, що зростає і її шляхи подолання. *Захист соціально вразливих груп: міжнародний та національний виміри* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 жовт. 2023 р.). Київ, С. 46–50.

41. Андрусак І. П., 2023й. Латентність проблеми домашнього насильства. *Правове регулювання євроінтеграційних суспільних відносин в*

Україні : матер. VII Міжвузів. наук.-теорет. конф. до Дня юриста України (м. Київ, 20 жовт. 2023 р.). Київ, С. 11–13.

42. Андрусак І. П., 2023к. Проблеми дієвості в умовах війни імплементованих європейських стандартів щодо домашнього насильства. *Наслідки вторгнення Російської Федерації в Україну: правовий аспект* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 жовт. 2023 р.). Київ, С. 25–28.

43. Андрусак І. П., 2023л. Правова політика психологічної підтримки громадськості як чинник подолання проявів домашнього насильства. *Стратегічні пріоритети розвитку економіки, менеджменту, сфери обслуговування та права в умовах інтеграційних процесів* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 2–3 листоп. 2023 р.). Харків, С. 436–438.

44. Андрусак І. П., 2023м. Вплив домашнього насильства на соціальні відносини та поведінку дітей. *Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення* : зб. тез Наук.-практ. круглого столу, присв. 75-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 8 груд. 2023 р.). Хмельницький, С. 9–10.

45. Андрусак І. П., 2024є. Фізична форма домашнього насильства: теоретична транскрипція. *Політико-правові засади модернізації України: внутрішній та зовнішній виміри* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15–16 берез. 2024 р.). Дніпро, С. 20–22.

46. Андрусак І. П., 2024є. Домашнє насильство: теоретична концепція. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації прав людини та держави* : матер. II Наук.-практ. конф. (м. Одеса, 5–6 квіт. 2024 р.). Одеса, С. 6–8.

47. Андрусак І. П., 2024ж. Домашнє насильство щодо дітей: правові проблеми. *Незалежність України: права людини та національна безпека* : зб. матер. Четвертої міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 12 квіт. 2024 р.). Львів, С. 150–151.

48. Андрусак І. П., 2024з. Проблеми домашнього насильства: державний та індивідуальний рівень. *Правова наука і державотворення в*

Україні в умовах сучасних викликів, породжених російською воєнною агресією: теорія, практика, перспективи розвитку : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Кривий Ріг – Кропивницький, 24 трав. 2024 р.). Кривий Ріг, С. 216–218.

**Публікації, що додатково відображають
наукові результати дисертації**

49. Андрусак І. П., Забзалюк Д. Є., Лепісевич П. М., Марковський В. Я. та ін., 2019. Дотримання прав людини в правоохоронній діяльності : навч. посіб. Львів : Фіктивне вид-во в Україні, 320 с. (*Особистий внесок: підрозділ 5.4 «Поняття про гендерну рівність в поліцейській діяльності».*).

50. Марковський В. Я., Савайда О. І., Тополевський Р. Б., Шопіна І. М., Андрусак І. П., 2020. Поліцейська деонтологія : навч. посіб. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 316 с. (*Особистий внесок: визначення проблем гендерного характеру у поліцейській діяльності та вказівка на їх вирішення.*).

51. Андрусак І. П., Марковський В. Я., 2020. Зміна ролі і статусу жінок у правоохоронних органах України. *Інформаційний бюлетень з проблем діяльності підрозділів Національної поліції*. С. 7–14.

52. Андрусак І. П., 2021г. Мовні конструкти та їхнє значення для утвердження прав людини: до проблеми законодавчого унормування вживання в Україні фемінітивів. *Мовна політика держави: історико-правова ретроспектива і сучасність* : матер. 13-ї Всеукр. наук. конф. (м. Львів, 3 груд. 2021 р.). Львів, С. 3–7.

53. Андрусак І. П., 2023н. Правове забезпечення гендерної рівності : навч. посіб. Львів : Галицька видавнича спілка, 176 с.

Апробація результатів роботи

№ з/п	Тип конференції	Назва конференції	Місце і дата проведення	Форма участі
1	Міжнародна науково-практична конференція	Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави	м. Хмельницький, 19–20 жовтня 2018 р.	дистанційна
2	Міжнародна науково-практична конференція	Юриспруденція в сучасному інформаційному просторі	м. Київ, 1 березня 2019 р.	очна
3	Міжнародна науково-практична інтернет-конференція	Інноваційні досягнення науки та освіти	м. Херсон, 15 січня 2020 р.	дистанційна
4	Заочна науково-практична конференція	Гене́за держави: філософсько-правова концепція	м. Львів, 30 квітня 2020 р.	дистанційна
5	Всеукраїнська науково-практична конференція	Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави	м. Львів, 30 травня 2020 р.	очна
6	Міжнародна науково-практична конференція	Конституційна реформа в Україні: досвід країн Центральної і Східної Європи	м. Львів, 16 жовтня 2020 р.	очна
7	Міжнародна науково-практична конференція	Конституційна реформа в Україні: досвід країн Центральної і Східної Європи	м. Львів, 24 червня 2021 р.	очна
8	Всеукраїнська науково-практична конференція	Доказування у справах, пов'язаних з сексуальним насильством	м. Львів, 1–3 грудня 2021 р.	очна

9	Міжнародна науково-практична конференція	Незалежність України: права людини та національна безпека	м. Львів, 20 травня 2022 р.	очна
10	Міжнародна науково-практична конференція	Правові засади європейської та євроатлантичної інтеграції України: досягнення та перспективи	м. Львів, 25 листопада 2022 р.	очна
11	Всеукраїнська наукова конференція	Парламентаризм в Україні та країнах Європи: історико-правова ретроспектива і сучасність	м. Львів, 2 грудня 2022 р.	очна
12	Міжнародна науково-практична конференція	Стратегічні комунікації у сфері забезпечення національної безпеки та оборони: проблеми, досвід, перспективи	м. Київ, 27 вересня 2023 р.	очна
13	Міжнародний науково-практичний форум	Теорія і практика розвитку агропромислового комплексу та сільських територій	м. Львів, 4–6 жовтня 2023 р.	очна
14	Всеукраїнська науково-практична конференція	Захист соціально вразливих груп: міжнародний та національний виміри	м. Київ, 19 жовтня 2023 р.	дистанційна
15	Міжвузівська науково-теоретична конференція	Правове регулювання євроінтеграційних суспільних	м. Київ, 20 жовтня 2023 р.	дистанційна

		відносин в Україні		
16	Всеукраїнська науково-практична конференція	Наслідки вторгнення Російської Федерації в Україну: правовий аспект	м. Київ, 26 жовтня 2023 р.	дистанційна
17	Міжнародна науково-практична конференція	Стратегічні пріоритети розвитку економіки, менеджменту, сфери обслуговування та права в умовах інтеграційних процесів	м. Харків, 2–3 листопада 2023 р.	дистанційна
18	Науково-практичний круглий стіл	Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення	м. Хмельницький, 8 грудня 2023 р.	дистанційна
19	Всеукраїнська науково-практичної конференція	Політико-правові засади модернізації України: внутрішній та зовнішній виміри	м. Дніпро, 15–16 березня 2024 р.	дистанційна
20	Науково-практична конференція	Теоретичні та практичні проблеми реалізації прав людини та держави	м. Одеса, 5–6 квітня 2024 р.	дистанційна
21	Міжнародна науково-практична конференція	Незалежність України: права людини та національна безпека	м. Львів, 12 квітня 2024 р.	очна
22	Всеукраїнський науково-практичний семінар	Правова наука і державотворення в Україні в умовах сучасних	м. Кривий Ріг – Кропивницький, 24 травня 2024 р.	дистанційна

		викликів, породжених російською воєнною агресією: теорія, практика, перспективи розвитку		
--	--	---	--	--

ПОЛОЖЕННЯ

про Державну установу «Кол-центр Міністерства соціальної політики України з питань соціально-правової підтримки чоловіків»

I. Загальні положення

1. Це Положення розроблено відповідно до частини другої статті 14 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», статті 3 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», статті 4 Закону України «Про безоплатну правничу допомогу», «Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року», що схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 р. № 1018-р, та визначає основні завдання, функції, права Державної установи «Кол-центр Міністерства соціальної політики України з питань соціально-правової підтримки чоловіків» (далі - Кол-центр).

2. Кол-центр є неприбутковою державною бюджетною установою, створеною для забезпечення виконання завдань щодо належного реагування на звернення громадян щодо соціально-правової підтримки чоловіків та вирішення питань, пов'язаних з їхнім становищем у суспільстві..

Кол-центр належить до сфери управління Міністерства соціальної політики України.

Найменування: державна установа «Кол-центр Міністерства соціальної політики України з питань **соціально-правової підтримки чоловіків**».

Місцезнаходження: _____.

Звернення до Кол-центру приймаються за скороченими телефонними номерами _____ або на електронну адресу чи адресу чат-боту Кол-центру.

3. Кол-центр у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Президента України, Кабінету

Міністрів України, іншими нормативно-правовими актами та цим Положенням.

4. Кол-центр є юридичною особою публічного права, має самостійний баланс, рахунки в органах Державної казначейської служби України, штампи та печатку із зображенням Державного Герба України, своїм найменуванням і кодом за ЄДРПОУ, інші печатки та штампи.

5. Структура, штатний розпис, кошторис та кваліфікаційні вимоги до працівників Кол-центру затверджуються Міністерством соціальної політики України.

6. Кол-центр організовує свою роботу через територіальні відділення, включаючи міжрегіональні, розташовані в областях та м. Києві. Ці відділення є відокремленими структурними підрозділами (філії Кол-центру). Затвердження Положення про територіальні відділення Кол-центру покладається на Заступника Міністра соціальної політики України з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації.

7. Джерелами формування майна Кол-центру є:

кошти державного та місцевих бюджетів;

кошти, що надходять у межах проектів і програм міжнародної технічної допомоги;

інші джерела, не заборонені законом.

8. Кол-центр проводить систематичний облік фінансових та господарських операцій, а також належного виконання податкових та статистичних зобов'язань. Згідно з законодавством, установлені строки та порядок, Кол-центр складає баланс, фінансові звіти та статистичні звіти.

9. Кол-центр приймає заяви та повідомлення цілодобово, сім днів на тиждень, включаючи вихідні та святкові дні, відповідно до визначеного регламенту. Усі розмови із працівниками Кол-центру здійснюються за допомогою відповідного цифрового реєстратора для документування мовленнєвої інформації. Під час обговорень обов'язково повідомляється про запис аудіоінформації з заяв та повідомлень, і порядок її зняття з реєстратора

та терміни зберігання встановлюються відповідно до встановлених нормативів.

10. До введення Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства і насильства за ознакою статі, інформація про заяви та повідомлення про насильство фіксується у журналі реєстрації фактів виявлення (звернень) щодо вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Форма цього журналу визначена в додатку 6 до Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затвердженого рішенням Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 року № 658.

II. Основні завдання та функції Кол-центру

1. Основними завданнями Кол-центру є:

1. Забезпечення ефективного реагування в межах своєї компетенції на звернення громадян щодо фактів порушення соціальних та правових прав чоловіків, включаючи ситуації домашнього насильства, насильства за ознакою статі та інші випадки.

2. Інформування та консультування громадян з питань захисту соціальних та правових інтересів чоловіків, запобігання та протидії дискримінації, забезпечення належного ментального здоров'я чоловіків та вирішення їх соціальних проблем.

3. Взаємодія із суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері соціально-правової підтримки чоловіків, відповідно до установленого Порядку взаємодії.

4. Реагування в межах компетенції на звернення громадян щодо фактів порушення соціальних та правових прав чоловіків, зокрема взаємодія із суб'єктами, які здійснюють заходи у сфері захисту чоловіків від дискримінації.

5. Ведення, наповнення та оновлення бази даних для надання консультацій та інформування з питань, що належать до компетенції Кол-центру з питань соціально-правової підтримки чоловіків.

6. Проведення моніторингу та аналізу громадської думки з питань, пов'язаних із захистом прав чоловіків та соціально-правовою ситуацією в цій сфері.

7. Обмін інформацією із суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері соціально-правової підтримки чоловіків, зокрема з питань запобігання та протидії дискримінації та інших порушень їх прав.

2. Кол-центр з здійснює визначені положенням завдання шляхом виконання наступних функцій:

1. Прийом, реєстрація та розгляд звернень громадян, організацій та інших осіб, пов'язаних із випадками домашнього насильства, насильства за ознакою статі та насильства стосовно дітей. Ця робота проводиться як у телефонному, так і в електронному режимі.

2. Інформування та консультування осіб, які звертаються до Кол-центру, про їхні права, соціальні послуги, можливості отримання відшкодування завданих шкідливих наслідків та інші аспекти, пов'язані із ситуаціями насильства та порушенням прав чоловіків та хлопчиків.

3. Узагальнення та передача інформації уповноваженим органам, які відповідають за запобігання та реагування на випадки насильства, для подальшого вжиття необхідних заходів.

4. Фіксація даних у журналі реєстрації виявлення насильства відповідно до встановленої форми.

5. Здійснення звітування перед Міністерством соціальної політики України відповідно до вимог законодавства щодо реалізації та виконання заходів у сферах соціальних, психологічних та правових проблем чоловіків, питань домашнього насильства та забезпечення гендерної рівності

6. Утримання та оновлення переліку контактних даних уповноважених підрозділів органів Національної поліції, уповноважених осіб згідно з визначеними вимогами Порядку взаємодії. Розробка та підтримка інформаційної бази для швидкого доступу до необхідної інформації.

7. У випадках необхідності - передача вхідних звернень до правоохоронних органів, співпраця з громадськими та міжнародними організаціями з метою ефективного реагування на отриману інформацію про випадки. Якщо особа, яка звернулася, не бажає співпрацювати з поліцією, інформування відповідних органів без розголошення конфіденційної інформації.

8. Узагальнення та аналіз отриманих звернень, а також створення та підтримка автоматизованої інформаційної бази для зберігання роз'яснювальних матеріалів.

9. Підготовка методичних посібників, довідників та інформаційно-аналітичних матеріалів з опрацювання отриманих звернень.

10. Здійснення моніторингу громадської думки шляхом телефонних опитувань у необхідних випадках.

11. Розробка пропозицій та висловлення зауважень до проектів нормативно-правових актів у сферах, що лежать у компетенції Кол-центру.

12. Створення та обслуговування автоматизованої інформаційної бази для зберігання та аналізу отриманих звернень.

13. Забезпечення розробки та підтримки інформаційно-пошукового довідника автоматизованої інформаційної бази звернень, що включає в себе адреси, телефонні номери, графіки роботи органів виконавчої влади та іншу важливу інформацію.

14. Забезпечення розміщення на веб-сайті Кол-центру бази інформаційно-довідкових матеріалів, які включають в себе контактну інформацію, графіки роботи органів виконавчої влади та інші важливі аспекти функціонування.

15. Вивчення та аналіз міжнародного досвіду у питаннях, що належать до компетенції Кол-центру.

16. Виконання інших функцій, які передбачені чинним законодавством у межах компетенції Кол-центру забезпечення соціально-правової підтримки чоловіків.

III. Права Кол-центру

Кол-центр має можливість отримувати від центральних і місцевих органів виконавчої влади, а також від керівників структурних підрозділів апарату Міністерства соціальної політики України, підприємств, установ, та організацій інформацію, яка необхідна для виконання завдань та функцій Кол-центру, згідно з чинним законодавством.

Кол-центр може скликати наради з питань, що входять до його компетенції, відповідно до встановленого порядку. Крім того, він здійснює співпрацю з громадськими об'єднаннями, іноземними неурядовими організаціями, міжнародними установами, а також іншими заінтересованими юридичними та фізичними особами у справах, які належать до його компетенції.

Для покращення якості своєї роботи, Кол-центр може залучати консультантів, експертів, в тому числі іноземних, а також співпрацювати з науковими установами. Згідно з чинним законодавством, він має можливість організувати розміщення соціальної реклами з питань, які входять до його компетенції.

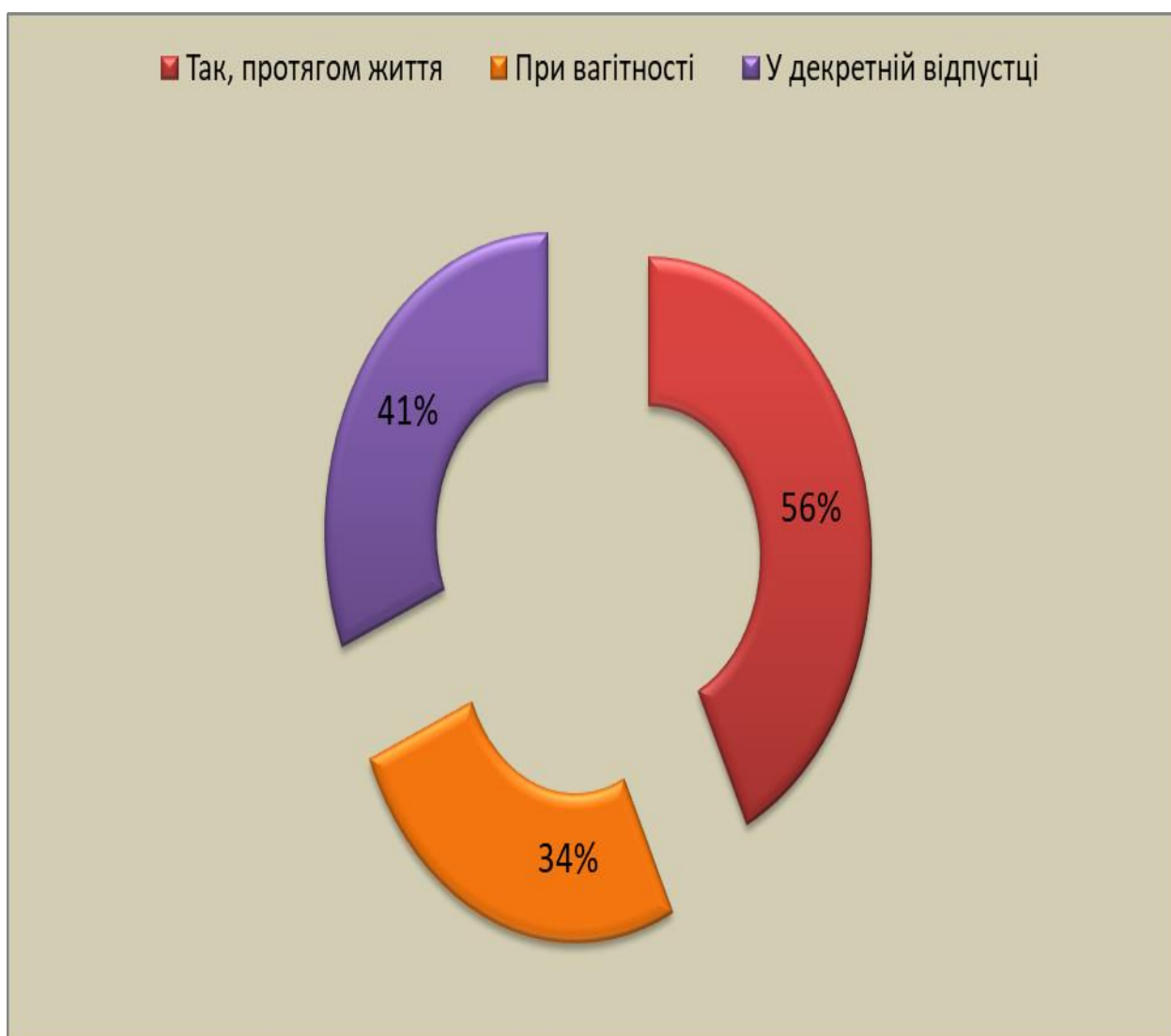
Кол-центр може укладати договори, набувати майнових і немайнових прав, а також представляти свої інтереси в суді згідно з чинним законодавством.

Результати авторського опитування

Перша фокус-група - жінки дітородного віку (210 респонденток)

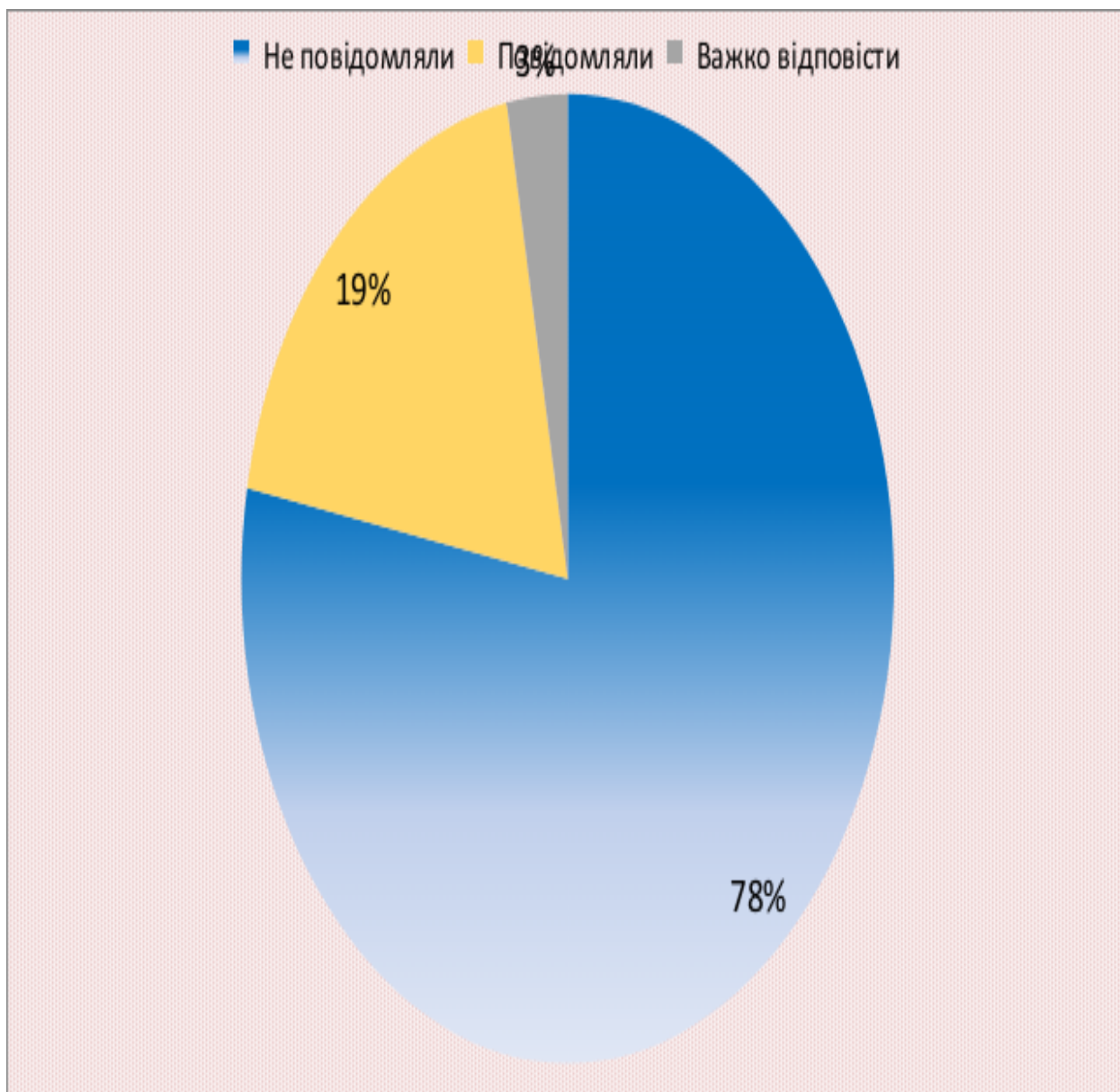
Додаток В.1

Чи страждали ви від домашнього насильства?

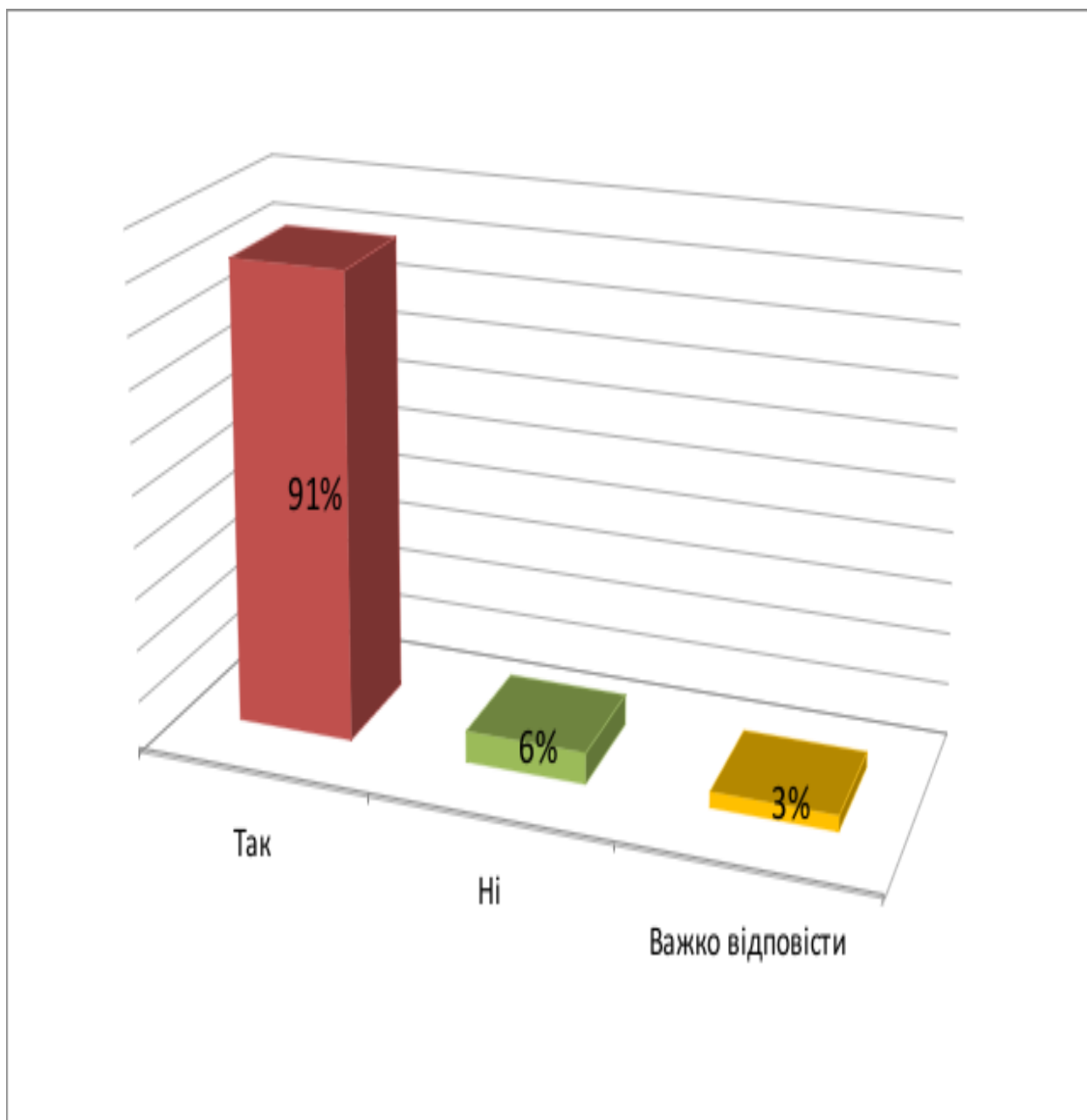

Додаток В.2

Чи повідомляли ви про факти домашнього насильства державним органам чи представникам громадських організацій?

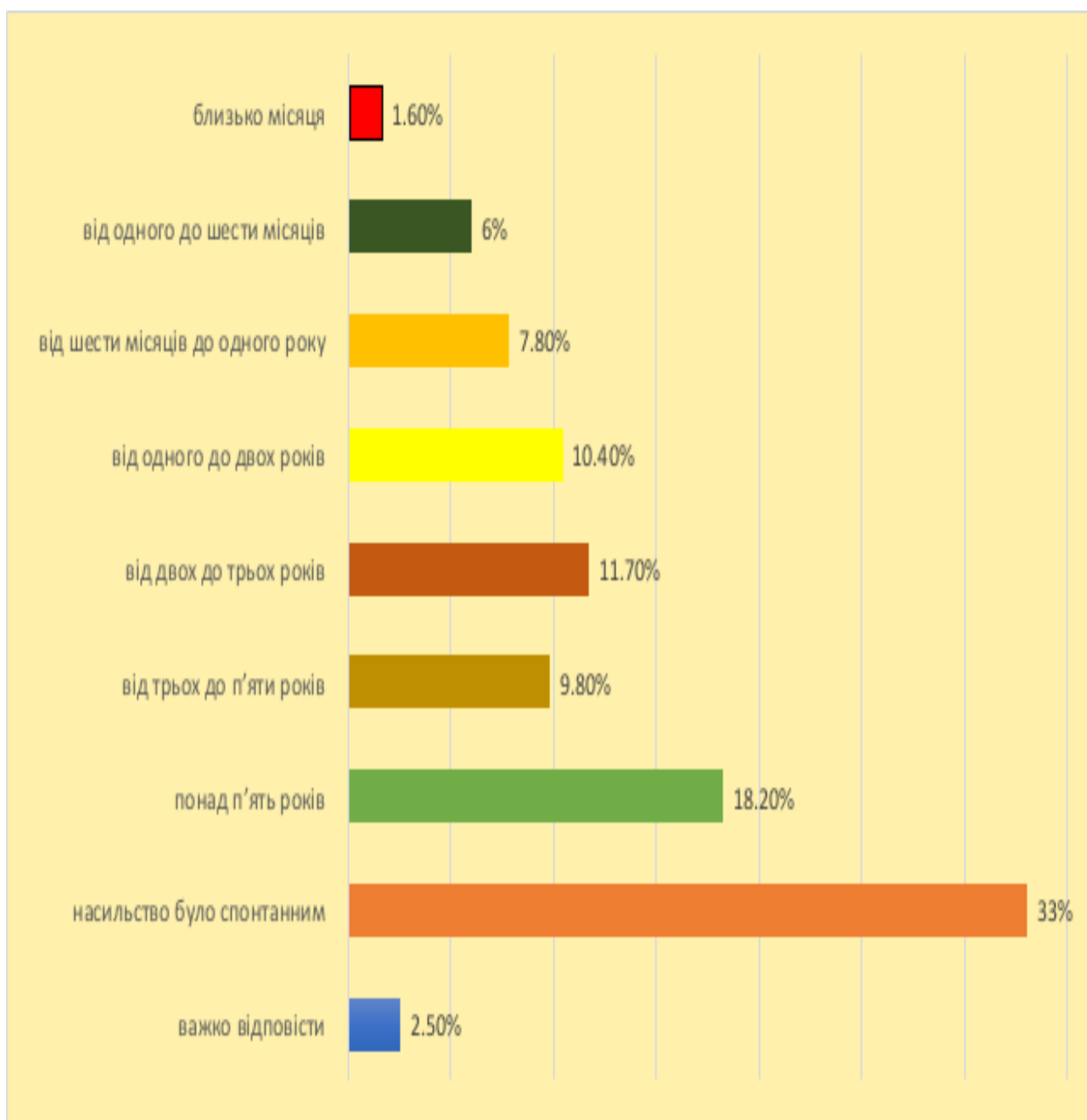

Чи вчиненню насильства передував сімейний чи родинний конфлікт?

Додаток В.4

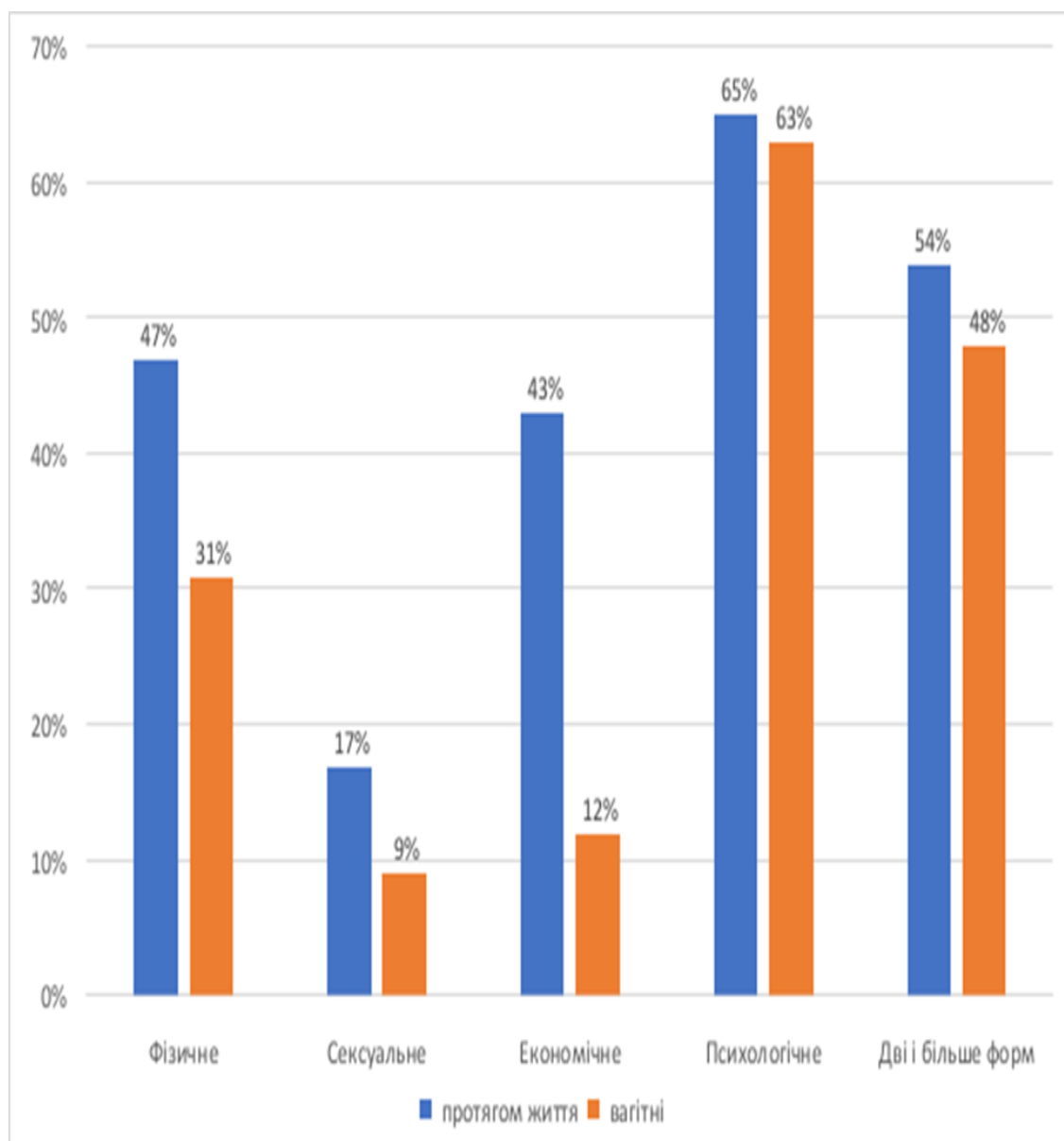
Вкажіть тривалість конфлікту, що передував домашньому насильству

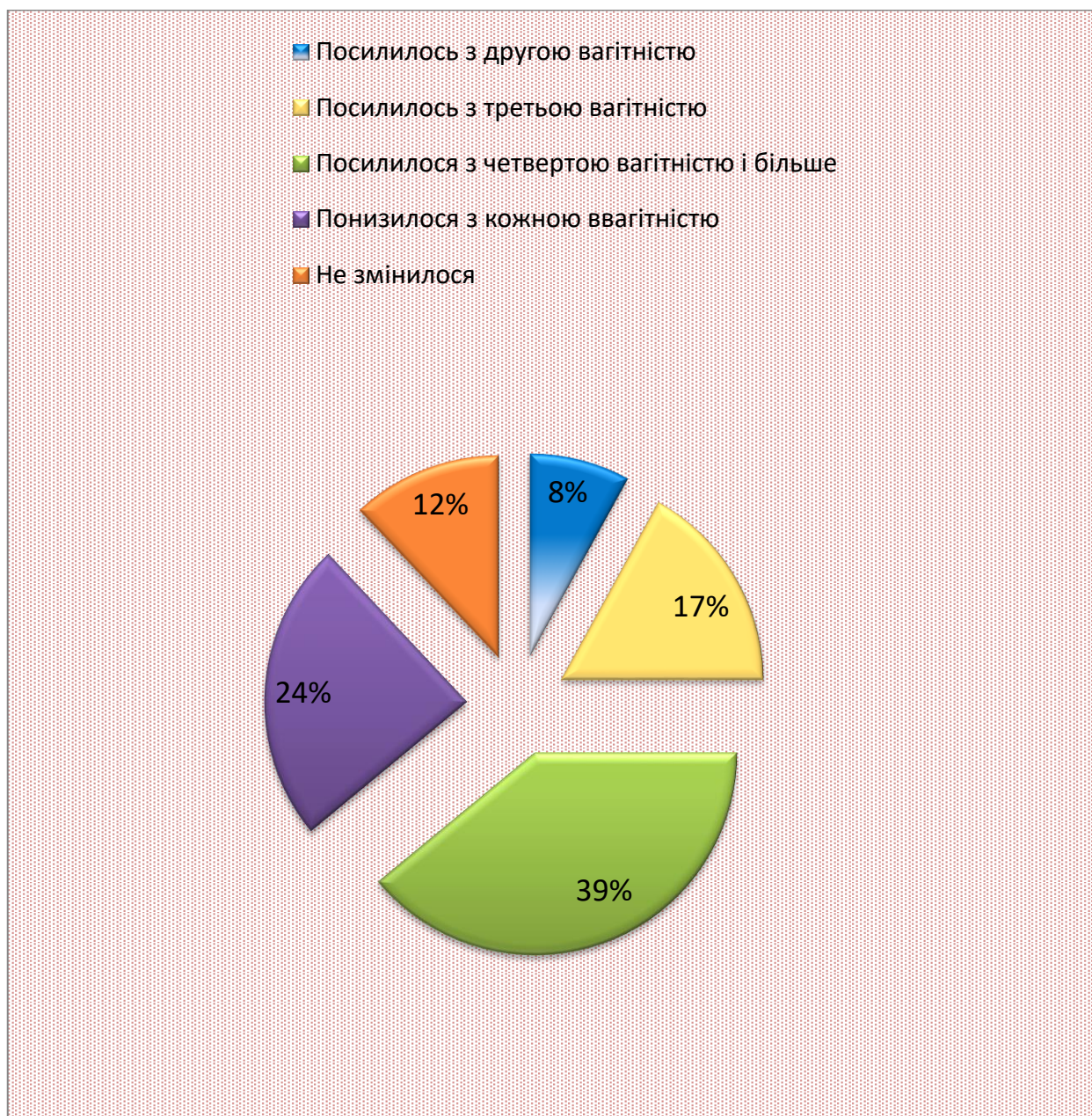

Додаток В.5

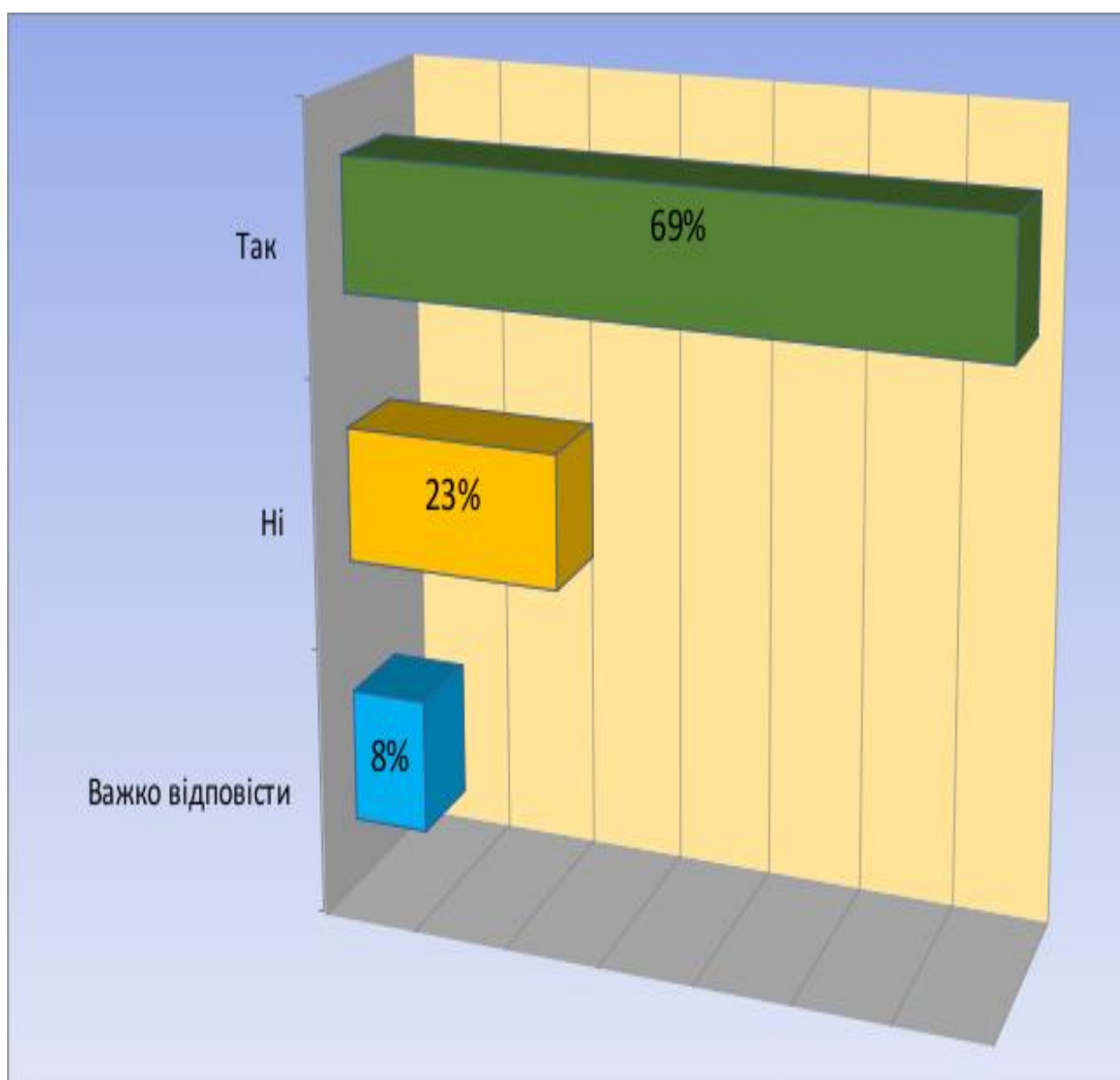
Які форми насильства до вас застосовувалися вашим інтимним партнером і як вони корелювалися при вагітності?

Як впливала кількість вагітностей на насильство
з боку вашого інтимного партнера?

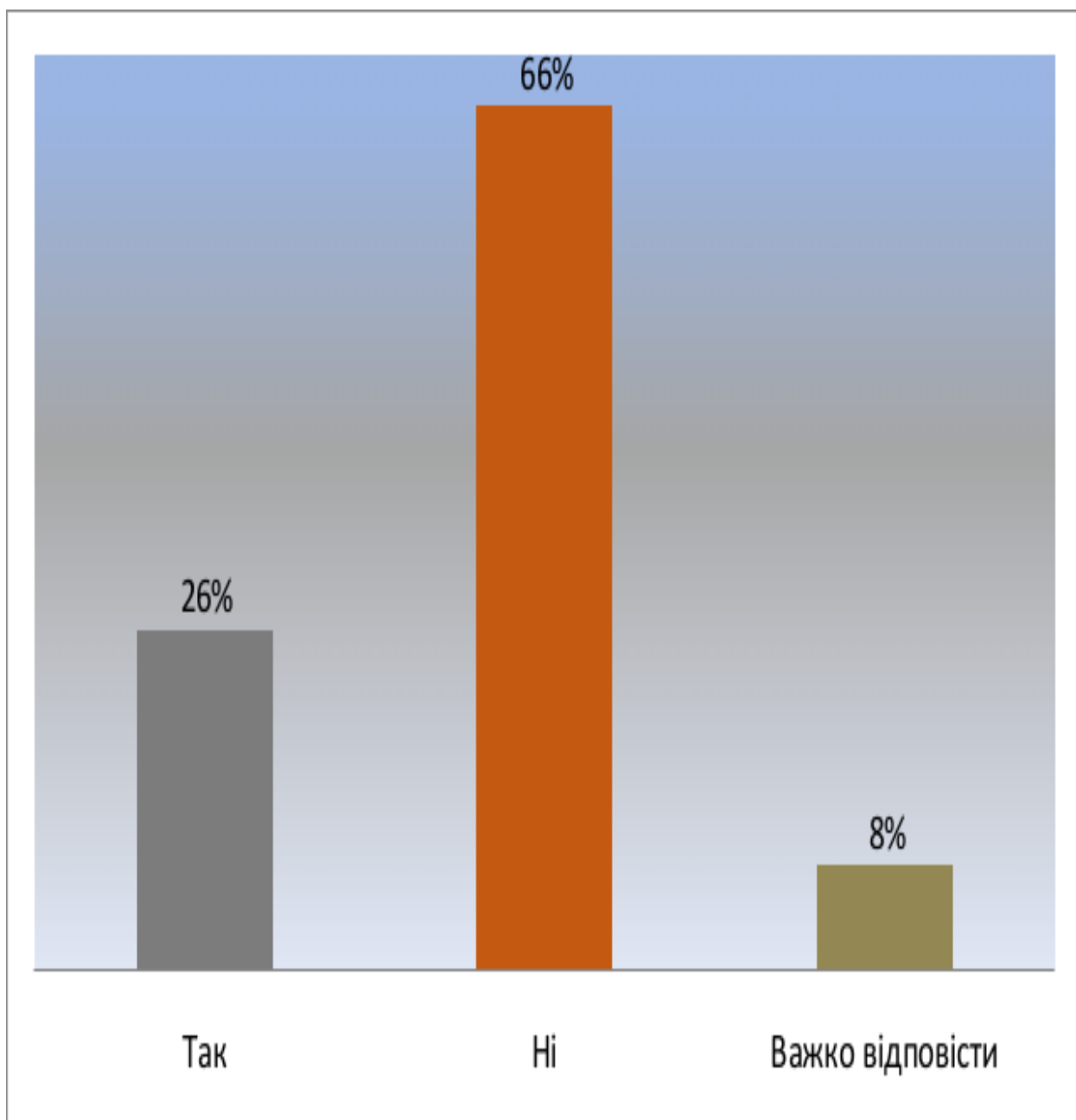

Чи є ви економічно залежні від кривдника?

Додаток В.8

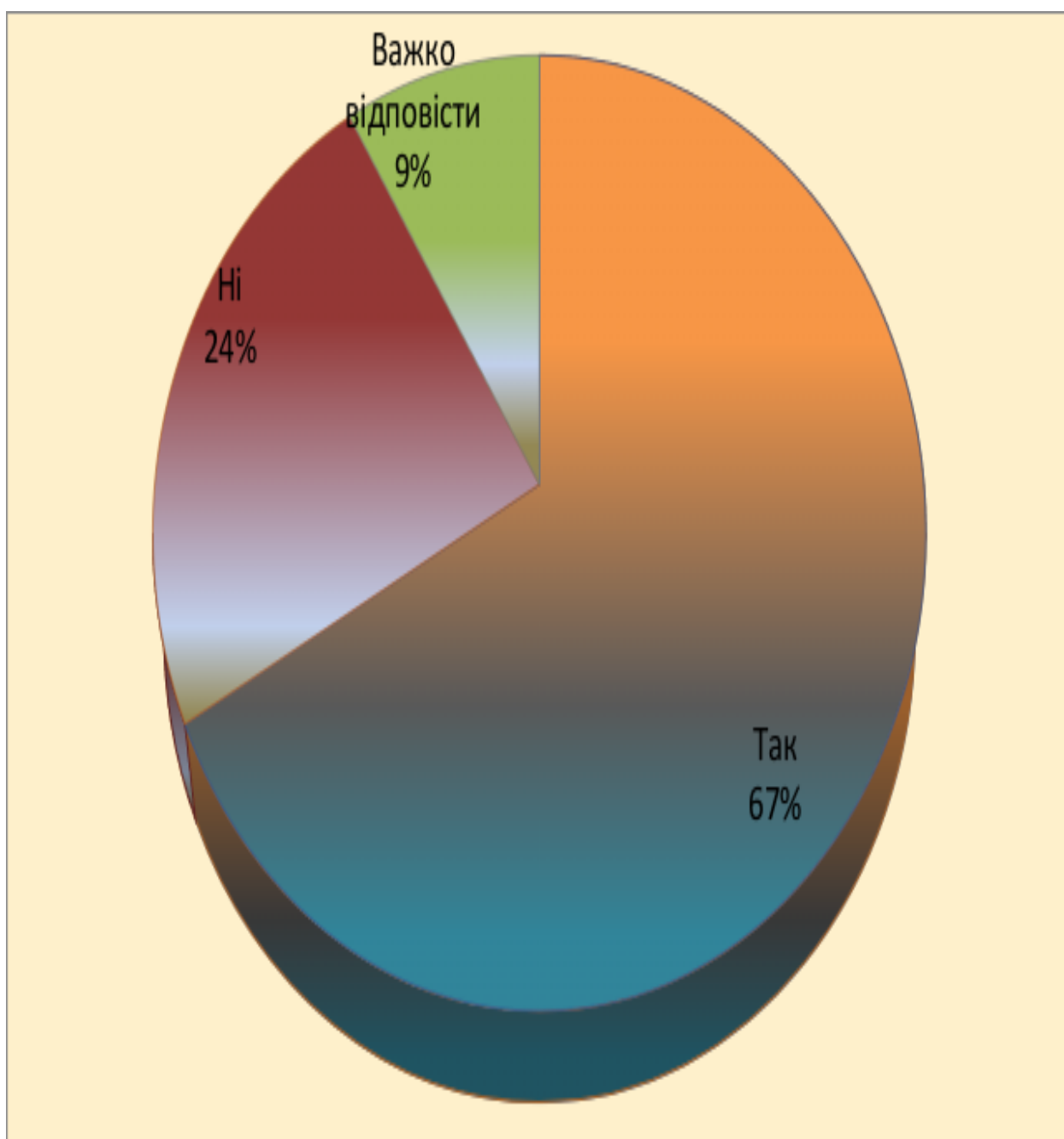
Чи коли-небудь ви ставали жертвами насильства в інтернеті,
коли кривдником була близька особа?

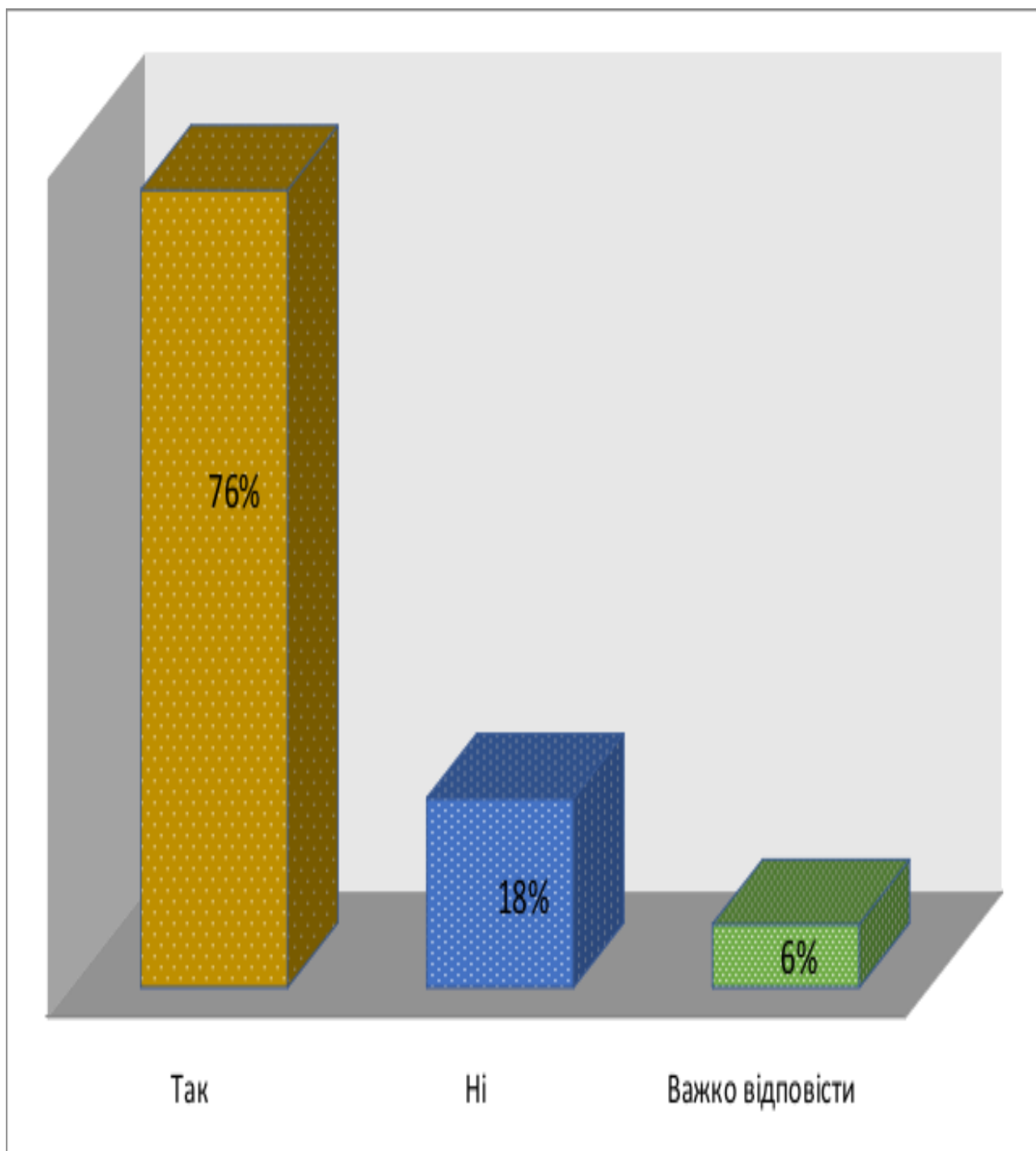
Додаток В.9

*Друга фокус-група – учнівська та студентська молодь
(232 особи, незалежно від статі)*

Чи використовували інтернет-ресурси для стеження за людьми,
з якими зустрічаєтесь?

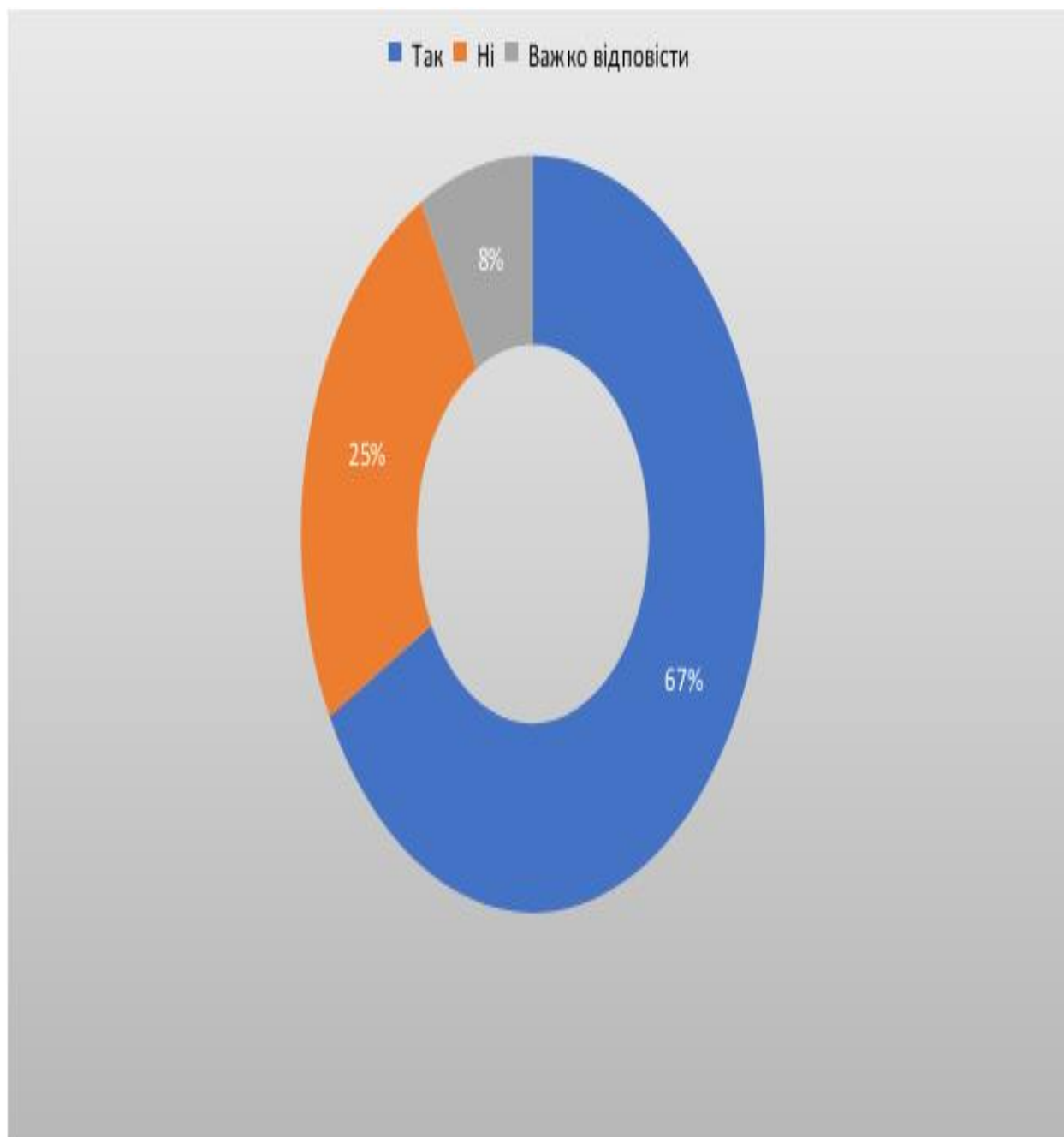

Чи отримували / відправляли ви зображення
або символи сексуального змісту?

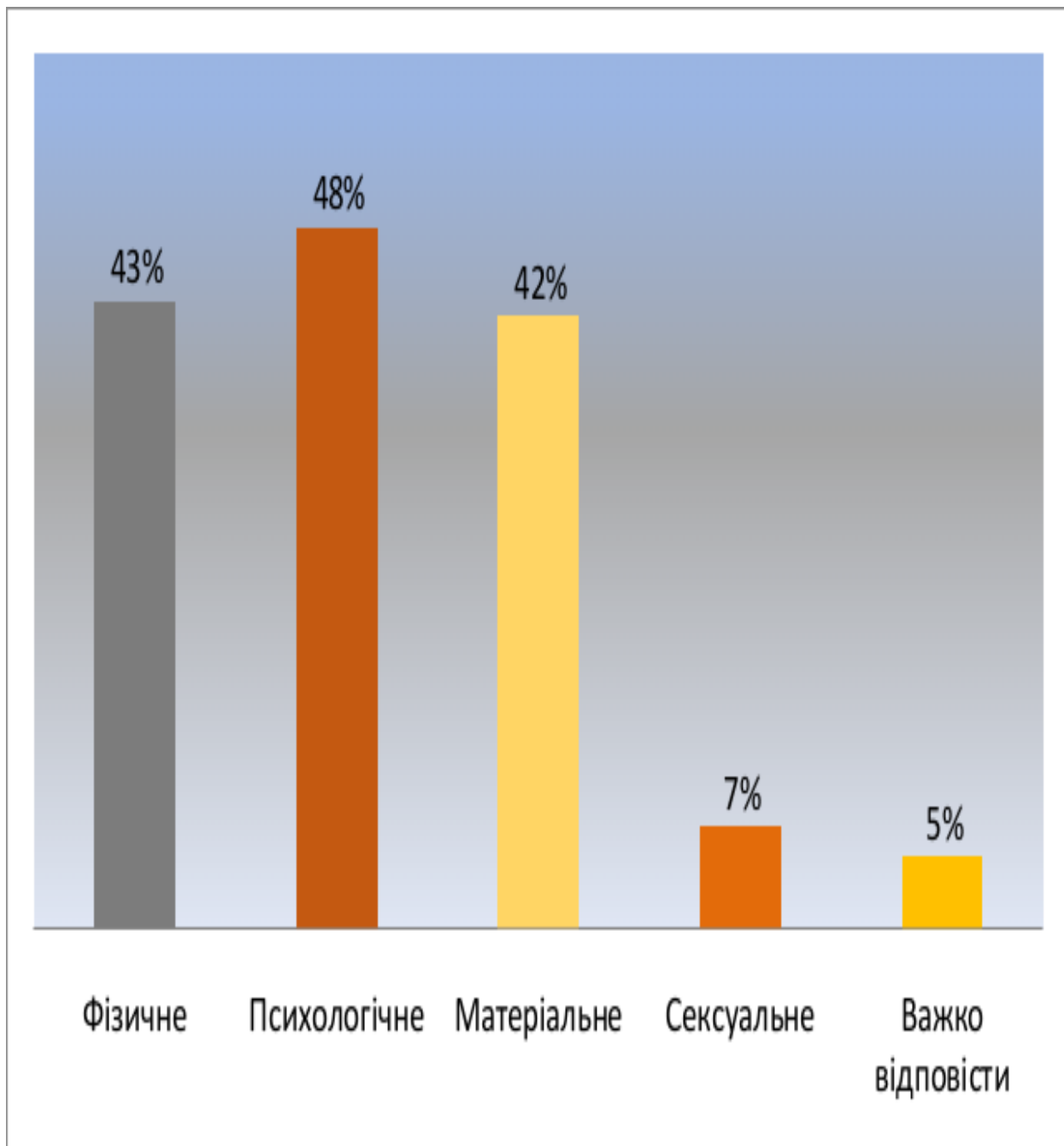

Додаток В.11

Чи маєте ви особистий досвід як постраждалої особи від домашнього насильства?

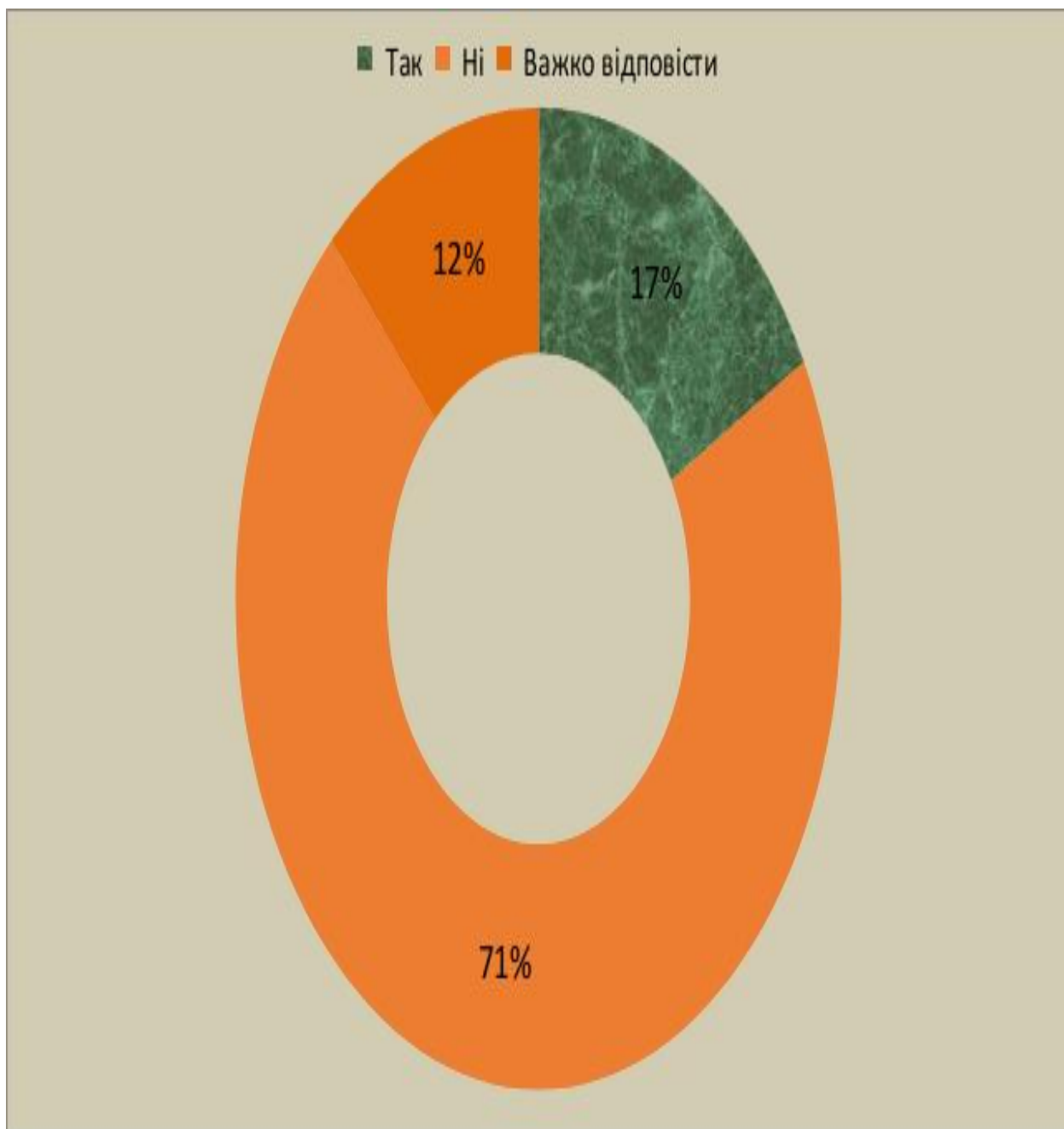
Яка форма насильства характерна для ваших родинних відносин?

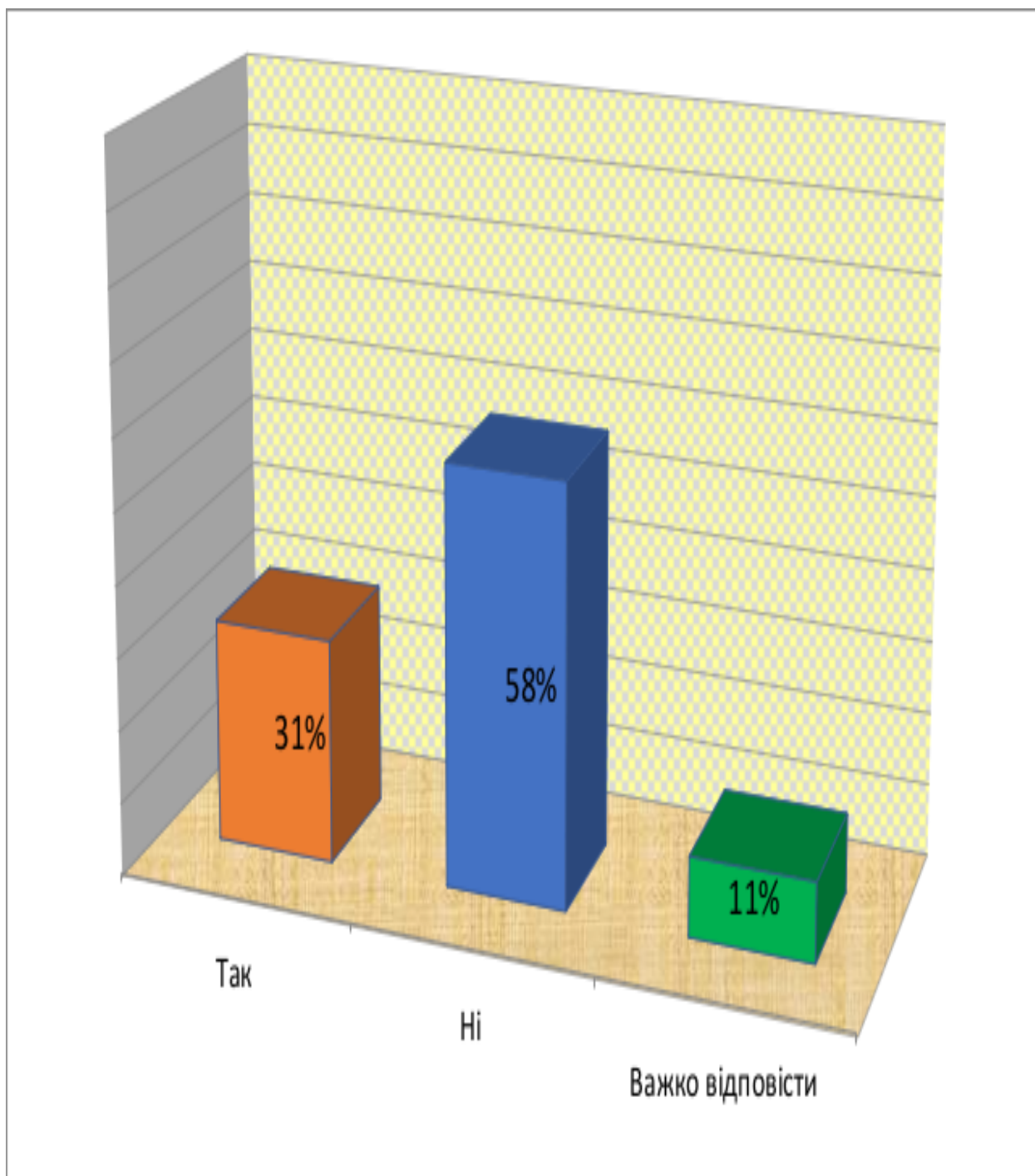

Додаток В.13

Чи є у вашому закладі освіти інформація, куди звертатися у випадку домашнього насильства?

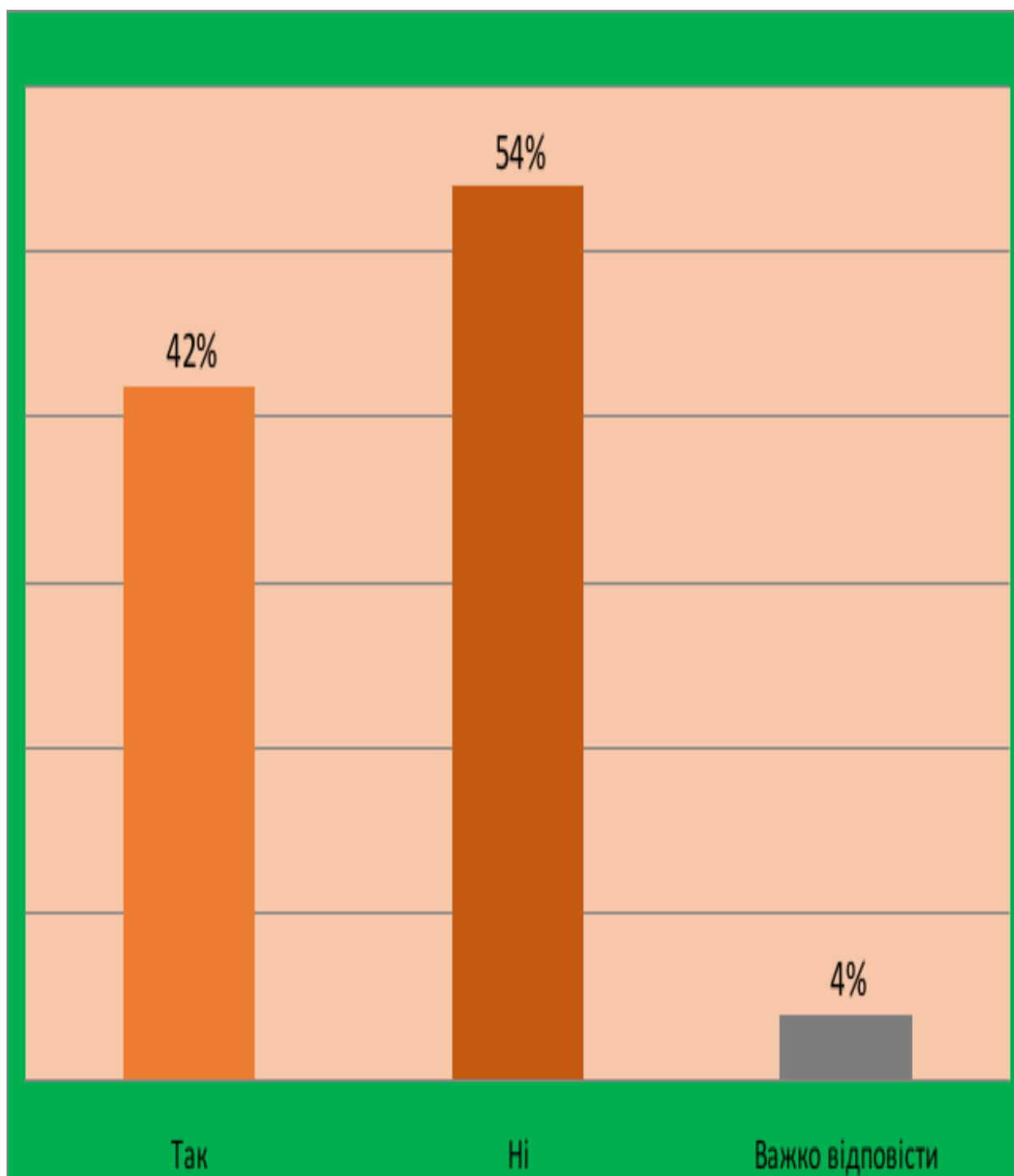
Чи були ви учасником інформаційних заходів
щодо домашнього насильства?

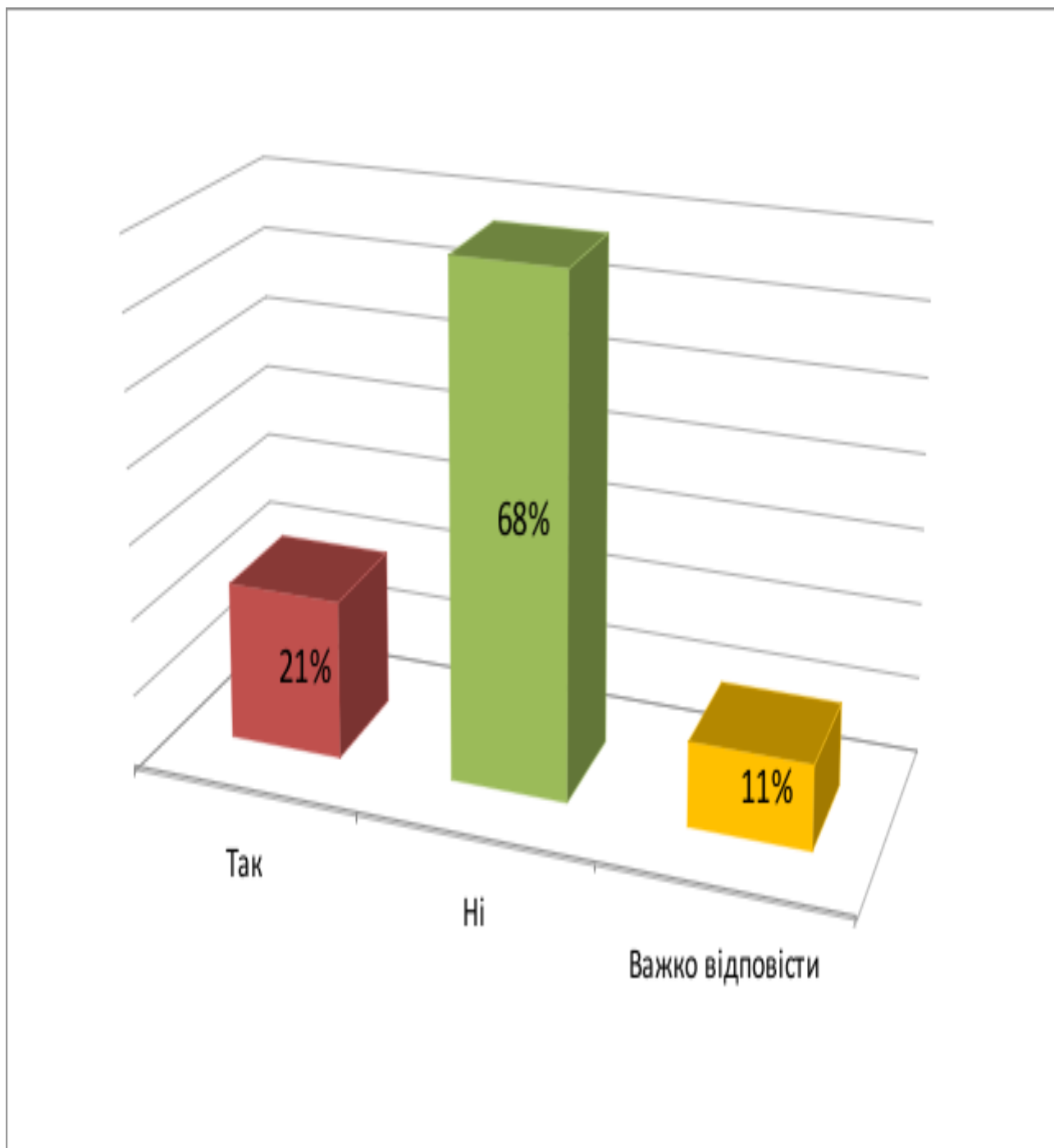
Додаток В.15

Третя фокус-група – чоловіки (126 респондентів)

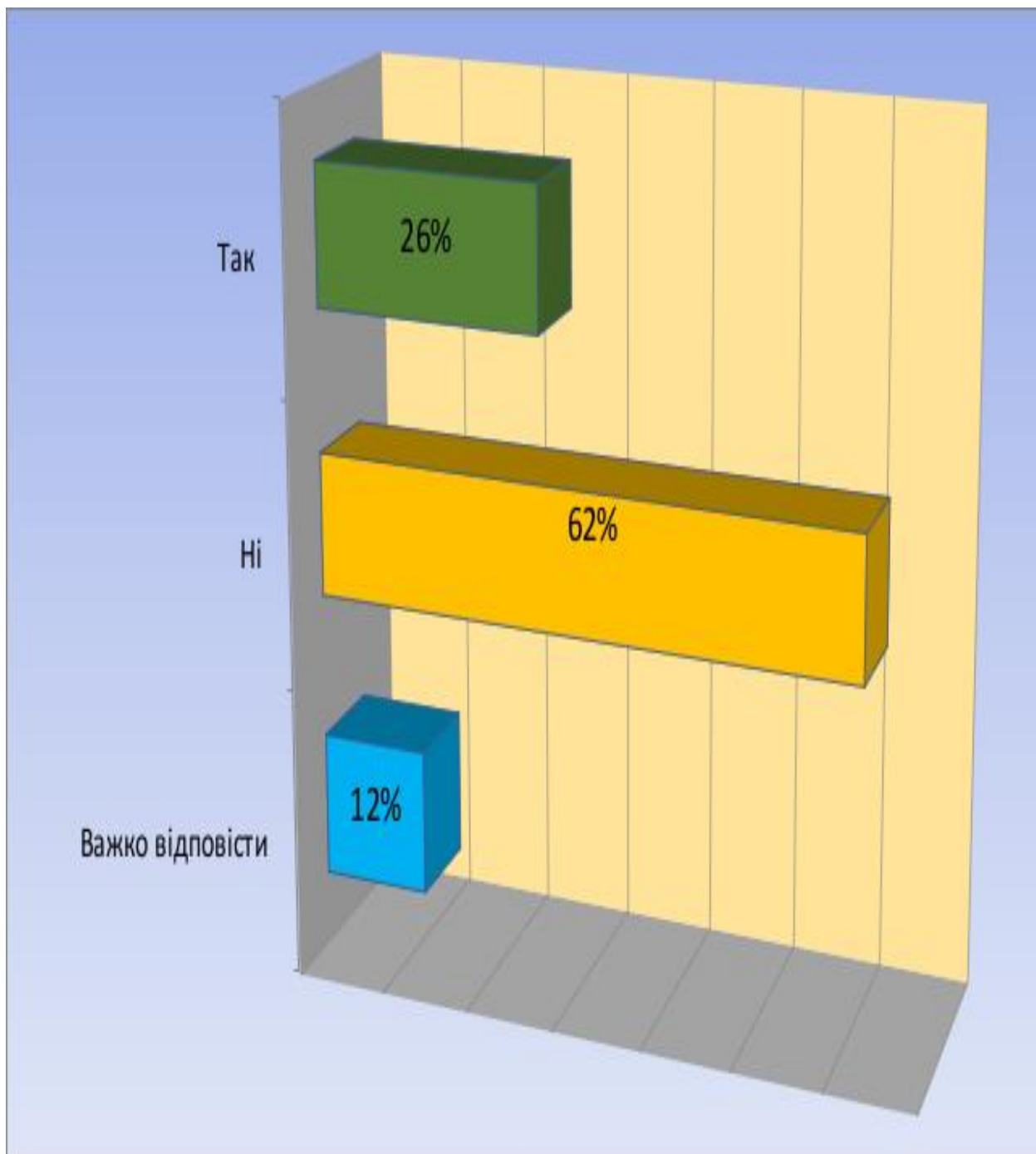
Чи вважаєте ви, що ваша думка завжди має бути основною в родинному колі,
бо Ви чоловік і батько?

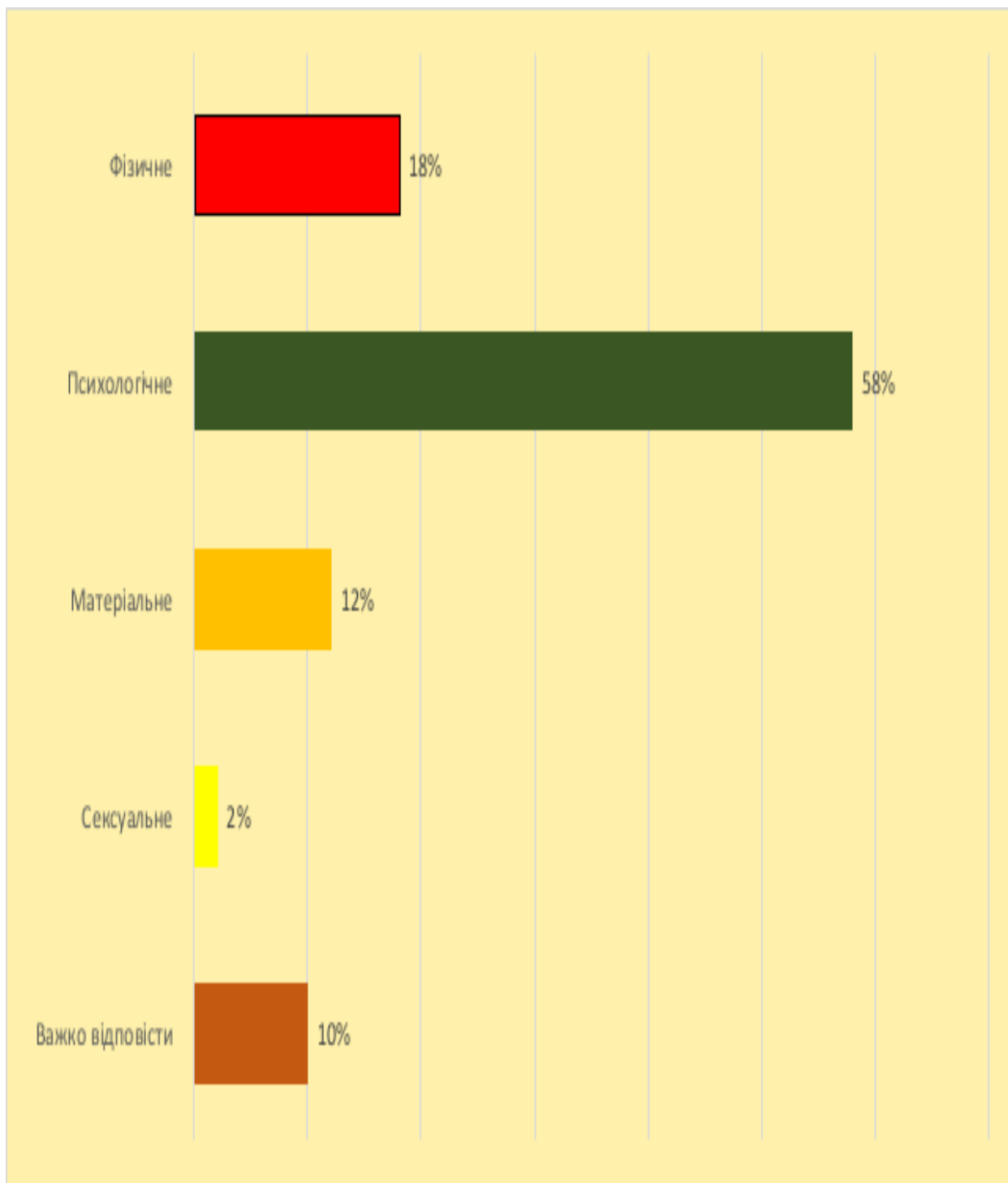
Чи застосовували ви фізичну форми впливу на жінок зі своєї родини?

Чи страждали ви в дорослому віці від домашнього насильства?

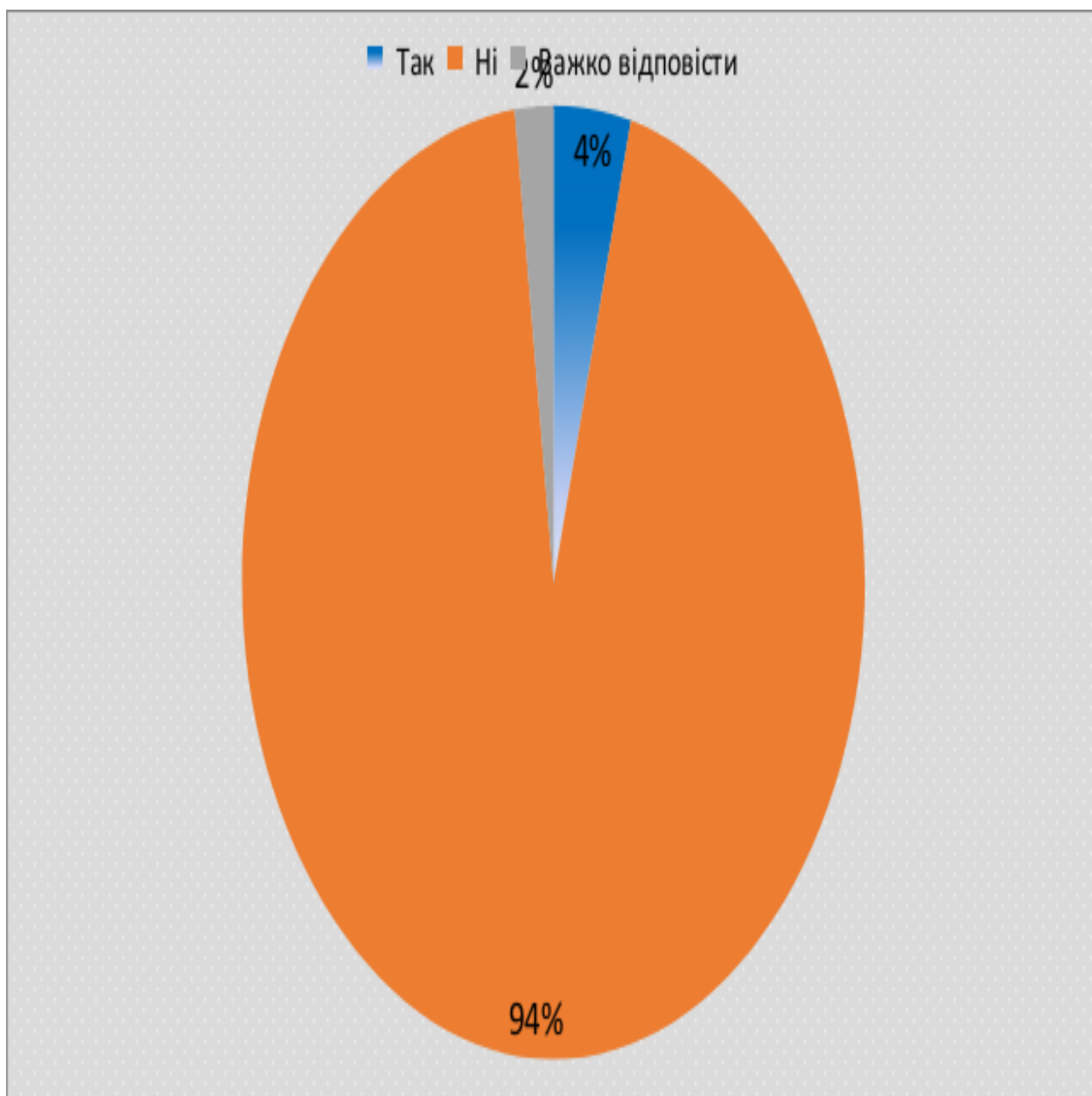

Яка форма домашнього насильства застосовувалася до вас?

Додаток В.19

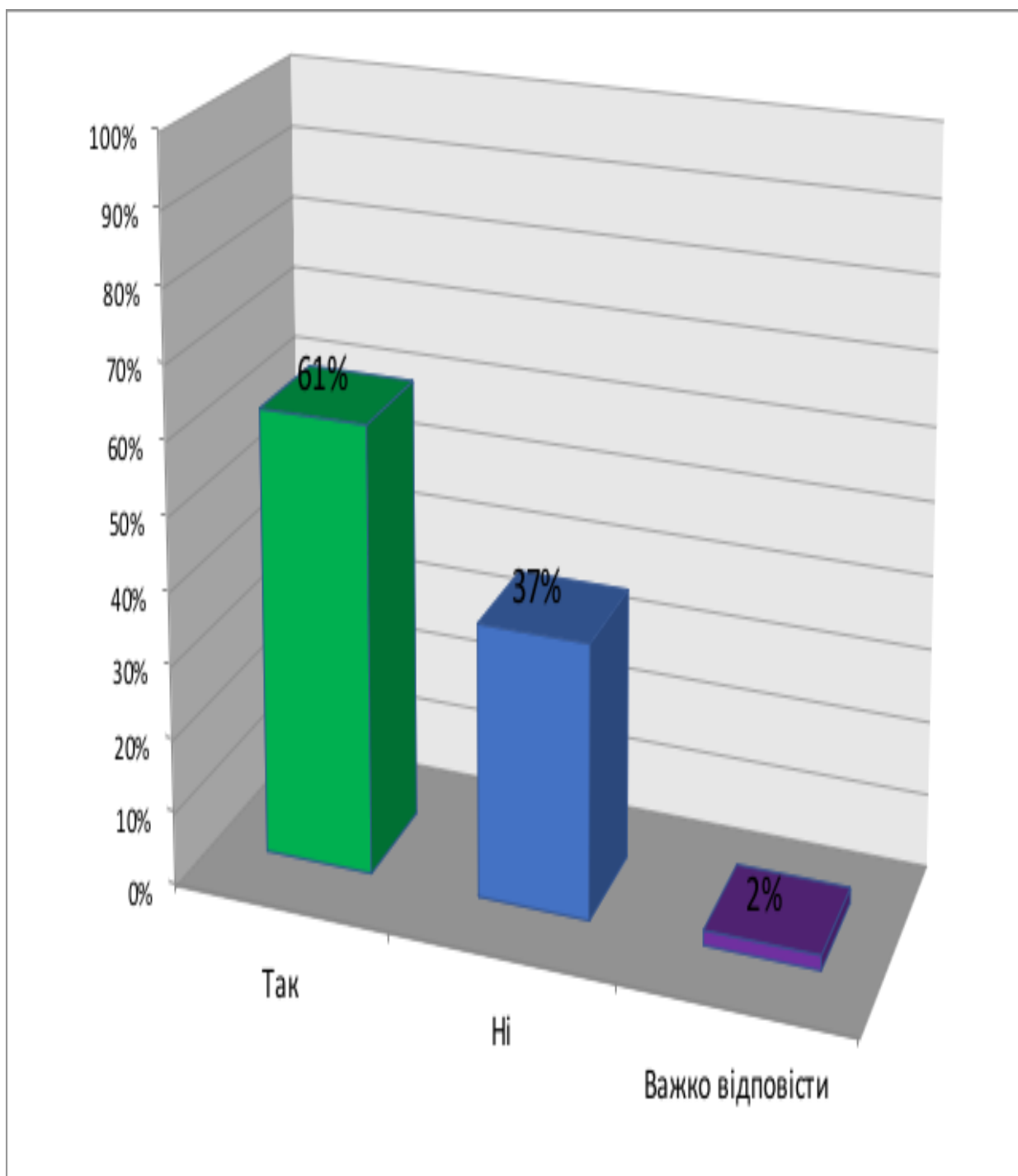
Чи зверталися ви за допомогою до органів державної влади щодо протидії домашньому насильству?

Додаток В.20

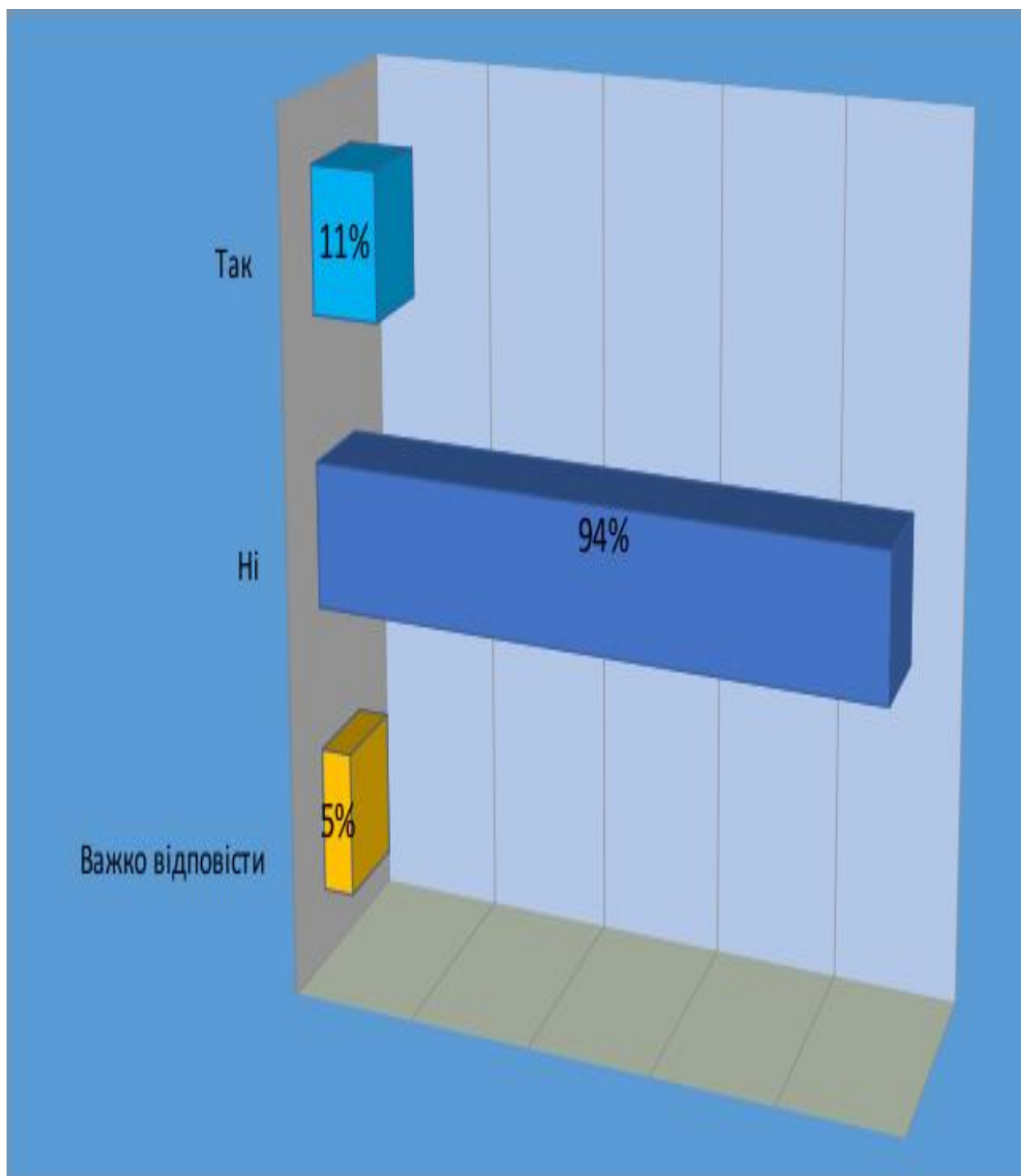
*Четверта фокус-група – медики і студенти медичних закладів освіти
(78 осіб)*

Чи запитуєте ви відверто в пацієнта, якщо маєте підозру
на домашнє насильство?

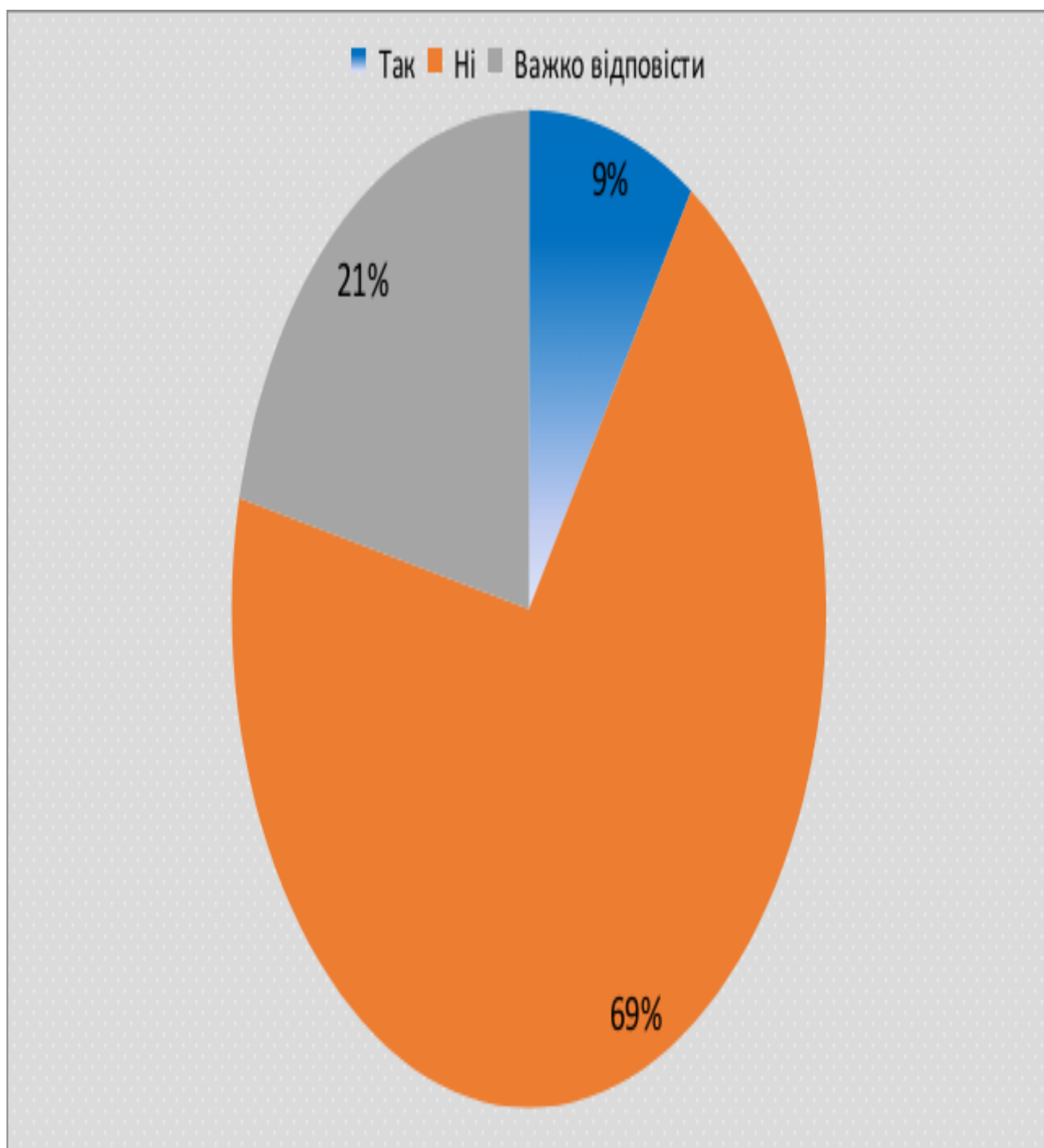

Чи зверталися ви до правоохоронних органів з повідомленням про підозру про домашнє насильство?

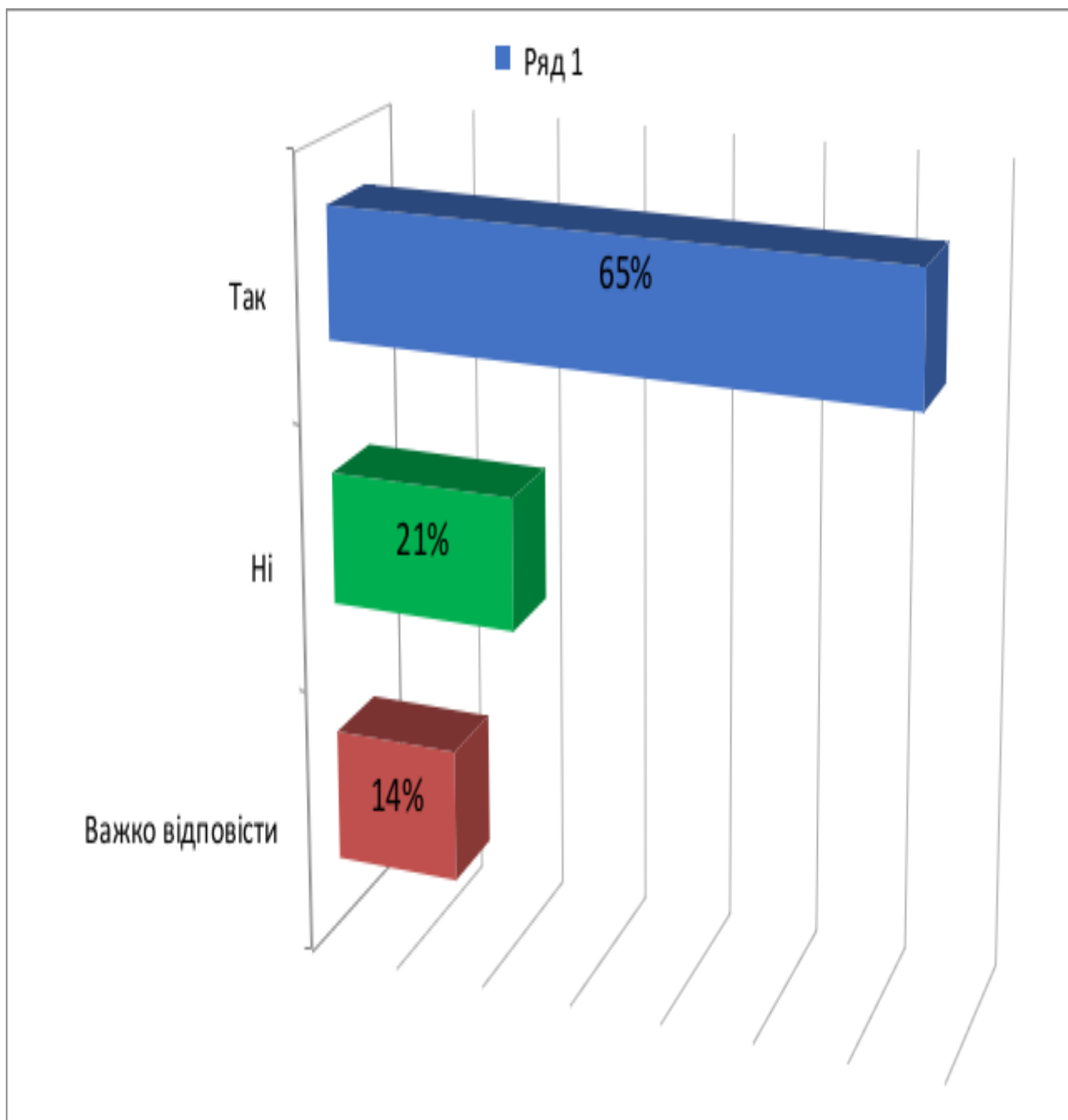

Додаток В.22

Чи вивчали ви в навчальному закладі особливості огляду і поведінки з пацієнтом, що постраждав від домашнього насильства?

Чи цікавою була б для вас освітня складова, що стосується домашнього насильства?

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

вул. Митрополита Андрея, 10, м. Львів, 79016, тел.(032) 255-37-70, факс (032) 255-46-50,
e-mail: dszn.loda@gmail.com, Код ЄДРПОУ 25254902

№ _____ На _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Андрусяк Ірини Павлівни
на тему: «Запобігання та протидія домашньому насильству: теоретико-
правове дослідження» у практичну діяльність

Основні положення та результати дисертаційного дослідження Андрусяк Ірини Павлівни на тему: «Запобігання та протидія домашньому насильству: теоретико-правове дослідження» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 081 «Право» визнано цінними та такими, що можуть впроваджуватись у практику діяльності департаменту соціального захисту населення Львівської обласної державної адміністрації, зокрема, враховано такі пропозиції:

- розробка та впровадження спеціальних програм соціальної підтримки для постраждалих від домашнього насильства;
- визнання потреби створення підтримки та гарантування спеціальних послуг щодо запобігання та протидії домашньому насильству, що спрямоване на чоловіків;
- організація інформаційних кампаній для підвищення обізнаності громадськості щодо проблем домашнього насильства та його наслідків;
- впровадження освітніх заходів для громадян щодо визнання та запобігання насильства;
- укладання партнерських угод з громадськими організаціями, які займаються проблемою домашнього насильства, для спільної реалізації програм та проєктів.

Т.в.о. директора департаменту

Роман АНДРЕС

Виконавець:
Дорош У.М. 0674237390

Львівська ОДА
№20-1145/0/2-24 від 05.02.2024
КЕП: АНДРЕС Р. Я. 05.02.2024 17:40
5E984D526F82F38F0400000B153230197A67304

№20-1145/0/2-24 від 05.02.2024

0003023

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛТЕХНІКА»

вул. С. Бандери, 12, Львів, 79013, тел. (380-32) 237-49-93, 258-21-11, факс: (380-32) 258-26-80
 ел. пошта: coffice@lpnu.ua, інтернет: www.lpnu.ua

21.08.2024 № 67-01-1411

на № _____

ДОВІДКА

про використання в навчальному процесі результатів дисертаційного дослідження

Андрусак Ірини Павлівни

Основні положення та результати дисертаційного дослідження Андрусак Ірини Павлівни «Запобігання та протидія домашньому насильству: теоретико-правове дослідження», що подана на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень впроваджені в навчальний процес Національного університету «Львівська політехніка» та застосовуються при підготовці курсових робіт спеціальності 081 «Право»; викладанні дисциплін «Теорія та філософія права», «Правове забезпечення гендерної рівності», «Конституційне право України», «Міжнародне право», «Міжнародний захист прав людини», при підготовці робочих програм, семінарських занять. Зокрема, у навчальному процесі впроваджено запропоновані Андрусак І.П.:

- **комплексний понятійно-категоріальний апарат у сфері запобігання та протидії домашньому насильству** (розділ I, підрозділ 1.2 «Понятійно-категоріальний апарат у сфері домашнього насильства»);
- **авторські підходи щодо розроблення та згрупування принципів правової політики запобігання та протидії домашньому насильству** (розділ 4, підрозділ 4.1 «Структурні елементи державної правової політики України у сфері запобігання та протидії домашнього насильства»);
- **аналіз діяльності державних органів, уповноважених забезпечувати захист постраждалих осіб від домашнього насильства за окремими характеристиками** (Розділ 3, підрозділ 3.1. «Домашнє насильство стосовно жінок та дівчат як найпоширеніший вид насильства»; 3.2. «Чоловіки як потерпілі від домашнього насильства»; 3.3. «Правове становище дитини як постраждалої та свідка»; 3.4. «Домашнє насильство серед представників ЛГБТ та квір-спільнот»; 3.5. «Особливості домашнього насильства в окремих соціальних групах»);
- **пропозиції щодо вдосконалення державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству** (розділ 4, підрозділ 4.1 «Модернізація суспільно-громадських заходів запобігання домашньому насильству в Україні: ідеологічно-правові трансформації проактивної політики»; 4.2 «Пропозиції реформування заходів протидії домашньому насильству відповідно до успішної практики зарубіжних країн»).

Проректор
з науково-педагогічної роботи

Олег ДАВИДЧАК

ЛЬВІВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

LVIV
NATIONAL
ENVIRONMENTAL
UNIVERSITY

вул. Володимира Великого, 1, м. Дубляни,
Львівський район, Львівська область, 80381,
Україна
тел.: (032)22-42-335, факс: (032)22-42-919,
e-mail: rectorat@lnau.edu.ua

1, Volodymyra Velykoho Str., Dublyany,
Lviv district, Lviv region, Ukraine, 80381
phone: (032)22-42-335, fax: (032)22-42-919,
e-mail: rectorat@lnau.edu.ua

08.08.2024 № 01-28-02-600
На № _____ від _____

Довідка

про проведені освітньо-виховні заходи

Доценткою кафедри теорії права та конституціоналізму Національного університету «Львівська політехніка» Андрусяк І.П. для студентів та викладачів Львівського національного університету природокористування була проведена широка освітня кампанія з метою популяризації знань про домашнє насильство. Ця кампанія була спрямована на збільшення усвідомлення проблеми серед академічної громадськості та підвищення готовності реагувати на неї.

Освітня кампанія включала в себе різноманітні заходи, такі як лекції, семінари, панельні дискусії з використанням соціальних медіа та відеоматеріалів. Ці заходи були розроблені з урахуванням потреб та інтересів аудиторії, щоб забезпечити максимальну ефективність та залученість.

У рамках цієї кампанії, учасники мали можливість дізнатися про різні аспекти домашнього насильства, включаючи його форми, причини, наслідки та способи протидії. Також акцентувалася важливість розуміння гендерних аспектів цього явища та ролі кожного члена суспільства у запобіганні та боротьбі з ним.

Особлива увага приділялася практичним аспектам, таким як виявлення ознак насильства, комунікаційні навички для підтримки потерпілих та важливість звернення за допомогою та підтримкою до відповідних організацій та служб.

Заходи освітньої кампанії були спрямовані на створення відкритого та підтримуючого середовища для обговорення цієї проблеми, де кожен міг вільно висловити свої думки та почуття. Такий підхід допоміг підвищити свідомість та вміння реагувати на домашнє насильство серед студентської та академічної спільноти.

Проректор з наукової роботи

Богдан ГУЛЬКО

The European Law Students' Association

LVIV

Довідка про впровадження курсу

Доцентка Національного університету «Львівська політехніка» Ірина АНДРУСЯК репрезентувала освітній курс "Як протидіяти кібернасильству в домашньому середовищі" на платформі студентської асоціації ELSA (The European Law Students' Association). Цей курс став відповіддю на зростаючі виклики цифрової безпеки та захисту в сучасному світі та протидії проблем домашнього насильства. У контексті поширення домашнього насильства, Інтернет часто використовується як засіб для насильницьких атак та маніпуляцій. Привернення уваги студентської молоді до проблематики має вагомe значення.

Кібернасильство має перехресні площини з домашнім насильством. Воно зазвичай відбувається через використання електронних засобів та часто має широкий спектр потенційних жертв. Зазначений вид насильства не завжди пов'язаний з фізичним насильством, воно може мати серйозні емоційні, психологічні та соціальні наслідки для жертв. Крім того, в окремих випадках кібернасильство може спричинити фізичні наслідки через, наприклад, кібершантаж або керування електронними пристроями.

Студенти проявляють велике зацікавлення до вивчення курсу «Як протидіяти кібернасильству в домашньому середовищі» через його актуальність та значущість у сучасному житті. Вивчення курсу допоможе молоді розвивати критичне мислення щодо їхньої онлайн-активності та вміння аналізувати потенційні ризики та загрози в Інтернеті.

Голова ГО «Європейська асоціація
студентів права Львів»
Костюк М. С.

08.05.2024

ДОВІДКА

про проведену науково-дослідну роботу

видана доцентіві кафедри теорії права та конституціоналізму Андрусяк І.П. про те, що вона очолюючи Центр правових досліджень гендерної рівності провела науково-дослідну роботу в сфері запобігання та протидії домашньому насильству, яка включала розкриття багатопрофільну діяльність, що полягала у наступному:

- проведення глибокого аналізу існуючих механізмів запобігання та реагування на випадки домашнього насильства на національному та місцевому рівнях;
- створення науково обґрунтованих методичних рекомендацій для органів влади, освітніх установ та громадських організацій щодо ефективного запобігання та протидії домашньому насильству;
- широкі освітні ініціативи, що полягали у проведенні серії лекцій та семінарів з підвищення обізнаності населення про проблеми домашнього насильства та можливості отримання допомоги, зокрема, 1-3 грудня 2021 р. проведено науково-практичну конференцію «Доказування у справах, пов'язаних з сексуальним насильством». Конференція проводилась Центром правових досліджень гендерної рівності Інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» та Центром ЮрФем: освіта, Аналітичним центром ЮрФем у співпраці із Консультативною місією Європейського Союзу (КМЄС) EUAM Ukraine, Тренінговим центром прокурорів України та Урядовою уповноваженою з гендерної політики; 5 квітня 2023 р. в рамках програми курсів підвищення кваліфікації для науково-педагогічних працівників НУ «Львівська політехніка» Андрусяк І.П. провела тренінг за темою «Європейський досвід втілення гендерної рівності та розвитку особистості»; 12 червня 2023 р. з ініціативи ЦПР було проведено круглий стіл «Застосування гендерних підходів в освітньому процесі в сучасній школі», у якому взяло участь близько 30 учасників із числа освітян;
- обробка та реалізація пілотного проекту, спрямованого на зниження рівня домашнього насильства та підвищення ефективності реагування на подібні випадки, протидії гендерній дискримінації та дискримінації за статтю.

Робота виконана в рамках науково-дослідної програми Центру гендерної рівності у період з 2021 по 2024 рр.

Директор
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
д.ю.н., проф.

Володимир ОРТИНСЬКИЙ

<p>ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА ЛЬВІВСЬКОГО ТОРГОВЕЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ</p> <p>79011, Україна, Львів, вуд. У. Самчука, 9 т\ф (032) 295-81-50 e-mail: Lawfaculty.LUTE@gmail.com</p>		<p>LAW FACULTY LVIV UNIVERSITY TRADE AND ECONOMICSLVIV UNIVERSITY OF TRADE AND ECONOMICS</p> <p>79011, Ukraine, Lviv, Samchuka street, 9 т\ф (032)295-81-50 e-mail: Lawfaculty.LUTE@gmail.com</p>
---	--	--

Довідка про проведення освітньо-виховної кампанії щодо проблем домашнього насильства та гендерної рівності

Протягом 2023-2024 років доцент кафедри теорії права та конституціоналізму Ірина АНДРУСЯК організувала для студентів факультету права Львівського торговельно-економічного університету ряд заходів присвячених проблемі домашнього насильства та гендерної рівності. Враховуючи складну ситуацію, спровоковану війною, науковиця акцентувала увагу на вагомості цієї проблематики та необхідності мобілізації суспільства для боротьби з нею. Через періодичність проведення заходів, студенти отримали можливість систематично дізнаватися про проблему домашнього насильства та гендерної нерівності та долучатися до її вирішення.

Протягом цього часу було організовано різноманітні заходи, включаючи семінари, тренінги, круглі столи та інформаційні кампанії. У своїх заходах Ірина Павлівна акцентувала увагу на тому, що військовий конфлікт поглиблює вже існуючі проблеми в сфері міжособистісних відносин, зокрема насильства в родині. Вона аналізувала вплив війни на психологічний стан сімей та рівень насильства в їхніх межах, а також на правових механізмах подолання цієї проблеми. Ці заходи спрямовувалися на підвищення усвідомлення студентів щодо важливості боротьби з домашнім насильством та насильством у військовий період.

В результаті проведеної освітньо-виховної кампанії, увага до проблеми домашнього насильства та гендерної рівності серед студентів значно зросла, що стало важливим кроком у підвищенні усвідомлення та активної участі в їхньому вирішенні.

Декан факультету права

[Handwritten signature]

проф. Котуха О.С.

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ
ЛЬВІВСЬКЕ РАЙОННЕ УПРАВЛІННЯ ПОЛІЦІЇ №1
вул. Романчука, 18, м. Львів, 79005

Довідка про впровадження результатів
дослідження у практичну діяльність

Ця довідка видана на підтвердження того, що результати дослідження, проведеного Андрусак І.П., є цінними для впроваджені в практичну діяльність сектору протидії домашньому насильству районного управління поліції.

Дослідження Андрусак І. П. охоплювало аналіз причин, умов та наслідків домашнього насильства, а також розробку рекомендацій щодо його запобігання та попередження. Актуальними для сучасної практики вважаємо наступні запропоновані заходи: підвищення рівня обізнаності співробітників поліції, що спрямовані на підвищення рівня обізнаності щодо ідентифікації випадків домашнього насильства, ефективного реагування та надання допомоги потерпілим; посилення співпраці з соціальними службами, зокрема в частині обміну інформацією та координації дій для надання комплексної допомоги постраждалим від домашнього насильства; розширення превентивних заходів, включаючи проведення інформаційно-просвітницьких кампаній серед населення, спрямованих на підвищення усвідомленості про проблему домашнього насильства та можливості отримання допомоги; поліпшено процедури прийому та розгляду звернень громадян щодо випадків домашнього насильства, що сприяє більш ефективному та оперативному реагуванню на такі ситуації; проведення навчань представників правоохоронних органів та медичного персоналу стосовно особливостей поведінки з постраждалими особами від сексуального насильства; щодо збільшення строку обмежувального припису та необхідності впровадження дозволу кривднику в присутності працівника уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України отримати доступ до місця спільного проживання (перебування) з метою отримання речей крайньої необхідності або домашніх тварин; пропозиції додати до спеціального закону поняття газлайтінгу та віктимблеймінгу, як окремих форм проявів психологічного насильства; пропозиції структури тренінгу для правоохоронних органів «Чоловіки – потерпілі від домашнього насильства»; створення спеціальної гарячої лінії для чоловіків, що постраждали чи страждають від домашнього насильства; формування належної інфраструктури притулків для чоловіків, потерпілих від домашнього насильства та ряд інших.

Керівник сектору протидії домашньому насильству
Львівського районного управління поліції №1 Олександр ВАСИЛЬКЕВИЧ

**Довідка про впровадження використання результатів
дисертаційного дослідження Андрусяк І.П. «Запобігання та протидія
домашньому насильству: теоретико-правове дослідження»**

Педагогічний колектив Львівської правничої гімназії за підтримки та сприяння доцентки кафедри теорії права та конституціоналізму Національного університету «Львівська політехніка» Андрусяк Ірини Павлівни впроваджують наступні пропозиції, що висвітлені у дисертації «Запобігання та протидія домашньому насильству: теоретико-правове дослідження», зокрема:

- розробка та впровадження спеціального курсу, присвяченого проблемі домашнього насильства, які факультативно входитимуть в освітню програму Гімназії;
- сприяння участі учнів у конференціях, конкурсах та проєктах, спрямованих на дослідження та розв'язання проблеми домашнього насильства;
- заохочення та підтримка учнівських наукових ініціатив, спрямованих на дослідження аспектів протидії домашньому насильству;
- систематичне проведення уроків, де учні матимуть можливість вивчати та обговорювати результати дослідження, розширюючи своє розуміння проблеми;
- щорічне проведення заходів до Всеукраїнської кампанія «16 днів проти насильства»;
- кураторство освітньо-професійним гуртком для учнів «Спільнота без насильства».

Львівська правничка гімназія

Директор гімназії:

Оксана ІВАЦІШИН

ОІ 09 2024 р.

ДОВІДКА
про практичну цінність дисертаційної роботи к.ю.н., доцента кафедри
теорії права і конституціоналізму Ірини Андрусяк на тему
«Запобігання та протидія домашньому насильству: теоретико-правове
дослідження»

Уповноважений Верховної Ради з прав людини у Львівській області висловлює високу оцінку та визнає значимість дисертаційної роботи к.ю.н., доцента кафедри теорії права і конституціоналізму Ірини Андрусяк на тему «Запобігання та протидія домашньому насильству: теоретико-правове дослідження».

Першочерговою цінністю цієї роботи є її спрямованість на вивчення та розуміння проблеми домашнього насильства як серйозної загрози для прав та свобод людини. Аналізуючи теоретичні та правові аспекти цієї проблеми, дослідниця висвітлює не лише її сутність, але й можливі шляхи запобігання та протидії.

Другорядною, але надзвичайно важливою цінністю роботи є її практична спрямованість. Дослідниця вдало висвітлила можливість впровадження конкретних заходів та механізмів для ефективного запобігання та протидії домашньому насильству на правовому рівні.

Важливо відзначити, що дослідження, проведене Іриною Андрусяк, не тільки розкриває проблему домашнього насильства в теоретичному плані, але й вносить значний вклад у формування правової бази для подальших дій у боротьбі з цим явищем. Зокрема, вони допоможуть усвідомити та оцінити рівень проблеми домашнього насильства у зазначеній територіальній одиниці, надати аргументовані рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання та забезпечення прав людини в цьому контексті. Враховуючи функції інституту Уповноваженого Верховної ради з прав людини, ці пропозиції можуть стати основою для розробки та впровадження нових стратегій та програм з метою ефективного запобігання та протидії домашньому насильству, а також підтримки жертв цього явища. Такий підхід сприятиме зміцненню правової та соціальної захищеності громадян, зокрема,

вразливих груп населення, та сприятиме створенню безпечного та гуманного середовища для всіх осіб.

**Представник Уповноваженого Верховної Ради України
з прав людини у Львівській області**

Гарас ПОДВІРНИЙ

Довідка про проведений науково-практичний захід

Андрусяк Ірина Павлівна, доцент кафедри теорії права та конституціоналізму Національного університету «Львівська політехніка», провела відмінний інформаційний захід для студентів на тему "Проблеми домашнього насильства: розуміння, підтримка та запобігання". Ця ініціатива була спрямована на поширення усвідомлення про важливість боротьби з насильством у сім'ї та надання студентам необхідних знань та навичок для виявлення, підтримки та запобігання цьому явищу.

Під час заходу, Ірина Павлівна висвітлила різні аспекти проблеми домашнього насильства, включаючи його причини, форми прояву, наслідки для постраждалих та способи втручання. Вона розглянула актуальні статистичні дані, які підкреслюють масштаби цієї проблеми, а також провела аналіз факторів, що сприяють насильству в родині.

Особливу увагу було приділено активній участі студентів у дискусії. Вони мали можливість ділитися своїми думками, досвідом та власними спостереженнями щодо цієї проблеми. Ірина Павлівна сприяла створенню відкритої та підтримуючої атмосфери, де кожен міг вільно висловити свої почуття та думки.

Крім того, було надано інформацію про ресурси та послуги, доступні для жертв домашнього насильства, а також про методи підтримки та допомоги. Ірина Павлівна підкреслила важливість виявлення та підтримки постраждалих осіб, а також зазначила роль кожного студента у популяризації цієї теми та впливу на формування безпечного та підтримуючого середовища.

В результаті заходу, студенти отримали не лише теоретичні знання, але й практичні навички щодо розпізнавання та реагування на випадки домашнього насильства. Інформаційний захід Ірини Павлівни виявився дуже затребуваним і корисним для студентської громадськості.

Проректор з науково-педагогічної
та навчальної роботи

Дмитро ШВЕЦЬ

PUBLIC ORGANIZATION «EUROPEAN ALLIANCE OF GREAT
POSSIBILITIES»
ГО «ЄВРОПЕЙСЬКИЙ АЛЬЯНС ВЕЛИКИХ МОЖЛИВОСТЕЙ»
ЄДРПОУ 42818664; МФО 334851.
Р/р: 2600287116 у відділенні ПАТ «ПУМБ».
21009, Вінницька обл., м. Вінниця, вул. Стрілецька, б. 39, кв. 38.
Тел.: +380503683518; +380977297611.
eagp@eagp.site www.eagp.site

Вих. № 7/24 від „02” травня 2024 р.

А К Т В П Р О В А Д Ж Е Н Н Я

Даним актом підтверджується, що результати дисертаційного дослідження Андрусяк Ірини Павлівни на тему „Запобігання та протидія домашньому насильству: теоретико-правове дослідження”, представлені у вигляді матеріалів для проведення тренінгу на тему „Протидія домашньому насильству в Україні”, використовуються у тренінгово-просвітницькій та консультативній діяльності Громадської організації «ЄВРОПЕЙСЬКИЙ АЛЬЯНС ВЕЛИКИХ МОЖЛИВОСТЕЙ» під час проведення інформаційно-освітніх заходів для населення.

Голова Правління
ГО «ЄВРОПЕЙСЬКИЙ АЛЬЯНС
ВЕЛИКИХ МОЖЛИВОСТЕЙ»

Тетяна ЯНЧУК

Ярій
Громадська Організація

**Довідка
про використання результатів дисертаційного дослідження Андрусяк І.П.
«Запобігання та протидія домашньому насильству: теоретико-правове
дослідження»**

Цим актом засвідчуємо, що в результаті вивчення положень дисертації Андрусяк І.П. члени громадської організації прийшли до висновку, що результати дисертації можуть бути використані в її діяльності, зокрема:

- використання отриманих знань для розробки та впровадження громадських та освітніх заходів, спрямованих на підвищення обізнаності громадськості щодо проблем домашнього насильства;
- розробка інформаційних брошур, презентацій та інших засобів для широкого поширення результатів дослідження серед громадськості;
- сприйняття рекомендацій для громадських організацій щодо активізації уваги громадянського суспільства щодо запобігання та протидії домашньому насильству;
- активна участь у лобюванні та підтримці законодавчих змін, спрямованих на посилення захисту жінок від домашнього насильства та забезпечення гендерної рівності в суспільстві;
- використання досліджень для поліпшення практики соціально-психологічної роботи та розробки програм підтримки для постраждалих;
- активне включення гендерної рівності в стратегії та діяльність організації, забезпечення рівних можливостей для чоловіків та жінок у всіх аспектах роботи;
- організація та підтримка досліджень з питань гендерної нерівності та домашнього насильства для отримання конкретних даних та аргументів для прийняття рішень;
- активна участь у гендерному адвокаційному русі та підтримка ініціатив, спрямованих на впровадження політик, що сприяють гендерній рівності та подолання дискримінаційних суспільних стереотипів;
- співпраця з іншими громадськими організаціями, урядовими установами та підприємствами для реалізації спільних проектів та ініціатив у сфері протидії проблемі домашнього насильства;
- розробка програм та ініціатив, спрямованих на підтримку жінок у здобутті та утриманні лідерських посад в різних сферах;
- проведення інформаційних кампаній для широкої громадськості, спрямованих на популяризацію гендерної рівності та протидії домашньому насильству.

Голова ГО «Ярій»

Грига ПЕРІВ

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

21050, м. Вінниця, вул. Грушевського, 2
Тел.: (0432) 50 89 47;
e-mail: elf.fcl@donnu.edu.ua Код ЄДРПОУ 02070803

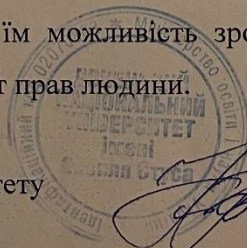
«07» травня 2024 №936/06.8.1-11

Довідка

Протягом квітня-травня 2024 року доцент кафедри теорії права і конституціоналізму Національного університету «Львівська політехніка» Ірина Андрусак провела онлайн заходи для студентів Донецького національного університету імені Василя Стуса з метою популяризації знань про домашнє насильство та правові засоби боротьби з ним. Заходи були спрямовані на розширення усвідомлення проблеми насильства в сім'ї, включаючи його форми, причини та наслідки, а також надання інформації про законодавчі механізми та правові норми, що регулюють цю сферу. Учасники отримали можливість ознайомитися з ключовими поняттями та концепціями, пов'язаними з домашнім насильством, а також обговорити практичні аспекти його запобігання та боротьби в контексті законодавства. В результаті заходу студенти змогли збагатити свої знання в цій сфері та стати більш компетентними у питаннях протидії домашньому насильству.

Обрана інтерактивна методика заходів відображає позитивний та прогресивний підхід до розв'язання актуальних соціальних проблем, зокрема проблеми домашнього насильства. Для студентської молоді це є важливим кроком у збагаченні своїх знань та розумінні складних проблем, що істотно впливають на суспільство. Відповідно, проведені освітньо-наукові заходи стимулюють інтелектуальний розвиток та активну громадську позицію студентів, а також надає їм можливість зробити свій внесок у розвиток правової культури та захист прав людини.

Декан юридичного факультету

Ірина КОВАЛЬ